Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования
Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе
Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу `http://books.google.com`.

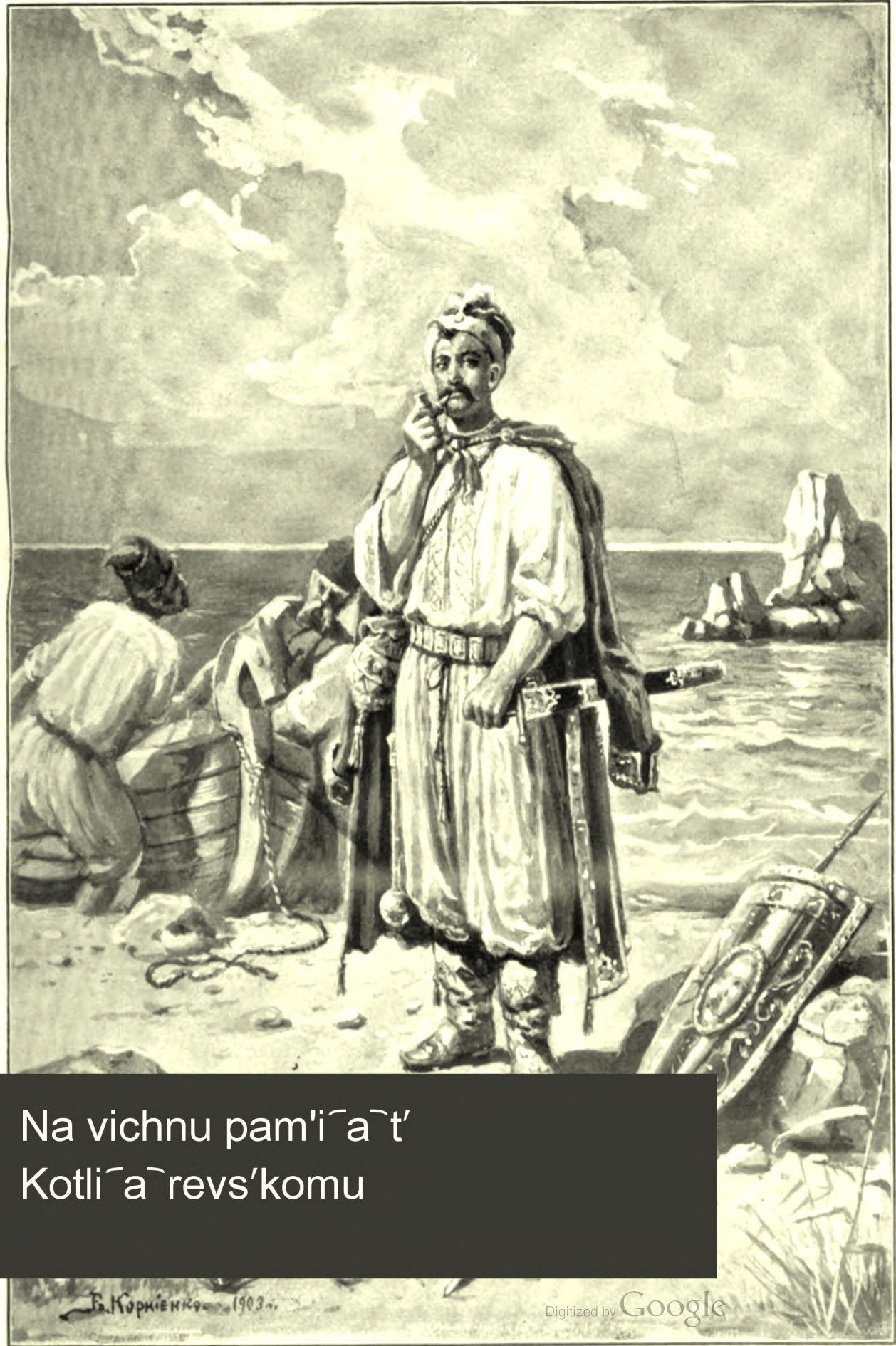

Na vichnu pam'i´a`t′
Kotli´a`revs′komu

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Обложку оставит

На вічнъ памятъ Котляревськомъ

Digitized by Google

Digitized by Google

№ 325.
60

Красный шагр. — коленкор

of great rarity

На вичну пам'ять

Котляревському.

Б. У. К.

Digitized by Google

Digitized by Google

№ 325.
60

Красный шагр. — коленкор

съ [illegible]

of great rarity

На вичну пам'ять

Котляревському.

Б. У. К.

Digitized by Google

Digitized by Google

Na vichnu pam'iat'
Kotliarev's'komu

Видавництво
„Вик“.

На вичну пам'ять

Котляревському.

Литературный збирникъ.

У КЫИВИ, 1904.
Друкарня Петра Барського, Хрещатыкъ, № 40.

Digitized by Google

ECAP)
PG 3931
.N312

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 25 Октября 1903 года.

Институт Литературы
ЦИК СССР
им. М. Горького
36-41581

PRINCETON UNIV

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

(RECAP)

Digitized by Google

Все сумує, тилькы слава
Сонцемъ засіяла:
Не вмре кобзарь, бо на-вики
Його прывитала.
Будешь, батьку, пануваты,
Поны жывуть люде;
Поны сонце зъ неба сяє,
Тебе не забудуть!

Т. Шевченко.

83-B82343-1
1133

Digitized by Google

Digitized by Google

Котляревськый.

Сонетъ.

Орелъ могутный на вершку снижнóму
Сыдивъ и окомъ вдовжъ и вшыръ гонывъ,
Схопывся вразъ и по снигу милкому
Крыломъ ударывъ и въ блакыть поплывъ.

Та грудку снигу винъ крыломъ видбывъ,
И внызъ вона по схылу кам'янóму
Котытысь стала; часъ малый проплывъ—
И внызъ ревла лавына дужче грому.

Такъ Котляревськый у щаслывый часъ
Вкраинськымъ словомъ розпочавъ спиваты,
И спивъ той выглядавъ на жартъ не разъ...

Та бувъ у нимъ завдатокъ сылъ багатый,
И разъ засвиченый огонь не згасъ,
А розгорывсь, щобъ всихъ насъ огриваты.

1873 р.

Иван Франко.

Digitized by Google

Висимъ день зъ життя Люли.

Оповидання.

I.

Початокъ березиля. Надъ Петербургомъ густою блидо-олывяною намиткою плынуть тыхо-повагомъ хмары; краю ихъ не знаты: сунеться одна велычезна масса. Сунеться вона такъ понызько надъ будивлямы, що, здасться, от-отъ насунеться на архангела, що зъ шпыля Петропавловськои башты оглядае й чатуе усю столыцю.

Зъ моря и зъ Фыньскои затоки дме холодный, гострый витеръ, часомъ пробываться снигъ и маленькымы гострымы крышталькамы, наче тымы цвяшечкамы, торохтыть по шыбкахъ велыкыхъ виконъ зъ того боку, що стоять видъ витромъ.

Друга годына по пивдни. Се та саме пора, колы петербуржци почынають сновыгаты по столыци, розносячы й розвозячы новынкы вчорашни вечерови, вынесени зъ канцелярій, зъ театривъ та зъ ресторанивъ, и сьогодишни, вычытани зъ газетъ.

Въ гостынній свитлыци Васыля Громова видстарша доня його Люля—дивчына на двадцять и другій весни свого вику—ходыть самотою по оксамытовому кылыми й раз-по-разъ позырае то на двери въ прыхожу, то зъ виконъ на вулыцю, то спыняться й чогось прыслухаеться, наче вона когось дожыдае, наче когось сподиваеться.

Зъ погляду очей, зъ выразу твари, зъ рухивъ Люлиныхъ знаты, що вона неспокійна, збентежена дожыданнямъ; знаты, що вона бажае швыдче когось побачыты.

Digitized by Google

Ось вона пидійшла до викна, подывылася на вулыцю, трошкы постояла и зновъ ходыть; зновъ ій маленька нижка, взута въ модни черевычкы на высокыхъ коркахъ, тонче кылымъ, а його пухкый оксамытъ ковтае, не пускае видъ себе жадного гуку Люлиныхъ стуннивъ; гукъ той нимо тоне въ кылыми.

Ходыть Люля, а нетерплячисть въ одно—все биль'ше зростае, биль'ше переймае ій. Нарешти почулося Люли, нибы щось обвыло ій горло, стысло, немовъ заткнуло його, не дае дыхаты; духъ сперло въ грудяхъ.

Люля сила за стилъ, на канапку, проты велыкого зеркала. На столи, засланому коштовною, оксамытовою скатертыною гранатовои барвы, облямованою шырокымы шовковымы торочкамы, лежыть велыкый альбомъ зъ фотографиямы. Люля трошкы посыдила, розщибнула въ альбоми палитуркы й почала перегортуваты фотографии. Не знаты, щобъ очи ій спынялыся на якій фотографии; машынально, швыдко, одна за одною перегортуе рука аркуши альбому; вже не далеко й до краю... Ажъ ось одныма ментомъ рука спынылася й очи Люлини упалы на фотографию офицера и впылыся въ неи.

Пыльно-препыльно дывыться Люля на ту фотографию: шыроке, думне чоло, велыки очи, густи вусы; тварь трохы зажурена, але гордовыта, свидома своеи гидности; уся голова пидведена трохы вгору; винъ—той офицеръ—може 27, чы 28 литъ.

Люля поклала на стилъ свои пухляви рученята одна на одну, схылылася на ныхъ своимъ кругленькымъ, наче выточенымъ пидбориддямъ и не здиймае очей зъ фотографии; сказавъ бы—бажае вона въ тому малюнку побачыты душу орыгинала, зазырнуты на саме дно його серця, подывыться, якого почуття, якого кохання тамъ биль'ше; спостеретъ його вдачу, вгадаты його думкы.

И чымъ довше Люля дывыться-прыдывляється до тіеи зовсимъ звычайнои фотографии, тымъ биль'ше зъ лыченька у неи зныкае нетерплячисть и натомисть огортае ій спокій; знаты—сама вже фотографія утыхомырюе Люли нервы. Глянувшы теперъ на неи, не скажешъ, що се та сама Люля, яка за пивгодыны назадъ була уся пронызана нетерплячистю,—така вона теперъ спокійна, буцимъ байдужа, буцимъ никого не дожыдае, не сподиваеться.

Digitized by Google

А справди вона сподивається, дожыдає орыгиналу тіеи фотографіи—Макара Трохыменка, академыка останнього року військовои правнычои академіи.

Трохыменко—родомъ зъ пивденнои степовои Украины. Торикъ винъ спизнався зъ Люлинымъ татусемъ и ставъ до ныхъ у гости ходыты. Люля сподобала Трохыменкову бесиду про красу Украины, про іи народъ, исторію, пысьменство; сподобала вона Трохыменкову енергію, завзятисть, глыбоку, безкраю любовъ до свого народу. Впродовжъ року Люля вчылася украинськои мовы, перечытала и зрозумила „Кобзаря“ и де-що инше.

Позавчора петербуржськи украинци справлялы Шевченкови роковыны. Тамъ була й Люля. Передъ чысленнымъ зборомъ Трохыменко державъ промову, та Люля не все гараздъ изъ неи розумила, а тымъ часомъ вона бачыла, що Трохыменкивъ рефератъ лышывъ на людяхъ вплывъ. „Вже жъ,—думала соби Люля,—не марне луналы йому оплескы, не марне його виталы й дякувалы; вже жъ не дурно де въ кого, навить зъ людей старого вику, котылыся на сыви бороды буйни самоцвиты“.—Усе те Люля бачыла й чула; вона радила за Трохыменка и, здавалося ій, що й вона переймається щырою подякою до його,—але за що?

Увесь часъ, докы Трохыменко чытавъ свій рефератъ, вона не зводыла зъ його очей; вона добре бачыла, якымъ огнемъ палалы очи референта, яки искры летилы зъ ныхъ, якъ горила йому вся тварь. якымъ сяевомъ глыбока думка витала округы його чола, наче той нимбъ на образахъ святыхъ. Люля бачыла очыма, чула серцемъ, тямыла головою, якъ глыбоко та щыро уся Трохыменкова душа, усе серце, увесь винъ—переняллыся тымы думкамы, яки винъ высловлювавъ. И дывлячысь на Макара, Люля думала: „чы є у його на серци хочъ малесенькый ще куточокъ, де бъ могло знайты соби мисце инше кохання, опричъ кохання до ридного краю?“—Думаючы-мизкуючы, Люля почула, що й вона любыть невидомый ій той Трохыменкивъ ридный край.

Люля, докы не спизнала Трохыменка, майже ничого не знала про прыроду Украины, про іи етнографію, исторію, не вважаючы на те, що Люля скинчыла выщи жиночи курсы.

И прыкро, й соромно було Люли довидатысь, що етнографія, исторія, географія Испаніи ій лучче видоми, нижъ Украина обохъ бокивъ Днипра!... Теперъ, слухаючы Трохыменкивъ рефератъ, Люля въ думкахъ

Digitized by Google

бачыла ту Украину, зъ якою познайомывъ ii Трохыменко: шырокый Днипръ, золотоверхый Кывъ, зелени, безкраи степы, Ненасытынець, Хортыця, Велыкый Лугъ, Жовти Воды, Корсунь, Берестечко, Конотопъ, Могыла, Коссовъ, Выговськый, Гадячъ, Калнышъ, Текелій—все те живцемъ стояло передъ нею...

Колы Трохыменко скинчывъ рефератъ, Люля й соби пидійшла до його, подякувала и прохала прынесты ій до-дому той рефератъ, щобъ вона сама перечытала и зрозумила те, що здалося ій темнымъ, неяснымъ. Трохыменко обицявъ и отъ теперъ Люля й дожыдае його.

— Казавъ: заздалегидь до обиду прыйде,—мовыла Люля соби на думци,—докы у насъ нема никого й нихто бъ намъ не перешкодывъ чытаты й розмовляты; одже третя годына, а його нема...

И зновъ нервова сутинь мыгнула по Люлиному лыченьку. Люля видсунула альбомъ, пидвела голову й нехотя глянула въ зеркало; побачывшы тамъ саму себе, вона легесенько всмихнулася й полагодыла на голови свое темно-русяве волосся, прычесане „коронкою“. Зъ ливого боку „коронкы“ сыдивъ пучокъ ясно-сынихъ робленыхъ волошокъ. Волошкы булы незвычайно до лыця Люли. Пучокъ трохы схылывся; Люля полагодыла його, оглянула усю себе: убрання на ій було просте, ничогисинько роскишного; але усе хупаве, до лыця, усе свидчыло, що у Люли не бракуе смаку естетычного, що тонке почуття сущои красы высоко розвынено у неи.

II.

Въ прыхожій заголосывъ дзвинокъ.

Люля здригнула и зразу все лыченько такъ у неи почервонило, наче вона стояла проты огню; въ очахъ у неи блыснула и певнисть, и боязлывисть, и надія.

— Се нихто бильшъ, якъ не винъ,—подумала Люля й не помылылася: передъ нею бувъ Макаръ.

— А я вже була й надію загубыла бачытыся сьогодни зъ вамы,—мовыла Люля,—сидайте... рефератъ зъ вамы?

Перечыталы рефератъ. Люля мовчала.

— Що жъ скажете?—спытавъ Трохыменко.

Digitized by Google

— Мало я ще тямлю вашу головну идею, але жъ скилькы тямлю— вона, здається мени, велыкои вагы про цилый свитъ; тымъ и боротьба, якои вона вымагае, зъ темнымы, ворожымы добру людей сыламы трудна: тутъ проты васъ стануть навить ти наши „народныкы“, що дбають про народъ. Мета, здається, и у ныхъ, и у васъ та сама—загальне добро; але жъ на шляху у ныхъ до тіеи меты одынъ тилькы ворогъ—темнота, а у васъ що инше; у васъ—може статыся, що й освичени ворогы темноты стануть змагатыся проты вашои идеи.

Трохыменко увесь ставъ увагою: Люлини слова булы йому и несподиванкою, и святомъ. Люля говорыла дали:

— Колы я ривняю исторію народивъ, що входять въ складъ Росіи, я бачу, що народъ вашъ видризнявся впродовжъ усіеи своеи исторіи тымъ, що николы самъ зъ доброи воли не крывдывъ сусидъ, не выходывъ на запомогу зневоленню и самъ не неволывъ никого; повна толерантныстъ переходыть червоною ныткою. Справлявъ винъ тяжки вийны—правда, але то бувъ не нападъ, а лышень оборона власнои воли й виры.

— Такъ, такъ,—перебывъ Трохыменко и по твари його сяли гордощи учыталя-друга и раювання духа, повного патріотычного гуманизму.

— Я кладу земни поклоны передъ гуманизмомъ вашои исторіи, одначе винъ не застуе мени бачыты й ричкы крови людськои... Зновъ и въ исторіи пысьменства, почынаючы зъ Котляревського, я спостерегаю цикаву ричъ—апостольство свиту, правды и воли людськои, а вже жъ и видповидно тому—огыдлывисть до крипацтва. Ще одна цикава ричъ—трохы чы не коженъ выдатнишый пысьменныкъ, наче якось фатально, зазнае особыстои недоли й неволи...

— Ни, про всихъ сього не можна сказаты,—зновъ перебывъ Трохыменко свою розмовныцю,—е мижъ нымы й таки, що ставшы „на постъ“, зашылы соби уста й выправляють свою нимоту тымъ, що „постъ“—буцимъ бы то не дае имъ навить лыстуватыся зъ колышнимы братамы по духу.

— Я й не кажу про всихъ, а лышень про тыхъ, що до вику не покынулы свого символу, не повернулыся спыною до нени, и прыкро мени стае й боляче, що таки трудовныкы—мученыкы...

— А хто тому выненъ?

— Загальна деморализація интеллигенціи, панування нещырости, лакейства.

— Найпаче у насъ, на пивдни.

Digitized by Google

— На мою думку, колы бъ интеллигенція дійсне перенялася, замисть сучасного егоизму, сущою идеею сущои, реальнои любовы до народу, вона бъ тямыла, що повынна що є сылы запомогаты зреализованню вашои идеи. Колы бъ интеллигенціи свитывъ свитъ сущого гуманизму, вона бъ не идолопоклонствовала передъ моднымы фразамы, а знала роботу позитывну на грунти: „обнимите, браты мои, найменшого брата".

Трохыменко ажъ не всыдивъ: Люлина бесида, неначе та громовына, пронызала усю його перенятлыву душу; винъ зъ опаломъ вхопывъ Люлину руку, стысъ іи, а потимъ прыпавъ до неи устамы й поцилувавъ. Люля не змагалася, хоча й чула, що той поцилунокъ оникъ ій руку, але оникъ такымъ теплымъ, огрійлывымъ огнемъ, що вона радила бъ, колы бъ той огонь не зныкавъ, огрійлывисть не проходыла до вику.

— Колы бъ те, що отсе вы вымовылы,—мовывъ Трохыменко, трымаючы Люлину руку,—чувъ я не власнымы ушыма, я зроду-вику не понявъ бы виры, що такымы думкамы повна голова дони... выбачте... дони видомого обскуранта...

Довго ще мижъ двома молодымы палкымы душамы, хоча й не зъ однаковымы темпераментамы, йшла идейна розмова, выклыкана рефератомъ, на тему: „и чужому научайтесь, и свого не цурайтесь". Зъ розмовы Люля все бильшъ та бильшъ ставала певною, що у Трохыменка слово—дило, мижъ нымы ни на зерно нема ростичи и що винъ дійсне оддасть усього себе на послугу ридному народови и „положыть душу свою за другы своя". Розмова обохъ ихъ налывала ентузіязмомъ. Нарешти Люля спытала:

— Скинчывшы академію, вы—на Украину?

— А вже жъ никуды бильшъ.

Люля мовчкы встала й почала ходыты по свитлыци, ныльнуючы, щобъ іи очи не стрилыся зъ очыма Трохыменка: вона чула й боялася, що ще килька хвылынъ и вона не здержыть бильшъ свого чыстого порывання и вымовыть Макарови, що кохае його; а вона хотила прыховаты свое кохання, закымъ не впевныться—чы кохае й винъ іи? Люли здавалося, що въ Макаровому серцю любовъ до ридного краю забрала усе мисце и для неи—нема тамъ куточка.

— Та чы до вподобы я йому?—мыгнула у Люли думка и всю іи переняла непевнисть. Жиночa вдача таки взяла свое.

Digitized by Google

А Макаръ, пидпершы щокы долонямы, сыдыть мовчкы й журливо думае:

— Отъ бы зъ такою душею викъ звикуваты! Скилькы бъ вона надала мени енергiи й сылы духа! Та де—не мени вона судылася!

— Такъ вы на Украину?—озвалася перегодомъ Люля, — щаслыва Украина, щаслыва й та украинка, що подилыть зъ вамы часъ, працю й життя...

Трохыменко пидвивъ голову.

— Украинка—кажете вы?... ни, не украинка... мабуть нихто.

Винъ кынувъ очи на Люлю, хотивъ спiйматы iи поглядъ, але Люля дывылася у викно.

Не повертаючысь видъ викна, вона мовыла:

— Кажете—нихто... трудно тому поняты виры... Хиба нема такои щаслывои, щобъ вы покохалы?

— Гм... с... чому нема, та...

— Що?

Люля повернула лыце до розмовныка, а винъ нимо дывывся на неи.

— Кажить—що?

Трохыменко мовчавъ, але Люля серцемъ почула його видповидь, прочытала iи въ очахъ у його; одначе жиночa цикависть прымушувала iи допытуватыся. За третимъ разомъ Макаръ видповивъ:

— Те, що... чы покохае вона мене?...

— А колы покохае?

Трохыменко впывся очыма въ Люлини очи й замисть видповиди простягъ до Люли рукы; вона взяла ихъ и прыгорнула до серця.

Слова не йшлы зъ устъ,—говорылы очи.

Мынуло килька хвылынъ. Люля не выпускала Макаровыхъ рукъ и чула, що серце iи прыростае до його серця, що душа iи перелываеться до його въ душу.

— Йиду зъ тобою на Украину,—тыхенько промовыла Люля.

— Не винчана?

— Тамъ повинчаемось.

— Не можна буде.

— Чому?

Digitized by Google

Темна сутинь охмарыла Люлю, та не на довго: вона такъ швыдко зныкла, якъ швыдко й набигла була. Трохыменко спостеригъ здывования и тривогу Люли и швыдче видповивъ:

— На те є дуже важни прычыны.

— Я про ныхъ не пытаю, я йму виры, але хиба не видъ тебе я чула: не вси тіи винчаються, що вирненько кохаються? Та хиба треба винчатыся на те, щобъ у-мисци працюваты на корысть людямъ? Хиба еднання думокъ, служба идеи не винчає людей на-вики, часто мицнише, ани жъ „Исайя ликуй?"

Трохыменко ничого не видповивъ: очи його булы вохки й на тій вохкости Люля чытала:

— Я твій до-вику, мы звинчани на-вики.

III.

Кинець мая. Утомленый день збираеться на спочынокъ; вечоріє; сонечко плыне за лисъ и своимъ мягкымъ сриблястымъ проминнямъ ласкаво гладыть гылякы суворымъ соснамъ, кучерявымъ березамъ и полохлывымъ осыкамъ.

На вокзали Чуднивськои станціи Мыколаивськои зализныци сподиваються почтового пойизду зъ Петербургу. Мижъ пасажырамы, що прыбулы на Чуднивськый вокзалъ зъ Новгородськои зализныци, не можна не помитыты Люлю.

Ще на Велыкодныхъ святахъ Люля зняла зъ батькамы бесиду, що хоче пойихаты до Кыива „такъ соби, подорожуваты". Батькы, найпаче маты, дуже непрывитно глянулы на таку подорижъ: сказано—старе око бачыть далеко, а неньчыне око й поготивъ; воно бачыло й тямыло, що діеться зъ Люлею.

— Коштивъ намъ бракуе,—мовыла неня,—ни за що намъ справляты таку подорижъ,

Люля зрозумила, що значыла та видповидь, и не змагалася. Годи було й батькамъ змагатыся, колы Люля повидала имъ, що хоче прожыты весну у дядыны, десь на берези Волхова. Въ кинци квитня Люля була вже у дядыны... Заздалегидь умовылыся воны зъ Трохыменкомъ, щобъ винъ, скинчывшы академію й выйиздячы на Украину, напысавъ до Люли певный день свого выйизду,—тоди воны зйидуться въ Чуднови и вкупи рушать до Кыива.

Digitized by Google

Ще тилькы нивъ годыны чека: Люля пойизду зъ Петербургу, але жъ—яки для неи довги-предовги безъ краю отси нивгодыны! Вже вона й ходыла, и сыдила, и чытала... Господы, якъ довго!

— Чы скоро пойиздъ?—пытае вона начальныка станціи.

— За нивъ годыны.

— Ще нивъ годыны ждаты! цилои нивгодыны! А мало хиба що може статыся за нивъ годыны...

И отъ фантазія закоханои души и збентежени нервы почынають займатыся сумнымы думкамы все бильшъ и доходыть до того, що Люли почынають ввыжатыся жахливи подіи: ій ввыжаеться зруйнованія того пойизду, на якому йиде Трохыменко. Ввыжаеться Люли цила катастрофа: зустричаються два пойизды, одынъ на одынъ наскакують... Люли вчуваеться, якъ трищать вагоны; вона бачыть, якъ шматы вагонивъ летять трискамы... вона чуе, якъ пидъ купою руины, пидъ недоломкамы зъ вагонивъ на шынахъ полотна страшенно стогнуть прыдавлени, покаличени пасажыры й мижъ нымы—іи Макаръ... Люля ясно, выразно бачыть його въ калюжи кровы... Люля тремтыть, жахаеться... груды ій сперло, ій дыхаты ничымъ... Уси іи мріи, уси певни надіи пишлы въ нивець и на-вики похоронени воны пидъ руинамы розбытого пойизду. А вона—Люля—тутъ не то, щобъ помогты своему любому Макарови, а хоча бъ тилькы глянуты на його... Жахъ переймае Люлю... Вона ладна побигты туды... туды... але куды? ба! по полотну: тамъ десь недалечко...

Серце у Люли то замирае, то б'еться—якъ не выскочыть; ще хвылына-друга—и Люля впала бъ обмертвилою на платформи.

— Йиде, йиде!—почула Люля, стрепенулася, очуняла, глянула.

Велыкымы клубкамы, невпишъ—велыкымы сывымы рунамы розскубаноi вовны, котыться надъ зализныцею дымъ; все блызшае винъ... Показався паровыкъ, у Люли наче гора упала зъ серця... Пойиздъ врывень зъ платформою.

— Люлю!—почувся зъ видчыненого викна вагону Макаривъ голосъ.

Ледви Трохыменко дійшовъ до дверець вагону, щобъ выйты на платформу, Люля була вже въ вагони, обіймала й горнула до лоня свого любого, дорогого, бажаного „козака".

Пойиздъ рушывъ дали на Москву.

Люля сыдыть попличъ Трохыменка и чуе—нибы вона опынылася десь въ иншому свити, десь на воли, на простори, на шырокому дозвиллю;

Digitized by Google

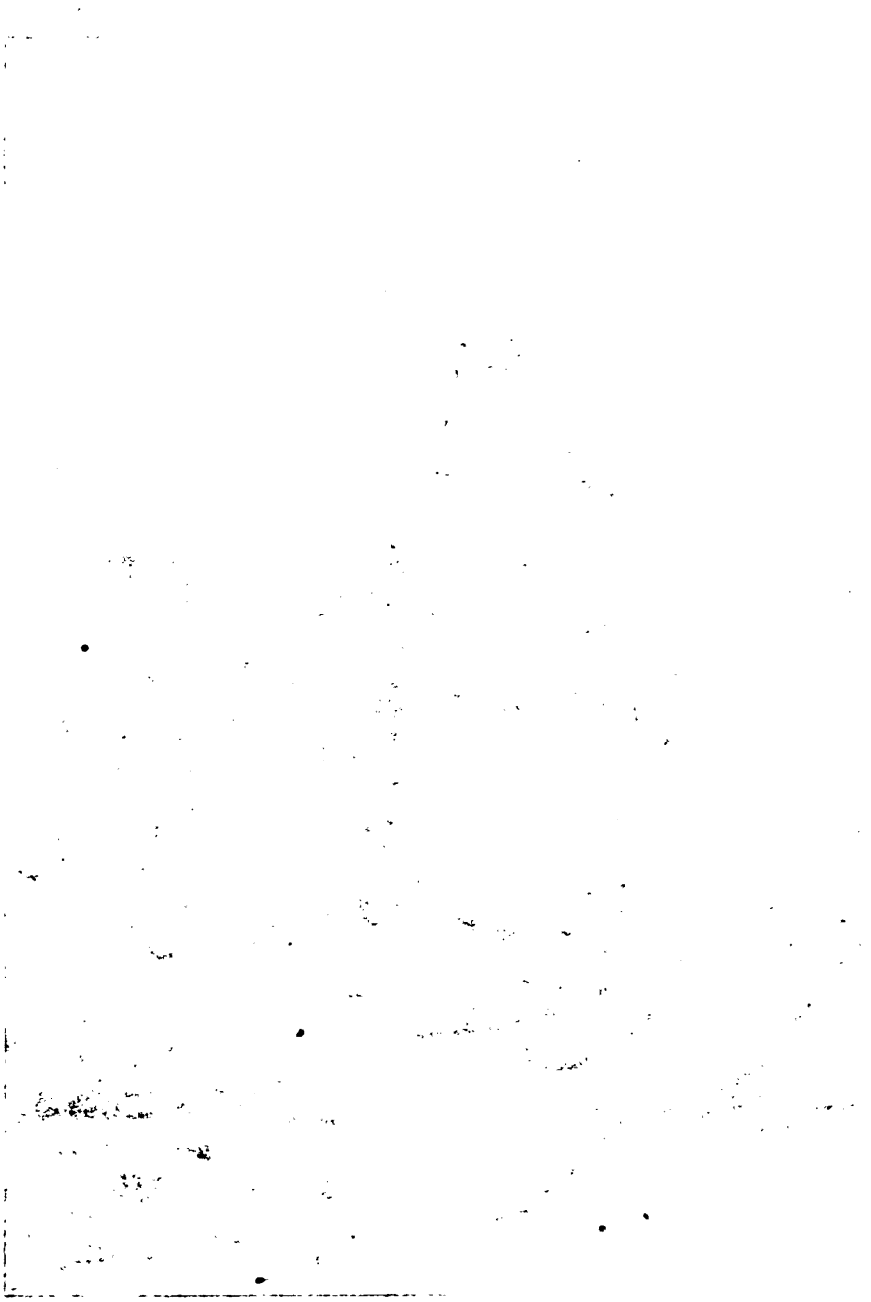

Еной бувъ [illegible]

Медонова В. [illegible]

Digitized by Google

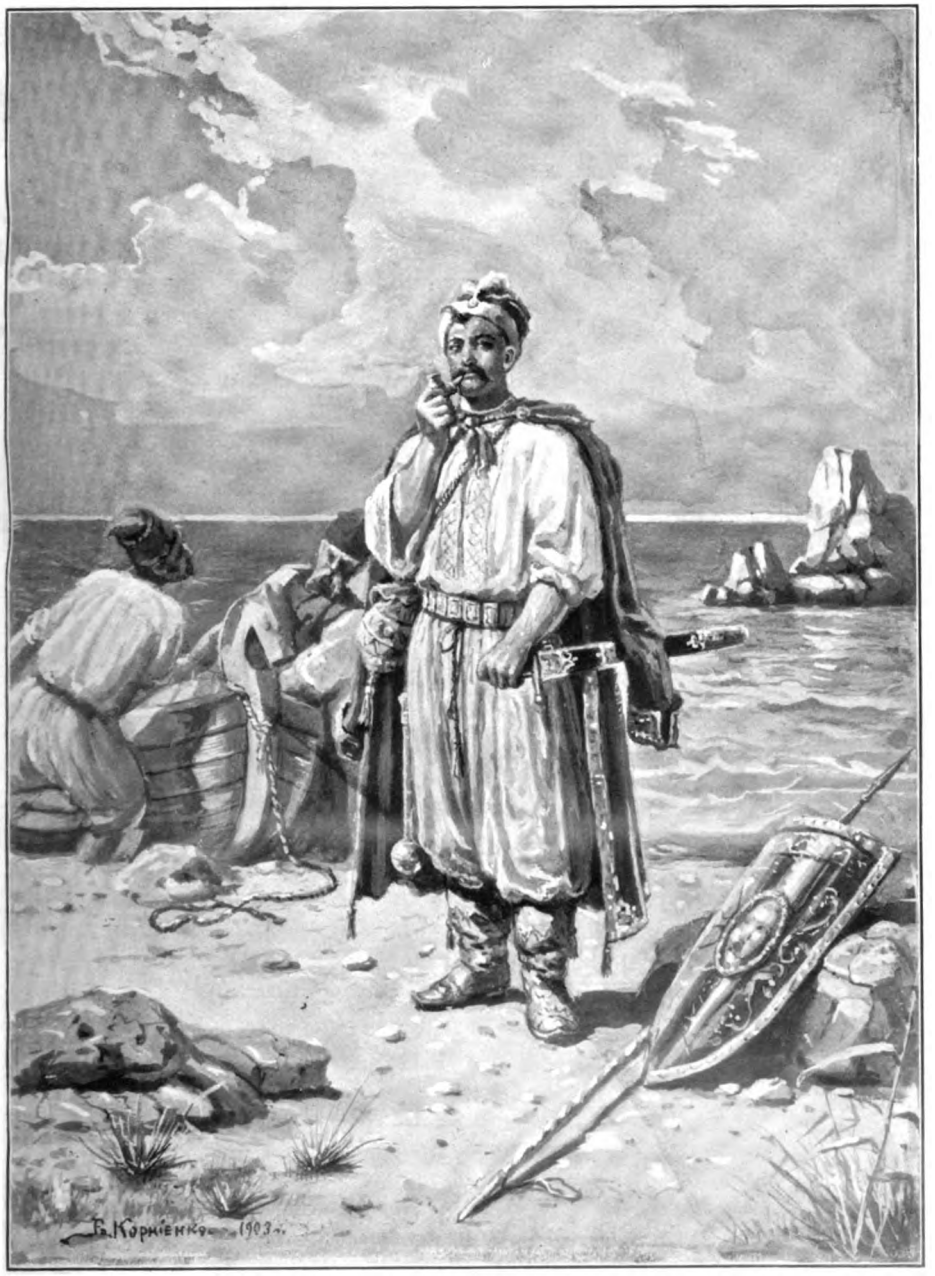

Еней бувъ парубокъ моторный.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

десь тамъ, де такъ тепло, ясно, хороше... Люли здається, що доси вона сыдила десь у темному льоху пидъ замкомъ и тилькы теперъ вызволылась изъ „яремнои неволи“; тилькы теперъ, зроду вперше, побачыла вольный свитъ божый, незагороженый высочезнымы будивлямы; навить сонця, здається ій, вона доси не бачыла, такъ якъ бачять його люде „на воли“, и саму волю вона теперъ тилькы вперше розуміє... Люли здається, що въ души у неи зробылась десь щилына, свитыть и гріе свитъ новый, ясный, и налывається въ ту щилыну нова сыла радисного, могутного жыття. Люля згадуе свое мынуле жыття и здається воно ій темнымъ, скорботнымъ, яремнымъ...

— Може бъ и до вику тягла бъ я те ярмо, и воно не мулыло бъ моєи шыи, колы бъ не винъ—мій любый Макаръ; винъ прыйшовъ, вызволывъ мене, показавъ мени свитъ воли.

Зъ сымы думкамы Люля повернула лыченько до Трохыменка и палко поцилувала його въ одно око, въ друге, въ уста; потимъ выпрямылась и озырнулась навкругы. Въ купе тилькы ихъ двое... Вона почервонила й *засміялася*.

— Люлю моя! серденько мое! радисть моя! Чы не жалуетъ ты за риднымъ краемъ, за родыною, за прыятелямы?—пытається Трохыменко бильшъ очыма, нижъ устамы.

— Твій край, твій народъ—теперъ мій край, мій народъ; про що, объ чому мени жалкуваты? Я твоя, ты мій! И ты, и я йдемо на одно поле, на одну роботу: сіяты „свитъ правды и воли“.

— Такъ, моя горлычко, на-викы такъ!

— Твои думкы, твои идеалы—до вику будуть моимы, до вику я служытыму имъ, якъ спроможуся, якъ зумію.

Люля прыпала головкою до Макарового плеча.

У Макара—очи горять, тварь його сяе, Макаръ раюе: винъ перенявся тымъ радиснымъ настроемъ, що прынесла Люля; винъ такъ упывся имъ, що самъ наче не певенъ въ тому, що все те, що ныни діеться зъ нымъ, есть реальна дійсныстъ, а не марево, не сонъ... Ни—все те дійсныстъ, правда, мало сподивана ще недавно, але сьогодни радисна, рожева, раєва дійсныстъ...

Макаръ на радощахъ земли не чуе пидъ собою; винъ миркуе-гада соби: до кого бъ то, до якого зъ жиночыхъ тыпивъ въ исторіи, чы въ пысьменстви прыривняты Люлю? Елена у Тургенева?... ни, мало...

Институт Литературы ЦИК СССР им. М. Горького
Digitized by Google

— Та що тутъ ривняты?—каже винъ соби на думци,—вона для мене теперъ усе, усе. Вона—отся молода дивчына—теперъ про мене та могутня пидойма, що поведе и проведе мене черезъ усе мое життя, яке бъ воно не склалося, и проведе стежкою чыстою, безплямною, стежкою свидомосты особыстои й національнои гидносты. И вона, Люля моя, пиде зо мною на всяки чесни подіи, на добро людямъ; вона мене скризь пиддержыть, не дасть мени пидупасты хочъ пры якій лыхій годыни.

И Макаръ, раюючы, тоне въ ясныхъ надіяхъ, въ тыхыхъ мріяхъ про будущыну життя зъ Люлею, про спильну працю й роботу зъ нею на шырокыхъ облогахъ письменства и культуры.

А Люля такъ занадто схвыльована, збентежена, що жаднымъ чыномъ не зможе втыхомырыты своихъ нервивъ и згуртоваты до одного осередку свои думкы й надіи: думкы у неи, неначе та бжола—рояться, литають, гудуть у молодій голови. Шырока фантазія ключемъ б'е, мріи—одна одну попережае; малюнкы нового, сподиваного життя въ новому чаривному краю, ныва идейнои праци й роботы—все те миныться, наче барвы въ калейдоскопи. Молода дивчына глыбоко перенялася вирою въ свои сылы, въ могутнисть идеи, въ корыстнисть праци за Макаровымъ прыводомъ.

А любовъ до Макара? а його любовъ до неи? О! вона жыве, вона радіе, вона сяе отсымъ высоко-чыстымъ почуттямъ!

— Я скризь, скризь пиду за Макаромъ,—говорыть Люля соби на думци,—де винъ, тамъ и я; до вику буду йому сестрою, другомъ, робитныцею—усымъ, чымъ скаже винъ, стану я, абы зъ нымъ вкупи працюваты.

Трохы-потроху Люлини нервы заспокоилысь и вона почала дриматы, перегодомъ—сонъ взявъ свое. И сныться молодій дивчыни блакытне небо Украины, іи зелени безкраи степы, старый Днипро, Кывъ, села, народъ, школа, школяри...

— Кахы, кахы, кахы!—закашлявся Трохыменко. Кашель розбудывъ Люлю; вона здригнула, прокынулась и стривожено спытала його:

— Серденько, Макаре! чого се ты кашляешъ? Ты жъ не кашлявъ тоди, якъ я пойихала до дядыны. Давно ты кашляешъ?

— Та се дурныця, се такъ... кахы, кахы, кахы... Байдуже, мынеться!

— Яке тамъ „байдуже"! Недобре такъ кашляешъ... колы й де ты запобигъ його?

Digitized by Google

— Атъ! кажу жъ — дурнычка. Ото якъ скинчывъ академію, такъ того жъ дня й поплылы мы човномъ по Неви погуляты, та останнимъ разомъ по-товарыськы тее... загулялыся до глупои ночи. День бувъ ясный, теплый. Я на радощахъ и забувся, що я въ Петербурзи, а не въ Кыиви, не взявъ пальта; ничъ выпала холодна, зъ витромъ... трохы перемерзъ, простудывся бувъ, теперъ вже ничого... Байдуже, мынеться...

И зновъ—кахы, кахы, кахы.

Люля журлыво похытала головою; ясни очи іи понялыся смуткомъ.

— У ликаря ты бувъ?

— А вже жъ. Та на що тамъ ликарь... почнешъ на всяку дурныцю уважаты, дакъ и тее... Атъ!

— Ты не лежавъ?

— Щось тамъ килька день пролежавъ та й то не тому, щобъ справди нездужавъ ходыты, або сыдиты, а тилькы на те, щобъ послухатыся ликаря.

— Скоро прыйидемо до Кыива я заразъ поведу тебе до ликаря. Чуешъ?... Добре?

— Добре, добре, моя ясочко! Тилькы ты не думай про мій кашель, а лягай та спы зъ Богомъ безпешно. До Москвы ще далеко.

— Добре, я спатыму... а ты?

— А вже жъ и я... чого я кунятыму? Заразъ засну.

IV.

Зъ того часу мынае п'ятый мисяць.

Въ невелычкій свитлыци, обставленій сякою-такою мебеллю, биля простого, соснового, не покрашеного столу, заваленого купою книжокъ, газетъ и паперивъ, сыдыть Люля. Зъ обохъ бокивъ столу видчынени викна; въ ныхъ зазырае пожовкле лыстя двохъ розлогыхъ кленивъ. Зъ гроны тыхъ кленивъ плыне у викна до Люли срибне, не палке, якъ литомъ, а тилькы тепле, мягке проміння осиннього сонця; воно нибы спокушае Люлю покынуты роботу, буцимъ маныть-вабыть дивчыну выйты зъ хаты въ садочокъ подывытыся, якъ опадае лыстъ зъ дерева, якъ блекнуть и схыляють голивкы квитки, що доси жваво боролыся зъ ранковымы прыморозкамы; якъ витеръ шелестыть палымъ лыстомъ, якъ трискаються и злегесенька торохтять, решаючысь, стручкы билои акаціи, якъ

Digitized by Google

увесь садъ нехотя роздягається зъ своєи пышнои литньои одежи й линыво захожується на довгый спочынокъ и сонъ ажъ до весны.

Та ни! даремни спокусы: нищо не одирве Люлю видъ роботы, нихто не выклыче Люлю зъ хаты, докы вона не скинчыть своєи роботы. А роботы у Люли сыла: ранкомъ перечытала вона нове Макарове оповидання и зробыла свои увагы; теперъ перепысуе друге його оповидання й пыльнуе скинчыты, закымъ Макаръ вернеться зъ суду на обидъ,—завтра невидминно треба се оповидання послаты до редакціи; потимъ треба перепысаты Макаривъ лыстъ до одного російського крытыка, лыстъ довгый и розумный, палкый, але не подобаеться Люли, що Макаръ хоче посылаты його анонимомъ... Дали треба поробыты выпыскы зъ книжокъ задля науковои праци Макара про перекладъ Гомеровои „Одиссеи“, та чымало ще й иншои дрибнои роботы. Абы тилькы часъ, а робыты є що!

Люля спынылася пысаты, взяла въ губы кинчыкъ ручкы зъ пера, пидвела голову вгору й думае:

— Ну, якъ же тутъ? що напысаты—чы *и*, чы *і*? не розберу, не вгадаю. Доси ніякъ не прызвычаеться моє вухо въ деякыхъ украинськыхъ словахъ видризняты звукы *и* та *і*. Незвычайно нижна мова... И смихъ, и морока! Що якъ помылюся? Отъ нароблю соби сорому! Макаръ кпытыме, скаже: доси не навчылася. Колы жъ не можна й навчытыся: коженъ по своему... напышу *і*... Або ни, лишше подывлюся въ яку певну книжку.

Люля взяла книжку, перегорнула килька аркушивъ и промовыла:

— Отъ воно и є—те саме слово... такъ, якъ и я хотила напысаты—*і*... А ну, визьму ще другу книжку... Овва! тутъ вже *и*... Отъ тоби и вгадуй!

Небавомъ Люля скинчыла оповидання.

— Теперъ треба на часокъ навидатыся до пекарни, щобъ куховарка чого не попсувала, а сьогодни саме ти стравы, якымы Макаръ смакуе: такъ мени любо, колы винъ йисть и прыхвалюе; така я рада, колы зумію потрапыты на його смакъ.

Вернувшысь зъ пекарни, Люля взялася до того анонимного лысту.

— Отутъ,—думала вона,—трохы ризко—знаты, що Макаръ не бувъ спокійнымъ, колы писавъ; думка у його добра, зовсимъ певна, але треба бъ ии высловыты м'якше... нехай, скажу йому...

На сьому слови видчынылыся двери, и до свитлыци ввійшовъ Трохыменко. Кынувшы на стилъ якось обурено свій судовый портфель, Макаръ почавъ повагомъ здійматы пальто; винъ навмысне гаявся, щобъ тымъ

Digitized by Google

часомъ хочъ трохы прыборкаты своє обурення, що такъ выразно ходыло по твари його.

Люля, що очыма, а ще бильшъ серцемъ, заразъ спостерегла, що у Макара скоилося щось непевне, недобре. Стоячы мовчкы середъ свитлыци, вона полохливо дывылася, боялася спытаты у його й терпелыво дожыдала, щобъ самъ винъ знявъ розмову. А Макаръ—якъ на те жъ—мовчавъ и дыхавъ важкымъ духомъ. Роздягшысь, винъ мовчкы обнявъ Люлю, прытысъ до серця, поцилувавъ и промовывъ:

— Погано намъ, Люлю, лыхо намъ!

Люля затремтила и швыдче сила на канапку, але заразъ же здержала своє хвылювання и спытала, пыльнуючы, щобъ голосъ ишовъ ривно й не зрывъ ій.

— Яке тамъ лыхо?

— Мусымо сыдиты не йившы.

— Заразъ Одарка даватыме обидъ,—звернула Люля на жартъ.

Макаръ журлыво похытавъ головою й мовывъ:

— Я не жартома... не до жартивъ.

— Та що жъ тамъ таке?

— Те, що сказано и прыказано мени лышыты службу!

— Тай годи?

— Сього тоби не досыть?—докирлыво мовывъ Трохыменко,—се жъ нашъ хлибъ.

— Овва! чы не хлибъ же.

— Кращого не маємо.

— Годи! ну його къ Богу! Я думала справди що велыке! Яки бъ се булы у насъ головы, колы бъ мы не спромоглыся на иншый хлибъ! Я вельмы, вельмы рада сьому: теперъ ты „вольный козакъ“, а то за якыхсь тамъ 75 рубливъ мусивъ наплечныкы носыты...

— Що йистымемо?—перебывъ ій гнивно Макаръ.

— Кажу тоби—заробымо: дарма ярма, абы волы булы!... Та скажы жъ—за що се?

— Якыйсь собака прыславъ доносъ, знявъ мій псевдонимъ пидъ статею, що була въ „Юридическому Вѣстнику“,—„Законъ и совѣсть“. Ну, а безъ дозволу начальства пысаты не можна. Отъ тоби й „неблагонамѣренный“!...

Digitized by Google

Люля засміялася й весело, одначе безъ жарту, стала впевняты Макара, що нема чого ни вболиваты, ни тужыты.

— Запысуйся въ адвокаты.

— Гараздъ, але доки що зароблю адвокатурою, йисты треба.

— Знайдемо!... Завтра почну шукаты мисце вчительки, або гувернантки,—отъ у насъ и гроши будуть. А тымъ часомъ люде довидаються и про тебе, яко про адвоката. Та годи про се,—сидай до борщу, а то прохолоне.

Люля почала жартуваты. Весела жартовлыва вдача ii розвіяла Макарови хмары; винъ новагомъ заспокоювався и на думному чоли його и въ очахъ выяснылося.

— Абы намъ здоровля,—весело бренила Люля,—а безъ портупеи та шабли прожывемо: теперъ не корпитымешъ надъ нисенитныцею, не журытымешъ головы думкамы—якымъ бы чыномъ оборонyты горопаху-салдатыка видъ тяжкои кары за „растрату казеннаго имущества“—двохъ никчемныхъ онучъ и латанои шынели. Далебигъ—сумно стає, колы згадаю соби: отъ ты на тимъ тыждни боронывъ того... якъ бо його на призвыще?... Еге, Гупала. И гирко було мени слухаты, и прыкро, й образлыво: ты зъ себе рвешся, крапелястый питъ крые тоби чоло, доводышъ, що выненъ не Гупало, а голодный собака, що погрызъ старый, заяложеный мишокъ, Гупала ни за що караты; але тебе нихто й не слухає, судди куняють, не чують, що ты имъ говорышъ... Ой, ой! велыке спасыбигъ, що прогналы тебе...

Макаръ засміявся.

— Хиба се неправда?

— Правда, та бачъ не въ тимъ ричъ, що не въ тому кутку пичъ, а въ тимъ, що хлибъ глевкый, що на йому закалець на палець... Кажешъ—гувернанткою пидешъ... ни: ледви, чы пущу я тебе на такый заробитокъ...

Бесиду перебывъ Трохыменкивъ прыятель Карпенко, що саме на останнихъ словахъ увійшовъ у хату.

Макаръ розповивъ йому свою прыгоду й почувъ видъ його те жъ саме, що й Люля йому говорыла. За годыну Трохыменко чытавъ Карпенкови своє нове оповидання. Оповидання було гарне; спысани въ йому люде жывымы стоялы передъ Карпенкомъ,—знаты, що авторъ бачывъ ихъ, говорывъ зъ нымы, жывъ зъ нымы, постерегавъ ихъ. Чытавъ Трохыменко жваво, выразно, самъ переймався тымы думкамы, тымъ почуттямъ, яке пережывалы спысани имъ люде. Але Карпенко помитывъ,

Digitized by Google

що зъ половыны оповидання у Трохыменка почавъ падаты голосъ, все бильшъ хрыпнуты, а пидъ кинець—майже зовсимъ його не стало; кинець оповидання Трохыменко не чытавъ, а шепотивъ. Карпенко бачывъ, якъ сылкувався авторъ набираты голосу, якъ йому се трудно було й якъ винъ важко дыхавъ.

Карпенка вельмы вразыло його спостереження, винъ понуро сыдивъ, схылывшы голову, а колы Трохыменко скынчывъ чытаты, винъ, похвалывшы оповидання, спытавъ:

— Ходывъ, Макаре, до ликаря?

— Ни ще... небавомъ пиду.

— Не гараздъ... Одкладъ не йде въ ладъ.

— Та соромно якось иты: чого я пиду? ничого у мене не болыть, тилькы що кашель, та въ горли трохы дере... я...

— Кашель твій—ричъ небезпешна.

— Атъ! що тамъ той кашель,—мынеться!

Карпенко й Люля почалы докоряты Макарови, що винъ нехтуе здоровлямъ и взялы слово, що завтра винъ пиде до ликаря-профессора.

V.

День скризь день мынуло ще килька часу. По календарю весна, але на двори й не пахне весною: вохко, хмарно, холодно.

Пуп'янкы на деревахъ ледви набубнявилы,—холодъ прычавывъ ихъ и не дае розвыватыся. Дійсна весна ще не прыйшла, десь у Бога забарылася.

Тому, гадавъ бы, може й у Люли на души и на серци нема весны. Люля за сей часъ такъ переминылася, змарнила, що ій не пизнаты: зныклы веселощи, кудысь полетивъ и звычайный у неи жызнерадисный настрій; натомисть ходыть вона повыта густымъ сумомъ, охмарена журбою, въ очахъ стоить темна туга.

Се може тому, що Люля не выспалася, втомылася, бо вже чымало часу Люля встае, ледви задніе, й сыдыть пидъ викномъ нимо, дывлячысь на золоти бани Софіевського собору.

Та ни,—не негода не дае Люли спаты, не вона охмарыла скорботамы Люлю. Негода що! день-другый—и выясныться, стане на весни, тепло и свитъ запануютъ, рослына ожыве, стрепенеться, жытыме й пытыме

Digitized by Google

життя на повенъ ротъ зъ тієи повнои чаши життя, що частує зъ неи природа на святахъ весны... А чы прыйде до Люли свято весны? чы вернеться іи весна?

Казавъ бы хто, що у Люли ледви почалася ще весна іи вику; але жъ сама Люля не такъ думае, Люли здається, що іи весна на-вики вже минула, николы не вернеться и почалася темна, холодна осинь.

Отъ и ту ничъ—Люля усю ничъ и очей не заплющувала. Та й не перша се у неи безсонна ничъ: багацько ихъ пережыла вже вона зъ того часу, якъ ликари заборонылы Макарови выходыты зъ хаты. Се було ще въ грудни. Ликари спостереглы у його горлови сухоты. Цилу зиму перебувъ винъ, не выходячы зъ хаты. Увесь часъ ишло на гирше. Макаръ знемигся, звився, высохъ, наче скипка та, выснажывся. И вже жъ нихто бильшъ, якъ не Люля, запопадливо пикловалася коло його: жаденъ другъ, сестра, жинка, маты не побывалыся бъ бильше, щыриле.

Макаръ не покыдавъ працюваты коло пысьменства,—робывъ, скильки спромигся, скильки давала йому робыты звычайна пры сухотахъ щоденна пропасныця; одначе праця та не давала йому заробитку. А проте Трохыменко збиравъ останни свои сылы й виддававъ ихъ Украини...

Люля пишла гувернанткою до одного банкыра-жыда. Вранци рано вона—отакъ зъ самого Риздва—мусила постачыты усе, що треба було на цилый день за-для недужого; тоди йшла и цилый день до вечера працювала коло дитей банкыра, а у-вечери, о годыни десятій, швыдче бигла до свого любого Макара. Легко зрозумиты, якъ перебувала Люля увесь той часъ, якъ мовчкы, потай усихъ тужыла іи нижна душа, якъ мордувалося іи чутке й чуле серце!...

Ликари майже не давалы ій надіи...

— Єдына надія,—сказалы воны,—на весняне тепло. Скоро почнеться весна, нехай винъ заразъ простуе на пивденный берегъ Крыму, чы въ иншу яку краину на село.

И отъ ледви снигъ понявся водою, ледви забренило на весну, Трохыменко заходывся лаштуватыся въ дорогу. Марне и Люля, и Карпенко усовищувалы його повременыты тыждень-другый, закымъ весняне тепло осталыться,—винъ и слухаты не хотивъ и твердывъ свое.

— Треба швыдче, швыдче... остогыдло, осточортило мени сыдиты въ хати; чотыри мисяци просыдивъ невылазно, а що зъ того?

— Але жъ теперъ саме незручно, небезпешно.

Digitized by Google

— Байдуже.

— Може погиршаты.

— Дакъ що жъ? швыдче до берега... Чого тамъ тягты! Хиба я не тямлю, що я вже не вычуняю?...

Трохыменко вдававъ изъ себе байдужого, але въ голоси його чутно було иншу ноту.

— Звисно,—говорывъ Трохыменко,—тамъ не той осередокъ, що въ Кыиви, але жъ помыляються люде, гадаючы, що тутъ у васъ певне гниздо виры, надіи, праци й роботы. Виры... и то ледви: вира безъ певныхъ, видповидныхъ реальныхъ вчынкивъ—„недѣйствующа и мертва есть“... А нуте жъ, покажить мени такыхъ вирныхъ? Де воны? Чы не пануют у васъ „оглашенные“ тилькы, що вертаються, не дійшовшы навить до порога храму?

Трохыменко почынавъ хвылюватыся, тымъ-то Карпенко, щобъ не бентежыты його ще бильшъ, не змагався. Не змагалася й Люля: вона тямыла уперту вдачу свого „козака“, берегла його душевный спокій и *боялася* промовыты хочъ одно слово, яке бъ було не до вподобы тяжконедужому Макарови и дратувало бъ його. Вона мовчкы гадала, якымъ бы чыномъ липше довезты Макара на пывденный берегъ Крыму и тамъ улаштуватыся имъ... „Грошей бракуе... атъ,—думала вона,—се ще не така то велыка перешкода“...

Вона потай Макара зибрала усе, що здавалося ій зайвымъ зъ іи одежи, сергы, браслетъ, намысто, и все те однесла въ позычкову кассу и розжылася на гроши.

Але якъ же страшенно, немовъ ударомъ грому, була вона прыголомшена, колы почула видъ Макара, що винъ пойиде безъ неи, самъ, іи не визьме! Марне вона прохала-благала його, марне доводыла... Макаръ—наче муръ нестеменный, въ одно твердывъ:

— Не можна, не можна сього. Спершу я пойиду самъ, безъ тебе; колы мени стане липше, тоди й ты прыйидешъ, а теперъ—ни! Годи тоби мордуватыся коло мене; хиба мало тоби тыхъ мукъ, що доси ты перетерпила зо мною? Мало ще я выпывъ, выссавъ зъ тебе здоровля! Годи! Йды спаты... Добра-ничъ...

Въ голоси у його чутно було сльозы; Люля не змагалася, мовчала. Треба було ій невымовно велыкои здержлывосты, щобъ не тилькы спынаты порывання й голосъ души, але й жадною ознакою не выявыты пе-

Digitized by Google

редъ Макаромъ того, що діється у неи на серци. Треба було не даваты плечамъ нервово пидскакуваты вгору, не даты губамъ дрижаты, голосу тремтиты, не даты сльозамъ росыты очей; одно слово—треба було вдаваты себе спокійною, не хвылюваты, а покоиты недужого.

Люля спокійно попрощалася й пишла до своеи кимнаткы „спаты“.

Ой-ой! не до сну ій було!

Велыкымы роямы шырялы думкы въ Люлиній голови; іи здавалося, що черепъ у неи трищыть. Николы не роилося у неи въ голови такои сылы думокъ; вона сылкувалася спыныты ихъ, здержаты, згуртоваты до одного пытання: „чому винъ не хоче браты мене зъ собою? чы винъ ще кохає мене?“ Але думкы не слухалыся іи, не корылыся, розбигалыся въ ростичъ, немовъ перелякани вивци полохлыви. Замисть одного пытання, до якого Люля гнула ихъ, воны сплoжувалы килька новыхъ, и кожне зъ ныхъ прытьмомъ вымагало видповиди, а видповиди не було, й пытання, наче зграя хыжыхъ шуликъ голодныхъ, впывалыся въ мозокъ, въ душу, въ серце дивчыны, завезенои на чужыну, и безъ мылосердя точылы зъ неи кровъ.

За ничъ—Господы, яка жъ довга безъ краю ничъ!—Люля изнемоглася, а ни до чого певного не додумалася.

Розвыднялося. Люля глянула въ зеркало й сама себе злякалася: глыбоки слиды лышыла та ничъ у неи на лыченьку, на чоли, на очахъ. Люли здавалося, що якась незрыма сыла перекынула іи въ якыйсь иншый мыръ, що іи „я“ вылетило зъ неи, натомисть опанувавъ іи и новый свитъ, и нове „я“. Люля пыльно озырнулася навкругы—все те жъ самисеньке, що й було, жаднои перемины нема; тымъ часомъ вона почуває себе не тією, иншою...

Справди перемина сталася: впродовжъ тіеи ночи Люля переступыла черезъ ту выразну, ризку межу, що межує викъ молодый, безпешный зъ викомъ зрилымъ. Не въ усихъ людей въ одынъ той самый часъ трапляється перехидъ черезъ ту межу, — одно перейде іи ранишъ, друге пизнишъ,—и перехидъ сей мы помичаємо тоди лышень, колы вже справымо його й несподивано побачымо, що опынылыся на другому берези. Спершу не зразу помитымо мы перемину, але мыне вельмы короткый часъ, озырнемося й бачымо, що наше мынуле десь розплылося, зробылося чыимсь чужымъ, не нашымъ. Почуваємо въ соби щось нове—таке, якого вчора ще не чулы, на яке не сподивалыся...

Digitized by Google

Люля вночи, навить ще передъ свитомъ, була свидома своеи неспромогы лышытыся на чужыни безъ Макара, майже одынокою; вона й теперъ ще не розуміе, що вона чынытыме безъ його, але теперъ вона свидома, що мае сылу лышытыся безъ Макара й пережыты якось те тяжке горе, що судыла ій доля.

— Буду пакуватыся,—промовыла вона голосно сама до себе,—безъ його я й на одну годыну не зистануся въ сій кватыри... Докы що, переберуся до свого банкыра, а ни—дакъ хочъ въ гостынныцю. Тыждень, докы Макаръ напыше, щобъ прыйиздыла до його, або... та вже жъ! якось воно буде...

— Е, ни! не на тыждень, не на два, а на-викы винъ покыдае тебе!— нибы хто шепнувъ ій въ вухо.

Ногы у Люли затремтилы, вона упала на лижко и зновъ розпука огорнула ій душу.

Зъ другои кимнаты почувся ій тяжкый кашель. Люля здригнула и прожогомъ кынулася туды, до Макара.

— Голубонько моя, ты вже встала?—мовывъ до неи Макаръ, перекашлявшысь.—Сядь отутъ биля мене.

Винъ взявъ Люлину руку й почавъ палко цилуваты.

— Визьмы мене, — тыхенько промовыла Люля, дывлячысь на його очыма, повнымы благання.

Макаръ выпустывъ Люлину руку и збентеженымъ голосомъ видповивъ:

— Сказано—не можна, дакъ и не можна, и годи про се!

Люля ничого не видповила й мовчкы рушыла до пекарни становыты самоваръ,—слугы у ныхъ уже не було: ни за що було вже найматы...

Мынувъ той день; вечоріе. Люля сыдыть попличъ Макара на вокзали; журлыво схылывъ винъ голову на груды... Обое сыдять мовчкы.

— Часъ до вагону,—промовывъ молодый паробокъ, що клопотався колобилетивъ и пакункивъ.

Люля и Макаръ вставы й мовчкы рушылы до вагону.

Другый дзвинокъ.

Обнялыся, поцилувалыся.

Люля прожогомъ на платформу й не озыраючысь до-дому.

Того жъ вечора вона перебралася до банкыра. Лышывшысь одна въ свитлыци, Люля зроду вперше почула самитныстъ; ій здалося, що вона

Digitized by Google

десь въ пустели, або въ темному лиси одна-однисенька. Нервы нарешти не выдержалы, Люля прыпала лыцемъ до подушкы и зъ наболилого серця рынулы у неи сльозы.

VI.

Лышень зъ другои половыны квитня розгорнулася весна во всій своій краси. Ожывъ, зазеленивъ и заквитчався невелычкый садокъ, що пышно обгортуе невелычку муровану Богоявленську церкву. Хороше-прехороше въ тому садку: лыстатый днедавній горихъ волоський убрався въ пышно-зеленый жупанъ и поважно позырае на кущи акгрусу, порічокъ и бузку. Розлога шовковыця ледви колыше своимъ дрибненькымъ ясно-зеленымъ лыстячкомъ. Маленьки жовтоголовци навспынячкы на своихъ тоненькыхъ стеблыкахъ выпынають голивкы вгору та дывляться, якъ надъ пымы въ ривному ясноголубому океани вылыскуеться зъ церковнои бани золотый хрестъ. На самому кинци садка стоить невелычкый, старенькый, на трое виконъ, домыкъ дякивськый,—весна и йому надала веселого, прывитного выду.

— Де то теперъ нашъ Макаръ?—промовывъ Карпенко до того паробка, що выпровожавъ на вокзалъ Трохыменка.

— А ось диждемося пана-господаря дяка, чы нема у його якои звисткы.

— А Люля якъ?

— Вбываеться...

— Чымъ сыдить намъ отутъ пидъ орихомъ та дожыдаты дяка, ходимо йому на зустричъ та порадымось изъ нымъ—якымъ чыномъ намъ розважыты Люлю, закымъ прыйде звистка видъ Макара, чы йихаты ій до його, чы ни... Я доброго ничого не сподиваюся...

Треба сказаты, що зъ того часу, якъ пойихавъ Трохыменко, не було дня, щобъ хто зъ маленького гурту, що бувъ коло Карпенка, не провидавъ Люли. Гуртокъ сей пикловався коло неи, наче браты коло сестры.

Мынуло ще килька тыжнивъ.

Стоявъ теплый, але зранку хмарный день; къ пивдню выяснылося, сонечко грило—не пекло, а ласкаво пестыло и людей, и рослыну. Навкругы дякивського домыку тыхо, тилькы сопиння зъ бовдуру парового млына зрушае тышу. Нудне, прыкре те ривне, розмиряне сопиння; сусидни люде, одначе, прызвычаилыся до його, але соловейкови, що прымостывся въ ку-

Digitized by Google

щахъ церковного садка, воно обрыдло; винъ хоче покрыты його своею дзвинкою, голосною писнею и винъ почавъ, що сылы було у його, вытынаты голосни трели. Соловейко мабуть тямыть, що людямъ, найпаче отому невелычкому гуртку, що сыдыть въ холодку пидъ орихомъ, писня його мылыша, нижъ стогинъ и сопиння млынового бовдура. Соловейко, мабуть, знае, що стогинъ бовдура отому гуртку, що пидъ орихомъ, пагадуе стогинъ жывыхъ бовдуривъ— тыхъ, що й не хотилы бъ, але не спроможни не стогнаты, знеможени недойиданнямъ, важкою працею й недосыпаннямъ; и йому, соловейкови, здавалося, що той гуртокъ зибрався коло гориха едыне на те, щобъ послухаты його писень: його жъ бо писни влываються въ души до людей тiею цилющою й жывущою цивкою оксамытовою, що вносыть спокiй и спочынокъ души... И соловейко ажъ рветься, щобъ спиваты голоснише й покрыты стогинъ нужды, суму и скорботъ.

Але соловейко помылився.

Иншои писни слухаты зибрався той гуртокъ, а зъ нымъ и Люля...

— Ходимъ!—озвався Карпенко.

Увесь гуртокъ рушывъ до церквы...

Посередъ церквы пан-отець въ чорныхъ рызахъ правыть панахыду й жалисно выводыть: „еще молимся объ упокоенiи души новопреставленаго Макарiя“... Зъ кадыла в'ється вгору дымъ ладану; килькадесятъ интеллигентныхъ людей рижного вику стоять зъ свичкамы въ рукахъ, журлыво, схылывшы головы; въ ливоручъ выдиляється прыбыта тугою Люля—уся въ чорному. Вона не плаче; лекше бъ iй стало, колы бъ выплакалась, дакъ же сльозы запеклысь на серцю, тилькы шыроки вiи разпо-разъ мыгають, немовъ витромъ ихъ колыше, та плечи нервово тремтять.

— Со святымы упокой!—залунало зъ крылоса.

Люля не встояла, похылылася и впала бъ на помистъ, колы бъ Карпенко не пиддержавъ бувъ.

Обмертвилу Люлю вынеслы зъ церквы до дячковои хаты. А зъ церковнои дзвыныци покотылыся тужливи, скорботни гукы похоронного перезвону й котылыся воны все жалибнiше, голоснiше...

Люля не чула вже ихъ...

VII.

Сызымъ, ривнымъ, якъ шкло шляхомъ, за течiею хутко-шпарко плыве байдакъ уподовжъ шырокого, глыбокого Днипра-Славуты; не сама течiя воды

Digitized by Google

несе байдакъ, женуть його молоди, паробочи рукы, гребучы шистьома весламы. На байдаку повно молодижи. Се Карпенко спорудывъ гулянку; щобъ розважыты Люлю, винъ клыкнувъ молодыхъ товарышивъ, жвавыхъ, веселыхъ, охочыхъ погуляты, спиваючы.—„Гей, гукъ, маты, гукъ! де козакы п'ють“... дзвинкымъ голосомъ лунае по берегахъ, котыться по води, порынае пидъ хвылею и зныкае десь далеко... На байдаку такъ весело, що ажъ байдакъ гомоныть.

У стерна сыдыть и кермуе байдакомъ чорнявый, вродлывый паробокъ; вику його—25-та весна йде; винъ—Юрій Шабельныкъ. Люля сыдыть лыцемъ до стерна; Шабельныкъ очей зъ неи не зводыть, а вона ни на що не звертае увагы, байдуже дывыться навкругы; въ души у неи заходылы сномынкы й налылы на серце чогось гиркого.

— Все пропало!—думае вона,—мріи, надіи—все-все наче въ воду кануло... Ехъ-ехъ! що жъ дали буде?...

До неи пидійшовъ Карпенко й перебывъ ii думкы, знявши ричъ снершу про красу Днипра, а потимъ про Украину и звивъ розмову на идеи. Люля трохы стрепенулася... До бесиды вмишався и Шабельныкъ.

— Держы до берега! отутъ, въ гайку пидъ горою, „прывалъ“.

Прысталы и зійшлы на суходилъ.

Люля зъ Карпенкомъ и зъ Юріемъ пишлы въ гай, спустылыся яромъ-долыною и рвалы квитки. Гарна прырода, пахощи рослыны, весняне тепло—все въ одно спрыяло тому, що Шабельныкъ почувъ у серци щось нове, ласкаве, але що—винъ и самъ добре не тямывъ. Ти думкы, що отсе въ розмови зъ Карпенкомъ и зъ Люлею высловлювалыся, хвылювалы його й иншымъ разомъ, та не такъ радисно, якъ теперъ; думкы ти чувъ винъ давно и давно перенявся имы. Дывлячысь на Люлю, винъ почувавъ, що тварь йому горыть, серце б'еться не такъ, якъ звычайно, а частише и мицнише. Перегодомъ стало йому ввыжатыся людське щастя, жыття ясне, не повыте павутыннямъ неневносты; щось нове теплою хвылею лылося йому въ душу.

— Якъ тутъ гарно, якъ любо!—промовывъ винъ,—а повитря яке! дышешъ на повни груды й не надышешся; чуешъ, якъ по жылахъ плыне бадьористь, пидносыть духъ геть-геть вгору...

Тымъ часомъ вечорило, тини зъ деревъ довшалы.

— Пора до двора,—промовывъ Карпенко и, взявшы Люлю пидъ плече, рушывъ до байдака.

Digitized by Google

За нымы пишовъ мовчкы и Шабельныкъ; журлыво якось дывився винъ, йому було чогось шкода,—чы того, що Карпенко, а не винъ повивъ Люлю, чы шкода було покыдаты раювання литньои ночи, пахощи свижои травы, квиткъ и рушаты до миста, до своєи „казармы", де духъ цвили, олiи та рыбы, перемишавшись зъ духомъ ладану, творывъ таки пахощи, що выклыкалы не тилькы нудоту, а прыголомшеныcть. Глянувшы на били кущыкы квиткъ, що такъ прынадливо повыпыналы свои голивкы зъ травы, Юрiю здалося, що йому шкода ихъ покыдаты; йому здавалося, що винъ розумiє сэрцемъ ихъ розмову, а воны—повынно—отсе теперъ саме и здiймуть розмову про щастя, про кохання.

Винъ спынився, постоявъ, подумавъ, потимъ нарвавъ пучокъ квиткъ, швыденько догнавъ Люлю й подавъ iй квиткы; вона прыняла й подякувала и понюхала ихъ. Юрiю стало и любо, и весело.

Мисяць вже выкотився з-за гаю, колы байдакъ рушывъ назадъ до миста.

Люля сила на старе мисце, поручъ зъ нею Карпенко.

— Яки гарни квиткы,—мовыла Люля,—а вы й не догадалыся мени ихъ нарваты. Мабуть вы байдужи до квиткъ, не любыте ихъ?

— Я люблю усе, що гарне, але...

— Що тамъ за „але",—безъ всякого „але"... я гадаю, що вамъ байдуже краса взагали; вамъ бракує смаку естетычного,—жартувала Люля.

— Може й такъ,—понуро видповивъ Карпенко, а Юрiй весело дывився на Люлю, а потимъ спытавъ, якый у неи поглядъ на естетыку?

— Безъ естетыкы нема чоловика; естетыка родылася разомъ зъ нымъ...—Дали Люля доводыла немынучу потребу розвытку естетычного смаку мижъ людьмы и велыку вагу естетыкы зъ погляду гигiены и т. ин.

Карпенко змагався, а Шабельныкъ тымъ часомъ, слухаючы ти змагання, ривнявъ Люлю до того идеалу женщины, якый змалювала йому молода його фантазiя. Зъ поривнання винъ запевнився, що Люля мае саме ти порывання й бажання жыття альтруистычного, про яки винъ марывъ у своему идеали. Дали винъ спостериг у Люли щырыcть, певныcть въ своихъ сылахъ, виру въ идею и т. ин. Одно слово—чымъ дали плывъ байдакъ, чымъ выще вгору йшовъ мисяць, чымъ яснише свитывъ винъ и бильше освичувавъ байдакъ и його пловцивъ,—тымъ бильшъ здавалося Шабельныкови, що Люля дуже блызька до його идеалу.

Digitized by Google

— Отъ тилькы,—думавъ винъ,—одно не гараздъ, що вона не украинка, але жъ...

Люля, дывлячысь на суворого красюка—на Днипръ, згадувала соби веселу красуню Неву; Нева нагадувала ій Петербургъ, батькивъ, усю родыну, знайомыхъ и... нарешти Трохыменка. Мымо воли вона глыбоко зитхнула... Не такъ ждалося...

— Що краще—чы Днипро, чы Нева?—спытавъ Шабельныкъ.

— Гарный Днипръ, гарна й Нева.

— А хотилы бъ вы зновъ у Петербургъ? тягне васъ туды?

— Тягне—не тягне, а я знаю, що я повынна свій викъ звикуваты на Вкраини и ій виддаты уси свои сылы. Звисно—Петербургъ... тамъ мои батькы, тамъ я зросла... сами тямыте добре, що до ридного краю завжде тягне; але идейный обов'язокъ выще простого порывання...

Юрій зрадивъ, ажъ очи заплющывъ. Йому здалося, що звидкильсь вылетила цила масса свиту, да такого-жъ-то мягкого, ясного, прынадливого, и свитъ той вдарывъ йому въ вичи, въ серце, въ душу; почувъ Юрій, що проминь того свиту запалывъ йому серце й воно занялося й горыть, горыть!...

Оксамытовый свитъ вечеровый обгорнувъ и небо, й землю, и Днипръ, и горы, й дерева. Ясна блакыть на неби все густишала й немовъ нызшала: генъ-онъ за Днипромъ, далеко буцимъ, занялася вона, колышеться, горыть сынимъ огнемъ и лле на землю спокій и тышу ночи. Невымовно гарна краса стояла навкругы—краса украинськои ночи, зъ повнымъ мисяцемъ, зъ сынимъ небомъ, крапелясто побрызканымъ срибнымы зиркамы; та благодатна ничъ, колы само небо витае молодисть, ароматне повитря напуває молоди серця коханнямъ, колы сама прырода повна радисного весняного жыття, повна велыкои, могутньои сылы й таемносты, вабыть усе жыве до кохання, до ласкы, до мылування, сама благословляе кохання й покрывае його своимъ незрымымъ людямъ омофоромъ раювання...

На серци у Юрка повагомъ розвывалася та перемина, що вперше спостеригъ ін на байдаци, такъ повагомъ, якъ непомитно тышу литньои ночи переминяе дняне метушиння. Чудна, але радисна йому була та перемина.

Люли тежъ здалося, пидъ вплывомъ тіеи плавбы й ночи, що наболила у неи на души выразка наче болыть меньше, не такъ ризко, не рве

Digitized by Google

вже такъ боляче, такъ жорстко. Такымъ цилющымъ бальзамомъ намастыла ій рану що щыристь молодижи, а що й ота смужка зори вечеровои, що вона спостерегала зъ байдака, дывлячысь, якъ догоряла, догорила й потухла та рожева барва на неби, на самому заходи, якъ вона велычаво потопала въ Днипри, а натомисть выступавъ свитъ спершу блидо-жовтый, потимъ ясно-блакытный, блакытный, нарешти сыній. Люлину выразку заспокоила украинська ничъ въ усій своій суцильности, въ усій своій краси,—гарна вона, прозора, тыха, прекрасна ничъ. И небо, и мисяць, и зори, и Днипро, и горы, и дерева, и шепитъ лыствы, и плескання воды, и писни, и гоминъ на байдаку—все злылося въ одынъ велычавый гимнъ и своимъ могутнимъ вплывомъ утыхомырювало спроквола боли; рана почынала загоюватыся.

— Жыты, треба жыты,—думала Люля,—жыты и працюваты.

Ничъ торжественно-спокійно плыла по небу... Писни та гоминъ на байдаку замовклы... Байдакъ прыставъ до берега.

VIII.

По смерти Трохыменка мынуло мисяцивъ зо два.

Въ недилю, трохы згодя по пивдни, занадто тыхою ходою йшла Люля повзъ миськый паркъ. Запали очи й жовто-блиде лыце іи давалы знаты, якъ пережыла-перекалантала вона отсей часъ. Смутный, скорботный поглядъ Люлинъ простувавъ у-гору, кудысь далеко. Не вгадаты було, чы то ознака якои глыбокои думкы, що грызла, не давала спокою, не знаходячы соби ни видповиди, ни выходу; чы може Люля задывылася, спостерегаючы ту картыну, що розгорталася передъ нею та, щобъ бильше надывлялыся на неи, и рушала помаленьку, наче плывла. Картына була справди велычава и не безъ того, що трохы страшна: зъ пивночи, якъ-разъ саме проты сонця, сунулася повагомъ на пивдень здоровенна, густа, темно-сыня хмара-гора зъ рожевымы просвиткамы, наче хто потрусывъ іи рожевою розскубаною бавовною. Передній край хмары вже насунувся на золоти бани св. Софіи; та сторона бань, що була проты пивдня, ще вылыскувалася проты сонця,—зъ такого контрасту здавалося, що соняшне проминня тремтыть и сылкується выразнише вызначыты свою сылу, своє сяєво. По хмари почалы бигаты тонки, довгенясти стрилкы блыскавыци й кожна зъ ныхъ перелитала черезъ гонкый хрестъ высокои днедавньои дзвиныци.

Digitized by Google

Хрестъ стоявъ гордо, пидвившы чоло въ небо: мыгне блыскавка, перескочыть черезъ хрестъ, а винъ наче всмихнеться—тилькы що не скаже: „марна праця, не втнешъ, мынай!“ и стрилкы мыналы, летилы геть и зныкалы десь въ масси тіеи жъ хмары, зъ якои й вылиталы.

Загуркотивъ гримъ.

Люля здригнула и глянула въ праворучъ. Поглядъ іи зустрився зъ золотою банею другои дзвиныци, що, здавалося, высила далеко мижъ небомъ и землею, пышно сяяла проты сонця и горойижливо дывылася на свою сестру, обгорнену вже хмарамы. Люля звернула зъ тротуара й пишла въ паркъ. Пройшовшы килька ступнивъ, вона помитыла, що на другому кинци парку йде Карпенко.

Прывиталыся.

— Сядьмо отутъ на лавци,—мовыла Люля.

— Чы добре жъ буде?—видповивъ Карпенко,—гляньте, яка хмара суне: лыне дощъ—де мы тоди динемося? Лишше заздалегидь ходимъ до мене, чы де-инде.

— До васъ вельмы далеко, а у мене бракуе часу... Перебудемо тутъ; може ще дощу й не буде; хмару може витромъ рознесе.

— Не така вона густа, щобъ витеръ розигнавъ іи.

— Байдуже, сядьмо... Я клыкала васъ, щобъ порадытыся... певнише—щобъ почуты вашу думку про мои замиры... та, властыво, воны й не мои. Юрій ничого не казавъ вамъ про мене?

— Ничогисенько,—видповивъ Карпенко и здывовано дывывся на неи; вона спокійно мовыла дали:

— Винъ сватаеться до мене.

Карпенко роскрывъ уста, наче хотивъ говорыты, але мовчавъ; уся тварь його була повна здывования.

— Що вы про се скажете?—пыталася Люля.

— Я... гм... що жъ я!... а вы йому що сказалы?

— Ще ничого... хотила спершу почуты вашу думку.

— Мою... що жъ я!... Бачте я... що Юрій закоханый—се для мене ричъ певна; винъ кохае васъ глыбоко, може бильшъ, нижъ самого себе, та... бачте...

Голосъ у Карпенка обирвався; винъ замовкъ, неначе въ горло йому хто запхнувъ заткало.

Digitized by Google

— Кажить, що дали?—допытувалася Люля, дывуючысь, що зъ Карпенкомъ дiється щось несамовыте, й не тямлючы, що́ воно саме и зъ якои речи.

Карпенко одначе швыдко здержавъ хвылювання своєи души и голосомъ, скилькы йому спроможно було ривнымъ, спытавъ Люлю:

— А вы кохаете Юрія?

— Ни.

— Такъ якъ же се воно буде? чудне щось... Адже жъ вы...—Карпенко зновъ почувъ у горли спазмы; кашлянувшы, винъ промовывъ: — вы Макара...

— Кохала,—договорыла за його Люля,—кохаю й кохатыму до вику.

Карпенко ще бильшъ зумывся.

— Чудно вамъ?—спытала Люля.

— Братыся—не кохаючысь, братыся—кохаючы другого... чудно... вельмы чудно...

Люля глыбоко зитхнула и мовыла:

— Справди чудно и видгонyть чымсь недобрымъ... такъ?

Карпенко кывнувъ головою.

— Довго я про се думала. Зъ того часу, якъ Юрій прызнався мени, що кохає мене, я и день, и ничъ про се голову ламала; сама соби роскыдала думкамы и доты й вамъ ни слова про се не сказала, докы не обмиркувала усього, що прыходыло мени на думку. Теперъ повидаю вамъ, до чого я домиркувалася, а тоди вже, почувшы вашу думку, скажу видповидь Юрію. Я Юрія, кажу вамъ, не кохаю и здається мени, що до вику вже никого не покохаю, бо кохаю Макара. Юрій мене кохає; я йому вдячна за се... а зъ почуття подякы можна бъ и побратыся.

— Почуття подякы, — перебывъ Карпенко, — сього мало!... Статы жинкою, матир'ю єдыне зъ почуття подякы—сього я не розумію...— Карпенко покрутывъ головою и трохы усмихнувся иронично.

— Сього мало, кажете вы?—говорыла дали Люля,—не змагатымусь, але се ще не все: за те, що Юрій кохає мене, я щыро и глыбоко шаную його, доглядатыму його, стану йому вирною помичныцею въ його идейній роботи. Я прысягалася служыты тій идеи, якій служывъ Макаръ. Макара нема, а безъ його я, чужынка, ледви чы спроможна буду, ледви чы зумію до ладу працюваты... Що жъ дiяты? Зрадыты? зламаты свое слово? знехту-

Digitized by Google

ваты його?... Сього я до вику не вчыню. А Юрій—Макаривъ ученыкъ, наслидовець його... Я й гадатыму соби,—Люля усмихнулася,—що передъ мене не Юрій, а Макаръ... жытыму иллюзіею.

— Иллюзіямы жыты не можна, — перебывъ Карпенко, — реальнисть визьме свое.

— Юрій небавомъ стане „пастыремъ", а хто жъ липше за пастыря може й повыненъ знаты нужды й потребы своеи „паствы"? Отъ тутъ я йому и стану въ помочи й сама вчытымусь, бо я ще села и народу не знаю.

Охмареный Карпенко тилькы головою крутывъ. Одначе Люля не вважала на Карпенкивъ протестъ проты іи думокъ и мовыла дали:

— Хто въ жыттю щоденному блыжче до народу, якъ не воны, и хто бильшъ за ихъ може що-дня запомогаты народови? Въ рукахъ у священыка керма духового, морального, потроху й економычного жыття темныхъ селянъ; винъ повыненъ буты проводыремъ села до царства божого на земли, до царства свиту, правды и справедлывосты. Таки думкы я раз-поразъ чула видъ Макара и глыбоко засвоила ихъ, перенялася имы; такыхъ саме думокъ трымаеться и Юрій. Якъ бачыте, сама доля вказуе мени па ту стежку, якою я повынна простуваты. Чомъ же мени не йты тудою?

— Кудою найтруднише йты, де замисть того, що вы казалы заразъ, зустринете льнования, похрамыны... Гм!...

Люля наче того не чула й говорыла дали:

— Макаръ завжде трымався тіеи думкы, що освиченымъ народовцямъ не треба цуратыся ни сильського пысаря, ни духовенства—никого, хто стоить блызько до народу, а треба ихъ навертаты па стежку, корыстну народови.

— Такъ вы бъ то отсе й почнете показуваты новый шляхъ?—иронизувавъ Карпенко, почынаючы навить гниватыся.

— Бажаю, але, певна ричъ, не мы будемо першымы; певпа ричъ, що є люде, яки на сій стежци вже попередылы насъ. Меня казавъ Макаръ, що винъ стривавъ такыхъ людей на Вкраини.

Люля довго ще росповидала, що треба и що зовсимъ безпешно можна интеллигентній людыни по всякъ часъ робыты на сели.

— Правда,—додала вона,—се все робота дрибна, непоказна, про неи не крычатымуть въ газетахъ, але жъ велычезни кам'яныци будуються зъ дрибныхъ частынокъ, зъ невелычкыхъ цеглынъ...

Digitized by Google

Карпенко покрутывъ вуса и промовывъ:

— А якъ часомъ и його скрутять...

— За що жъ, колы винъ ничого лыхого не чынытыме? Нихто жъ мене не займе за те, що я напучуватыму людей не пыты горилкы, не чыныты ничого неморального...

— Гм! ну нехай зъ попомъ буде по вашому... а що жъ попадя? чымъ вона прыслужыться народови?

Люля ажъ не всыдила на лавци й почала росповидаты про той добрый вплывъ, якый може маты на сели освичена попадя. Карпенко часто перебывавъ ій, навмысне говорячы ій наперекыръ, наче дратувавъ ій; винъ самъ не тямывъ, зъ якои речи йому такъ прыкро, що Люля хоче братыся зъ Шабельныкомъ. Нарешти, писля довгого змагання, винъ промовывъ:

— Все отсе нехай и такъ, нехай воно й добре, але братыся не кохаючы!... ни, ни, се не добре, не розумно; се буде така ваша жертва... жалкуватымете... буде каяття, да не буде вже вороття!

— Ни, ни!—перебыла Люля,—жаднои жертвы я не бачу, а тилькы справлю той обов'язокъ, якый наказуе мени совисть и свидомисть.

— На словахъ то воно все добре, але на дили... Тоди кажы—„гоцъ“, якъ перескочышъ!

Карпенко знявъ бесиду про небезпешнисть зъ иншого боку—зъ боку особыстого, зъ боку жыття чысто индывидуального. Винъ доводывъ, що небавомъ, невдовзи заниміе у Люли, а потимъ и на-викы зныкне биль, спрычыненый смертю Макара, серце ожыве, почуе потребу кохаты—и що буде тоди, колы воно покохае не Юрія, а кого иншого? Дали винъ малювавъ ій, якыхъ пекельныхъ мукъ можна надбаты соби зъ такого жыття.

— Про все отсе я думала и миркувала,—видповила Люля,—и про все отсе скажу Юрію ще до винця, и васъ прошу скажыть йому про се. Нехай винъ добре роскыне головою про можлывисть такого выпадку. Я певна, що никого вже не покохаю, але якъ вгадаты прышле? Серце, кажуть люде, не каминь. Колы жъ кого покохаю, першъ за всихъ прызнаюся въ тому Юрію. Зберу уси свои сылы на те, щобъ ничымъ ничымъ не спрыяты нещастю пыльнуватыму, щобъ Юрій бувъ щаслывымъ, але колы такъ не станеться — не моя тому вына буде, и винъ на мене нехай тоди не ремствуе, не нарикае.

Digitized by Google

Балакаючы, наши розмовныкы й не помитылы, якъ чорна густа хмара облягла все небо. На останнихъ словахъ Люли блыскавка широкою смугою переризала хмару и, здавалося, упала биля ихъ нигъ.

— Отсе вона мени путь освичуе!—промовыла Люля.

Карпенко ни слова не промовывъ.

Винъ стоявъ, схылывшы голову, й понуро дывився на землю.

— Що жъ вы мени порадыте?—спытала Люля.

— Колы вы певни виры въ свою идею, колы вы певни въ спромози справыты те, що я отутъ чувъ зъ вашыхъ устъ; колы спомынкы мынулого, прокынувшысь,—а воны мусять прокыдатыся немынуче.—не звернуть васъ зъ тіеи стежкы, яку выбырасте, на узбичъ: колы вы шырыну свого розвытку духового, свого знання спожывете не на те, щобъ дывытыся на свого чоловика згоры, а на те, щобъ подилыты ихъ зъ нымъ, поривнятыся зъ нымъ и вкупи зъ нымъ служыты народови,—тоди—благословы васъ Боже!... Але нумо швыдче йты, бо от-отъ лыне дощъ.

Карпенко подавъ руку Люли, провивъ іи до господы, а самъ пишовъ до Шабельныка.

Хочъ якъ пыльнувала Люля буты спокійною, але розмова зъ Карпенкомъ такъ збентежыла іи, що вона неспроможна була ни зъ кымъ и ни про що вже розмовляты; вона чула велыку потребу спочыты на самоти, тымъ-то, прыйшовшы до господы, вона пишла въ свою свитлычку и швыдче упала на лижко.

— Чы не екзальтація отсе у неи?—пытавъ самъ себе Карпенко,—чы не говорыть отсе у неи почуття ображеного, властывого кожній людыни, самолюбства, ображеного тымъ, що Макаръ не взявъ іи и вмеръ безъ неи? Чы не розпука на чужыни, мижъ чужымы людьмы, пидбываe іи братыся зъ Шабельныкомъ?—И Карпенко не знаходывъ видповиди.

Таки сами пытання зворушылыся и въ Люлиній голови, але вона стійко видповидала соби:

— Ни и ни!

Тымъ часомъ банкырша зъ того, що Люля, вернувшысь зъ парку, не прыйшла обидаты, вывела, що Люля нездужае, й пишла до неи въ свитлычку провидаты да спытаты, чы не треба часомъ послаты по ликаря.

Люля подякувала банкырши й видповила, що вона здорова, але почувае на души недобре.

Digitized by Google

Слово по слови и банкырша довела Люлю до того, що вона росповила ій подробыци свого життя: не спроможна була вона здержаты порывання души... Такъ на весни рветься з-пидъ снигу вода и шукає соби выходу; де винъ трапыться, туды вона и рыне, и тече, докы не выллється чы въ ручай, чы въ ричку.

Банкырша слухала Люлину сповидь вельмы уважно; колы жъ Люля скинчыла, вона перевела духъ, наче у неи дыхавыця,—знаты було, що цикависть и увага прытомылы ій.

— Добре дило вы зробыте, ставшы попадею, — промовыла вона,— можна заробыты велыки гроши.

— Зъ чого тамъ заробыты велыки гроши! Хочъ бы на прожытокъ ставало,—по селахъ люде вбоги.

— Я не про те, я зовсимъ не про те... Пхи! яки тамъ гроши зъ попивськои праци! Пхи! хиба то гроши! То не гроши, то нивець. Я про иншi заробитки: вы наставлятымете, радытымете и панамъ, и селянамъ, щобъ воны свои будивли страхувалы у нашому товарыстви, вы имъ доведете, що се для ихъ добра мы завелы товарыство, що вирнише й дешевше нашого нигде въ свити нема... а вамъ за те товарыство наше платытыме 10% зъ преміи. Отъ-що! Такымъ чыномъ вамъ можна добре пожывытыся... ну, пойидете въ други села—тамъ тежъ... о!...

Люля ничого на те не видповила, тилькы легенько всмихнулася й подумала:

— Замисть души—у неи карбованци.

IX.

Зъ того часу мынуло цилыхъ тры роки.

На похылы одного прыднипрянського взгир'я роскынулося село Ольгивка. По берегахъ нешырокои й неглыбокои, але быстрои и прозорои ричкы, що срибнымъ поясомъ пидперезала Ольгивку, густо пороспы высоки явори й розлоги вербы; пеначе зелени шаты обгортають воны село, а воно з-за лыствы вызырає якось боязко... На шпылю одного зъ горбкивъ стоить невелычка, била, зъ пятьома зеленымы банямы, мурована церква. Округъ неи по цвынтарю шумлять гыллясти та лыстати клены й лыпы. Черезъ вулыцю супроты дзвиныци вызырає зъ садка билый неве-

Digitized by Google

лычкый попивськый дворыкъ, обсаженый зъ вулыци гонкымы тополямы. Въ праворучъ по тій вулыци середъ велыкого двору, облямованого навкругы молодымы ще шовковыцямы, стоить чымала будивля. Свижый выдъ іи, найпаче зеленый зализный дахъ, показують, що збудовано іи не що давно. Будивля на дви осады, зъ шырокымы ґанкамы, обвытымы дыкымъ выноградомъ; вгори надъ рундукомъ—велыка вывиска, а на ній по билому полю здоровеннымы сынимы литерамы написано: „школа“. Трохы дали въ перевулку прымостывся невелычкый громадськый будыночокъ зъ вывискою: „Ссудо-сберегательная касса“. Село Ольгивка—село не мале, доволи чепурне и не дуже вже убоге, тилькы, на жаль, вельмы темне: школу тамъ заведено лышень торикъ.

Теперъ саме жныва; въ сели стоить тыша, коженъ, хто спроможенъ робыты,—десь у поли на роботи; не выдно нигде на сели дыму зъ бовдурывъ, не чутно, щобъ де на колодязи рыпывъ журавель; викна по хатахъ и сипешни двери позачыняни, нигде не запрымитышъ брамы навстежъ; ни людей дорослыхъ, ни дитворы, ни худобы на улыцяхъ не выдно, хиба де-не-де въ калюжи биля колодязя рохкає перыста, або на загати, бадьоро стоячы, пивень махає крыламы та голосно выводыть своє „кукурику,“ неначе винъ сылкується середъ ночи податы людямъ свій сторожкый сигналъ.

А дійсне теперъ не ничъ—саме опивдни. Сонце стоить саме надъ головою й немылосердно допикає Ольгивку.

Одначе жъ не по всій Ольгивци така мертва тыша: онъ у шкильному двори лунає якый велыкый гоминъ!... Въ школи пидъ часъ жныв—се жъ ричъ усимъ видома—наукы нема, тымъ часомъ на шкильному двори сыла дитей, може чы не зъ усього села зибралыся туды ти диты, у якыхъ матиркы пишлы на поле. Диты тутъ все дрибнота; старишыхъ за десять литъ тутъ нема: ти зъ батькамы вже на роботи.

На мурижку въ шкильному двори скризь купкамы бавляться мали диты, е мижъ нымы й таки, що ледви почалы ходыты. Мижъ отією малечею вызначається кучерявый хлопчыкъ зъ рожевымы посмаленымы сонцемъ щичкамы: зразу знаты, що се не мужыча дытына. За малечею доглядають дви молодыци й одна зъ ныхъ бильшъ за все уважає на оте хлоп'ятко, на маленького Грыця.

Дали бигають, граючысь то въ „хрещыка“, то въ „горы-дуба“, бильшеньки диткы; недалеко видъ ныхъ у холодку сыдыть зъ куделею за

Digitized by Google

поясомъ прыстарковата молодыця, пучкы ii выводять нытку, а очыма вона пильно пряде за дитьмы; инде пидъ кущемъ дытына 8—9 литъ впылася своимы оченятамы въ книжку, водыть пучкою по рядкахъ и голосно розбирае: „б-увъ со-би д-и-дъ да ба-ба“. На ганкахъ старшеньки дивчатка працюють зъ голкамы коло шытва и слухають, якъ дякова Мартуня чытае имъ: „по диброви витеръ вie, гуляе по полю“...

А онъ у брами показалася пани; ледви зробыла вона по двору кылька ступнивъ, дитвора такъ и сыпнула до неи.

— Мамо, мамо!—запыщавъ кучерявый Грыць.

Пани взяла його на рукы, прытысла до лоня й обсыпала поцилункамы въ губкы, въ щичкы, въ чорни, лыскучи, вытришкувати очыци.

— Моe краще за всихъ,—подумала вона.

То була попадя, наша давня знайома Люля. Зъ выду ни въ чому вона не переминылася, тилькы лыченько бильше налылося, тилькы въ очу́ бильше веселощивъ, въ рухахъ бильше жвавосты й бадьоросты. Уся постать ii такъ и б'e здоровлямъ.

Прыйшовшы на ганокъ, Люля оддала Грыця няньци, а до неи покотылыся дивчатка, немовъ ти каченята: кожна показувала ій своe шытво.

— А подывиться, чы такъ я пидрубыла?

— А ось у мене—чы до ладу хрещыкы?

— Чы такъ я запошыла лыштву?

— У мене голка зламалася.

— У мене заполочи не стало.

— Я ниготь пидколола.

— А онъ гляньте на Наталчынъ рушныкъ—якыхъ вона горобцивъ насадыла.

Люля глянула на дивчыну, що промовыла останни слова и спытала:

— Ты чыя?

— Наче не знаете—урядныкова Таися.

— Такъ тамъ у Наталкы не твоя робота; нехай вона сама й показуe ii, а тоби що до неи?

Таися звела очи на Люлю и, не помитывшы на Люлиному лыци звычайнои ласкавои прывитносты, почервонила, спустыла очи на доливку и замовкла. Люля, взявшы у Наталкы рушныкъ, почала ласкаво показу-

Digitized by Google

ваты ій, що и де у неи въ рубци не до ладу, роспорола рубець той и показала, якъ треба його шыты.

Переглянувшы роботы усихъ дивчатъ, Люля казала имъ бигты гратыся на двори, а сама пишла до пекарни й казала куховаркамъ лагодыты дитямъ обидъ. Спершу давалы йисты малечи, а старшеньки помагалы годуваты ихъ. По обиди диты гралыся, якъ хто хотивъ.

Се бувъ дняный захыстокъ для дитей, у якыхъ пидъ часъ литньои робочои поры не було догляду дома.

Не мало пишло у отця Юрія й у Люли часу и клопоту, закымъ воны коштомъ громадськымъ спорудылы при школи сей захыстокъ. Довго громадяне не прыставалы на попову пораду спорудыты захыстокъ,—все казалы:

— Щось воно чудне... доси й такъ жылы.

— Але доси пидъ часъ жнывъ диты ваши надъ сухымъ хлибомъ перебывалыся,—видповидавъ отець Юрій.

— Звисно—никому варыты!

— И безъ догляду булы... хиба не у вашому сели свыни розирвалы дытыну?...

— Да було... звисно—мале дивча, на п'ятому роци... дурне почало дратуваты...

Нарешти громада згодылася.

— Треба, — кажуть, — послухаты попа; побачымо, що то воно зъ того выйде.

— Може й добре буде...

— Будемо бачыты!

— А якъ выйде сама галабурда?—гомонивъ де-хто на громади.

— Тоди коштивъ бильше не дамо.

— Такъ то й не дамо!... Та вже нехай: побачымо!...

X.

Ясный, теплый литній вечиръ стоить надъ Ольгивкою. Небесна блакыть новагомъ густишає, темнишає, переходыть въ сыню, наче займається й наше сынимъ ривнымъ полум'ямъ. Срибно-блидый мисяць выплывъ з-за

Digitized by Google

густыхъ осокоривъ и срибнымъ дощыкомъ скропивъ лыству на деревахъ. Трава заблыщала дрибнымы самоцвитамы. Въ сыньому полум'и выризуется золотый хрестъ на церковній бани и немовъ любує винъ зъ вышыны на вечеровый пышный малюнокъ, зробленый невидымою рукою недовидомого могутнього маляра. Дзвоны на дзвиныци мовчять, неначе сопуть воны, тяжко дышуть, просячысь вызволыты ихъ и спустыты на землю... А по вулыци скрыплять важки возы зъ золотымы копамы, що везуть ихъ зъ поля до клуни; биля возивъ идуть хлиборобы й гордовыто, свидоми власнои праци коло замозольованого хлиба, бадьорять своихъ круторогыхъ, сывыхъ та половыхъ:

— Гей, волыкы, гей! вже недалеко! гей! заразъ будемо дома! гей! спочынете за ничъ.

А попадя зъ попомъ сыдять пидъ розлогою яблунею въ тому кинци свого садка, що выходыть на другу вулыцю; стара яблуня пышається проты мисяця своимы краснобокымы диткамы: рясно ихъ, прерясно. Пахощи садовыны перемишалыся зъ пахощамы нового жыта; хлибомъ и соломою пахне зъ вулыци.

— „Въ поти лыця твоєго“—мыгнуло въ голови отця Юрія,—а мы?... ни, не намы, Люлю, а дійсне мужыкамы держыться свитъ.

Пипъ похнюпывся и загадався.

— Ты свою бухгалтерію скинчывъ?—спытала попадя.

— Скинчывъ.

— Що жъ?

— Ничого; добряче мынувъ рикъ.

И винъ почавъ росповидаты Люли добутки за рикъ позычковои кассы, де винъ веде бухгалтерію, а фактычно—кермує усією справою; справою винъ кермує добре, бо за часъ свого попив'я винъ пыльнувавъ добре дизнатыся про економични достатки кожного свого парафіянына. Нема въ Ольгивци тіеи хаты, де бъ килька разивъ на рикъ не побувавъ Шабельныкъ зъ жинкою. Однаково прыхыльно провидують воны и багатыря, и останнього злыдаря; зайдуть, якъ до своихъ добрыхъ знайомыхъ, просыдять годыну, другу и въ тыхій прывитній розмови спостерегають и свитоглядъ людей, и потребы ихъ и видповидно тому надилять доброю порадою, а колы спроможно, то й запомогою. Найпаче, колы хто зъ людей занедужае: тутъ вже Люля своєю щырою душею, своимъ теплымъ серцемъ,

Digitized by Google

своимъ доглядомъ раз-у-разъ стає запопадливою, тямущою „сестрою-жалибныцею“.

— На зиму,—каже Люля,—немынуче треба намъ завесты чытальню.

— Дасть Бигъ, заведемо,—видповидає отець Юрій,—нехай лышень прывыкнуть посылаты дитей до школы; нехай люде переймуться довир'ямъ до насъ, тоди зробымо усе, що можна буде; а всього за рáзъ не можна. Хиба ты не помитыла, що на сели ще доволи такыхъ людей, що въ одно вухо слухають тебе, чы мене, а въ друге пускають на витеръ нашу пораду... Треба новагомъ.

За садомъ на вулыци чутно стало жиночи голосы.

— Опизнылыся мы зъ поля... Якъ то воно тамъ зъ дитьмы?

— А що имъ станеться? Я теперъ цилисенькый день на поли зовсимъ безпешна за дитей: одведу ихъ ранкомъ до того захыстку и знаю, що воны въ добрыхъ рукахъ, будуть и напоени, й нагодовани. И твои тамъ?

— А вже жъ нигде бильшъ.

— Добре дило сей захыстокъ.

— И не сказаты, яке добре! Мабудь сама Божа Маты напутыла нашу попадю на таку спасенну думку.

Люля радисно затремтила, прысунулася блыжче до чоловика й тыхенько мовыла:

— Чуешъ?

— Чую, чую... а ну, послухаймо дали... цикаво.

И воны затаилы духъ, прыслухаючысь до бесиды молодыць, що верталыся зъ поля до господы.

Молодыци щыро высловлювалы одна одній свои думкы.

— А вже жъ безъ Бога сама людына не прыдумала бъ такого. Онъ— стара попадя якый довгый часъ жыла у нашому сели, добра вона була до людей, а такого й не прыдумала.

— Не що то й добра була стара: нехай вже ій земля перомъ, а трычи на рикъ льнувала.

— Еге жъ... а отець Мойсій! не такый бувъ, якъ сей: сьому—що дасы, й не подывыться, тилькы подякуе.

— Гарни воны обое, отси нови...

— Продовжъ, Боже, имъ вику.

Digitized by Google

— Не попадя—просто маты...

— Чуєшъ, Юрку? чуєшъ?—не стерпила дали мовчаты Люля й на радощахъ обняла свого Юрка.

— Ты щаслыва, Люлю?—спытавъ винъ.

— Щаслыва, мій любчыку! на-вики щаслыва... а ты?

— И я щаслывый...

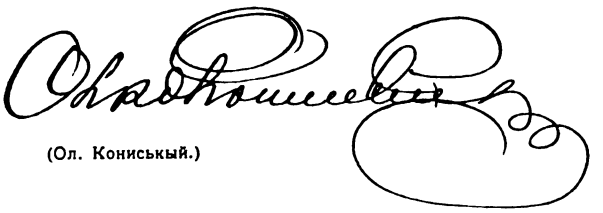

(Ол. Кониськый.)

1891.
У Кыиви.

Digitized by Google

Иванъ Вышенськый.

Поема.

Прысвячую А. Крымському.

I.

Мовъ зелена пырамыда
На хвылястимъ сынимъ поли,
На ривныни тій блакытній
Велытенськый измарагдъ,—

Такъ облыта дывнымъ моремъ,
Пидъ безхмарнымъ, теплымъ небомъ
Зносыться, шумыть, пышає,
Спыть Афонськая гора.

Спыть? Та ни! Прырода-маты
Ненастанно тутъ працює,
Ненастанно прыбирає
Ту пестієчку свою.

У-нызу, де зъ хвыль кыпучыхъ
Гранитòви сири çкели
Гордо, просто вгору пнуться—
Стины, кòльосы, стовпы—

Тамъ внызу музыка дыка
Не вгаває й на хвылыну,
Б'ються хвыли объ каминня,
Брызька пины срибный валъ.

А вгори хребты гирськіи,
Виковымъ покрыти лисомъ,
Вичну, тыху писню грають
У задуми безъ кинця.

Та проте гора дримає;
День и ничъ плыве надъ нею
Мовъ рожева, легка хмара,—
Крыку, гомону не чуть.

Хочъ сплелыся скризь по горахъ
Стежечкы, немовъ гадюкы,
То проте не ожывляє
Ихъ розмова, спивъ ни смихъ.

Хочъ розсыпани по горахъ,
По лисахъ, ярахъ и скеляхъ,
По полянахъ пречудовыхъ
И осели, и хатки,—

То проте глыбока тыша
Залягла на тыхъ оселяхъ
И лежыть печать мовчання
На сòткàхъ старечыхъ устъ.

Тыша скризь и скризь мовчання,
Сирый одягъ, хидъ повильный,

Digitized by Google

И худи, понури лыця,
Непрытомный, сонный выдъ.

Трычи лышъ на день по горахъ
Пролунаєголосъ дзвонивъ,
Мовъ проквылыть надъ горою
Стадо дывныхъ лебедятъ.

Плачуть жалибно ти дзвоны,
Нарикання мовъ, докоры
На людей, що замертвылы
Пречудовый сей кутокъ;

Що гниздо думокъ высокыхъ,
Школу порывивъ геройськыхъ,
Прыстань для орливъ зминылы
На сумну тюрму для душъ...

II.

На Афони дзвоны дзвонять
У недилю по вечирни;
Почынаєпротъ велыкый,
За нымъ заразъ Ватопедъ,

Дали зойкнувъ Есфигмену,
Загудивъ Ксеропотаму,
Тамъ Зографу, дали Павлю,
Напослидокъ Иверонъ.

Покотылыся по горахъ
Ти рыдання металеви,
Оклыкнулась кожна скеля,
Кожный яръ и кожный скытъ.

И вторують имъ зитхання,
И худи хрестяться рукы,
И несеться тыхый шепитъ:
„Со святымы упокой!“

Ти рыдання металеви—
Знакъ, що хтось розстався зъ
свитомъ—

Тутъ никого не тривожать:
Се щоденна новына.

Чы то скытныкъ вмеръ у скыти
Такъ, якъ жывъ—самотный, ты-
хый,
И про смерть його дизналысь
Ажъ у килька день пизнишъ—

Тымъ дизналысь, що покійныкъ
Не явывся въ манастырь свій,
Не прынисъ свою роботу,
Бобу прыгорщи не взявъ?

Чы то вмеръ чернець у кельи,
Пышучы святую кныгу—
Минєю та кыноваромъ
Вязни тытлы красячы?

Чы то вмеръ послушныкъ смыр-
ный—
Панъ колысь, чы князь, чы вòякъ,
Але тутъ видъ давна въ кухни
Манастырськiй послугàчъ?

Чы то вмеръ якыйсь достойныкъ,
Еромòнахъ чы игуменъ,—
Тутъ усимъ однака шана:
„Со святымы упокой!“

Чы то врешти хтось жывый ще
Сходыть на „остатнiй ступинь“:
Покыдаєсвитъ и волю,
Щобъ въ печери смерты ждать?

Глянь—у скеляхъ высоченныхъ,
У стримкыхъ гранитныхъстинахъ,
Що надъ валомъ морськымъ вы-
сять,—
Чы тамъ гнизда ластивокъ?

Ни, се норы жолоблени,
Недоступни темни ямы,

Digitized by Google

Въ скели сичени печеры,
Схованкы для мевъ*) хиба.

Ни, се норы для аскетивъ,
Се „остатній ступинь",—подвыгъ
Що не маѣ возвороту,
Брама вичносты вузька.

Хто пройшовъ новыцьку службу,
Манастырське строге право,
И важкую, мовчазлыву
Працю въ тыхому скыту,—

Хто бажаѣ довершыты
Аскетычный острый подвыгъ,
Въ самоти, въ посту й мовчанню
Слухать голосу души,—

Хто порвавъ звязкы зо свитомъ,
Поборовъ бажання тила,
Чуѣ сылу и охоту
Въ очи вичности глядить,—

Той за дозволомъ найстаршыхъ
Выбира соби печеру,
Выбира могылу, звидкы
Вороття йому нема.

И тоди рыдають дзвоны,
И тоди по всимъ Афони
Тыхый шептъ иде старечый:
„Со святымы упокой!"

III.

На Афони дзвоны дзвонять
У недилю по вечирни:
Почынаѣ Протъ велыкый,
За нымъ заразъ Ватопедъ,
Дали зойкнувъ Есфигмену,
Загудивъ Ксеропотаму,
Тамъ Зографу, дали Павлю,
Напослидокъ Иверонъ.

Покотылыся по горахъ
Ти рыдання металеви,
Оклыкнулась кожна скеля,
Кожный яръ и кожный скытъ.

Стыхлы дзвоны, у повитри
Довго ще тремтивъ ихъ голосъ,
И въ манастыри Зографу
Заскрыпилы ретязи.

Видчынылась темна брама:
Зъ манастырського подвир'я
Выступаѣ хидъ церковный,
Монотонный чуты спивъ.

Віють корогвы червони,
Наче проблыскы пожежи;
Деревляный хрестъ зъ Розпятымъ
Передомъ помалу йде.

Йдуть ченци все—бородати
У фелонахъ-багряныцяхъ;
Йдуть и други рядомъ довгымъ—
Боси, въ простыхъ сирякахъ.

Середъ ныхъ дидусь похылый,
Зморщеный, сывобородый,
Въ сиряци на голимъ тили,
Хрестъ березовый несе—

Простый хрестъ: въ кори береза...
А видъ моря витеръ віе,
Билу бороду старечу
По берѣзи розвива.

И плыве старечый голосъ
Изъ тымъ спивомъ монотоннымъ,

*) Мева—чайка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

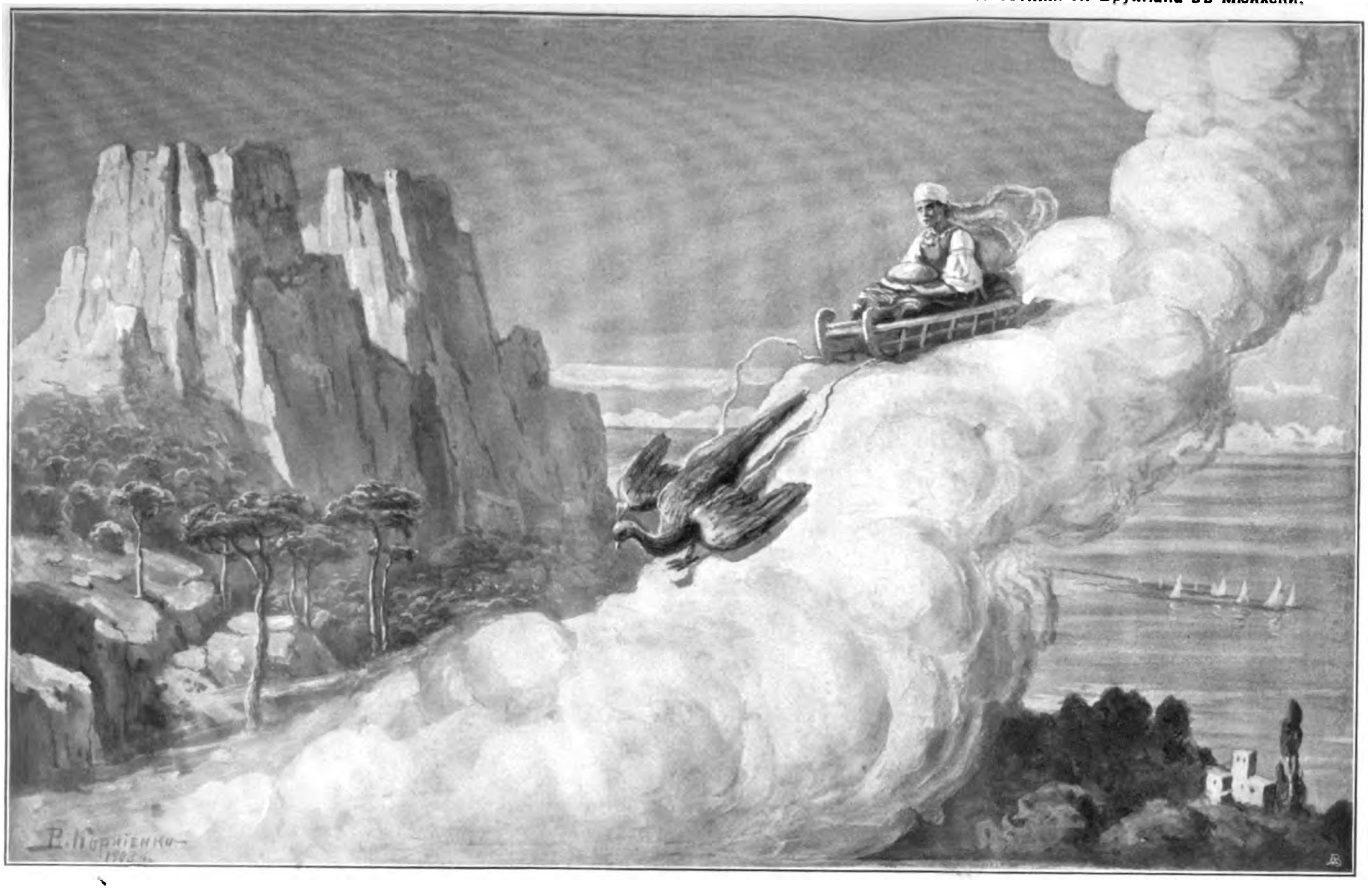

Юнона въ дорози до Еола.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

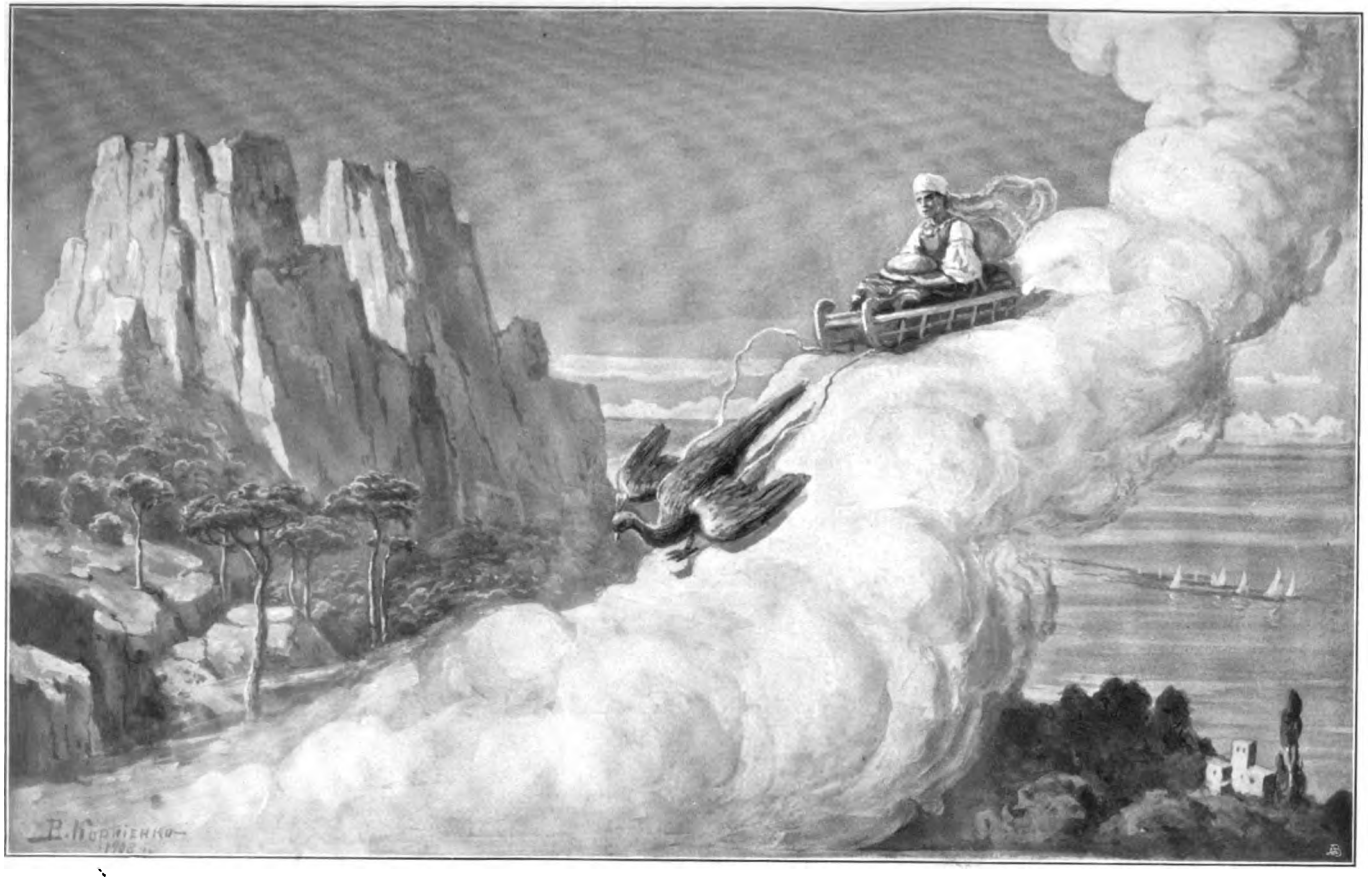

Юнона въ дорози до Еола.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Що выводыть сумовыто:
„Со святымы упокой!“

Стежкою, що круто в'ється,
Тягнеться той хидъ церковный—
Зразу лугомъ, дали лисомъ
Тамъ, де чуты моря ревъ.

Середъ роскошивъ прыроды
Похоронный спивъ лунає,
Середъ пахощивъ вечирнихъ
Курыться кадыла дымъ.

Ось спынывся хидъ церковный
На обирвыщу крутому,
Надъ безоднею страшною,—
Глянешъ внызъ—ажъ жахъ бере.

Мовъ гигантськый муръ гранитный,
Прямовисно голи скели
Пнуться изъ безодни моря
Въ ту блакытну высочинь.

Глянь зъ горы—на мори човенъ,
Що гойдається край скели,
Выдасться мовъ билый лебидь,
Що гойдається внызу.

Глянь зъ долыны—вси ти люде,
Що стоять надъ тымъ обрывомъ,
Выдаються мовъ ягнята,
Що пасуться на гори.

Въ скели тій зъ долыны выдно
Штырограннy чорну пляму,
Мовъ печатку велыченну
Въ половыни высоты.

Се є вхидъ въ жыву могылу,
У пустельныцьку печеру,
Высичену тамъ Богъ-зна кымъ
И Богъ-зна кому й на що.

Не дійты туды ногамы,
Ни драбыною не злизты,
Лышъ на шнури у повитрю
Долетиты наче птахъ.

У-гори лышъ зъ краю скели
Ривчачокъ протертый шнуромъ—
Знакъ нехыбный того мисця,
Де внызу печери вхидъ.

Тутъ спынывся хидъ церковный,
Сталы правыть панахыду...
Де жъ той мрець, кого ховають?
Де блаженный той аскетъ?

IV.

Отъ скинчылыся видправы
И останнюю молытву
На колинахъ прошепталы
Вси пустынныкы й ченци.

И встає игуменъ першый,
И вси всталы за чергою,
И довкола тыхо стало,
Море лышъ реве внызу.

И пиднисъ игуменъ голосъ
И звертається до дида,
Що середъ ченцивъ стоявъ тамъ
Изъ березовымъ хрестомъ.

Игуменъ.

Старче Йване, передъ Богомъ,
Передъ злотосяйнымъ сонцемъ
И передъ хрестомъ спасеннымъ
Заклынаю тутъ тебе!

Щыро намъ скажы, по правди:
Чы по добрій своій воли,
Чы по зрилій постанови
Йдешъ у сю печеру?

Digitized by Google

Старець.

Такъ.

Игуменъ.

Чы немає въ твоимъ серци
Ще прыхыльносты до свита,
И прыв'язання до ридныхъ,
Думъ, бажань тыхъ свитовыхъ?

Чы на вики ты видрикся
Всього, що видводыть духа
Видъ єдыного бажання
Вичного спокою?

Старець.

Такъ.

Игуменъ.

Чы обдумавъ ты всю важкисть
Самоты, безповоротнисть
Отого жыття въ печери,
Вси страховыны спокусъ?

Чы обдумавъ ты всю гиркисть
Жалю, що явытысь може,
Каяття, що затроиты
Може тутъ твій подвигъ?

Старець.

Такъ.

Игуменъ.

Будь же Богъ благословенный,
Що витхнувъ тоби сю думку!
Най же винъ тоби поможе
До кинця пройты сей шляхъ!

До теперъ ты мижъ жывымы
Бувъ нашъ братъ Иванъ Вышѐнськый;
Видъ теперъ въ жыттю земному
Змазане им'я твоє.

Такъ иды въ свою дорогу!
Хрестъ, що маєшъ у долоняхъ,
Се тоби нашъ даръ єдыный,
Иншыхъ и не тра тоби.

Що потрибно для пожывы
Твому тилу, разъ на тыждень
Братъ ключарь на посторонку
Спустыть видсиля тоби.

Прощавай! Прыймы видъ мене
Сей останній поцилунокъ,
И дай Богъ намъ постричатысь
Швыдко въ ясности Його!"

Цилувавъ игуменъ старця,
Иншіи ченци по-тыху
Цилувалы його рукы,
Полы сиряка його.

Потимъ два що-наймолодши
Шнуромъ старця обвязалы
По-пидъ пахы, кинци шнура
Въ рукы мицно прынялы.

И перехрестывся старець,
Надъ безодню выйшовъ смило,
Сивъ и звильна ставъ спускатысь
У страшенную глыбинь.

Витеръ буйно дувъ видъ моря,
Бороду його й волосся
Розвивавъ, и винъ, прытысшы
Хрестъ до себе, швыдко щезъ.

V.

„О витай, моя домивко,
Тыха прыстане по буряхъ,
До якои ненастанно
Здавна, здавна я тужывъ.

Digitized by Google

Каминь тутъ довкола мене—
Се тверда, незломна вира,
Се мій димъ и мій прытулокъ,
Подушка и накрыття.

Хрестъ отсей—то мій товарышъ,
Мій повирнык у дни смутку,
Оборона видъ спокусы
И пидпора въ смертный часъ.

Небо сынє, що кризь отвиръ
Загляда въ мою печеру,—
Се надія, що полыне
У той шляхъ душа моя.

Сонце ясне, що пры сходи
На часокъ въ мою домивку
Сыпле золото й порфиру,—
Се велыкый Божый Духъ,

Що въ блаженніи хвылыны
Гришну, скорбну людську вдачу
Ущаслывлює безмирныхъ
Райськыхъ роскошивъ чуттямъ.

А те море все блакытне,
Що тамъ гріється на сонци,
А внызу объ скели б'ється
И хлюпочеться, й реве,—

Се жыття земного образъ
Ясный, тыхый та прынадный,
Колы здалека дывытысь,
А гиркый, страшный вблызу.

Се мій свитъ. Усе зминчывє
Щезло геть. Затыхлы крыкы,
Гоминъ бою жыттьового
До менѣ не долетыть.

Щезло все дрибне, болюще,
Що чуття въ души ворушыть
И увагу видвертає
Видъ найвыщого єства.

Полышылось лышъ постійне,
Супокійне и велычне—
Про постійне и велычне
Думать тутъ, душе моя".

Такъ балакавъ самъ до себе
У яскыни *) своій старець,
Що ще вчора звався Вышѣнськый,
А сьогодни вмеръ для всихъ.

Такъ балакавъ не устамы—
Винъ устамы вже давненько
Видовчывся промовляты,
Тилькы голосъ духа чувъ.

И въ яскыни у куточку
Сивъ на камени, плечыма
Сперся объ стину холодну,
Голову схылывъ у-нызъ.

Голова його могутня
На худій, жылястій шыи
Гнулася сама въ долыну,
Мовъ несказанный тягаръ.

Спершы бороду на груды,
Вперъ винъ поглядъ въ одну точку
И сыдивъ отакъ недвыжно
Довго-довго, наче спавъ.

Зразу все немовъ померкло
Передъ нымъ и дрожъ пробигла
По худимъ, старечимъ тили,
И зомлилы змыслы вси.

Потимъ мовъ тепломъ дыхнуло,
И по тили розлылося
Щось солодке, мягко-мягко
По-пидъ шыєю пройшло.

*) Яскыня—печера.

Digitized by Google

И въ души майнула маты,
Якъ його малымъ хлоп'яткомъ
По-пидъ шыйку лоскотала,
Ахъ, а винъ сміявсь, сміявсь!

Потимъ слухъ його прокынувсь;
Мовъ діяментова нытка,
Тонъ якыйсь потягся довгый—
Любый, радисный такый!

И душа, мовъ той метелыкъ,
Десь летыть за любымъ тономъ,
Та чымъ дали, тонивъ бильше
И все дужчають воны.

Вже гармонія могутня
Ллється сыньою рикою
И роскишни тоны, бачся,
Небо й землю обнялы.

И плыве душа аскета
На гармоніи велычній,
Мовъ на хвыляхъ морськыхъ лебидь
Вверхъ гойдається, то внызъ.

По-мижъ небомъ и землею
Вверхъ то внызъ душа аскета
Розколысана несеться
Швыдше, швыдше, роскишнишъ!...

И гармонія велычня
Робыться фіолєтова,
Дали сыня та блакытна,
Дали пурпуромъ яркымъ.

Ось изъ хвыль тыхъ пурпуровыхъ
Вырнувъ проминь золотыстый,
Выбухнувъ вулканъ огныстый,
Рикы свитла потеклы.

Розлылось безмежне море
Свитла ясно-золотого
И зелено-золотого
Й билого, неначе снигъ.

Грають свитляни каскады,
Велычезніи колеса
У всихъ кольорахъ веселкы
Котяться по небесахъ.

И рука якась незрыма
Розпуска барвысти пасма,
Розпуска могутни тоны
Зъ краю свита ажъ на край.

Розпускає, порядкує
И збирає, и мишає,—
Мовъ калейдоскопъ гигантськый
Грає свитъ весь передъ нымъ.

Мовъ дытя, душа аскета
Потонула въ тому мори
Тонивъ, фарбъ, у тимъ роскишнимъ
Захвати—и винъ заснувъ.

VI.

День за днемъ мынає ривно,
Якъ на мори безбережнимъ
Хвыля хвылю ривно гоныть,
Хмара хмару въ небесахъ.

У своій печери старець
Зновъ на камени недвыжно
Спочывае, впершы очи
У блакытный неба звидъ.

Втимъ—о дыво! щось жывеє
Ворухнулось! На незрымій
Нытци по-надъ вхидъ печеры
Изгоры спускавсь павукъ.

Старець пыльно, духъ запершы,
Прыдывлявся павукови,

Digitized by Google

Мовъ його не бачывъ зроду,
Мовъ се зъ того свита гисть.

А павукъ соби швыденько
Видъ верха до споду входу
Нытку натягавъ, по нытци
Заразъ до-горы полизъ.

И почавъ якъ стій снуваты,
Протягаты, заплитаты
Ныточкы, и швыдко ситка
Вхидъ яскыни заплела.

Старець думавъ: „Высылає
Ще мабуть своихъ шпіонивъ
Те жытія земне за мною,—
Хоче выслидыть мабуть,

Чы ще де хочъ павутынка
Духа мойого не в'яже
Зъ тымъ жыттямъ, абы за неи
Потягты думкы мои.

Сей павукъ—се може ворогъ,
Що свою зрадливу ситку
Заставля на мои мріи,
На думкы мои й на зиръ".

И вже ось пиднявъ винъ руку,
Щобъ зирваты павутыну,
Та нова шыбнула думка
У старечій голови.

„Симъ бративъ колысь, тикавшы
Видъ поганськои погони,
Схоронылысь у яскыню
И заснулы твердо въ ній.

А павукъ отакъ, якъ заразъ,
Заснувавъ весь вхидъ яскыни,
Врятувавъ ихъ видъ погони,
Спасъ для Божои хвалы.

Тою ситкою закрыти
Спалы ти браты въ яскыни
Трыста литъ, ажъ покы Богъ ихъ
На свидоцтво не позвавъ.

Збуджени Господнимъ словомъ
Сталы свидкамы безсмертя,
Свидкамы того, що въ Бога
Тры столиття—се моментъ.

Може зъ Божого наказу
Сей павукъ тутъ сить мотає,—
Може Богъ мене на свидка
Тежъ для себе зберига?"

Втимъ тыхенько забренила
Павутына; чорна муха
Замоталася въ ту ситку,
Стала сипатысь, пыщать.

И павукъ прыбигъ що духу
И давай мотаты жыво
Павутыну и в'язаты
Муси крыла и лапкы.

То прыскочыть, муху вкусыть,
То видскочыть, зновъ мотає;
Муха сипає що сылы
И трипочеться й пыщыть.

„Га, поганый кровопійце!—
Мовывъ старець,—чы на те ты
Ажъ мою найшовъ яскыню,
Щобъ и тутъ жыття вбывать?"

И вже руку пиднимає,
Щобъ розшарпать павутыну,
Увильныты бидну муху,—
Та зновъ думка зупыня.

„Безъ Господнього хотиння
Навить муха ся не згыне;
Богъ и сьому павукови
Давъ отсей його таланъ.

Digitized by Google

И яке жъ я маю право
Видбирать йому сю страву,
На котру винъ своимъ робомъ
Такы тяжко працювавъ?"

И винъ ставъ поклоны класты,
Гаряче почавъ молыться;
Та весь часъ винъ, молячыся,
Чувъ, якъ муха, мовъ дытя,

Сипалась у павутыни
И пыщала, и квылила.
Серце въ старця трипоталось,—
Та рука не пиднеслась.

VII.

„Цилу ничъ гулявъ тутъ витеръ,
Скиглывъ по щербатыхъ скеляхъ,
Выло море й кам'яніи
Стины грызло и товкло.

Цилу ничъ страшенный холодъ
Все проймавъ мене до косты,
И немовъ на божимъ суди
Я тремтивъ, зубамы сикъ.

Я тремтивъ, у кутъ яскыни
Заховавшысь, и тривога
Проняла мене й молытва
Не ворушылась въ души.

И я чувъ себе безсылымъ,
Биднымъ, хорымъ, одынокымъ,
Мовъ дытя, сыритка кругла
Безъ матуси, безъ витця.

Бачылось, земля завмерла,
Вымерлы вси люде въ свити,
Я одынъ лышывсь остатній
У страховыщахъ отыхъ.

Бачылось, и Богъ у неби
Вмеръ, одынъ лышъ чорный демонъ
Теперъ паномъ у вселенній
И гуляє, и реве.

И я бувъ мовъ та пылына,
Згублена зъ порядку свита,
Що про неи всимъ байдуже,
Богу й людямъ и чортамъ.

А теперъ заблысло сонце,
Щезлы демоны пивночи,
Уляглысь витры скажени,
Теплотою подыха.

Теплота огрила тило,
И душа воскресла въ тили,
Виднайшла свойого Бога
И молытву виднайшла.

Що жъ за дебри се крутіи,
У яки мій умъ заходыть?
Сеи теплоты крыхитка
Въ тили душу выклыка!

Такъ ударъ кресыла искру
Выклыкає изъ креміння,
А ся искра—се пожежа,
Жаръ и блыскъ, тепло й жыття.

Жаръ, жыття, тепло и свитло,
Разомъ зъ тымъ и смерть, руина
И нове жыття й безсмертя,—
Се душа всесвитня—Богъ.

Крыхта теплоты и свитла—
Искра въ тили, у мертвому
Душу будыть,—безъ тіеи
Теплоты—души нема.

А въ души розводыть яснисть,
Порывъ, виру—безъ тіеи

Digitized by Google

Теплоты немає виры,
Ани ясности въ души.

А та вира творыть чуда,
Творыть и найвыще чудо
Надъ вси чуда—творыть Бога,
Видкрыва його для насъ.

Богъ видкрывся намъ—отъ дывно!
Все винъ видкрывався въ днину,
У гарячимъ, теплимъ краю,
Въ свитли, въ блыскавци, въ огни.

Въ реви выхру, въ питьми ночи,
У льодахъ, снигахъ ципущыхъ
Винъ не видкрывавсь никому.
Богъ—се свитло и тепло!

Але жъ Богъ—творець усього,
Винъ творець тепла и свитла...
Чы творець морозу й льоду?
Ни, про се мовчыть пысьмо.

Се тепло—воно за хвылю
Въ мертвимъ тили творыть душу,
У души тій родыть виру,—
Выцвитъ виры тои—Богъ...

Чомъ бы думаты не можна,
Що душа и іи вира,
И самъ Богъ—то тилькы вытвиръ
Тои дрибкы теплоты?

Боже, може грихъ такъ думать?
Але ты жъ веливъ шукаты
Правды!... Безъ твоєи воли
Думка не прыйде на умъ".

Такъ зъ думкамы бывся старець,
И молывся, и томывся,
Але давнє просвитлиння
Не хотило вже вернуть.

И винъ плакавъ: „Чы на те жъ я
Тыху келію покынувъ,
Скытъ видлюдный, щобъ ажъ тута
Въ путахъ сумниву скинчыть?"

VIII.

„Що за гости незвычайни
Въ мою яму заблудылы?
Що се за посливъ и звидкы
Витеръ ось мени прынисъ?

Ти платочкы снижно-били—
Чы се снигъ? Не ростають-бо!
Дывный запахъ зъ ныхъ несеться...
Боже мій, вышневый цвитъ!

Цвитъ вышневый—тутъ въ тыхъ скеляхъ!
Де тутъ вышни на Афони?
О, скажить, таємни гости,
Повидайте, видкы вы?

Запахъ вашъ такый чудовый,
Ажъ до серця винъ доходыть,
Въ душу сыпле насолоду,
Чымось риднымъ навива.

О, скажить—вы зъ Украины,
Изъ далекыхъ, ридныхъ селыщъ,
Що теперъ вышневымъ цвитомъ
Скризь обсыпани стоять?

Чую, чую ридный запахъ,
И моє старєє серце
Грає въ грудяхъ! Боже мылый,
Та невже жъ я не забувъ?

Та невже жъ та Украина—
Сей квитчастый рай веселый,
Се важке, кроваве пекло—
Ще для мене не чужа?

Digitized by Google

Що мени до неи? Важко
Ій небози тамъ боротысь
Зъ Єзуитамы й Ляхамы,—
Та не легко жъ и мени.

Боротьба своя у мене,
Боротьба, що кожный мусыть
Самъ зъ собою перевесты,
Покы иншымъ помагать.

А чы жъ я свои найкращи
Думы и чуття й змагання
Не виддавъ ій на услугу
Въ тій велыкій боротьби?

Чы жъ не бувъ я ій порадныкъ
На непевнимъ роздорожжу?
Чы жъ видвагы не додавъ я
Ій втомленымъ борцямъ?

А проте чы не вразыла
Мою душу ихъ невдяка,
Непокирнисть и зневага,
Нетямучисть ихъ тупа?

Чы жъ мене не видипхнуло
Ихнє горде недовирство?
Й чы на завше не отрясъ я
Пылъ ихъ изъ своихъ чобитъ?

Такъ чого жъ вы, били гости,
Сыротята весняніи,
Вы тутъ зъ выхромъ заблукалы
И свій запахъ прынеслы?

Не для мене вже вашъ запахъ!
Не для мене ти далеки
Спомыны про Украину,—
Я давно для неи вмеръ!

Вмеръ!... Чого жъ те серце скаче,
Чомъ же кровъ жывише б'ється,
Думка чайкою литає
Надъ садкамы ридныхъ селъ?

Пиги! Пиги! Квиткы, травы...
Молокомъ облыти вышни...
Вербы мовъ зелени копы...
Дымъ у-гору в'ється зъ стрихъ...

Соловейко на калыни
Такъ лящыть, ажъ серцю любо...
Диты бигають... дивчата
Десь спивають у садку...

Геть, о геть, далеки гости!
Вы внеслы мени тривогу
Въ прыстань тыхого спокою,
Выръ жыття въ мсю труну".

IX.

Вечорієє. Тинь довжезна
Полягла видъ скель на море,
А тамъ генъ легеньки хвыли
Злотомъ, пурпуромъ горять.

Изъ гнизда свойого старець
Тыхо дывыться на море,
Зъ хвыль тыхъ злото-пурпуровыхъ
Десь мостыть далеко шляхъ.

Шляхъ мостыть у край далекый
Черезъ горы и долыны
Ажъ на ридну Украину,
А тымъ шляхомъ думы шле.

Шле сердечне прывитання
И любовъ свою, и тугу,
Що, здавалося, давно вже
Похоронени булы.

Ажъ ось глянь—тымъ яснымъ шляхомъ
Звильна барка надплыває,
Брызька золото й пурпура
З-пидъ весєлъ и з-пидъ стерна

Digitized by Google

Теплый витерець вечирній
Роздуває билый парусъ,
И плыве мовъ лебидь барка
До Афонськои горы.

Чы то братчыкы вертають,
Що ходылы въ край далекый
На манастырѝ просыты?
Чы то прости гандляри?

Чы побожни пилигрымы,
Правовирніи прочане
Прыбувають на поклоны?
Чы до прота*) се послы?

Прослидывъ очыма старець
Барку ту, покы не зныкла,
Не сховалась ажъ у прыстань;
Якъ сховалась—винъ зитхнувъ.

Знать прывыдилысь старому
Жупаны козацьки въ барци
И шапкы червоноверхи—
Ни, се певно прывыдъ бувъ!...

X.

Знову ничъ и знову ранокъ,
И поклоны, и молытва,
И въ старій души тривога,
Сумнивъ тяжкый, неспокій.

Ажъ наràзъ почувся стукитъ—
На гори хтось по закону
Въ скелю каменемъ застукавъ;
Старець стукомъ видповивъ...

И спускається на шнури
Кишъ зъ пожывою для нього,
А на дни коша биліє
Запечатане пысьмо.

Затряслысь у старця рукы:
На пысьми слова знайоми,
Украинськая скорòпысь
И знайомая печать.

„Старцю чесному Ивану,
Що въ афонській самотыни
Шляхъ важкый, тисный верстає,
Шляхъ показаный Хрыстомъ—

Православни зъ Украины,
Зибрани у мисти Луцьку
На братерську пораду,
Шлють благання и прывитъ.

Богу дякуємъ святому,
Що про насъ не забуває
И важкіи намъ спокусы
Шле для нашого добра;

Що важки Його удары
Насъ кують, мовъ те зализо,
Зъ жужелыци очыщають
И гартують наче сталь.

Богу дякуємъ святому
Й молытвàмъ тыхъ богомольцивъ,
Що тягаръ хреста на плечи
За бративъ своихъ беруть.

Ласкою Його святою
Й молытвàмы богомольцивъ
Стоимо ще твердо въ вири
И не тратымо надій.

Б'ють на насъ и явно, й тайно
Ворогы непрымыренни,
Напасти и брехни й зрады
Насъ пидкопують и рвуть.

---

*) Протъ—найстаршый надъ цилою чернечою республикою на Афони.

Digitized by Google

Видреклысь насъ сыльни свита,
И князи, и воєводы
Кынулы Хрыстове стадо,
За мамоною бижать.

Наши пастыри духовни
Поробылыся вовкамы,
Шарпають Хрыстове стадо,
И отруту въ души ллють.

Мовъ голодный левъ пустыни,
Такъ рычыть у нашимъ горю
Голосъ лютои наругы:
„Де вашъ Богъ? Де ваша миць?“

Тымъ-то мы, маленькый човникъ
Середъ хвыль отыхъ бурхлывыхъ,
Зъ молитвàмы и сльозамы
Раду радыты зійшлысь.

Тямлячы слова Хрыстови:
„Царство боже—трудъ велыкый
И трудовныкы одни лышъ
Завойовують його“;

Тямлячы твою науку,
Що якъ пастыри насъ зрадять,
Треба намъ, самому стаду,
Про своє спасення дбать,—

Обмирковувалы рады,
Якъ бы намъ видъ сеи бури
Хочъ малесенькымъ оплотомъ
Церкву божу захыстыть.

И прырадылы зибраты
Въ одно огныще вси сылы,
Щобъ велыке, спильне дило
Поспивало и росло.

И отсе шлемò до тебе,
Чесный батьку нашъ Иване,
Своихъ братчыкивъ зъ благаннямъ:
Будь ты нашымъ стернукомъ.

Поверны ты на Вкраину,
Загривай насъ своимъ словомъ,
Будь мижъ намы мовъ та ватра *)
У кошари пастухивъ.

Ватра, що холодныхъ гріє,
Дає свитло середъ ночи,
И лякає злу звирюку,
Души радує жыви.

Будь ты намъ духовнымъ батькомъ,
Будь намъ прыкладомъ высокымъ,
Будь молытвою душъ нашыхъ,
Нашымъ гасломъ бойовымъ.

Помиркуй: тяжки негоды
Насаджають въ душахъ злобу,
Ненастанніи наругы
Замуровують уста.

Помиркуй: неправда й крывда—
Якъ та хыжая вовчыця
У своимъ гнизди смердючимъ
Родыть хыжыхъ вовченятъ.

Помиркуй: лукавство й зрады
Убывають правдомовнисть,
А въ кого затруте серце,
Той отрутою й плює.

Батьку, батьку! Люте горе
Вже каличыть наши души;
Вовченята, хочъ беззуби,
Вже повзають середъ насъ!

Батьку, батьку! Видъ ударивъ
Гнуться наши чола й спыны,

*) Ватра—багаття, огныще.

Digitized by Google

И отрутою страшною
Накыпає намъ душа.

Покажыся тутъ мижъ намы,
Якъ старый борець незломный!
Одынъ выдъ твій насъ похылыхъ
Напростує, покрипыть.

Слухай: ридна Украина,
Стара маты-жалибныця,
Голосомъ плачлывымъ клыче
Своє любеє дытя.

Время йде на неи люте,
Перехресная дорога
Передъ нею—хто покаже,
Якымъ шляхомъ ій иты?

Не згордуй же сымъ благаннямъ!
Поспишай спасаты матиръ!
Може голосъ твій и умъ твій
Все поверне на добро".

А на верхнимъ боци карты
Прыпысъ бувъ: „Писланци руськи
Ждуть на видповидь до завтра,—
Завтра будуть на скали".

XI.

По печери ходыть старець,
Хрестъ до грудей прытыскає,
Молытвы тыхенько шепче
И не думає про лыстъ.

„Хрестъ—моє добро єдыне,
Хрестъ—одна моя надія,
Хрестъ—одно моє страждання,
Одынокый ридный край.

Все, що по-за нымъ—омана
И чортячая спокуса;
Лышъ одынъ тутъ шляхъ правдывый
И спасенный—шляхъ хреста.

Що сей лыстъ и що сей голосъ?
До кого? До старця Йвана.
Старця Йвана вже нємає,
Винъ умеръ, умеръ для всихъ.

Що мени до Украины?
Хай рятується, якъ знає,—
А мени колы бъ самому
Дотыснутысь до Хрыста.

Адже—я слабый и гришный!
Я—не свиточъ, не мессія:
Ихъ видъ згубы не видкуплю,
Самъ изъ нымы пропаду.

Ни, не зраджу свого Бога,
Не зломаю заповиту,
И ярмо хреста отсього
До могылы донесу.

Блызько вже. Мабуть для того
Б'є на мене валъ остатній
И остатня часть дорогы
Такъ болюща и важка.

Вже не довго... Боже! Боже!
Облекшы мени тягаръ мій!
Просвиты остатню стежку,
Що мовъ губыться у мли!"

Усю ничъ молывся старець,
Облывавъ лыце сльозамы,
До хреста старечи груды
Мовъ до матери тулывъ.

Винъ рыдавъ, шептавъ и клыкавъ,
Та було довкола темно,
И въ души страшенно темно,
И просвитлення не йшло.

Digitized by Google

А колы воскресло сонце,
Винъ сыдивъ и ждавъ тривожно,
Покы каминь загуркоче,
Голосъ клыкне изгоры.

Ось гуркоче глухо каминь,
Старець разомъ стрепенувся,
Та рука не простяглася,
Винъ на знакъ не видизвався.

„Старче Йване! Старче Йване!"
Клыче голосъ и здається,
Що се крыкъ тривогы, болю,
Що рятунку просыть винъ.

„Старче Йване! Старче Йване!
Се писланци зъ Украины,
Се твои убоги диты,
Старче Йване, видизвысь!"

Старець слухавъ, духъ запершы,
Його ухо жадно ссало
Украинськый любый голосъ,—
Але винъ не видизвався.

„Старче Йване! Старче Йване!"
Довго клыкалы писланци,—
А внызу лышъ море выло,
Та Иванъ не видизвався.

XII.

Вечорієе. Наче сызый
Кылымъ тинь лягла на море,
А з-по-за горы проминня
Скисно въ мори порына.

Золотыстый шляхъ простягся
Видъ тыхъ хвыль морськыхъ рух-
лывыхъ
До верха горы Афона,—
Пидъ горою море гра.

У печери въ самимъ входи
Сыдыть згорбленый пустынныкъ
И пысьмо раз-в-разъ чытає
И сльозамы полыва.

„Слухай: ридна Украина,
Стара маты-жалибныця,
Голосомъ плачлывымъ клыче
Своє любеє дытя"...

„Любеє, нема що мовыть!
Що въ найтяжчую годыну,
Въ непрозору, люту скруту
Свою матиръ покыда!

Що въ заслипленню безумнимъ
Самъ лыше спастыся хоче,
А бративъ тривожныхъ, бидныхъ
Безъ порады покыда!

И яке жъ ты маєшъ право,
Черепыно недобыта,
Про своє спасення дбаты
Тамъ, де гыне милiонъ?

Чы забувъ слова Хрыстови:
Хто рече: „кохаю Бога",
Брата жъ свого не рятує,
Той брехню на душу взявъ?

Адже жъ въ тéбе за вси души,
Що тамъ впадуть у зневир'и
Не пиддержани тобою—
Богъ рахунку зажада.

Адже жъ горди твои мрiи
Про спасення та про теє,
Що-сь далеко видъ спокусы,—
Се жъ спокуса, грихъ тяжкый.

Ты не божый шляхъ верстаєшъ,
А дыяволови служышъ,
Майстру гордощивъ, що Богу
Ривнымъ буты забажавъ

Digitized by Google

Се не божый шляхъ! Та жъ навить
Якъ бы въ рай ты такъ дистався,
А твій ридный край и людъ твій
На загыбиль бы пишовъ,—

Адже жъ рай тоди для тебе
Пекломъ стане! Сама думка:
„Я мигъ ихъ порятуваты"—
Небо въ пекло поверне!"

И смертельная тривога
Сципыла старече серце
И заперла духъ у грудяхъ,—
Зымный питъ лыце покрывъ.

Винъ зырнувъ на сыне море,
Де рубцемъ золототканымъ
Зарысовувався обрысъ
Видъ Афонськои горы.

Глядь—зъ Афонськои затоки
Звильна барка выплываe,
Изъ отиненого плаю
Генъ на соняшный бижыть.

Турчынъ баркою кермуe,
Жупаны козацьки въ барци
И шапкы червоноверхи,—
Брызька золото зъ веселъ.

Ахъ, писланци зъ Украины!
Въ старця серце стрепенулось,
И въ тривози и въ нетями
Худи рукы винъ простягъ.

„Стійте! Стійте! Завернитесь!
Я жыву ще! По старому
Ще кохаю Украину,
Решту ій жыття виддамъ!

„Стійте! Стійте! Завернитєсь!"
Та дарма! Не чують крыку.

И по хвыляхъ золотыстыхъ
Барка геть плыве й плыве.

И ломаe рукы старець,
И болюче серце тысне,
И передъ хрестомъ на каминь
Винъ кыдається лыцемъ.

„О Розпятый! Ты жъ лышывъ намъ
Заповитъ отой найвыщый:
Свого блыжнього любыты,
За ридню жыття виддать!

О Розпятый! Глянь на мене!
О, не дай мени пропасты
У безодни мукъ, розпукы,
У зневир'я глыбыни!

Дай мени бративъ любыты
И для ныхъ жыття виддаты!
Дай мени ще разъ поглянуть
На свій любый, ридный край!

Глянь—отсе остатня нытка,
Що мене тягла до праци!
О, не дай же ій порватысь!
Заверны іи сюды!

О зишлы протывный витеръ!
Пидіймы гризную хвылю!
Або дай мени злетиты
Мовъ пташыни зи скалы.

Ты жъ благый и всемогущый!
О, колы моя молытва
И моe мовчання й праци
И вси подвыгы й весь пистъ

Малы хочъ зерно заслугы,
Хочъ пылыночку значиння,—
То я радо, о Розпятый,
Все безъ жалощивъ виддамъ.

Digitized by Google

Все виддамъ, готовъ якъ гришникъ
У смоли кыпиты вично,—
Лышъ теперъ зробы для мене
Чудо: барку заверны!

Або дай мени до неи
Видсы птахомъ долетиты,
Або збигты мовъ по кладци,
По проминню золотимъ.

Охъ, та жъ ты малымъ ще бувшы,
Бигавъ зъ храма по проминню,
И по мори середъ бури
Мовъ по суши ты ходывъ.

Дай, о дай мени се чудо!
Лышъ одно, на сю хвылыну!
Не лышай мене въ розпуци,
Мовъ стривожене дытя!"

Такъ молывсь Иванъ Вышѐнськый,
Хрестъ що сылы тысъ до грудей,—
И наразъ почувъ, якъ дывна
Пильга биль його втиша.

Легко-легко такъ зробылось,
Щезла дыкая тривога,
Ясна певнисть розлылася
У обновленій души.

Ясна певнисть, що послухавъ
Богъ того його благання,
Що настала хвыля чуда,
Просвитлиння надійшло.

Те, чого винъ ждавъ такъ довго,
Обдало його, мовъ легитъ,
Мовъ гармонія безмежна,
Райськи пахощи святи.

И винъ радисно пиднявся
Тры разы̀ перехрестывся
И благословывъ проминный
Шляхъ, що скисно въ море йшовъ.

Винъ ничого вже не бачывъ,
Тилькы шляхъ той золотыстый
И ту барку генъ на мори,
И ступывъ—и тыхо щезъ...

А въ пустельныцькій печери
Тилькы билый хрестъ лышывся,
Мовъ скелетъ всихъ мрій, иллюзій,—
И невпынный моря шумъ.

Іван Франко.

Digitized by Google

ГАНДЗЯ.

Драма зъ часивъ Руины.

(1663—1687).

ДІЄВИ ЛЮДЄ:

Ханенко—гетьманъ польськои частыны правобережнои Украины.
Грыцько Дорошенко—полковныкъ у гетьмана другои частыны правобережнои Украины—Дорошенка.
Пелехъ—кошовый атаманъ пры Ханенкови.
Богаченко, **Биленький** } осаулы.
Лобель—комендантъ Билоцеркивськои крипосты.
Жозефина—його жинка.
Гандзя—дивчына зъ ливого берега Днипра.
Зинько—іи коханець.
Грыцько—іи братъ.
Пыво-Запольський—полковныкъ компанійського полку въ Дымери.
Нянька у замку Пыво-Запольського.
Катерына, **Алинка**, **Дивчына** } покойовкы въ замку.
Уласъ, **Явтухъ** } старши козакы въ полку Пыво-Запольського.
Янкель-Иванъ—жыдъ-козакъ, шынкарь.
Рывка-Одарка—його жинка.
Борохъ—ихъ родычъ.
Запорожець.
Хома.
1 и 2 чоловикы.

Прочане—бабы й чоловикы, дивчата й козакы.

Digitized by Google

Дія 1.

Середына корчмы. Рывка, одягнена по-украинськы, порається биля барыла.

ЯВА I.

По паузи **1** *и* **2** **чоловикы** *зъ посудою въ рукахъ.*

1-й чоловикъ *(подає посуду й личыть гроши).* На. Кварту! *(Рывка точе й оддає).* Прощай! Перебираємось на той бикъ Днипра, тамъ спокійнише *(выйшовъ).*

2-й чоловикъ *(подає посуду и гроши).* Око! На тимъ боци горилка дорога.

Рывка *(вточывшы дає).* То чого жъ вы туды тикаєте?

2-й чоловикъ. Турокъ сюды йде и всихъ въ неволю забере. Чоловикивъ, кажуть запорожци, попрыковує на вики до галєръ!.. А жинокъ гарныхъ, отъ якъ ты, соби визьме, а поганчыхъ одгодує и продасть людойидамъ! Прощай...

Рывка *(перемыває посуду).* Тикать бы й намъ звидсиля, а Янкель мій переодягся козакомъ и каже, що винъ никого не боиться! Охъ, ажъ страшно, якъ подумаю—що турокъ мене визьме!...

ЯВА II.

Входе **Янкель,** *одягненый козакомъ, пры броні.*

Янкель *(удає зъ себе рубаку).* Гей, шынкарко, горилкы!

Рывка. Ой!... Тю, се Янкель! Якъ ты мене злякавъ!

Янкель. Що то козакъ!... Глянь! *(выхоплює шаблю й махає).*

Рывка. Янкель, ты сказывся! Заховай шаблю, бо ты не вмієшъ нею махать и самъ себе зарижешъ!

Янкель. Що ты тямышъ! Вси думають, що я справжній козакъ *(ховає шаблю).*

Рывка. Ты такый страшный безъ бороды, що я тебе боюся! Жыдомъ тоби краще було; теперъ и я переодяглася, и ты переодягся, неначе подурилы... и на бисового батька тоби се здалося?

Digitized by Google

Янкель. Рывко, ты дурна! Жыдомъ теперъ не можна жыть на свити, бо жыда й за чоловика не личать. Жыдови въ си часы треба такъ робыть: татарынъ панує—будь татарыномъ; ляхъ запануваvъ—робыся ляхомъ; козакы замисть ляхивъ панують—будь козакомъ! Отъ я й одягся козакомъ, перенявъ козацьку вдачу й мени добре! Сьогодни я вже бывъ одного посполытого, а якъ бы я бувъ одягненый жыдомъ, то винъ бы бывъ мене!

Рывка. То ты вже такъ и зостанешся козакомъ?

Янкель. Ото! Де треба буть жыдомъ—я тамъ буду жыдомъ.

Рывка. А де жъ ты одразу достанешъ пейсы й бороду?

Янкель. Ой, балабусте! *(Цилуе Рывку).* Гарна зъ тебе молодыця, тилькы ты ничого не розумієшъ. На вищо мени пейсы й борода? Я скажу, що запорожци на смихъ одризалы и пейсы, й бороду, и вси повирять. А теперъ я—Иванъ, а ты—Одарка!

Рывка. Ну, ну—нехай! А тилькы козакы й посполыти до мене залыцяються!

Янкель. А ты жартуй зъ нымы, то воны бильше пытымуть горилки. Сьогодни буде у насъ торгъ—сыла прочанъ переправляється на той бикъ, а тилькы ихъ не пустять. Грыцько Дорошенко и черкаськый полковныкъ Грыгоровычъ заступылы ввесь берегъ Днипра.

Рывка. Знаєшъ, Янкель,—и мени страшно тутъ зоставатысь; може бъ и мы втикалы, бо якъ прыйдуть сюды туркы...

Янкель. То мы зробымось туркамы и будемъ имъ помагать.

Рывка. Ой, страшно!

Янкель. Я туркивъ не боюсь, а отъ я тривожусь що Бороха и доси нема зъ Дымера... бо тутъ пропадає добрый заробитокъ.

Рывка. Бидный Борохъ, може його тамъ вбыто, що такъ довго нема. Скажы мени, Янкель, яку вы Гандзю шукаєте й на биса вона вамъ здалася?

Янкель. Таку Гандзю, що колы мы іи прывеземъ до гетьмана въ Чыгрынъ, то матымемъ 1000 таляривъ!

Рывка. Ну, то на вищо іи шукаты въ Дымери? за 200 таляривъ можна тутъ знайты дви Гандзи: Орунъ же находыть гарныхъ дивчатъ и продає туркамъ по 500 таляривъ!

Янкель. Такои, якъ мы шукаємо, другои немає въ цилимъ свити.

Рывка. Така бъ то гарна?

Янкель. Якъ сонце! Іи десь доставъ Орунъ и подарувавъ нашому гетьману, а гетьманъ збирався одислать іи султанови въ дарунокъ.

Digitized by Google

Де не взявся польський полковникъ, головоризъ Пыво-Запольський, побачывъ ту Гандзю въ Чыгрыни и вкравъ іи. А вкравшы, утикъ зъ Гандзею въ польський Дымеръ, на Полисся, и гетьманъ обищавъ 1000 таляривъ тому, хто выкраде Гандзю назадъ.

Рывка. То хиба Борохъ може іи выкрасты видъ пана? Ты на смерть його послявъ... грихъ тоби буде, якъ Бороха уб'ють.

Янкель. Уб'ють, то однымъ жыдомъ буде меньше. Мало ихъ теперъ убывають? А якъ достане Гандзю, будемъ мать 1000 таляривъ... Я зъ тобою забалакався, а тамъ прочане коней продають за пивъ цины; пиду, може що куплю, а якъ ихъ не пустять на той бикъ, то ти сами, що заразъ продають, будуть купуваты знову коней и заплатять мени у-двоє, бо не можна жъ пишому зоставатысь! *(выйшовъ).*

ЯВА III.

Входять **Запорожець** *и* **Хома.**

Запорожець. Людей багато, гудуть, якъ въ улыку бжолы, и вси тверези. Ходывъ, ходывъ—нихто й не почастувавъ. Почастуй хочъ ты, Рывко!

Рывка. Вы вже сьогодни четвертый кухлыкъ выпылы видъ мене и не пам'ятаєте, якъ моє им'я? Пыйте п'ятый, побачу, яка у васъ пам'ять *(подає).*

Запорожець *(выпывъ, постоявъ зъ кухлыкомъ и мовъ нагадавъ).* Одарка!

Рывка. Ну, то у васъ ще є пам'ять. *(Запорожець засміявшысь сивъ на лави й тягне мольку. Входе Хома зъ посудою).*

Хома. А ну, Рывко, вточы око горилкы й мени.

Рывка. Слухай, Хомо, я Одарка! Тямышъ—Одарка!

Хома. Невже?.. А чоловикъ—Янкель?

Рывка. Ни, Иванъ! А щобъ ты не забувъ и всимъ казавъ: идить въ оранду до шынкаркы Одаркы,—на выпый!

Хома. Давай! За твоє здоров'я—Одарко! А знаешъ, ты добре зробыла, що выхрестылась, и така жъ гарна зъ тебе молодыця, що ажъ любо глянуты! Отака була у мене жинка, та магометякы въ полонъ взялы. Слухай—тикаймо, Одарко, зо мною, бо сюды туркы йдуть, то й тебе визьмуть. Магометякы люблять гарныхъ молодыць.

Запорожець. Не слухай його, перебирайся до насъ на Сичъ! Нихто тебе тамъ не зачепе, ты почастуешъ добре и вси пам'ятатымуть, що ты Одарка!

Рывка. Такъ, якъ вы? Покы пытымуть, доты й пам'ятатымуть! *(Запорожець сміється).*

Digitized by Google

Хома. Що тамъ шукать мисця, куды тикать,—тикай, куды попало! Я вже третій разъ тикаю на той бикъ Днипра. Пидниметься тутъ заверюха—я туды, затыхне—сюды въ старе гниздо, якъ що не спалять, а спалять—мостю нове, якъ чорногузъ!... Погане життя! Бида! Не знаєшъ, хто тутъ панъ: чы Дорошенко, чы Ханенко, чы Самойловычъ, чы татарынъ, чы ляхъ, чы запорожець! Ій-Богу! Послухай ляха—свои б'ють та ще й татаръ наведуть, а ти въ полонъ всихъ забирають; послухай Дорошенка—Ханенко б'є; послухай Ханенка—Дорошенко б'е! По трычи на рикъ прысягаємъ и зражаємъ—то одному, то другому, то третьому! Геть роспаскудылы народъ...

Запорожець. А вы не слухайте ни одного, ни другого, ни третього и никому не прысягайте!

Хома. Отакъ, якъ бачышъ! З'явывшысь сюды, запорожци научають никого не слухать! А мыръ колотыться й колотыться...

Запорожець. А вы не слухайте й запорожцивъ: выберить гетьманомъ нашого Сирка,—той всихъ розжене!

Хома. Тай вернеться на Сичъ, а насъ знову за чуба! Ни, теперъ переберуся на той бикъ та ажъ у Московщыну подамся. Чутка є, що тамъ багато нашыхъ оселылося на слободахъ. Утичемо, Одарко?

Запорожець. Шкода, сьогодни не втечешъ! Никого не пустять на той бикъ, скризь кордоны стоять. Наобисило вже возытысь зъ вамы: то сюды, то туды переправляєтесь. И звидсиля не пустять, и тамъ не прыймуть,—такый универсалъ выйшовъ видъ Дорошенка!

Хома. Ого! Я—рыбалка, визьму ситку, сяду на човенъ, нибы рыбу ловыть, та й подамся... Чуєшъ—гамъ якый: то наблыжаються прочане *(йде до викна)*. И, Господы, яка сыла людей! Тилькы выдко, що тутъ не стануть, прямують до Днипра. Лейба, бачышъ, розбывъ биля Днипра ятку, а теперъ бигає на биди помижъ людей и выгукує: „до мене, до мене! шисть шагивъ кварта горилкы!" Мабуть, розведена!

Рывка. Бодай йому у барыло зъ горилкою чорты смолы налылы!

Хома. Не ремствуй, народу сыла—и въ тебе куплять. Прощай, Одарко! *(выйшовъ)*.

Запорожець. Пиду жъ и я до прочанъ, може хто почастує, а я буду пидбывать, щобъ не слухалы уряду та сылою рвалысь на той бикъ. Ну, прощай... Отъ тоби й маєшъ—забувъ им'я!

Рывка *(сміється)*. Яка у васъ коротка пам'ять!

Запорожець. Одбылы кыямы за те, що въ гречку скакавъ часто.

Рывка. Що зъ вамы робыть... *(подає)*. Якъ и за сымъ разомъ забудете, бильше не дамъ.

Digitized by Google

Запорожець *(выпивъ)*. Одарка! Спасыби, що почастувала. А якъ будуть у мене гроши, то ты видъ мене добре уторгуєшъ! *(входе Янкель и Борохъ)*. Прощай, Одарко! *(выйшовъ)*.

ЯВА IV.

Рывка, Янкель и Борохъ.

Рывка. Борохъ, Борохъ! Яка я рада, що ты вернувся; мы думалы, що тебе повисылы въ Дымери.

Борохъ. Трохы не повисылы, насылу втикъ!

Янкель. Ну, росказуй—чого ты такъ довго барывся въ Дымери? Може й Гандзю выкравъ и одвизъ вже у Чыгрынъ и 1000 таляривъ самъ узявъ?

Борохъ. Де тамъ! Я радъ, що самъ утикъ,—не до Гандзи мени було... Таке вже моє щастя. Въ той самый день, якъ я въ Дымеръ прыйихавъ, Гандзя втикла зъ Дымера.

Янкель. Куды втикла, якъ утикла? Що ты брешышъ!

Борохъ. Якъ утикла?... Такъ утикла, якъ и я утикавъ.

Янкель. Ну, росказуй же!

Борохъ. Чого ты крычышъ! Я й такъ мовъ у пропасныци цилый рикъ лежавъ, бо переляканый на смерть, а винъ крычыть... Я прыйихавъ у Дымеръ спокійно. Спытавъ одного-другого жыда,—кажуть: чулы, що є Гандзя, що панъ полковныкъ хоче на ній женыться! Тоди я взявъ крамъ и пишовъ у замокъ продавать дивчатамъ стричкы, бо у пана полковныка багато є дивчатъ. Пидійшовъ до воритъ, чую—росказують, що Гандзя тилькы що втикла на трьохъ арабськыхъ жеребцяхъ зъ двома козакамы, й мало не сто душъ побиглы ій доганять! Я ажъ затрусывся и почавъ роспытувать—якъ утикла? що то за козакы?... а одынъ сипака за рукавъ мене хапъ! Ухъ! Я на крыгу змерзъ! Се шпыгъ, каже! Ходимъ до пана... То я зъ переляку такъ сипнувся, що й рукавъ зостався у нього въ рукахъ. Кынувъ имъ кошыкъ зъ крамомъ, вынъ розбывсь, вси кынулысь жакувать крамъ, а я побигъ видъ ныхъ скилькы духу... Бигъ, якъ арабськый жеребець! Скакавъ черезъ ровы, падавъ, встававъ и знову бигъ. Погубывъ патынкы, шапка упала зъ головы, гроши твои выпалы з-за пазухы, нарешти вскочивъ у балку та попавъ у викныну и ледви-ледви высипався на другый день. Уй, уй! и теперь страшно!

Янкель. А бодай чорты взялы твого батька!... Якый же ты жыдъ? дила ніякого не зробывъ, и гроши мои загубывъ, и ничого не знаєшъ про Гандзю! Бодай и тебе чорты взялы!... Чомъ же ты не вернувся у Дымеръ и не роспытавъ до ладу?

Digitized by Google

Борохъ. Страшно було вертаться.

Янкель. Бо ты жыдъ!

Борохъ. Тай ты жъ жыдъ!...

Янкель. Брешышъ! Я—козакъ, запорожець! а щобъ доказать, що не жыдъ—буду жыдивъ ризать!... Чувъ?

Рывка. Янкель, опам'ятайся, мени страшно зъ тобою жыть... ты збожеволивъ, що ты говорышъ?...

Янкель. Шынкарко, гей горилкы! Чого сыдышъ, псяюхо, очи вытрищыла, якъ сова! Геть видъ бочкы, я самъ соби вточу, а решту выпустю на землю и буду въ горилци танцювать! *(Борохъ злякався, спустывся зъ лавы й сивъ на земли. Янкель маха шаблею).* Де жыдъ Борохъ? Подайте мени Бороха! *(Борохъ полизъ пидъ лаву).*

Рывка. Янкель, Янкель! Покынь шаблю—ты самъ себе покаличышъ.

Янкель. Мовчы, жыдивко! Ага! *(тягне Бороха з-пидъ лавы).* Не сховаешся! Давай гроши, псявиро!

Борохъ *(вытягае гроши з-за пазухы).* Нате, пане Иване! *(дае гроши)* Тилькы выпустить мене зъ хаты, бо у мене щось погано въ середыни.

Рывка *(тикае до дверей).* Скаженый! Гвалтъ, рятуйте!

Янкель *(стае на дверяхъ).* Ша! *(регоче скилькы сылы)* Рывко! се я жартуючы козакувавъ.

Рывка. А сто чортивъ твоій матери зъ твоимъ козакуваннямъ! Ты мене перелякавъ на смерть, а Борохъ онъ лежыть мертвый...

Янкель. Чортъ його не визьме! Я навмысне його лякавъ, щобъ винъ виддавъ мои гроши, и отъ бачышъ—виддавъ, а казавъ, що загубывъ!

Борохъ *(встае).* У, гой! Якъ бы у мене була шабля и пистоль, то й я бъ крычавъ, якъ скаженый!

Янкель *(выймае пистоль).* На.

Борохъ. Нехай йому чортъ,—може тамъ куля!

Янкель. То-то бо й е!... Ни, що не кажить, а у мене козача кровъ... мабуть таки маты согришыла!

Борохъ. Гой!

Рывка. Свыняча у тебе кровъ! Такыхъ дурныхъ козакивъ я ще не бачыла.

Борохъ. Гой!

Янкель *(регоче).* Ото не обманюй. Якъ бы ты гроши виддавъ, то я бъ тебе не лякавъ.

Борохъ. Гой! *(входять Улась и Явтухъ).*

Digitized by Google

ЯВА V.

Ти жъ, **Уласъ** *и* **Явтухъ**.

Уласъ *(до Бороха)*. А хто тутъ шынкарь?

Янкель. Я.

Уласъ. Ты? Чудасія: вже замисть жыдивъ козаки горилкою торгують.

Янкель. А на чорта намъ жыды?

Уласъ. И то правда, хочъ иноди безъ жыда не обійдешся: розумни й на хытрощи здатни! А сей же тутъ чого сыдыть—на насиння, чы що?

Янкель. Се мій наймытъ.

Уласъ. Отсе такъ! Добре, ій-Богу добре.

Явтухъ. Еге! Гарна поведенція пишла: жыды у козакивъ наймытамы сталы! Дай, Боже, щобъ скризь отаке завелось.

Борохъ. Бодай ты не диждавъ, дурный гою!

Рывка. Може ще ты у жыдивъ будешъ въ покояхъ грубы топыты.

Уласъ. А се биля барыла—жинка?

Янкель. Еге.

Уласъ. Дай же намъ, гарна шынкарочко, горилкы! *(Рывка точыть горилку)*.

Янкель. А вы, здається, не тутешни?

Уласъ *(п'є)*. Ни. *(йисть хлибъ и сало)*.

Янкель. А звидкиля?

Явтухъ *(п'є)*. Зъ Дымера. *(Борохъ пиднявся й вытягнувъ голову на всю шыю)*.

Янкель. Зъ Полисся?

Уласъ. А ты тамъ бувъ?

Янкель. Ого! Ты спытай у Янк... де Иванъ не бувавъ? Носылы мене чорты скризь.

Уласъ. А ще й не старый!

Янкель. Якъ бы бувъ старый, то въ запичку бъ кашлявъ... Чы не видъ полковныка Пыво-Запольського йидете?

Уласъ. А ты хиба знаєшъ и полковныка?

Янкель. Прыслуговувавъ, якъ кравъ винъ у гетьмана Дорошенка Гандзю.

Уласъ *(до Явтуха)*. Отсе чоловичокъ такый, якъ намъ треба.

Явтухъ. Не довиряйся видразу.

Янкель. А вы про Гандзю ничого хиба не знаєте?

Уласъ. Про яку Гандзю?

Янкель. Ну, якъ що вы ій не знаєте, то на вищо я буду быты языка объ зубы. *(Мовчать. Уласъ и Явтухъ йидять. Борохъ заховивъ голову въ шыю. Янкель до Рывкы тыхо)*. Воны шукають Гандзю по

Digitized by Google

гарячому слиду. *(Рантомъ повертається до Уласа).* И такъ таки й не знайшлы Гандзи?

Уласъ. Нема... Га? ты, здається, щось спытавъ—я не дочувъ!...

Янкель. Та то я до жинкы балакавъ.

Уласъ. Ага *(до Явтуха).* Хытра людына!

Явтухъ. Еге.

Уласъ. Чы не побалакать зъ нымъ прямо? Выдко, що винъ бувъ на кони и пидъ конемъ.

Явтухъ. Та намъ бы трёба розумного жыда, а де ты його тутъ знайдешъ, колы воны у наймыты пишлы до козакивъ? Балакай зъ нымъ, бо, знаєшъ, мени здається, що винъ тежъ зъ жыдивъ: дуже щось крутыться и на мисци не встоить...

Уласъ. Еге *(вытершы губы, пидійшовъ до Рывкы).* А дай ще горилкы. А ты не хочешъ.

Янкель. На нотуху? Чому ни! *(Пють).*

Уласъ. Пидкрепылысь! *(до Янкеля тыхо).* Намъ треба побалакаты зъ тобою самъ на самъ.

Янкель *(до Рывкы й Бороха).* А выйдить на часыну зъ хаты. *(Ти выходять).*

ЯВА VI.

Янкель, Уласъ и Явтухъ.

Уласъ. Слухай, козаче, ты шынкарь, а пры такимъ дили чого чоловикъ не знае!...

Янкель. Ого-го! Тутъ треба буть и жыдомъ, и козакомъ, и шляхтычемъ!

Уласъ. Правда. Такъ отже знай: колы ты намъ поможешъ, то матымешъ 500 таляривъ.

Борохъ *(за дверыма).* Уй!

Уласъ. Що тамъ?

Янкель *(одчыняє двери и б'є Бороха въ лобъ).*

Борохъ *(хватається зо голову).* Уй! с-с-с!

Янкель. Якого ты чорта крычышъ?

Борохъ. Ударывъ по голови, та ще хочешъ, щобъ мовчавъ?

Янкель. Пишовъ геть на станю, тамъ твоє мисце *(зачыняє двери).*

Уласъ. Мы шукаемо трьохъ арабськыхъ жеребцивъ.

Янкель. И Гандзю.

Уласъ. И Гандзю... На тыхъ трьохъ жеребцяхъ утикла Гандзя зъ Дымера—середъ билого дня зъ двома козакамы, и слидъ є сюды... чы не чувъ ты чого?

Янкель. Чувъ, чы не чувъ, а дайте мени впередъ 100 таляривъ, тоди будемо балакать.

Digitized by Google

Уласъ. На *(дає)*.

Янкель. А хто ïи украв?

Уласъ. Думаємъ—Дорошенкови козакы.

Янкель. Ну, то вертайтесь назадъ.

Уласъ. Добра рада! То за си два слова „вертайтеся назадъ"—ты взявъ 100 таляривъ?

Янкель. А що жъ мы зробымо зъ Дорошенкомъ?

Уласъ. И то правда. А що жъ ты пораишъ?

Янкель. А я вамъ скажу, що на мою думку не Дорошенко Гандзю вкравъ, а хтось другый, и по моєму воны будуть прямувать на той бикъ Днипра, а на той бикъ никого теперъ не пускають,—такый универсалъ выпустывъ Дорошенко, и вже третій день берегъ Днипра стереже цилый полкъ козакивъ. Колы ранише Гандзя не перескочыла, то вона тутъ, мижъ прочанамы, а прочанъ сыла. Йидьте мижъ люде, роспытуйте й розглядайте. Вы жъ певно пизнаєте тыхъ двохъ козакивъ и своихъ коней?

Уласъ. А якъ-же.

Янкель. Йидьте жъ заразъ! И я пиду,—буду роздывлятысь. Арабськыхъ коней я пизнаю.

Уласъ *(до Явтуха)*. Гайда, Явтуше, на коней *(выходять)*. Мы жъ знайдемо!

Янкель *(у двери)*. Борохъ, Рывко! *(ти входять)*.

ЯВА VII.

Борохъ, Рывка и Янкель.

Борохъ. Я все чувъ.

Рывка. И я чула.

Янкель. Я знаю, що вамъ не позакладало, бо вы жъ стоялы пидъ дверыма. Сидай же заразъ у биду и йидь до Днипра... розпытайся, де гетьманивъ братъ полковныкъ Грыцько, и прыйидешъ сказать мени.

Борохъ. Мени страшно: багато п'яныхъ, щобъ, бувае, зъ биды не стягнулы. Дай мени хочъ 5 таляривъ—може прыйдеться кому могорычъ поставыть, щобъ видчепывся.

Янкель. Перше заробы! Ну! *(береться за пистоль)*.

Борохъ. У, гой! *(выйшовъ)*.

Янкель. Рывко, и я заразъ йиду тежъ шукаты гетьманового брата Грыцька,—винъ тутъ зъ полкомъ прыдержуе прочанъ,—и наведу Грыцька на слидъ сыхъ двохъ козакивъ. Мени не прыходыться имъ помагать: взявъ 100 таляривъ и край, бо колы Дорошенко довидаеться, що я имъ помагавъ—повисыть. А ты, Рывко, тутъ

Digitized by Google

пыльнуй: чы не запрымитышъ чого... *(входе Хома)*. Чортяка сього прынесла! Винъ надто балакучый и буде тутъ стоять на перешкоди *(выйшовъ)*.

ЯВА VIII.

Рывка и Хома.

Хома. Здорова, Одарко! Бачъ, якъ я тебе полюбывъ: не купувавъ у Лейбы, а до тебе.

Рывка. Спасыби.

Хома. Ну й клятый, выдно, твій чоловикъ—рудько: такъ, якъ вовкъ, банькамы свитыть... а ты гарна молодыця, и якъ ты зъ нымъ жывешъ?

Рывка. Бо винъ добрый.

Хома. Якъ бы бувъ добрый, давно бъ собакы зйилы. *(Дає посуду)*. Наточы, выпъємъ зъ горя. Не пустылы насъ, Одарко, на той бикъ Днипра! Женуть усихъ назадъ, якъ овець туркамъ на заризъ. Гетьманивъ братъ Грыцько та черкаськый полковныкъ заступылы ввесь берегъ и не пускають никого на той бикъ Днипра... А все-такы я сіеи ночи утечу крадькома. Я вже не разъ тикавъ. *(Оглядається)*. Рудого нема, то я зъ тобою побалакаю. Тикаймо, Одарочко, зо мною! Чоловикъ у тебе рудый, злый; прыйдуть туркы, то й такого не буде—зйидять, а тебе визьмутъ магометякы, ій-Богу визьмуть! Тикаймо!

Рывка *(сміється)*. Тикайте сами.

Хома. Нема, серденько, дивчатъ зовсимъ,—хочъ бы тоби на насиння зоставылы кляти магометякы: выловылы всихъ и забралы. Може, тамъ де й є, а у нашій околыци хочъ бы поганенька—нема! Якъ же його безъ жинкы тикать? Занудышся! На кого жъ я буду гроши зароблять, хто жъ мени дозолыть такъ до печинокъ, якъ жинка!

Рывка. А на вищо жъ вамъ така жинка?

Хома. Прывыкъ. У мене була гарна жинка! Така жинка, що вси козакы хвалылы, а вона була до всихъ прывитна, а тилькы до мене ни, и все робыла й говорыла наперекиръ. Отсе я, напрыкладъ, скажу: „холодно сьогодни!“ То вона: „чы ты не здуривъ—душно!“ Знову кажу: „дощъ иде!“ то вона: „хиба се дощъ? Мряка!“ Кажу: „собакы гавкають!“ То вона: „вороны крякають!“... Я до неи завжды залыцявся, а вона одно—пхека! „Я, каже, тебе шаную и шмаття тоби шыю й мыю, и йисты тоби варю, бо ты, каже, робитныкъ добрый: ты й рыбалка, и швецъ, и ткачъ, и музыка—не тымъ, то тымъ заробышъ, и я пры тоби—пани. А якъ бы, каже, ты бувъ

Digitized by Google

тончый та выщый, то я бъ тебе ще й кохала."—Чого жъ ты йшла за мене?" пытаю.—„Абы выйты, каже: вильнише гулять."—Жаль мене визьме за серце. Мучусь, мучусь, а потимъ и день, и ничъ працюю, а вона гуляє зъ козакамы! Зароблю грошей та въ Чыгрынъ. Накуплю ій намыста, перстень, сережкы, чоботы таки, що хочъ бы й короливны, плахту, квитчату хустку—и прынесу. „Отъ теперъ, каже, ты заробывъ кохання!" и почынає мене кохать. Умила кохать! Тилькы найбильше тыждень покохає, и знову за своє!... А щобъ тебе магометякы взялы! А теперъ отъ взялы, остався самъ, и сумъ обгортає. Утичемо, Одарко! Зъ выду ты скыдаєшся на мою Устю—и я тебе буду на рукахъ носыть, а ты тилькы кохай—се жъ робота не важка!

Рывка. Та що се ты здуривъ, чы що? Я кохаю свого чоловика и за грихъ личу навить таку розмову, а терплю тилькы черезъ те, що я шынкарка. Йдить соби геть зъ хаты!

Хома. Чого жъ гниватысь? Не гнивайся! Я жъ тебе не сылую, а тилькы прошу!... Добре твойому чоловикови, що ты його кохаєшъ. Така гарна—и кохаєшъ рудька! И-и добре, а мени жъ то? Лукава була Устя, тай ту взялы шельмовськи магометякы *(входе Грыцько)*.

ЯВА IX.

Ти жъ и **Грыцько.**

Грыцько. Помагай-Бигъ!

Рывка. Спасыби!

Хома. Не хоче помагать! Отъ ніякъ не переберемося на той бикъ.

Грыцько. Бида! Мы зъ того боку, насъ два браты, и зъ намы стара, слаба маты. Булы отсе въ гостяхъ, провидувалы старшу сестру—вона въ Чыгрыни замижемъ; а теперъ не пускають и насъ на той бикъ до-дому.

Хома. А за кымъ же сестра замижемъ?

Грыцько. А вамъ хиба не однаково?

Хома. Та я, бачышъ, усихъ знаю, черезъ те й пытаю.

Грыцько. А мене знаете?

Хома. Щось не по знаку... А якъ тебе на им'я?

Грыцько. Грыцько.

Хома. У-перше бачу.

Грыцько. Ну, то не всихъ же знаєте!

Хома. Гострый!

Грыцько. Вы краще порадьте, якъ перебратыся на той бикъ,—заробыте таляра.

Хома. Можна.

Digitized by Google

Грыцько. О?! безъ жартивъ?

Хома. Далеби можна.

Грыцько. Якъ же?

Хома. А такъ. Я рыбалка: и човенъ у мене є, и ситка пры мени. Отъ мы у-вечери на Днипръ и гайда рыбу ловыть.

Грыцько. Такъ, кажуть, и на тимъ боци теперъ не пускають.

Хома. А, що тамъ не пускають? Мы й сами пройидемъ. То колы багато людей, то можна запрымитыть гуртъ и не пустыть; а якъ ты встережешъ одного чы й трьохъ? Не буде жъ варта и день, и ничъ стричкою стоять по-надъ Днипромъ.

Грыцько. Се правда. Такъ згода?

Хома. Згода. Я й самъ тикаю. Тилькы отъ моя умова...

Грыцько. Кажить—яка?

Хома. Таляра я не хочу.

Грыцько. Дамъ два.

Хома. Ни, и двохъ не визьму, а ты повыненъ на тимъ боци знайты мени таку дивку, щобъ пишла за мене замижъ и щобъ кохала.

Грыцько. Можна! Вы ще молоди и, здається, не калика, то й двохъ знайду.

Хома. Я не магометяка—на що мени дви? Дви загрызуть, а зъ двохъ я выберу одну... Колы жъ не знайдешъ ни однои, то мусышъ за мною слидкомъ ходыть и лаяться цилый день, покы не оженюся!

Грыцько. А быть же васъ можна?

Хома. Якъ подужаєшъ, то чомъ же! Тилькы не дуже бый, щобъ не покаличывъ.

Грыцько. Ну, дядьку, гараздъ! Жарты жартамы, а дило диломъ. Скажить навспражкы, перевезете?

Хома. Кажу жъ тоби, що й самъ сієи ночи тикаю, а ты мени прыпавъ до серця, то хочъ бы тамъ що, а переправлю.

Грыцько. Слухайте, шынкарко! Дозвольте намъ стару матиръ прывесты сюды, щобъ пересыдилы до вечера, покы настане часъ.

Рывка. Заходьте. Якъ довго будете сыдить, займать мисце, то заплатыте 2 злоты.

Грыцько. Заплатю. А вы, дядьку, сюды прыходьте надъ вечеръ. Безъ жартивъ кажу—я й жинку вамъ дистану на тимъ боци, и грошей дамъ, бо я, бачыте, боюся, щобъ часомъ маты ще тутъ не померлы, а въ насъ же тамъ хазяйство и старый батько жде й тривожыться за намы. Мы хазяины давни, й побачыте, якъ вамъ буде добре у насъ... а женымо васъ, то й хату вамъ збудуємо.

Хома. Будь певенъ, надъ вечеръ зайду сюды. Хома не збреше: що скаже, те й зробе!

Digitized by Google

Грыцько. И я такый: закладъ до рукъ дамъ, що не збрешу!

Хома. Вирю! Я бачу, що ты хорошого роду. Пиду жъ я, бо мени треба розпрощатысь—мы тутъ блызенько гуляемо зъ товарышамы. Отеперъ, Одарко, и я знайду соби жинку—сватъ у мене промитный, а тебе визьмуть магометякы, побачышъ! *(выйшовъ)*.

ЯВА X.

Грыцько и Рывка, *а потимъ* **Борохъ**.

Грыцько. Вы жъ, титко, не гнивайтесь, колы часомъ маты будуть стогнать.

Рывка. Давайте ще злота, и нехай стогне.

Грыцько. Спасыби вамъ. Нате жъ вамъ гроши *(дае)*. А попойисты у васъ знайдеться що-небудь?

Рывка. Єсть хлибъ, смажена рыба є.

Грыцько. Отъ и гараздъ. А то на дзори сыла людей, нема де спокійно прымостыты хвору *(входе Борохъ)*. Такъ я заразъ *(выйшовъ)*.

Рывка. Ну, що тамъ робыться?

Борохъ. Гвалтъ стоить: старшына велыть, щобъ верталыся на свои осели, а запорожци пидмовляють, щобъ не слухалы. Де-хто вернувся, а пидъ возамы сыдыть сыла людей—полудnують.

Рывка. А чомъ же воны горилкы не купують?

Борохъ. Мабуть, имъ не до горилкы.

Рывка. Накупылысь певно у проклятого Лейбы, бодай його пархы осилы! Ну, що жъ ты бачывъ тамъ?

Борохъ. Кажу жъ тоби—гармыдеръ тай годи! И б'ються, и сміються, и плачуть, и танцюють—цилый ярмарокъ! А дивчатъ ни однои не бачывъ, сами бабы.

Рывка. А Янкель де?

Борохъ. Литає на кони то сюды, то туды! Винъ—якъ скаженый запорожець. Я його боюся! *(Входе Грыцько, Зинько и Гандзя повязана платкомъ и по очипку, и пидъ бороду, такъ що лыце зовсимъ закрыте; ін ведуть пидъ рукы, вона стогне)*.

ЯВА XI.

Ти жъ. **Грыцько, Зинько** *и* **Гандзя**.

Зинько *(тыхо)*. Нема никого. Отутъ ажъ спочынемо. Не забувай же, Гандзю, що ты и хвора, и стара *(голосно)*. Сидайте отутъ, матусю, въ куточку!

Digitized by Google

Грыцько. Ни, до столу веды, може воны йисты хотять, бо я хочу. Спасыби, шынкарка обищала дать хлиба й рыбы. *(Ведуть Гандзю за стиль)*. Давайте жъ намъ, шынкарко, попойсты.

Рывка. Дайте злотъ, бо якъ часомъ людей наб'ється багато, то я забуду, що кому давала.

Грыцько *(дае)*. Нате.

Гандзя *(за столомъ до Зинька)*. Мени такъ душно, що я умливаю.

Зинько *(тыхо)*. Терпы, голубко!

Гандзя. Хочъ бы зъ лоба платокъ зняты, бо ій-Богу зомлію.

Грыцько. Не можна, люба матусю, бо не дай Богъ продме, то ще гирше голова болитыме.

Гандзя. Ой, Боже мій, що жъ то буде, якъ я зомлію.

Грыцько *(тыхо)*. Тоди вынесемо на витеръ, а якъ розкутаешся, заразъ пизнають, бо Гандзю певно скризь шукають.

Зинько. Може бъ на витеръ вывесты матусю, бо щось имъ млосно въ хати.

Грыцько. Шынкарко! Чы нема у васъ хливця якого, або ванькирыка? Мы бъ соби тамъ мисце знайшлы, а то матери душно въ хати.

Рывка. То нехай роздягнеться.

Грыцько. Не можна: зубы сыльно болять и голова.

Рывка. Есть повитка, але тамъ скоро коней поставлять.

Гандзя *(до Зинька)*. Покы коней нема, я бъ тамъ развязалася, може жъ хочъ трохы лекше мени буде.

Грыцько *(до Бороха)*. Ты тутешній?

Борохъ. Тутешній.

Грыцько *(до Рывкы)*. То нехай винъ насъ проведе пидъ повитку, покы ще коней нема.

Рывка. Дайте ще 10 шагивъ, бо то окремне мисце; може бъ хто коней поставывъ, а вы тамъ будете сыдить.

Грыцько *(дае)*. Нате.

Рывка *(до Бороха)*. Поведы ихъ у повитку. Нехай тамъ сыдять, де стоить бида и повозка. А якъ будете сино пидъ себе стелыть, то дасте ще 5 шагивъ.

Грыцько. Якъ будемо, то дамо. Ходимъ, матусю. *(Зинько и Грыцько беруть Гандзю пидъ рукы й выводять з-за столу. Входять Уласъ, Явтухъ и Янкель)*.

Я В А XII.

Ти жъ, **Уласъ**, **Явтухъ** *и* **Янкель**.

Уласъ. Ніякого слиду: и арабы, и Гандзя—якъ у воду канулы!

Гандзя. Ой!.. Чувъ?

Digitized by Google

Грыцько. Се насъ шукають.

Гандзя. Ходимъ мерщій, покы не пизналы.

Грыцько. Не можна жъ бигты,—удавай хвору.

Янкель. Проскочылы ранише на той бикъ.

Уласъ. Грыцько!

Зинько *(про себе).* Уласъ и Явтухъ! Пропалы!

Грыцько. Який тамъ у бисоваго батька Грыцько! Видчепысь, я тебе у-перше бачу... Тутъ ось ледви дыха маты, а винъ дорогу заступає. Зійды зъ дорогы, намъ треба вывесты хвору на повитря, бачъ задыхається!

Уласъ. Стій!

Зинько. Геть зъ дорогы! *(Штовхає такъ, що Уласъ поточывся).*

Явтухъ *(Стає на дверяхъ и выйма шаблю).*

Борохъ. Уй!

Янкель. Цыть! Бижы заразъ до полковныка Грыцька Дорошенка,—винъ на могыли,—скажы йому, що Гандзя тутъ! *(Борохъ пишовъ).*

Грыцько *(до Явтуха).* Одійды видъ дверей!

Явтухъ. Стій, рубатыму! Вы насъ обпойилы чымсь, укралы трьохъ арабивъ въ Дымери, а мы за васъ въ одвити передъ паномъ!

Грыцько. Брешышъ, якъ собака! Мы зроду въ Дымери не булы и тебе першый разъ бачымо.

Уласъ *(выймає шаблю и стає на порози).* Не пустымо! Се Гандзя зъ вамы.

Гандзя. Ой, умливаю.

Грыцько *(выхоплює з-пидъ полы пистоль).* Не доводьте до гриха, пустить,—маты умирає.

Янкель. Чуєте, на що вамъ ся суперечка? Розвяжить матиръ, нехай подывляться, що стара баба, тоди побачуть, що воны помыляються.

Зинько *(Заступає Гандзю и выхоплює нижъ).* Пропустить матусю на витеръ! Уб'ю першого, хто шляхъ заступе! *(Бере Гандзю за руку).* Ходимъ!

Грыцько. Стій, брате! И мы уб'ємъ, и насъ уб'ють! Ось люде нехай розсудять. *(Бижыть до викна и крычыть въ кватырку).* Гвалтъ, рятуйте, рятуйте, хто въ Бога вируе!

ЯВА XIII.

Ти жъ и всяки люде. Люде одынъ по другому пидбавляються, потимъ на реплику „розвязуйся, Гандзю“ вбигає **Хома.** *Тымъ часомъ покы люде входять въ корчму.*

Грыцько *(до Гандзи и Зинька).* Ничого не поможе. Треба Гандзю людямъ показать и просыть, щобъ заступылысь. *(Зинько и Грыцько*

Digitized by Google

садовлять Гандзю на лави, заступаючы іи собою). Розвязуйся, Гандзю! *(Гандзя помалу розвязуеться. Вбигае Хома и зъ нымъ ще люде).*

Хома. Що за гвалтъ, въ чимъ тутъ дило?

Ти, що зъ Хомою увійшлы. Татары чы турки кого грабують?

Уласъ. Ни, тутъ вси свои люде! Піймалы злодіивъ, що трьохъ арабськыхъ коней дорогыхъ у нашого полковныка украдлы.

Грыцько. Гей, люде добри, заступиться! Передъ громадою брехать не буду, якъ передъ Богомъ правду вамъ скажу. *(Бере за руку Гандзю, котра вже розвязалась, и выводе передъ люде).* Ось, гляньте, се моя ридна сестра, а його молода.

Вси. Яка жъ хороша!

Янкель *(до Рывкы).* Я зразу догадався, що се Гандзя, и послявъ Бороха за гетьмановымъ братомъ Грыцькомъ.

Грыцько. Мою сестру, Гандзю, выкралы зъ дому якись харцызы. Гетьманъ хотивъ іи султанови послать, а полковныкъ Пыво зъ польського Дымера украдъ іи у гетьмана; а мы зъ нымъ вдвохъ выкралы видъ пана, и щобъ утикты, взялы панськыхъ коней, але воны въ пути подохлы, бо мы сыльно утикалы. А си люде *(показуе на Уласа й Явтуха),* панськи слугы, гналыся за намы, пизналы тутъ и хочуть однять назадъ сестру, щобъ панови въ гостынець повезты. Рятуйте, люде добри! Нехай татары крадуть сыломиць дивчатъ, а тутъ соромъ буде всимъ, колы ридну мою сестру, а його молоду зъ вашого прымусу виддамо панови зъ Дымера на потиху.

Хома. Не виддамо! Геть пишлы, харцызы!

Вси. Повбываємо, якъ собакъ!

Хома. Мало того, що магометякы похапалы въ ясыръ усихъ дивчатъ, та ще й сами будемо однимать у молодого молоду, у брата сестру, у матери дытыну? Не попустымо сього!

Вси. Не попустымо!

Уласъ. Люде добри, опам'ятайтеся! На вищо намъ дивка? намъ дивкы не треба—воны коней покралы, а мы за тыхъ коней въ одвити будемо.

Грыцько. Не слухайте ихъ, чесна громадо! Мы не злодіи, коней мы не кралы—прысягаємо! А вызволяючы сестру зъ неволи панськои, для того, щобъ утикты, взялы на стани панськыхъ коней! Такъ за се жъ и Богъ, и законъ, и люде простять! Колы душу чоловичу рятують, то хто жъ скотыну пожаліе!.. Тикалы мы на панськыхъ коняхъ прудко й загналы ихъ, втикаючы,—воны подохлы!

Хома. Чортъ ихъ поберы, абы душу хрыстыянську зъ неволи вызволыты! Не бійтесь, мы не дамо ни васъ, ни дивкы.

Вси. Не дамо!

Digitized by Google

Хома. Берить сестру, ходимъ до Днипра: вы зъ того боку, васъ пропустять, и я перевезу. Ходимъ уси, щобъ заступытысь, колы треба, а по дорози ще зачепымо людей!

Одынъ изъ гурту. Ходимъ, ходимъ! Не дамо харцызамъ знущатысь надъ людьмы!

Вси. Ходимъ! *(вбигае Борохъ).*

ЯВА XIV.

Ти жъ и **Борохъ**. *а потимъ полковныкъ* **Грыцько Дорошенко** *зъ серденятамы.*

Борохъ. Панъ полковныкъ Грыцько сюды йде. *(Середъ народа:* „Гетьманивъ братъ", „Грыцько Дорошенко", „Полковныкъ". *Входе Грыцько зъ серденятамы—вси розступаються).*

Грыцько Дорошенко. Добрыдень, братове!

Хома *(а за нымъ други, кланяючысь).* Доброго здоров'я, пане полковныку

Зинько. Отеперъ пропалы!

Грыцько. Сестро, заступайся сама за себе, тоби зручнише.

Грыцько Дорошенко. О, Гандзя! Здорова, рыбко! Що жъ се ты задумала тикаты видъ дядька зъ гультипакамы?

Гандзя. Видъ якого дядька я тикала?

Грыцько Дорошенко. Бачъ, до чого дурный розумъ доводытъ! То я тоби уже не дядько?

Гандзя. Я васъ першый разъ бачу!

Грыцько Дорошенко. Отъ яке зиллячко выкохавъ! Ничого, добра дивчынка!... А хто тутъ зъ нею утикавъ и хто гнався?

Янкель. Отсей, отсей, отсей и отсей!

Грыцько Дорошенко *(до серденят).* А берить ихъ всихъ у Чыгрынъ, нехай самъ гетьманъ дило се розсудыть!

Гандзя. Все брехня! Рятуйте, люде добри! Мене до турка одислать хотять султанови на подарунокъ.

Хома. На жъ тоби! Племенныцю—султанови даруе.

Грыцько Дорошенко. Яке верзе лукава дивка! Дума, що такъ ій и повирять. Ачъ, якъ роспаскудылась! Ведить ій и всихъ до гетьмана на судъ.

Хома. Що жъ, колы гетьманъ розсудыть, то намъ ничого вплутуватысь... та ще й ридня—племенныця!...

Вси. А такъ.

Гандзя *(обнимае Грыцька).* Братику! *(обнимае Зинька).* Мылый! Прощайте!... Краще бъ мени було у пана зоставатысь—нижъ до сутлана йты въ гаремъ.

Digitized by Google

Digitized by Google

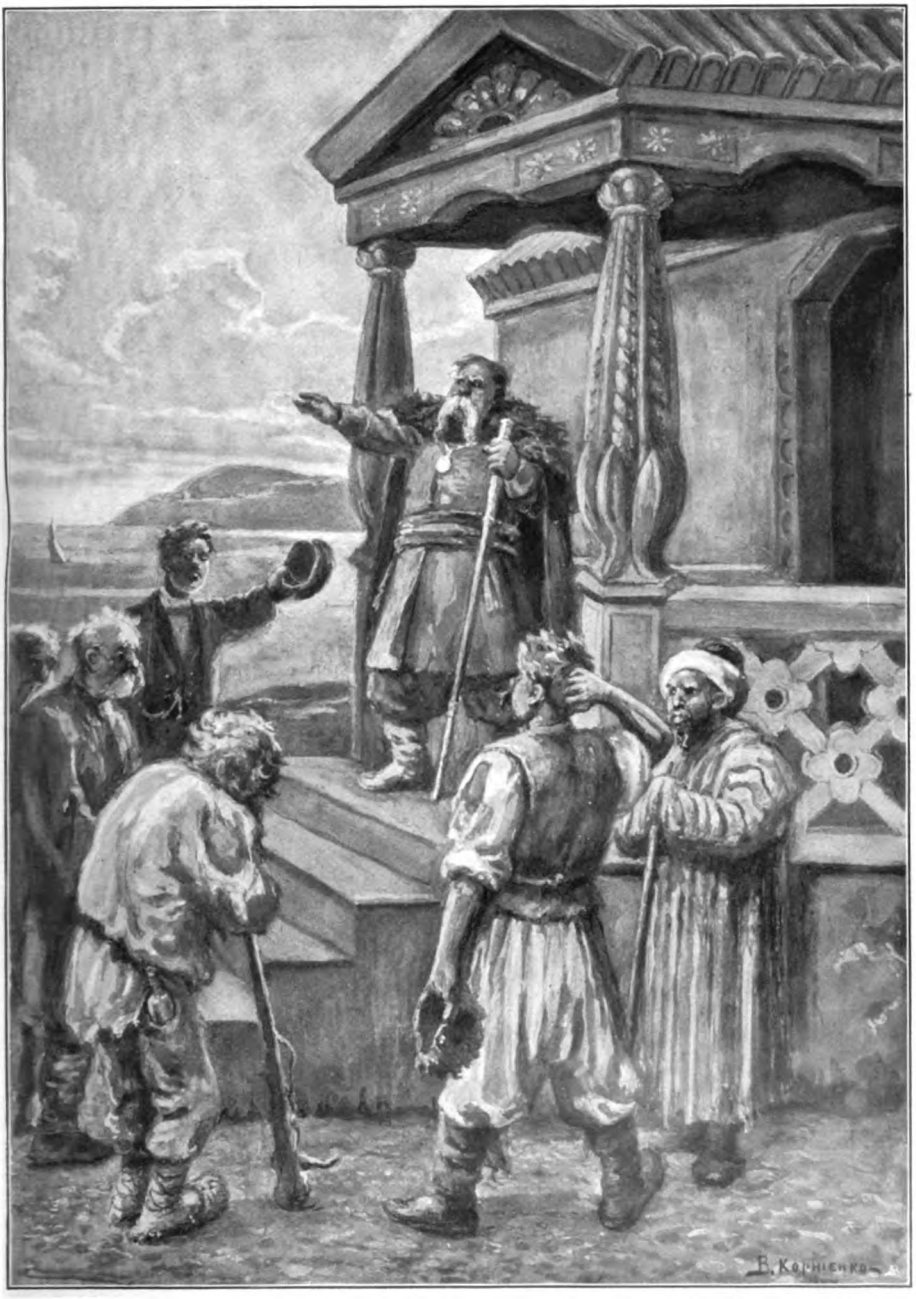

Ѣолъ „зибравъ всихъ витривъ до двора".

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Зинько. Не дамъ своєи мылои на поталу, не дамъ! *(Обнима Гандзю и держыть нижъ въ рукахъ).*

Грыцько Дорошенко *(моргнувъ серденятамъ)*. Що се ты, хлопче, здуривъ чы що?! Подумай, що ты робышъ: ты протывъ гетьмана идешъ! Та за се гетьманъ маєе право смертію тебе скараты! *(одынъ зъ серденятъ хватає Зинька за рукы, той выпускає Гандзю, ій оточають, а Зинька в'яжуть).* Бачъ, якый! На гетьмана ножа пиднявъ! Ведить ихъ у Чыгрынъ, а Гандзю посадить у мій рыдванъ. *(Выходить, за нымъ Янкель и Борохъ).*

Гандзя. Прощай, мылый! прощай, брате!... Въ гареми у султана краса моя зав'яне и посичеться русая коса! Чує моє серце, що я ни васъ, ни матинкы, ни Украины—во вики не побачу!

Грыцько. Сестро, не тужы! Однялы тебе видъ ляха мы, то не попустымо, щобъ ты поневирялася у турка!

Зинько. Хиба що смертію скарають!

ЗАВИСА.

Дія II.

У Ханенка въ уманськимъ замку.

ЯВА I.

Ханенко, Лобель и Пелехъ. Ханєнко *съ листомъ въ рукахъ.*

Пелехъ. Се такъ визиръ пыше до пидканцлера Речи Посполитои?..

Ханенко. Еге.

Пелехъ. Отъ невира, просты Господы! Якъ зневажає короля и всю Ричъ Посполиту!

Лобель. А дали що?

Ханенко *(читає)*. Якъ вы можете личыть украинськый народъ польськымъ, колы народъ сей скынувъ зъ себе вашу власть и давно зъ вамы воює? Покирни прозьбы козакивъ уважывъ велыкый падышахъ и прынявъ народъ сей пидъ свою опику. Намъ Богъ велыть творыты мылость усимъ, хто просыться до насъ въ господу. И отъ велыкый падышахъ пославъ свои вийськови сылы, котрыхъ—якъ зирь на неби, ослобоныть украинськый народъ. А чымъ вийна скинчыться—се у Божій воли! Знайте, що велыкый, неодолымый падышахъ, мій мылостывый повелытель, выступає зъ Адріанополя 8 сефера.

Digitized by Google

Лобель. О, то вже давно выступывъ. Сеферъ—се май.

Ханенко. Изъ листа пидканцлера Ольшевського я бачу, що турки, об'явившы війну Речи Посполитій, 25 мая переправылысь черезъ Дунай биля Исакчи и певно вже дійшлы ажъ до Днистра.

Лобель. Потеряна для Речи Посполитои Украина й Подоль: мы не готови до велыкои війны! Бачу я, що турокъ запануєтутъ!

Пелехъ. Не дижде, просты Господы!

Ханенко. Всьому выною заблудша вивця Дорошенко,—винъ хоче всю Украину прыбрать до рукъ своихъ и виддаты ии туркамъ!

Пелехъ. Сказывся, просты Господы!

Ханенко. Я війську запорожському прысягу давъ за виру й вольности стояты и оплаканную отчызну, скилькы Богъ помочи дасть, оборонять видъ турка!... Пане отамане, готуйтесь у походъ. По наказу коронного гетьмана Собєського, мы выступымо завтра на Подоль, апидъ Ладыжыномъ з'єднаємось зъ Лужыцькымъ, щобъ не пустыты Дорошенка и татаръ з'єднатысь зъ туркамы!

Пелехъ. Лужыцькый тамъ ригиментарь?! Не по души мени, що на Подоли Лужыцькый буде керувать, якъ старшый, просты Господы!

Ханенко. Я меншымъ видъ Лужыцького не буду тамъ.

Пелехъ. Ну, то посварытесь, просты Господы, а се ще гирше!.. Пиду й роздамъ наказы всимъ *(выйшовъ)*.

ЯВА II.

Ханенко и Лобель, *а потимъ* **Пыво-Запольськый.**

Лобель. Дывуюся и я коронному гетьману: Лужыцькый надто запальный, а той, хто на війни керує, повыненъ розумомъ бильшъ жыть, нижъ кров'ю.

Ханенко. Я буду тилькы те робыты, що самъ личытыму корыснымъ.

Лобель. Не буде єдности, а де ии нема—звидтиль тика удача въ дили. *(входе Пыво)*.

Пыво. Ясновельможному гетьману й билоцеркивському коменданту-фылософу—чоломъ! *(цилуються)*.

Ханенко. Дуже радъ бачыты полковныка, але дывуюся тому не мало, що бачу въ Умани його; я думавъ, що панъ уже въ турецькымъ стани!

Пыво. Чого такъ?

Лобель. Здається жъ, панъ Болеславъ прысягу давъ у Паволочи передъ сауломъ Шулякомъ служыты Дорошенку?

Пыво. Ха, ха, ха! Прысягу давъ! Чого теперъ прысяга вартъ? Ницъ! По трычи въ рикъ навить хлопы прысягають: то турецькому пады-

Digitized by Google

шаху, то королю польському, и трычи въ рикъ прысягу ту ламають... Въ часы такого хыбного настрою й не збагнешъ, якъ другъ сьогоднишній—на завтра стане ворогомъ твоимъ!

Лобель. То панъ полковныкъ писля прысягы служыты Дорошенку, раптомъ ставъ ворогомъ його?

Пыво. Такъ.

Ханенко. Яка жъ прычына? Цикаво знаты, й колы можна, то прошу повидать.

Пыво. О, прычына надзвычайна!... Я вкравъ у Дорошенка прекрасну, якъ сама Украина, дивчыну Гандзю!...

Лобель. Ха, ха, ха! То панъ Болеславъ однявъ у Дорошенка його коханку?

Пыво. Коханый мій Лобелю, не поспишайте попередъ батька въ пекло!... Дорошенко готовывъ Гандзю въ подарунокъ падышаху, а вона такъ мени прыпала до серця, що я іи добувъ для себе! Чымъ же гиршый видъ султана я?

Лобель. Ничымъ и справди! Панъ Болеславъ, якъ и султанъ, жыве на стани и въ гареми.

Пыво. Старый, старый! А зважъ—на те жъ ты фылософъ—що̀ кращого на свити є видъ гарныхъ коней и кобитъ?

Лобель. Колы бъ панъ не назвавъ фылософомъ мене, то може бъ я й згодывся зъ паномъ, згадавшы юніи свои лита! Але якъ фылософъ, соромлюся прызнать, що кращого нема на свити видъ гарныхъ коней и кобитъ.

Пыво. А що жъ краще, коханый мій Лобелю?

Лобель. Отчызна й лыцарська безъ плямы честь, коханый пане Болеславе!

Пыво. Такъ!... Такъ!... Якъ не любыть отчызну, колы вона такыхъ кобитъ, якъ Гандзя, маєʔ!

Ханенко. Панъ полковныкъ аматоръ и вже колы винъ закохався, то певно Гандзя вартъ того...

Пыво. Пане гетьмане! Та найкращый кинь арабъ не поривняється зъ Гандзею моєю... О, всьому свиту треба бачыты таку красу, надъ котрою сама натура викамы працювала, щобъ людямъ показаты чудо своєи творчосты!

Ханенко. Хотивъ бы я побачыты таке чудо жиночои красы!

Пыво. И гетьманъ... та що гетьманъ—тутъ дывного ничого бъ не було — а навить нашъ фылософъ старый, якъ свитъ, Лобель, колы бъ побачывъ, закохався бъ у Гандзю!

Лобель. Не ти лита!

Ханенко. Та очи ти жъ зосталысь.

Digitized by Google

Лобель. То правда: очи й мріи наши не старіють; але, кохане панство, я такъ багато пережывъ, що й мои очи, й мои мріи погаслы, а кистки просять спокою.

Ханенко. Бо нема передъ очыма Гандзи! *(вси сміються)*. Одначе, я признаюсь, що хочъ не бачывъ Гандзи, а вже, зъ оповидання панського, я въ неи закохався, и не мало тымъ здывованый, що панъ полковныкъ такъ скоро вже натишывся красою Гандзи й покынувъ ии саму въ Дымери!

Пыво. О, мій любый гетьмане! Вонà покынула мене: Гандзя втикла видъ мене!

Лобель. Втикла?

Ханенко. Дывно!.. Панъ полковныкъ и пры короливському навить дворибувъ бы першый кавàлєръ—и Гандзя утикла видъ нього? Якъ же се сталось?

Пыво. Маючы надъ нею вси права, якъ надъ рабынею и бранкою моєю, правамы тымы не тилькы не корыстувавсь, але й самъ рабомъ ставъ у рабыни: я хтивъ винчатысь зъ Гандзею, по згоди зъ ии боку прыняты виру католыцьку... А покы що, якъ лыцарь до неи залыцявся, бажаючы кохання Гандзи заслужыты! Тымъ часомъ до мене на станю нанялысь хытриши видъ самого чорта хлопы—родычи ии—и дьявольськымъ лукавствомъ пройшлы у замокъ, умовылыся зъ Гандзею и утиклы на моихъ трьохъ арабахъ середъ билого дня и на моихъ очахъ!...

Ханенко. Жаль мени, що пана полковныка, доброго вояку, хытришого видъ самыхъ хытрыхъ, такъ хлопы ошукалы й однялы видъ нього безцинный скарбъ!

Пыво. И се ще не бида. Я въ слидъ пойихавъ бы за нымы, знайшовъ бы ии ридъ, давъ бы выкупу сто... двисти тысячъ таляривъ, и Гандзя все жъ такы була бъ моя жона! А то моє горе, що на переправи черезъ Днипръ Гандзю однявъ видъ хлопивъ Дорошенко и одного изъ ныхъ, Зинька, навить скаралы смертію за те, що на полковныка Грыцька ножа пиднявъ винъ!.. Теперъ я певенъ, що Гандзю знову пошлють до падышаха, а звидтиля ии вже не добудешъ!.. И отъ зо всимъ полкомъ моимъ прыбувъ сюды, щобъ гетьману служыты. Прыймы мене,—въ таки часы тоби не буду лышній,—и дозволь заразъ же на чатахъ стать мижъ Чыгрыномъ и шляхомъ до турка. Я певенъ, що ще не пизно, и я перепыню мою кохану Гандзю на шляху до падышаха й одниму ии назадъ; не будежъ панъ Дорошенко всимъ своимъ вийськомъ Гандзю чатуваты!

Ханенко. Зъ охотою! Я дуже радъ таки пидйизды маты, де въ голови стоить полковныкъ Пыво-Запольськый! Але повыненъ панови ска-

Digitized by Google

заты, для видомосты, що скризь розислани й видъ мене, й видъ Лужыцького з-пидъ Ладыжына и чаты, и пидйизды, бо мы ждемо, що скоро тамъ з'явыться орда татарська зъ Дорошенкомъ!

Пыво. О, то ще краще! бо чымъ густиши будуть пидйизды й чаты, тымъ бильше обережности и певности у тимъ, що Гандзя не проскоче мымо.

Ханенко. И я самъ завтра выступаю до Ладыжына.

Пыво. А я сьогодни, заразъ до Сынюхы, а тамъ по-надъ Богомъ розкыну сить густую!

Ханенко. Я знаю, що пану полковныку видоми тутъ вси лазы й перелазы бильше, нижъ кому! Дуже, дуже радъ, що панъ злучається зо мною протывъ ворога мого, а теперъ и панського,—протывъ Дорошенка!

Пыво. То я заразъ дамъ прыказъ погодувaты добре коней, оглядить гарматы, й рушу... *(выходыть).*

ЯВА Ш.

Лобель *и* **Ханенко**, *а потимъ* **Пелехъ**.

Лобель. Дывни, предывни творяться дила на свити! Хто бъ подумавъ: полковныкъ охочекомонного полка Пыво-Запольський, тыпичный шляхтычъ Речи Посполитои—у якусь Гандзю закохався, и пидставля въ таку годыну за неи головы людей всього свого полка!

Ханенко. И свою!... Певно, Гандзя та чаривна, колы за неи такый колотъ иде!

Лобель. А певно! Жаль тилькы, що чары ти найкращымъ зъ насъ туманять розумъ и часто навить муживъ шановныхъ роблять подибнымы до быдла!

Ханенко. Старисть то говорыть, пане комендантe! *(входе Пелехъ).*

ЯВА IV.

Ти жъ и **Пелехъ**.

Пелехъ. Наказы вси виддани, просты Господы!

Ханенко. А зъ чатъ и видъ пидйиздивъ нема вистей?

Пелехъ. Нема. Чы правда то, що полковныкъ Пыво, просты Господы' до насъ прыставъ?

Ханенко. А що?

Пелехъ. Зрадливый винъ—я добре його знаю, просты Господы! Служывъ Речи Посполитій, пошарпавъ Кыивъ, потимъ просывся въ службу до Москвы, але його не прыйняли; тоди винъ прысягнувъ Доро-

Digitized by Google

шенкови, а теперъ зъ намы буде воюваты протывъ Дорошенка—просты Господы!

Ханенко. Е, пане отамане, хто теперъ держыть прысягу? А Пыво маѥ велыку рацію, щобъ воювать протывъ Дорошенка; намъ же се ковинька на руку, бо такого хытрого въ розвидкахъ вояка—другого не знайты.

Пелехъ. Та воно правда, просты Господы! Тилькы гляды, ясный гетьмане, щобъ завтра винъ не зрадывъ намъ и не прыставъ до Дорошенка, просты Господы!

Ханенко. Не таке дило. Дорошенко однявъ видъ його гарну дивку, и Пыво помстою горыть до його.

Пелехъ. Тьфу, просты Господы, за таке чорты батька зна що—прысягу поламавъ!

Ханенко. Дуже гарна,—покохавъ, каже, до загыну.

Пелехъ. Покохавъ до загыну? Ото просты Господы! А ще й вояка! *(входе Богаченко).*

ЯВА V.

Тижъ и **Богаченко.**

Богаченко. Добры-вечиръ!

Ханенко. Богаченко! Здоровъ, брате! Давно вернувся?

Богаченко. Тилькы що.

Ханенко. Ну, що жъ нового бачылы, чы чулы—роскажы.

Богаченко. Піймалы велыку, мабуть, птыцю...

Лобель. О?!

Ханенко. Чы не самого Дорошенка?

Пелехъ. Просты Господы!

Богаченко. То надто за-багато. Дорошенко пиде на зустричъ татарамъ и стринуться воны, якъ кажуть, у степу, а потимъ вкупи на Ладыжынъ пидуть.

Ханенко. Цикави вести. Завтра й мы выступымъ пидъ Ладыжынъ, де насъ Лужыцкый жде.

Пелехъ *(зитхае).* Просты Господы!

Ханенко. А птыця жъ твоя де?

Богаченко. Ще у гнизди.

Ханенко. Такъ ты жъ кажешъ, що піймавъ ій?

Богаченко. Зъ гниздомъ!

Пелехъ. Отъ, просты Господы, марула!

Ханенко. Ну, то давай сюды зъ гниздомъ!

Богаченко. Не влизе въ хату.

Лобель. Ха, ха, ха! А бодай тебе!

Digitized by Google

Пелехъ. Годи дурощивъ, просты Господы, кажы дило!

Богаченко. Дорошенкивци везлы рыдванъ,—султанови на подарунокъ, кажуть...

Пелехъ. А птыця жъ де, просты Господы?

Богаченко. У рыдвани! *(Ханенко и Лобель сміються).*

Пелехъ. А щобъ ты скысъ, просты Господы!..

Ханенко. Ну годи, Петре, жартувать, ты вже насъ розсмишывъ! Веды сюды птыцю, а попереду скажы, що воно є.

Богаченко. Ось заразъ побачыте сами *(выйшовъ).*

ЯВА VI.

Ти жъ безъ **Богаченка**, *а потимъ винъ зъ* **Гандзею**.

Пелехъ. Ну, й надоивъ винъ мени зъ своимы жартамы! Такъ бы, просты Господы, и тьопнувъ по голови!

Ханенко. Жвавый козакъ.

Лобель. Проноза и юморыста! Я його люблю. Якъ прыйиде въ Билу Церкву, то покы скаже, чого прыйихавъ, бокы порвешъ видъ смиху! *(входе Богаченко).*

Богаченко. Тилькы цуръ, не сміятысь, ясне панство! *(До Пелеха).* А вы, пане отамане, перше прыдывиться, а потимъ вже, якъ слына покотыться, скажете: просты Господы!

Пелехъ. Ты договорышся сьогодни, що я тебе угрію перначемъ, просты Господы!

Богаченко *(у двери)*. Панство просыть до господы, заходьте, заходьте! *(Входе Гандзя, на ній чорна керея).* Дозвольте васъ роздягнуть—тутъ тепло *(скыдае зъ Гандзи керею Гандзя зостаеться въ одежи одалиски. Пауза).*

Богаченко. Жаръ-птыця! *(Ханенко зробывъ ступинь назадъ и не спускае очей зъ Гандзи).*

Лобель. Венера!

Пелехъ. Тьфу! Просты Господы! *(прудко йде до дверей).*

Богаченко. А що пане отамане?

Пелехъ. Осудовысько! Голыхъ дивчатъ почавъ ловыть, просты Господы! *(выйшовъ).*

Богаченко. Гарна птычка, тилькы мабуть нима, бо не вміе говорыть по нашому. Скылькы я не допытувався—мовчала всю дорогу. Не соромся жъ, панночко чы дивко, и скажы ясновельможному гетьману, колы умієшъ говорыть, хто ты и звидкиля? *(входе Пыво).*

Digitized by Google

ЯВА VII.

Ти жъ и **Пыво**.

Пыво. Готовъ хочъ и заразъ рушать въ походъ! *(Раптомъ, побачывшы Гандзю, крыкнувъ)*. Гандзя?!

Гандзя. Мій панъ!

Богаченко *(радисно)*. Заговорыла! А я думавъ, що нима!

Пыво. Гандзю! Рыбко, зирко ясна! Невже жъ не чула ты жиночымъ серцемъ, що я тебе кохаю? Чого жъ ты видъ мене утикла?

Гандзя. Мій пане! Зъ Дымера я туды тикала, де Днипръ шырокый мыє крутый берегъ, де шумъ веселый видъ вербъ густыхъ по гаю йде; де церковця, въ якій молылась щыро, биліє на прыгорку; де матинка моя за мною журыться и умлива! И отъ изъ рукъ коханого и брата ридного мене зла доля одняла и туркови послала на знущання; а теперъ стою я передъ вами, мовъ у сни!.. Пане мій гарный! Пустить до матери мене на ридну сторону, дайте волю моєму серцю, не прымусюйте мене кохаты васъ, бо я кохаю вже давно всимъ серцемъ козака!

Пыво. Його скаралы смертію.

Гандзя *(закрывшы лыце рукамы)*. Боже мій! И все то черезъ мене... О, злая доле, за що жъ ты мене такъ тяжко покарала?.. Мылого нема, и я въ неволи!..

Пыво. Въ неволи ты була у мене, а крывды ты не знала.

Гандзя. Сама неволя—крывда, пане!

Пыво. Нехай и такъ! Але я тебе кохаю, и нихто во викъ кохать тебе не буде такъ, якъ я! Я—вильный шляхтычъ, зо мною будешъ вильна й ты, якъ птахъ у гаю!.. Я всю тебе у золото вберу! Пойидемъ заразъ у Дымеръ и повинчаємось зъ тобою!

Ханенко. Ни, пане полковныку! Не у Дымеръ пойиде Гандзя, а въ крипость Билу Церкву, де панъ Лобель іи догляне, поки я повернуся зъ походу, а потимъ самъ я Гандзю одвезу туды, де церковця биліє на прыгорку, де маты жде своє дытя.

Гандзя *(став навколишкы передъ Ханенкомъ)*. Батьку мій, гетьмане нашъ любый, спасыби тоби, що ты заступаєшся за мене.

Ханенко *(обертається до дверей)*. Палажко!.. Встань и не тривожъ своє дивоче, серце. Тоби тутъ буде такъ, мовъ бы у ненькы спочываєшъ *(входыть баба)*. Проведить въ покои панну, нагодуйте и нехай спочыне.

Гандзя. Пидъ опикою ридного гетьмана свого—я не тривожусь ни краплыны! О, радисть! Я знову вильна и повернусь у ридный край! *(выйшла, за нею баба)*.

Digitized by Google

ЯВА VШ.

Ти жъ безъ **Гандзи.**

Пыво. Ха, ха, ха! Ясновельможный гетьманъ жартує, певно?

Ханенко. Ни, пане полковныку—я не жартую. Гандзя не хоче йты до пана, а вона вильна козачка, то й буде вильною!.. Колы жъ маты и вона, по нашому звычаю, видъ мене прыймуть старостивъ, то стане жинкою моєю.

Пыво. Ну—у!.. Ха, ха! Я не вирю! То бъ-то гетьманъ закохався самъ у Гандзю и однима видъ мене мою наречену?

Ханенко. Гей, вартови! *(входять озброєни вартови).* Станьте тутъ... *(до Богаченка).* Петро! велы, щобъ серденята мои зъ гарматамы сталы протывъ полка пана полковныка, бо полковныкъ надто пальоный, щобъ шелесту винъ тутъ не наробывъ.

Богаченко. А я зъ своимы тутъ на поготови.

Ханенко. Отаманови скажы про се, щобъ знавъ. *(Богаченко выйшовъ).* Теперъ панъ бачыть певно, що я не жартую и що жыття моє скорише визьме панъ, нижъ Гандзю я йому виддамъ!

ЯВА IX.

Ти жъ безъ **Богаченка.**

Пыво. Чы гримъ мене ударывъ и я замеръ, чы сплю и сонъ мени страшный прыснывся—не зрозумію!.. *(оглядається).* Ни, я не сплю, а тилькы чую, що гетьманъ зъ мене жывого выйнявъ серце!.. Не сподивався я николы, щобъ гетьманъ такъ знущався надо мною, звязавшы мени рукы! Пане Лобелю, пане фылософе, розсуды, невже по-лыцарськы панъ гетьманъ робе?

Лобель. Такъ! По-лыцарськы, якъ гетьманъ! Гандзя, якъ чулы мы, не кохала и не кохає пана полковныка, а панъ прымусює іи буть католычкою и жинкою його. Не змыть бы гетьманови сорому зъ своєи головы во вики, якъ бы винъ самъ, власнымы рукамы, прымусомъ виддавъ Гандзю полковныкови польському *(входе Пелехъ).*

ЯВА X.

Ти жъ и **Пелехъ.**

Пелехъ. Два полкы уже озброєни стоять!.. Невже се черезъ ту дивку пиднявся колотъ, просты Господы?!..

Пыво. Ясновельможный гетьмане! Я викъ тоби служыты буду—верны мени мою ты душу, виддай кохану Гандзю!

Ханенко. Я, Гандзи пану не виддамъ!

Digitized by Google

Пыво. Я прыйму таки умовы, яки панъ гетьманъ схоче... Все, все, що гетьманъ скаже—я зроблю, абы Гандзя була моєю!

Ханенко. Вона—моя!

Пыво. А-а-а!.. Прокляття!.. Ты вырвавъ зъ мене серце й душу—затежъ и ворога, лютишого, нижъ сатана самъ, прыдбавъ соби на вики! Прощай! Тилькы черезъ те, що сыла на твоимъ боци—мушу здаться *(выйшовъ)*.

Пелехъ. Отъ якъ вы вси любыте отчызну!.. Ще добре, що панъ хочъ и сердытый, та не дужый; а то вiйна бъ роспочалась не на Подоли зъ туркомъ, а въ Умани. Украина погыба, воны жъ готови кровъ за дивку пролывать! Тьфу, просты Господы!..

ЗАВИСА.

Дія III.

Въ Билоцерквивськимъ замку. Мешкання коменданта.

ЯВА I.

Лобель *сыдыть за пысьменнымъ столомъ, чыта лыста;* **Жозефина** *за другымъ столомъ розкладае насьянсъ. Писля довгои паузы.*

Лобель *(встае и ходе по хати, потимъ пидходе до Жозефины)*. Не выходыть?

Жозефина. На перешкоди стоить трефовый король.

Лобель. Отъ бестiя! *(ходыть)*.

Жозефина *(змишавшы карты)*. Знаешъ, Жакъ, хто мени прыйшовъ на пам'ять заразъ?

Лобель *(ходыть)*. Скажы, мiй другъ!

Жозефина. Гандзя!

Лобель. Венера?

Жозефина. Старый!...

Лобель. Ха, ха, ха!

Жозефина. Отъ третiй мисяць вже мынувъ, якъ iи взялы видъ насъ изъ крипосты, а я не можу прымырытысь зъ такымъ фактомъ прымусу.

Лобель *(сидае биля Жозефины)*. Нещасна Гандзя! Я думавъ, що гетьманъ Ханенко справди одведе iи до матери, и радисно прынявъ Гандзю у крипость пидъ свою опику.

Digitized by Google

Жозефина. А я полюбыла іи, якъ дочку!

Лобель. И на тоби!... Ханенко подарувавъ Гандзю полковныкови Пыво! Подарувавъ, якъ коня! Фи! Невже у нього нема серця?

Жозефина. Я краще думала про нього! А якъ бидна Гандзя плакала, прощаючысь зо мною! Якъ не хотила йихаты въ Дымеръ!...

Лобель. Нещасна Гандзя! Життя іи руйнують, якъ увесь край!

Жозефина. Одно мене мырыть зъ сымъ фактомъ: надзвычайна любовъ Пыво до Гандзи; а колы полковныкъ зъ нею повинчається—вона буде щаслыва! Такый кавалеръ, якъ Пыво, заставыть забуты все!

Лобель. Стара!...

Жозефина. Ха, ха, ха!

Лобель. Все забуде Гандзя, все—то правда: роскоши псують людей! Жаль тилькы, що натуральну и чесну душею людыну, якыхъ мало—зопсують! *(Жозефина розкладає карты. Лобель ходе по хати. Мовчать).*

Жозефина *(по паузи).* А видъ коронного гетьмана нема ничого?

Лобель. Нема...

Жозефина. Я думаю, що Собєськый буде просыть тебе зостатысь въ Билій Церкви.

Лобель. Не можуть же воны оставлять мене тутъ комендантомъ, колы я самъ не хочу... Тай не таки теперъ политычни обставыны Речи Посполитои, щобъ вона могла удержать за собою Билу Церкву. Каменець здався давно...

Жозефина. Храбрый мій товарышъ не здавъ бы легко такъ Билои Церквы, якъ воны Каменець здалы!

Лобель. Непрыступну крипость! А!.. Постаривъ я, руиною вже ставъ, а кровъ моя кыпыть, колы подумаю, яки умовы Ричъ Посполита прыняла! Не ждавъ сього николы я: Подоль досталась туркамъ и вся правобережна Украина, по Буджацькому договору, въ давнихъ іи межахъ переходыть козакамъ; польське військо повынно выйты зъ Билоцеркивськои крипосты, оставывшы тутъ гарматы и вси прыпасы боєви!

Жозефина. А хто жъ тебе прымусыть крипость здать?

Лобель. Дорошенко й заразъ пыше, щобъ я выповнывъ Буджацькый договоръ и крипость Билу Церкву йому здавъ!

Жозефина. И ты здасы?

Лобель. Я не выйду зъ крипосты, покы не одберу наказу видъ короля; а щобъ Дорошенко знавъ, що сылы маю тутъ держатысь—пославъ тры хоругвы розигнать залогы Дорошенка, що поблызу стоять у городкахъ.

Digitized by Google

Жозефина. Я свидокъ славнои твоєи служби, якъ у Франціи, такъ и въ Польщи, и певна въ тимъ, що чесный, старый рыцарь Жакъ Лобель себе не осоромыть! *(цилує його въ лобъ)*.

Лобель. Такъ то такъ!.. Одначе я жду, що на дняхъ звелять мени здать крипость и хотивъ бы ранише выйты зъ служби зовсимъ и поселытыся зъ тобою, дорога, на берегахъ Рейна. Невелыкыхъ нашыхъ запасивъ стане намъ прожыты тыхо, въ спокою, останни дни...

Жозефина. Другъ души моєи, Жакъ! Куды звелышъ—усюды пиде за тобою твоя Жозефина и буде всимъ задовольнена—якъ замолоду, такъ и тєперъ! И сухари, розмочени водою, будуть намъ смашни, бо слизьмы нещасныхъ не полывалы мы своихъ достаткивъ!

Лобель *(цилує ій руку)*. Ты ангелъ, Жозефино!.. А все жъ скажу тоби: болыть моє серце, що я свого вирного товарыша, за вси його заслугы, не зможу оточыть такымъ достаткомъ, якого винъ за 50 литъ вирнои служби достоинъ!

Жозефина. Жакъ! Не ображай мене! Не хочу я достаткивъ бильшыхъ, нижъ мы маємъ. Я ношу чесне твоє им'я,—се все для мене. Жозефина Лобель горда рыцарською славою свого мужа!

Лобель. О, другъ мій! Слава—хымера, мрія! На зустричъ усьому йде забуття!

Жозефина. О, тебе не забудуть!

Лобель. Стара! Я самъ забувъ про все, що я робывъ въ жытти; кому жъ буде охота пам'ятать про мене?

Жозефина. А исторія?

Лобель. Исторія тилькы для безсмертныхъ, та й тымъ писля смерты!

Жозефина. Старый вередує!... Я не люблю сього настрою!... Ты любывъ Польщу за іи вольности; теперъ неудачи вольнолюбывои шляхты тебе прыгнитылы, и ты впавъ у тяжкый настрій!

Лобель *(ходыть по хати)*. Я... змученый, розбытый! *(став)*. Шляхецьки вольности мене першъ чарувалы, нарешти—що жъ вытворыла та вольнисть? Подухалисть, зрадливисть, чвары й легкодухисть, а зъ ныхъ родывсь теперъ Буджацькый договоръ зъ туркамы, и горда шляхта, потерявшы Подоль и Украину, не мала навить сылы обороныты въ Каменци своихъ жинокъ и дочокъ: изъ Каменця позабиралы ихъ султанови й пашамъ въ гаремы!..

Жозефина. Жакъ! Твій судъ несправедлывый. Страшна, необорыма турецька сыла зъ одного боку, татарська орда й козакы зъ другого—нежданнымъ нападкомъ роздавылы військови сылы Речи Посполитои, и дывного нема ничого въ тимъ, що грубый варваръ забравъ гарныхъ польськыхъ кобитъ соби въ ясыръ. Вынуватыхъ тутъ нема: се просто неудача!

Digitized by Google

Лобель *(цилуе руку Жозефини)*. Правда твоя—я хворый, роздражнсный неудачамы старыкъ! *(входе вартовый)*.

ЯВА II.

Ти жъ и **вартовый**, *а потимъ* **Богаченко**.

Вартовый. Видъ гетьмана Ханенка—осаулъ просыть дозволу бачыть вельможного пана коменданта.

Лобель. Пропустыть *(вартовый выходыть)*. Цикаво. Свижи новынкы будемъ маты.

Жозефина. Ты мени ихъ роскажешъ. Я пиду погосподарюю *(выходыть. Зъ другыхъ дверей входе Богаченко)*.

Богаченко. Чоломъ хороброму коменданту шле гетьманъ Ханенко и добpого здоров'я зычыть!

Лобель. А, Богаченко!

Богаченко. Я!.. Зостався цилый, бо добреу тикавъ з-пидъ Четвертынкы!..

Лобель. Ну—що, якъ?..

Богаченко. Погано панъ пыше!...

Лобель. Звидкиля жъ заразъ?

Богаченко. З-пидъ Дубна.

Лобель. Хочъ дещо знаю я, а все жъ такы жывого свидка послухаты бъ хотилось. Якъ же з-пидъ Ладыжына вы опынылыся пидъ Дубномъ? Сидай!

Богаченко. Охо-хо-хъ! Пидъ Четвертынкою, на Батогськимъ поли, намъ пыку набывъ Дорошенко зъ татарамы! А все черезъ скаженого Лужыцького. Поки винъ слухавъ нашого гетьмана, то мы поскублы добре татаръ, а якъ запалывся Лужыцкый удачею й погнався за татарамы, то з'ъопалу ажъ за Богъ-рику перескочывъ тай попавъ у кильце! Отутъ далы йому чосу, и раптомъ насивъ тоди на насъ и Дорошенко зъ татарамы: ледви половына насъ зосталась и видступылы ажъ пидъ Дубно. Звидсиль ввесь часъ мы нападалы на татарськи загоны, що йдуть зъ ясыромъ из-пидъ Львова та иншыхъ мистъ, и здобычъ одбывалы. Що пропускавъ коронный гетьманъ Собєськый, то мы вже лобывалы!

Лобель. Добре хочъ вы хыжакивъ лупцювалы й однималы въ ныхъ награблене добро.

Богаченко. А людей тысячамы погналы у полонъ татары!...

Лобель. Спустошылы ввесь край! Скоро тутъ не останеться жывого духу... Руину зробылы тамъ, де медомъ и молокомъ рикы теклы!.. Шо жъ панъ гетьманъ? Де винъ и яки замиры маe?..

Digitized by Google

Богаченко. Иде сюды, на Билу Церкву, зъ рештою вирныхъ козакивъ. Теперъ, якъ що зосталося видъ усього вiйська шоста частына, то й добре.

Лобель. Такъ чомъ же не въ Умань, а сюды прямуе гетьманъ?

Богаченко. Не знаю. Гетьманъ мовчыть, а Пелехъ, просты Господы, зитхае.

Лобель. Такъ старый рубака жывый зостався?

Богаченко. О, його ни спысъ, ни куля не бере. Пидъ Четвертынкою, колы змишалось въ купу все, я свидкомъ бувъ, якъ дидъ руба. Татарынъ выстрелывъ, прыклавшы йому пистоль до грудей, але куля татарська розплюснулась на мидній икони, що носыть на грудяхъ Пелехъ,—и винъ татарына на двоє розрубавъ! Другый магометяка хотивъ проткнуты лида спысомъ у жывитъ, та попавъ спысомъ у пояса, що вчетверо зъ воловои сырыци зшытый,—и татарынъ зъ розгону впавъ зъ коня, застромывшы спыса въ землю, а Пелехъ у сей ментъ, якъ брытвою, одтявъ магометяци головешку—и промовывъ: просты Господы!

Лобель. Знаменытый рубака!

Богаченко. Еге!... Мова мовыться, а хлибъ йисться. Пане комендантe, гетьманъ наблыжається и колы прыструнчать коней, то скоро будуть тутъ. Звелы, шобъ насъ впустылы въ крипость,—за тымъ я попереду прыйихавъ, шобъ комендантъ повирывъ, що свои, бо теперъ пидъ стягомъ гетьмана Ханенка чого доброго проберется въ крипость Дорошенко.

Лобель. А такъ. Я заразъ дамъ прыказъ. Гей! *(входе вартовый)*. Скажы, колы наблызыться нашъ гетьманъ Ханенко зъ вiйськомъ, нехай одчынять имъ ворота въ крипость *(вартовый выйшовъ)*.

Богаченко. А я пиду на зустричъ *(выйшовъ)*.

ЯВА Ш.

Лобель *и* **Жозефина**, *а потимъ* **Биленький** *и* **Богаченко**.

Лобель. Жозефина! *(входе осаулъ Биленький)*. Я заразъ побалакаю зъ тобою *(входе Жозефина)*. Сьогодни у насъ буде обидать гетьманъ Ханенко зъ старшыною.

Жозефина. Дуже рада. Цикаво мени знаты, якъ винъ выправдыться передъ намы за Гандзю, колы я його прыструнчу! Об'явывъ себе опикуномъ, бильше—нарикавъ себе женыхомъ Гандзи, и такъ осоромывся, якъ я й не ждала: подарувавъ Гандзю: другому.

Лобель. Тилькы ты не зразу нападай за Гандзю, у нього певно багато горя видъ неудачъ тяжкыхъ, яки прыйшлося пережыть йому за часъ мынулои вiйны. Балачка про Гандзю—на самый край розмовы.

Digitized by Google

Жозефина. Я знайду часъ... Теперъ пиду и заразъ обидъ пидбавлю, щобъ наголуваты добре всихъ, а ты задержышъ ихъ у себе, по кы я не скажу, що вже готово *(выходыть)*.

Лобель *(до Биленького)*. Ну, якъ експедыція твоя?

Биленький. Спалывъ Семенивку и Хвастовъ, тай назадъ.

Лобель. Гараздъ. А теперъ будемъ сыдить тыхо. Нехай Дорошенко зна шо Била Церква не тилькы йому не здасться безъ прыказу видъ короля чы гетьмана, а навить буде вылазкы робыть и шкодыть, Дорошенкови самому *(входе Богаченко)*.

Богаченко. Гетьманъ увійшовъ у крипость и заразъ буде тутъ.

Биленький. Здоровъ, Петре!

Богаченко. А, здоровъ, пане брате! *(цимуються)*.

Биленький. Якъ ся маєшъ?

Богаченко. Тилькы що жывый!..

Лобель. Побалакаєте потимъ, теперъ немає часу.

Биленький. Добре. То я пиду дамъ ладъ своій хоругви и сюды, зъ дозволу пана коменданта.

Лобель. Заходь, заходь! *(Биленький выйшовъ)*. Ну, а Пелехъ же що тамъ?

Богаченко. Винъ першъ удовольныть коней, потимъ козакивъ, а тодивже въ хату ввійде самъ! *(входе Ханенко и Грыцько)*.

ЯВА IV.

Ти жъ, **Ханенко** *и* **Грыцько.**

Ханенко *(кыдаеться до Лобеля)*. Старый!...

Лобель. Ясновельможному гетьману нызенькый уклинъ

Ханенко *(обнимае Лобеля и цилуе, показуе; на Грыцька)*. Се новый мій осаулъ, ты ще його не бачывъ. Грыцько, братъ Гандзи нашои. Прыставъ до мого війська винъ пидъ Ладыжыномъ, а лыцарськы мы вчынкамы въ короткый часъ прославывсь такъ, що осаула заслужывъ.

Лобель *(цилуеться зъ Грыцькомъ)*, Витаю молодого лыцаря!

Грыцько. Спасыби.

Ханенко. Ну, якъ ся маєшъ, старый?

Лобель. Що я, тай уси мы—за стинамы крипосты й витру нема!.. А отъ якъ вы тамъ страждалы—скажить!

Ханенко. О, мій Лобелю! Що тамъ росказувать! Ты певно чувъ и самъ якымъ соромомъ покрылы мы себе! Певно, чытавъ и Буджацькый договоръ?

Лобель *(зитхае)*. Чытавъ!..

Digitized by Google

Ханенко. То винъ росказавъ тоби усе!... Я прысягавъ за вольности й за виру греческу стояты й оплакану отчызну обороняты, а теперъ отчызны нема! Нема... Колы бъ панъ комендантъ не въ крипости сыдивъ, а въ поли, якъ отъ мы, то винъ бы знавъ, що скризь пустыня стала. Людей жывыхъ нема: одныхъ татары въ Крымъ погналы, други порозбигалыся сами, кругомъ—руина... Йидучы сюды, на 20 мыль не бачывъ я жывого чоловика; осели повалылысь, нывы поросты бур'янамы, а въ бур'янахъ биліють людськи кистякы... И сумно такъ, що страхъ якыйсь и невымовный жаль стыскає серце. Вночи звирь выє, и сотни, тысячи пугачивъ въ покынутыхъ оселяхъ немовъ бы тужать! На всимъ моимъ пути сюды одынъ разъ радисно забылось сердце. Дывлюся,—меле млынъ... Ну, думаю, побачу хочъ одного чоловика, роспытаю:—куды подилысь люде! Пидйизжаю... Гукаю—нихто не одклыкається. Прыв'язавъ коня до вырла, увійшовъ у млынъ. Ступы товчуть, каминь такъ крутыться, що ажъ фурчыть, а зерна на камени и пшона въ ступахъ нема!... Чупрына пиднялася до-горы! Я выскочывъ зъ млына, мовъ несамовытый, скочывъ на коня й тикавъ звидтиль, скилькы сылы кинь мій мавъ. И довго ще не мигъ ніякъ втикты видъ того порожнього млына: порожній млынъ за мною гнався, и я чувъ довго ще, якъ у порожньому млыни товчуть порожни ступы й мелють порожніи каминня!... Ахъ, Лобелю, якъ все отсе стыскає моє серце!

Лобель. О, розумію, и самъ не краще себе почуваю... Я вже давно напысавъ коронному гетьману, щобъ мене зминылы. Ни для чого Билу Церкву стерегты въ пустыни!

Ханенко. Такъ, такъ! И я йду звидсиль на Сичъ. Тамъ складу свои клейноды и передъ військомъ запорожськымъ зречуся гетьманства, а потимъ повинчаюсь зъ Гандзею и буду жыть далеко десь видъ всихъ військовыхъ справъ. Єдыная утиха въ жытти моимъ застала-лась—Гандзя мыла! Повирышъ—ни брязкъ шабель, ни гукъ мушкетивъ и гарматъ николы не выганялы зъ пам'яты моєи Гандзи. Я нею тилькы й жывъ! Якъ же здоров'я коханои моєи Гандзи?

Лобель. Гандзи?!...

Ханенко. Чого такъ, любый пане, ты чудно дывышся на мене? Чы не трапылось, бува, чого? И очи въ тебе перелякани... Говоры, що сталось?

Лобель. Що жъ я тоби скажу? Якъ бы ты бувъ молодшый и не така значна особа, то я бъ подумавъ, що ты глузуєшъ надо мною!... Але дывлюсь на тебе пыльно й бачу я, що ты правдыво все говорышъ, мовъ и справди самъ не знаєшъ ты ничого, що сталось зъ Гандзею твоєю...

Digitized by Google

Грыцько. Умерла?!

Лобель. Що смерть!... Смерть—натуральна ричъ, и я бъ з'умивъ до неи пригоговыть васъ.

Ханенко. Кажы, старый, мерщій, не однимай послиднюю надію! Де Гандзя?

Лобель. Полковныкъ Пыво взявъ.

Ханенко. Що?!...

Грыцько. Дыявольська лычына! Якъ взявъ?

Ханенко. Стрывай! Може я не дочувъ, може мени здалося?... Скажы ще разъ—де Гандзя?

Лобель. Пыво взявъ.

Ханенко. Пыво?! Якъ же ты осмилывся виддать йому сокровыще души моеи? Я виддавъ Гандзю пидъ твою опику, якъ батькови ридному, я вирывъ тоби, якъ соби самому, и ты—Лобель, чесный рыцарь—такъ лукаво мени зрадывъ?!

Лобель. Ясновельможный, не спишы мене ты докорять! Або жъ ты п'яный бувъ тоди, колы пысавъ мени лыста, або лыхи твои пригоды виднялы у тебе нам'ять, и ты забувъ, що самъ мени пысавъ лыста, щобъ я виддавъ полковныкови Гандзю? Мы плакалы зъ старою, одпускаючы іи изъ крипосты, и Ганнуся умливала видъ горя; але подумай—що змигъ зробыты я, колы ты самъ пысавъ: виддать полковныкови Гандзю!

Ханенко. Та нехай мени одсохнуть рукы, колы за ввесь сей часъ я нымы бравъ перо! Нехай на викъ ослипну, колы я бачывъ каламарь!... Де жъ лыстъ той—покажы!

Лобель. Заразъ покажу *(выйшовъ)*.

ЯВА V.

Ти жъ безъ **Лобеля.**

Богаченко. Дыво!

Ханенко. Грыцю! Ты жъ раз-у-разъ зо мною; въ однимъ намети мы жылы зъ тобою! Скажы, чы я пысавъ що-небудь за сей часъ?

Грыцько. Зъ того часу, якъ я довидався, що нещасна Гандзя, сестра моя, попала пидъ твою опику, и прыставъ до вийска—я не розлучавсь зъ тобою, гетьмане! Бачывъ, якъ ты шаблею пысавъ по шыяхъ татарськыхъ, а паперу я не бачывъ ни разу передъ тобою... Хиба ранише що пысавъ—не знаю...

Ханенко. А перше жывъ зо мною Богаченко. Петре! Бачывъ ты, щобъ я пысавъ що-небудь за сей часъ?

Богаченко. Ни разу не бачывъ *(входе Лобель)*.

Digitized by Google

ЯВА VI.

Ти жъ и **Лобель**.

Лобель *(зъ листомъ въ рукахъ)*. Глянь сюды. Хто се писавъ?

Ханенко *(дывыться на листъ зо всихъ бокивъ)*. Пидпысь моя!

Лобель. Чытай же.

Ханенко *(чытає)*. „Коханый мій, старый Лобелю! Якъ мени не тяжко, але я мусю зректыся Гандзи и виддать ій полковныкови Пыво. Сей вражый сынъ, бодай чорты взялы його и його батька, хытришый видъ самого чорта: винъ пидлабузнывся до коронного гетьмана Собєського, зробывъ йому дви-тры услугы, и той пообищавъ зробыты и для нього все, объ чимъ попросыть. Тутъ Пыво ставъ просыты Гандзю, и коронный гетьманъ, цилуючы мене, молывъ уважыть його прозьбу—виддаты Гандзю Пыво, якъ його молоду, на котрій винъ хоче женыться! И я не мигъ ніякъ одмовыть такій особи, якъ коронный гетьманъ, и мусивъ виддаты Гандзю ворогу моєму... Прошу тебе, старый, выряды ій заразъ въ Дымеръ у моимъ новимъ кочи, моимы чотырма сирымы жеребцямы. И кочъ, и коней дарую Гандзи на спомынъ, якъ знатній пани. Скажы Гандзи, що мени тяжко се зробыть, але политычни обставыны мене прымусылы до сього. Твій сердечный прыятель гетьманъ Ханенко". *(Говоре)* Хто жъ се писавъ?

Лобель. Ты.

Ханенко. Я не писавъ.

Лобель. А литеры жъ чыи?

Ханенко *(знов оглядає листъ)*. Мои.

Богаченко. Щось у мене навернулося на пам'ять чудне, й мени здається, що воно має звязокъ зъ твоимъ листомъ до Лобеля.

Ханенко. Що жъ таке, кажы!

Богаченко. Колы мене ты посылавъ до коронного гетьмана Собеського, я бачывъ тамъ полковныка Пыво; винъ заклыкавъ мене до себе, показувавъ мени листа й пытавъ: хто се писавъ? Я глянувъ и сказавъ: гетьманъ нашъ Ханенко. Тоди винъ обернувся до якогось чужоземця, балакавъ зъ нымъ на незнайомій мени мови й поцилувавъ його!...

Лобель. Такъ и є!... Писавъ ты, гетьмане, листы до Пыва колы-небудь перше?

Ханенко. Писавъ, не разъ.

Лобель. Теперъ я розумію. Пыво заплатывъ велыки гроши знатному майстру, яки є за кордономъ и въ Варшави, и той пидробывъ пидпысь пидъ твою руку... *(входе Пелехъ)*.

Digitized by Google

Ханенко. Такъ... такъ! Дыявольське дило! *(Сида на канапку й, обхопывшы голову рукамы, сыдыть, обпершы ликти на колина; коло нього стоить Грыцько).*

ЯВА VII.

Ти жъ и **Пелехъ**.

Пелехъ *(до Лобеля)*. Здоровъ, старый! *(Цилуеться)*. И ты ще жывый, просты Господы! И я, якъ бачышъ, цилый зверху, а въ середыни, просты Господы, почавъ видъ горя гныть!

Лобель. Панъ отаманъ выкованый зъ миди—його не одоліе ніяке лыхо.

Пелехъ. Одолило! Порубаный, голубе, дуже! Подывывся бъ ты на моє тило: рубець на рубцеви, мовъ старцева сорочка, просты Господы! Отсе пидмовывъ гетьмана тикать на Сичъ,—чого намъ колотыться въ сій пустыни? Спасыби, що послухавъ, и ось мы спочынемо у Билій Церкви, та на Кыивъ и зъ дозволу московського уряду майнемъ тымъ бокомъ Днипра на Сичъ. Тамъ скыну отсю дружыну—шаблю, и на спочывокъ! Годи гвалтуваты, просты Господы!

Ханенко *(раптомъ пиднимаеться, и до всихъ палено)*. Колы у мене хытрощамы Гандзю однялы, то й я маю право сылою одняты мою Гандзю у харцыза!

Пелехъ. О! Знову щось про дивку, просты Господы! Мало лыха, такъ ще Гандзи заманулось?

Ханенко. Батьку! Подумай—яка образа! Пыво выкравъ зъ крипости мою наречену, Гандзю.

Пелехъ. Мытець, хвалю за вдачу! А за дивку вражому сынови давъ бы кыивъ зъ сотню, щобъ не возывсь зъ бабамы!

Ханенко. Теперъ пойидемо, панове, въ Кыивъ просыть дозволу; а якъ дозвилъ дадуть намъ перебратыся тымъ бокомъ на Сичъ,—тоди мы розпрощаемось на викъ зъ Ляхамы, и намъ вже будуть не страшни ни коронный гетьманъ, ни Посполита Ричъ, ни самъ король! Мы—запорожци! И перше, нижъ на Сичъ, повернемо на Дымеръ, до Пыва въ гости, однимемъ Гандзю въ нього, и тоди на Сичъ.

Грыцько. Йидемо,—я въ Дымери вси ходы знаю.

Пелехъ. А бодай вы послиплы, щобъ николы не бачылы жиночого лыця! Не хочу йихать въ Дымеръ, просты Господы! Годи гвалту! Остогыдло!

Ханенко. Колы ты не хочешъ зъ намы, то въ Кыиви зостанешся и тамъ пидождешъ насъ.

Пелехъ. Останешся, останешся!... Якъ же я тебе покыну, колы я тебе люблю, вражый сыну!... Ну, а за дивку, якъ прыйидемо на Сичъ—

Digitized by Google

кыямы почастують,—не будь я Пелехъ, такъ почастують, шо й здохнешъ... Прости Господы!

Лобель. Гетьмане! Послухайся мене и Пелеха старого! Покынь свою ты думку: чого доброго въ сильце таке въ Дымери попадешъ, що замисть Гандзи—безславія добудешъ и жыттямъ накладешъ... Мабуть тій Гандзи такъ судылось—буть панею Запольською!

Ханенко. Ни, Гандзя—козачка, вона въ неволи, іи прымусюють прыняты виру католыцьку; по звычаю козацькому, мы повынни рятувать іи—и порятуємъ! Вси йидемъ перше въ Кывъ за дозволомъ; Грыцько жъ на розвидкы въ Дымеръ, а потимъ винъ и намъ покаже певный шляхъ туды!

Богаченко. Послидня потиха!

Пелехъ. Та чортъ васъ поберы, вже й я громады не покыну, бо кортыть, прости Господы!

Ханенко. И ты зъ намы? *(обнима Пелеха)* Любый, батьку нашъ! *(хоче цилуваты)*.

Пелехъ *(одпыха йому)*. Та не кусайся, прости Господы!

ЗАВИСА.

Дія IV.

Роскишный палацъ въ Дымери.

ЯВА I.

Гандзя, нянька, Катерына, *одягнени по-украинськы. Гандзя, якъ панна; решта дивчатъ—по-турецькы, по-польськы, якъ панны, якъ пани и якъ краковянкы.*

Спиваютъ:

Пшеменесен я дзиким качо́рем
Бенде лятала лясем и борем,—
Таки нє хцен твоєн быць,
Волєн твоєн учыниць.

А маєн людзє такє топо́ры,
Же выромбуєн лясы и боры,—
Таки мусиш моєн быць,
Волєн моєн учыниць.

Digitized by Google

Грайцє, музыки, на вшистке строны
Бо, хвала Богу, я мам юж жоне!
Таки мусиш моєн быць—
Волєн моєн учыниць!

Гандзя *(писля писни)*. Спасыби вамъ, дивчаточка, за писню. Вы менє бавыте, якъ короливну, а я сумую, бо писня ся чужа, и я іи не розумію. Покыньте мене, дивчата, саму, нехай я одпочыну—тыша мовъ у колысци мене прысыпляє.

Алина *(до дивчатъ)*. Ну й вередлыва! И чого панъ зъ нею цяцькається? Онъ якъ одягъ—глянь: перлы, корали, золоти дукачи!...

Дивчына. Прычарувала, тай дратує пана.

Алинка. Хиба я поганша видъ неи?

Дивчына. Пиды жъ ты!

Гандзя. Чого жъ вы стоите надъ душею?

Нянька. Идить, дивчата! *(Дивчата йдуть: ти, що безъ сливъ, попереду; Алинка и дивчына з-заду, тыхо розмовляючы)*.

Алинка. Бачъ, якъ коверзує,—мовъ справжня пани!

Дивчына. А що жъ, панъ повинчається зъ нею, то й буде пани!

Алинка. Та винъ жартує—вже третій день и не навидується!

Дивчына. Ой ни,—закохався! Хиба не выдко?

Алинка. Брехня, панъ мене коха.

Дивчына. Де тамъ! кохавъ, може! *(выйшлы)*.

ЯВА II.

Ти жъ безъ дивчатъ.

Гандзя. Йдить и вы видъ мене, нянько, нехай побуду я безъ вартового, зъ Катрею у-двохъ.

Нянька. Ты думаєшъ, легко мени буть пры тоби за вартового?

Гандзя. А хто жъ васъ прымусює вартувать?

Нянька. Лыха годына та нещаслыва... Перше ты тилькы сумувала, а теперъ ось вередуєшъ... Панъ велыть, щобъ мы вси тоби потраплялы, а якъ на тебе потрапышъ? Покы тебе тутъ не було, вси за выграшку служылы панови, а теперъ и мы вси, и панъ нашъ выграшкою тоби сталы!... А ты навмысне дратуєшъ пана... А отъ якъ бы прыняла панську виру, повинчалася зъ нымъ, була бъ пани—тоди бъ мы вси зналы прынаймни, кому потраплять!

Гандзя. Я не хочу буть католычкою и панею не хочу буть!

Нянька. Говоры! Я прыслухалась до твоихъ речей и прыдывылася до кожного твого руху, и теперъ добре тебе зрозумила. Ты удаєшъ изъ себе те, що сама хочешъ. Отсе слухаєшъ—дытына говоре, а

Digitized by Google

вдруге—вередлыва пани; то знову чуешъ—балакає якась поважна людына!... Ей, дивко! Послухайся мене: є у пана якась дуристь зъ тобою повинчатысь—винчайся, бо тилькы панъ розпалыться, то може й сьогодни взять тебе въ свои покои и безъ шлюбу,— я його знаю!

Гандзя. Ни—не визьме.

Нянька. Ну, що тоби сказать?! Охъ, якъ бы я не боялася, що ты будешъ нашою панею, то я бъ тебе вылаяла на вси бокы!

Гандзя. Не буду я вашою панею, на вищо мени вашъ панъ здався?

Нянька. Охъ, ты чаривныце лукава! И хто бъ подумавъ, що ты такъ переродышся?... Гляды тилькы, щобъ щастя ты свого сама не потоптала!... Послухай, не мудруй! Не зла тоби бажаю, моя люба панно!

Гандзя. Яка я панна? Я—Гандзя!

Нянька. Ну, Гандзя! Не зла тоби, кажу, бажаю, Гандзю, бо знаю добре я и бачыла не разъ, якъ часто нисъ мы задыраємъ, колы насъ гладять по головци; колы жъ обернеться до насъ фортуна спыною и злыгодни настануть, тоди жалкуємо, що не умилы шануватысь... та вже буває пизно вернуть назадъ мынуліи часы!

Гандзя *(тупа ногою).* Годи! Йдить соби, нянько! Я зъ Катрею зостануся сама, бо вы мене тилькы лякаєте!

Нянька. О, чуешъ, якъ заговорыла? Справжня панна!... Слухаю, панно моя люба! Иду... йду... Не дывиться такъ гнивно *(выходе).*

ЯВА III.

Ти жъ безъ **Нянькы.**

Гандзя. Я не люблю нянькы. Вона дуже розумна и заглядає въ мою душу.

Катря. Вона тоби правду каже.

Гандзя. На вищо мени іи правда? Я такои правды теперъ не люблю.

Катря. А якъ фортуна зрадыть?

Гандзя *(зитхає).* А знаешъ, Катре, щобъ и справди не зрадыла!... Перши часы мого тутъ пробування я й на хвылыночку не забувала, що сыдю въ темныци душній; потимъ стало мени веселише... А теперъ... Лягаючы спать, я радисно жду ранку, бо вранци прыходыть панъ, говорыть до мене ласкаво, а я соромлюсь и мовчу; колы жъ одходыть панъ видъ мене, мени жаль, що я не розмовляла зъ нымъ, не усмихалася йому, якъ винъ того просывъ... Катрю! Я така не була... мене попорчено... Я теперъ не знаю, чого хочу. Отъ третій день панъ не прыходыть, и я знову сумую, мовъ у темныци тутъ сыжу... А прыйде, Катре, панъ—такъ я мовчаты буду певно.

Digitized by Google

Катря. Се погано! Не по правди робышъ: хытруєшъ и вередуєшъ! А панъ тебе любыть, се выдко всимъ.

Гандзя. Хиба?!

Катря. Ха, ха, ха! Отъ ты й зо мною хытруєшъ!

Гандзя. Цыть! Онъ нянька слуха, я іи боюся!... Нянько! Йдить соби! *(тупа ногою).*

Катря. Скажы мени по правди, Гандзю, тилькы не хытруй, невже панъ Болеславъ тоби не по души?

Гандзя. А хиба я кажу, що винъ мени не по души? Я сього не кажу... Винъ гарный—я прыдывылась, хочъ крадькома.

Катря. Орелъ!

Гандзя. Охъ! орелъ, що вбывъ голуба тай розлучывъ мене зъ пары... А може жъ мене обманюють, може мій Зинько жывый, и якъ дизнається, що я покохала пана, зъ доброи воли пишла зъ нымъ пидъ винець, тоди винъ прокляне мене, бо я йому прысягала!

Катря. Чы покарано, чы не покарано смертію Зинька, а ты його вже не побачышъ! Повинчавшысь зъ паномъ Болеславомъ, пойидешъ у Варшаву, будешъ жыть тамъ, якъ царыця, мижъ пышнымы панамы. Та хочъ бы тебе не то Зинько, а й ридна маты справди побачылы, то не пизнають вже воны давнѣои Гандзи: й мова, и хода, й одежа, и звычка, и кожный рухъ у тебе будуть панськи. Сама жъ кажешъ, що ты вже попорчена й теперъ!

Гандзя. Охъ, попорчена я, попорчена! Гандзю, давня Гандзю! Де ты? Озовыся! Може хочъ де глыбоко сыдышъ въ души—поворухны моє ты серце!.. О, чую, есть въ души давня Гандзя, вона плаче! Бачышъ, Катре! *(вытырае сльозы)* Катрю, сестро, подруго моя! Що мени робыть? Одна Гандзя, та що заразъ сльозы ллє, каже: не зражай вири, не зражай Зинькови, пам'ятай ридну матусю, згадай гаи зелени надъ Днипромъ, и нехай тебе замучать, а ты зостанься вирною всьому, що ридне; а друга Гандзя, друга...

Катря. Друга каже: забудь усе—ты кохаєшъ пана!

Гандзя. Ой, Катре!.. Мени страшно! *(мовчать)* И справди, Катре, зо мною щось робыться чудне: я—мовъ несамовыта стала, а передъ очыма въ мене що-дня Болеславъ—такый ласкавый, гарный, якъ намальованый, и нибы я вже повинчалась зъ нымъ, вся въ золоти сяю, пани вельможна, жыву въ Варшави и вси паны цилують мени рукы... *(мовчыть).* Може я справди його кохаю.. Боже мій! Чымъ же я выння, що покохала пана?...

Катря. А хто жъ тебе вынує?

Гандзя. Давня Гандзя—совисть! Вона шепче мени: що я—не я, нагадує матиръ ридную и мучыть мою душу... Ни, ни! не хочу буть зрадныцею, краще смерть!

Digitized by Google

Катря *(пидходе до викна)*. Иды сюды! *(Гандзя пидходе)*. Глянь! *(показуе у викно)*.

Гандзя. Ой, якъ глыбоко! И ричка, и скели гостри ледви мріють! *(здригнула)*. Страшно! *(одходыть)*. Цуръ йому! Неначе тягне мене у ту безодню *(тулыться до Катри)*. Теперъ я туды николы й не загляну! И на вищо бъ я будувавъ замокъ надъ такою безоднею, що якъ бы туды полетила, то й кисточкы бъ розсыпалысь!

Катря. Отсе жъ тоби рятунокъ: колы не хочешъ зрадыты всьому, що перше було мыле, стань на отсе викно й туды—сторчъ головою!

Гандзя *(тикае до дверей)*. Богъ зъ тобою, Катре! у мене й тило похолонуло видъ твоихъ сливъ: сторчъ головою у безодню!.. Серце перестае бытысь видъ жаху... *(пидбигае до Катри)*. Не говоры сього николы, Катре—я жыты хочу...

Катря. Такъ винчайся заразъ зъ паномъ. *(Мовчать. Гандзя видійшла видъ Катри й замыслылась)*.

Гандзя. Катре, хиба я можу панови сказать: „пане, я васъ кохаю"? .. А може жъ винъ жартуе?..

Катря. И ты жартуй: жартамы и договорытесь! Та що я тебе вчу!..

Гандзя. О, зла фортуно, на вищо ты такъ Гандзю зопсувала! Прости мене, матинко... я тебе до себе поклычу, я тоби годытыму, ты будешъ жыть у мене, якъ у раю!.. Катре, заспивай мени: „Ой зирву я зъ рожи квитку та пущу на воду!" Заспивай, сестро, я хочу добре выплакатысь, а якъ выплачусь, то мени буде лекше.

Катря *(спивае)*. Ой зирву я зъ рожи квитку
Та пущу на воду;
Плывы, плывы, зъ рожи квитко,
Та й до мого роду.

и т. и.

(Гандзя въ протягъ писни зъ початку тыхо плаче, а потимъ рыдае. Входе нянька).

ЯВА IV.

Ти жъ и **Нянька**.

Нянька. Бачъ, послухала тебе—пишла, а ты плакала! Панъ буде гнивацыся и на мене, и на Катрю, якъ побачыть, а винъ онъ прыйихавъ.

Гандзя. Прыйихавъ?! *(вытырае хутко очи хусткою)*.

Нянька. Бачъ, якъ очи наплакала: мовъ цыбули сталы... и нисъ онъ почервонивъ!

Гандзя. Катре! очи и нисъ червони?

Digitized by Google

Катря. Трошкы.

Гадзя. И погано?

Катря. Ато-жъ.

Гандзя. Тикаймо, щобъ панъ не побачывъ! *(побила, а Катря за нею. Зъ другыхъ дверей выходыть Пыво и Уласъ).*

ЯВА V.

Нянька, Пыво и Уласъ.

Пыво. Здорова, бабо!

Нянька *(цилуе його въ руку).* Якъ васъ мылуе Господь?

Пыво. Слава Богу! Йды, бабо, я гукну тебе потимъ *(нянька выйшла).* Що жъ тутъ у насъ у замку чуть, Уласе?

Уласъ. Безъ видома мого ни сюды, ни туды и ужъ не пролизъ. Все тыхо навколо.

Пыво. И добре!.. Туркы вернулысь до-дому; татарськи загоны розпудывъ коронный гетьманъ Собєськый; Ханенка побывъ Дорошенко и взявъ Умань; Ханенко подався черезъ Кыивъ на Сичъ зъ малою частыною свого вийська; Украины нема, бо людъ увесь въ ясыръ забралы татары, а що зосталось—утикло на той бикъ! Тепера тутъ у насъ, на Полисси, який часъ буде тыхо.

Уласъ. И слава Богу! Хочъ трохы одпочынемо видъ сыхъ щоденныхъ завєрюхъ!

Пыво. Одпочынемъ!.. Уласе! ты бувъ у мене осауломъ, а теперъ беры соби ввесь полкъ,—я бильше не полковныкъ!

Уласъ. Се такъ! Колы полковныкомъ не буде панъ, то й компанійци розійдуться хто куды,—не мени ихъ здержать!

Пыво. И я не вдержу. Кругомъ руина—пожывы нема... Хто хоче, нехай зостаеться своимъ коштомъ, а кому охота є—нехай прямуе въ Чыгрынъ.

Уласъ. Я пана не покыну.

Пыво. Тебе, Уласе, та ще десяткивъ два завзятцивъ зъ охотою зоставлю пры соби, на моимъ власнимъ кошти.

Уласъ. Я выберу такыхъ, що й кошты свои маютъ, що зъ чортомъ навкулачкы былыся не разъ и все добро, якымъ мы пожывылысь видъ татарськыхъ хыжакивъ, зоставылы въ кешеняхъ.

Пыво *(замыслывшысь ходыть).* Гараздъ!

Уласъ. А якъ пидниметься, буваe, заверюха, и буде въ насъ охота въ степахъ прывильныхъ знову погулять, то мы за тыждень полкъ зберемъ такый же, якъ и бувъ. Ого! Прыбудуть навить зъ того боку! Де въ оксамытахъ ходять козакы? У пана! Який козакъ не личучы шынкарци кыда гроши? Панськый! Чыихъ охочекомон-

Digitized by Google

ныхъ козакивъ шанують вси, поважають и бояться? Панськыхъ! Знають пана полковныка вси охочекомонни: тилькы свысне—и з'являться, мовъ з-пидъ земли!

Пыво. Такъ, такъ... Ну, будь здоровъ, бо я давненько не бувъ дома, то ще не знаю, що тутъ и якъ у мене въ бабськимъ кодли.

Уласъ. А бабы зъ паномъ вси хиба зостануться?

Пыво. Уси.

Уласъ. Для чого пану такъ багато? Може бъ панъ дозволывъ одну взять и мени...

Пыво. Яку?

Уласъ. Катрю.

Пыво. Що жъ, хиба ты ii любышъ?

Уласъ. Здається. И вона казала, що коха... А колы нема козацького дила, то зъ бабою весслише часъ плыне.

Пыво. Ну, то й зъ Богомъ до шлюбу, хочъ и заразъ!

Уласъ. Спасыби *(пишовъ)*. Теперъ и я не сырота.

Пыво *(у двери)*. Бабо! *(входе нянька)*.

ЯВА VI.

Пыво и Нянька.

Нянька. Я тутъ, вельможный пане!

Пыво. Ну, що Гандзя?

Нянька. Чого вы цяцькаетесь зъ нею? Не той панъ ставъ, якымъ його я знала перше!.. Вы наче боитеся Гандзи, вона жъ се серцемъ чуе и знаровылася! А вы бъ взялы ii въ свои покои, тоди бъ вона у ручкы пана цилувала за ласкаву усмишку.

Пыво. Яка жъ мени буде прыятнисть бачыты передъ собою раз-у-разъ переляканую лань, що вся тремтыть, якъ у пропасныци, и мовъ въ тенетахъ б'ється, бажаючы що хвыли вырватысь на волю?.. Я ii кохаю и хочу, щобъ вона мене такъ само полюбыла!

Нянька. Пане, хиба вы не знаете? Кобиты люблять смилывисть и сылу, хто жъ передъ ными кысне, того воны за носа водять! А що Гандзя любыть пана, то я прысягаю!

Пыво. Велыкый празныкъ бувъ бы для души моеи... Клычъ Гандзю, побачымо, чы правду кажешъ! *(Нянька пишла, зъ другыхъ дверей выходыть Явтухъ)*.

ЯВА VII.

Пыво и Явтухъ.

Явтухъ *(стае навколишкы)*. Пане полковныку, зробить ласку!

Digitized by Google

Пыво. Що сталось? встань!

Явтухъ *(встав).* Дозвольте и мени за себе взять Алинку!

Пыво. И ты кохаєшъ?!

Явтухъ. Та хто його зна! за сымы заверюхамы не мавъ часу... теперъ настала тыша... дозвольте покохать!

Пыво. Алинка жъ дуже молода и гарна,—ты бъ краще няньку сватавъ, прынаймни не зрадыть!

Явтухъ. Нехай ій чортъ! Дозвольте Алинку!

Пыво. А ты жъ іи пытавъ? Хиба вона згодылась?

Явтухъ. А якъ же!

Пыво. Може жартувала?

Явтухъ. Божылася... казала: кохаю! А може й бреше. Та то байдуже—воны здебильшого брешуть. Дозвольте тилькы повинчатысь, якось то буде! Цилый викъ безъ бабы занудывся...

Пыво. Винчайся! Я згоденъ, щобъ уси дивчата выйшлы замижъ.

Явтухъ. Усихъ, пане полковныку, и розберуть! Безъ вийны—ничого робыть, кожный бы козакъ женывся, бо скучно, такъ навкругы дивчатъ нема.

Пыво. Такъ що жъ, колы Алинка згодна—беры іи и заразъ же до шлюбу *(входе Гандзя).*

Явтухъ. Отъ бы зъ кымъ женытысь! Чы коха, чы не коха—чортъ іи беры, за тс жъ гарна, бисовои пары дивка! *(выйшовъ).*

ЯВА VIII.

Пыво и Гандзя.

Пыво. Повитря все замкове коханнямъ Гандзя напоила и навить Явтухови кохаты захотилось; а мене такъ певно отруила: сказаты щось хотивъ—и сливъ нема. *(Пидходе до Гандзи, бере іи за руку).*

Гандзя *(тыхо, не пручаючысь).* Ой!.. Пустить!.. *(Пыво выпускае руку).* Ажъ рука заболила, такъ стыслы!.. ото яки вы дужи!

Пыво. Гандзю!

Ганзя. Чого?

Пыво. Дывысь же на мене.

Гандзя. Ото, яки вы чудни: дывысь! Хиба я васъ не бачыла?

Пыво. Та ты николы на мене не дывышся!

Гандзя. Ба дывлюся! Тилькы такъ, щобъ вы не бачылы.

Пыво. А я й не знавъ, що ты така хытра.

Гандзя. Хиба се хытрощи? Я соромлюсь дывытысь на васъ, щобъ не подумалы чого поганого, а крадькома—чомъ же не глянуть?

Digitized by Google

Пыво. Дай же мени свою руку—я визьму легенько.

Гандзя. Хиба жъ я смію рукы вамъ не дать, колы вы велыте?

Пыво. Я прошу.

Гандзя. Та чомъ же не берете? Берить!

Пыво *(бере ïи за руку, пидводыть блыжче до себе)*. Яка гарна рука у тебе. *(Цилуе руку)*.

Гандзя *(рукы не однимае)*. На вищо вы мене цилуете у руку?

Пыво. Ну, то я тебе поцилую въ лыце.

Гандзя *(стоить нерухомо)*. Е ни! Вы не лякайте мене, бо я неначе ще боюся васъ.

Пыво. Яка ты мыла, Ганнусю, колы оттакъ говорышъ до мене! Чому жъ ты перше все мовчала?

Гандзя. Бо я сердылась на васъ, и теперъ ще сердюсь!

Пыво. За вищо?

Гандзя. За те, що зоставляете мене зъ нянькою, зъ ксендзомъ; а воны мени страхъ допеклы: ксендзъ росказуе таке, що я не розумію, и все товче, щобъ я стала католычкою, а нянька сылуе, щобъ я васъ кохала—наче сылою можна кохать!

Пыво. А хто жъ бильше допикъ?

Гандзя. Хто?.. Ксендзъ! Бо того не буде, щобъ я стала католычкою!

Пыво. А того, щобъ мене покохала?

Гандзя. Яки!.. казалы, що я хытра, а сами не хытри? Бачъ, якъ пидводыте...

Пыво. А ты щó любышъ бильше: чы хытрощи, чы соромлывисть, чы сылу?

Гандзя. А вже жъ, що сылу!

Пыво *(обнимае Гандзю за станъ и мицно тулыть до себе)*. Я тоби всю мою сылу виддамъ, жыття свое виддамъ и все свое добро виддамъ!

Гандзя *(дывыться на нього)*. Та й сыльни жъ вы! Видъ васъ не выпручаешся... *(Пыво цилуе ïи)*. Якъ бы я була сыльниша за васъ, то й я бъ васъ поцилувала сылою.

Пыво *(выпускае ïи)*. Цилуй! Ты сыльниша видъ усихъ! Нема на свити такои сылы, якъ твоя краса!

Гандзя. Е, колы бъ же я не соромылась!.. Та ще чого доброго тамъ нянька загляда. Стрывайте! *(побигла до дверей)* Нема!.. *(Пыво стоить нерухомо. Гандзя йде до нього тыхо, стае, дывыться, раптомъ обнимае його за шыю й цилуе)*.

Пыво *(обгорта рукою станъ Гандзи)*. Такъ ты мене кохаешъ?

Гандзя *(тыхо, соромлыво, нижно и палко)*. Кохаю, кохаю, мій любый пане!

Пыво. И згожуешся буть мени жоною?

Digitized by Google

Гандзя. Ато-жъ... вы жъ мене не будете быть, якъ я стану вашою жинкою?

Пыво *(выпускае ii и пиднимае руки вгору).* Нехай мене гримъ уб'є!

Гандзя. Ни, ни я не хочу... А сылувать не будете, щобъ стала католычкою?

Пыво. Ни!

Гандзя. Ажъ ось колы я бачу, що вы кохаєте мене и справди! Зате жъ и я на викъ васъ покохала и зрадыла всьому, що першъ любыла!..

Пыво. Гандзю! за твою ласку и любовъ готовъ я бувъ жыття своє виддаты... и отъ изъ устъ твоихъ тепера чую, що ты мене кохаєшъ и серце вильне виддаєшъ мени сама! Слова твои, якъ пахощи найкращи въ свити, ласкаво въ душу мою ллються; мени здається, що я витаю въ небесній блакыти и зори вси завыдують мойому щастю!

Гандзя. О, пане мій! Мени чаривнымъ сномъ здається все, що робыться зо мною: и страхъ якыйсь... и щастя... и смутокъ—душу мою обгортають: я мовъ боюся свого щастя... мени страшно стало!..

Пыво. Не бійсь ничого! Дай руку мени, моя княгыне молода! *(Гандзя подае).* Ходимъ у церкву замкову и шлюбъ зъ тобою визьмемъ заразъ.

Гандзя *(тулыться до нього).* О, якъ бы я хотила, щобъ заразъ тутъ була моя матуся и насъ на шлюбъ благословыла.

Пыво. По шлюби й матинку твою я прывезу до тебе! У сю жъ хвылыну—самъ Богъ благословляє насъ!

Гандзя. Матинко моя риднесенька! Думкамы я до тебе прудко лыну, душа моя—у тебе въ хати, очыма—бачу я тебе передъ собою! *(стає навколишкы).* Молю тебе: не гнивайся на мене, благословы дытя своє на шлюбъ зъ коханымъ паномъ!

ЗАВИСА.

Дія V.

Въ палаци у Пыво въ Дымери.

ЯВА I.

Гандзя и Пыво.

Гандзя въ ранишнимъ наряди зъ тафты стоить передъ зеркаломъ. До неи пидкрадається Пыво.

Гандзя. Я бачу, бачу, що ты крадешся!

Digitized by Google

Пыво *(цилує Гандзю въ шыю)*. Яка ты гарна въ тимъ ранишнимъ убори... Мени здається, що ты ще сонна въ лижку роскошуєшъ!

Гандзя *(надува губкы)*. Болеславъ! Що мени надить до обида?

Пыво. Яка жъ одежа зривняється зъ сією?... *(обнима ій станъ)*.

Гандзя *(не одрываючысь видъ зеркала)*. Хиба єдвабну билу сукню?

Пыво. Надинь *(цилує ій въ руку)*.

Гандзя. Ну що, якъ бы насъ отакъ побачывъ гетьманъ Ханенко?

Пыво. Сказывся бъ!

Гандзя. Ни! Винъ старый!

Пыво. Трохы старшый видъ мене.

Гандзя. Лысый! Ха, ха, ха! Отъ я жалкую, Болеславъ...

Пыво. Що гетьманъ лысый?

Гандзя. Та ни! Я жалкую, що не вмію ще по-польськы говорыты. А якъ навчуся, тоди инакше й говорыты не буду, щобъ уси бачылы, що я вельможна пани; а то подумай: пани Пыво-Запольська балакає—якъ Гандзя! Ха, ха, ха! Я хочу, щобъ нихто, навить гетьманъ самъ, якъ бы мене побачывъ, щобъ не пизнавъ и не догадався, що я та козачка, яку винъ бачывъ, а подумавъ, що родова шляхтянка, полька, католычка!

Пыво. Я безмирно радъ, що католычкою ты стала, а говорыть по-польськы навчышся скоро, тилькы не соромся: говоры якъ попало, мени се буде любо. Я тоби выпышу трьохъ учителивъ.

Гандзя. Не хочу. Я видъ тебе навчуся, а то учытели побачуть, що я козачка.

Пыво. Кохана моя Гандзя уже полячка, бо вона моя жинка!

Гандзя. Болеславъ!... Хиба я Гандзя?... Я не хочу, щобъ ты мене такъ клыкавъ! Була десь тамъ, колысь-колысь тамъ—Гандзя. Теперъ Гандзи нема. Передъ тобою—ясновельможна пани Галына Пыво-Запольська! Чуєшъ?

Пыво. Чую! Тилькы для мене немає кращого им'я у святцяхъ... Гандзя, Гандзя! *(Цилує ій)* Гандзя на земли мени рай дала! И щобъ я се им'я переминявъ на чуже мени—Галына! Не можу, вельможна пани Запольська!

Гандзя. Ха, ха, ха! Гандзя—пани Запольська! Якъ хочешъ, Болеславъ, а до вельможнои пани им'я Гандзи не лычыть. Ты хочъ пры другыхъ такъ мене не клычъ.

Пыво. Пры чужыхъ—Галына, а самъ на самъ—Гандзя!

Гандзя. Гляды жъ не помыляйся! А якъ пойидемо въ Варшаву—не визьмемо ни однои зъ покойовокъ. Мы й тамъ ихъ знайдемо; а то черезъ покойовокъ вси будуть знать, що я Гандзя! Я навмысне стала католычкою, бо наша вира не паньська: вси кажуть „схыз-

Digitized by Google

маты", а вже колы панъ, то повыненъ буты католыкъ. Яка жъ бы я була пани, колы я грецького закону, та ще й Гандзя!

Пыво. Голубонько моя! Ты зрозумила все, якъ слидъ, и радуешъ мене безъ миры. А матери ты не прызнавайся, що стала католычкою!

Гандзя. Болеславъ! Ты мене дратуешъ...

Пыво. Чымъ, моє щастя?

Гандзя. Ты матиръ хочешъ прывезты до мене.

Пыво. Я хочу вволыть твою волю—ты сама объ симъ мене просыла передъ шлюбомъ.

Гандзя. То Гандзя просыла. Теперъ Гандзи нема, а є вельможна пани Галына Запольська!... Маты мене не пизнає; вона проста козачка, одягається не по-шляхетськы, говорыть по-польськы не вміє и не захоче вчытысь, а зпроста почне всимъ росказуваты, хто я, и вси мене й тебе засміють тоди. Ни, ни! Матери ни сюды, ни тымъ бильше у Варшаву не треба прывозыты! Краще мы колы-небудь пойидемо до неи, або пошлемо ій грошей, и вона заспокоиться!

Пыво. Ты моя королева, я твій пидданый! Якъ звелышъ, такъ и зроблю, усе зроблю! Чуть твій голосъ, бачыть твои очи, повни небеснои росы, що ллє бальзамъ у душу—для мене все, а устонькы твои рожеви, усмихаючысь, перламы блыскучымы заставылы бъ мене навколишкахъ стоять передъ тобою цилый день!

Гандзя *(цилуе його руky)*. Болеславъ! Болеславъ! Любый мій, голубе мій! Ты мене звивъ зъ ума своимъ коханнямъ! Я божевильна стала и теперъ хочеться мени, щобъ навить птыци щебеталы: ты гарна, ты найкраща! А колы тебе немає коло мене й мене нихто не хвалыть, то я гниваюсь на всихъ, вередую, бо вси мени протывни!... Ой, забалакалась зъ тобою и забула, що треба ще переодягтысь. Пожды мене, я заразъ выберу найкращый кунтушъ и прыйду сюды, щобъ передъ тобою одягатысь *(бижыть у двери, а зъ другых дверей выходыть Уласъ)*.

ЯВА II.

Пыво и Уласъ.

Уласъ. Простить мене, пане полковныку, що я зайшовъ безъ спросу и, здається, переполохавъ паню. Покойовка и нянька боялыся йты сказаты вамъ, що клычу, бо зъ панею булы вы вдвохъ; а дило таке, що я не мавъ часу ждаты, покы вы выйдете видъ пани.

Пыво. Ничого, ничого! Ты пани не злякавъ—вона побигла одягатысь, а тилькы ты стривоженый, здається, трохы самъ. Що тамъ за дило?

Уласъ. Дило може й пусте, а тилькы треба сказать заразъ.

Пыво. Кажы.

Digitized by Google

Уласъ. Пидъ самымъ Дымеромъ тилькы що оташувався гетьманъ Ханенко зъ військомъ.

Пыво. Ханенко?!... По чимъ ты знаешъ, що Ханенко?

Уласъ. Прыславъ гонця зъ лыстомъ до пана. Я взяты лыстъ хотивъ, щобъ вамъ його виддаты, такъ гонець не дае, а хоче самъ виддать у власни панськи рукы.

Пыво. То клычъ його. Побачымо, чого панъ гетьманъ зъ Кыива сюды прыбывся *(Уласъ выходыть)*. Колы бъ не увійшла сюды Гандзя, покы я не довидаюсь, чы можна ій про се сказаты *(входе Богаченко и Уласъ)*.

ЯВА III.

Пыво, Богаченко и Уласъ.

Богаченко. Доброго здоров'я та Боже поможы хороброму полковныкови!

Пыво. А! Якъ ся маешъ... здається, Богаченко?

Богаченко. Винъ... А жывемъ погано, пане полковныку!

Пыво. Чого такъ?

Богаченко. Певно жъ чулы, якои чемерыци давъ понюхать намъ Дорошенко зъ татарамы на Батогськымъ поли?

Пыво. На те війна. Трапляється. Сьогодни насъ побылы, а завтра мы поб'емъ!

Богаченко. Де вже намъ бытысь! Прохвыськалы усе, и въ Умань не пустылы. Теперъ тикаемо на Запорижжя, щобъ тамъ зложыты й булаву, й бунчукъ передъ військомъ запорожськымъ, бо си клейноды намъ Сичъ дала.

Пыво. Та такый крюкъ загнулы, що ажъ на Полисси опынылыся, въ Дымери?

Богаченко. Се навмысне, пане полковныку. Насъ не пускають на Запорижжя ливымъ берегомъ, а правымъ небезпечно йты, щобъ буває Дорошенко насъ не злапавъ та не послявъ усихъ туркамъ въ гостынець... Такъ гетьманъ нашъ послявъ до Кыивського воєводы прозьбу пропустыть, а той не пустывъ. Тоди мы осилыся на Чорторыи и послалы чоломъ дальше. Ждалы-ждалы—нема одповиди! Отъ мы сыдилы-сыдилы й надумалы: покы тамъ тее та сее, зайихать до васъ въ гостыну, бо чулы мы, що панъ полковныкъ шлюбъ зъ Гандзею узявъ, весилля бучнее справлявъ, такъ отъ и намъ скортило погулять! Поздоровляю и бажаю щастя!

Пыво. Спасыби! Радъ дорогымъ гостямъ: якъ що гетьманъ на мене гниву не мае, то мылосты просымъ завитаты до господы!

Богаченко. А отъ и лыстъ видъ гетьмана самого.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Нептунъ на ракови.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Пыво *(чытае)*. Се по-козацькы! Радъ помырытысь зъ давнимъ прыятелемъ. Прыйму дорогыхъ гостей на славу. *(До Уласа)* Заризать десять быкивъ, заколоть п'ять кабанивъ, выкотыть зъ льоху три барыла оковытои та меду стилькы жъ. Велы обидъ готовыть для козакивъ, а гетьмана и старшыну пиду я заразъ самъ до себе всихъ на бенькетъ клыкать. *(До Богаченка)* Уклонысь нызенько ясновельможному гетьману, скажы йому, що я всымъ серцемъ радуюсь тому, що мы помырымось и, хочъ може се в-останнє, погуляємо й розійдемось на викъ, але розійдемось прыятелямы, якъ и слидъ добрымъ воякамъ, що разомъ за одно дило довго кровъ пролывалы! Я побалакаю зъ своєю панією и вслидъ за тобою самъ прыйду до васъ.

Богаченко. Побенькетуємо послидній разъ на нашій Украини, бо вже вона на наша, а туркова! Побенькетуємо тай на Сичъ!

Пыво. Щасты Боже!

Богаченко. Спасыби за ласку. Прошайте до якого часу! *(выйшовъ)*.

ЯВА IV.

Пыво *и* **Уласъ.**

Уласъ. Я бъ не прынявъ ихъ...

Пыво. Що ты? Такъ щыро просыть мыру, и бачымося може въ останній разъ, та й не прынять? Я хочъ и ляхъ, Уласе, але у мене серце и душа козацьки!

Уласъ. Знаю, мій любый пане, що не тилькы гетьманъ, а й самъ Сирко, нашъ кошовый, въ смилыхъ и одважныхъ лыцарськыхъ жартахъ не поривняється зъ тобою!... Робы, якъ знаєшъ самъ. Одно погано— що роспустылы мы увесь свій полкъ.

Пыво. А що жъ намъ воювать зъ гостямы, чы якъ?... Такъ ты, Уласе, звелы обидъ готовыты, а потимъ вдвохъ мы пидемо до ныхъ, якъ то звычайно меньшому до старшого прыходыться иты зъ поклономъ *(входе Гандзя, зъ нею юрба покойовокъ несуть усяки платья въ рукахъ. Уласъ, ихъ пропустывшы, выходе)*.

ЯВА V.

Пыво, Гандзя *и покойовкы.*

Гандзя. Выбирала, выбирала—та й не выбрала: не знаю—що̀ надить! Порай хочъ ты, Болеславе. Я одягнуся такъ, якъ тоби до вподобы.

Пыво. Гараздъ. Тилькы перше я хочу побалакаты зъ тобою самъ на самъ. Идить уси, потимъ васъ поклычу *(вси выходять)*. Ты

Digitized by Google

знаєшъ, Гандзю, що гетьманъ Ханенко заразъ прыбувъ у Дымеръ и хоче бачыты обохъ насъ?

Гандзя. Ой!...

Пыво. Чого жъ ты злякалась?

Гандзя. Въ голови моій въ одну мыть пронеслась дужка—страшна, якъ смерть: може винъ хоче знову однять мене видъ тебе? *(бере його за руку й веде до викна).* Никому не достанеться во вики Гандзя! Або твоя, або стримголовъ у викно!

Пыво. Господь зъ тобою. Тамъ и кистокъ твоихъ не позбирають! На вищо ты сама себе лякаешъ? Не тривожъ себе даремно; я певенъ, що гетьманъ такыхъ замиривъ не має, бо добре зна, що його жде за жартъ такый! Ты не Гандзя, а вельможна пани Пыво-Запольська! Нихто не посміє однять у мене жинку. Не тилькы король и московськый урядъ за се по головци не погладять, а й на Сичи, куды гетьманъ простує, колы бъ довидалыся про такый вчынокъ, то не подывляться на те, що гетьманъ винъ, и такъ кыямы почастують, що й дуба дасть! Послухай краще, що Ханенко пыше: *(чытає)* „Коханый мій прыятелю, пане Болеславе! Видомый пану выпадокъ насъ посварывъ. Але все те буде въ мори забуття! Довидавшысь, що та сама Гандзя, яка не хотила йты тоди до пана, ныни вельможна пани Пыво-Запольська, я прошу выбачыть, що хотивъ стать ій на шляху до щастя и протягаю руку такому лыцарю, якъ панъ, що змигъ изъ крипосты вырвать свою кохану. Теперъ я кыдаю усе и йду на Запорижжя, а покы одберу дозвилъ пройты ливымъ берегомъ на Сичъ, схотилося мени запыты зъ паномъ мырову и я прыйшовъ у Дымеръ. Колы ничого панъ не має протывъ, я жду його у себе. Гетьманъ Ханенко.

Гандзя. То винъ, якъ бачу, не гнивається вже за теє, що Гандзю въ нього ты однявъ? Та й на що справди я йому здалася? Прыймемо жъ його и всихъ старшынъ у себе. Шкода, що я ще не вмію говорыть по-польськы... Ахъ, колы бъ мерщій въ Варшаву: тамъ я скорише навчусь и балакать, и поводытысь, якъ слидъ вельможній пани.

Пыво. Колы ты хочешъ такъ, то мы одбудемо гостей и заразъ же пойидемо въ Варшаву. А сьогодни справымо весилля другый разъ!

Гандзя. Справымо, справымо!

Пыво. Я буду князь, а ты княгыня молода... Нибы сьогодни тилькы повинчалысь; а ты надинь жупанъ, въ якимъ винчалась, и косу пышну розпусты и заквитчай ій стричкамы! *(до дверей)* Идить, дивчата, паню одягать.

Digitized by Google

Гандзя. Мылый мій!... Ты нагадавъ день шлюбу, и серце забыло тривогу, мовъ и справди я ще Гандзя и тилькы що зъ тобою повинчалась... Коханый мій, мени здається, що все це сонъ чаривный!

Пыво. И соловейко такъ гарно не щебече про кохання, якъ твои устонькы рожеви! *(Цилує іи рукы).* Прощай! *(иде).*

Гандзя *(бижыть за нымъ).* Болеславъ! *(Пыво ставъ на порози).* Болеславъ!

Пыво. Чого, рыбко?

Гандзя. Не йды! Я не можу безъ тебе оставатысь и хвылыны... мени страшно.

Пыво *(палко цилує іи).* Горлычко! Я хутко повернусь! *(выйшовъ. Дивчата йдуть зъ другыхъ дверей. Гандзя стоить задумана).*

Гандзя. Пусто навколо стало и серце заныло... Чого жъ се? Може того, що нагадалы першый день шлюбу, а Болеслава биля мене нема?... Такъ, такъ! Я стала вередлыва!...

ЯВА VI.

Гандзя *и покойовкы.*

Гандзя *(передъ зеркаломъ).* Де вы тамъ сыдыте?

Катря. Тутъ вси булы, вельможна пани.

Гандзя. Чого жъ такъ довго не йшлы?

Алинка. Тилькы почулы, що вельможный панъ насъ клычуть, въ той ментъ пишлы.

Гандзя. Ты дуже цикава, Алинко... краще мовчы... розплитайте мени косу й убирайте стричкамы! *(Алинка й Катря чешуть косу, други стоять зъ платтямы).* Ой, не смыкайте!.. А вы чого стоите? Надивайте на ногы золоти черевыкы *(дви покойовкы стають навколишкы, одни черевыкы здіймають, други, розшыти золотомъ, надивають. Гандзя паца ногамы).* Не лоскочить за ногы!... Ай, Алинко, якъ ты скубешъ мене за волосся!

Алинка. Я вже давно стою, не доторкаючысь до васъ.

Гандзя. Мовчы, Алинко! Колы я кажу—скубешъ, то певно скубешъ... А нянька де?

Катря. Тамъ.

Гандзя. Чомъ же не тутъ?

Катря. Вона боиться йты, колы іи не клычуть.

Гандзя. Якъ вона сміе не йты, колы вси тутъ? Поклычъ іи. *(Алинка йде).* Куды жъ ты пишла?

Алинка. Няньку клыкать.

Гандзя. Хто жъ тоби веливъ? *(Алинка мовчыть).* Чого мовчышъ? Говоры—хто тоби казавъ няньку клыкать?

Digitized by Google

Алинка. Мени здалося... Я не дочула.

Гандзя. *(Показуе на тыхъ двохъ, що черевыкы надивалы).* Идить за нянькою котра зъ васъ. Чого жъ стоите? *(Ти йдуть обыдви).* Одна! *(Тупае ногою, обыдви вертаються).*

Катря. Иды ты.

Гандзя. Чого жъ вона? Нехай ся йде! *(Та, на котру Гандзя показуе, пишла. Гандзя стае передъ зеркаломъ и выдываеться; рантомъ).* Катре! Ты смiешся зъ мене?

Катря. Я?! И не думала...

Гандзя. Я въ зеркало побачыла твою усмишку.

Катря. Iй-Богу ни, вельможна пани!

Гандзя *(обертаеться до всихъ).* Що мени надить?

Катря. Вамъ и такъ гарно.

Гандзя. Неправда, тоби заздрисно, якъ я надину золотомъ шытый жупанъ, унызаный перламы на полахъ.

Катря. Ни, пани.

Гандзя. Вельможна пани!

Катря. Ни, вельможна пани. Я васъ любыла и люблю, то й радуюсь тому, що вы въ такыхъ роскошахъ.

Гандзя. Я тоби ничого не нагадую, а ты мени нагадуешъ мынуле... Не смiй! *(входе нянька).*

ЯВА VII.

Ти жъ и **нянька.**

Гандзя. Чого вамъ?

Нянька. Клыкалы.

Гандзя. Иды соби—я тебе не люблю. *(Нянька йде).* Стiйте тутъ.. *(Нянька стае).* Я сьогодни одягнуся, якъ у той день, колы винчалась.

Нянька. Не годыться.

Гандзя. А я одягнуся! Не ваше дило... за се я васъ и не люблю... Отъ косу розпустыла, якъ молода... Теперъ стричкы чипляйте *(вплитаютъ стричкы).* А ты, Катре, пиды и прынесы жупанъ, въ якимъ винчалась я *(Катря пишла).* Не годыться! Выгадка простыхъ посполытыхъ людей, а я вельможна пани—до мене не прыстане!... Хиба я непохожа на вельможну пани?... Чого жъ вы мовчыте?

Нянька. Кращои нема мижъ усимы магнатамы.

Гандзя. Я на васъ сердылась, нянько, а теперъ бачу, що вы розумниши видъ ныхъ усихъ; оставайтесь зо мною, а вы йдить соби *(вси пишлы).*

Digitized by Google

ЯВА VIII.

Гандзя *и* **нянька.**

Гандзя. Я ихъ пытаю, а воны ничого не тямлять. Отъ вы певно бачылы панивъ багато?...

Нянька. Охъ, бачыла! А такои гарнои, якъ вы, ще не бачыла.

Гандзя. Сидайте, няню, поговорымо. Болеславъ пишовъ, и мени страхъ якъ сумно стало видразу....

Нянька. Ни, ясновельможна пани, не выпада мени пры васъ сыдиты. На васъ тилькы гляне хто—заразъ скаже, що вы родылысь видъ магната.

Гандзя. А може, нянько, я и справди родылась видъ якого князя, бо батька я свого не бачыла й не знаю, а маты моя, кажуть, зъ черкесивъ—воны гарни ще й теперъ!

Нянька. Хиба мало князивъ и магнативъ по Украини? А колы маты гарна дуже, то бува всього... А потимъ—тилькы маты знає, видъ кого дытя має.

Гандзя. Теперъ я зъ вамы буду раз-у-разъ балакаты. Выбачте мени, що я вамъ дозоляла, бо перше вы менчи булы омусь не до вподобы. Я, няню, стала дуже вередлыва.

Нянька. Пани вси вередлыви.

Гандзя. Отъ бачыте! Я не знаю, що мени робыть, чого мени хотить, и вередую!... А до того ще, прызнаюсь вамъ, нянько, я перше не знала, а теперъ бачу, що вередувать дуже прыятно: вси слухають, вси бояться, вгадують думку и тымъ ще биль ше прывчають вередуваты.

Нянька. Такъ, такъ, моє золото! А якъ вы вередуєте, то ще кращи робытесь!

Гандзя. И Болеславъ такъ каже.

Нянька. И яка жъ то пани, колы не вередлыва? Вы ще мало вередуєте, ще не прывчылысь, а отъ якъ пойидете у Варшаву... о, тамъ усьому навчытесь видъ пань вельможныхъ!

Гандзя. Колы бъ уже мершій въ Варшаву! Ажъ духъ захоплює у мене—такъ кортыть бачыты магнативъ. *(Зъ одныхъ дверей входе Катря зъ кунтушемъ у рукахъ, а зъ другыхъ раптомъ Грыцько).*

ЯВА IX.

Ти жъ, **Катря** *и* **Грыцько.**

Гандзя *(до Катри).* Ого, якъ довго ты барылась,—вже й гости йдуть... Ай! *(закрыла лыце рукамы).*

Няньча. Се той самый Грыцько, що тоди выкравъ у насъ Гандзю!

Digitized by Google

Катря. Се братъ ін—я його знаю.

Гандзя *(одкрыла лыце)*. Грыцько, чы сонъ?

Грыцько. Я думавъ, що ты такъ запанила, що й не пизнаєшъ брата!

Нянька. Може намъ выйты, ясновельможна пани?

Гандзя. Идить. *(Катря и нянька выйшлы)*.

Грыцько. Ясновельможна?!

Гандзя. Такъ. Я жинка вельможного пана полковныка Пыво-Запольського.

Грыцько. И католычка?

Гандзя. Католычка.

Грыцько. Якъ же тебе земля держыть?

Гандзя. Грыцю, ты сього не розумієшъ! Вси наши козакы и посполити схызматы, а нанська вира католыцька. Я теперъ пани Пыво-Запольська и повынна статы католычкою.

Грыцько. Забула козака, що жыття виддавъ за тебе, перевинчалась зъ ляхомъ, переминыла предкивськую виру православну, зневажыла сымъ неньку стару и ввесь ридъ нашъ козачый! Зрадныця ты лукава, я тебе вырву звидсиль и будешъ ты знову наша Гандзя.

Гандзя. Сього не буде вже николы.

Грыцько. Буде!

Гандзя. Ни. Слова твои, мій брате, не йдуть мени до серця,—я вже не Гандзя! Вы не вмилы и не малы сылы бороныть мене видъ тыхъ прыгодъ, яки дощемъ лылыся на мою бидну голову: шарпалы мене, якъ тварюку, зневажалы, перекыдалы зъ рукъ въ рукы, якъ непотрибный крамъ...

Грыцько. Брешышъ, вельможна пани! Я кровъ свою для тебе не жаливъ и пидставлявъ не разъ скризь голову мою... Зинько жъ жыттямъ за тебе заплатывъ!

Гандзя. И все то по дурному. Выслухай. Я никого не выную, не выновать же й ты мене!... Я знаю, що вы не малы снагы боротысь зъ сылою страшною; а ти, що сылу малы, завзялысь виддать мене въ неволю и тилькы тишылысь моєю вродою, не маючы въ души своій до мого серця жалю: тягнулы хто куды хотивъ и не пыталы мене, чы хочу я того, чого воны хотять. Дорошенко славъ мене до турка на гостынець, Ханенко взявъ для себе и въ Билій Церкви, якъ у тюрми невольныцю, державъ. А Болеславъ вырвавъ мене разъ, вырвавъ мене и вдруге видъ ныхъ, оточывъ роскошамы, пестывъ мене, якъ шырый коханець, окутавъ усю оксамытомъ та єдвабомъ, обсыпавъ перламы й коралямы, пославъ пидъ ногы кылымы таки, що фарбамы своимы вбиралы въ себе мои очи!.. И въ голови, и въ серцеви, и въ очахъ у мене все переминылось... Я полюбыла роскоши, я покохала Болеслава и

Digitized by Google

стала жинкою його! Теперъ життя моє—солодке раювання, кращого немає въ цилимъ свити, и я забула все для нього, и такъ себе въ тимъ стани полюбыла, що не вернусь до васъ николы!

Грыцько. Гадюка ты! Не серце вильнее козаче б'еться въ твоихъ грудяхъ, а вередъ гнояный! У пазуси своій тебе пригрила наша маты, вильне степове повитря ридного краю выкохало твою красу на славу всьому роду, и ты все потоптала за ласощи панськи, а воны струилы мозокъ твій и сукровыци поганои, замисть козачои чыстои кровы, въ серце твоє попорчене навмысне налылы! На ланцюзи тебе я потягну до-дому и потопчу въ багно твои уборы дороги!

Гандзя *(пидбигає до викна)*. О, ни! за сымъ викномъ глыбокеє провалля, на дни його чуть тилькы мріють гостри скели и я скорише кынуся зъ викна на гостри скели ти, нижъ визьмешъ ты мене видъ мужа. Знай: пани Запольська уб'є Гандзю, щобъ не досталася никому, а вернеться мій панъ—уб'є тебе, щобъ не знущався надо мною! *(Уласъ, Явтухъ и инши вносять тило Ныво)*. Що се?

ЯВА X.

Гандзя, Грыцько, Уласъ, Явтухъ *и ще* **козакы**, *потимъ* **Ханенко, Богаченко** *и* **козакы**.

Уласъ *(укладаючы Ныво на турецькій канапи)*. Горе тяжке, пани моя вельможна: поклыкалы до себе, якъ ридного, и зрадою поганою, зненацька вбылы пана нашого полковныка. *(Входе Ханенко зъ козакамы)*.

Гандзя *(бижыть и нагынається до лижка)*. Болеславъ!... Соколе ясный!... не чує... Мовчышъ? не одклыкаешся на голосъ мылои, погаслы на викъ ясни твои очи, погасла на викъ и моя доля! *(до всихъ)*. О, будьте жъ вы прокляти, ворогы лыхи!.. Вамъ захотилося виднять мене видъ мылого, и вбылы разомъ насъ обохъ!

Ханенко. Боже! що я чую: ты його кохала? Я не знавъ, що ляхъ ставъ тоби мылымъ; я знавъ, що насылкомъ тебе видъ мене взято, и вызволыть хотивъ зъ неволи! Гэндзю, кохана, рыбко! Пробачъ мени: я тебе кохаю бильше твого пана и все зроблю для твого щастя!

Гандзя. Причъ, душогубы! *(бижыть до викна, Грыцько хватає Гандзю за поперекъ, Гандзя зъ сылою штовха його, винъ одшатнувся видъ неи)*.

Уласъ *(стає мижъ Гандзею и Грыцькомъ)*. Не рушъ—се наша пани, а то на мисци покладу *(выхоплює шаблю. Гандзя въ сей ментъ выскакує на викно)*. Пани наша люба! не губить себе, не стійте надъ

Digitized by Google

безоднею, тамъ рухъ малый—и смерть! Мы не дамо васъ на поталу и будемо обороняты! Явтухъ, клычъ козакивъ!

Гандзя *(зъ викна)*. Не оборонылы пана—не обороныте й мене! Убылы мого мылого—и я не хочу жыть!

Грыцько *(до Ханенка)*. Тамъ за викномъ бескеття—вона кынеться туды!

Ханенко *(робе ступинь до Гандзи)*. Гандзю, рады ненькы риднои зійды зъ викна!

Гандзя. Не пидступай! Ты, наблыжаючысь, штовхаешъ самъ мене въ безодню, буде въ тебе *(показуе на Пыво)* однієи души! Дай мени волю, нехай сама я смерть прыйму видъ себе!

Ханенко. Гандзю моя люба, не губы себе! Його не вернешъ,—ты моя сужена! Тикаймо заразъ мы за Днипръ въ зелени гаи, де пташкы, радисно щебечучы, насъ ждуть, де ненька тужыть за тобою,—тамъ забудешъ свое горе, и радисть свитови дасы своею ты красою!

Гандзя. Такъ! Туды, де церковця биліе на прыгорку, полыну заразъ я сама... у церковкы и въ матинкы прощення попрошу; воны не зли, якъ вы, воны простять за те, що я кохала! Болеславъ, коханый мій! Прощаюсь зъ твоимъ тиломъ, а душу твою, Болеславе дожену и разомъ мы полынемо зъ своимы скаргамы до Бога! *(крычыть)* Болеславъ, Болеславъ! Гандзя твоя летыть до тебе *(выкыдаеться у викно)*.

Ханенко. А-а-а!.. Погыбла!.. тамъ дна нема... Яка важка помылка: вона кохала, а я думавъ вызволыть іи зъ неволи видъ нелюба и зруйнувавъ іи щастя!.. Скризь—руина и руина!.. Тикаймо, тикаймо—у мене кровъ холоне въ жылахъ! *(береться за голову й хутко йде у двери)*.

ЗАВИСА.

Иванъ Тобилевычъ.

Digitized by Google

На Земмерингу.

Кучери темни уквитчала хмарка
Цвитомъ зъ гранаты огныстымъ,
Лыне туды, де здалека билiє
Шпыль своимъ чоломъ пречыстымъ.

Лыне и щедро квиткы розсыпає
Геть по всимъ неби навколо:
Хоче зогриты палкымы квиткамы
Тее холоднее чоло.

Квитка торкнула и снигъ загорився,
Мовъ золотее багаття,
Шпыль усмихнувся новою красою,
Наче по слову закляття.

Пташкою хмарка летыть до шпыльочка...
Ось воны, ось воны въ пари!
Якъ же воны поєдналыся щильно
Въ спильнимъ велыкимъ пожари!

1902.

Бранець.

Середневичный мотивъ.

На краину Итальянську
Сыльне вiйсько наступыло,—
За французськымы полкамы
Зъ ризныхъ стóринъ кондотьєри.

Digitized by Google

Вси злетилысь, наче галичъ,
Наче тее хыже птаство
На порубаного трупа,
Щобъ розшарпаты до краю.

Де не зможе збройна сыла,
Тамъ доступыть зрада потай
И вужемъ тонкымъ пролизе
Видъ меча й вогню зручнише.

А чого не зможе й зрада,
Лютый рóзбратъ доконає;
Що зосталось видъ чужынцивъ,
Те свои браты сплюндрують.

Горе тымъ, що йдуть одважно
У неривный бій на згубу,
Гирше тымъ, що видъ отруты
На безслав'и погыбають;

А найгирше тымъ, що марне
Свитомъ нудять у полони,
Якъ отой бездольный лыцарь
Габріель ди Кастельнеро.

Самъ Баяръ, найкращый лыцарь,
Взявъ його въ полонъ у поли,
И теперъ сыдыть винъ брацемъ
У французськимъ таборыщи.

Не закутый у кайданы
И не замкнутый на вежи,
Безъ сторожи пробуває
У Баяровимъ намети.

Здався винъ на слово честы,
У неривнимъ бою впавшы,
А Баяръ, цнотлывый лыцарь,
Вирыть лыцарському слову:

Давъ злотысту шаблю брацю,
И коня, и свого джуру,

Digitized by Google

И просывъ усе лыцарство
Маты гостемъ итальянця.

И „гостює“ по неволи
Габріель ди Кастельнеро,
Жде, якъ Бога, того часу,
Що пидуть на розминъ бранци.

Сумно дывыться зъ намету
На околыцю препышну:
Край веселый Итальянськый
И въ биди красою сяє.

Въ темнимъ лысти померанци
Свитять золотомъ червонымъ,
А олывы кучеряви
Сриблomъ крыють вси левады.

Горы наче лынуть въ небо
Чыстымъ, лехкымъ везерункомъ—
Але щó то тамъ билієь
По узгир'ю темно-сынимъ?

Чы снигы то залягають?
Чы то хмары прытаилысь?
Чы цвитуть каштаны въ гаю?
Чы потокы грають шумомъ?

Не снигы то, и не хмары,
И не цвитъ, и не потокы —
Охъ! то куряться дымове!
То французы палять села...

Габріель ди Кастельнеро
Стыснувъ шабельку злотысту;
„Гей, коня!“—гукнувъ на джуру.
—„До послугы, ясный пане!“

Якъ почувъ слова французськи
Бидный лыцарь итальянськый,
Шаблю выпустывъ и тыхо
„Ни, не треба“ мовывъ джури.

Digitized by Google

И закрывъ рукою очи,
Темно стало имъ и чорно,
Наче в'язнямъ безталаннымъ
У „колодязяхъ“ венецькыхъ.

Габріель ди Кастельнеро
Заздрывъ тымъ безщаснымъ бранцямъ,
Що Венеція держала
У своихъ страшныхъ темныцяхъ.

Бо невильныкы не малы
Ани зброи, ани джуры,
Ни лыцарськыхъ обов'язкивъ—
Тилькы муры та кайданы...

San Remo, 1903.

Леся Украинка.

Digitized by Google

Цвитъ яблуни.

Етюдъ.

Щильно прычынывъ двери одъ свого кабинету. Я не можу... Я ришуче не можу чуты того здушеного, зъ прысвыстомъ, виддыху, що, здається, сповняє собою ввесь димъ. Тамъ, у жинчыній спальни, вмирає моя дытына. Я хожу по свому кабинети, хожу вже третю безсонну ничъ, чуткый, якъ настроєна арфа, що гучыть струнамы одъ кожного руху повитря. Моя лямпа пидъ шырокымъ кардоннымъ абажуромъ дилыть хату на два поверхы—вгори темный, похмурый, важкый, пидъ нымъ—залытый свитломъ, зъ яснымы бликамы и зъ ситкою тиней. Послана на кушетци й неторкана постиль особлыво риже око. За чорнымы викнамы лежыть свитъ, затопленый ниччю, а моя хата здається мени каютою корабля, що плыве десь у невидомому чорному мори разомъ зо мною, зъ моєю тугою и зъ моимъ жахомъ. Мени дывно, що я усе помичаю, хочъ горе забрало мене цилкомъ, полоныло. Я навить, проходячы повзъ стилъ, поправывъ фотографію. О! теперъ симетрычно!... А свыстъ не вгаває. Я його чую й кризь зачынени двери. Я не пиду до спальни. Чого? Я й такъ бачу все, бачу свою дивчынку, іи голи ручкы на рядни; бачу, якъ ходять пидъ рядномъ іи груды, якъ вона розтулює спечени губы й ловыть повитря. Оте мале, звычайно таке дыке, теперъ обіймає пухкымы рученятамы шыю ликаря й само одкрывае рота. Таке покирлыве теперъ, котынятко... Се мени крає серце. Колы бъ швыдче кинець!...

Я прыслухаюсь. Найменчый шелестъ, або стукъ—и моє серце падає и завмирає. Мени здається, що заразъ станеться щось незвычайне: пронькне кризь викно якась истота зъ велыкымы чорнымы крыламы, просунеться по хати тинь, або хтось раптомъ скрыкне, й обирветься жыття. Я прыслухаюсь. Ни, димъ не спыть. Въ ньому жыве щось ве-

Digitized by Google

лыке, невидоме. Я чую, якъ воно дыхає, зитхає, якъ неспокійно калатає його серце и б'ється жывчыкъ. Я знаю—то тривога. Вона держыть въ своихъ обіймахъ навить хатнє повитря й такъ хочеться выбытысь з-пидъ іи гниту, выйты зъ дому и скынуты іи зъ себе!...

А я хожу. Ривнымъ, размиренымъ крокомъ, черезъ усю хату, зъ кутка въ кутокъ. Зъ кутка въ кутокъ. Я не чую своихъ нигъ, не керую нымы, воны носять мене сами, мовъ заведеный механизмъ, и тилькы голова моя, мовъ павукъ павутыння, снує мережево думокъ. У вікна дывыться ничъ, безъ кинця довги, глыбоки чорни просторы. Десь далеко стукає калатало ничного сторожа. Скилькы викивъ будыть воно ничну тышу своимъ дерев'янымъ языкомъ, скилькы людей, поколинь пережыло... Воно завжды выклыкає у мене настрій, почуття звязку зъ далекымъ мынулымъ, зъ жыттямъ моихъ пращуривъ. Щось є просте й мыле у тій промови калатала, якою воно середъ тыши й безлюддя обицяє бороныты спокій твого сону... Чому бъ мени не взяты такои ночи до того епизоду роспочатого мною романа, де Хрыстына, покынувшы свого чоловика, опынылась раптомъ зъ велыкого города у глухому мистечку? Ій не спыться. Вона видчыняє викно своеи хаты... Циле море деревъ у цвиту... мягкымы чорнымы хвылямы котыться навкругы... Спыть мистечко, якъ купа чорныхъ скель... Ни згука, ни блика пидъ хмарнымъ небомъ. Тилькы запахы душать груды та трипочеться оддаль глухе калатало, немовъ перебои серця незрымого велетня... Яке се нове для Хрыстыны, невыдане... Вона видчуває...

Я стрепенувсь. Боже! що зо мною? чы я забувъ, що у мене вмирає дытына? Я прыклавъ ухо до дверей. Свыстыть? Свыстыть... Якъ ій трудно дыхаты, якъ вона мучыться, бидна пташка... Мени самому сперло виддыхъ у грудяхъ одъ того свысту, и я почынаю глыбоко втягаты повитря, дыхаты за неи, наче ій видъ того легше буде... Х-ху!

Однакъ мене морозыть... Щось одъ спыны розлазыться холоднымы мурашкамы по всьому тили, и щелепы трясуться... Я не спавъ тры ночи... мене грызе горе, я втрачаю єдыну й кохану дытыну... И мени такъ жалко стає себе, я такый скрывдженый, такый бидный, одынокый, я весь кулюся, лыце моє жалибно крывыться и въ очахъ крутыться гирка сльоза...

Що то? Щось грюкнуло дверыма й полопотило босымы ногамы... Кинець?

Я завмеръ на мисци й серце моє стало. Щось перелывається и дзвеныть видро зализною дужкою. То Катерына внесла щось у хату. Я бачу сю стурбовану й заспану жинку, вона покирлыво товчеться по ночахъ, вона тежъ любыть нашу Оленку. Добра душа!...

И зновъ усе тыхо, колы бъ не той свыстъ здушеного горла, не те сычання чыгаючои смерты... Куды мени втикты одъ того свысту,

Digitized by Google

де мени подитыся? Я не маю вже сылы слухаты його... А тымъ часомъ я цилкомъ певный, що я не выйду зъ сіеи хаты, бо я *не можу не слухаты його*. Винъ мене прыковуе. Поки я чую його, я знаю, що моя дытына ще жыва. И я хожу и мучусь, и у мене вси жылкы болять одъ того свысту...

Вже пизно. Лямпа почынає чадиты й гаснуты. Я чую, що трищыть кгнитъ и бачу, якъ блымає свитло—то пидіймається, то падає, мовъ груды моеи дытыны. Я зъ жахомъ вдывляюсь у сю боротьбу свитла зъ жыттямъ и мени здається, що въ той ментъ, якъ воно погасне, одлетыть душа моеи Оленкы.

Страхъ якый я ставъ забобонный! Я засвичую свичку и раптомъ. набравшысь звагы, гашу лямпу. Въ хати стає темнише, пропалы бликы й ризки тини, на всьому лигъ сирый, сумный кольорытъ. Сумно стало въ моій хати. Я волочу втомлени ногы по-мижъ сирымы меблямы, а за мною тыхо волочыться моя згорблена тинь. Голова снує думкы. Про що я думаю? Я думаю про щось чуже, стороннє, не важне, а проте тямлю, що я не забувъ свого горя. Якись голосы говорять въ мени. „Чы не хочете оселедця?“ Що, якого оселедця? Я не задумуюсь надъ тымъ. Хтось чужый поспытавъ—и такъ воно лышылося. „Гидрохинонъ... гидрохинонъ... гидрохинонъ“... Чогось се слово мени вподобалося, и я повторяю його зъ кожнымъ крокомъ и боюсь пропустыты въ йому якыйсь складъ. Воно якось дывну полегкисть робыть моимъ гарячымъ очамъ, воны спочывають, солодко спочывають и передъ нымы почынають простягатыся довги зелени лукы зъ такою свижою травою... Не чую свысту, затыхло калатало...

Дзыгары въ столовій пробылы другу. Голосно, ризко. Си два дзвинкы впалы мени на голову, якъ гримъ изъ неба, якъ нижъ гильотыны. Воны мене мало не забылы.

Колы вы въ горі, колы вы що-хвылыны сподиваетесь якогось лыха, и душа ваша напружена, мовъ струна на струменти, раджу вамъ зупыныты дзыгары. Якъ що вы стежете за нымы, воны безъ кинця продовжують ваши мукы. Колы жъ забуваєте за ныхъ, воны нагадують про себе, якъ цегла, що падає на голову. Воны байдуже рахують ваши терпиння й довгымы стриламы-пальцямы наблыжають хвылыну катастрофы.

З-передъ очей моихъ пропалы зелени лукы, и я зновъ почувъ далеке калатало.

Викно сиріе. Въ хати все такъ само, якъ и доси було: такъ само выгынається одъ руху повитря жовте полум'я свичкы, такъ само хылытаються тини й высыть морокъ, а проте є щось нове. Певно сире викно.

Digitized by Google

Я роблюсь занадто чуткымъ, мои очи помичають те, чого ранишъ не бачылы. Я бачу навить себе, якъ я хожу зъ кутка въ кутокъ помижъ непотрибнымы мени й наче не моимы меблямы; бачу своє серце, въ якому нема найменчого горя. Що жъ, смерть—то й смерть, життя—то й життя!...

Две ри одъ кабинету рыпнулы и въ хату тыхо входыть ликарь. Хорошый, давній друже! Винъ тилькы що зъ спальни, одъ моєи дытыны. Винъ стыскає мени руку й дывыться въ очи. И я розумію його. Нема рятунку? Нема,—кажуть його чесни очи. Винъ непотрибный и одходыть, а на порози стоить жинка и повнымъ благання й надіи поглядомъ проводыть його черезъ усю хату, наче винъ несе зъ собою життя нашои Оленкы.

Потому вона переводыть очи на мене. Гарячи й темни одъ нишныць и тривогы, блискучи одъ слизъ и гарни. Іи чорне волосся, зав'язане грубымъ жмутомъ, таке м'ягке и тепле. Все це я бачу. Я все це бачу. Я бачу іи мыле заплакане облыччя, іи голу шыю и злегка розхристани груды, звидкы йде запашне тепло молодого тила, и въ той ментъ, колы вона лежыть у мене на грудяхъ и тыхо рыдає, я обіймаю іи не тилькы якъ друга, а якъ прываблыву жинку, и наче кризь сонъ тямлю, що въ голови моій лышається невысловлена думка: „Не плачъ. Не все пропало. Ще у насъ будуть"... А, подлисть!... Якъ може родытысь така потиха пидъ свыстъ здушеного смертю горла? Оленка вмирає... Ни, се не може буты... Се дыко... се безглуздо... Хто іи забирає? Кому потрибне іи життя?... Хто може выточыты кровъ мого серця, колы я ще жывый... мою Оленку, мою радисть, мою дытыну єдыну... Ни, не може того буты... не може буты... А, се безглуздо врешти, кажу я!...

Моя жинка, сполохана стогономъ изъ спальни, метнулась туды, а я кыдаюсь по хати, якъ зраненый звирь и въ непогамованій злоби роспыхаю мебли й хочу все зныщыты. „Се подло, се безглуздо",—крычыть въ мени щось, и зубы скрыплять одъ скрытого въ серци болю. „Сто чортивъ! се насыльство!"—бунтує моя истота; „се законъ прыроды"—говорыть щось ззаду выразно, але я не слухаю и бигаю по хати. Зъ моихъ устъ готови зирватыся груби слова лайкы, и я говорю ихъ, говорю у голосъ и самъ лякаюсь свого голосу. Щелепы мени зводыть, холодный питъ вмыває чоло... Я падаю въ крисло, закрываю очи долонею... А—а!

Я сыжу такъ довго.

Чы то мени здається, чы справди свыстъ тыхшає? Що жъ воно—кинець? Але жинка мовчыть, не чутно плачу. А може ій легше! Може ій легше, моій дытыни! Може все мынеться, вона засне и завтра іи очкы будуть сміятыся до тата? Хиба жъ се не можливо? Хиба жъ я

Digitized by Google

самъ, якъ бувъ дытыною, не вмиравъ уже, навить ликари одъ мене одмовылысь, а проте... Господы! Єсть же якась сыла, яку можна вблагаты!...

Свыстыть? Ни, справди наче легше ій дыхаты... Колы бъ тилькы заснула. Колы бъ заснула... То я мабуть помылывся пры прощанни зъ ликаремъ. Винъ не мигъ бы дывытысь такъ смилыво мени въ очи...

Раптомъ дыкый крыкъ, крыкъ матери, выкыдає мене зъ крисла. Ногы мои мліють, але я бижу... Я мчусь на-ослипъ, все перекыдаю, б'юсь руками объ двери й наскакую на жинку, що въ истерычному напали ламає рукы... Я все розумію. Ажъ ось кинець.

Ну, зъ *тою* мени вже ничого робыты, треба заспокоиты жинку. Я ій обіймаю, втышую, говорю якись слова, якымъ самъ не вирю, и цилую холодни, мокри одъ слизъ рукы. За помиччю Катерыны, лавровыхъ крапель, поцилункивъ и холоднои воды мени вдається врешти очутыты жинку й вывесты ій зъ спальни. Вона вже не крычыть, вона гирко, нерозважно плаче. Хай выплачеться, бидна.

А я бижу у спальню. Чого? Хиба я знаю. Щось тягне мене. Я стаю на порози й дывлюся. Я чую, що мои лыця прысохлы до вылыць, очи сухи и не змыгнуть, наче хто вставывъ ихъ у рогову оправу. Я бачу все незвычайно выразно, якъ у гарячци.

Посередъ хаты, на велыкому подвійному лижку, на билыхъ ряднахъ, лежыть моє крышенятко, уже посыниле. Ще дыхає. Слабый свыстъ вылитає кризь спечени уста и дрибни зубкы. Я бачу скляный уже поглядъ напивъ-закрытыхъ очей, а мои очи, мій мозокъ жадибно ловлять уси детали страшного моменту... и все запысують... И те велыке лижко зъ маленькымъ тиломъ, и несмилыве свитло раннього ранку, що обняло сиру ще хату... и забуту на столи, не згашену свичку, що кризь зелену умбрельку кыдає мертви тоны на выдъ дытыны... и порозлывану доли воду, и блыскъ свичкы на пляшци зъ ликарствомъ... Щобъ не забуты... щобъ ничого не забуты... ни тыхъ реберъ, що зъ останнимъ дыханнямъ то пидіймають, то опускають рядно... ни тыхъ, мертвыхъ уже, золотыхъ кучеривъ, розсыпаныхъ по подушци, ани теплого запаху холодіючого тила, що выповняє хату... Все воно здасться мени... колысь... якъ матер'ялъ... я се чую, я розумію, хтось мени говорыть про се, хтось другый, що сыдыть въ мени... Я знаю, що то винъ дывыться моимы очыма, що то винъ ненажерлывою пам'яттю пысьменныка всычує въ себе всю цю картыну смерты на свитанни жыття... Охъ, якъ мени гыдко, якъ мени страшно, якъ ся свидомисть раныть моє батькивське серце... Я не вытрымаю больше. Геть, геть зъ дому, яко мога швыдче...

Цвитуть яблуни. Сонце вже встало и золотыть повитря. Такъ тепло, такъ радисно. Птахы щебечуть пидъ блакытнымъ небомъ. Я машынально зрываю цвитъ яблуни и прыкладаю холодну одъ росы квитку

Digitized by Google

до лыця. Рожеви платочкы одъ грубого дотыку рукы обсыпаються и тыхо падають до долу. Хиба не такъ сталося зъ жыттямъ моеи дытыны?

А проте прырода радіє.

И чого не змогла зробыты картына горя, те выклыкала радисть прыроды. Я плачу. Сльозы полегкосты капають у-слидъ за платочкамы, а я зъ жалемъ дывлюсь на непотрибну мени зелену чашечку, що лышылась въ рукахъ...

Я не можу вернутысь до хаты и лышаюсь въ саду. Ну, що жъ—сталося. Фактъ. Може ій лучче теперъ. Хиба я знаю?

Фактъ!... А якъ трудно повиряты мени сьому фактови, поголытыся зъ нымъ. Ще недавно, усього шисть—ни, п'ять день, якъ вона бигала тутъ, у саду, и я чувъ лопотиння іи босыхъ ноженятъ. Чы вы завважылы, яка то радисть слухаты лопотиння босыхъ маленькыхъ нижокъ? Ще недавно—просто, здається, вчора було—стоялы мы зъ нею пидъ нашою любымою вышнею. Вышня була вся въ цвиту, якъ букетъ. Мы держалысь за рукы, пиднялы до-горы головы и слухалы, якъ граютъ въ цвиту бджолы. Кризь билый цвитъ выднилось сынє небо, а на трави гралось весняне сонце.

А отъ теперъ...

Вона була така втишна, мы зъ жинкою часто сміялысь зъ іи выгадокъ.

Колы я чесавсь щиткою, вона называла те „тато замитає голову“, мои комирчыкы прозвала обручамы, не вымовляла литеры *р* и замисть „стыдно“, казала—„стындо“.

Хиба я можу забуты, якъ вона, роздягшысь на ничъ, прыходыла до мене сказаты „на добра-ничъ“, въ коротенькій сорочечци, вся тепла й рожева, зъ голымы рученятамы и зъ пухкымы нижкамы. Одною рукою вона прытыскала до грудей свою одежу, а другу закыдала мени на шыю й пидставляла для поцилунка роспалену грою щичку.

Я не забуду щастя дотыку до іи шовковыхъ кучеривъ, не забуду іи души, що дывылась кризь сыни очи,—моеи души, тилькы далеко кращои, чыстишои, невыннои.

Яка то вона теперъ, моя маленька донечка? Ни, треба не думаты, іи нема. Нема. Де іи поклалы? Яка вона теперъ? Я цикавлюся. Я нарываю цили пучкы цвиту яблуни, повни рукы, и несу въ хату. Я не знаю, де знайду свою дытыну, де іи поклалы—и въ першій хати, въ яку вступаю, въ гостынній, натыкаюсь на стилъ, а на ньому...

То ты тутъ лежышъ, моя маленька! Якою жъ ты велыкою стала якъ ты выросла зразу, наче тоби не тры роки, а цилыхъ шисть...

Я обкладаю іи цвитомъ яблуни зо всихъ бокивъ, засыпаюи тымы, квиткамы, такымы нижнымы, такымы чыстымы, якъ моя дытына.

Digitized by Google

Потому дывлюся на неи.

Вона лежыть, простягшы голи ручкы, вытягнена й ненатуральна, якъ воскова лялька. На ній коротенька била сукеночка и жовти нови капчыкы зъ помпонамы, що я недавно купывъ ій. Вона такъ тишылася нымы.

Въ іи головахъ горыть свитло. Се чудне, непрыродне, блиде мовъ мертве свитло середъ билого дня. Тремтячымъ блыскомъ воно цилуе мертви щичкы.

Я дывлюсь на се воскове тило, и дывный настрій обхоплює мене. Я почуваю, що воно мени чуже, що воно не маєжадного звязку зъ моимъ жывымъ организмомъ, въ якому тече тепла кровъ, що я кохаю не те, що я сумую не за нымъ, а за чымсь другымъ, жывымъ, що лышылось у моій пам'яти, видбылось тамъ золотымъ проминнямъ...

А моя пам'ять, той нерозлучный секретарь мій, вже запысуе и сю безвладнисть тила середъ цвиту яблуни, и гру свитла на посынилыхъ лыцяхъ, и мій дывный настрій...

Я знаю, на що ты запысуешъ усе те, моя мучытелько! воно здасться тоби... колысь... якъ матер'ялъ...

Моя мыла донечко, ты не гниваешся на мене?

1902.
Чернигивъ.

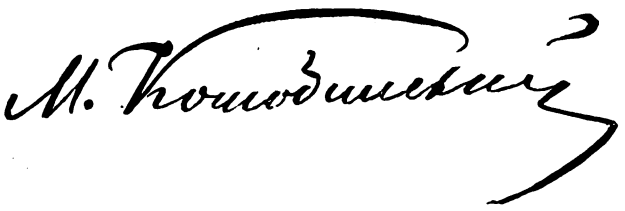

Digitized by Google

Дви души.

Востpилыся души въ безодняхъ блакыти:
Одна, що знудылась на билому свити,
А другая—чыста, безгришна, ясна,—
Летила на землю нудытысь вона.

И стрилыся мовчкы, и мовчкы глядилы,
И все воны разомъ, ту жъ мыть зрозумилы...
И сльозы невпынни, и жалощи, й жахъ
У ихъ заблыщалы въ безсмертныхъ очахъ

Одна на симъ свити кляла и любыла,
Жыла у ій спиву таємная сыла.
А друга летила—узяты винця
Печальныка свиту, поета-спивця.

***

Не все отутъ, на сій земли,—
Велыкый свитъ и неомирный!...
И тамъ, у тій небесній мли,
То не туманъ стоить невирный—

Свиты свитивъ отамъ плывуть,
Тамъ вично йде жыття невпынне...
Въ йому повынно потонуть
Усе обмежене й хвылынне.

Мыкола Чернявськый.

Digitized by Google

Луна зъ „новои Украины".

I.

— Ахъ, попобачыла я того свиту, попобачыла, бодай його николы не бачыты! И стала я, кажуть люде, ни въ сыхъ, ни въ тыхъ, якъ собака въ човни.

— Якъ же жъ воно такъ сталось, титочко?—пытаю я.—Роскажить.

— Та жылы мы колысь недалечко видъ Густыни—чы чулы?

— Знаю,—манастырь такый пидъ Прылукамы.

— Такъ, такъ... Такъ ото й жылы мы тамъ зъ дидивъ и прадидивъ... Все бъ воно ничого, та земелькы, бачте, грунту стало у насъ дуже обмаль—нема чымъ взятысь. А тутъ люде сталы одно другому жалю завдаваты и намъ у вуха туркаты:—не стало вже, кажуть, на юшку, не стане й на петрушку. Що його подiешъ?—У пересельци, кажуть, треба запысуватысь—такый часъ наставъ: люде до Сыбиру йдуть и намъ дориженьку мнуть. Запысалысь ото й мы, и почалы розпродуваты чысто усе—и волыкы, и коривкы, и батькивську оселю, и плужокъ, и возы зъ ярмамы й занозамы—чысто усе до послиднього горщыка й корыта. Зоставылы соби тилькы сокыру та усяке зализо до послиднього ухналыка, щобъ воно тамъ, у невидомому краю, у прыгоди стало.

Баба тяженько зитхнула. А я жду.

— Продалы, грошыкы у гаманець, та почепывшы на гайтаны по пучци ридноi земльци, й повiялысь у той сыбирный вырiй по чавунци. Йидемо день, йидемо тыждень, другый,—а думкы назадъ бижать до того тыхого Удаю, де мы дитьмы, було, купалысь, та до тiеи святои Густыни, де змалку молылысь мылосердному Богови... Бо серцеви ничого не подiешъ—воно такъ и прыкыпило до того зеленого бережечка Удаю.

Digitized by Google

Слухаю я бабу, та й самъ думкою литаю коло тієи Гу́стыни та коло тыхого Удаю, де колысь писля мого вештання то пидъ пырамыдамы фараонивъ, то по пустыни, що колысь Хрыстосъ своимы святымы нижкамы усю исходывъ, то по Шпанській земли ажъ коло Finis Terrae—„кинець земли", то по Севилли й Гранади,—де, кажу, коло тыхого Удаю я колысь давно-давно, у-купи зъ Мыколою Костомаровымъ тынявся, бродывъ частенько, про давню старовыну ридной Украины, про гетьманивъ та про Запорижжя и крымську неволю згадуючы.

А тымъ часомъ баба про „нову Украину" мовъ яку казку мени выкладала.

— И що, Боже!—скилькы тамъ, по тому Сыбиру нашого люду порозкыдано, мовъ насіяно: то били хатки коло якои ричкы выныкають, то тамъ брыль на сонци або смушкова шапка выявыться, то почуеться тыхе, тыхе, мовъ воно плаче,—

Ой у поли могыла зъ витромъ говорыла:
Повій, повій, буйнесенькый, щобъ я не марнила...

— И такый сумъ за серце бере, що здається, буцимъ бы то ту, далеку Украину, давно вже поховано. Такъ ни!—Ото стукотять-гуркотять зализни колеса чавункы, а тоби вчувається, що то коло тыхого Удаю дивчата зъ Манджосивкы або зъ Боршны выгукують:

Ой весна, весна, да весняночка,
Де жъ твоя дочка да паняночка?...—

— А моя Дока заб'ється у куточокъ та въ сльозы... Веснянкы наши та „петривочни" згадує:

Ой и мала ничка петривочка,
Не выспалась моя дивочка,
Не выспалась, не нагулялась—
Зъ молодымъ козаченькомъ та не настоялась...

— А я й соби нышкомъ слезы ковтаю... А воно все стукотыть та гуркотыть и такый сумъ бере, що нибы тоби ридну матиръ у домовыну кладуть. А якъ оглянешся думкою назадъ, то й бачышъ, що ій, неню, вже й поховано на-викы—тамъ десь далеко-далеко, коло тыхого Удаю, мижъ зеленымы лозамы.

— Черезъ скилькы тамъ тыжднивъ, чы, може, черезъ мисяць або й бильшъ дойихалы мы до якогось моря, чы то до велыкого озера, де вже кинець чавунци.

— Та то вже мабуть Байкалъ,—сказавъ я.

— Та, здається, такъ и люде казалы... Я зроду-вику такои велыкои воды не бачыла... И посадовылы насъ тамъ на параходъ... Що Маты Божа!—якъ-же то страшно було на тій води: „от-отъ, думалось, тутъ и кинець намъ пидъ водою." Я молюсь та сльозы ковтаю. А витеръ якъ

Digitized by Google

загуде, якъ почало на насъ зелени зъ пиною хвыли-буруны гнаты, то такъ и здавалось, що перекынемось. Такъ ни—Богъ вызволывъ, хочай зъ переляку моя Докійка занедужала. Та не вона одна, а чымало було й другыхъ, що покотомъ лежалы.

— То певне видъ качкы—морська хвороба така,—сказавъ я.

— А дали я вже й не пам'ятаю, якъ ото я побачыла себе на велыкій якійсь ричци—така велыка, що й Днипро нашъ передъ нею, якъ Удай передъ Днипромъ.

Я догадавсь, що то бувъ Амуръ.

— Плывемо мы дали за водою, и мовъ бы трохы на души полегшало. Воно бъ може и справди полегшало, якъ бы не впало намъ до вуха, що Кытай збунтовавсь. Бувъ на нашому параходи одынъ матросъ, изъ нашыхъ же такы, изъ пересельцивъ. Такъ винъ росказувавъ, якъ ото недавно кытайци почалы зъ того берега стриляты у нашъ городъ, що стоить по сей бикъ, у ливу-ручъ.

— Знаю,—сказавъ я,—то Благовищенськъ.

— Такъ-такъ... Колы плывемо дали, а той Васыль-матросъ и каже: „Дывиться-но, земляки, — онъ тамъ бачыте, кытаець плыве“.—Якый кытаець?—пытаємо.—„Мертвый, каже, що втонувъ, якъ ихъ гналы на той бикъ зъ Благовищенського: тоди потопло кытайцивъ, може, тысячъ зъ десять.“—Дывлюсь я—Маты Божа!—плыве мертвый кытаець за водою, сторчака плыве, а чорна, довга, мовъ дивоча, коса гадюкою попереду несеться. Страшно й дывытысь—такъ рознесло його!... А дали—другый, третій, четвертый—мы й личыть ихъ перестaлы. А дали тамъ до якоись косы прыгнало водою тыхъ мертвякивъ сотнямы... Ажъ волосся въ мене пидъ очипкомъ заворушылось...

II.

Таке оповидання довелось мени слухать отсе у литку, на тому Кавкази, де—

За горамы горы хмарою повыти,
Засіяни горемъ, кровію полыти,—

саме тамъ, де—

Спокон-вику Прометея
Тамъ орелъ карає,
Що день Божый довбе ребра
Серце розбыває,—
Розбыває, та не вып'є
Жывущои кровы...

Digitized by Google

— До якого-жъ мисця, титко, — пытаю я, — дойихалы вы тымъ Амуромъ?

— Ажъ до Хабаривського,—городъ такый. Наши ходакы, що булы тамъ, казалы людямъ, що земля тамъ добра, а лугу та лису й не зайнять. Воно такъ и выйшло. Ще колы мы плывлы видъ Благовищенського, то бачылы, особлыво у праву-ручъ, де кытайськый берегъ, таки гарни та буйни травы, що чоловикъ и вѣрхы—зъ конемъ потоне у тыхъ травахъ, якъ у лиси.

— А скоро вы досяглы того Хабаровського?—пытаю.

— Та такъ, мабуть, коло Палыкопы, чы що. Заявывсь тоди мій чоловикъ до начальства, намъ и далы добрый клаптыкъ землыци й лису зъ другымы, нашымы жъ пересельцямы. И сталы мы будоваты соби хаты, а покы жылы въ куриняхъ, бо тепло було:—литечко, хвалыты Бога, выдалось добре, хочъ пидъ небомъ жывы й спы. А покы наши чоловикы цюкалы тамъ сокырамы—рубалы дерево на хаты, мы, бабы й молоди жиночкы зъ дивчаткамы та дытворою, ходылы въ лисъ то по ожыну, то по калыну, а наши хлопци, у кого булы рушныци, стрилялы усяку птыцю. А птыци тамъ—якъ нагнано іи, якъ насыпано. Муку купувалы у городи. Замисть печи, поклали соби изъ каминя кабыци, пообмазувалы ихъ глыною й пеклы на ихъ коржыкы. Ничого було Бога гнивыты. Якъ прыйде було недиля, або яке свято, то прыцинювалысь у кого до товару—волыкивъ, коривокъ та овечатъ... А все, було, думкы летилы геть-геть далеко ажъ до Удаю... А якъ заведе якый парубокъ—

Туманъ, туманъ по долыни,
Шыроkый лыстъ на ялыни,
А ще пыршый на дубочку,—

то такый тоби туманъ упаде на серце, що хочъ сядь та плачъ... А то, було, якъ дивчата заведуть сумнымы та журлывымы голосамы—

Чы я въ поли та не травонька була?
Чы я въ чыстому не зеленая росла?
Взялы жъ мене покосылы
И въ копыци зволочылы,—
Така доля моя!—

то й мы, стари бабы, у сльозы...

— А зъ того Кытаю одна страшна чутка гоне другу: то тамъ уси наши чавункы пороскыдалы, то людей выризано. Колы бъ, кажуть, и до насъ не добралысь.

— Такъ, титочко, не въ добрый часъ вы въ пересельци пишлы,— кажу я.

— Та де тамъ добрый, добродію!

Digitized by Google

— А таки пересельци, що за довго до кытайськои заверюхы, заздалегидь прыйшлы туды, булы тамъ?—спытавъ я трохы згодомъ.

— Та єсть чымало й такыхъ. Ти попалы туды моремъ, плывучы кругомъ цилого свиту. Цила слобидка ихъ осилась недалечко видъ нашого становыща. И чого то воны, було, не росказують про те страшне море! И не мало ихъ дорогою попомерло, а особлыво дитей. И Господы!—отсе якъ умре хто, то заразъ загорнуть його у яку тамъ рядныну та й кыдають у море, а у мори таки страшни рыбы крутяться коло парахода и якъ упаде въ море яке мертве тило, то ти рыбы заразъ и пожруть його.

— То акула-рыба,—кажу я.

— Та такъ же жъ и воны называлы іи. Такъ тымъ пересельцямъ, що заздалегидь перебралысь туды моремъ, жыветься гараздъ: у ихъ и земли-грунту чымало, и скотынка є, и жывуть заможненько, бо чымало грошенятъ заробылы, якъ чавунку до моря клалы: плата була дуже добра. Тилькы небезпечно, кажуть, було тамъ видъ того страшенного звиру: якъ нападе, було, хочъ на коня, хочъ на яку скотыну, то мыттю зариже.

— То тигры тамъ,—додавъ я.

— Еге жъ... Ото, було, ти ранни пересельци й роспытують насъ про Украину—що и якъ. И якъ почують видъ насъ, що тамъ така биднисть та вбожество, то, було, и скажуть: „а все жъ серце болыть по тій далекій неньци“... Та воно такъ,—хочъ вона и вбога, а все жъ ридна!...

— Якъ же жъ, титочко,—пытаю я,—вы сюды попалы?

— Охъ, добродію, добродію,—и згадаты страшно!... Скоро ото тоди пишла по людяхъ якась пошесть. Казалы, буцимъ бы то видъ тыхъ мертвякивъ-кытайцивъ, що въ Амури потонулы. И почалы люде мерты—такъ мруть, такъ мруть, що й сказаты не можна. Такъ, спасыби Богови й добрымъ людямъ, не далы загынуты. Верталысь звидты на Украину паны, що будувалы чавунку, такъ одынъ панъ и пани, його господыня, и взялы мене зъ собою—ихъ диточокъ доглядаты. Отъ я й доглядаю ихъ, и сюды за нымы прыйихала... А що вже плакала я, якъ вернулась сыротою до тыхого Удаю, такъ плакала, що своимы слизьмы й його тыхи воды доповныла...

Правду сказала баба —„попобачыла того свиту!“

Оттаке-то пролунало зъ „новои Украины“...

Данило Мордовець.

Digitized by Google

Поезіи.

I.

Прыйшла весна, стоять садкы
Зелени та рясни,
И въ тыхъ садкахъ цвитуть квиткы
Барвысти, запашни.

Прыйшла весна—пташыный спивъ
Лунає та бренить;
Видъ тыхъ писень, писень безъ сливъ,
Щось серденько болыть.

Болыть воно и жде чогось
Середъ весняныхъ чаръ,
А навкругы шепоче хтось:
„Теперъ не бійся хмаръ.

Не бійся хмаръ и вирь весни—
Вона жыття несе.
Дывысь: сміються дни ясни,
Дывысь: радіє все!

Радій и ты, и славъ весну,
И пышни рвы квиткы,
И славъ царыцю чаривну,
Сплитаючы винкы."

Digitized by Google

Летыть витрець, шепоче хтось
Прынадлыви слова,
А въ серци биль и жде чогось
Воно... и умлива.

19. V. 1901.

II.

Згадала чомусь я: втоптана й дóвга
Мижъ лисомъ звывалася стежка вузькá...
Я йшла по тій стежци, а въ гылли густому
Бренила пташыная писня дзвинка...

Було мени легко: вси думкы поснулы;
До сонця я йшла помижъ лисомъ ряснымъ,
Воно вже спускалось, зъ землею стривалось,
Край стежкы губывся у сяйви яснимъ.

Було мени легко: ни згадокъ тужлывыхъ,
Ни суму тяжкого; хотилося йты
Безъ краю, до вику по стежци злотыстій
И вичне забуття у грудяхъ несты...

Де тая хвылына, де лисъ той весняный?
Прокынулысь знову вси думы тяжки...
Стою я самотна и згадую сонце,
Стыскаючы въ грудяхъ рыдання гирки...

14. VI. 1901.

III.

Роспустылыся пышни гранаты,
Кыпарысы до неба знялысь
И мыгдали въ пахучíи квиты,
Наче въ сукни рожеви вдяглысь.

И блидíи хымерни олывы
Вкрылы цвитомъ хыбкíи гилкы,
И короны свои мальовнычи
Пиднялы гордо пальмы струнки.

Digitized by Google

А затóка морськая блакытна
Задримала у сни маривнимъ,
Навить витеръ іи не розбурка
Тыхымъ спивомъ своимъ чаривнымъ.

И всмихається сонце блыскуче
У безхмарній небесъ глыбыни,
Шле проминня на тыху затоку
Золотыть дерева въ гущыни...

Молодая дивчына хороша
Край затокы блидая стоить,
Очи смутно блукають по морю,
А на віяхъ сльозына тремтыть.

Нахылылысь надъ нею гранаты:
„Ой чого ты, дивчыно, смутна?
Червоніють, якъ жаръ, наши квиты,
Дыха щастямъ пивденна весна.

Озырныся кругъ себе уважно,
Не дывыся въ морську далыну,
Ты потишся красою прыроды,
Залышы свою думку смутну!...“

Та не чує дивчына ничого
И весна не розважe іи:
Нагадалась ій ридна краина,
Прыгадалыся иншіи дни.

Тамъ немає ни пальмъ, ни гранативъ,
Не здіймаються горы важки;
Тамъ сплелыся надъ ричкою вербы,
Пиднялыся тополи гнучки...

Тамъ пройшлы іи лита найкращи—
И туды іи думка летыть...
Що ій пивдень щаслывый, чаривный,
Колы серце у грудяхъ болыть?

1901 р.

Digitized by Google

IV.

Вчора я серце своє поховати хотила,
Щобъ не болило, не былось такъ дуже воно,—
Зъ ранку жъ сьогодни побачыла небо блакытне,
Проминь веселый до мене заглянувъ въ викно.
Ожыло серце, усе стрепенулось видразу:
„Жыты я хочу, ище похованню не часъ“—
Тыхо спиває, а я одмовляю: „такъ, жыты
Будемо, серце, бо ще твій вогонь не погасъ!“
Будемо жыты мы, покы зима непрывитна
Зновъ не прыйде, не прыдавыть насъ лыхомъ своимъ;
Будемо жыты мы, покы весна молодая
Ще насъ хочъ зридка чарує проминнямъ яснымъ.

21. III. 1902.

V.

Колы душа твоя кыпыть вогнемъ страждання,
И груды давлять сльозы потайни
И хочеться тоби комусь зъ тяжкымъ рыданнямъ
Свои чуття вси выявыть смутни,—

Мовчы тоди, бо знай, що слизъ кругомъ доволи
Пекучыхъ и гиркыхъ є въ кожній людській доли.
Колы жъ въ души твоій прокынеться одвага,
Надія свитла въ серци зацвите,—

То не мовчы: потрибна всимъ смутнымъ розвага,—
Иды до ныхъ, имъ роскажы про те.
Хай будуть сховани въ тоби твои болиння,
Та свитять другымъ радощивъ твоихъ проминня.

28. IV. 1902.

Галина Комарова.

Digitized by Google

Духъ часу.

Оповидання.

Був ъ похмурый зимовый день. Груби, сыви хмары нызько высилы надъ землею и все видъ ныхъ темнило та сирило. Замерзле болото вкрывалося билымъ снигомъ, що злехка укладався въ грубу верству.

Пани Шуминська, замисть пообиднього сну, взяла до рукъ панчишку й сила коло викна. Нищо не мутыло ни кругомъ неи, ни въ ній самій тыхого настрою. Вона знала—де, що и якъ робыться въ господарстви. Знала, що дивкы мылы начыння въ кухни, а парубкы чыстылы стайни та крутылыся коло худобы. А втимъ зимою не треба такъ остро наглядаты за челяддю. Весна, осинь, лито—то пора праци, де пыльненько треба прыкладаты рукы до роботы.

* * *

Пани Шуминська вже була не молода, блызько шестыдесяты литъ, жинка—очи вже недомагалы. Вытягнула вона зъ кышени оправлени въ ригъ окуляры, поклала ихъ на нисъ, кынула въ кутокъ клубокъ зъ бавовною, розложыла дроты й зачала жваво нымы перебираты. Нитка бавовны в'язалася въ ключкы, яки безповоротно чергувалыся новымы, якъ дни, мисяци, лита въ жыттю людськимъ. А скилькы ти дни понеслы зъ собою хвыль прыкрыхъ и мылыхъ, смутку й радосты—хто жъ годенъ спам'ятаты! Одностайна робота навела задуму на неи. Давно пережыти дни й подіи зачалы виджываты, набиралы давнихъ красокъ и жыття, яснилы давнимъ проминнямъ. Пани Шуминська полынула думкою въ далеку мынувшисть, десь у хвыли наймолодшыхъ, дытячыхъ литъ; видгрибалыся воны въ прытупленій пам'яти, якъ бы то було недавно—нибы вчора.

Digitized by Google

Перебираючы дротамы, нагадала вона соби, колы ще маленькою дытыною вчылася тои штукы видъ своєи старшои сестры. Якъ незручно плуталыся ій тоди пальци, зачипалы дроты, вытягалася нытка, прыдержувана рукою вчительлы!... Думкы зъ далекои далечыны миняються, якъ сонни мріи. Тутъ завыснуть на стебельци квитки, залепечуть невыразною мовою дытыны и переходять до поважныхъ моментивъ и подій, а потимъ знову звертають до невыразныхъ дрибныць та загрибають по дорози те, що було найбильше й найважнише въ жыттю. Якъ бы хто бувъ дывывся въ лыце задуманои жинкы, то по його легенькому тремтинню мигъ бы пизнаты, що іи думкы зробылы велыкый перехидъ. И дійсно, ій стала передъ очыма найважниша хвыля въ жыттю жинкы,—хвыля, колы вона стає пидъ шлюбный винець.

* * *

А мала вона тоди ледви шиснадцять литъ. Судженый іи, укинчены богословъ, бувъ сыномъ священыка зъ того самого деканату, що іи батько. Вона не знала його, а бачыла всього разъ, колы прыйихавъ зъ батькомъ своимъ до ныхъ на празныкъ. Перебулы тоди обоє цилый день, бо по служби божій осталыся на обидъ, а тамъ ажъ до вечера. Не могла вона знаты, що на неи впаде його выбиръ, але й не мала нычого проты того. Вси іи блызьки уважалы його зовсимъ видповидною для неи партією, и вона такожъ не мала прычыны дывытысь на се дило инакше. Не було зъ чымъ довго проволикаты—побралыся якъ Богъ прыказавъ, а щобъ липше пизнатыся, малы досыть часу по весиллю... На іи чоли зарысувалася груба зморщка. Нытка одностайно снувалася зъ клубка и в'язалася въ ключкы, а гадкы плылы все дали й дали... Перши почування материнства перенялы іи соромомъ и перелякомъ. Стыдалася кожного чужого ока, встыдалася сама себе, зненавыдила майже свого чоловика. А колы іи маты упевняла, що власне іи станъ повыненъ буты для неи почеснымъ, що гиднисть жинкы миряється чысломъ дитей, не була въ сыли згодытыся зъ поглядамы матери й мала жаль до неи за бракъ чуття. Ажъ килька рокивъ пизнише, колы вже до всього того звыкла, перенялася сама думкамы своєи матери и згодылася зовсимъ зъ іи поглядамы.

Зразу іи материнський небосхылъ бувъ и тымъ захмареный, що прыходылы на свитъ сами донькы.

Видъ викивъ така думка склалася, що сынъ бильше чести робыть матери видъ донькы, але якъ вона була ще молода, то не могла тратыты надіи, що Богъ обдарує іи ще й сыномъ. И рада жъ була вона, якъ свитови, колы іи бажання сповнылысь. Хочъ пестыла вже трьохъ сынивъ и сердечно любыла свои маленьки донечкы, все-такы вона во-

Digitized by Google

лила бъ, щобъ и воны переминылися въ хлопцивъ—не тилькы вже для власного вдоволення, якъ радше для ихъ добра. „Хлопець щаслывишый видъ дивчыны“,—говорыла соби стыха. Вона поривнювала себе зъ чоловикомъ, батька зъ матир'ю та иншыхъ знайомыхъ жинокъ насупротывъ чоловикивъ, и щось нибы укрытый червякъ точыло ии коло серця.

Та все-такы потишалася думкою, що ий Богъ поможе прыбраты для кожнои донькы добре подружжя, а хорошого та щырого для себе зятя.

Ридко котра маты выховае усихъ диточокъ, якымъ дасть жыття, тожъ и пани Шуминськiй зъ восьмохъ лышылося тилькы дви доньки та два сыны,—друга половына полетила въ край вичного супокою, не зазнавшы жыття.

* * *

Смерть и жыття выпадалы на перемину мижъ ии дитьмы и мишалы въ ний почуття жалю и прыкросты, радосты й утихы. Але хочъ и якъ вона побывалась за помершымы дитьмы, то все-такы зъ кожнымъ жыттямъ в'яжеться стилькы надiй, що, дывлячысь на жыви диты, забувала пани Шуминська страту. Роздумувала про ихъ будущыну, про себе саму, про те, якъ колысь, оточена винкомъ дитей та внукивъ, тишытыся буде ихъ шастямъ, прыхыльнистю та пошаною, сыдячы въ ихъ гуртку, де кожне ии слово, кожна забаганка сповнена буде, а вона—горда и щаслыва своимъ материнствомъ. А навить колы бъ на-викы замкнула очи, то ти диты, що дала Богу на услугы, выйдуть напроты матинкы зъ свичкамы й заведуть передъ престолъ Всевышнього.

Будущына дитей була для неи цилымъ свитомъ, одною думкою, однымъ бажаннямъ. Але та будущына, про яку такъ часто думала, не була для неи ничымъ загадковымъ и недосяжнымъ, а навпакы—вона уявляла соби все ясно, якъ ясни та обдумани булы ии планы. Вона хотила, щобъ уси ии сыны булы попамы, а донькы—попадямы, та щобъ уси добре та въ достаткахъ жылы. Вона не видiймала рукъ видъ праци, надъ усимъ сама стояла й наглядала, щобъ лышъ якъ найбильше прыдбаты диточкамъ добра, а щобъ уси инши ии бажання сповнылыся, те покладала на помичъ Божу. Нихто, бувало, не молыться такъ щыро й не выстоить на-вколишкахъ цилу службу божу, не видрываючы очей видъ грубои польськои, въ спадку по баби одержанои молытовнои книжкы. „На интенцiю“ *) кожнои дытыны давала жертвы до церквы—скатерть, подушку на вивтарь, або кытыци до свичокъ. „На интенцiю“

*) На щастя.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Дидона и Троянци.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

найстаршого сына мережала сама шыроку, красну вставку до альбы *), щобы Богъ повивъ його такъ, якъ ій бажалося. На найстаршимъ сыни спочыває майже найбильша надія матери-попади. Не дай Боже, якъ бы найстаршый сынъ якъ-небудь звыхнувся, бо хто жъ въ рази нещастя прытулывъ бы бидну матиръ и молодшу братію, колы бъ хочъ одна дытына не мала певного кусныка хлиба?... Хоча ій чоловикъ бувъ молодый и здоровый, та все-таки майже щоденный выдъ людськои смерты наводывъ ій на тямку образы розкладу й нужды родынъ по смерти головы. З-посередъ тыхъ сумныхъ гадокъ вырыналы такожъ веселиши й гарниши. Колы часовъ сыдила надъ своєю роботою й укладала штыхъ за штыхомъ, нытку за нытkою, а з-пидъ ій пальцивъ выходылы гладеньки, красни лысточкы та квиткы, то й думкы ій хорошилы и прояснювалыся. Вона уявляла соби въ тій альби свого сына за першою службою, якъ винъ спивавъ, выходывъ та стыскавъ людямъ головы—ій та молоденькій невистци, що сыдила поручъ неи; якъ вона та ій чоловикъ гордо выходылы зъ церквы, якъ газды й газдыни **) заступалы имъ дорогу, цилувалы въ рукы та „виншувалы“ ***), що дочекалыся такои потихы. „Ты будешъ ксьондзомъ“,—говорыла вона до малого хлопчыка, що грався въ ій ногахъ. „Я буду ксьондзомъ“,—видповидала зъ повагою дытына, й за се ій маты сердечно цилувала. И теперъ ще, колы видъ того часу стилькы литъ мынуло, ій губы складаються до усмиху, колы нагадає, якъ разъ ій любый сынокъ, що заледви одъ земли пиднявся, дає своій няни кусныкъ шнурочка й каже, щобъ його сховала, бо якъ винъ буде попомъ, то дасть ій повный михъ калачивъ, абы мала чымъ зав'язаты.

* * *

Лита скоро мынають. Не оглянулася пани Шуминська, а диты вже гарненько пидрослы.

Сынивъ виддалы до школы, молодша донька вчылася пры гувернантци, а старша выходыла вже зъ дытынства и вступала въ пору дивування. Та яка хороша була зъ неи дивочка! Складна та гнучка, якъ тилькы що розцвiла весняна квиточка. А очи! охъ, яки гарни булы ій очи: блакытни якъ небо, тыхи та задумлыви якъ вечирня зирнычка... Пани Шуминська зитхнула глыбоко, а дроты нервово затремтилы въ ій пальцяхъ. Зъ тою дытыною дизнала вона найбильше радосты та пова-

*) Одежа у священыкивъ.
**) Газда—господарь, газдыня—господыня.
***) Виншуваты—поздоровляты.

Digitized by Google

жання, але такожъ найбильше жалю та смутку. Вже на шиснадцятій весни свого життя мала вона, такъ само якъ іи маты, женыхивъ, але матери жаль було такъ скоро розставаться зъ донечкою; хотила іи ще хочъ зо два роки маты пры соби. Згадавшы про тяжки обов'язкы, що на неи саму черезъ замижжя спалы, не разъ говорыла, що лышъ тилькы й щастя жинци, що пры мами. Але швыдко прыйшлося пани Шуминській пожалуваты своеи мудрои рады. Женыхы перебувалы та й пощезалы; на висимнадцятимъ роци не було вже жадного, ажъ на дев'ятнадцятимъ сталы іи свататы ажъ два наразъ. Але й тутъ не сталося такъ, якъ маты хотила. Воны обыдва булы кандидатамы духовного стану, та не одного булы походження. Першый сватачъ бувъ сынъ статечнои попивськои родыны. Родычи булы ради його сватанню, и дивчына не мала що йому закынуты; зволикалося дило лышъ про людське око, абы не сказано, що хапаються женыха. По празныку, що выпадавъ за пару недиль, мала та цила справа ришытыся й закинчытыся. Ажъ тутъ власне сталося щось таке, що помишало уси планы. На тимъ празныку пизнала вона свого пизнишого чоловика, та вже й чуты про иншого не хотила. Хороша зъ його була та прыстойна людына—ани слова, але мавъ у очахъ пани Шуминськои дви велыки хыбы. Одно, що бувъ сынъ мужыка, а друге, що кинчавъ ажъ за два роки. Хочъ пани Шуминська не належала до тыхъ, що нызшыхъ видъ себе й за людей не мають, але все жъ таки се видбирало йому трохы повагы въ іи очахъ. Се почуття не такъ бы може ій допикало й навить ледви чы й зародылося бъ, колы бъ у попивъ, якъ то не разъ буває у панивъ, бувъ звычай браты шлюбъ лышъ пры свидкахъ. Але попивське весилля—то амбиція дому, а тутъ замисть ксьондза-добродія й пани-добродійкы сыдитымуть—тато въ кожуси й мама въ перемитци, а пры благословенню іи донька буде имъ рукы цилуваты! По весиллю, то вже все одно—най будуть родычи, яки хочуть: вона не зъ нымы буде жыты, лышъ зъ чоловикомъ, а чоловикъ бувъ священыкомъ такъ, якъ и други, й вона не выходыла зъ свого стану.

Але той день—той одынъ день! Вона говорыла про те зъ донькою; колы старалася якъ найдокладнише выставыты ій клопотлывисть свого становыща, та блидла й червонила, але видповидала ришучо, що не думає зминяты своихъ замыривъ и що для одного дня не хоче посвятыты цилои будущыны й цилого життя. Та колы бъ хочъ заразъ мигъ женытыся, а то ажъ за два роки,—пани Шуминська зъ засады була протывна такому очикуванню. Вже те вона давно чула, що то не добре таки ричи видкладаты; два роки—та то кусень часу! Богъ знає, що може выпасты, скилькы плитокъ скластыся—весилля розійтыся, а панна лышытыся на льоду. Двадцять и однолитня панна—то не жарты, то пахне старою дивкою! И почала жалуваты, що не виддала

Digitized by Google

ій въ шиснадцять литъ, що видступыла видъ тыхъ виковыхъ традыцій, що чымъ борше дивчыну виддаты, тымъ липше. О, стари люде все добре зналы! Воны малы досвидъ! Колы бъ вона вже зо двоє диточокъ до того року мала, якъ ій мама, то бъ ніяки „романсы“ не прыходылы ій до головы, й родычи булы бъ спокійни, що вже далы одній дытыни запезпечення.

Та вже жъ такы вона була ще найщаслывиша зъ тою дытыною. Два рокы мынулы, якъ одна хвыля, и вона бачыла свою донечку раду й веселу зъ тымъ, кого любыла.—Ахъ, якъ мало-мало котра маты має таку радисть!

* *
*

Колы чоловикъ усымъ задоволеный, винъ забуває про те, що перебувъ и мусивъ перетерпиты, ажъ покы зновъ нови невдачи не вразять старыхъ, давно загоєныхъ ранъ. Въ тимъ роци пани Шуминській пощастыло: донька виддалася, сынъ зробывъ матуру *), — все якось добре складалося. Гроши, выдани на доньчыне весилля, малы вже тымъ нагородытыся, що сынъ пиде до семынаріи й выдатки зменшаться. Ажъ тутъ наразъ новый клопитъ: сынъ заявывъ, що не думає буты попомъ. Той сынъ, що ще дытыною давъ няни мотузокъ, абы мала чымъ калачи зав'язаты, той сынъ, на якого интенцію вона дарувала альбу, той сынъ, зъ дида-прадида поповычъ, не хоче буты попомъ! Те не могло ій въ голови помистытыся!

— Що тоби, сыну, такого?—пытала маты.—Чого цураєшся свого стану? Чы може буты кращый станъ, якъ попивськый?

— Шо жъ, матусю,—нехай и такъ, що нема кращого, та мене до нього не тягне.

— Якъ то не тягне? Що то значыть—не тягне?

— А такъ, що не маю до його прызначення.

— Але жъ до недавнього часу ты ни про що й не думавъ, якъ тилькы про те! Видкы жъ наразъ така змина?

— То правда, що я не думавъ ни про що инше, але що жъ маю робыты, колы теперъ думкы мои зминылыся? Такый вже духъ часу повіявъ! Я дуже поважаю той станъ, але бачу, що мени въ йому було бъ за-тисно, що тамъ моимъ думкамъ положено бъ певну граныцю, а я потребую бильше простору, свободы въ набуванню видомостей, наукы!

„Бильше простору, наукы!... Духъ часу такый“! Що се за такый духъ часу? И щось неясне, велычезне и могуче маячыло у неи передъ

---

*) Зробыты матуру—скласты испытъ зрилосты.

Digitized by Google

очыма, щось, що уносыло й порывало цилый іи спокій, передъ чымъ гынувъ старый порядокъ; якыйсь розкладъ видчужувавъ видъ себе ти частыны, що недавно блызько та дружно до себе прылягалы. Навить у-ви сни бачыла кругомъ себе невмолиму змину. Бачыла якусь таємну руку, що переносыла посуду зъ коморы до покою, а зъ покою до коморы, усе зъ поду зсувалося до пывныци *), лижка й столы рушалыся, крисла укладалыся въ одну пирамиду, образы выступалы зъ своихъ рямъ, и навить спружыны старого годынныка трискалы й видлиталы, колисця та дрибни кильця ланцюшка розкочувалысь на вси бокы...

* * *

„Духъ часу такый!“ Га, чы не знала вона його досыть? Чы не винъ то бувъ, колы іи донька мала видвагу прызнатыся, що любыть и що лышъ зъ любовы виддасться? Яку то немылу робыло сенсацію, колы вона зъ донькою бувала по вечиркахъ та забавахъ, а пры тій доньци николы не видступный іи „мылый!“ Якъ люде шепталы помижъ собою, що маты „дозволяє таки романсы!“—„Романсы“—то страшный закыдъ для добре, морально выхованои дивчыны; той закыдъ ще теперъ облывае соромомъ лыце пани Шуминськои. Добре, морально выхована дивчына не кохається передъ видданнямъ, а маты повынна уважаты, щобъ дивчына не „авантурувалася“. Якъ бы ій бувъ хто сказавъ, що іи донька буде „романсуваты“, колы ще надъ іи колыскою сыдила, то була бъ того певне не стерпила,—а потому мусила слухаты насмишокъ та терпелыво зносыты злослыви увагы, бо иншои рады не було!—„Нехай,—думала соби,—яки мени розумни—про другыхъ шепчуть! а якъ бы имъ таке трапылось, то такъ бы само мовчалы та тыхо сыдилы, якъ и я!“ Але та потиха не дуже іи тоди заспокоювала и якась безсыла злисть пидступала до серця. А найбильшъ те іи болило й гнивыло, що іи чоловикъ, прыродна пидпора жинкы, не тилькы що своимъ чоловичымъ розумомъ не радывъ ничого въ іи немылимъ становыщи, але наче бъ не бачывъ и не чувъ, що коло нього діється; а колы зачала йому оповидаты, що люде говорять, що сама донька дає до того прычыну, то такъ розгнивывся, що не тилькы мусила сама його помалу гамуваты, але вкынци все передъ нымъ ще й покрываты...

* * *

Дроты де дали, то швыдче порушувалыся, робота въ рукахъ росла, а нытка в'язалась усе въ нови ключкы. Отъ такъ жыття плыне,—

*) Пидъ—горыще, пывныця—льохъ.

Digitized by Google

думала пани Шуминська,—такъ спишыться до кинця, и якъ ти спущени ключкы, лышає за собою сны, надіи та дороги серцю особы. Скилькы то вона такыхъ жертвъ перенесла? О Боже! яка гирка доля людська! Що довше жыє, то бильше смуткивъ и стратъ вплитається въ його жыття. Але зъ усихъ стратъ на свити нищо не може такъ диткнуты, якъ страта дорогои особы... На чоли задуманои жинкы прибуло килька зморщкивъ, що уложылыся въ груби складкы. Вона зитхнула глыбоко й сылкувалася прогнаты смутни думкы, але даремно. Давни чуття, що нибы прытыхлы й погыблы въ серцю, дрогнулы ризкымы тонамы и глыбше проймалы душу. Тяжка безвладнисть огорнула циле іи тило, а зив'яли рукы безсыло впалы на колина. Бидна маты не могла николы думаты спокійно про люту смерть, що забрала ій въ самимъ розцвити литъ найщаслывишу дытыну. Смерть батькивъ и маленькыхъ диточокъ хочъ и болила, та все выдавалася для ока чымсь прыроднымъ; але смерть въ сыли вику, въ трыдцятимъ роци, що мовъ бы скосыла іи найстаршу замижню доньку, була для неи чымсь такымъ страшнымъ, такымъ прошыбаючымъ, що не могла вона того николы ани забуты, ани ничымъ заступыты. Жахливи образы іи конання та розпукы чоловика и смутне вражиння, колы прывезлы до неи на выховання малу сыритку, одыноку дытыну іи донькы, сталы передъ нею такъ жыво, неначе бъ те все учора діялось. И довгу хвылю було лышъ чуты хлыпання нещаснои матери...

* * *

Нарешти вона пидняла спущену голову и взяла назадъ роботу, що выпала була зъ рукъ. Зъ початку поволи й линыво порушувалыся дроты въ іи пальцяхъ, але та сама тыша, що кынула на неи хвылю сумныхъ згадокъ, видбыла іи назадъ. Биль, що пидносывъ груды сплаканои жинкы, почавъ утыхаты. Порушеный розумъ утышувався, мовъ скаламучене польове джерело, де збовтаный чорный намулъ осидає помалу дрибнымы пылынкамы на дни,—и отъ на прозорій поверхни, що тремтыть ще дрибненькымы хвылькамы, зачынають зновъ видбыватыся найблыжши речи: зломаный пень, кытыци трощи та сыня або жовта квитка. Такъ и въ души пани Шуминськои, що тремтила ще видъ зворушення, зачалы въ тысячныхъ зарысахъ и заломахъ рысуватыся контуры того, що іи завсигды дуже захоплювало. Бувъ то іи димъ, іи цилый свитъ. Не бачыла вона бильше простору, якъ з-по-за його викон, не выбигала гадкою по-за його стины. Въ нимъ замыкалося циле іи жыття, вона ничого не бажала надъ те, що входыло въ його обсягъ. Той димъ, на выдъ такый тыхый, бувъ цилымъ іи щастямъ, выстарчавъ ій у всимъ. Якъ бы тилькы не винъ, не духъ часу, не той демонъ,

Digitized by Google

що все дороге псував и нищив! Винъ, той духъ часу, всувався въ усилякыхъ выдахъ въ щилыны ии дому, вызыравъ зъ кожного кута, бурывъ виковый порядокъ; винъ був закваскою того розкладу, що закрався нидъ ии дахъ; винъ описував магични кругы своєи незминнои воли, холодный на гирки сльозы та жали жиночи. Все те, чого винъ хотивъ, сповнялося, хочъ и якъ вона змагалася проты того. Вси ии диты—сыны, донькы, онукы—пишлы иншымы дорогамы, нижъ вона думала й бажала. Винъ, той духъ часу, ломывъ найдорожчи й наймылиши надиї ии серця.

* * *

Сыны повсталы насупроты батька, а донькы насупроты матери. Чы жъ той сынъ, що першый назвавъ страшного демона по имени, не мигъ буты далеко щаслывишый, якъ бы бувъ пишовъ дорогою своихъ батькивъ, нижъ тоди, колы пишовъ за поклыкомъ того духа часу? Доси бувъ бы вже давно попомъ, жонатымъ, мавъ свою родыну, а такъ що? Пишовъ на того „професора", та видай уже й лышыться вичнымъ сунлентомъ *) та старымъ кавалєромъ, а тымъ часомъ скилькы то треба було перетерпиты клопотивъ та домашнього непокою! Сама прыбыта и зломана, мусила проте, не зважаючы на свій смутокъ, годыты батька зъ сыномъ, яки остро и вперто сталы одынъ протывъ одного. Старый ажъ розболився, сынъ побачывъ вкинци, що нема що робыты, та пишовъ до семынаріи, але одначе запысався на той нещаслывый выдилъ философичный, а потому такы видрикся попивства.

Та сама таємна могуча сыла опанувала й ии молодшою донькою Ольгою. Ій, якъ и братови, обрыдъ попивськый станъ. Мала килькохъ семынарыстивъ, що домагалыся ии рукы, та вси булы ій не до мысли; вона бажала выйты лышъ за цывильного. Той станъ выдавався ій якымсь липшымъ, догиднишымъ, та мабуть хиба лышъ тому, що въ нимъ не жыла. Що бъ то була дала пани Шуминська, колы бъ Ольга була закохалася, якъ ии старша сестра, але на те навить не заносылося. Уси гадалы, що якъ выйде замижъ, то зминыться. Але де тамъ! хочъ має доброго чоловика, красни диты и незлу парафію, але все чогось не вдоволена и не-своя. Вона опанована якоюсь самовильною, облудною хымерою, нибы на перекиръ тыхымъ, статечнымъ та спокійнымъ жинкамъ. Та ии дыка фантазія затроювала ій циле жыття та безжурне и шаслыве дывування въ батькивському доми. Помалу й непозначно, черезъ маловажни на око, а гирки наслидкамы дрибныци, выробылося мижъ матир'ю та донькою безупынне непорозуминня. Кожне „нова-

*) Помишныкъ учытеля.

Digitized by Google

торство", впроваджене донькою, кожне не такъ поставлене крисло» затрымана по новому етикета або нова книжка, дразнылы и гнивылы матиръ до найвыщои миры. А найбильше сердылы ии книжкы, що не знаты звидкы бралыся завсигды въ рукахъ донькы. Пани Шуминська николы соби того не може даруваты й нагадаты безъ встыду, якъ разъ въ напади нервового роздрочення выдерла у донькы якусь новисиньку книжку й подерла на дрибни клаптыкы. Але вона сама була така бидна, въ такимъ блызькимъ до розпукы настрою духа, що не знала, що робыть. Вона перечувала, що зъ тыхъ книжокъ вияло чымсь чужымъ, що се булы высланци та знаряды ворожого ій демона, що зъ ныхъ плыла течія, що де дали, то бильше пидмулювала беригъ ии тыхои прыстани.

* * *

Пальци пани Шуминськои жваво порушалыся, блыскучи дроты лышъ мыгалы въ дрибныхъ ключкахъ, а гадкы торочылыся разомъ зъ ниткою, що тягнулася зъ клубка. Якъ наймолодшый сынъ зробывъ матуру й заповивъ батькамъ, що йде „на правà", вже йому нихто не перечывъ.

— Най уже буде, чымъ самъ хоче,—сказалы обоє стари,—абы лышъ потòму на родычивъ не нарикавъ, бо нема ничого прыкришого, якъ колы диты нарикають, що родычи имъ будучнисть попсувалы...—Але зъ тяжкымъ серцемъ выряжала його маты на университетъ. Доси винъ бувъ дытыною, та хочъ не дома, то все блыжче до батькивського ока, але теперъ самъ оденъ безъ жаднои опикы буде кыненый у выръ велыкого миста, въ ту безодню безмирнои деморализаціи. Охъ, скилькы то добрыхъ хлопцивъ, дитей порядныхъ батькивъ упало жертвою велыкого миста!... И зновъ жыття однои дытыны закрывалося нитьмою безмирного виддаленя, де губылыся всяки умовляння й голосъ матери...

* * *

Зъ острахомъ та неспокоємъ у серцю слидыла маты за кожнымъ словомъ и рухомъ сына, колы той прыйиздывъ зъ колегамы на вакаціи до-дому. Не пускала прозъ ухо жадного слова зъ ихъ дружнихъ розмовъ, та що бильше чула, то бильше ии серце кров'ю обкыпало. Ловыла недокинчени слова и фразы, що ажъ надто ясно говорылы про жыття молодижи, якого вона такъ боялася. Кримъ того видбывалыся объ ии уха ще речення й поклыкы цилкомъ для неи незрозумили: „народъ... ривныстъ, свобода... революція французська... експлоатація му-

Digitized by Google

жыка... сорокъ восьмый рикъ"...—Ось що раз-по-разъ выходыло зъ устъ молодыхъ людей, и тымъ бильшымъ страхомъ наповняло ій, чымъ менше вона зъ того розумила. Найбильшъ одначе тривожылы ій увагы про Бога, про правдывисть його истнованія та опикы... Вона такожъ дійшла, що сынъ не молыться и що въ церкви заховується якъ поганынъ, безъ побожносты и скрухы хрыстыянськои. „О Боже!—говорыла не разъ про себе,—звидкы має взятыся ласка твоя, колы люде не вызнають тебе!... О мудрци, мудрци! лышъ гнивытѐ Бога та наклыкаєте Його кару на другыхъ людей!... Нема Бога?! А звидкы взялося все на свити—дерева, птахы, звирята? Хто все те сотворывъ, якъ не Богъ?"

* * *

Завсигды, колы буря повставала въ души пани Шуминськои, а серце, болемъ диткнене, тремтило—вона высылала невыдымого посла до Бога—молытву. И чула, якъ выклыканый нею ангелъ божый зблыжався и прыносывъ спокій. Тоди сыла молытвы була ій ще потрибниша, якъ колысь иншымъ часомъ. Щобъ видвернуты справедлывый гнивъ Божый видъ невирного сына, вона брала до рукъ свій молытовныкъ и видмовляла молытву, прыписану на смутокъ и терпиння. Але слова молытвы замисть лагодыты ій сумъ, ще бильшъ його змагалы. То бувъ гымнъ до Бога, що прославлявъ Його всемогучисть, сылу та доброту безмежну, якои люде не пизнаютъ, и кинчався просьбою найныжчои рабыни:

Въ тыхъ най лышъ Твои громы ударяють,
Що Ты имъ жызнь давъ, а воны Тя не знають!
Се моя просьба щоденна, покирна,—
Тымъ Тебе славлю я, рабыня вирна.

Слова гымну запалювалыся передъ ій очыма огнянымы стриламы, а холодный питъ выступавъ на чоло. И вона стилькы, охъ, стилькы литъ молылася и просыла за пимсту на невирныхъ, а теперъ та пимста сунеться до неи самои, завысає чорною хмарою надъ ій власнымъ гниздомъ и грозыть громомъ...

И ввыжалося ій, що той гримъ вже недалеко, що вже чує вона видгукъ його глухого гуркоту въ повитри, що перши блыскавкы вже продырають небо.

Якось разъ чытавъ ій чоловикъ въ газетахъ, що „теперишня молодижъ виддається фантастычнымъ мріямъ и побываеться за зминамы въ суспильности, але се дійсно лышъ фантазія та выдумкы молодыхъ головъ. Викового ладу нихто зминыты не може, а зминяеться винъ самъ собою, промысломъ та видкрыттямы. А ти, кому здаеться, що

Digitized by Google

суспильни видносыны можна зминыты якъ одижъ, нибы офицерськый мундиръ переробыты на фракъ бальовый, або коротку куртку на поважну чемерку, ти не знають, що тымъ спровадять лыше кроваву катастрофу, ничого не досягнуть ани для себе, ани для загалу та стануться лышъ жертвою свого хвылевого запаморочення, знарядомъ въ рукахъ людей, що вганяються за почестямы". Мало вона зъ того розумила, але серцемъ розибрала, що се стоить въ якомусь звязку зъ тымъ, що вона чула зъ устъ свого сына та його товарышивъ. И зъ того може выйты щось дуже-дуже зле. Богъ выдымо покынувъ тыхъ, що Його зневажають и йдуть на бездорожжя, не просвичени Його мудристю та ласкою. Затрясеться земля видъ гуку боротьбы, стогону тяжкыхъ ударивъ; одни впадуть трупамы на мисци, други завыснуть у повитри, и лышъ крукы закрычать надъ ихъ трупамы; воны зогныють въ бездонныхъ горлахъ тюремъ, заваленыхъ зализнымы брамамы.

А чому жъ не сыдиты тыхо та не хвалыты Бога, що надъ намы усима пануе?... А хто все робыть, хто спроваджує гнивъ Найвыщого, якъ не винъ, якъ не той духъ часу, якого нищо заспокоиты, ани вдовольныты не може? О Боже! на що ты попустывъ чортови увійты въ таку сылу, яка лышъ усюды шырыть заразу злого?...

* * *

Плетиння вже доходыло до краю, але пальци й думка старои жинкы не переставалы працюваты. Духъ часу стоявъ передъ нею въ цилій своій гризній постави, стоявъ якъ на згарыщи усихъ іи планивъ та надій. Винъ не лышывъ ій жаднои потихы, не ощадывъ жаднои дытыны. Винъ кынувъ окомъ вже навить на іи внучку, одыноку донечку іи помершои доньки, таку ще молоденьку, безъ претенсіи до свита. Ахъ, якъ гирко, якъ тяжко стратыты останню надію!... А вона все ще думала, що хочъ ту рослынку зможе охороныты. Ажъ ось недавно, кылька мисяцивъ тому, вона дизналася, що той клятый духъ часу й іи опутавъ своимъ заразлывымъ дотыкомъ. Вона сыдила такъ, якъ и теперъ, и перебирала насиння, щобъ садыты городыну, колы іи внучка зблыжылася до неи.

— Добре, що-сь прыйшла,—сказала бабуся,—поможешъ мени насиння перебираты.

Дивчатко зачало бабуни помагаты, але пальчыкы іи тремтилы, а лычко було блидше, якъ звычайно.

— Що тоби, моя дытыно? — пытала журлыво бабуня, — чы ты не слаба?

Дивчатко заперечыло головою, але дви груби сльозы упалы на звытокъ паперу. Бабуня, знепокоєна, закыдала іи пытаннямы, на яки

Digitized by Google

внучка лышъ усе дрибнишымы сльозамы залывалася. Нарешти на-силу видповила, що вона бъ хотила бильше вчытыся.

— Хиба жъ ты ще не досыть навчылася?—пытала здывована бабуня,—чы не мала-сь гувернанткы?

— Правда,—вышептала дивчына,—але я... я... хотила бъ такъ учытыся, абы маты свій власный хлибъ... я хочу буты вчытелькою!

Бабуню якбы хто ножемъ у серце пхнувъ! Кошыкъ зъ насиннямъ захытався, довги и кругли зернятка розбиглыся по земли, а потикъ гиркыхъ сливъ вырвався зъ ій устъ:

— Донька моєи доньки—вчытелькою! О, ты невдячна дытыно! Чы ты вже така бидна, абы-сь мусила сама на себе заробляты? Чы мы не въ сыли вже тоби пòсагъ справыты? Врешти маєшъ батька—чы жъ и винъ не старається на тебе?...

Дивча прытыснуло руки до губъ, абы здержаты голосне хлыпання, й тыхо выйшло за двери, та забывшыся въ найтемнишый кутъ сусиднього покою, довго-довго плакало...

* * *

Тяжко було бъ опысаты, якъ ти сльозы болилы пани Шуминську. Вона бачыла, що рòзбратъ мижъ нею й тымы, якымъ дала жыття, стававъ де дали, то бильшый и все шырши захоплявъ кругы. Вси воны видъ неи видломлювалысь и гуртувалыся въ инши, осибни гурты. Ахъ, якый неподибный бувъ сей выдъ до того, що вона соби укладала, колы все те, ще маленьке, крутылося коло ій нигъ! Якый контрастъ бувъ мижъ дійстнистю й тымъ, що вона соби уявляла: якъ то вона, сыдячы въ гурти дитей, буде для ныхъ найпершымъ авторытетомъ, якъ кожну ій увагу, кожне ій слово сповнятыме слухняне поколиння, що шанує досвидъ вику. Воны й теперъ любылы й шанувалы ій, але та любовъ не була така, про яку вона думала, а пошанування було бильше прынятою формою, нижъ выплывомъ дійсныхъ видносынъ. Чы не була вона похожа на ту квочку, що вывела качата? Вона, бидненька, такъ довго зрикалася для себе всякыхъ утихъ, сыдила мовъ прыкована до одного мисця, вставала лышъ за-для заспокоєння голоду, абы лышъ колысь оточена своимы пысклятамы могла выйты на шыроке поле, вчыты ихъ дзьобаты маленькымы дзьобкамы, склыкаты до найденои здобычи й загортаты пидъ свои опикунськи крыла... А дочекавшыся того, колы вси ій диты выйшлы зъ тисныхъ шкаралущъ и моглы вильно рушатыся, вдоволена й щаслыва выпроваджує усихъ надъ беригъ потока. Молоденьки створиння несмило та зъ острахомъ зблыжаються зразу до невидомого имъ елементу, але скоро тилькы вмочылы дзьобкы, осмилылыся й, замисть зъ берега вытягаты головкы, пишлы зовсимъ у

Digitized by Google

воду. Дарма бигає маты берегомъ и клыче розпучлывымъ голосомъ. Молоде поколинния не оглядається й не чує ій поклыку. Його порыває рвуча хвыля, що нибы тоне... пидносыть... пропадає. Тутъ заграє блискучымъ свитломъ, тамъ замаячыть таємною тинню, а все дали й дали порыває, колыше, голубыть, маныть и шепоче стыха:

Du liebes Kind, komm, geh' mit mir,
Gar schöne Spiele spiel' ich mit dir!
Manch' bunte Blume wächst an dem Strand,
Meine Mutter hat manch gülden Gewand...

На дротахъ лышылося лышъ килька ключокъ. Нытка выпружылася. Шуминська звязала останню ключку и нытка урвалася.

Усьому на свити прыходыть кинець.

Наталя Кобрынська.

Digitized by Google

Пісня про сорочку.

Зъ Томаса Гуда.

Потомылыся пальци слаби,
Червоніє въ охмареныхъ очахъ;
Швачка голкы не кыда въ журби,
Вся у руб'яхъ дрижыть нежиночыхъ.
Шый! шый! шый!—
Въ мукахъ голоду, вбожества, спрагы!
И тремтивъ ій голосъ сумный,
Про сорочку спивавъ безъ розвагы.

—„Заробляй, заробляй, заробляй,
Докы пивень не крыкне на двори;
Заробляй, заробляй, заробляй,
Докы зъ неба прысвичують зори.
О, нещасныце, краще бъ була
Ты рабою у турка-деспота
И, якъ жинка, души не спасла,
Колы се—хрыстыянська робота!

Заробляй, заробляй, заробляй,
Докы колесомъ свитъ не заблыма;
Заробляй, заробляй, заробляй,
Докы бачышъ хочъ трохы очыма.
Тилькы й знай: стибокъ, ластивку, зшывъ—
Та зшывъ, ластивку, стибокъ-дорижку,
Раз-у-разъ, покы сонъ не звалывъ,
А вже кгудзыкъ скинчышъ и на лижку.

Digitized by Google

Чы згадавъ же хто-небудь, що се—
Матери наши, сестры, дружыны;
Не билызну беремъ мы, а все—
Все жыття видбираємъ въ людыны!
Шый, шый, шый—
Въ мукахъ голоду, вбожества, спрагы!
И сорочку, и сàванъ сумный
Одынаково шый безъ розвагы!

Та не будемъ про смерть мы казать:
Кистякъ выклыче тилькы огыду,
А не лякъ, бо ни даты, ни взять—
Се найкращый мій образъ по выду:
Такъ на мене скыдається винъ...
Чы за працю я зйимъ колы ласо?
Чомъ не вбавышъ на хлибъ, Боже, цинъ,
А не збильшышъ на кровъ та на м'ясо?

Заробляй, заробляй, заробляй!
До труны не спочыты сироми,
И за все оте въ руб'и гуляй,
Жуй шкурынку та гный на соломи.
Мій кутокъ—стилъ та лавка крыва,
Зъ усихъ бокивъ обидрана стриха,
Голи стины,—по стинахъ бува
Своя тинь промайне—вся й утиха.

Заробляй, заробляй, заробляй
Видъ зирныци и зновъ до зирныци;
Заробляй, заробляй, заробляй,
Наче каторжныкъ-злодій въ темныци.
Заробляй: стибокъ, ластивка, зшывъ—
Та зшывъ, ластивка, стибокъ-дорижка,
Докы мозку ще трудъ не зсушывъ,
Не поклавъ тебе на́-викъ до лижка.

Заробляй, заробляй, заробляй
Въ темни дни та холодни зимою;
Заробляй, заробляй, заробляй
И тоди, якъ повіє весною,
Якъ пташкы защебечуть въ гаю,
Полетять молоди пташенята,

Digitized by Google

Роздратують загарнисть твою,
И темнишъ тоби зробыться хата.

Охъ, и я бъ такъ знялась, якъ пташкы,
Середъ вильныхъ степивъ погуляла,
Кругомъ мене щобъ пахлы квиткы,
Нади мною блакыть щобъ сіяла.
Я бъ по травци пройшлась, ожыла,
Повнымъ серцемъ дыхнула на воли...
Охъ, колы бъ я багатша була,
Не кляла бъ безпораднои доли!

Видпочыты бъ хочъ трохы мени
За мій довгый пекельный одбутокъ;
Не кохання, не мріи дурни
Сього прагнуть, а туга та смутокъ
Я дала бъ усю волю плачу,
Я розважыла бъ жаль по крыхитци;
Такъ не можна й сього до-схочу:
Сльозы шкодять и голци, и нытци!"—

Потомылыся пальци слаби,
Червоніе въ охмареныхъ очахъ;
Швачка голкы не кыда въ журби,
Вся у руб'яхъ дрижыть нежиночыхъ.
Шый, шый, шый—
Въ мукахъ голоду, вбожества, спрагы!
И тремтивъ іи голосъ сумный,
(Вчуйте, дукы, той стогинъ марный!)
Про сорочку спивавъ безъ розвагы.

Зъ англійськои мовы переклавъ

Павло Грабовськый.

Digitized by Google

Иродъ.

Риздвяне оповидання.

Перший день Риздва. Селяне вси на вулыци. Ось стари смокчуть люлькы та весело балакають про всяку-всячыну, а бильшъ про хазяйнування, про врожаи, та про оплаткы. Бабы окремо, лущать насиння, пащыкують, сміються, балакають про сувои, про те, що куры не несуться, що у бабы Горпыны картопля померзла у ями, що московка Грыцыха вчадила пидъ самисенькый понедилокъ.

— Еге, знаемо мы сей чадъ!—озывається на все село звистна баба-плескуха,—сей чадъ видъ Панька, що кожнои ночы ходыть до неи. Хай повернеться іи чоловикъ зъ москаливъ—буде ій сто болячокъ у печинкы: винъ ій ребра поперебывае!...

Молодыця, що сыдыть поручъ плескухы, роспынається за Грыцыху и... пишовъ пересудъ!... Тутъ бабськый судъ окружный. Тутъ свій прокуроръ, свій оборонець, свои прысяжни,—все свое, и въ мыть прысудылы Грыцыху у Сыбиръ, прысудылы за те, що вона вже прывела дытыну и втопыла іи у ставку!... Прысудылы й языкамы пидпысалы ришенець московци, хочъ у тієи ще дытыны й не було, и въ ставку іи вона не топыла,—та судъ зъ бабивъ на се не вважа, бо переконаный, що колы сього ще не скоилось, то мусыть скоитысь.

— Вы хочъ бы на свій судъ Грыцыху поклыкалы,—заступається молодыця,—а то воно якось по-за очи—погано, не по-судейськы! Торикъ тежъ вы іи судылы, а пройшовъ рикъ—и ніякои дытыны!... Та ось и сама Грыцыха йде. Ховайте, бабо-засидатылыця, свого языка, бо московка його вамъ вырве...

— Хиба то я перша сказала?—перелякано видмовляє плескуха.—Пуръ вамъ, моя хата зъ краю, я ничого не знаю! Сами вже засудылы бидну молодычку, а на мене горы вернуть! Охъ, треба бигты до-дому, я й забула, що теля не наповане стоить. Прощайте!

Digitized by Google

Плескуха пидскочыла та й мало не пидбигцемъ подалась одъ гурту. Бабы зареготалысь.

— Здрастуй, голубонько! зъ Риздвомъ святымъ, моя люба сыриточко!—проказала плескуха московци, що йшла на зустричъ ій, а сама яко мога ходу видъ „голубонькы"...

Молоднеча на ставку. Тутъ сири шапкы козацьки поперемишувалысь изъ яскравымъ убраннямъ дивчатъ, зодягнутыхъ въ кольорысти плахты, червони зъ миднымы пидкивкамы сап'янци, хусткы й гарячи стричкы, що ажъ очи у себе вбирають. Зелени та червони поясы поверхъ чорныхъ жупанивъ молодецько перепоясують гнучкый станъ парубоцтва. Мовъ бжолыный рій гуде-веселыться козацьке парубоцтво. Скрыпка пыщыть, бубонъ гуде и гукъ сей далеко чуты на сели. Лидъ стогономъ стогне, якъ садыть жвавый козарлюга гопака, вытанцьовуючы закаблукамы на вдывовыжу хымерни выхылясы та ще и въ перебій. Порохъ здіймається з-пидъ пидкивокъ, що такъ и крешуть дзеркальну поверхню замерзлого ставка. Дукачъ не зворухнеться зъ мисця у дивчыны, якъ вона танцює санджаривку. Наче лебидка, плыве выступцемъ чорнобрыва передъ козакамы. Смиховыны, танци, музыка, жарты—все злылось до-купы въ якыйсь чаривный малюнокъ. И ввесь сей малюнокъ затоплено проминнямъ холодного зимового сонця, що одне тилькы й дывыться байдужно на веселощи, гоминъ та жарты. Усе радіє, все веселыться, усе святкує! Навить били хаты—и ти весело, задоволено позырають своимы викнамы, въ якыхъ шыбкы дидъ-морозъ порозмальовувавъ выгадлывымы вызерункамы та повбиравъ у срибне пир'я...

Одна хата не празныкує; вона похылылась, осила, якъ та печеряця, и скыдається на болотяну пляму середъ билого та блыскучого снигового вбрання.

Се багатырева хата—козака Степана Безкровного, що йoго люде за глытайство Иродомъ продражнылы...

Згадуючы про Степана, люде важко зитхалы, лаялысь, и балачкамъ про те, якъ винъ обдыра хрещеный людъ—не було й кинця-краю. Се по-за очи, а въ вичи ти жъ такы селяне велычалы його „добродіемъ". Здається, не було такого козака, який бы не побувавъ у сього „добродія", не пидпиравъ його одвирка, не пидпысавъ векселя, а выходячы видъ Степана зъ позычкою, не хытався видъ його горилкы, въ якій бувъ и тютюнъ, и дурманъ. Такою отрутою частувавъ Безкровный своихъ гостей. Бувало й такъ, що вып'є чарку такои мишаныны чоловикъ та й пидпысує непрытомно, ничого не тямлючы, Степанового векселя, такъ зложеного, якъ схотивъ Безкровный. Своимъ „безкровнымъ" душогубствомъ, безкровнымъ, якъ перкгамынъ, лыцемъ—Степанъ якъ-разъ пидходывъ пидъ своє призвыще. Невелычкый, сухый, якъ кистякъ, зъ пташынымъ выдомъ та маленькымы оченяткамы—Без-

Digitized by Google

кровный здавався бидолашною, безпорадною истотою. Колы жъ ся безпорадна истота чула гроши, тоди зразу виджывала й перероблялася на щось ненажерливе: лыце нервово якось ворушылось и посмыкувалось; дротяни вуса настовбурчувалысь, рукы йому тремтилы, а очи зразу ставалы велыкымы и блыщалы, займаючысь фосфорычнымъ блыскомъ, якъ у того кота, що вже наставывся плыгнуты й наскочыты зверху на мышу. Степанъ ходывъ понуро, зъ похылою головою, нибы розглядаючы руди передъ своихъ чобитъ. Чоботы булы рвани, одежыну Безкровный таку носывъ, що, здається, на старцеви краща буває. А якый на масть бувъ на йому жупанъ—не можна и сказаты,—такъ бувъ засмальцьованый винъ у дьоготь, сало и всячыну. За скилька крокивъ можна було почуты, що йде Степанъ,—сморидъ видъ його якыйсь видгонывъ. Та хочъ здавалось, що Степанъ дывався раз-у-разъ у землю, а проте винъ усе бачывъ добре, що по обыдва боки робыться. Видъ його очей не втикло, що ливоручъ у сусида потрухлы пидвалыны пидъ коморою,—„прыйде, небезпреминно прыйде до мене грошей позычаты", миркує Безкровный и вже личыть, якый процентъ винъ злупыть зъ сусида. Добре бачыть Степанъ, що праворучъ на паркани намалювавъ крейдою якыйсь шыбеныкъ щось на Кощія-безсмертного схоже, а пидъ нымъ напысъ: „Иродъ Безкровный". Бачыть, якъ диты, побачывшы його, перелякалысь, кынулысь у-ростичъ та крычать: „Иродъ, Иродъ иде! тикаймо, бо шкуру зъ насъ здере!" Иродъ мавъ такый хыстъ, що бачывъ чоловика наскризь и вже напередъ знавъ, чого до його прыйшовъ козакъ, чого тому бракує, и Безкровный заздалегидь розважавъ, скилькы можна высмоктаты процентивъ и здерты зъ нього шкуръ. Зважывшы се, винъ насидавъ на свою жертву, накыдавъ ій на шыю ярмо й лупывъ шкуры, скилькы йому хотилось. Не потураючы стогонамъ свого паціента, Безкровный робывъ зъ нымъ те жъ саме, що й павукъ зъ мухою, якъ вона, бува, заплутається у його м'ягке павутыння. А найбильшъ такы допомигъ Степанови дукою статы козацькый лисъ, що за проценты, за стовбъ та позыку непрымитно, по шматочкамъ, перейшовъ на власныстъ глытаеви. А якъ на п'ятдесятъ верстовъ навколо не було ани деревыны путящои, а його лисъ заразъ такы за селомъ, то Иродъ продававъ дерево, якъ то кажуть, на вагу золота. Степанови дубкы, що булы на очахъ у селянъ, не одного й спокусылы и за крадижку багато людей побувало въ острози. Не разъ уже козакы пидпалювалы двиръ Иродивъ, але одибравшы штраховку, винъ ще дужче душывъ селянъ, а спаленый двиръ знову застроювався коморамы—коштомъ тыхъ же такы бидолашныхъ козакивъ. Де-килька разивъ тягалы Степана по судахъ за те, що винъ бере велычезни проценты, але Иродови й судъ ничого не мигъ подіяты. Якъ почне винъ доводыты судови, то й выявыться, що винъ бере тилькы казенный пор-

Digitized by Google

центъ, та й то самый невелычкый. Певна ричъ, що судови не доводылось знаты про ти проценты, що не булы позначени по паперахъ,—уси оти одробитни дни, штрапы за позвы, яки можуть буты, то-що; а якъ винъ умивъ добре ховаты кинци, то й выходывъ сухымъ изъ воды.

— Колы важко платыты—не беры, а въ мене все по закону та по божому: чужого мени не треба, не ласый я на його!—такъ казавъ Иродъ та ще й нарикавъ на людську невдячнисть.

Сыдивъ Степанъ самотне кинець села, недалеко видъ свого лису. Була колысь у старого жинка, та вмерла. Казалы козакы, що винъ ій звивъ, що вона померла голодною смертю. У Степана велычезный двиръ, навколо його—нови клуни, коморы, льохы, а худобы ани знаку: йому робылы козакы своєю худобою за процента. Скризь на дверяхъ та брами важки колодкы, въ кинци дворыща—чорна, довга якъ труна, похыла хата Безкровного; трухляве дерево, шашелемъ поточене, вже й вогонь не бравъ, и скилькы горивъ Степанъ, а хата все стоить стара. Биля хаты стырчыть обгорила, чорна акація, скризь валяється головня. Окримъ колодокъ, Степанове добро стеригъ здоровенный песъ Кудлай; щыро винъ служывъ своєму хазяинови за шматокъ цвилого хлиба, та й того не що-дня доводылось коштуваты.

— Менше годуваты—лютишый буде!—казавъ Иродъ. Кудлай и справди бувъ лютый. Його и злодіи боялыся й не зважувалысь його зачипаты, бо вовкодавъ бувъ, завбильшкы зъ добре теля, мало не по поясъ чоловикови. Отруиты пса не можна було ніякъ, бо Кудлай бравъ йижу тилькы видъ свого хазяина, и ни видъ кого бильше, хочъ бы мавъ здохнуты зъ голоду.

Ще давнише Безкровный показувався часомъ мижъ людьмы, бувъ балакучый, та писля оказіи зъ козакомъ Иваномъ почавъ ховатысь видъ людей. Передъ самисинькымъ різдвомъ Степанъ поцинувавъ добро Иванове, бо той щось тамъ йому винен бувъ,—поцинувавъ и забравъ соби на власныстъ и землю, й хату, и все хазяйство. Дарма бидолаха у „добродія“ въ ногахъ плазувавъ, благаючы зглянутысь хочъ не надъ нымъ, то надъ жинкою та дитьмы дрибнымы й не выганяты ихъ зъ хаты—ничого не пособыло: черстве серце у глытая не ворухнулось. Винъ не зглянувся на чуже безталання й не помылувавъ чужого кубла.

— Що жъ—я по закону!—видповидавъ винъ на вси благання.

— Ироде!—скажено крыкнувъ тоди Иванъ, схоплюючысь на ногы та вхопывшы Степана за горло. Степанъ захрипъ, очи йому наллялыся кров'ю. Ще хвылына-друга—и роспаленый Иванъ задушывъ бы Безкровного.

Пры сьому було багато людей, але нихто не кынувся рятуваты й навить зъ мисця не зворухнувся, щобъ обороныты глытая. Якъ бы не

Digitized by Google

Кудлай, що кынувся на груды Иванови й вызволывъ свого хазяина, не втекты бъ тому видъ наглои смерты.

Степанъ прожогомъ ударывся на-втьокы.

— Я тоби сього такъ не подарую!—крычавъ Иванъ, похваляючысь навздогинъ „Иродови".—Не буде тоби черезъ мене супокою!...

Проте Ивана зъ сим'єю выкынуто на вулыцю. Жинка зъ горя занедужала й мусилы ii одвезты до миста въ ликарню; дитей порозбиралы люде Хрыста-рады. Тры дни ходывъ Иванъ изъ сокырою навколо дворыща свого ворога, але той не выходывъ. Тоди Иванъ кынувся до його въ хату, але тамъ никого не було: Степанъ догадався, що треба Ивана сподиватысь у гости, й заздалегидь поховавъ своє добро та й самъ сховався въ льоху.

Иванъ не вытрымавъ свого лыха. У-ночи того дня його знайшлы на дуби у лиси Безкровного,—винъ высивъ на пояси.

Зъ сього часу Степанъ выдымо переминывся; винъ почавъ ховатысь видъ людей. Спершу думалы козакы, що въ Ирода совисть прокынулась, а черезъ се дожыдалы, що винъ дешево буде продаваты дубы зъ лису, але помылылысь. Степанъ такъ само „по божому" торгувався и бравъ проценты, тилькы наче боявся людей и сыдивъ усе самотою.

* * *

Вже другый день, якъ Степанъ не выходыть на свитъ Божый. Замкнувся старый у своiй чорнiй хати й жахається усього жывого, ховається видъ людей, стережеться навить свого Кудлая, самъ себе лякається. Вже другый день горять, не вгасаючы, у Степана въ хати лямпадкы та чадять воскови свичкы передъ образамы,—а ихъ багато у Безкровного: вси стины пообвишувано имы, бо Степанъ навмысне колысь йиздывъ по ярмаркахъ та скуповувавъ образы, не мынаючы й такыхъ богомазивъ, що не знать що малювалы. Вже другый день Степанъ махає кадыломъ, кадыть яловцемъ передъ кожною иконою, молыться, б'є поклоны та спивае: „Помылуй мя Боже, помылуй мя!"

Дымъ туманомъ высыть у нызькыхъ, темныхъ хатахъ, выйида очи, а духота така, що нема чымъ дыхаты... А з-передъ очей не вступається страшне облыччя Иванове,—таке, якымъ було воно, якъ його знято зъ дерева...

Ударено въ уси дзвоны: першый день риздва, але се велыке свято не прынесло полегкосты Степанови. Винъ и про його, и про все на свити забувъ, и тилькы одна думка—про Ивана—цвяхомъ сыдыть у голови.

Digitized by Google

Скоро тилькы наставъ вечеръ, Степанъ подывывся, чы замкнуто двери, зазырнувъ за скрыню, пидъ лижко—чы нема тамъ кого схованого,—и ставъ на-вколишкы передъ образамы. Довго молыться Степанъ. Свитло видъ лямпадокъ пробигае смугамы по кощавому лыци Степановому та по згорнутыхъ на грудяхъ рукахъ. Невыразно-довги тини видъ його постаты выростають по куткахъ, тремтять, колываються, нахыляються, зныкають и знову з'являються. Ось Степанъ б'є поклона, знову пиднимае голову, розгынае спыну... поглядъ його впавъ на розип'ятого Хрыста, и винъ весь холоне зъ жаху. Замисть розип'ятого Исуса, на хрести зъ поясомъ на шыи высыть Иванъ и пыльно дывыться въ вичи Безкровному, въ душу йому заглядае... Духъ Степанови забыло, серце корчыться зъ болю, кровъ крыгою береться. А Иванъ усе дывыться—такъ дывыться, якъ тоди, колы його знято зъ дуба: божевильно, холодно, страшно... Степанъ пам'ятае сей поглядъ. „Иродъ" тремтыть, якъ на осычыни лыстъ, подаеться назадъ, хоче забытыся въ кутокъ, заховатысь, щобъ не бачыты того страшенного погляду,—дарма все: куды не повернеться винъ, скризь чыгае на його той поглядъ, пече його й наскризь проймае тило болючымъ жахомъ... Ось губы въ мерця затремтилы, сынiй языкъ зворухнувся—и розiйшовся по хати голосъ—страшный для Степана...

— Иродъ!—простогнавъ мрець.

— Иродъ!—обизвався другый голосъ.

Степанъ додывляється—поручъ зъ Иваномъ стоить пидъ хрестомъ божевильна його жинка.

— Иродъ!... Иродъ!... Иродъ!... — почулыся въ хати дытячи голосы. Степанъ бачыть дитей Ивановыхъ, бачыть покараныхъ за крадижку въ його лиси козакивъ, бачыть усихъ людей, зъ якыхъ винъ бравъ проценты, лупывъ шкуру. Воны стоять голи, але безъ шкуръ: жыве м'ясо на ныхъ, а по йому тече кровъ...

— Я жъ тоби казавъ,—говорыть Иванъ,—що я тоби свого не подарую, що не буде тоби черезъ мене супокою!

Степанъ не може дыхаты. Щось душыть його за горлянку, якъ Иванъ колысь душывъ. Винъ сылкуеться крыкнуты, гукнуты Кудлая, але почувае, що стыснута горлянка не дае голосу.

— Иродъ!—гуртомъ заспивалы ти голи, зъ шкуры обидрани люде й кыдаються зъ сымъ словомъ уси разомъ на Степана. Винъ падае, летыть въ якусь безодню швыдко-швыдко, ажъ духъ займае, и—прокыдаеться...

Иродъ-царь за Хрыстомъ ганявся.
Винъ за нымъ дуженько вганявся;
На сидельци не вдержався,
Зъ кобыльчыны увирвався
Та й упавъ на шляхъ!...—

Digitized by Google

гучно росходыться спивъ дужыхъ парубоцькыхъ голосивъ, выводючы знайому Безкровному колядку. Винъ все ще не має сылы опам'ятатыся, не може зрозумиты—чы се винъ чує у-ви сни ще, чы то навспражкы пидъ викномъ у його голосы жывыхъ людей. Степанъ прыслухáється, соби виры не діймаючы.

Винъ лежыть, духъ ледве одводе;
Кобыльчына округъ його ходе,
Йому въ вичи заглядає...

выразно вже чує Безкровный колядку. Якъ божевильный хапається винъ за голову й хоче вымовыты, але тилькы простогнаты може: „ризд....во"...

И сльозы ллються глытаєви по щокахъ; винъ на-силу зрывається зъ мисця, кыдається до скрыни, хочъ рукы йому не слухаються, тремтять, думкы въ голови плутаються. Ось пидъ руку попалы гроши; Степанъ пидбигає до викна, за якымъ усе спивають колядныкы, видсуває кватырку й кыдає жменею мидякы; ось колядныкы пишлы дали. Хвыля свижого повитря врывається въ хату, остужує Степанови голову; винъ дыхнувъ вильно, на повни груды.

— Вси, вси знущаються—Иродомъ велычають!... Правда—се жъ колядка, бо сьогодни ризд...—Степанъ не доказавъ.

Винъ прытулывся чоломъ до холоднои шыбкы, щобъ остудыты голову, що вся горила, ажъ, здавалось, мозокъ вогнемъ брався.

Незабаромъ друга валка колядныкивъ наблыжається до Степановои хаты; винъ пизнає ихъ по звизди та голосному гомону, що разомъ зъ нымы йде селомъ, и засовує мерщій кватырку й хутко гасыть лямпадкы, лышывшы тилькы одну. Загасывшы свитло, Безкровный скыдає зъ себе жупанъ, робыть изъ його биля скрыни запону, бере Святе пысьмо й єдыну лямпадку, що горыть, и сидає доли за запону й не ворушыться.

— Побачать, що темно—промынуть мою хату,—думає Степанъ.

Колядныкы справди пишлы дали. Степанъ чытає Святе пысьмо, але самъ прыслухається до всього. „Идѣ же сокровище ваше, ту и сердце ваше будетъ... Не журыться душею вашою, що йистымете... погляньте на птыци, що не сіють и не жнуть"...

Въ хати шамотня... Степанъ издрыгнувся, прыслухається. Мыши по столи бигають... „Лойовый недогарокъ дойидають,—думає Безкровный, але встаты боиться.—Хай йидять, бо воны тежъ не сіють и не жнуть... Богъ зъ имы!"—шепоче Степанъ та знову береться до Святого пысьма. Мынає годына, друга... Витеръ загудивъ у комыни, цвиркунъ свыснувъ... Кгнитъ у лямпадци затрищавъ... Дымъ зъ яловця

Digitized by Google

дере въ горлянци Степанови; йому нестерпуче хочеться пыты. Винъ бере кварту, п'е зъ неи й почуває, що спрага ще бильшає.

— Та се не вода, се щось таке солоне, тепле! Що жъ се я п'ю?— миркує Степанъ... пидводыть винъ голову—передъ нымъ знову стоить завишеный Иванъ.

— Казавъ я тоби, що свого не подарую, що не матымешъ ты черезъ мене супокою!—промовляє Иванъ.—А п'єшъ ты не воду, а сльозы людськи та кровъ, що й пывъ цилый викъ свій... Ты себе занапастывъ и свого Бога поховавъ...

Степанъ затремтивъ усимъ тиломъ видъ тыхъ сливъ и—знову прокынувся. Лямпадка згасла, у хати темно, ажъ чорно, мовъ у домовыни.

— Свитла!—скрыкнувъ несамовыто Степанъ.

— Поховавъ, поховавъ!—луною видповидає йому Иванивъ голосъ.

— Поховавъ, поховавъ!—плаче пугачъ на хати.

— Се жъ *моя* прыйшла по мою душу!—холодомъ пробигла думка, боючысь выразно промовыты слово—„смерть".—Свитла дайте, свитла!— що сылы голосыть Степанъ та кыдається на вси бокы, помацкы шукаючы сирныкивъ.

— Свитла!...

На двори жалибно обизвався-завывъ Кудлай... Степанъ натыкається на хатни речи й не пизнає ихъ, наче воны не його. Винъ не може знайты стола—хочъ винъ и мацає по йому, а йому здається, що се не стилъ, а скрыня; винъ мацає скрыню, а йому здається, що то канапа.—Де стилъ? Стилъ де? Тамъ свичка, тамъ сирныкы!...

А пугачъ ажъ роспадається—репетує своє „поховавъ", то зновъ заллється божевильнымъ реготомъ, що ажъ морозъ иде по-за шкурою.

Ажъ ось Безкровный намацавъ сирныкы, тре ихъ, але воны ламаються, головкы видлитають, а не запалюються. Степанъ бере зарàзъ по килька сирныкивъ, черкає цилымъ пучкомъ. Свитло неривно, блымаючы, освитлює хату. На столи, замисть лойового недогарка, одни крыхты,— його мыши зйилы. Степанъ мыттю высовує шухляду зъ стола, хапає пачку папирцивъ, запалює. Воны спалахнулы, але незабаромъ почалы згасаты. Ще хвылына, и знову буде питьма, страшна для Степана питьма,—винъ не може ïи выдержаты. Степанъ кыдає въ огонь свою хустку, дали рве на соби сорочку и шматкы зъ неи тежъ кыдає туды. Полум'я пиднялось, дымъ розійшовся по хати... ось уже й сорочкы не стало. Степанъ не може дыхаты: чадный дымъ высыть хмарою й забывае духъ. Огонь погасъ. Знову темно-темно, якъ у могыли.

— Поховавъ!—крычыть знову пугачъ. Степанъ несамовыто кыдається до дверей, що сылы б'еться въ ныхъ зъ розгону грудьмы и двери видчыняються. Винъ бижыть черезъ двиръ, спотыкається дорогою на Куд

Digitized by Google

лая, але перескакує черезъ його й поспишає до лису. Винъ не почуває холоду, не чує, якъ витеръ овиває збурену голову, граючысь сывымъ волоссямъ. Немовъ молоде хлоп'я, плыгає Степанъ черезъ тыны, ровы, заметы, та все бижыть. Ось винъ вже въ лиси, кыдається на вси боки, чогось шукає.

— Ага, ось де винъ!—ледве промовляє Степанъ и падає безсыло на пухкый снигъ, з-пидъ якого стырчавъ пеньокъ видъ того дуба, що на йому зависывся Иванъ. „Иродъ" прыпавъ головою до пенька й закам'янивъ...

Щось изъ посвыстомъ пролетило скризь лисъ. То витеръ зирвався зненацька. Пустуючы, розигнався винъ що сылы, зразу піймавъ срибни дерева за чупрыны й нахылывъ ихъ до долу. Посыпалась сниговыця діяментовымъ крышталевымъ дощемъ. Загудивъ, застогнавъ срибный патлатый лисъ. Дерева трищать, по лиси пишло гоготиння, переклыкання. Всякый гукъ лунавъ, котывся зъ гылякы на гыляку. Морозъ дужчає; заверюха реве, крутыть, насыпає снигови заметы, намитає кучугуры горамы... Ось билою пеленою прыкрыло пеньокъ, замелопоховало вси слиды... Мисяць убрався-загорнувся въ хмары и темнотемно стало. А лисъ стогне та гуде, скаженіє та плаче...

В. Потапенко.

Digitized by Google

Агарь въ пустыни.

Зъ Уєйського.

Посв. Р. М. Верещинській.

Лыце погорило видъ сонця палкого,
Навколо пустыня... До Тебе святого
Здіймаю я слизни слова!
Звелы, Ієгово, хай небо схолоне,
Хай скеля гранѝтова въ озери втоне,
Писокъ хай устеле трава!

Николы, о, Боже, николы зъ долыны
Гебрыда я бильшъ не побачу рослыны,
Ни мисця, де панъ мій и ридъ...
Николы, николы!... Чы й лышусь жывою—
Не спатыму въ шàтрахъ його и стрилою
Не бигтыму я до черидъ!

Одежа роспалась одъ жару шматкамы,
Сандали порепалысь, мулять зморшкамы;
И мучыться, й плаче мій сынъ...
Я радисть кохання, я щастя зазнала,
То хай бы на мене и кара упала,
А сынъ мій не має провынъ!

Чы витеръ палючый въ пустыни повіє,
Чы жаромъ писчанымъ надъ намы посіє—
Сынъ квиткою мліє до нигъ.

Digitized by Google

О, Боже! Тоби я себе уклоняю!
Я сына собою якъ бильшъ затуляю,
Дыхнуть щобъ у затышку мигъ.

Въ писку задримавшы, не разъ прокыдаюсь,
Бо крыкъ середъ ночи несеться, лякаюсь—
Газелю то звирь изловывъ...
Навколо шакалы, зъ очей ихъ искрыться,
Тикають завывшы, бо думають—львыця—
Такъ страшно мій поглядъ свитывъ.

А то з-за верблюжыхъ кистокъ выглядае
Щось люте и ще разъ про смерть нагадае—
То черепъ людыны лежыть...
Не разъ крукъ голодный, кружывшы надъ намы,
Захопе намитку мою пазурямы
И шарпа, й клюе, и крычыть...

Не разъ задрима сынъ—несу я... о Боже!
Измаилъ нездужа, йты дали не може—
Былыною валыться зъ нигъ!
Уста ростулывъ... О, мій Боже!—винъ прагне...
Хай наше благання до Тебе досягне:
Ты миць, Ты всесыльный, Ты Бигъ!

Єгово! Єгово!... Винъ крыкнувъ, схылився,
Уста до моихъ устъ винъ тулыть, вчепився
И тягне зъ ихъ полум'я-жаръ...
О зглянься, Єгово! Почуй зъ свого неба!
Єгово! Єгово! Воды мени треба!...
Краплыну, росынку одъ хмаръ!...

1888.

Сергій Павленко.

Digitized by Google

* * *

Спочыло сонце, ничъ зайшла
И швыдко всюду сонъ настане...
Дарма! По ночи сонце встане,
А на ничъ зиронька зійшла.

Настала осинь нависна,
Идуть дощи, и все марніе...
Дарма! На неби проясніе,
И по зими прыйде весна.

Похмури дни за днямы йдуть,
Нещастя—лыхо напосилось...
И то дарма! Хоча и вйилось—
Мынеться й радости прыйдуть.

1896.

---

* * *

Добро посію я въ народи—
Унукы, може, будуть жать.
А зъ мене и того вже годи,
Що каминь на души лежать
Не буде въ мене, якъ настане
Той часъ, що треба умирать...
Не буду й тымъ себе карать,
Що хтось мене судыты стане.

1897.

Сергій Павленко.

Digitized by Google

Надъ руинамы.

О плачте вы, хто сльозы ма' въ очахъ,
О плачте надъ руинамы святыни!
Нехай побачу я ще въ тыхъ сльозахъ,
Що въ васъ душа ще доси не въ руини.

Але ни крапли слизъ въ очахъ ясныхъ
И поглядъ мовъ чужый усимъ страждaннямъ,
И чую я одынъ веселый смихъ
Въ краю, де бъ треба буть самымъ рыданнямъ...

В. Самійленко.

Digitized by Google

I. Смерть Зораба.

Нарысъ.

Молодый сосновый биръ. Витеръ ани шелесне. Пахне смолою й роспеченымъ пискомъ. Старый Сирый тягне важку повозку по розбытому, пискуватому шляху. Биля його на орчыку йде яхыдна, безклуба Мавра. Вона справди тилькы йде, удаючы, що нибы й вона везе. Се ледащо, зъ смердючымъ потомъ и брудною грывою, завжды дратуе Сирого своею никчемностю и злою, негарною вдачею. А найгыдчиша вона буває по весни. Тоди сей выродокъ що-року такъ кумедно пидбадьорюється й ажъ лыпне на выгони до мыршавыхъ сусидськыхъ жеребчыкивъ... И колы бъ хочъ що-небудь було зъ того, а то—а-ничогисенько!... Гыдка товарына, дармойидка... Хочъ бы трохы помогла,—баче жъ якый писокъ: колеса въ йому плывуть... важко такъ... А тутъ до того спека гнитыть, дыхнуты ничымъ. Чомусь розболилысь у його вси кисткы, а въ голови мовъ ковали кують... Колы бъ уже скорише до миста! Тамъ буде видпочынокъ.

Сирый добре знає, що вонь йидуть на ярмарокъ. Скоро вже буде й мистечко. Тилькы якъ же важко, якъ важко!... Здається, николы такъ не було. А та, клята, Мавра тилькы хвостомъ махає... У, каторжна!...

И Сирый повертає з-за дугы до Мавры голову й хоче зъ лютощывъ ухопыты ii зубамы за довгу шыю. Але Мавра знає, що винъ може се зробыты: вона на сторожи. Вона зневажлыво ухыляється видъ його зубывъ и почынає зовсимъ безпечно махаты своею довгою головою. То вона навмысне удає ту безпечнисть... У, огыда!...

— Но, но, старый!... Женыхаешся!...—сердыто гукає на Сирого крамарь, що сыдыть у-двохъ изъ сыномъ на повозци, звисывшы зъ неи ногы, и хльоскає його пугою—разъ и вдруге.

Digitized by Google

Сирый гарячыться й додає ходы. Йому бъ хотилось висью поперебываты крыви ногы отій паплюзи й другу кульшу звернуты орчыкомъ! У, гыдотна тварюка!...

Але повозка тяжка. О, яка тяжка, іи не пидтягнешъ!...

* * *

Невелыке мистечко. Ярмарокъ. Винъ тилькы ще збираеться. Будуються крамныци, напынаються яткы и стоить уже готова „кумедія," оздоблена фантастычнымы картынамы. Сирый стоить недалеко биля неи, прыв'язаный до повозкы. Винъ нызько звисывъ голову, а до сина навить и не доторкнувся. Не хоче винъ йисты, не хоче винъ пыты, не хоче на свитъ дывытысь,—винъ занедужавъ. Голову йому ломыть, уси кисткы болять и морозъ ходыть по-пидъ шкурою, хочъ на двори спека. Мавра стоить биля його й жадно жере сиию, выбираючы найкращу й найсмачнишу траву зъ часткы Сирого. Вона рада, що той стоить похнюпывшысь и поспишае найистыся зъ його часткы.

— Щось нашъ Сирый зажурывся, — каже Хведько батькови,—не йисть!...

— Ничого,—видмовляе той,—се винъ зъ дорогы.

Але прыдывывся до коня й подумавъ, що треба бъ його въ сей ярмарокъ комусь зипхнуты, а соби купыты молодшого... Старе вже, быдло, колы бъ и справди не здохъ.

Хведько пидходыть до Сирого и гладыть його рукою по шыи. Вона суха й гаряча. Сирый навить не подывывся на його: на що йому винъ?... Си люде умiють тилькы жылы зъ ихъ тягты!...

— Геть видтиля!—гукае на Хведька батько.

Хведько видходе, але все дывыться на Сирого. Йому жалко його.

* * *

Що дiеться зъ Сирымъ?... Николы сього ще не було. Голова въ його горыть, въ ушахъ дзвеныть и йому холодно. Винъ мовъ засыпае и йому сняться сны. Але винъ не спыть, то такъ йому ввыжаеться.

Озеро. Конюхъ Свырыдъ купае його, Зораба, и Рустема... Тоди ще його Зорабомъ звалы. Вода чыста й холодна. Воны порскають и стрыбають... Вырываються у Свырыда й, пидвывшы высоко головы, иржуть и бигають по зеленому берези озера. Набигають на табунець гусей и ти кыдаються видъ ихъ зъ крыкомъ—гелъ, гелъ, гелъ!...

Ахъ, якъ болыть голова!... То не гусы, то у iй мовъ що крычыть—гелъ, гелъ, гелъ!...

И зновъ увыжаеться Сирому.

Digitized by Google

Мисто. Выбруковани каминнямъ довги вулыци... Ничъ... Падає тыхо-тыхо лапастый снигъ... Вохкый и пахучый, винъ ласкаво в'ється, мовъ били голубы кружляють на розгорнутыхъ крылахъ, и безгучно лягає на землю... Воны—вже теперь зъ Гнидымъ—стоять запряжени въ легеньки блыскучи сани биля высокого, освитленого будынку. Звидтиль чуты музыку. Машталиръ Сыдиръ куняє на передку й гыдко лається. Йому набрыдло дожыдатысь. Та й имъ докучыло стояты на одному мисци. Воны грызуть вудыла й тупотять копытамы...

— Тпру!...—крычыть Сыдиръ.

Ни, то гукає крамарь и б'є пидъ черево ногою Мавру, и пидгортає въ повозци до купы з'йиды.

Якъ холодно. Зорабъ увесь тремтыть... А снигъ падає й падає... Укрывае йому спыну и голову... Йому важко стояты и винъ лягає...

* * *

— Тато, Сирый лигъ!—гукає Хведько до батька, що выкладає на ряденце свій крамъ.

— Ну, и нехай лежыть—здыхатыме!—сердыто видгукується той.

Винъ вже помитывъ, що зъ Сирымъ щось не гараздъ, що той, дывысь, и справди здохне. Крамареви досадно, що не встыгъ збуты коня, що занапастывъ на йому зъ пивсотни карбованцивъ. Винъ глянувъ на Сирого. Той упавъ биля повозкы й голова його повысла на поводи.

— Но, падло!... — скрыкнувъ винъ, пидбигаючы до його и б'ючы ногою.

Йому не хочеться, щобъ ярмарокъ бачывъ, що у його здыхає коняка.

Але Сирый не пидвився. Винъ тилькы глыпнувъ на його очыма й пидвивъ ихъ глыбоко пидъ лоба. Тоди крамарь зрозумивъ, що пивсотни карбованцивъ загублено безъ вороття. Лаючысь, винъ знявъ зъ Сирого уздечку й одкотывъ повозку зъ тією уздечкою и Маврою геть. Мавра йшла шкытыльгаючы за повозкою й жувала сино. Вона не звертала ніякои увагы на Сирого. Нехай валяється,—вона за те найисться добре!

Люде обступылы Сирого и дывляться, якъ винъ конає.

Винъ важко стогне и часомъ хоче немовъ пидвестысь на ногы. Але у його вже немає сылы. Тоди винъ пидводе тилькы голову и дывыться мутнымы очыма навколо себе. Але винъ ничого не розуміє, що зъ нымъ діється. И голова зновъ падає на землю и винъ, мовъ кризь туманъ, баче стайню. У ій стоить його маты, ворона Вероника, а винъ, ше тежъ вороненькый, бигає биля неи... Вона повертає до його голову зъ уродлывымы чорнымы очыма и клыче: гы-гы-гы!...

Digitized by Google

И знов усе повивається туманом. Йому нічим дихати; в очах темно... в голови дзвенить... Винъ тягне повозку по розбитому, пискуватому шляху. Немає краю тому шляху... Сили немає у його більше. Свитъ у його йде обертом передъ очима... Сосни крутяться навколо його й перевертаються коріннямъ до-гори... Винъ самъ мовъ котиться у якусь безодню... Пручається... б'ється... вытягається... и затихає...

— Здохъ!—кажуть биля його люде.

Але винъ уже того не чує.

Був колись Зорабъ, потимъ бувъ Ключинський, потимъ Цыганъ, а на прикинци просто—Сирый, и теперъ його немає.

* * *

Люде обступылы Сирого, а винъ лежыть, видкынувшы ногы й закусывшы языка.

— Кровъ перемогла. Треба було кровъ кынуты!—каже хтось.

— Старый?—пытає другый.—Мабуть литъ зъ висимъ есть?...

— Розступиться, господа! — протыскується полицейський. — Убрать падаль! Щобъ заразъ не було!—командує винъ.—Ей, господа, поможить звалыты на повозку!... Давай повозку!...

Крамарь зъ Хведькомъ пидкочують свою повозку.

— А ну, берить!—командує полицейський.

Люде беруть трупъ Сирого, сылкуються потягты його, пидняты; безладно вовтузяться биля його, мовъ собакы, що прыступлять слидкомъ за имы... Але ничого не вдіють.

— Перевернить... на його... повозку, ув'яжить за ногы... та тоди вмисти зъ повозкою... того... й перевернить на колеса!...—радыть якыйсь старый дидусь.

Його слухаються. Перевертають на трупъ повозку, прыв'язують до полудрабка ногы Сирого й гуртомъ ставлять ій знов на колеса. Майнувшы проты неба голымъ чорнымъ черевомъ и яснымы пидковамы, Сирый опынився на повозци.

— Оттакъ... и зъ чоловикомъ! — каже дидусь. — Умре, то робы що хочъ!...

И дидусь хытає головою.

Люде мовчать. Мовчыть и полицейський и дывыться, якъ крамарь запрягає у повозку безклубу Мавру. А Сирый лежыть на повозци, голова його звисылась на переднє колесо, губы безсыло й жалибно одвыслы й торкаються зализнои шыны. Очи дывляться въ землю...

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Врукмана въ Мюнхени.

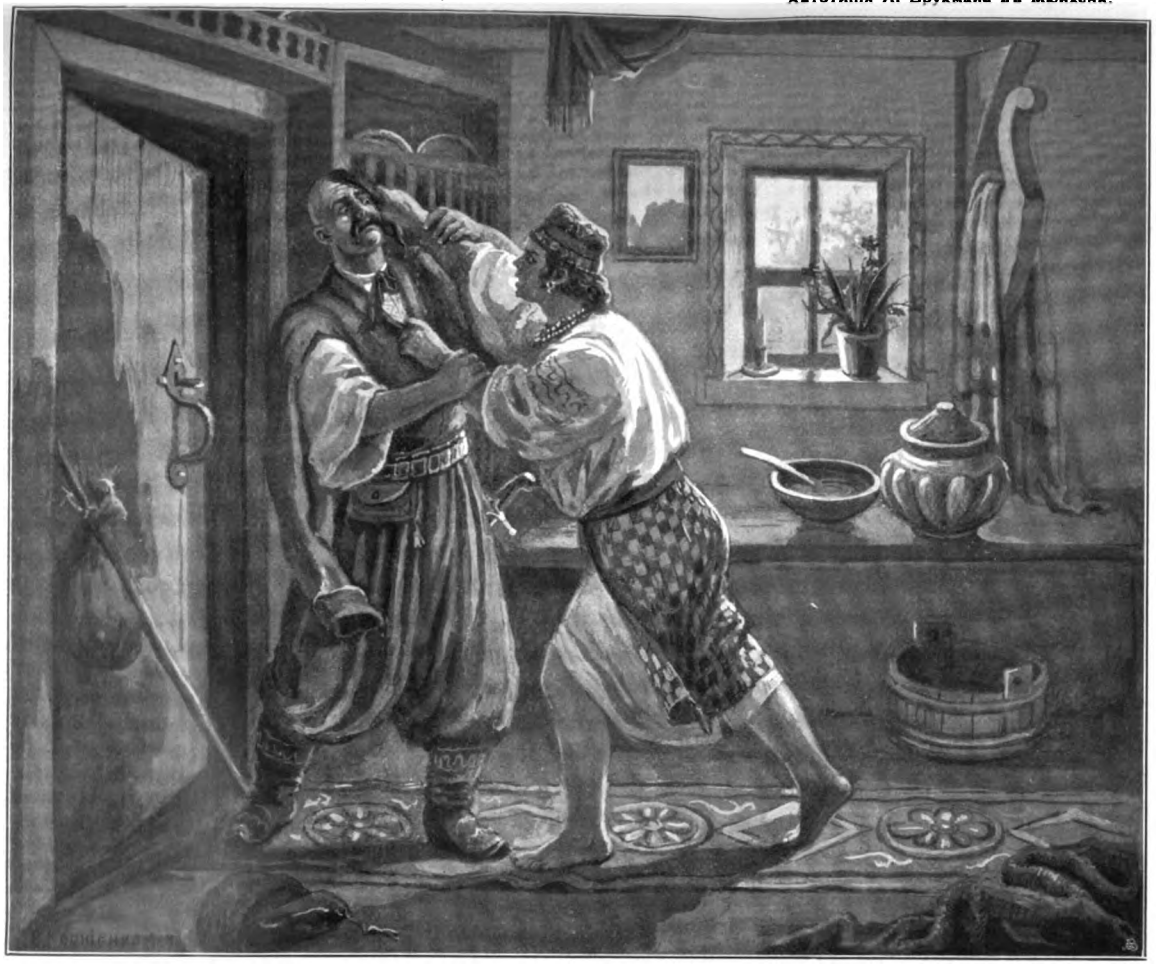

Дидона та Ѣней.

Малюнокъ В. Корнієнка.

Digitized by Google

Digitized by Google

II. Кинець гри.

Оповидання.

I.

Був гарный, тыхый и ясный, литній вечиръ. Писокъ, що на йому стояла станыця, помалу остыгавъ у сыво-блакытній теплій мли. Сады стоялы нерухоми, мовъ зачаровани, а пидъ станыцею, на лузи, срибнымъ поверхомъ выблыскувало велыке, тыхе озеро. Дали темнивъ лисъ. За нымъ протикала чымала тыховода ричка, а надъ нею, вже зъ другого боку, на украинській сторони, ледви-ледви вымальовувалысь у-ночи контуры горы, мовъ крисластый хребетъ велетенського сывого зубра.

На майдани, биля билои мовчазнои церквы, стоявъ димъ доктора. Майданъ той бувъ мисцемъ для погуляння станышнои интеллигентнои молодижи. Закохани пары тыхо ходылы вздовжъ його, немовъ зачаровани тини плавалы у прозорій, прывабній мли ночи. Воны то вырыналы зъ тієи млы, то зновъ потопалы. Зъ лугу доносылысь свижи болотяни пахощи й було чуты крыкъ гусей, и ледви мрилы вночи билымы плямамы ихъ табуны. А зъ виконъ докторського дому падалы ясни пасма свитла, перекыдалысь черезъ кущи бузку, що рисъ пидъ викнамы, и простягалысь дали до церквы.

Въ станыци вси знали, що то у доктора грають въ карты,—то була звычайна ричъ. Але завжде, колы стривалось двоє знайомыхъ станыцынкивъ и одынъ зъ ихъ пытавъ другого:—„ну, що—сьогодни грають у доктора въ преферансъ?"—то ти два добродія напевно гыдко осмихалысь и розумилы пидъ тією грою щось зовсимъ инше.

Вечиръ плывъ непомитно. Картяри й сьогодни, якъ завжде, булы заняти своєю роботою, а Катерына Иванивна, жинка докторова, то пидсидала до кого-небудь зъ ихъ, то роспещено-линывою ходою выходыла у йидальню, або на кганокъ и тыхо обходыла зъ надвулышного боку свій димъ по хысткыхъ, старенькыхъ балясахъ, захованыхъ одъ вулыци кущамы бузку.

Вона нудылась. Сей палкый вечиръ, якъ и завжде, дратувавъ іи. Колы зайшла одынадцята годына, вона пишла укладаты дитей спаты. Найменьша дытына—хлопчыкъ—уже спала. Панночкы, Зина й Дуня, ще не спалы й не хотилы спаты.

Digitized by Google

Зини було рокивъ зъ висимъ, а Дуни шисть. Зина була худенька, струнка дивчынка, зъ темнымы замысленымы очыма й тонкымы рысамы облыччя, а Дуня—товста, важкенька и дуже смишлыва. Обыдви дивчынкы ще не хотилы спаты, але Катерына Иванивна звелила имъ роздягатысь и лягаты. Воны ляглы и довго розмовлялы на своихъ лижкахъ и стрыбалы по ихъ въ самыхъ сорочечкахъ, мовъ били метелыкы. Ихъ кимната була заразъ биля докторського кабинету, и кризь його имъ було выдно и залу, и гостей у ній, и було чуты ихъ розмову.

— Зино, Зино!—гукавъ иноди докторъ,—ты бъ спала! Вже часъ...

— Такъ ще жъ не хочеться, таточку!—видмовляла вона йому и зарывалася зъ головою пидъ подушку и выглядала звидты до Дуни, а та, ставшы голымы, дебелымы ноженятамы на свою подушку, пидстрыбувала на ій, махаючы рукамы, мовъ хотила полетиты. И имъ обомъ було дуже весело.

Диты не боялысь доктора, а любылы його, бо винъ бувъ добрый и ласкавый до ихъ. Матери воны трохы побоювалысь, але зналы, що колы у ихъ у доми гости, то вона ничого имъ не робытыме. Та вона и була теперъ у йидальни й не бачыла, що воны выробляють.

Тымъ часомъ докторъ выйшовъ зъ хаты на кганокъ и пройшовъ по балясахъ до вулыци. Тамъ винъ прыпынывся биля куща бузку та жовтои акаціи. Винъ стоявъ, теръ соби долонею чоло и вдыхавъ своимы недужымы легкымы вечирнє повитря. Йому сьогодни не щастыло въ гри, партньоры дратувалы його своєю недотепнистю и дуристю и винъ бувъ роздратованый. Винъ радый бувъ бы заразъ кынуты ту гру и своихъ гостей и питы геть и видъ ихъ, и видъ самого себе,—такымъ гыдкымъ здавалось усе оте...

Перегодомъ винъ увійшовъ у кимнату й сивъ на свое мисце. Партньоры въ картярнимъ запали ничого не помичалы, але у доктора помитно тремтилы рукы, и винъ бувъ чымсь дуже зхвыльованый. На його блидому облыччи мымохить часомъ з'являлася зловистно-саркастычна усмишка, а въ очахъ перебигалы затаєни вогныкы... Але винъ завжде вмивъ пануваты надъ собою.

Його зхвылювало те, що стоючы на балясахъ, винъ мымохить почувъ де-яки урывкы зъ розмовы своихъ гостей. Воны говорылы помижъ себе про його й ти ихъ слова, що долетилы до його вуха, глыбоко його вразылы. А колы винъ пройшовъ дали й выйшовъ на вулыцю, то зновъ такы почувъ чыйсь нахабный голосъ:

— О, у хохла сьогодни преферансъ!... Якый то буде козырь?... Ха-ха-ха!...

Докторови ту жъ мыть прыгадалась недавня розмова, колы одынъ зъ станычанъ выяснявъ слово преферансъ видъ латынського praeferо— вважаю за краще, даю перевагу,—и якъ уси тоди гыдко сміялысь и

Digitized by Google

дывылись на його, доктора, та його жинку... Теперъ винъ прыгадавъ те, и той спогадъ, мовъ ножемъ гострымъ, полоснувъ його по серцю...

Гра йшла дали. Катерына Иванивна входыла й выходыла до йидальни, де вона готувала вечерю, а гости булы захоплени своєю роботою. Воны сыдилы у велыкій кимнати, що выходыла викнамы до вулыци.

II.

У карты гралы: засидатель Киндратъ Ивановычъ Мажный—товстый, вже не молодый, угодованый чоловикъ, зъ невелычкымы маснымы карымы очыма, здывовано пиднятымы бровамы й задертымъ до-горы носомъ, гостроватымъ, мовъ перевернутый черевомъ у-верхъ варенык; учытель—молодый ще чоловикъ, зъ довгымъ чорно-блыскучымъ волоссямъ и такымы жъ чорнымы та блыскучымы очыма, й сынъ одного станышного крамаря, Крушакъ,—высокый и сухый, рудый чоловикъ рокивъ двадцяты й п'яты, зъ лакейськымы манерамы та гордо поставленою на плечахъ, мовъ дерев'яною, головою. Четвертый игрець бувъ самъ господарь, докторъ.

Його давно вже мучылы зли сухоты. Останни роки винъ не жывъ, а дожывавъ. И саме його облыччя, интеллигентне и колысь чепурне, обведене гарною, м'якою бородою й буйнымъ волоссямъ, але безъ краплы кровы пидъ блидою, змарнилою кожею, свидчыло, що винъ давно и тяжко хворає, що винъ взагали—нещасный чоловикъ.

И то була правда.

Винъ бувъ жонатый, але своєи сем'и у його не було. Жинка його, Катерына Иванивна, хочъ жыла зъ дитьмы на його коштъ и носыла його призвыще, зовсимъ не вважала його за людыну достойну ій й николы не була йому справжньою дружыною, хочъ мала троє дитей. Диты вси булы ризноманитни й ни одне зъ ихъ не було похоже на доктора.

Се була темна й сумна исторія. Для кожного, хто знайомывся зъ нымы, було дывно: що звело до-купы сыхъ людей? Докторъ, цилкомъ порядный и достойный чоловикъ, и Катерына Иванивна—мессалина самого невысокого колина—зъ нахабно закрученымъ волоссямъ, безсоромнымъ поглядомъ и дражлывымы гыдкымы рухамы усього ій здорового, выпещеного тила.

То була загадка людського серця, якыхъ не мало трапляється въ жытти й поузъ якыхъ байдуже проходыть нецикава и тупа бильшисть людськои громады. У загадци тій таилась глыбока драма, але навить не вси дієви особы чулы серцемъ ту драму й розумилы ій...

То була сумна студентська исторія.

Digitized by Google

Петро Петровычъ вже кинчавъ университетъ, якъ вона несподивано закрутыла його й тилькы тоди винъ зрозумивъ, що зъ нымъ сталось, колы тикаты було никуды. Винъ уже бувъ одруженый и мусивъ спокутуваты чужи грихы...

У його бувъ товарышъ Гальчунъ—безжурна й неглыбока натура. Жылы воны на одній кватыри. У хазяйкы була дочка, Катруся. Вона була весела и смилыва. Почасту сама заходыла до ихъ у кимнату и довго сыдила у ій, сміючысь та щебечучы й граючы очыма. Петрови Петровычови здавалось, що вона закохана у його. И вона одного разу, нышкомъ, у тій самій кимнатци, поцилувала його... Писля того йому здавалось, що винъ и самъ закоханый у неи. Винъ тоди справно ходывъ на видчыты, а Гальчунъ, ледарь зъ натуры, бильше валявся на своєму лижкови дома. Такъ мынула зима. Тутъ весела Катруся чомусь зробылась така сумна-сумна. Саме пидъ той часъ и Гальчунъ кынувъ кватыру и Катруся прыходыла у кимнату до його самого, а іи маты кожного разу тежъ, слидъ за нею, заглядала туды. Одного разу вона дала йому зрозумиты, що ихъ видносыны зъ дочкою—не нормальни и що треба, щобъ зрятуваты передъ знайомымы добру славу іи дочкы, йому щось зробыты. И Катруся тоди такъ сумно-невынно дывылась на його, такъ благалы його іи зваблыви, мовъ у сирены, очи, що винъ добре зрозумивъ бажання и матери, й дочкы и ставъ—одній зятемъ, а другій чоловикомъ.

Писля шлюбу винъ догадався, чого втикъ Гальчунъ... Тоди винъ взагали багато де-чого зрозумивъ, але йому вже тикаты було никуды. Та й натурою своєю винъ не такый бувъ, щобъ мигъ тикаты: тяжкый дарунокъ доли прынявъ видкрытымы грудьмы. Вира въ людей и жалисть до ихъ згубылы його. Найголовнише—жалисть. Його альтруистычна вдача прымушувала його ставыты на перше мисце не свои бажання, не своє щастя, а бажання та щастя другыхъ. А ти други бралы зъ його все, що моглы, безъ жоднои вдячносты, й навить не помичалы, що видбырають у його його душу, його жыття.

Що було дали, писля ихъ шлюбу, те знавъ тилькы винъ самъ. Але, колы черезъ килька рокивъ писля того його побачыла ридна маты, то вона не вымовыла ни слова, тилькы обхопыла рукамы його голову й облыла все його буйне и вже тоди завчасу засриблене волосся гиркымы матерынськымы сльозамы. Серце матери безъ сливъ прочуло все лыхо, та вона, знаючы сынову вдачу, не сказала йому ни слова. Тилькы колы вона держала на своихъ тремтячыхъ грудяхъ його голову й іи гарячи сльозы котылысь у його по щокахъ, то то бувъ часъ, колы сей безталанный чоловикъ уже безповоротно упевнывсь, що винъ безнадійно нещасна, пропаща людына...

Digitized by Google

Але винъ терпивъ твердо все, що выпало на його долю, бо не мавъ ни сылы, ни воли круто повернуты своє жыття, и те терпиння потроху, але напевне, пропалювало йому груды.

Теперъ уже винъ бувъ безнадійный. Блуканына за шматкомъ хлиба для сем'и загнала його у сю глушыну и єдыне його задоволення, єдына втиха въ жытти булы—кныгы та карты. Але його мозокъ такъ знесыливъ зъ хворобы й тяжкыхъ обставынъ жыття, що въ останни часы винъ кынувъ чытаты й тилькы гравъ у карты. Се помагало йому хочъ трохы забуватысь.

Въ станыци Закотній винъ оселывся ще недавно, але Катерыну Иванивну вже й тутъ уси зналы.

Се страшенно мучыло доктора.

Писля свого шлюбу винъ мандрувавъ зъ нею, якъ вичный жыдъ, зъ одного мисця до другого, шукаючы новыхъ людей, щобъ не зналы його та його жинкы. Але досыть йому було де-небудь оселытысь, Катерына Иванивна заразъ же заводыла знайомости, збирала у себе гостей и почынала спиваты имъ свій репертуаръ Вона спивала видоми Некрасовськи вирши:

Ѣду-ли ночью по улицѣ темной...

а потимъ того переходыла на

Когда утромъ иль позднею ночью...

Колы вона доспивувала до сливъ

Помолись, милый другъ, за меня!...

то тутъ вона робыла завжды такый выразъ очыма, що слухачи, а у ихъ выключно бувалы все чоловикы и все видомого, по смаку господыни, розбору,—що слухачи робылысь іи невольныкамы й вона добывалась того, чого бажала.

Дали все йшло вже своєю чергою. У доктора збиралась молодижъ, и колы винъ зачувавъ выклыкъ Катерыны Иванивны—

Помолись, милый другъ, за меня!...

то його усього щось мовъ пересмыкувало, и черезъ рикъ, а то й черезъ пивроку винъ выйиздывъ зъ того миста, и його провожалы насмишкамы та глузуваннямъ.

Чы винъ же любывъ свою жинку? Ни, винъ не любывъ іи, але винъ не мавъ сылы порваты зъ нею всяки видносыны: йому жалко було и іи, й дитей. Найголовнише—дитей. Винъ любывъ ихъ, и воны любылы його. И винъ тяжко сумувавъ, що сухоты п'ють його кровъ и нахыляють до земли, и що никому буде довесты до пуття тыхъ безневынныхъ и безтурботныхъ янголятъ, отыхъ дитей.

Багато вже мисць переминывъ винъ и теперъ зайихавъ у Донщыну. И тутъ, мынуло ще тилькы п'ять мисяцивъ, якъ винъ оселывся въ Закотній станыци, а вже Катерына Иванивна давно видспивалэ вси

Digitized by Google

номери свого репертуару, и все вже давно велось по передньому шаблону...

III

Кинчалась одынадцята годына. Гра затяглась. Учытель надобрыдавъ своимы давно всимъ видомымы прыказкамы; Крушакъ, сыдячы ривно й нерухомо, якъ автоматъ, що-разу одноманитно стукавъ щыколоткамы по взяткахъ и курывъ папиросу за папиросою, не выпускаючы ии ни на хвылыну зъ рота. Облыччя його, холодне та блиде, було нерухоме й тилькы иноди винъ прыщулювавъ ливе око, якъ дымъ видъ папиросы заходывъ у його. Засидатель пыхтивъ и сопивъ. Його писля чаю дуже роспарыло й винъ радый бувъ бы зовсимъ скынуты свій кытель, але пры дами було ніяково. Йому не щастыло. Винъ невпопадъ „купувавъ“ и „вистувавъ“ и ставывъ ремызъ за ремызомъ. Се його дратувало и його масни очыци мыготилы негарнымъ блыскомъ, а щокы, и безъ того червони й повни, мовъ ще бильшъ поналывалысь. Винъ безъ перестанку вытягавъ зъ кешени хустку й утыравъ питъ. Але се мало йому допомагало.

— Отакъ-такъ його!... Не ходы безъ матуси!...—ажъ захльобуючысь видъ картярного запалу, выгукувавъ учытель, ремызячы засидателя.— Становте, Киндрате Ивановычу, новенькый ремызець!... Отсюды!... отсюды,—тамъ вже мисця немае!... Ха-ха-ха!...

— Гы-гы-гы!...—сміявся Крушакъ.

Засидатель пыхтивъ и товстымы, маснымы пальцямы запысувавъ ремыза.

Катерына Иванивна пидійшла до його.

— Що, не щастыть?... Забижае Кузьма Петровычъ?... Ну, пидождить—мы имъ заразъ виддячымо! А-ну здавайте...

Вона зовсимъ блызько пидсила до засидателя, такъ що ихъ колина посталы рядомъ одно биля одного. Киндратъ Ивановычъ зъ несподиванкы бувъ спершу трохы одхылывъ своє, але Катерына Иванивна посунула своє ще блыжче и стыха наступыла своею ногою йому на ногу.

Огневи мурашкы побиглы по сытій шырокій спыни засидателя. Облыччя його ще бильшъ почервонило й винъ увесь якось неначе ажъ осивъ на мисци.

Гралы дали. Катерына Иванивна брала жыву участь въ гри. Вона высмыкувала зъ рукъ у Киндрата Ивановыча карты, робыла за його выхидъ, брала взяткы, а винъ тилькы сопивъ и пыхтивъ пидъ вагою того чуття, яке теперъ усього його обгортало. Докторъ усе те бачывъ... Тилькы винъ навмысне навить и не дывысь на жинку, бо не

Digitized by Google

мавъ винъ ни сылы, ни влады ни зупыныты ій, ни збыты бучу. Його тилькы усього мовъ корчи поводылы та на блидыхъ його щокахъ запалалы червони плямы.

— Та не такъ, та не такъ же!... Жыръ козырь... Зъ туза ходить!... О, якый же вы...—выгукувала Катерына Иванивна и нибы за тымъ, щобъ высмыкнуты зъ пухкыхъ и дебелыхъ пальцивъ Киндрата Ивановыча того туза, вона ще блыжче прысувалась до його. Права рука ій ловыла туза, а лива пидъ столомъ упиралась на сыте, гаряче колино засидателя. И винъ чувъ ій руку, вона пекла його колино и по всьому його тили видъ тієи рукы розлывавсь огонь.

Та рука лоскотала його теперъ вохке, роспалене колино и щипала його, сылючысь видтягты пальцямы його товсто пидислану саломъ шкуру.

Крушакъ и вчытель килька разивъ переморгнулысь. Все те имъ уже давно було знайоме. И воны насмишкувато поглядалы на Киндрата Ивановыча, що теперъ сыдивъ червоный и розпеченый и вже зовсимъ ничого не тямывъ у гри. Все те йому було ще впервыну.

Катерына Иванивна смыкала його до себе за полу кытеля й ногою давала йому щось знаты, але винъ ніякъ не мигъ зрозумиты, чого вона добывається видъ його. Винъ ранише чувъ де-що про неи, але до сього часу не нявъ виры. Теперъ винъ упевнывся. Але, якъ чоловикъ немолодый, винъ не сподивався собы такои оказіи й ніякъ не мигъ прыйты до пам'яты. Така исторія зъ нымъ траплялася вперше. У його була жинка й троє дитей. Старша дочка, така жъ товста й обрубкувата, якъ винъ самъ, уже вчылась у гимназіи.

А Катерына Иванивна смыкала й тягла до себе. Винъ думавъ, що вона хоче, щобъ винъ тежъ наступывъ ій, такъ якъ вона йому, на ногу и вже бувъ поставывъ свій чобитъ на носокъ ій черевыка, але вона жыво высмыкнула з-пидъ його лапы свою ногу и зъ досадою штовхонула його нею, а сама, мицно здавывшы рукою його колино й потягшы його до себе, пидвелась.

— Ну, якъ же у васъ душно!... Питы на кганокъ чы-що...

Вымовляючы си слова, вона повела віямы, показуючы Киндратови Ивановычови на двери.

Теперъ винъ зрозумивъ ій бажання. Але винъ вагався. Все було такъ несподивано. А Катерына Иванивна, стоючы на балясахъ, уже спивала въ пивъ-голоса:

Когда утромъ иль позднею ночью,
Предъ иконой головку склоня...

Учытель тежъ показувавъ йому очыма на двери...

Digitized by Google

IV.

Киндратъ Ивановычъ роздавъ у свою чергу карты, пидвився зъ мисця й, чепляючысь своимы дебелымы ногамы за стильци, пишовъ до дверей.

Докторъ гостро подывився йому въ слидъ и роздратовано пересунувъ свои ногы пидъ столомъ. Колы бъ у його малась сыла, то винъ ухопывъ бы за товсти в'язы того кабана и такъ бы й брязнувъ його спыною объ землю!... Але немає въ його ніякои сылы... И винъ тилькы стыснувъ зубы й зостався на мисци. Ще одна крапля отруты упала йому на серце и воно, хочъ давно вже все наскризь було пропалене тымы краплямы, ще разъ болюче стыслось у його въ грудяхъ. Винъ тяжко й надовго закашлявся...

Гра йшла дали. Докторъ бачывъ, що його партньоры навмысне затягають іи. И винъ добре розумивъ ихъ гру. А на балясахъ тымъ часомъ чуты було неясну розмову Катерыны Иванивны й засидателя. Але згодомъ вона зробылась тыхшою. Воны одійшлы дали одъ виконъ на другый бикъ дому, де було темнише. Докторъ увесь тремтивъ...

— Дуню, Дуню—дывысь!...—доносився въ залу прытышеный голосъ Зины.—Ты спышъ?... А я ось якъ...

— Хи-хи-хи!...—сміялась соби въ рукы Дуня.

Диты й доси ще не спалы.

Докторъ хотивъ гукнуты на засидателя, щобъ винъ ишовъ до картъ, але не гукнувъ. Йому надмирно важко й гыдко було зробыты се. Винъ одхылывсь на спынку стильця. У грудяхъ йому спырало духъ. Кровъ стукала у выскы... Слухъ, надзвычайно напруженый, ловывъ коженъ шелестъ за стиною...

Учытель и Крушакъ, зглянувшысь одынъ зъ однымъ, усылювалысь не порываты гры й розмовы. Очи ихъ сялы затаєнымы нечыстымы думкамы. Докторъ ледви сыдивъ на стильци.

— Гопъ!...—скрыкнула Дуня и було чуты, якъ гупнуло объ лижко іи товстеньке тильце.

— Дуню, серце... годи вамъ...—хотивъ бувъ гукнуты до дитей докторъ и закашлявся.

— Кахы!... Поздо-ровля-аємо!...—несподивано ту жъ мыть почувся пидъ самымъ викномъ чыйсь роблено-нахабный голосъ. — Цилуйтесь!...—и хтось голосно зареготавсь и дыко завывъ по-котячому.

Ту жъ хвылыну щось важко затупотило по-за домомъ на балясахъ.

— О, будьте прокляти!...—простогнавъ докторъ и схопывсь, якъ опеченый.

Digitized by Google

Карты й свичкы полетилы зъ столу и винъ зъ шыроко розплющенымы очыма, блидый якъ полотно, не пишовъ, а якось, мовъ несвоимы ногамы, побигъ, увесь тремтючы, геть видъ столу. Партньоры думалы, що винъ побижыть на двиръ, туды, де почувся топитъ. Але винъ зразу повернувъ до свого кабинету, мовъ його що кынуло туды. Перелякани, було, ихъ облыччя розплывлысь у веселу усмишку... Воны зглянулысь одынъ зъ однымъ и вчытель дошкульно ущипнувъ Крушака за бикъ, якъ ту жъ мыть въ доми щось дзвинко ляснуло, и щось повалылось на помистъ, чепляючысь за стильци...

Учытель и Крушакъ онимилы. Воны не моглы зрозумиты—шо̀ счынылось. Имъ здалось, що хтось стрелывъ у ихъ надъ головою...

Колы воны отямылыся зъ несподиванкы и вбигла зъ надвору Катерына Иванивна, а за нею переляканый, сполотнилый Киндратъ Ивановычъ, то, взявшы свитло, вси воны побиглы до кабинету. Тамъ неясно було чуты якесь метушиння й дытынячый голосъ.

Вбигшы, воны побачылы заразъ тилькы Зину. У одній сорочечци, вона схылылась надъ чымсь. То вона обвыла шыю Петра Петровыча своимы тоненькымы голымы рученятамы, сылуючысь пидвесты голову його зъ помосту.

— Тато, таточку!... Дорогый мій...—вымовляла вона, уся тремтючы и плачучы.

— Тато!... Тато!...—крычала вона де дали, то дужче й голоснише.—Тато!?...—скрыкнула вона гостро и злякано, пидвившы соби на колина голову Петра Петровыча и побачывшы пры свитли кровъ. И зарыдала, и забылася въ корчахъ, прытулывшы свою голову до його головы.

Винъ не озывався.

По блидому його облыччю, зъ невелычкои ранкы на чоли, бигла кровъ, перелываючысь черезъ тремтячи тоненьки рученята Зины, и червонымы плямамы росходылась по іи билій сорочечци... Вона розплывалась и по некрашеному, щилястому, немытому й неметеному помости.

И помистъ своимы брудныма устамы жадибно пывъ гарячу кровъ...

Гра скинчылась.

Мыкола Чернявськый.

Digitized by Google

Живый Богъ.

Переспивъ.

Прынышклы стовратіи Ѳивы,
Скорывся владычній Мемфысъ,
Народъ—у ярми чужоземця,
На трони—суворый Камбызъ.

И отъ обережніи речи
Дійшлы до палацу царя:
На захидъ видъ Ѳивъ, у пустыни,
Якъ ледви заблысне зоря
И землю покровомъ сриблястымъ
Вечирній туманъ обвыва—
У сяєви пышному сонця
Незнаємый идолъ спива...
Сыдыть винъ могутній на трони,
Спива про мынули вики,—
Якъ ще не носывъ єгыптѧнынъ
Ганебни кайданы тяжки;
Спива про воякивъ славетныхъ,
Що смерть одъ кативъ прыйнялы,—
И сльозы гиркіи, здається,
На дчахъ каминныхъ булы...
Та вже тымъ полеглымъ не встаты,
Мынуле не слидъ рабамъ знать,—
И царь повеливъ: „роспыляты,
Въ безодню й шматкы повкыдать!“

Digitized by Google

И довго въ пустыни мовчазній
Ишла боротьба день-у-день:
Важкый молотокъ пощербывся
И пылка ззубылась у-пень...
Та сыли людськiй пидклонывшысь,
Не встоявъ колосъ—и упавъ,
И пальму до долу схылывшы,
Якъ блыскавка—выхоръ промчавъ...
Здригнулася зъ жаху пустыня,
Писокъ закрутыло, мовъ снигъ,
Кругомъ занедбаныхъ—пиднижжя
Та двохъ, якъ у велетня, нигъ.

Отъ день догоривъ у пустыни,
Вже зирка ясна зайнялась—
А писня безсмертна до неба
Зъ руины, якъ перше, лылась...

Ялта, 1902.

Васыль Доманецькый.

Digitized by Google

Нови часы.

Оповидання зъ мищанського жыття.

I.

Новына въ нашимъ мистечку: молодый Лановычъ женыться! Преци рàзъ надумався сынокъ любенькый! Видважывся! А то вже не знаты, що було й думаты про нього! Вже двадцять и симъ рокивъ йому мынуло, а винъ ани гадкы женытыся. Хто жъ таке выдàвъ? хто жъ таке чувавъ? що за часы насталы теперъ, що й мищанськи хлопци таки нецикави до жинокъ? Адже його тато оженывся, колы мавъ двадцять и два роки! А винъ уже выслужывъ свои лита пры пихоти, прыйшовъ до-дому,—значыть: беры соби жинку й почынай газдуваты *). Ни! чекає цилыхъ тры роки—й не знаты, чого чекає! Чы жъ не шкода часу?...

Слава Богу, що женыться; теперъ є знову про що въ мистечку побалакаты. А то вже видъ двохъ тыжнивъ про Мойку та Крукыча що побылыся на торзи, тилькы й бесиды було: все у сій бійци люде вже розважылы, розибралы й—кынулы, бо знудылося те саме повторяты. Знудылося, бо се жъ и не велыка ричъ, що побылося двоє мищанъ: п'ють по ярмаркахъ тай б'ються,—хиба се невыдальщына?

Побалакаты жъ треба хочъ колы, щобъ языкъ не задеревивъ. На те жъ и дає чоловикъ своій губи йисты, щобъ молола добре. Тымъ часомъ и въ такимъ славнимъ мисти, якъ наше, буває деколы—хочъ букомъ гоны, не спіймаєшъ ничого дотепного до розмовы. Тыхо такъ, мовъ бы мисто й не було таке стародавнє та славне. Бо вы може й не чувалы, але се стоить у всихъ ученыхъ кныжкахъ, що наше мисто не яке-будь. Тутъ, у насъ, польськый король Янъ Собиськый танцю-

*) Газдуваты—господарюваты.

Digitized by Google

вавъ зъ ковалыхою! Не знаю вже, якъ вамъ сказаты—чы молода вона була, ся ковалыха, чы стара; але здається—молода й гарна: инакше не полакомывся бъ король. И ще черезъ одно наше мисто славне: тутъ вудять дуже смачни шынкы. Ризныкивъ тутъ багато и знають сосибъ,—ажъ до Видня беруть ти шынкы. У кныжкахъ прочытайте, колы не вирыте. Та про те все—нигде правды диты—тутъ, кажу, буває де-колы нудно, такъ нудно, що не знаты, шо зъ собою початы. Выйдуть господыни на мисто, з'орудувалы, що малы, побалакалы бъ ще се-те—нема про що, хочъ гынь! А якъ же жъ безъ того жыты?

А теперъ давъ Богъ весилля. Та й не абы-яке весилля! Лановычъ—багатырь, поставыться! Дванадцять жыдивъ-музыкантивъ має граты! Якъ же жъ не тишытыся зъ такои новыны? Подай, Господы, таку хочъ що-тыжня!

Бере жъ молодый Лановычъ—винъ Андрій называється—Мылянову доньку, сю—колы знаєте—старшу, Юльку. Хто бы то бувъ гадавъ, хто бы то бувъ сподивався, що обоє поберуться? Адже старый Мылянъ думавъ выдаты іи за попа, або за пана якогось; прыбиравъ іи, якъ яку панну, а не мищанську дочку,—а тутъ дывысь: за Лановычевого сынка выдає! За купецького сына, такого самого, якъ и винъ самъ бувъ колысь. Правда, за багатського сына, а не якого-небудь; а все жъ не такого женыха и сама панна сподивалася. Про кого жъ то, якъ не про неи, тому рикъ жинкы языкамы плескалы, що вона ажъ у кгазеты пысала, що выйшла бы замижъ за попа, або за пана изъ суду? „Берить мене, каже, бо я за ризныка не пиду". Може на тимъ що й було, хто тамъ знає! Адже не зъ пальця люде выссалы. А теперъ, дывиться: за ризныка виддається и не буде зъ неи попади... Потиха людямъ, ще й яка!

Сьогодни, въ недилю, на служби божій чыталы першу заповидь. За два тыжни, на сами Зелени свята, має буты весилля. Сю новыну зъ церквы рознеслы жиночкы заразъ такы по цилимъ мистечку—и пишовъ поговиръ по людяхъ, бо хочъ весилля мало буты таке славне, проте тутъ було де-що такы не такъ, якъ повынно було буты, де-що людямъ не подобалося. Ще й якъ не подобалося!

Навить старый Макгера не тишывся новыною, хочъ якый блызькый своякъ Мылянивъ! Винъ выйшовъ сьогодни зъ церквы такы дуже нерадый. Одно, що бувъ голоденъ—у недилю винъ николы не йисть передъ службою божою, а служба протяглася ажъ до першои годыны; винъ же жъ любыть попойисты въ часъ и добре. А друге: колы выходывъ зъ церквы, почувъ своє вулычне призвыще—Ворона: хтось говорывъ про нього, зовсимъ спокійно говорывъ, и не думавъ зобыдыты, а проте Вороною прозвавъ. Се жъ гниває Макгеру вже зъ трыдцять рокивъ и, якъ у яку хвылыну, може й дуже розсердыты. Кримъ того,

Digitized by Google

сьогодни въ церкви спивавъ хоръ якись зовсимъ нови писни: и „Иже Херувымы“ не таке, якъ доси, и „Святый Боже“—иншe, и „Отченашъ“—иншый. Що було старый Макгера розженеться помогты знызу спивакамъ на хорахъ своимъ товстымъ басомъ, а тутъ хоръ саме у ту хвылыну заведе щось таке тыхеньке, що винъ тилькы потягне голосомъ, ажъ люде озырнуться, и замовкне: зовсимъ у-поперекъ потягъ, а не такъ, якъ треба,—винъ те й самъ бачывъ. Богъ знає, що̀ теперъ за мода настала: вся церква має мовчаты, а воны тамъ на хорахъ мають спиваты! Перше липше було: вси люде спивалы. А що найгирше: и власна донька Макгеры, Марынця, ще й соло выводыть на хорахъ—саме тоди, якъ іи татови забагається на хвалу божу потягнуты знызу такымъ басомъ, щобъ ажъ стара церква задрижала. Люде кажуть, що въ Марынци дуже красный голосъ—и іи мама зъ того тишыться, але въ старого инша думка про се: вона повынна мовчаты тоди, колы тато хоче спиваты!

А тутъ ще й се весилля! Воно такы найбильше не подобалося Макгери.

Вернувшы до-дому, винъ скынувъ изъ себе старосвитську капоту й сивъ соби у кухни тилькы въ камизельци зъ рукавамы, зпереду—чорній, а на плечахъ—темно-червоній. Стара Макгерыха поралася тымъ часомъ коло обиду.

Килька хвылынъ обоє мовчалы. Макгера не видзывався—и се бувъ певный знакъ, що винъ лыхый; стара се помитыла й тому не почынала розмовы, тилькы кыдала спокійно пырогы въ окрипъ, по хвылыни видставыла зализный горнець на бикъ и сцидыла воду.

— Що жъ ты на се?—почавъ нарешти Макгера, понюхавшы росыйськои табакы, якои йому прывозывъ оденъ жыдъ, що бувавъ у Бродахъ. Австрыйська табака далеко не така добра...

— А що жъ? Та добре!—видповила господыня, зрозумывшы заразъ, про що старый заводыть ричъ.

— „Добре“, кажешъ! А де сумлиння? Що люде скажуть? Адже се вси знають.

— Нехай соби знають! Мынеться.

— Мынеться?!—обурывся Макгера.—Та я не тому, що Доминка—моя похресныця, але що̀ се за спосибъ? Чотыри рокы зводывъ дивчыну, а теперъ бере Мылянову! И фотокграфіи посылавъ зъ війська, и лысты, й дарункы якись—кохався, выдко; а прыйшлося женытыся—багачку бере, а биднишу на бикъ! Тай яка замина! Доминка—дивчына якъ пампушечка, якъ ружа, а та Юлька—якъ грубый снипъ пшеныци. Винъ іи й не любыть.

— И що зъ того? Чы жъ я зъ тобою кохалася? И фотокграфій мы соби не посылалы, и лыстивъ не пысалы,—я й гадкы не мала, що

Digitized by Google

мы обоє поберемося,—а отъ жыемо, хвала-бо, вже трыдцять килька рокивъ!

Старый Макгера покрутывъ носомъ, понюхавъ ще разъ табаку и втеръ носа й вуса велыкою сыньою хусткою зъ чорными цяткамы.

— Ты мени, стара, не забывай баку тымъ, якъ зъ намы було. Теперъ не ти часы. Хоче браты Юльку—най бере, але на що дурывъ такъ довго Доминку? Тилькы загороджувавъ дорогу другымъ женыхамъ до неи. Чы винъ гадає соби, що колы прыпне дзыкгарокъ на такый грубый срибный ланцухъ, що бувъ бы добрый на прыпинъ для коня, то вже може покыдатыся людською дытыною?

— Яке жъ тоби дило до нього?

— Яке дило? Таке дило, що встыдъ нашій родыни. Розумієшъ? А друге дило таке, що не люблю такого слипака, якъ винъ: Юлька й молытовъ не знає. Старый певно понесе до попа шынку, щобъ не робывъ короводывъ. А пани! а дуеться, якъ сова на сльоту! Возьмы жъ Доминку—де, де! И вона не така бидна. А дывчына розумна.

— Ты кажешъ: „встыдъ вашій родыни". А се жъ не бувъ бы встыдъ, що въ родыни Доминкы оттакый Прыступа сыдивъ у крыминали?

— Що ты мени зъ Прыступою выйиздышъ? Чы Прыступа іи братъ, чы сватъ, чы тато ридный? Якыйсь десятый килъ у плоти—то яка ій зъ того ганьба? Але за те іи тато чесный господарь, добрый ремисныкъ, іи мама славна господыня, нихто про ныхъ ничого злого не чувавъ...

— Говоры, що хочешъ! Нашій родыни воны не пара! Чы мають воны у своій фамиліи стилькы священыкывъ и урядныкывъ и професоривъ, якъ мы?

Се була правда, що говорыла стара Макгерыха. Въ роди Доминкы тилькы теперъ надумалыся посылаты хлопцивъ до гимназіи й ходыло ихъ уже двохъ; за те ридъ Макгеривъ и Лановычивъ мигъ уже повелычатыся деканомъ *) и килькома священыкамы, двома професорамы гимназіи та однымъ профсоромъ политехныкы, однымъ адвокатомъ и килькома урядныкамы,—вси воны выйшлы зъ сыхъ родынъ и працювалы то тутъ, то тамъ у Галычыни й навить у Росіи, помагалы въ потреби своимъ—хто бильше, хто менше—й булы гордощамы ихъ.

— На! йижъ и не балакай!—скынчыла Макгерыха розмову й поставыла передъ „свого" борщъ, печеню зъ капустою й пырогы зъ сметаною.

Постояла хвылынку коло нього, мовъ бы ще щось хотила сказаты, але не сказала бильшъ ничого,—очевыдно, пора не була видповидна: нехай старый йисть спокійно.

---

*) Деканъ—протойерей.

Digitized by Google

Макгера справди переставъ балакаты й почавъ йисты помалу и зъ увагою. Казавъ соби ще даты капусты, змивъ изъ тарилкы вси пырогы, згорнувъ зъ стола вси крышкы зъ хлиба й кынувъ у свій ротъ, потимъ перехрестывся й пишовъ трохы полежаты до стодолы, де було холодно. Днынка була сьогодни ясна й тепла, то старого трохы морыл6 на сонъ. Врешти въ недилю винъ дозволявъ соби видпочыты...

Уже дзвонылы на вечирню, якъ Макгера выйшовъ изъ стодолы, заспаный, тилькы очыма клипавъ. Але якъ понюхавъ соби на порози стодолы росыйськои, заразъ йому въ очахъ прояснылося й винъ побачывъ на лавочци въ городи пидъ яблунькою молодого Мыляна, що вчывся у Львови въ университети, и свою доньку, Марынцю. Сыдилы соби и щось дуже любенько розмовлялы та смiялыся.

Макгера воркнувъ щось пидъ носомъ невыразно, але тутъ його й побачывъ Мылянъ, пидбигъ и прывитався:

— Якъ ся маєте, вуйку *)?

— Добре! Якъ тамъ вы? Зи Львова прыйихалы?

— Прыйихавъ... звидатыся про весилля сестры. За дружбу маю буты

— А за дружку хто буде?

— Ваша Марынця.

— Вона? А буде жъ вона вамъ до пары? Вы панъ, а вона мищанка, не носыться по-панськы.

— Пусте! я на се не дывлюсь.

— Але люде...

— Що тамъ люде? Хиба жъ воны не знають, що мы соби видъ ридныхъ сестеръ диты!

— Ну, колы вы намы не покыдаєтеся, то я й тилькы ни.

Тутъ воны обыдва пидiйшлы до Марынци, що тымъ часомъ рвала соби квиткы изъ грядкы.

— Ану, станьте-но вы обоє поручъ себе, нехай я подывлюся, чы будете соби до пары.

— Заразъ, вуйку!

И студентъ ухопывъ молоду дивчыну по-пидъ руку, прывивъ iи до тата й вытягсь по воєнному на увесь зристъ. Марынця смiялася та пручалася, але студентъ державъ iи мицно й не пускавъ. Старый Макгера подывыся такъ, якъ старши оглядають воякивъ, и сказавъ.

— Н-на! Уйде! Тилькы ты, панычу, не вбирай на голову того панського страхопуда, цылиндра,—инакше й не пущу донькы за дружку.

— Не бiйтеся, вуйку!

Макгера, здавалося, ничого й не запрымитывъ; дружба и дружка булы обоє молоди, здорови, а Марынця, хочъ и не носылася такъ

*) Вуйко—дядько.

Digitized by Google

зъ-панська, якъ сестры дружбы, то проте й не такъ дуже простенько,— вона була зовсимъ до пары молодому студентови.

Вси троє увійшлы въ хату й застали Макгеряху та звисну въ мисти швачку, жыдивку Срулыху. На столи булы порозкладани рижни матеріи на жиночи уборы. Марынця ажъ пидскочыла до стола; Макгера ставъ коло порога здывованый.

— Що вы мени, Срулыхо, у недилю заводыте торгъ у хати?—гукнувъ винъ сердыто.—Чому вы свій шабасъ святкуєте—и нытки не розирвете, а въ недилю...

— Пане Макгера,—видповила Срулыха солоденько,—мене запросыла ваша пани до себе, ну, й я прынесла де-що до выбору на весилля. Я можу й вамъ прынесты, мій чоловикъ вамъ пошые.

Макгеряха шарпнула незамитно жыдивку за рукавъ, щобъ не балакала—выдко, знала, що ся розмова буде не до вподобы старому. И справди, Макгера заразъ розсыпався словамы, мовъ горохомъ зъ мишка. Ставъ передъ кравчыхою у весь зристъ и сказавъ ій такъ, що не знаты, чы й іи Сруль видважывся бъ на таке.

— Слухай, Срулыхо, чому ты свому Срулеви або й винъ самъ не вшые соби фрака и сподень по саму землю,—тилькы все носыть шапку зъ тхора та били панчохы по колина й патынкы?

— Фракъ,—и пейса! ха, ха, ха!—засміялася бувала жыдивка.—Чы бачывъ хто таке?

Студентъ засміявся такожъ, подумавшы соби, якъ бы то пейсатый Сруль выглядавъ у фраку; а Марынця видступылася видъ стола й тилькы здалека зъ жалемъ поглядала на гарни матеріи.

— А чого жъ ты мене, старого, хочешъ прыбираты? — спытався Макгера у Срулыхы.

— Я? Боже бороны! Я тилькы такъ, гадала соби: весилля...

— И що зъ того, що весилля? Нехай диты строяться, не я! Чы мене люде не знають? Кожный скаже й такъ: хто йде? Панъ Макгера йде! И на весилля не пиду, и нового справляты на себе не буду! И сей крамъ, що ты прынесла сюды, забирай соби: и стара, й донька має въ що одягнутыся. Адже я на Велыкдень справывъ тоби нову сукню?— обернувся батько до доньки.—Що! вже не можна іи вбраты? Вже на весилля треба иншои? Що за часы насталы теперъ? Не досыть, що на кожне бильше свято справляй имъ нови строи, а инцымъ выдаткамъ и миры нема,—справляй имъ ще на весилля чуже! Новисенька сукня зъ Велыкодня вже не добра!

— Але жъ, тату, та сукня темна, а то треба яснои, — поясныла донька, зовсимъ збентежена батьковою впертистю.

— Темна сукня!... На гроши такъ тяжко, а тутъ, чы лито прыйде, чы зима—вже й у насъ мода, мода! Хата у землю влизла, когутъ изъ

Digitized by Google

земли кукурикає просто у викна на добры-день, а „панна" зъ хаты за модамы вганяє! Все на ній таке надуте, зъ рижныхъ куснивъ позшыване; кгудзыкивъ цила копа, де треба й де не треба; торокы высять, бокы тыснуть дроты; зйисть ложку стравы—ажъ питъ на ню б'е... ще й парасольку возьме, щобы, хрань Боже, не опалылася,—пани велыка! Кажу вамъ, пане Мылянъ,—обернувся Макгера до студента,—годи вже вытрыматы. То перше, бувало, ажъ любо було подывытыся: дивка якъ убралася въ бунду, пидперезалася, чоботы взула... а въ лити на ній легенька перкалева сукенка, кацабайка гладка—дивка, якъ муръ! Теперъ иде, якъ та тычка, якъ та оса перев'язана...—Тутъ винъ повернувся знову до Срулыхы и гризно крыкнувъ:—Забирай соби, Срулыхо, свій крамъ, нехай не дывлюся!

Студентъ дывився зъ усмихомъ на всю подію, курывъ папироску й не обзывався. Марынця тымъ часомъ такъ зажурылася, ажъ ій сльозы сталы въ іи сынихъ очахъ. Макгерыха переморгнулася зъ Срулыхою, та зложыла вси матеріи разомъ и по хвылыни забралася зъ хаты.

— Якъ ни, то ни!—сказала вона, нибы ображена.—Будьте здорови, пане Макгера!

— Зъ Богомъ, Парасю!—видповивъ Макгера й сивъ соби коло Мыляна.

— Бо то, знаєте,—Макгера разъ тыкавъ, а разъ двойивъ молодому студентови, щобъ його пошануваты,—вы не дывуйтеся. Мы соби постаросвитськы. Докы моя голова въ хати, доты не згоджуся на ти панськи вытребенькы. Подывиться тилькы по людяхъ: докы булы газразды—шанувалы старе; колы жъ у хати стало пусто—передъ людьмы показуються якъ паны: йисты не мають що, але на строи мусять гроши найтыся. Въ тыжни бульбу струже, а въ недилю пидъ парасолькою! Зъ биды йде до Львова въ наймы; вертає звидтамъ—уже не дивка Гануська, тилькы панна Анна: стыснена, що ледви дыше, й рукавычкы на ній! Не допущу я до того! Ще сю одну дытыну маю, нехай же носыться такъ, якъ я хочу; а по моій голови нехай уже иншый ладъ настає!

Стара Макгерыха видвела тымъ часомъ кравчыху на подвир'я, поговорыла тамъ щось, вернулася у свитлыцю и—мовъ бы ничого не сталося—пытається:

— Ты на вечирню не йдешъ? Уже передзвонылы.

— Треба питы.

Макгера вставъ изъ крисла, убравъ свою капоту, на шыю хустыну, на голову нимецькый кашкетъ и пишовъ соби помаленьку до церквы. Зъ нымъ пишовъ и студентъ.

Тилькы воны пишлы, не мынуло й килька хвылынъ, якъ Срулыха знову въ хату зъ своимъ крамомъ. И теперъ уже и мама, и донька

Digitized by Google

довго любувалыся гарнымы матеріямы, покы выбралы видповидни до весилля. Срулыха взяла миру зъ мамы й донькы, обицялася прынесты за тыждень строи на спробу—и пишла соби.

II.

Тыждень мынувъ, якъ зъ батога триснувъ, у звычайній домашній роботи, яка николы не переводыться и якій николы не може буты кинця. Макгера й не думавъ про весилля за своимы орудкамы. Але прыйшла знову недиля—и йому спокій, и людямъ спокій; можна знову подуматы трохы й розважыты свое жыття.

Днынка була така гарна, що Макгера по обиди и спаты не клався, тилькы пишовъ у поле подывытыся на збижжя.

Ланы зеленилы та хвылювалыся видъ легенького витру, жайворонокъ щебетавъ десь у сынимъ неби, а Макгера походжавъ соби, одынокый, межамы, далеко за мистомъ, бравъ м'ягки колоскы въ рукы, але не рвавъ ихъ, гласкавъ, мовъ дытыну маленьку по головци, и вдоволено дывывся у далекый сынiй простиръ.

Бувъ бы й не квапывся до-дому, але въ мисти видизвався велыкый дзвинъ у горишній церкви—сей старый мылозвучный дзвинъ, що мищане булы бъ не продалы його за ни яки маєткы въ свити: двисти рокивъ лунавъ винъ уже у цилій околыци—и Макгера завернувся до-дому.

Ледви вступывъ у хату—никого въ ній и не було, тилькы хлопець-наймытъ, що звычайно пасъ худобу,—якъ тутъ и увійшла його кревна, вдова Сороцька—та, що тамтого року выграла на лотерыи килька сотъ рынськыхъ*) и зъ того часу не може соби даты рады зи снамы та нумерамы.

— Дай, Боже, добры-день!

— Дай, Боже, здоровля! Що тамъ доброго скажете, кумо? Сидайте!

— Дякую вамъ. Я до васъ зъ орудкою, и не зъ своєю.

— Послухаємо... що жъ тамъ?

— Просыла мене Доминка, абы я до васъ передала сю коробку, а вы щобъ іи передалы до молодого Лановыча. Тутъ є все: и лысты видъ нього, й дарункы, й фотокграфія...

Макгера ажъ кулакомъ объ стилъ ударывъ.

— Що?—спытався винъ такымъ голосомъ, якъ бы йому слабо зробылося. И колы бъ винъ заразъ не понюхавъ бувъ росыйськои—хто знає, що̀ сталось бы, а такъ винъ лышъ засопивъ, узявъ паперову коробку зъ рукъ удовы й поклавъ іи на стилъ.

---

*) Рынськый—гульденъ, 80 копійокъ на росыйськи гроши.

Digitized by Google

— Якось не выпадає Доминци затрымуваты те въ себе, колы вже Лановычъ ій не бере.

Старый тилькы по голови гладывся.

— Ой! якъ прыдыблю де того смаровоза, то йому вуха обирву!— скрыкнувъ винъ гнивно, але заразъ такы й додавъ, майже жалиславо:— А що жъ Доминка робыть?

— А що жъ? Вона теперъ и на мисто не може показатыся. Стыдно ій.

— А все то ти вечиркы выннi! ти спацеры! Перше, було, и за ворота не сміе дивка выйты, а теперъ иды, гуляй, выстоюй годынамы зъ дурнымъ смаровозомъ, а винъ тебе потимъ выкпыть и вже! Ой-ой!— стогнавъ старый,—що жъ я зъ тымъ зроблю?

И винъ бравъ коробку въ рукы и клавъ на стилъ, и знову бравъ и знову клавъ. Дали не втерпивъ, розвязавъ стяжку на коробци, заглянувъ, що у нiй є.

— О! фотогкрафія! Ще якъ у войську бувъ. Ахъ, ты, лямполызе якыйсь!—промовлявъ Макгера до фотокграфіи, якъ до жывого чоловыка,—шкода, що ты не мій сынъ. Справывъ бы я тоби весилля! Такъ бы-сь танцювавъ трамблямкы у моихъ рукахъ, що ажъ бы тебе кости болилы... А се що? Дывиться: перстень и брошка якась! Чы бувало таке за нашыхъ часивъ, кумо?—пытався Макгера у вдовы.—Перше справывъ своій дивчыни черевыкы, то хочъ находылася у ныхъ, а теперъ прышле такый образокъ и дывыся на нього! Є на що дывытыся!... И то теперъ у всимъ такъ. Перше хотивъ ты кого поздоровыты зъ чымъ—иды до нього, прынесы гостынця, посыдь, якъ Богъ прыказавъ, поговоры... Се розумію! А теперъ що? Напыше карточку: „кгратулюю“— и вже по всій паради... Якъ бы бувъ такый смаровозъ бувавъ дома у Доминкы, пры татови, пры мами, все було бы добре. А теперъ ты, тату, на бикъ! и ты, мамо, такожъ,—а до донькы йдуть лысты, фотокграфіи... дома не знають, на що й заносыться. О! скилькы тутъ самыхъ лыстивъ!... Гей ты, Ивасю, ходы-но сюды!

Пастушокъ Ивась надбигъ изъ синей.

— На, прочытай-но, що̀ тутъ напысано!

Макгера взявъ першый-липшый лыстъ зверху й давъ Ивасеви чытаты, бо самъ бувъ непысьменный. Ивась махнувъ соби рукавомъ попидъ нисъ и помаленьку ставъ чытаты.

„Львивъ, 3 жовтня 1884.

Найдорожша Доминко!

Доношу Тоби, що я зъ ласкы божои здоровъ и ничого мени не хыбуе. Тишыть мене дуже, що не забуваешъ на мене. Довидуюся объ Твоимъ здоровлю, цы-сь здорова и якъ Тоби поводыться. Може бы Ты прыйихала на Покровы на видпустъ до Львова?“...

Digitized by Google

— А що? Не казавъ я тоди,—перебывъ Макгера хлопця,—що змовылыся! Адже йиздыла до Львова! Впыльнуй же ихъ у такимъ великимъ мисти!... Що жъ дали?

„Тутъ слывкы дуже тани*), кварта тилькы 4 крейцари, а въ насъ дома 6. Доношу Тоби, що бильше нема въ мене ничого нового. Не гнивайся, що такъ неладно пышу, и не забувай на мене, бо я Тебе дуже люблю и цилую тысячу разивъ"...

— Поцилувавъ бы я тебе та отсымъ кулакомъ межы очи! — и Макгера справди наставывъ кулакъ, такъ що малый наймытъ ажъ налякався.—Ну, йды соби!—сказавъ до хлопця, и той выйшовъ у сины.

— Таке мале,—завважыла Сороцька,—а якъ чытає: мовъ орихы грызе!

Але Макгери бувъ лыстъ на думци; обурывъ його винъ, хочъ у нимъ и не було ничого такого незвычайного.

— Чуєте, кумо, що за часы насталы?

— А якже! а якже!—потвердыла вдова.—Теперъ усе по-панськы Посходяться въ чытальни: „будьте ласкави, панно Доминко!"... И то такъ до нашыхъ дивчатъ! Ти студенты такъ понавчовувалы. Й спивають соби, и якись варцабы граютъ—и Богъ знає що! Хто таке перше выдавъ?... Моя донька кныжкы прыносыть до хаты — и тамъ въ одній таке саме вычытала, якъ отта Доминка зробыла. По вченому теперъ...

На недалекій дзвиныци видозвався тоненькый дзвонькъ, „сыгнатурка", на знакъ, що заразъ почынається вечирня, и вдова выйшла зъ хаты. А за нею небавомъ пишовъ и Макгера, сховавшы коробку у столыку.

Йому було дуже непрыємно и стыдно. Якось ажъ не хотилося йты помижъ людей. Винъ навить и не входывъ у церкву, тилькы ставъ соби зъ надвору й перестоявъ цилу вечирню. Сьогодни й на спивъ йому не збиралося: усе не сходыла зъ думкы ся коробка. На що винъ іи прыймавъ? Нехай бы була вдова сама занесла Лановычеви! У розпали забувъ ій се сказаты. Винъ, правда, хрещеный батько Доминчынъ, але якъ тутъ йому влазыты зъ такымъ диломъ до Лановычивъ?

Зъ тіеи журбы винъ заразъ по вечирни виднайшовъ батька Доминчыного, сыломиць узявъ його за руку й повивъ на медокъ. Такъ и чувъ винъ у своимъ серци, що треба якъ-небудь потишыты кума, та й йому самому було дуже ніяково на души.

Выпылы, що выпылы, наговорылы на молодого Лановыча, скилькы влизлося, а тамъ, пры третій склянци меду, и кынулы про се балакаты, бо обыдва зрозумилы, що Доминка ще молода и посагъ має незгирший, то пару соби знайде. Вона не дуже й тужыть за Лановычемъ... Розмова пишла про господарство, засивы, торгы, податкы,—а колы на

*) Таный—дешевый.

Digitized by Google

стилъ прыйшла п'ята склянчына, обыдва вдарылы долонями объ стилъ, ажъ склянкы пидскочылы, й ришылы, що такы зовсимъ нема чого журытыся. Одна тилькы ще журба лышылася въ серци старого Макгеры, що його прозывають Вороною. Отъ и сьогодни винъ заглянувъ до города, а тамъ хлопци зъ яблунькы ще зелепугы рвуть.

— Я до ныхъ, куме, а оденъ якъ крыкне: „Втикаймо! Ворона йде!" и втеклы. Ну, скажить, куме, яка зъ мене ворона? Де жъ я подибный до вороны?

— Звидкы жъ воны, куме, таку клычку на васъ узялы соби? Бо я то й самъ чувъ не разъ, а знаты не знаю, звидкы се.

— Е!—махнувъ рукою Макгера, почастувавъ кума табакою и самъ понюхавъ.—То ще, якъ я бувъ въ Италіи на вийни, то стоявъ довго у Верони—мисто такъ называється: Верона, а не ворона. Потимъ, якъ вернувся, оповидавъ се де кому, а люде: ворона й ворона! Не розумiють! Говоры имъ за Венецыю, Флоренцыю, Верону,—а воны: ворона! Чоловикъ свита зобачывъ, а ти що?... Гей, куме! то булы часы, якъ згадаю! Грошей повни кышени! Вына якъ воды! На кватыри, бувало, скажу до своєи господыни: „Signora! datemi qualche goccia!" *)—а вона, якъ та ласочка, такъ скаче коло мене. „Subito, signore!" **)—и поназносыть усякого добра: йижъ, пый и веселыся! Добра була душа, отся италiянка. Все чудувалася, що въ мене таке биле волосся було. Ну, але я бувъ соби хлопець—зухъ!... Пыйте, куме!

— Годи вже!—видпрошувався кумъ.

— Пыйте! медокъ добрый!

Ще побалакалы хвылыну, Макгера заплатывъ и кумы розiйшлыся.

Веселый вертавъ Макгера до-дому—куды й журба дилася! Але винъ самъ миркувавъ соби и тямывъ ще добре, що може трохы забагато выпывъ, и щобъ се людямъ не впало въ очи, не прыстававъ на дорози ни зъ кымъ до бесиды, тилькы йшовъ просто до-дому. Винъ мало колы пывъ и соромывся передъ людьмы втратыты де-що зъ своєи повагы.

Ставшы у себе на подвир'ю, винъ глянувъ кризь видчынене викно у свитлыцю. Тамъ стояла його жинка, одягнена у зовсимъ новеньке убрання, а Срулыха ажъ крутылася коло старои, такъ щось понравляла та прымирювала та значыла соби. Донька була тутъ такожъ, вдоволена й усмихнена: iи сукенка та блюзка лежалы вже на лижку.

Стара Макгерыха такъ була захоплена своєю особою й новымъ строємъ, що й не запрымитыла свого чоловика.

.....

*) Пани, дайте чымъ закропытыся!

**) Заразъ, пане!

Digitized by Google

— То за-вузьке на мене, трохы розпустить, бо душыть,—говорыла вона до швачкы, пробуючы спняты на соби вузькый кафтанык, якъ у ту саму хвылыну Макгера сперся ликтямы у видчыненимъ викни и прывитавъ свою жинку солодкою италіянщыною:

— Signora! Come siete bella! Vi amo! *)

Але Макгерыха, не така вчена, глянула лыше на старого з-пидъ лоба й видповила йому далеко не такъ солодко й до того по нашому:

— Ступыся ты, дурна вороно! Не заступай свитла!

Макгера не зважавъ теперъ на образу, яку видъ жинкы прыйнявъ спокійно, лыше дали велычавъ ій:

— O mia dolce, cara, carissima Катерыно! **) Бигме, я тебе не пизнаю! Чы то ты моя ридна жинка, чы я брешу?

— Брешешъ, старый! — видризала жинка, не подумавшы, бо не мала часу.

— Що? я брешу? То ты вже не моя жинка? Ну, колы ни, то я соби знайду иншу. На що мени такои сывои та беззубои? Я ще не таку соби знайду!

Макгерыха образылася, бо хочъ и справди не мала вже деякыхъ зубивъ и се кожный бачывъ, але за те, що вона сыва, не кожный знавъ, бо вона все такъ хытро обвязувала голову хустыною, що сывыну мало колы було выдко. Теперъ вона скынула изъ себе кафтанык и, корыстаючы зъ вильнои хвылыны, колы швачка щось соби значыла, прыступыла блыжче до викна и спыталася въ чоловика зъ докоромъ:

— Що? ты вже впывся?

— Але-о! Ще бъ зъ тобою потанцювавъ, якъ молодый!

— И чому ты, старый, не шануєшъ себе?

— Якъ не шаную? Або що? мени не можна выпыты? Зъ кумомъ здыбався—й выпылы трохы. Давно жъ то я пывъ? Ще на Велыкдень!

— Чекай! чекай! я тоби ще своє скажу.

— Та бо ты, Катерыно, май розумъ!—уже неначе просывся старый, але Катерына й слухаты його не хотила. Тоди Макгера вдався до Срулыхы:—Слухайте, Срулыхо, и розсудить своимъ жыдивськымъ розумомъ, по чыимъ боци правда. И ты слухай, жынко! Правда, була у насъ в-осены гуска? Добре ій діялося: йисты мала що, товста була. Ходыла соби по подвир'ю: тилькы жый, не забагай соби ничого бильше. Отже ни: знудылося ій самій на подвир'ю, злопотила крыльмы й полетила до иншыхъ гусокъ. Правда, де я ій найшовъ? Ажъ у Богданського. А чому? Бо въ нього бувъ цилый табунъ гусей, то й наша схо-

*) Пани, яки вы гарни! Я люблю васъ!

**) Моя солодка, дорога, найдорожча Катерыно!

Digitized by Google

тила до компанiи. Дурна гуска, а проте розумъ маѣ! А чымъ же жъ я гирший видъ твоѣи гуски? .. Добре я кажу, Срулыхо, чы ни?

Срулыха засмiялася и згодылася зъ Макгерою.—Чоловикъ—каже—безъ людей не може жыты: знудыться самому.

— Ото жъ то й є, signora Катерыно, абы-сь знала!

И на прыпечатання сеи справы Макгера выйнявъ табатырку зъ кышени въ камизельци, вдарывъ iи двома пальцями спершу по вичку, а потимъ зъ боку, видчынывъ и понюхавъ у смакъ. Писля того винъ мовъ не тымы самымы очыма, що перше, глянувъ на свою жинку й побачывъ щось таке, чого перше не запрымитывъ. Жинка саме тоди з'одяглася знову у новенькый кафтанькъ.

— Що се? И ты вже вбираѣшъ таке вузеньке?

Не втерпивъ старый, видступывся видъ викна й увiйшовъ у свитлыцю.

— Ну-ну! нехай же я подывлюся, яке опудало робыть изъ себе моя стара. Бигме! просты, Боже, гриха,—що вы, Срулыхо, гадаѣте зробыты зъ моѣи старои?

— Ничо, ничо, пане Макгера,—заговорыла кравчыха спокiйно.—Адже на таке весилля повынна ваша жинка й ваша донька вбратыся! Тамъ же будуть сами панове: бурмыстръ, асесоръ, уся комуна *), комисарь, деканъ...

— Ну, певно!—обурылася стара Макгерыха.—Або жъ винъ колы дывыться на людей! Винъ у своимъ замащенимъ убранню й на цисарське весилля пишовъ бы!

— А проте я панъ! кожный знаѣ мене!—видповивъ Макгера гордо, походжаючы соби по хати.—Ни! справди, стара, въ тебе розуму нема. Шистдесятъ рокивъ не зважала на моду, а на старисть здурила.

— Та де жъ се модне, пане Макгеро?!—втыхомырювала жыдивка.—Або вы знаѣтеся на модахъ?

— Що жъ ты соби, Срулыхо, гадаѣшъ, що тилькы ты знаѣшся?—обурывся Макгера, хочъ у души справди не бувъ певный, чы сей стрiй на жинци модный, чы ни.—На що мени бильше й знаты? Своимы очыма бачу: зишнурувала-сь мени мою стару, що ажъ посынила. Vatene in malora! **) Ще мени жинку вдушышъ!

И вже прыступывъ до жинкы, щобы власнымы рукамы показаты, що iй тисно, але вона видпыхнула його:

— Йды ты зъ своимы лабамы! Ще поваляѣшъ!

---

*) Комуна—миськый урядъ.

**) Йды до биды!

Digitized by Google

Макгера проте все ще разъ любенько сказавъ:—Carissima Катерыно mia!—чого нихто въ хати не розумивъ, хочъ воно таки показувало його добре серце.

Донька Марынця, якъ добре выхована дытына, тымъ часомъ зовсимъ не обзывалася й тилькы боялася, щобы батькови не прыйшло на думку оглянуты й ii нове убрания. Якъ на те, батько прыступывъ до лижка, застеленого биленькымъ простыраломъ зъ корункамы, де побичъ двохъ подушокъ зъ вышыванымы пишвамы лежала новенька рожева сукенка Марынци й ii блюзка. Блюзку винъ узявъ у свои рукы—донька ажъ поблидла зъ страху—й тилькы всього на ній прымитывъ,—бо такъ у рукахъ не мигъ осудыты—що въ ній въ декотрыхъ мисцяхъ було повкладане щось тверде.

— Що се? дроты якись чы трискы въ середыни?

Тутъ уже донька не втерпила, прыскочыла, мовъ бы мала не знаты кого бороныты, обняла свою блюзку легенько, мовъ дытынку, и взяла ii зъ рукъ татовыхъ.

— Положить, тату, прошу васъ... ще пимнете.

— Н-ну!—заспокоювавъ старый самъ себе,—я не кажу, колы на дытыну що справышъ: воно молоде, але на що тоби, стара? Чы не маешъ у що вбратыся?

Макгерыси було вже сього воркотання за-багато й вона видповила сердыто, не зважаючы на жыдивку, яка врешти ничому не чудувалася, бо знала Макгеривъ здавна:

— Ага! пиду й я такъ, якъ ты, абы кожный здалека бачывъ, що йде козоризъ... Иды спаты, кажу тоби, старый табачныку, бо буде бида. Не зачипайся, покы я добра! Колы ты вже по-таліянськы зо мною зачынаешъ, то ты знаешъ, чымъ те скинчыться для тебе?...

Си тверди слова жинчыни зовсимъ отверезылы Макгеру. Винъ тямывъ, що колы вып'е, тоди у жинкы вагы не мае й ничого не вторгуе. Звычайно, колы винъ тверезый, то вона мовчыть и слухае, хочъ усе зробыть по свому; колы жъ трохы пидхмеленый, то жинка терпыть-терпыть, а тамъ потимъ и змые голову, якъ не свому. А того Макгера не любывъ.

Жыдивка вже недовго й бавылася въ хати, забрала одежу, щобъ де-що поправыты й выгладыты, и старый Макгера не заводывъ уже суперечкы за сукни.

Колы жъ выйшла й донька зъ хаты, винъ, мовъ бы й не выпывъ ничого, спытався цилкомъ поважно у жинкы, що робыты зъ тією коробкою, що переслала Доминка: чы передаваты ii до Лановычивъ, чы ни? Макгерыха такожъ, мовъ бы й не сперечалася передъ хвылыною зъ чоловикомъ, зацикавылася його пытаннямъ, выйняла коробку зъ столыка, переглянула все, що въ ній було, й задумалася.

Digitized by Google

— Справди, що тутъ робыты? Ще колы бъ то булы сами лысты, то можна бы ихъ кынуты въ огонь тай кинець справи, але то перстень якыйсь, мабуть золотый, и брошка и шовкова хустына,—затрымувать того у себе не можна... Нема иншои рады—треба виддаты.

Старый Макгера мавъ самъ се зробыты, щобъ нихто не знавъ, навить щобъ и донька не довидалася. На те и сховавъ коробку у скрыню й замкнувъ. Дуже було йому непрыємно, та що діяты? Мусивъ виддаты.

III.

Мынуло ще килька днивъ. Весилля зблыжалося. Се можна було запрымитыты на цилимъ роди Мылянивъ та Лановычивъ. Усюды готувалыся то зъ прыносамы на весилля, то зъ одягамы, щобъ можна показатыся мижъ люде.

У Макгеры такожъ робота ажъ кыпила,—адже Марынця мала буты дружкою. Вона то, бидненька, хочъ яка молода,—ледви симнадцять литъ ій мынуло—мала у своій опици свитлыцю и дбала справди про неи такъ, що й на ридного тата сварылась, колы винъ часомъ необачно за болотыть помистъ, якый вона власнымы рукамы мыла що-суботы. Сього жъ тыжня, передъ весиллямъ и передъ Зеленымы святкамы, робота була подвійна. До дружкы, якъ звычайно, прыйдуть дружбове, прыйдуть и инши гости,—у свитлыци мусыть усе свитытыся, якъ у дзеркали. Марынця билыла стины, мыла столы, крисла, викна, помистъ—и таки завзялася вымыты разъ и шахву, якои николы не смила доторкатыся, бо батько робывъ соби на ній крейдою свои знакы, яки лыше винъ самъ розумивъ. Зъ прычыны сыхъ знакивъ вона теперъ таки на добре посперечалася зъ батькомъ, хотила заразъ перепысаты йому все на папиръ чысламы, якыхъ ужываєе цилый свитъ, одначе старый не згодывся й поставывъ на своимъ—його знакы мусилы лышытыся на шахви. Що гирше—винъ де-що стеръ пальцемъ, а де-що допысавъ крейдою, такъ що билу шыроку пляму на темножовтій шахви мусивъ кожный побачыты. А що си знакы були купецьки рахунки Макгеры, то донька й не важылася самовильно стерты ихъ—и такъ воны й лышылыся.

Тымъ часомъ и Макгера мавъ свій клопитъ. Килька разивъ уже збирався виднесты сю коробку до Лановыча; нарешти стривъ його разъ на дорози коло своєи хаты й запросывъ до себе. Женыхъ и не здогадувався ніякого лыха, бо Макгера, здавалося, бувъ добрый; але колы тилькы обыдва вступылы въ свитлыцю, старый зовсимъ змінывся, понюхавъ табакы, засопивъ, видчынывъ скрыню, выйнявъ коробку й передавъ мовчкы Лановычеви.

Digitized by Google

Той и не здогадувався, въ чимъ ричъ, и дуже счудувався, колы Макгера ажъ по хвылыни сказавъ гризнымъ голосомъ:

— Колы бъ ты бувъ моимъ сыномъ, то кажу тоби: голова не була бъ твоя! Смаровозе якыйсь ходышъ! Колысь будешъ маты диты й самъ побачышъ, якъ будешъ дбаты про ихъ добру славу. Чого такъ выбалушывъ очи? Се твои лысты до Доминкы й дарунки... А теперъ забирайся зъ моеи хаты, нехай не дывлюся на тебе!

Лановычъ дуже засоромывся й не видповивъ ани слова. Поклавъ коробку на стилъ и хотивъ видійты.

— Чому не берешъ?—скрыкнувъ старый ще гризнише.

— Нехай тутъ лышыться! Я не визьму.

— Се не моє добро! Беры соби!

Лановычъ хотивъ уже таки втекты, але Макгера заступывъ йому двери.

— Не берешъ?

— Ни!

— То ходы зо мною, гонывитре якыйсь!

Макгера узявъ коробку въ одну руку, а другою схопывъ женыха за грубый ланцюхъ видъ годынныка й сыломиць завивъ його у кухню. Тамъ Макгерыха розиклала якъ-разъ велыкый огонь у печи, щобъ спекты схабы на весильный прынисъ и пырогы для себе на свята. Макгера въ одній хвылыни выйнявъ дорожчи ричи зъ коробкы и сказавъ, що продасть ихъ на бидныхъ, а лысты й фотокграфію и якись стяжкы якъ кынувъ у пичъ, ажъ огонь розскочывся. Макгерыха ажъ настрашылась, але не перечыла старому, бо бувъ дуже сердытый.

Молодый женыхъ пишовъ до-дому дуже зажуреный.

— Бійся Бога, старый, що ты робышъ? Се жъ не твоя дытына!— стала жинка докоряты.—Цилкомъ прыбывъ його!

— Все мени одно! Я ще й зъ старымъ порахуюся.

— Лай же спокій!

— А тоби було бъ мыло, колы бъ такъ хто за нисъ водывъ тоби твою доньку чотыри роки?!... Кажу тоби, я й на весилля не пиду. Я вже зъ тыждень надъ тымъ гадаю: чого я туды пиду?

— Якъ же жъ такъ годыться? Сестра моя доньку выдає, твоя донька за дружку буде, а ты не будешъ на весилли? завзявся сорому наробыты родыни?

Жинка знала болюче мисце Макгеры: де жъ бы винъ видважывся зробыты соромъ родыни, або хочъ даты прычыну до поговору?

— Пидешъ, пидешъ, я знаю,—говорыла жинка й казала правду.

Макгера знавъ се такожъ, але сьогодни, въ суботу, ще вдававъ упертого.

Digitized by Google

Въ недилю зрана вже все було въ Макгеры готове: и сукни, и прыносы. Передъ хатнимы дверыма у два ряды стоялы зелени галузи деревыны, у хати й на подвир'ю пахъ свижый шуваръ, розкыданый по земли. Все було до ладу, бида тилькы, що дощыкъ почавъ накрапаты.

— Се на ваши строи, на ваши панськи вытребенькы, торокы, кокарды й рукавычкы!—глузувавъ соби Макгера й дуже сердывъ жинку.

Але на потиху Макгерыхы небавомъ небо выяснылося,—усе выходыло такъ, якъ вона хотила.

Винчання мало буты передъ вечеромъ, але Макгерыха зъ донькою почалы зодягатыся вже по обиди. Ажъ теперъ побачывъ Макгера докладно, яки строи пошыла Срулыха на його жинку й доньку. Строи булы зовсимъ не господарськи, не таки, якъ доси водылыся въ його хати,—булы просто панськи та й годи! Ще на жинци не було того такъ знаты, якось Срулыха ухытрылася пошыты щось таке на пивъ панське, а на пивъ мищанське; але донька—цила панна! ще й зачесалася якось такъ дывно, що Макгера дывывся, дывывся и своимъ очамъ не вирывъ. Така якась зграбна й легенька зробылася, квиткамы укквитчалася,—Макгера самъ своєи донькы не пизнававъ. И хочъ ніякымъ способомъ не мигъ сказаты, що донци у симъ строю не до лыця, одначе ажъ заломывъ рукы и майже зъ розпукою сказавъ:

— Нема вже мабуть гаразду въ нашій хати, колы вже моя донька вбирається, якъ наймычка зи Львова. Вси инши донькы, що я повыдававъ, выховавъ я по-старосвитськы, по-господарськы, безъ панськыхъ прымхъ, а пры сій доньци не моя вже голова... Нови часы настають... Грихъ берешъ на душу, жинко!

Макгерыха не обизвалася ани словомъ, а донька въ плачъ и давай цилуваты батька по рукахъ та просыты, щобъ не гнивався. Батько ажъ самъ заклипавъ очыма—жалко йому стало—але не попустывъ своєи гадкы.

— Не плачъ! не плачъ!—сказавъ лыше й выйшовъ на подвир'я, зъ подвир'я зайшовъ у садокъ.

Тутъ походжаючы, нагадавъ соби своє жыття, якъ винъ выховавъ восьмеро дитей и всихъ вывивъ у люде, скилькы напрацювався для ныхъ и якъ черезъ ныхъ—лыше черезъ ныхъ—розійшлося його надбане добро. И тому дай, и сьому дай—мало що й самому осталося на стари лита. И се, що є, забере Марынця. Нема вже справди въ хати такого гаразду, якъ бувъ давнише. И отъ показується познака сього упадку: стрій, що не до пары ни цилому домашньому жыттю, ни роботи въ родыни,—стрій, якымъ бидни люде прыкрываютъ свою бидноту, бо не є певни у своій души. Що порадышъ на се лыхо? Воно прыходыть звидкысь и тыхенько чепляється людей, якъ недуга и смерть, передъ якою не втечешъ...

Digitized by Google

Щобъ себе трохы заспокоиты, Макгера поклавъ соби питы до Мылянивъ подывытыся, якъ панна молода зодягнена, бо прыйшло йому на думку, що для славы родыны може й не годылось бы, щобъ його ридна донька, сьогодни дружка, пры панни молодій выглядала, якъ донька бидака. Инши будуть выстроєни, а його донька що?—не його донька? не дытына старого Макгеры, що стилькы литъ дбавъ про родыну й не показувавъ по соби биды?... Нехай бы вона й послухала його, свого батька, и зодяглася по-господарськы, нехай бы й жинка на те згодылася, такъ що зъ того? Инши звычаи захопылы вже людей, подалося вже стилькы, зубожило ще бильше, мисто не зачынене, не здержышъ невыданыхъ звычаивъ, що такъ и пруться у мисто зъ усихъ бокивъ.

Макгера заставъ панну молоду, выстроєну ще краще, якъ його донька, зъ довгымъ вельономъ на голови. Теперъ уже не казавъ нычого, хочъ бувъ смутный у своій души.

— А прыйдуть же хочъ зъ короваямы та зъ винкомъ видъ молодого?—спытався ще лыше у старого Мыляна зъ недовир'ямъ.—У тебе все по-панськы... Де жъ се бувало у нашій родыни!

— Прыйдуть,—я казавъ. Бабы не хотилы, але я не згодывся. Гадаєшъ, що мени ти панськи прымхы до вподобы? Та що вдієшъ изъ жинкамы?

Мылянъ жывъ по-панськы. У нього булы дви свитлыци й алькиръ и кухня. Мисця на весилля було досыть. Столы булы вже позастелювани й позаставлювани всячыною, а зъ кухни розходывся по цилимъ подвир'ю такый запахъ зъ печени, що песъ не мигъ у буди всыдиты й тилькы жалисно скимлывъ на прыпони.

Макгера й Мылянъ коштувалы саме якусь дуже смачну горилку й розмирковувалы, що таке надало ій такого доброго смаку, колы чують—на вулыци грає музыка. Дванадцять жыдивъ грає марша такъ гарно, мовъ військова музыка. А за нымы свашкы, дружкы и дружбове та инше молоде товарыство—несуть короваи й винокъ до молодои.

На подвир'ю музыканты сталы и гралы дали, а старшый дружба зъ миртовымъ винкомъ на полумыску, застеленимъ велыкою, квитчастою тонкою хусткою, вступывъ у сины й застукавъ трычи въ двери свитлыци, де була панна молода. За нымъ сталы инши дружбове зъ короваямы. Маты Юлькы, дви кухаркы й ще одна жинка, що варыла по всихъ липшыхъ мищанськыхъ весилляхъ, прыбиглы зъ кухни послухаты. Надійшлы и Мылянъ, и Макгера.

Двери видчынылыся, старшый дружба вступывъ зъ иншымы въ свитлыцю и сказавъ поважно:—„Слава Йсусу Хрысту!“—Вси зибрани видповилы йому такъ само поважно: „На вики слава!“ Потимъ дружба

Digitized by Google

видкашельнувъ, выдывився дуже гризно на панну молоду, кругленьку, прысадковату, зъ задертымъ трохы вгору носыкомъ,—и промовывъ:

„Въ господськый димъ вступаю и кланяюся найсамперед Богу, потимъ татови й мами, а потимъ тоби, всечесна панно молода! Не знаю, чы найшовъ я дорогу, чы заблудывъ, що зайшовъ сюды, але я, здається, дорогы не змылывъ и йду, щобъ серденько твоє звеселывъ. Бо мылисть паненська насъ сюды прывела и такъ насъ говорыты навчыла: „Чого сумна ты, панно, невесела, чому серденько жалемъ ты розжалыла? Чы може на розквитлу розмайрынову коруну ты соби не заслужыла?"...

Тутъ дружба мовъ бы забувся на хвылыну; Юлька жъ тымъ часомъ скрывылася, на плачъ ій зибралося.

„Не плачъ,—сказавъ дружба въ дуже видповидну пору, хочъ йому такъ зъ промовы выпадало сказаты,—и жалю соби не завдавай, паненськыхъ своихъ слизъ не розлывай, ино коруну сю розмайрынову зъ рукъ нашыхъ кавалерськыхъ видбирай! Беры, беры, беры то урожденна за своє, що тоби ласка божа дає! Була-сь, якъ ружа въ горóди до ныни, а теперъ будешъ прыкрасою въ родыни!"

— Дуже добре!—не втерпивъ Макгера й похвалывъ дружбу за промову.—То розумію! И де винъ вывчывся? Я не чувавъ такого...

— И я не чувавъ, але що добре, то добре. Все нагадуе, якъ за насъ бувало,—видповивъ Мылянъ.

Тымъ часомъ музыка на подвир'ю вдарыла „тушъ" и заграла „многая лита". Счынився гамиръ. Юлька зъ слизьмы въ очахъ видибрала зъ „кавалерськыхъ рукъ" винокъ у кошычку, тры короваи на полумыскахъ, прыкрашени смерекою й торишнимы яблукамы, та поклала на стилъ. Музыканты увійшлы въ сины и гралы дали.

Трохы потишывся старый Макгера, що пошановано старый звычай, трохы горилка помогла,—и винъ зъ бильшою видрадою въ серци вернувся до-дому. Заставъ тутъ саму жинку, що все ще не була зовсимъ готова на весилля, ще чогось шукала й не могла найты.

— Давай, стара, йисты! Йду на весилля!

— Та якъ? На весилля йдешъ и дома хочешъ найистыся?

— Що ты знаешъ! Давай и не пытайся!

Не було иншои рады—внесла жинка страву. Тишылася, що хочъ старый не сердыться бильше.

Макгера йивъ и прыговорювавъ до жинкы:

— Такъ, такъ: теперъ колы йдешъ у гостыну, найижся перше дома! То теперъ уже не ти давни часы, де на гостыни и йижъ, и пый, и попускай реминь. Теперъ по-панськы все. Ану, почны ты въ гостяхъ йисты, якъ Богъ прыказавъ, то пажернымъ назвуть. Такый уже свитъ наставъ. Уси осудять, скажуть: „Дома не маe що йисты! Не вміе мижъ людьмы найтыся." Нибы, по що жъ мени старому йты на ве-

Digitized by Google

силля? Танцюваты?!... А що за короводы при гостыни! Хиба я не видавъ? Радше дома оттакъ соби спокійно попойисты—и вже! А вы соби на весилли йижте або не йижте—що мени до васъ?

Жинка слухала, якъ винъ такъ йивъ и все кыдавъ по килька сливъ, и усмихалася: певна ричъ, старый уже выпывъ де-що, колы такый балакучый. Але не казала ничого.

Попойившы, Макгера навить прычепурывся трохы, прычесався такъ, що волосся поверхъ вухъ на выскахъ закрутылося, поправывъ хустку на шыи и вже выходывъ зъ жинкою зъ дому—донька вже давно пишла, — колы тутъ прыбигає братъ пана молодого й настрашеный пытається:

— Чы нема тутъ Андрія?

— Нема! Або що? Втикъ?

— Та десь выйшовъ передъ хвылею й не можемо його найты. А тутъ шлюбъ незабавомъ... П'яный бувъ трохы...

Обоє Макгеры дуже затривожылыся, колы погадалы, що зъ того може выйты велыкый соромъ родыни.

— Я казавъ, що той смаровизъ не оженыться по-людськы. Все мусыть буты инакше!

— Може винъ захорувавъ?—спыталася Макгерыха.

Андріивъ братъ и не видповивъ, побигъ дали.

Макгеры пишлы чымъ скорше до Мылянивъ на раду, що зъ сымъ чыныты. Засталы тутъ вже повно гостей, що прыйшлы видвесты молодятъ зъ дому до церквы. Музыкы граютъ, усе вже готове. Ще тилькы женыха нема.

Якъ на лыхо, и сюды саме теперъ прынесла Петрейчыха вистку, що молодый десь заподився.

Вдова Сороцька въ гурти старыхъ, що чекалы въ холодку въ городи, саме розповидала свій предывный сонъ: якъ покійна Пылыпыха—дай ій, Боже, небо!—прыйшла до неи у-ви сни й радыла ій доконче поставыты на лотерыю 7, 31 и 59,—и вона, розуміється, поставыла—колы у сю хвылыну надійшла до гурту стара Петрейчыха и спытала просто:—Чы то правда, що молодый утикъ? Я чула...

Гости дуже здывувалыся, бо не чулы ничого. „Се не може буты! Певно захорувавъ або що"—видповилы Петрейчыси коротко; але женыхъ справды не прыходывъ, усихъ обнявъ неспокій. Сталы стари головы думаты надъ тымъ, чому бъ молодый мавъ утикаты. Нема прычыны! Може Доминка почарувала? Се дуже легко може буты: іи мама—жинка непевна. Такъ се була бы вже одна прычына. А друга прычына не инша, тилькы така, що загаломъ диты теперъ не таки, якъ бувалы давнише, — неслухняни, ничого зъ нымы не вдієшъ. Не слухають батька-матери, тилькы свого дурного розуму.

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Сывылла та Ѣней.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

— Ну, бо й мій тато бувъ зъ передмистя. А въ мисти якъ було? Такожъ не носылыся такъ, якъ теперъ.

— Въ чемеркахъ ходылы,—завважывъ хтось.

— Въ зыми въ чемеркахъ зъ кожухомъ; литомъ—у капотахъ оттакыхъ, якъ ота моя. Ще насъ тилькы килькохъ трымається старого, а вси инши—куци швабы. Та отъ и я швабську шапку часомъ ношу: иншыхъ и не продають, а самъ не зроблю.

— Та бо перше й весилля не такъ велося,—почала знову Сороцька.— Въ четверъ булы заручыны, у вивторокъ весилля, на другый четверъ выводыны. Цилый тыждень тяглося. А теперъ видъ полудня до вечора—тай по всимъ, якъ зъ батога триснувъ!

Макгера бувъ радъ и самій розмови, й тому, що за розмовою часъ мынавъ скорше: може тымъ часомъ виднайдуть молодого й мынеться клопитъ. Але розмова увирвалася; такъ и выдко було по всихъ неспокій. Щобъ якъ-небудь знову забавыты гостей, Макгера почавъ усихъ жинокъ частуваты своєю табакою. Мусилы жинкы браты, бо старый не вступався. Якъ непрывычни, воны вси такъ гирко почалы пчыхаты, що ажъ поплакалыся.

— Чемерыци досыпавъ до табакы! Намъ на збытку!—нарикалы жинкы, втыралы сльозы и сміялыся одна зъ однои.

Макгера впевнявъ, що ни: се лышъ його табака така добра, правдыва росыйська, та ще й зъ жытнимъ цвитомъ до того.

Здавалося, бавылыся гости и безъ весилля добре, а проте писля табакы уси знову замовклы, мовъ воды у ротъ набралы,—чы ще нема молодого? Може й справди де пропавъ, або захорувавъ, або зробывъ соби що?... Вже вечоріе, а його нема!... И декотри жиночкы вже видійшлы соби на бикъ, иншу раду радыты, свою жиночу. Дило було не таке просте, якъ бы кому здавалося; годылося його розважыты гуртомъ и помалу и зъ усихъ бокивъ... Се жъ справди небувала ричъ, щобъ женыхъ передъ винчаннямъ утикъ! Буде про що балакаты хочъ зъ мисяць...

Макгера пишовъ до хаты. Уже й йому терпцю не стало; мусивъ звидатыся у жинкы, чы ще не найшлы молодого. Жинка побачыла його й выйшла йому назустричъ.

— Пропалы два вепрыкы, все м'ясо застыгне!—сказала вона такъ, якъ бы ій не молодои було жалко, тилькы вепрыкивъ. А то вона сестру жалувала.

— Ще не найшлы?—спытався Макгера.

— Ни! Иды-но ты, може ты його де найдешъ. Уже по всихъ закамаркахъ, стодолахъ, ямахъ шукалы—и нема! Сестра зъ розуму зійде. Така ганьба!

— Де жъ я його буду шукаты? Радше йду соби до-лому спаты и вже!

Digitized by Google

И справди Макгера пишовъ заразъ до-дому. Йому було такъ прыкро, що мижъ людей уже й не мавъ гадкы сьогодни показуватыся. Щобъ його не стритыло багато людей, винъ навить не вертавъ звычайною, коротшою дорогою, черезъ мисто, тилькы пишовъ попры цвынтарь, де менше людей ходыло.

Иде винъ задуманый и лыхый та розбирає у своій голови нечувану прыгоду, колы дывыться на цвынтарь стежечкою помижъ могылкамы хтось походжає соби. На цвынтари дерева й корчи—не выдко добре. Макгера йде до хвирткы, видчыняє, дывыться ще липше—молодый Лановычъ ходыть! У першій хвылыни хотивъ старый пидбигты до нього, вхопыты за чупрыну й такъ выбыты, щобъ на циле жыття попам'ятавъ своє весилля. Але заразъ прыйшло йому на думку, що сполохає його й винъ утече. Ще жыття соби видбере, бо не знаты, що у гадци має.

— Андрію!—клыкнувъ Макгера зовсимъ лагидно.

Лановычъ стрепенувся й оглянувся.

— Не втикай, Андрію! Не втикай! Я тоби не ворогъ! Май розумъ!

Андрій справди не втикъ, лыше почекавъ.

— Що ты доброго робышъ, хлопче?—спытався Макгера й поклавъ йому руку на плече, щобъ у потреби прыдержаты його.

Андрій заплакавъ, якъ дытына.

— Доминкы мени жаль! Мама мене перемовыла...

— И ты ажъ теперъ нагадався?

— Вы мени нагадалы! Сымы лыстамы нагадалы, що спалылы ихъ! Мени теперъ зъ думкы не сходыть...

— Що жъ гадаєшъ робыты?

— Порадьте, вуйку! я до шлюбу не пиду.

— Треба було мени скорше сказаты, а такъ теперъ що я тоби пораджу? Одно тоби лыше скажу, що теперъ и Доминка не выйшла бы замижъ за такого смаровоза, якъ ты, тай ще по тимъ усимъ, що ты наробывъ.

Гадка була така подибна до правды, що Лановычъ ажъ застановывся.

— Обитры очи й ходы! Ты, бачу, трохы выпывъ и не є пры добримъ розуми.

Лановычъ вагався.

— Ходы, я тоби кажу! Скажемо, що тоби зробылося недобре и вже. Ходы, ходы!

Лановычъ справди пишовъ зъ вуйкомъ.

— А не дывыся такъ, якъ бы тры дни не йивъ! Голова до-горы! Се жъ на своє весилля йдешъ! Тамъ чекає на тебе Юлька, така гарна, що ажъ забудешся!

Digitized by Google

Цилу дорогу розважавъ Макгера Андрія, говорывъ усячыну, та для бильшои певносты взявъ його по-пидъ руку. Передъ самымъ домомъ молодои Андрій наразъ ставъ, але въ ту саму хвылыну выбигло зъ хаты килькоро зъ родыны й такъ обступылы його, що про утечу й гадкы не могло буты. Пишовъ Андрій у свитлыцю, якъ ягня на заризъ.

Але Макгера ажъ видитхнувъ лекше. Заразъ виднайшовъ свою жинку й потишывъ ii:—„Не журыся, не пропадуть вепрыкы: зйимо ихъ!"

Потимъ пишовъ и до гостей, що вже почыналы розходытыся й потишывъ ихъ такожъ:

— Не втикайте! Є молодый, весилля буде! Сами жъ вы казалы, що теперъ нови часы,—усе мусыть буты инакше...

Зъ тіеи радосты й досады Макгера понюхавъ табакы такъ, що ажъ йому въ очахъ засвитылося...

1903.

Осыпъ Маковей.

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

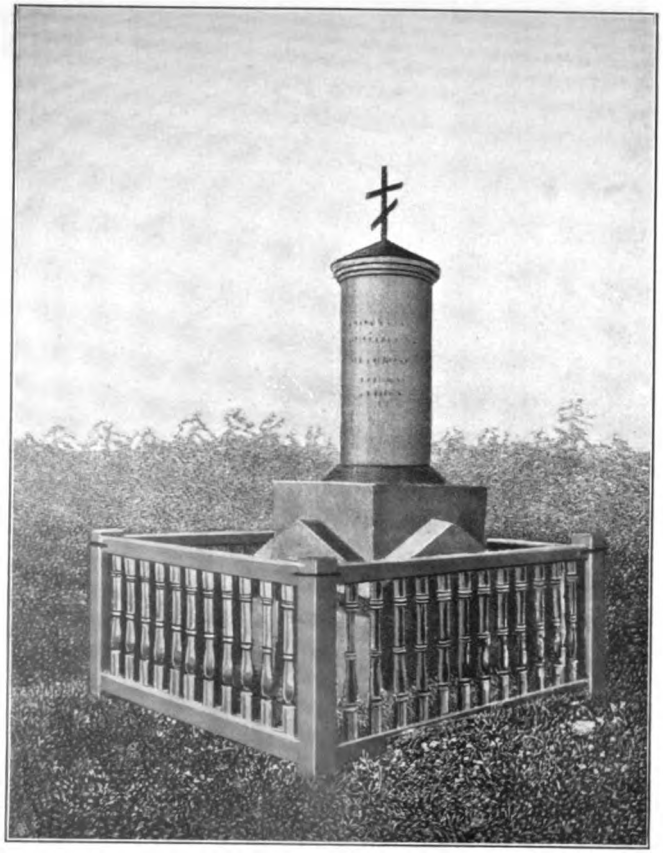

Могыла Котляревського на Кобеляцькому кладовыщи въ Полтави.

Ливоручъ старый надгробокъ, праворучъ—теперишній.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ще явиръ зеленый не вырисъ
На славныхъ убогыхъ руинахъ,—
А тилькы бандура замовкла
И риднои мовы не чуты,
Бо лыцарськи диты успилы
И писню, и мову забуты...
Та не можна заховаты
Ни въ поли, ни въ мори
Того, чымъ Богъ надилывъ насъ
На долю й на горе.
З-пидъ руины Кобзарь встане,
Направыть бандуру,
Заспиває и розбудыть
Сонлыву натуру!

О. Бобенко.

1903.

Digitized by Google

Удовыне гучне подвир'я.

Оповидання.

I.

!... давно те було, а згадаєшъ, то наче все заразъ у тебе передъ очыма дiється. И такъ мени все увыжається та клечальна недиля, якъ и я колысь зустричала iи у вдовы. Отъ якъ заразъ бачу.

Ще сонце горыть на заходи, якъ въ суботу на клечальній недили шыроке зелене панське подвир'я вдовынѐ мовъ занялось. Загомонило, зашумило: народъ и туды, и сюды сновавъ; шырока дубова брама видчынылась, зализни куны заскрыпилы и вйихало дви паровыци „гетьманивъ“,—такъ звалыся волы,—одна зъ лепехою, а друга зъ клечаннямъ. Зверху на вози сыдило по двоє малыхъ хлоп'ятъ, що помагалы батькамъ лепеху косыты и згрибаты та рубаты клечання; а ще вслидъ бигло пидбигцемъ мовъ чы не зъ десятокъ, де-яки ще навить въ сорочечкахъ. „Гетьманы“, прыручени ще хазяиномъ, простувалы до панського дому, до велыкого рундука. Тамъ молодыця выбигла зъ кухни, пидтыкана, зъ коромысломъ до колодязя, тамъ дивчына зъ виныкомъ, зъ засуканымы чохламы, тамъ дивчà попелець несе,—вси поспишаються, бо вже й сонце праведне заходыть.

Увесь панськый двиръ загомонивъ гучно, готуючысь икъ Зеленымъ святкамъ. Повбывалы клечання передъ велыкымъ рундукомъ: тонкыхъ, гнучкыхъ и высокыхъ ажъ шисть беризъ поставылы въ рядъ. Дитвора похапала лепеху, потрусыла рундукъ и коло рундука; понабиралы ще оберемкы й понеслы у покóи до панiи. Имъ не первынка туды чухрать, дарма що се було за крепацтва.

Я хочъ и вбога людына, а була вхожа до удовы. Я усе знаю, я й газеты чытала, та лыха годына мене спокусыла выйты за одставного копытана, хоча татусь дуже мене зупынявъ, бо я сымъ замижжямъ зныжала свiй ридъ: татусь бувъ полковныкомъ. Дывлючысь здалека на мого нареченного, здавалось—и хорошый чоловикъ, а прыдывылась блыжче—

Digitized by Google

то й горилку вжыває, и мени не разъ сынятыны пидъ очамы робывъ, а пидъ кинець и безменомъ мене бывъ, и наглою смертю померъ, мене въ злыдняхъ покынувшы. Вертатысь мени до мого роду вже було ніякова... Татусь умеръ, мамуси й не зазнаю. Сама я видъ горя зовсимъ изстарилась и звелася ни на що, не чытаючы й не чуючы ни одніеи думкы книжнои, освиченои. Куды вже, якъ треба самій картоплю садыть зъ половыны!...

Ото жъ колысь у пистъ, говіючы, зайшла я у хату погриться, ажъ тамъ сыдыть и вдова Загребельна (бо за греблею жыла). Я хотила зъ своимъ лахмоттямъ и назадъ, але жъ вона завернула мене, познайомылась и каже:

— Чомъ мене, удову одыноку, не провидаєте?

Я кажу:—не посмила.

— Бо'зна що! мы вси ривни передъ Богомъ!

Я й пишла; бувъ празныкъ—я и шаль надила до неи. Було вже годивъ зъ двадцять, якъ не надивала. Звисно, треба знаты, якъ и до кого треба й убратысь. Такъ оттакъ то мы познайомылысь.

Тилькы що увезлы лепеху, якъ тутъ выбигло на зустричъ дви панночкы невелычки, по десятому году, и кажуть: „Царю, дай и намъ лепехы".—Отъ дидъ, вже сывый-сывезный, и давъ имъ: побиглы й воны вкупи зъ дитворою трусыты панськи покои.

Тутъ и пани удова выйшла—повàжна, огрядна, и наче надъ іи облыччямъ мовъ мисяць молодый вылыскується, сяє. Спиткала ихъ и сміється, наче пахущымы квиткамы сыпле, такъ прынадно! Панночкы понабиралы стилькы лепехы, що ледви несуть.

— Та годи,—каже пани,—мои диты, клопотатыся! Трусыть потроху, абы законъ святый сповныты,—и роздала селянськымъ дитямъ по бублыку й по п'ятаку.

— Де жъ Ивась, Петрусь, Кузька? Де жъ малый Степанко?—пытає удова.

— Ногу збывъ, за дверыма верещыть!—загомонилы хлоп'ята й побиглы дали, а пани, взявшы прянык̀ъ попростувала за двери, огледила нижку, пишла и вынесла мокрый обрывочокъ. Завынула Степанови ту нижку и на смихъ поплювала. „Бижы, каже, на вздогинъ за нымы, то й не болитыме". Той трошкы пострыбавъ якъ сорока, та забувшысь, такъ розійшовся, що ще й дужыхъ перенявъ.

Диты поскакалы чымъ дужчъ хвалытысь батькамъ, що пани ихъ поманыла, а панночкы ище не годи. Пострыбалы, якъ тіи кизочкы, по саду,—ніяке око за нымы не вганяється: що тіи зирочкы по небу перекочуються—мыгне й нема, такъ и сіи пострыбушечкы-пестушечкы. Квитокъ понарывалы, пороздавалы дивчатамъ убиратыся на завтра; по-

Digitized by Google

кои потрусылы дрибнымы усякымы квиткамы. Нарвалы ще квитокъ и побиглы мерщій по хатахъ убирать божныкы.

Зосталась пани зновъ сама соби у покояхъ: не вганяється за дитьмы! Тутъ булы у покояхъ, и вже нема, метнулысь по квитовныку, а тамъ майнулы уже зновъ десь и полынулы зъ хаты въ хату, шугляють на вси бокы. А стара пани—якъ тая горлыця: б'ється одъ викна до викна, на ихъ прызираючысь...

Зоріе. Вже й мисяць выплывъ; уже й день святый на порози; робыты грихъ, вси розійшлыся. А пани побывається за дитьмы. Тилькы жъ ій и втихы, що ихъ двоечко, та й то дивчатка—чужа корысть, а сынъ-жалибныкъ далеко десь у науци. „Розбредуться колысь“,—думає пани, и думкамъ ій простиръ велыкый,—б'ються по всихъ куткахъ велыкого порожнього дому...

Остання молодыця увійшла, поставыла по куткахъ клечання, пылъ постырала, столы червонымы кылымамы позастеляла зъ вечора, щобъ на ранокъ роботы меншъ зосталося, щобъ выстыгты до церквы.

Пани каже:—Секлето, збигай поклычъ дитей; пора спаты лягать, та треба имъ и головкы позмываты. Нехай ихъ Палажка веде й мытель несе.

Незабаромъ попрыбигалы диты: сокочуть, сміються—тà соби щось росказуе матери, тà соби; гомону повни хаты. Що твоє сонце вызырнуло з-за хмары—такъ радисенька маты!

— Роздягайтесь, мои диткы, та мыйтеся. Прокажите отче-нашу й лягайте спаты. Завтра щобъ не спизнытысь до церквы... А нуте, котра швыдче роздягнеться—чы Настуся, чы Катруся?

Не згледилысь—уже й босонижъ, уже й платтячка поспускалы. Стрыбають въ сорочечкахъ. Налылы мытелю, передывылась пани—перебрала своимы пучечкамы зиллячко. Усе, було, налягає, щобъ любысточку билыпъ клалы та материнкы та роскишнычку: любысточокъ—щобъ козакы любылы, материнка, каже,—щобъ головка не болила, а роскишныкъ—щобъ хороши та роскишни косы рослы. Ще жъ утопыла свою билу пучечку у окрипець, щобъ не дуже гаряча вода була.

Ото жъ измылы Настусю й Катрусю, отче-нашу почыталы, перехрестыла вона обохъ и полягалы спаты.

Не спесыва була удова. Дай Богъ ій щастя й таланъ, було кажемо, а теперъ легко ій лежаты—перомъ землю держаты. Було, якъ говіе, то зайде въ хату погритысь, и хочъ скилькы було найде чорного люду гритысь, вона всякого прывитае. Було, якъ загледять, що сыдыть въ хати на всю губу пани Загребельна, то й назадъ изъ своимы латкамы, а вона усякого заверне. Такъ було ище, якъ кого—то й роспытае, хто чымъ болiе, и поможе; хто въ убожестви, або въ недузи—то надилыть:

Digitized by Google

чы то моченымъ яблукомъ, чы то квасомъ, чы ликамы якымы, або якою шустелыною, а кого й грошыма...

Спасыби ій, я не за себе дякую, а за людей. Я однією ногою вже у домовыни стою, мени вже тры чысныци жыты... А такъ бачу и чую по другымъ людямъ: сыритъ не оставляє, було, и убожествомъ не гребує, и що-празныка вже вона пошле у шпыталь усього по троху—пшона, м'ясыва, сала, хлиба. У нашому сели икъ Велыкодню надилыть убогыхъ и старыхъ, бездомныхъ або бездитныхъ паскою й саломъ. Отсе въ страшный четвергъ и наказуе людямъ, якъ вже выходять изъ церквы: „прыходьте жъ за паскамы". Було пасокъ пече—до двохъ сотъ добирається, своимы рукамы на всяку паску положыть хрестъ и шышку, ризцемъ гарненько обведе, лыстя дубове гарно повыризуе, та отсе хто йде зъ челяды, жинка чы дивчына, у гости до батька або до якои родыны, то вона уже й надиляє пасочкою; а якъ хрыстосуеться зъ нымы, то й по пари крашанокъ дасть. За нею, якъ за матиръ, захылыся. Сама горе знала, вдовуючы, то й чуже лыхо до серця прыймала—пораду давала. У господи у неи такый чынъ, такый порядокъ—любо глянуты, дарма, що удова!

Отсе було тилькы скаже,—„котра!" такъ и прыбижыть покойовка, а ихъ тамъ було ажъ симъ. Було ажъ пхаються та боржій бижять.

II.

Черезъ годокъ, чы черезъ два писля Зеленои недили, що я росказувала, послала пани за Нимкенею,—була вона за нашымъ офицеромъ замижжю, дакъ давно вже у нашій околыци вдовуючы й жыве. Хочъ не нашои вона була виры, та, бачте, вона усе знала, що до панночокъ належыть. Та виры воны вже перенялы й одъ матери, а такъ, звисно, якъ панськыхъ дитей, то доглядиты й навчыты лучче треба; шкилъ тоди зовсимъ не було, а тутъ воны вже пидіймаються, такъ що вона за имы не збижыть и думкою. Таки, якъ огонь, швыдки й моторни. Отъ купыла имъ пани й фортоп'янъ, щобъ учыты граты, спиваты не по-нашому, ще й танцюваты и такъ хрещыкомъ рукы положыты и реверансъ изробыты. Пани Нимкени за се положыла у рикъ 500 рублывъ асыгнаціямы, послидню копійку ребромъ поставыла. Каже: „худоба на вищо: и вогонь знесе, и злодій потягне; а розумъ ніякая сыла, хиба велыкее горе прытлумыть".

Панночкы за все узялысь такъ, що чудо! Сусиды ажъ завыдують, яки дочкы у нашои вдовы... То може людъ убогый, за послидню копійку поставывшы свичку, вымолывъ имъ щастя-розумъ, бо сказано: рука руку мые! Радіе наша удова. На всякыхъ мовахъ сталы балакаты:

Digitized by Google

було покойовкы—и то бонджура знають и хрещыкомъ рукы и реверансъ изробыты.

Не ростуть удовыни дочкы, а якъ изъ воды йдуть, уже й кискы имъ позаплиталы и стьонжечкамы поперев'язувалы, обголылы ихъ до пличъ. У простыхъ такъ чохла роблять у сорочкахъ, а имъ рукавчята коротеньки навмысне пошылы. А все-такы гарни, щебечуть якъ ластовынята. Да усе не по-нашому, не по-сильськы,—такъ чогось нудно: звисно, дивчата покоїови звыклы розумиты все, що ны гомонять промижъ себе паны, то́ имъ усе було у тямкы, а се панночкы по-нимецькому якъ засокочуть, то имъ и не до вподобы, такъ що ажъ не злюбылы тую Нимкеню. А вона ще прыйде було въ дивочу, та й почне хымороды провадыты. „Ты карошъ шенщинъ, только не карошъ у теб'я плате: етакъ не карошъ рукава изъ рубахъ неловокъ показать".

— Оттакъ, думаємо, насмійся! Прыйихала до насъ хлиба йисты, та ще й виру хочешъ щобъ переминыты!...

Не любыла вона нашого ничого—ни карсето́къ, ни шытыхъ рукавивъ.

Такъ було жалько, якъ и панночокъ почалы по-нимецькы тыскаты: думалы, що й духъ зъ ихъ выйде.

Воны до Нимкени гарно ходылы: у подилкахъ лыштва шырока, вышывана, рукава чохлати повымережувани,—сама, було, пани усе шые; та округъ головы якъ обведе имъ скиндячку старосвитську, або гальоны, то хочъ куды,—якъ янголята. Выдно було именно, що панськи диты, а то сталы мовъ чапли... Нимкеня панночокъ було не пускае й ходыты у дивочу, и казокъ слухаты; уже й писень нашыхъ не чуваты: то було й у-досвита встають та спивають зъ намы и прядуть. А теперъ прорветься котора на одну хвылечку у дивочу, скочыть на колина до Палажкы або до Секлеты, похытають ии трошкы, та й зныкне. Та мы й самы було боржій посылаємо ихъ одъ себе до тіси индычкы, щобъ понимецькы не лаяла дитей.

А пани наша усе-такы було ихъ по своему узывае: Настусю, або Катрусю. Заклыче до себе котору-небудь у спальню да й мылу́е, цилуе ихъ, и „горенько мое, каже, и радисть моя". А мы й чуємо. И воны до неи кынуться, такъ и вынуться ій у били рукы. Нихтыкы ій перецилують, очыци, бровы, віи, носыкъ, выскы.

А жалила вона ихъ дуже. Такъ, було, якъ на ихъ за що нагомоныть дуже Нимкеня, то у ій и душа не на мисци.

— Мои диточкы,—каже,—учитеся, набирайтеся розуму.

Звисно, панське дило—усе знаты. Ій не хочеться, щобъ ии дочкы булы послидни. А Нимкеня, було, якъ посадыть до наукы, такъ и не оглянься, а сама ципыть рукы та усе сыдыть надъ товстою книгою, да усе головою хытае: хыть-хыть, хыть-хыть!... мовъ жыдъ у школи. И

Digitized by Google

очи заплющыть. А мои диточкы—якъ то имъ постысканимъ сыдиты такъ довго, та ще й не змыгнуты очыма зъ книжкы? Було, ажъ губы кусають: и смишно, и боязко зареготаты, дывлячысь на неи! Очыци просяться до свого хазяйствечка, да й до матери кортыть, щобъ попестыла, пожалувала, а сыды. И матуся тилькы знай на годынныка поглядає,—„чы не одстають мои часы, Секлето? чы воны не становылыся?“—все пытає.

А ій то самій такъ нудно, що довго... Кортыть... велыть и на стилъ накрываты,—нибы то вже пора икъ обиду.

— Побижы, Секлето, до Олександры—чы обидъ готовъ?—було скаже.

А тутъ уже й Нимкеня одмолылась и дитей пороспускала. Тутъ ій треба було бъ реверансъ изробыты, а воны зъ радощивъ изъ стильцивъ—порóхъ! якъ одъ сатаны, та бигомъ до свого хазяйства. Настуся жъ постерегла, та заразъ завернулась и прысила ій, а та—тилькы й бачылы: скокомъ-скокомъ уже й коло свого шпакà. А Нимкеня за нею слидкомъ,—чепчыкъ на бикъ, ленты мотлаються,—бижыть, ажъ зачервонилась, якъ не прысне,—скыпила такъ.

— Катришъ! Катришъ!—Бачте, вона все зъ нымы по-нимецькому. Полаяла:—ты, каже, мени реверанса не зробыла; ты такъ, каже, зневажыла мене!—А та ій и прысидає, й прысидає.—Сядь, каже, на стильци й сыды, ажъ покы обидъ подадуть.

— Господы!—каже було сама соби Палажка,—якъ отси паны усяки соби мукы выгадують! Щобъ тó якыйсь зуита, басурменъ такъ знущався у моій хати надъ моею дытыною!?...

Настуся побигла до свого Бровка, годуваты: платочокъ помочыть у молочко, да й годуе. Слипенькымъ зосталося видъ Галкы. Мы вже, щобъ хочъ трошкы одлягло на серденьку у „Катрышà“, прочынылы кватырку: скляне викно проходыло у цвитошню, а изъ цвитошнои й у кабинетъ. Одчынылы, а шпакъ не дуракъ, такъ и пошмандыкгувавъ туды до неи й почавъ на вси бокы выхылясы головою выробляты и пизнавъ іи, свою пестiечку, заразъ и обизвався до неи, злетивъ ій на плече й почавъ іи мылувàты, заглядаты въ вичи. Такъ іи веселывъ, що наша Катруся й байдуже, що Нимкеня іи посадыла. Ажъ лыха лычына запрымитыла сее щастя,—якъ исхопыть ленійку, якъ сыкнеться до шпака! А воно, мое серденько, такъ, якъ струнка сыдыть, и не змыгне. Да и шпакъ не дуракъ—не злякавсь, а роспустывъ крыла да боржій и злетивъ до долу, роззявывъ рота й, задравшы голову, пишовъ соби назадъ выхылясомъ, поважнымъ выступцемъ.

Вона прыбигла велидъ у дивочу. Якъ крыкне: „запирать твèръ, а савтра мой будетъ теб'я вешитъ“. Думаемъ—чорта зъ два! Не давъ Богъ жаби хвоста...

Digitized by Google

Якъ бы пани не грымала на насъ за Нимкеню, щобъ ïи не займалы, то бъ ïй упеклы. Увирвалась усимъ нытка, люде кажуть, якъ вона прыйихала. То було й писни, було й казкы—забороны не було. И панночкы тутъ часто зъ намы гуляють, и пани зайде, погомонить, ще й бублыкивъ передасть дитямъ дворовымъ.

— Прыходьте,—було каже,—жоночкы, у-вечери и вдосвита посидиты зъ роботою: свитла свого палыты не будете, и моïй прыслузи веселишъ буде.

Звисно, у панськыхъ покояхъ усе звычайно, воны не крычять. Прядемо, а хто бачыть, то й вышывае. Що хто хоче, те й робыть,—дивчатамъ и на руку.

А Нимкеня усимъ свитъ зав'язала. Здается, и сама наша удовыця нибы, сердешна, смутовала,—усе диты за граматкою, а вона соби одна. Зранку поклопоче, а тамъ словечко замовыты ни зъ кымъ, а панське дило безъ наукы не можна: поростуть—щобъ не нарикалы!

Отсе, було, посидуть за обидъ, то хочъ Катруся, хочъ Настуся, чы донесе до рота, чы ни того борщу, уже й годи: положыло ложку. Отъ щось Нимкеня имъ почне казаты-сварытысь, щобъ йилы першу страву. Воно каже: „нѣтъ жемеримерси“. Було ажъ почервоніе Нимкеня да прымушуе йисты, а Секлета пидійде прыбираты тарилку, то воно ïи ноженямъ тилькы—торкъ! То вже прыкмета ïй була, щобъ се вона оддала Палажци, а колы стуломъ посуне, то Секлети. Було ще, якъ трапляються гости, то ище прыходылы дивчата зъ кухни помагаты посуды мыть то-що,—то, ïй же Богу, каже, иноди повстають из-за столу, здається, зовсимъ голодни. Бо якъ одкашляеться, то катлеты значыть Параски. Якъ прыдержыть трошкы тарилку—пирожне, або „божи онучи“—Федосци. Да скилькы було душъ, усихъ и обдилять. Да чого вамъ—и кучера Кондрашку, було, не забудуть. Було вже й посперечаються мижъ собою. Я соби, каже, Кондрашци кучеру оставлю, а та соби: а на тимъ уже зійдуться, що обыдви йому зоставлять. Той же, було, имъ и пташокъ, и билочокъ, и турахтанивъ понаносыть—се жъ винъ и шпачка имъ надилывъ. Такый бувъ любымый, що!... Винъ ужывавъ горилочку и табачокъ нюхавъ. Отсе було йому Секлета шматокъ печени й несе одъ панночокъ, а винъ уже имъ дякуе: „нехай велыки ростуть, якъ той мовлявъ-казавъ, Господы просты“.

Винъ було якъ пидоп'е, то на очи прыслузи й выкыдае:

— Я, каже, первый у двори. Я одъ панського столу маю обидъ, якъ той казавъ-мовлявъ, Господы просты.—А побачыть дитей, то заразъ до ихъ:

— Здрастуйте, мои царыци небесни, якъ той мовлявъ, Господы просты! Иду колысь на цилый день у лисъ и багато вамъ навыдыраю птыць и всякыхъ ясочокъ.

Digitized by Google

Пани, було, и сварыться за се, щобъ не пустошывъ птыць. А винъ не втерпыть: за-для панночокъ и въ Чорне море побривъ бы.

— Да Боже жъ мій,—каже пани,—колы ты хочешъ догодыты моимъ дитямъ, ты бъ загравъ у сопилочку, то и я, й люде бъ послухалы. А птыць не полохай, а то—що китъ, а що й ты роспужаешъ. А й ще мени, що-году шкоду робышъ: скипщыкы копы жыта не довозять—кажуть: Кондрашка, до шынку ходячы, вытоптавъ. А сей рикъ ще накынулы пятнадцять снопивъ лышку, бо ты ще шыршу стежку выбывъ, отамъ хыляючысь.

— Да я, якъ той мовлявъ-казавъ, Господы просты,—кланяючысь було каже Кондрашка,—я, здается, все улучавъ у середыну стежкы, Господы просты...

— И колосу, кажуть, багато позбывавъ,—каже пани.—Ты своеи головы скоро не знесешъ за своею горилкою: такъ бы въ ній и кысъ!

— Здается жъ, и рукамъ воли не дававъ, и такъ и надержувався, и рукы... одну за поясомъ держу, а другу въ кышени, хиба нехотя похытнуся, дакъ за жыто ухоплюся,—може й вырвавъ якый колосокъ. Да се вже вымагання—п'ятнадцять снопивъ! На одного снопа може й вырвавъ... Ни, се брехня, се пидступъ роблять! Се вже, боронь Боже, злодійство-здырство, якъ той казавъ-мовлявъ, Господы просты...

— Ну, гляды жъ! послидній разъ прощаю... Секлето!... Пидожды трохы, Кондрашко... вынесы йому чарочку дуливкы. Гляды жъ—зъ кымъ жывешъ, того й не гнивы.

— Ну, мабуть зъ горбатого дуба лысыци не зробыты,—каже пани.— Гляды жъ! Кажуть тоби—грай лучче на сопилци. Я люблю и диты мои люблять. Отъ заграешъ було „Да ишовъ чумакъ зъ Дону“, або „Нема въ свити такъ никому“... Да яку схочешъ, я всяки ридни писни люблю слухаты. Нехай же я колысь сама тебе поклычу.

Кондрашка перши рокы такы було не такъ запывавъ. Було, щовечора у недилю и въ суботу, або въ свято, у вышнячку коло кганочóкъ пидъ кухнею й грае.

А диткы удовыни такъ на шыю йому й повыснуть. Винъ имъ погра€ и подержыть на рукахъ, то одну, то другу... Воны йому усього: и сахару, и сытныци, и орихивъ нанесуть, повни кышени понабывають. А пани велыть у покои поклыкаты, да ще й дуливочкы пиднесе.

Було якъ почне Кондрашка граты, а посли спиваты, то пани, сама соби сыдячы въ опочывальни, й сплакне: мовъ той кобзарь гарно спива€. Чы то ій, моій небози, такъ тирко зъ його писень стане, чы то у ій свое болыть!... Б'еться, б'еться, сердешна, якъ рыба объ лидъ самотою: ни до кого прыгорнутыся, серденько полегчыты. Диткы маленьки, нетямущи: цвиринь-цвиринь, хочъ и прыгорнеться, да не скаже имъ ни-

Digitized by Google

чого.. Тилькы тее горе слизою зжене. Сынъ іи жалибнькъ далеко у науци. Саме гирше—дружыны нема: ани купыты, ани заслужыты...

Засмутувавъ теперъ нашъ Кондрашка. Якъ увалылась та Нимкеня въ двиръ, усимъ свитъ зав'язала, мовъ хмара навысла надъ покоямы. Ни спиву, ни музыкы. Разъ Кондратъ выйшовъ у суботу на кганочкы да й грає у сопилку. Нимкеня заразъ выскочыла у дивочу:—Скаши, штобъ не свищалъ—у мен'я уши болятъ".

Колысь пани сама звелила загаты, каже: „давно вже ніякыхъ писень не чую,—скушно", и хвалыться Нимкени, що „яки у насъ, каже, безподобни голоса и слова у нашыхъ писняхъ!" А вона одказуе: „не модны". Пани наша ажъ почервонила: „дакъ ридни!" А вона говорыть: „я слышалъ. Пошалуста, не велите грать, у меня невры болятъ". Щó прекумедно було говорыть!...

Я пытала у панночокъ, щó то значыть „невры?"—У насъ печинкы, серце болыть. Такъ панночкы бояться пытать у Нимкени.

А Нимкеня такы соби ничого: здорова, товста сама въ соби, мовъ копыця; а якъ иде, то тилькы гупъ-гупъ, а выдъ-выдъ—ажъ вылыскуеться одъ жыру!

Пани нашій було хвалыться: „Я шиву тавно у Россійскомъ Императорстве и тела себе наростылъ". Да якъ засміється, то гляды стильця зламае, якъ розкахкаеться.

Не любывъ іи Кондратъ! Такъ було й кыпыть, якъ доведеться іи куды саму везты. Такый понурый, було, ходыть. Уси люде було кажуть—покы іи не було въ двори, винъ такъ и не запывавъ, то тилькы копу скипщыкы й накыдалы...

III.

Ростуть тіи диточкы, якъ изъ воды йдуть. Уси не нахваляться, що воны и спиваты, и граты на фортоп'янъ, и танцюваты, рукамы й ногамы усяки выводы выробляють, и въ грымушкы б'ють. Було спивають и „Не шый ты мне, матушка, красный сарахванъ", и „Мальчишка цыганьонокъ", и „Ой кохавъ мене батько, якъ билу тополю", и инши наши писни, и „Коль славенъ нашъ Господь въ Сіоне", и „Надъ лисистыми брегами", и „Тамъ, где море вишно плещетъ надъ пустынные скалы". Я усе знаю, бо ухожа була и газеты чытала. Палажка каже, що изъ усього повиту воны краще всихъ говорылы по-нимецькы, настояще: ничого не врозумієшъ.

Нимкеня було на простыхъ людей каже: „ето чорный кгрязный людъ!" Колы треба котру поклыкаты зъ молодыць, то зъ другои хаты каже панночкамъ:—дзвонить у дзвоныка, або плещить у ладоши.

Digitized by Google

А диточкы жъ намъ таки люб'язни. Що́ воны було роблять! Отсе якъ гости, то було воны варення й пидносять сами на пидноси гостямъ. Отъ и имъ, у ложечку набравшы, гисть въ ротъ кладе. Воно жъ и не зйисть, а поставывшы пидносъ на стилъ, и бижыть у цвитошну да стилець прыстановыть до кватырки, постукае,—отъ котра зъ дивчатъ и вызырне. Вона ій у ротъ, моя матинко, варення й дае, якъ пташка своимъ пташенятамъ...

У церкви до паніи уси паны, було, зъ пошаною видносяться—у плече ій цилують. А гостей до неи якъ найиде, та все у простяжъ, кареты, у лакеивъ червонымъ шынеліи пообшямовани; у кучеривъ чекмени зъ срибнымы кгудзыкамы; паны у шовкахъ та саетахъ. А стара пани, гуляючы въ саду зъ имы, тутъ же одвернеться одъ ихъ и словомъ тыхымъ перекынеться до панщанъ—до молодыць, або до дивчатъ. Уже маты николы не забуде споглянуты на свои диты!

Ростуть мои голубкы-панночкы, якъ верба зъ воды; убираються въ цвитъ. Вже й пидлиткы, вже не одну складочку имъ одпустылы на платти, вже старшій до п'ятнадцяты литъ береться. Вже Нимкеня банты зъ ныхъ поздіймала, роспустыла имъ косы. Одна русява, друга чорнява, очи чорни, бровы якъ шнурочкы, губы якъ калына. Выступка въ обохъ поважна, легка. Потимъ Нимкеня зъ роскишныхъ кисъ поробыла имъ ззаду кгуркгули.

Уже й по шистнадцятому скинчылось,—тоди удова каже Нимкени: „Ну, спасыби жъ вамъ за вашу щыру працю, що вы моихъ дитей до ума довелы".

Пробула вона тры рокы, пани ій усякъ нагородыла—и грошыма, й полотномъ. Мы дуже радилы, що ій вынесе скоро видъ насъ. А у Кондрата й кони не стоять. Винъ бы ій на своихъ плечахъ вынисъ изъ двора—не то, що на коняхъ!

А дитей на погребни зибралось бильше, нижъ у клечальну суботу. Отъ теперъ, думають, изновъ буде намъ своя воля. Се все нова челядь, а то вже хто й за погоныча служыть, а кого й на двадцяткы матирки позабиралы. За тры рокы вси пиднялысь, а нищо вже, якъ дивчата. Покы панночкы высыжувалысь на дзыкглыкахъ, скилькы воны выбигалы, выспивалы, надивувалысь и покрасувалысь у винкахъ та квиткахъ на купального Ивана, и роботы навчылысь, посталы на по́стать, и роспустылысь, якъ повни рожи!... А парубкы до того квиту, якъ бжолы до меду, лыпнуть!... Сказано — якъ макивъ цвитъ процвитають. А панночкы, здається, однолиткы, а таки гнучки, якъ лоза, хыстки, зовсимъ ище въ сылку не вбралысь. Люде кажуть: у панивъ абы цвитъ, а намъ щобъ и сим'ячко було, щобъ зъ його прыплидъ бувъ добрый и працьовытисть...

Digitized by Google

Перехрестылась уся дворня, якъ Нимкеню вынесло: мы жытомъ и слидъ посыпалы, до самыхъ воритъ, наче писля мерця, щобъ не вертался. Уси мовъ писля велыкои заверюхы осталыся у захысти.

Удова обняла дитей: „диточкы, зиронькы мои, каже, дякую мылосердного Бога, що допомигъ васъ до розуму довесты. Що вы теперъ хочъ на край свита полынете, то не будете шпетыть: тилькы горе мени, що не довго на васъ очи попасатыму... Понесе васъ хвыля у шыроке море, покынете мене одынокую“. Та й заплакала.

Выпровадылы Нимкеню, пишлы у насъ изновъ и спивы, и сопилкы. Дитвора знае, де ракы зимуютъ,—той же день прышмандыкгувалы до панiи за гостынцямы. Панночкы весели. Пани тежъ и каже Секлети: „завтра пойидемо въ гости, будь и ты готова; а посли завтрого скажы бабамъ и молодыцямъ, хай старовыну згадаютъ—нехай прыходять“.

Палажка унесла били плаття—таки якъ дымъ, и облямовани билою, якъ срибло, оксамытовою стьонжечкою. Тилькы що дошыла.—„Прымиряйте, диткы,—каже,—завтра на баль, йихаты на йменыны“.

Надилы — такъ якъ улыпло! Палажка каже: „зъ сього да въ краще“. Катруся ще пидлитокъ, а та — якъ ясна зоря, якъ тополя статна!

Ище пани каже: „скажить Кондрашци зъ вечора, щобъ никуды не одходывъ, на завтра щобъ коляску решговавъ“. Вынесла Секлета и чекминь йому новый зъ вечора, а Савци-лакею усе козацьке плаття новыймалы: шаровары сыни, шапка смушева—не тутешнихъ овець, жупанъ темного сукна, чоботы хороши, нови, юхтóви. Савку звалы тилькы, якъ куды йихаты, а то винъ усе шевствувавъ.

Да ще пани каже: „нехай посли завтрого уси люде зиходяться въ обидню пору. Нехай мои дочкы побачять свого народу, да й мени зъ имы хочеться хлибъ-силь роздилыты. Слава Богу, вже я диждалась своихъ помошныць и подоводыла ихъ до розуму“.

Диждалы ранку, то да се, пани звелила наготовыты на завтра барана й два пидсвынка и п'ять пудивъ борошна насiялы и росчынылы на паляныци: локши накрышылы и мандрыкивъ наробылы. Горилкы одъ шынкаркы два видра узялы; туды й перцю, и земляного серця, и калгану положылы. Се усе бъ то на завтра, а сьогодни у-вечери повбиралы панночокъ у били плаття—очей бы не звивъ; кучери имъ поробылы, а воны таки весели! Воно бъ краще було бъ, якъ бы у червони плаття, лучче бъ очи брало, мовлялы люде. Ну, да вже у панивъ усе не такъ. Плечи, рукы обголылы: били таки—одъ плаття не одризнышъ. Ище пани вырвала по квиточци лiондра и мырты, дала имъ у рукы. И пойихалы

Тамъ, каже Секлета, танцювалы и гралы на фортоп'янъ, и спивалы. Одна взялась изъ панночокъ за музыку, а друга за писни. Краще на-

Digitized by Google

шыхъ панночокъ тамъ, каже, й не було. Гости имъ усе дякують за писни та музыку, а воны такъ и почервоніють, да вже не прысидають, а такъ кланяються,—ще не обтаковалысь.

Наши дивчата чы на досвиткы пидуть, чы на юлыцю, чы на річку, та все мижъ люде, а вже паненята—смертельне ихъ жыття!... Рідко збижяться, а то не вильно й погомониты зъ панычемъ. Якъ треба до гостей выйты, то пидъ дверыма стоять-стоять—соромляються!

Та каже: „йды ты, Катрусю“, а та: „ты, каже, старша—йды ты, Настусю“.—Ты менша, повынна слухатысь мене. „А ты старша, повынна порядокъ даваты“. Покы назмагаються, а тамъ чуты, що гости пытають: „а ваши жъ барышни чы дома“? Мы було насміємося!—„Заразъ выйдуть“,—одказуе пани. Да пиде матуся вже та сама́ й одчыныть двери настижъ.

— У невисткы́, кажуть, будемо браты,—то наши панночкы краснише калыны поробляться.

Другого дня зибрався народъ. Пани звелила дочкамъ понадиваты сорочкы мережени, спидныци; позаплитала имъ у дрибушкы волосся й кинци лентъ пустыла до самого долу у долоню завшыршкы. Заквитчала ихъ и вывела на рундукъ. Воны такъ и выпурхнулы, да й уклонылысь народу по-нашому—поважно, до самого долу, мовъ молода просыть на весилля.

Тутъ панночкы пизнавалы своихъ подружокъ, зъ кымъ у хрещыка гулялы, зъ кымъ у перепилкы, у короля,—радощи таки, наче зъ манастыря вырвалысь. Кондрашка до ихъ пидступывъ.

— Драстуйте, мои царыци небесни! якъ той мовлявъ-казавъ, Господы просты... Хороша дивка—хороша й молодыця буде, якъ той мовлявъ-казавъ...

Воны такъ, якъ макивъ цвитъ, цвитуть. Пани звелила помостыты дошкы и позакрываты полотнамы й даваты обидать: сонечко такъ проминнямъ и розлылося по двору.

— Сидайте жъ, добри люде, щобъ усе добре сидало!

Люде силы обидать и пиднялы веселый гоминъ.

— Дай Боже, дай Боже!... щобъ було и въ поли, и въ господи!

— Шануйте,—каже пани дочкамъ,—щобъ було усимъ и горилкы, й прымусъ.

Сила удова на дзыкглыку на рундучку, а дочкы по бокахъ посталы й обвылы іи рученятамы коло шыи, якъ короливъ цвитъ тычынку.

Пообидавшы, загравъ Кондрашка на сопилку. Сталы молодыци й дивчата кланяться паніи й панночкамъ та прохаты, щобъ воны потанцювалы, якъ колысь. Панночкы ни за що—и не блызько! Засоромылысь и мовъ зйихалы на пень.

Digitized by Google

То все було замерло на хутори, якъ була Нимкеня, а теперъ усе заворушылось. Секлета й Палажка якъ почалы: „и зозулечкы, й комашечкы, потанцюйте, нехай-бо наши побачять!“... Панію сталы зновъ прохаты. Вона й каже: „Вы не разъ, було, танцюете зъ дивчатамы,— ну й потанцюйте вже, колы не забулы“.

Всталы наши панночкы: и хода не та, що у нашыхъ, и выправка инша... Разъ ударылы трояна и вдруге й затыхлы—ажъ жыжкы у всякого затряслысь. А потимъ метелыка—и понеслысь: то перевернуться, рукамы взявшысь, то розійдуться, перехыляються зтыха, мовъ човныкъ на води, ще й рукою поводять, мовъ добрымъ словомъ по серцю. Квиточкы дрижять, стьонжкы розлитаються. Тоди ще перевернулысь и въ пари нызенько вклонылысь музыци.

Такъ и заломылы усихъ нашыхъ дивчатъ.

Кондрашка добре одъ радощивъ налыгався, ажъ на колина ставъ и въ руку панію поцилувавъ. „Щаслыва, каже, що такыхъ, пани, дочокъ маешъ!... И по ярмаркахъ йиздывъ, и по манастыряхъ—нигде такыхъ не бачывъ, якъ той мовлявъ-казавъ, Господы просты, такыхъ царыць небесныхъ“...

Диждалы й недили святои. Отъ пани й каже: „подякувалы людей, треба жъ ще поіихаты й до божого дому“.

Ввесь людъ Загребельнои паніи знявся до церквы. Якъ прыйихала наша удова, встала зъ колыскы. Вона впередъ якъ лебидка плыве, а воны й не стенуться—за нею рушають. Сонце цилуе ихъ и обсыпае проминнямъ, и здавалось, що Господь велыке имъ щастя готуе въ жыттю: маты не надывыться и люде любылы ихъ. Лычманы, кгальоны на головахъ горять. Стьонжкы шуршять. А вона, моя пышна и велышна, и не оглядаться, наче байдужна, а тамъ и земли пидъ собою не чуе!...

Кондрашка, стоя на козлахъ колыскы, очыма пасе; хлопята на штакеты поперевысалы.

IV.

Ото жъ, кажу, ростуть панночкы, якъ изъ воды йдуть. Гуляють по поляхъ, по лисахъ зъ матусею, въ сылку вбываються. Чытають, було, и по нашому; матуся слухае. Иноди гомонять.

Удова каже: „загартовуйте, диткы, и рукы й серце, щобъ здолиты зъ усякымъ горемъ. Де то мій Викторко? Колы бъ не вщербывъ свого вику отымы книжкамы?“

Отсе, було, перву недилю посту панночкы понашывають для убогыхъ дитокъ и сорочечокъ, и спиднычокъ, и шапочокъ, и жилетокъ изъ своихъ платтивъ, и сама пани, було, имъ помагае. У голодный годъ

Digitized by Google

де-хто копійку соби збывавъ, жолудямы да картоплею народъ годувавъ, а наша чыстымъ хлибомъ и гамазей сама засыпала.

Панночкы уже выривнялысь. Одного разу на празныкъ зибралось до ныхъ гостей; танцювалы, музыкы гралы, ажъ шисть музыкъ. Назйиздылось доволи гостей, офицеривъ душъ изъ п'ятнадцять. Панночкы уси у билыхъ платтяхъ, тилькы по плечи обголени, и по билому винку. Якъ стане яка зъ генераламы розмовляты, дакъ такъ и зашаріється; а генералы таки говирки—увываються: дарма що вусъ скоро побиліє—да такъ усе имъ щось кажуть—выдно, про любощи, бо, чую, Настуси каже: „я въ небо гляжу, я въ небо гляжу". Що жъ—Боже споры! Одній уже симнадцята паска йде, сылкы понабиралы.

Пора, маты, жыто жаты:
Колосъ похылывся;
Пора дочку замижъ 'ддаты:
Голосъ одминывся.

А пани було усе каже: не виддамъ рано замижъ, нехай надивуються, накрасуються,—а прыйшлось, то Катрусю дуже рано выдала.

Ото жъ посли танцивъ сталы генералы прохаты, щобъ ище имъ и по нашому потанцювалы.

Воны не схотилы. Кажуть, у сыхъ платтяхъ и танцюваты не можна: уштывалы, уштывалы ихъ, дакъ не схотилы.

Порозйизжалысь; шпоры, шабли блыщять-бряжчять. Изновъ у насъ настався тыхый рай. Було отсе изъ кабинета, або изъ спальни меньша, мовъ береза, голосъ и подасе—яку дивчатамъ писню спиваты: „Ой помагай-би, да ты не суженый, друже", або—„На тимъ боци на толоци", або—„Ходыть сорока коло потока", або веснянку, або яку иншу, а тутъ дивчата и пидхоплять. Або заспивають „Ой сивъ пугачъ та й на могыли". Або баба на печи голосъ подае, а дивчата уже спивають.

Пани ввійде,—„а що ты, бабо, прядешъ?"

— Пряду.

— Кому: соби, чы панамъ?—Уже тоди була поголоска, що буде воля.

Баба, було, визьме веретено, та ледви-ледви повертае и чуть тилькы смыче мычку и каже: „панамъ, панамъ". А посли якъ посукне веретено, якъ пустыть нытку изъ самои печи до самого долу—а веретено и шумыть, и гуде,—тоди и прыказуе: „соби, соби, соби!"

— Ты, бабо, жартуючы, и въ могылу пидешъ,—каже пани.

А тымъ часомъ удова наша надъ дочкамы пыльнуе, щобъ воны у господарстви сами усе зналы...

Гости теперъ неустанно йиздять. Зъ ій устъ усмихъ не сходыть.

Баба уже не разъ и весильнои заводыть, та й не даромъ: генералъ до Настуси залыцявсь. Ничого соби. Бувъ молодець. Высокый, бровы мохнати, вусы й бокынбарты ажъ по плечахъ. А на аполетахъ,

Digitized by Google

такъ золоти брунькы и тремтять. А якъ скаже було—„ей!“ на денщыка, такъ по швамъ и соби вытягнешъ рукы. „И я, каже баба, за Настусею пиду у денщыкы“.

Пани одного разу обернулась до Настуси: „Доню моя, серце моє, чы сподобала ты генерала? помыслы добре! Мени васъ держать на насиння не впадає й оддаты все одно, що серця одняты частыну!...

— Мамусю, каже, мои думкы рвуться, якъ стлила нытка... Та я вже поришыла—я його поважаю: винъ сем'янынъ достоющый. Матусю, каже, свою старую не оставляе, за сестру платыть у панціонъ... душа выдна.

— Дакъ вона, сердешна,—подумала я,—собою платыть йому за його сестеръ?...

— Такъ, такъ, моє серденько, да подумай же ты, що се жъ не кадриль протанцюваты, а на ввесь викъ...

— Я, мамусю, уже симъ разъ одмиряла, а разъ одризала.

— Якъ хочъ, моя Настусенько, якъ хочъ!—А сльозы—якъ Дунай реве, якъ кажуть у писни.—Старенькый проты тебе,—каже,—хочъ бы ты трохы старшенька була, щобъ не бувъ строптывый, моє уданє. Удовець не молодець—уси норовы знае,—да свою ридну дытыну у ручечку поцилувала.

— Винъ же и не вдовець, и не старый,—одказала Настуся.

— Якъ ты пойидешъ зъ Катрусею, то що жъ мени зостанеться? У мене серце одно вамъ на двохъ, а ты жъ його розкраешъ...

Катруся онимила зъ того часу. Зъ нигъ валыться. Не радисть весилля несе въ удовыный двиръ, а печаль. То зійшло було сонечко, а теперъ наче заходыть... Катруся мліє. Не по-бизськы ій здається розлучатысь зъ матир'ю и зъ сестрою. Іи серце зрослось изъ ихъ серцемъ, покыдаты для когось чужого, майже невидомого, покынуть рай—матусю!

Вона була двома годамы молодша одъ Настуси. И ся було такъ сердыться на Катрусю, бо та якъ тилькы ляже на лижко, то заразъ и засне. Ся ій про любощи то-що провадыть посли балу—уси свои мріи роскаже, а та спыть...

Отсе, було часто, увійдешъ у спочывальню, а воны уси трое задумани сыдять. Вона на канапи, а воны по бокахъ коло неи й обыдви обнимуть іи... й мовчять... Тилькы диты очи матери выциловують, и въ лобъ, и въ голову, и въ душу, а вона ще й головку на бочокъ схылыть, ще й очыци закрые... Цилують, мылують на одынъ жаль!...

Ото жъ прыступывъ той генералъ, цилуе удову въ руку, каже:

— Колы жъ, мамысенька?

— Дайте лита диждаты! — удова одказала, — нехай окрипне, може ще й пидросте.

— Я вже, каже, не смію й домагатысь,—показуе на каблучку.—Я, каже, щаслывъ, що законнымъ союзомъ обручылы. Я буду ждаты. А до

Digitized by Google

Настуси повернувсь, обнявъ ïи за станъ и сказавъ: „а ты, моє серценько, не змины“. Винъ бувъ москаль. Що було Настуся поповчыть казать „серденько!“ Винъ и добрый, та й забуде по-нашому. И сыдять у двохъ и чытають наши книжкы, а розмовляты й не уміє. А все каже: „Я хочу по-хохольски научытысь: ты любишь этотъ языкъ“, да такого имъ наговорыть тымъ языкомъ, що кризъ тугу, було, сміється вдова! И сама, було, йому поправляє по-нашому. А винъ де-чого й не вымовыть по-нашому, а по-нимецькому дакъ йому подай. Зъ Настусею да зъ Катрусею такъ и риже.

Диждалысь Риздва, пишлы у насъ колядкы да щедривкы; винъ усе Бога молыть, щобъ врем'я йшло. А ся, якъ смерты, того часу дожыдає, и весна не радує. Трусыть генералъ веселенько золотымы брунькамы... А тутъ уже й весна: чуєшъ, тамъ веснянкы спивають, тамъ гусы кгекгечуть дыки, тамъ журавли крычять, ключемъ тягнуться. Весна, весна, а намъ не радисна. Настусю треба оддаты. Трухне удовыне серце: Кондрашка испывся одъ горя. Товарыши генерала йиздять, полюють по лисахъ и вся молодижъ дуже весела, а матерыньске серце схне...

V.

Гулялы, полювалы товарыши по поляхъ, по лисахъ и лугахъ. А одынъ мижъ нымы бувъ дуже уданый, прывитный и гарно жъ такъ по-нашому говорыть,—такъ и креше. Такый уданый до речей—другому воны не даються! Писню Катруся, або матуся яку не почнуть, винъ такъ до кинця й доведе, та ще й свого прыточыть. Ще й де якъ кажуть, и въ якій губерніи—знає. Винъ дуже заглядався на нашу Катрусю, хоча вона була ще й пидлитокъ: куды вона не ступне, туды й його очи. Да все у-двохъ одбывалысь осторонь. А мы разъ и пидслухалы: якъ була блыскавка велыка и гримъ, дакъ винъ и каже Катруси: „сидайте тутъ блыжче коло мене: николы гримъ не вб'є, якъ такыхъ литъ молоди люде, якъ я та вы, сыдять у пари“. Да й сказавъ ïй свои й ïи лита. Винъ ще матуси ничого не каже,—а вона якось розгорилася-розболилася: „Мамо! я нездужаю“, каже.

Маты й обомлила. Разомъ весилля, разомъ и похоронъ матери увыжається. Лежыть Катруся у вогни.

— Яка жъ у тебе хороба, моє серденько?!

— Незличыма,—'дказує.

Уся трипочеться, губы почорнилы, языкъ згоривъ: ликаря прывозылы миського и полкового. Кажуть: ще не выдно, яка болисть—треба заждаты.

Digitized by Google

Ходыть удова ни жыва, ни мертва. Чуємо, ажъ вона шепочеться зъ Настусею.

— Се, каже, чы не любощи. Уже не даромъ,—каже удова,—вона, якъ Петренко пойихавъ въ одпускъ, да його сподивалася, та такъ прыпадала до земли да прыслухалася. Мы все за жарты тоди прыймалы. Мы дывылысь на неи, якъ на пидлитка, думалы, що ще ій не до любощивъ, а мабуть воно не мынуще. Се отрута, трудна болисть: не зайисы, не заспышъ,—матуся каже.—Мабуть, Настусю, разомъ и на винець чы не станете... Чы вона тоби ничымъ не хвалылася?—каже удова, да ажъ поблидла.

— Я перше прымитыла, якъ лягаємо було спаты, то вона квиткы тіи, що Петренко, гуляючы, було нарве ій и пиднесе, вона ихъ цилый день на голови проносыть, а ввечери я свои покыдаю, а вона свои визьме у стаканъ, постановыть у воду на ничъ, а вранци надине, покы зновъ свижыхъ не дасть ій. Мени тоди невдогадъ було, а теперъ ясна ричъ. А якъ Марына разъ выкыдала ихъ, то ажъ розсердылась! Запытала, де кынула, пишла й позбирала ихъ, щобъ нихто не бачывъ, да й каже: „не выкыдай, ты не знаешъ, куды выкыдаты, будуть лаять“. А сама ти квиткы въ води одсвижыла и зновъ на другый день уквитчала свою голову, покы свижи получыла.

— А я тежъ прыгадую: якъ булы мы на йменынахъ у Б..., уси барышни булы у квиткахъ, и ты, а Катруся, якъ сырота, одна була безъ квитокъ, що мене и всихъ уразыло. Я пишла и сама гарныхъ розъ нарвала й затыкала ій голову, якъ схотила. „Що ты, кажу, моя дытыно, наче бездольна яка, наче щастя тебе мусыть обійты: не квитне твоя голивонька?“—Вона такъ смутно осмихнулася, поседила хвылыну да й зныкла. Пишла й повыкыдала мои квиткы у кутокъ, за канапку, въ другій хати. Мене ажъ въ огонь кынуло. Ще зроду сього не було, щобъ моя дытына суперекы йшла проты мене. Уси военни казалы: „благословенне семейство“, а то Катруся згордувала мною. А за обидомъ я запытала:—де квиткы?—“Пов'ялы. Я й повыкыдала.“—Тилькы голосокъ щось неправдою задзвенивъ!...

— Отъ и Петренко—мабуть, ни одного дерева не мынувъ, щобъ не выризаты то всевыдяще око, то якого року: де поседыть зъ нею—дывысь, и накарбуе. А якъ одйизжавъ попрощавшысь, да одйихавъ тры верствы да й зновъ вернувся. „Забувсь, каже, де-кому лысты понапысуваты“. Да просыдивъ ще мало не тры дни у насъ, кони одъ рундука й не одйиздылы, а лысты такъ и не пысавъ. Я жъ йому килькы разъ казала: „хай выпряжуть хочъ коней“.—Ни, я такъ поспишаю, треба чымъ-дужъ йихаты.—Да й зновъ сыдыть...

Оттакъ соби розмовляє пани зъ дочкою, а мы тежъ було свое думаємо: Секлета проты нового году поставыла у головы мистóкъ Катруси.

Digitized by Google

Отъ у-ранци ін й пытають, чы не снылось що?—„Снылось“.—И такъ веселенько, и зачервонилась.

— Що жъ снылось?

— Хтось, каже, подавъ хусточку, да й перетягъ за кинчыкъ мене черезъ мистокъ.

— Да хто жъ, да хто жъ?—пытаємо.

Регоче зачервонившись, а потимъ прызналась Настуси, що Петренко.

И Петренко бувъ смутный, якъ выйиздывъ,—у хванта зъ каблучкою не гравъ, а вона пидвязалась, наче зубы болять, и весь вечиръ просыдилы вдвохъ, мало розмовляючы й чогось посмучени, и плакала вона, лягаючы спаты.

— Теперъ залягла моя дытына, не перемогла!—каже удова.—Та й твоє замижжя мене тривожыть.

Тутъ Настуся не стерпила, и такъ гирко зарыдала и прыпала на плече до паниматуси.

— Спокойся, моя дытыно! якъ мени отсе все тяжко на серце падає. Ходимо до Катруси.

— Охъ, ни. Сядьмо, серденько... якъ у мене ногы трусяться.

Вона по-пидъ рукы ухопыла матусю.

— Матусенько, бережить себе, сядьте!

— Колы бъ спомигъ Богъ одружыты васъ, да Витю ожыныты,—бачу, що немынуще... обыдви разомъ... а тоди й рукы згорну.

— Не кажить, мамуню, сього! се прямо нижъ у серце. Мы вамы держымося... Яке намъ свято буде, якъ вы до насъ надйидете, сподиватысь васъ, выглядаты васъ—готовыться для васъ! Яки мріи золотивесели.—на своєму господарстви васъ шануваты! Я ще сама вмру до винця, якъ такъ казатымете...

А тутъ Катруся застогнала.

Настуся побигла до неи, и матуся за нею, и силы тыхесенько. Маты мліє, пытає, що Катруся каже.

— То вона зъ жару щось! про його все. „Чого ты, каже, пытаєшъ мене—чы люблю я тебе? А ты мене чы любышъ—и не кажешъ? и не натякаєшъ? Абы я тебе любыла. Моє серце буде голодне-холодне, не прытулене ни до матуси, ни до тебе!“

— Охъ, бидна моя головко, тяжка болисть, що вона такъ довго каже... а изъ имъ така мовчазна! Що у тверезого на уми, у п'яного на языци.

— Що вона зновъ, Настусю, каже?

— Я тебе, каже, люблю выще неба, глыбше земли. Ты хочешъ, щобъ я до тебе прыгорнулась, матусю одыноку покынула!...—Да якъ махне рукамы, да по каламарчыкахъ, якъ задзеленчять! А воны стоялы на столыку зъ лыкарствамы. Шклянка покотылась, а вона червона, якъ

Digitized by Google

огонь, схопылась такъ и сила. Паньматуся пидбигла до неи, Настуся коло неи стояла.

— Отсе, якъ я бушую!... А прыйихавъ?

— Хто? ликарь?—матуся пытае.

— Ни, я не те хотила сказаты... Я забулась про що... я не стямылась зо сну, чого хочу. Я воды хочу,—да засоромывшысь и лягла знову.

Одпочывшы трохы, наче повеселила. Спытала, який день. Вона вже тыждень, якъ нездужае. А винъ обицявъ черезъ два прыбуты. Ликари усе йиздять и усе кажуть, що болисть ище не проявляється, що дуже велыкый огонь коло серця.

Одынъ разъ, уже такъ днивъ за два до прыйизду Петренка, вона клыче матусю и сестру, да щобъ бильшъ никого не було,—посылае мене ихъ клыкаты й забороняе, щобъ я не прыходыла зъ нымы и щобъ генералъ тежъ не прыходывъ. Я жъ коло неи раз-по-разъ сыжу, а то вже щобъ и не була, тилькы своихъ требуе.

Я такъ излякалась: сыдыть, такъ роспалылася, очи искрять, рукы тремтять, мовъ по фортоп'яну пучечкамы перебирае... Я такъ и охолола, побигла клыкаты, а сама думаю: мабуть у неи скоропостыжна болисть, лопне серце одъ жару, або що...

Бижу по ихъ, ажъ и воны ввійшлы, хляпнулы двермы... двери одійшлы; я за гардыны заховалась — подумала: да що тамъ того й гриха...

Якъ увійшлы воны, такъ Катруся слабымъ гласомъ сказала, простягаючы до ныхъ рукы:

— Мамуню! мое сонечко и ты Настусю, моя вирна подруго! простить мене!...

Та й занимила, хлыпала-хлыпала, покы одлягло. Маты такъ до неи прыпала, а Настуся то до паниматуси кынеться, то до Катруси— не знае, кому й сльозы втыраты.

— Я вамъ,—Катруся каже,—прызнаюсь. Я сіеи болисты не знала, покы не побачыла Петренка. Я думала, що ты, Настусю, переступныця, що хотила покынуты маму и мене, а теперъ я настояща переступныця, що дорикала тоби твоимы любощамы, що осудыла тебе... Сама бъ поленула за нымъ, покынувшы васъ обохъ. Васъ обохъ, моихъ святыхъ!... Серце мое трухне, снагы у мене нема на добро, щобъ васъ бильше кохаты, нижъ... нижъ... Я не ваша, а його!...—й упала у подушкы.

Потимъ одійшла й пытае, який сьогодни день.

А тутъ саме почулы дзвинокъ. Удова и Настуся такъ и потряслысь туды. Петренко, Петренко прыйихавъ раньше сроку! винъ не знавъ, що Катруся занедужала, и то мерщій летивъ изъ дому.

Digitized by Google

VI.

Прыйихавъ Петренко, поздоровкавсь зъ удовою и зъ Настусею. Те да се говорыть, а очыма блудыть по всихъ дверяхъ, по всихъ хатахъ пряде. А вона не выходыть.

— А Катерына Петровна?— пытае.

Тутъ йому й видказалы, що нездужае.

Прожогомъ кынувся винъ до дверей, не дочекавшы дозволу: такъ и высадывъ! А тоди вже схаменувшысь, да: „выбачайте, чы позволыте питы до неи... назырнуты?“ Удова каже: „постривайте-бо... Щобъ не зашкодыты, треба ликаря поспытаты“.

А винъ такы пасе двери, мовъ не йме виры. А потимъ того сивъ заразъ же на ти сами почтови кони й помчався по свого вiйськового ликаря. Якъ пойихавъ, такъ матуся Настуси каже:

— Ще у його самого щобъ не було гарячкы... що якъ винъ не встоить на ногахъ,—швыдко хапаеться!

Потимъ уси пишлы до Катруси, и генералъ, и сталы навмысне прыгадувать—якый день, що пора бъ Петренкови вертатысь. Вона повеселила, и iй сказалы, що заразъ буде ликарь.

Удова и Настуся обкрылы лижко билымъ одiяломъ марсельовымъ, очипочокъ билый надилы на Катрусю и кохту—такъ, якъ марцыза убралы. Сыдыть, а щокы якъ рожа—цвитуть. А рукы не знае, де й положыты. То пiймае рукы матери да поцилуе; сестру цилуе. Матерыни окуляры лежалы—взяла и поцилувала... Метушыться, сестрыну руку до серця прытулыло и мене нахылыло, поцилувало.

— Мамуню, якъ я васъ люблю-люблю, на ручкахъ бы подержала бъ, я бъ васъ якъ дытынку тишыла, держала, голубыла бъ—я дуже усихъ люблю-люблю...

Удова ожыла, якъ побачыла, що вона веселiе-гомонить, якъ струмочокъ те слово любе дзюркотыть. А то ще й хымеры гонить,—чы воно зъ гарячкы, чы таке радительне—да сього николы й не було.

Генералъ каже: „отъ незабаромъ и Петренко повыненъ прыйихаты. А то я його заштрахвую. Се срокъ выходыть його одпуску. Чы не можна буде йому сюды прыйты, якъ прыйиде?“

Вона тилькы глыпъ-глыпъ на матусю; червона була, а то ще покращала.

Незабаромъ прыйихавъ Петренко й ликарь.

Ликарь увiйшовъ.—Страшного, каже, ничого нема.

— А дiеты,—генералъ пытае, проводжаючы,—нiякои не потрибно?

— Дiеты?! пры любощахъ? а якъ бы вамъ пропысавъ, що́ бъ вы сказалы мени?!—Да за шапку да й пойихавъ...

Digitized by Google

Трохы ін зодинулы й вывелы у гостынну. Генералъ вызырнувъ у другу хату й каже: „отъ и Петренко прыйихавъ!“... и незабаромъ увивъ його за руку.

Виталы воны одно 'дного не словамы, а очыма. Не знаю, хто кого бильшъ—чы Петренко Катрусю, чы навпакы...

Настуся одійшла у бикъ, зъ генераломъ посилы, матуся—тожъ особлыво посыдила й пишла порядкуваты. А воны вдвохъ щось щебеталы, шепталы—перекыдалыся мовою. Довго цилувавъ винъ ін руку. Вона найбильшъ червонила: ще молоденька—звисно, не обтаковалась.

Якъ тилькы матуся увійшла, Петренко рушывъ зъ мисця й, не выпускаючы Катрусынои рукы, каже: „будьте вы й мени матусею ридною, прыймите мене за сына. Дочкы ваши таки щаслыви, мають таку достоющую матиръ, а я жъ своеи матуси мало-що й зазнаю. Благословите насъ!“

— А що жъ моя Катруся скаже? Я васъ давно оциныла и въ души своій за доброго сына мала. Катрусю!—а та такъ и кынулась до матери.

— Я буду Катрусю шануваты, якъ и васъ,—каже Петренко и цилуе ін въ руку.

Катруся, якъ рожа червона, схылылась и въ плече матусю цилуе, а Петренко ін зъ рукы не выпускае.

— Такъ благословить же насъ, дорога мамо!

— Нехай же васъ, мои диткы, Богъ благословыть! Хай винъ буде надъ вамы деменныкъ, керуйте по пинявому морю жытейському. Боритеся!...

Тутъ Петренко чогось оглянувся на Катрусю. И яка вона йому уже здалася... мабуть ще кращою, якъ була колы для його!...

Скоро одужала Катруся безъ ликарствъ. Усе вдвохъ, наче горлынята: розлучы ихъ, то котре-небудь и умре. Усе вдвохъ и працюють. Винъ малюе (бо дуже добре й малювавъ винъ), вона видъ нього никуды; квиткы обризують, окопують—у-двохъ. То спивають, то грають. Винъ и на флейти, и на скрыпци, а найбильшъ винъ усе пыше. Мабуть салдатськи просьбы чы паспорты, мовлялы. А то имъ чытае. Удова втишається дитьмы й зятямы—а тымъ часомъ день зо дня выдно, якъ вона в'яне—подається. Бо блыжчас той день, що для неи гирше каторгы.

Думкою бъ удова и се бъ, и те поробыла, та ногы не носять. Пряла бъ, та думкы въ нытку не йдуть!...

Кажуть рокивъ черезъ тры зновъ сыхъ военныхъ сюды переведуть. Тоди уси у-купи жытымуть.

Теперъ побралы одпуска на мисяць чы що, да й сыдять у своси тещи. Петренко усе верховодыть, спивае:

Digitized by Google

Мени батько не ридъ, мени маты не ридъ,
Мени теща родына—мени жинку родыла.

Диты щаслыви не помичають, що маты, якъ вискъ тане. Нема у неи того веселого усмиху, тіеи велычньои ходы...

А проте уси ій завыдувалы. А та, бидолашна, хылыться одъ щастя, якъ похыле дерево. За щастямъ вона убачає свою смерть, якъ не вымовыть! А мы дакъ и вымовляємъ по-мижъ себе.

Наставъ и день того весилля. Я ще зроду не зазнаю такого гиркого! Ни за якою сыротою не було такъ смутно. Отой пойиздъ на винчання був такый смутный, хочъ и квитчастый да пышный! Шка́ликы, лихтари горилы надъ дорогою по дубыни розвишани, якъ йихаты до церквы... Воны ввечери винчалысь, и музыка військова грала. Усе те зяти такъ поробылы. А Виктору, орлу-сызокрылому, любымчыку, й прыйихаты не можна було. Треба було екзаменты здаваты.

Людямъ добре було. Горилкы й меду хочъ купайсь! Не одынъ пояса 'дпустывъ, якъ обидавъ, и прочанъ зъ шляху заверталы. И удова рада-радисенька, тилькы якъ вискъ тане.

Уси ій кажуть: „журытысь ничого, ще выступлять не скоро, черезъ пивъ року; диткы попрывыкають, окрыляться. Чого журыться?“...

— Не сама я журюся,—видмовляє пани,—само серце мре, само журыться...

— Мы васъ изъ собою заберемъ,—зяти кажуть.

Яка вона була щаслыва, якъ на ихъ дывыться! Генералъ хочъ и не по-нашому закыдає, да що за прыдобрышый, пречесный! такъ якъ батько прыхылявсь до тыхъ меншыхъ, а тещи й мистечко промитає. Да усе „мамысенька-мамысенька“...

VII.

Подумаешъ—ій бы два викы жыты зъ такымъ щастямъ, якъ ій упало. Оттакъ же кажу: щастя по п'ятахъ б'еться, а вона схне... А тутъ щось у газетахъ прогуло: війна зъ турчыномъ буде! Въ походъ може й до строку доведеться рушыты. А у вдовы й мова виднялась. Зовсимъ гласъ порвався, тыхый ставъ.

— Да се,—генералъ каже,—газеты брешуть, щобъ публику пидбыть до чытання.

Я було й сама охоча чытаты, да... „Се, каже генералъ, такъ якъ соуса роблять зъ усякымы пидлевамы, щобъ йилось, такъ и газетчыкы пидправляють, абы смаку додать до чытання“.

Ни, матери не одурышъ!... Сталы й рукы трястысь. „Хочъ бы, каже, мій жалибныкъ Викторына прыбувъ. Винъ бы мою тугу розважывъ“.

Digitized by Google

Настуся й Катруся кажуть: „винъ до насъ прыйиде, а вы зъ намы, дорогесенька, пойидете“.

Ище пройшло тры мисяци, благополучно-несподивано пробигло; а тутъ, бачця, до генерала знай по дроту штафеты шлють, щобъ выступалы. Уси помлилы; диты поблидлы. Треба збиратысь у дорогу, зовсимъ наче уговорылы й матусю йихаты. Ажъ нова штафета, одъ Викторыны: „я поспишаю васъ, матусю, звистыты, якъ тилькы вы мене благословыте на винець статы зъ моею коханою и достойною вашои ласкы подругою, то й я прыбуду внезабари: вси гуртомъ изъ зятямы, зъ вамы и зъ сестрамы повеселымось... Хочъ може вы скажете, що й пóрано паруватысь, да боюсь таку добру, здатну до всього дивчыну утратыты... Я ще такои николы не спиткавъ на своему трошку; а вона мени пророчыть щастя и доброю буде жинкою, а вамъ заступыть не згиршыхъ моихъ сестеръ, и вы не будете николы одыноки, чого я такъ боюся“.

Удова й думала на двое: и йихаты изъ дочкамы, и не йихаты, а якъ штафету одибрала одъ Викторыны, то й зосталась лаштуватысь до витання молодыхъ. Незабаромъ удова выпровадыла обохъ дочокъ по одній дорози. Кувáлы, кувалы дочкы и матиръ угрущалы, щобъ не журылась. Обищалы що-пошты пысать. А матуся прохала, щобъ ще й частишъ, нижъ положено закономъ два разы на тыждень, пысаты. Боже, якъ убывалася, моя зозулечка!

Мы іи не покыдалы, стереглы іи, якъ помершои души. Зъ очу́ не спускалы, гирко плакалы.

А вона тліє-тліє! Якъ одбере лыста, то й на свичку подасть божу, и старцивъ и людей могорычыть. Выйде зъ лыстомъ и намъ хвалыться, и що-небудь прочытае, и гости до неи раз-у-разъ довидуються й угрущають, и гостей просыть прочытать.

— Я не такъ то добачаю, може що пропустыла,—и гости іи прочытають. Прыйидуть други на змину, вона имъ тежъ каже, що въ окуляры не такъ то добачае,—щобъ прочыталы. Слухала зновъ вона того лыста, мовъ у-перше його чуе. Пидуть—зновъ сама чытае й усихъ просыть чытаты,—може що й пропустыла. И вона одъ старого до нового лысту сымъ и жывыться, а не хлибомъ насушнымъ.

— Благодариты Бога, диткы здорови й щаслыви. Богъ мене не оставывъ, обохъ прыстроила. Уже зновъ дали повкы пишлы. Колы бъ диждатысь Викторыны, колы бъ и йому долю Господь послався. Пóрано йому ще жынытысь. Та якъ подумаю, то й краще: замолоду, кажуть, ожынывшысь—дитей до розуму доведе, и рано вставшы—дила наробыться. Тоди вже, люде добри, якъ винъ прыйиде зъ жинкою та погостюе трохы, а тамъ и на службу — благодареніе Богови, екзаментъ здавъ достойно,—тоди на васъ господарство покынемо, а я хочъ до дочокъ пойиду, хочъ изъ имы у-купи жытыму. А що отсе я зосталась ихъ

Digitized by Google

выглядаты, винъ сымъ дуже засмутывся, бо й пыше: „вы, мамо, тамъ тилькы одно знай журытеся да Настусыну да Катрусыну усяку шустелыну переглядаєте да оплакуєте!“ Дакъ отсе вынесла вамъ ихъ плаття, сорочечкы—берить, подилиться, дитямъ поперешывайте. Нехай воны мене не крушять; послухаю його. Добра дытына, серцемъ чую.

— Пойидь, голубчыку Кондрашко, на пошту, чы немає лыстивъ? щось давненько не пышуть.

— Да я жъ учора бувъ двичи на пошти, дакъ почмейстеръ сплюнувъ да й каже: „якый тебе чортъ носыть по десять разъ на пошту,— вона тилькы двичи на тыждень ходыть, а тебе нечыстый носыть по десять разъ!“

А удова тилькы—гм! да покыває головою. А Кондрашка: „я такы просывъ, щобъ частій, дакъ хиба жъ винъ и на чоловика схожый! Якъ бы у його диты булы, а то трыдцятый годъ, а ще байдыкы б'е—то шкода“...

Колысь удова выйшла на рундучокъ посыдиты й каже: „я думала, що вмру—не пережыву, якъ мои диткы не стануть гриты мене своимъ духомъ. А теперъ дякую Бога—ще держусь на ногахъ, ще побачымось, ще обнимымось и речамы обминымось!... Ось-ось незабаромъ и Викторко, голубъ сызый, прыйиде зъ своєю жиночкою“. И патретъ іи показуе, и втишається: „янголь, а не дивчына! зоря, а не дивчына!“

А потимъ зъ часомъ каже:

— Не знаю, чого отсе у мене си дни—наче у души и въ шлунку пусто! Ничымъ дыхаты, да такъ и задышеться...

А мы на неи дывымось, и серце наше мре. Наче щось вищуе, да не второпаємо що. Наче и весела, и радіе, носыться зъ патретамы-лыстамы, а сама жовкне, хылыться. Уже Викторына й день назначывъ, колы прыбуде. Уже радощи й могорычи на порози.

Одного разу щось довго не встає наша удова, наша маты. Я пидійшла до дверей, кажу: „вже самоваръ кыпыть: кыпивъ-кыпивъ та й згасъ. Чогось вы сьогодни заспалы?“

— Я заразъ встану, одчыняйте двери.

— Заспалы,—кажу.

— Ни, не заспала,—каже смутовато,—а такъ усе думаю про свій сонъ, що мени усю ничъ увыжався: наче сонце зійшло, проминня таке, що не можна зглянуты, роспустыло по моій хати, мовъ золотомъ скризь покропыло. И вкрыло воно усю хату и ввесь мій димъ. Де взялось дви голубкы били-билесеньки, вылынулы изъ отсього виконця и такъ по тому проминнячку, якъ по схидцяхъ, и поплылы до неба, до самого сонця. Якъ дійшлы до кинця, такъ ти голубкы й зныклы за сонце, и воно закотылось... А тутъ де не взявся голубъ сывесенькый: довго-довго по хати буркотавъ, вертивсь кружка, а потимъ добывався до мене пидъ

Digitized by Google

одіяло, а я його и спужнула. Винъ ударывся сыломиць у викно, выбывъ шыбку й вылынувъ зъ хаты. Литавъ, литавъ округы двора, влетивъ зновъ у хату и другу шыбку выбывъ зновъ и влетивъ и ставъ буркотаты... Проснулась я й довго думала. Се сонъ знашный. Чого изъ мого викна дви голубкы вылынуло?—И сльозы покотылысь у неи зъ очей.—Може, каже, воны тамъ про мене клопочуться...

Рукы у неи тремтять и голова трясеться.

— Зновъ, каже, задримала, зновъ сниться, що дощъ такый иде, такый иде густый, якъ стина, и захватывъ мене одъ рундука и такъ стиною й вынисъ менѐ за дубови ворота. Я проснулась и перехрестылась: хай бы менѐ вынесло на бытый шляхъ—на божу дорогу, а то жъ и воны дви, голубкы, разомъ изъ сонцемъ закотылысь... А то жъ и голубъ... Чы не Витя мій? Добре, що я його сполохнула!

Посыдыть та й зновъ каже:

— Не въ щаслыву годыну я ихъ знайшла й замижъ повыдавала. И вмираты не хочеться, не бачывшы ихъ, и жыты не жыветься. Охъ, Викторку-Викторку, дытыно моя! ты не йидешъ—не жыветься, не жыветься мени! Колы бъ уже склепыты очи!—И закрыла выплакани виченькы.

А дви сльозы выкотылысь у неи зъ очей гарячи та буйни, якъ бобыны. Затыхла, мовъ доли своимъ дитямъ просыть... мовъ молыться... Мы до неи, а вона, голубочка, вже й не дыше... переставылась...

Якъ уже мы нажурылыся... и сказаты не можна!

Найихалы паны, поназбигалысь люде. Вона, якъ свята—якъ намальована. Уси кажуть: „вона янголямъ усмихається. Зморшкы и журба—де те все подилося“. Зробылась молода, хороша. Все горе тоди одлетило зъ души.

Якъ ій буты у такый поважный часъ безъ дитей, що такъ кохалысь у ій?! Роду-роду! а ридного ни одного, и Викторка не чуваты...

Було вдова каже: „Хто жъ хлибомъ и силлю прывитаѐ мого едыного? Для нього я зосталася, а то була бъ пойихала зъ дочкамы!“

Та нема и його у такый часъ! Склепыла оченькы наша маты, наша пани, однымъ одна, якъ сырота безридна...

Усыпалы мы квиткамы та сльозамы ій труну; голосылы, прыпадалы, закрылы труну та й поставылы на дрогы... Четверо коней, покрыти чорнымъ сукномъ, по пари, у простяжъ булы запряжени у ти дрогы. Держалы коней Кондрашка и Савка. Кондрашка въ-сылу на ногахъ стоявъ. Не то, що не пывъ горилкы, а тры дни роса въ роти не була—зажурывся. Сусиды й я клопочымось, бо дуже дочкы прыпоручалы надъ ихъ мамою доглядаты...

Повыносылы короговъ, поперев'язувалы тыхъ, що коней держять и короговъ, хусткамы. Отець Петро почытуѐ Євангелію, кадыть и кланяється такъ нызько-нызько... Дывлюсь—ажъ у його зъ очей течуть...

Digitized by Google

Та вона жъ, було, ни дарнои недили не забуде, ни плащаныци!... Свичкы, олыву, дарныкы—усе за нею!...

Держять кучера за поводы коней. Треба рушаты. Кони ни зъ мисця. Стоять наши кучера, поныклы: найсмырнiши кони наши хрипуть—не йдуть, рушать не хочуть... Мовъ когось пиджыдають, госпожи моеи везты зъ дому не хочуть...

Тяжка була хвыля... все замерло! Пипъ каже: „рушайте!“ Ударылы по коняхъ пугою,—уперлысь ногамы. Ямкы повыбывалы... Зновъ ихъ пугою, а воны iи николы не зналы,—захроплы, звылысь на дыбы, труна захыталась. Ще, ще разъ пугою,—воны якъ рвонулы, труна заколыхалась, якъ тила не выкынулы зъ труны!.. Кондрашка повысъ на узди, держачы коней, люде кынулысь до труны, а коней пугою-пугою. Воны якъ рвонулыся, такъ и понеслы до воритъ и зупынылыся.

Пипъ ставъ почытуваты, все замерло, навить, здавалося, и птыци затыхлы. Се було у травни-мисяци—ни одна не шелехне, ни зацвириньчыть; и дерево неначе понахылялось—усе смутне, усе ныкле...

Тутъ де взялась у Бога хмара, зразу ударывъ страшенный гримъ—удар за ударомъ, блыскавка прорызала стрилою двиръ, наче трохы збудыла народъ и панство. Колы чуты—наче немовъ дзвонка: усе блыжче—и замре, то зновъ заголосыть. Кони ще трохы рушылы и дойихалы до самисенькыхъ воритъ, до тыхъ воритъ, що такъ весело колысь сонце свитыло, якъ кризь ихъ паровыци ввозылы лепеху и клечання у гучне удовыне подвир'я. А теперъ зализни куны заскрыпилы не тымъ гукомъ, дубови ворота видчынылыся, корогвы понахылялыся, люде пройшлы... Колы пиднялы свои пухли очи, ажъ у самыхъ воритъ машталирь зупынывъ тройку зъ рыдваномъ; такъ и лигъ на спыну, натягнувшы вижкы, а хтось у рыдвани выпростався у ввесь зристъ. Дывыться туды-сюды, зложывшы на-хрестъ рукы и якъ крейда билый. До його прыпала у билому брылыку молодычка.

— Се Викторко, се Викторко!—зашепотилы люде.

Винъ спрянувъ зъ рыдвана и кынувсь до труны... Горе-горе... треба йому одступыты одъ труны. Йиде пышна-велышна наша пани, його матуся въ рай, треба звернуты зъ дорогы—святiй матери безталанному сынови!...

Кони—то спереча́лысь, мовъ пиджыдалы свого хазяина, а теперъ рушылы, повисывшы головы. Всю дориженьку до самои могылы усыпалы люде квиткамы. Йихалы довго жытамы й гаямы—iи майномъ. Жыта красувалысь и хвылювалысь... хвыля хвылю поганяла. Плакалы... Скилькы то разъ у лито було вона пройде сымы нывамы та обдилыть бидныхъ дитокъ то яблукамы, то бублыкамы!...

На повороти до-дому хмары розiйшлыся—зробылось ясно. Солов'и защебеталы. Нывы захвылялы, перепелы запидпидьомкалы. Билый, якъ

Digitized by Google

патлына, Викторко зъ своєю дружыною провелы свою матусю, опустылы труну зъ молытвамы въ могылу, кынулы винокъ, обсыпалы всю квитками...

Справдывся сонъ удовы. Була чутка, що Настуся вмерла одъ родивъ, а Катруся засумувала за матир'ю й Настусею и тежъ рушыла у божу путь. Не перемогла...

Прыйиздывъ описля війны до вдовынои господы довидатысь Петренко,—дуже звився, дуже плакавъ на могыли матуси и своє горе згадувавъ, а потимъ не знаємъ, куды доля його поманыла розважаты свою тугу—не звисно.

Прыйиздывъ описля й генералъ—колысь такый щаслывый, теперъ сывый-сывезный ставъ: обвіяло снигомъ йому голову... дуже на могыли удовы плакавъ.

Ганна Барвинокъ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Улыця до пекла.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

На чужыни.

Туманъ и дощъ чужои стороны
Моихъ думокъ и мрій не загасылы,—
Я чую зновъ мои колышни сылы,
Я бачу зновъ мои щаслыви сны.

Лыха негода серця не прыспала,
Його вогню слизьмы не залыла,—
И въ симъ краю, безъ сонця и тепла,
Моє натхнення знову запалало.

Зновъ настає для мене ясный день,
Горыть його проминня чаривныче,
И муза зновъ мене зъ собою клыче
До радощивъ и горя—до писень!

Вночи.

Зъ Фр. Ницше.

То теплый витеръ о-пивночи
Забывъ у скло мого викна,
То дрибный дощъ зъ гыллямъ шепоче
И по-мижъ деревомъ луна;

Digitized by Google

То щастя мрія полохлыва
У серци лыне, то бреныть
Твоя розмова чаривлыва,
Твій голосъ любый гомоныть.

Пісня.

В'ється стежка помижъ жытомъ,
Поросла травою,—
Тамъ колысь що-вечиръ литомъ
Я ходывъ зъ тобою.

Грає витеръ колоскамы,
Нахыля ихъ доли,—
Я прыйшовъ сюды зъ сльозамы
Тяжкои недоли.

Стану землю цилуваты,
Що ты походыла,
Стану плакаты-рыдаты
За тобою, мыла.

В'ється стежка помижъ жытомъ,
Поросла травою,—
Хожу-брожу, нужу свитомъ,
Тяжко за тобою...

М. Славинський.

Digitized by Google

Сильськый сатырыкъ.

Правдыве оповидання.

...ытаєте, якъ я почавъ виршуваты? Яке тамъ моє виршування! Етъ, одна выграшка тай годи! Не потаю—люблю я складаты вирши. Але и самъ я добре тямлю, що ни до чого моє виршування,—ни складу, ни ладу въ нимъ. Та й то сказаты: видкы бъ воно мало буты инакше? Талану-вдачи зъ ласкы божои—не маю, а наука моя—то гирко й згадаты!

Яка моя наука! Змалку вразъ изъ другымы хлопцямы по вулыци бигавъ, по стромахъ лазывъ, а якъ мынуло дев'ять литъ—оддала мене маты до школы. У нашій слободи було дви школы—одна земська, друга церковна, або, якъ іи звычайно звалы—Берестянчына; ходывъ я до Берестянчынои. Называлася вона такъ тому, що вчытелювавъ тамъ Берестянка, нашъ такы слобожанынъ. За панщыны бувъ Берестянка у двори за прыкажчыка, а якъ панщыны не стало, то перейшовъ на вчытельськый хлибъ—завивъ у своій хати школу тай учывъ дитей. Въ земській школи не ставало на всихъ мисця,—отъ у Берестянкы хлопцивъ зо трыдцять и набиралося. И цину бравъ винъ божу: по дви сорокивкы та опалъ хаты, а кныжкы коженъ повыненъ маты свои. Не гуртъ тыхъ и кныжокъ було: славянська граматка, псалтырка, евангелія та священна исторія. Въ самого Берестянкы було ще дви якыхсь кныжкы—одна зъ малюнкамы: все церковна одежа була тамъ намальована,—та кныжокъ тыхъ винъ намъ до рукъ не дававъ, а лышъ проказувавъ намъ зъ ныхъ пысаты.

Берестянка по старому звычаю заучувавъ своихъ школярывъ на св. Наума,—отъ того дня и пишовъ я вперше до школы та ходывъ ажъ до Велыкодня, покы не треба було худобу пасты. За першу зиму вывчывъ я граматку, а другои зимы взявся вже до псалтыркы.

Digitized by Google

Учылыся мы такъ. Прокаже Берестянка меншымъ литеры або склады, а старшымъ загадає псаломъ, що прыпадає по ряду, та й самъ иде поратысь соби коло господарства. Мали сыдять за граматкамы та штурхають въ книжкы указкамы, ажъ дюры тамъ повыколупують, а кожне зъ старшыхъ чытає въ голосъ псалма развивъ зо двадцять, прокаже самъ соби на пам'ять та й гукає на вчытеля:

— А йдить, дядьку, послухайте!

Выслухає винъ тебе—и якъ проговорышъ безъ помылкы, то загадує другого псалма вчыты, а якъ що не такъ скажешъ, то зновъ учышъ того самого.

Писля псалмивъ такъ само вчылы священну исторію та євангелію. Вчылыся трохы й пысаты. Для того бралы зъ стола дошку, клалы ін на стильчыкови коло порога тай пысалы на ній крейдою, а якъ часъ було йты до-дому, то зновъ ту дошку клалы на стилъ.

На тому й край моій науци. Не велыка вона й не мудра, и выйшовъ я зъ Берестянчынои школы такъ само темнымъ, якъ и ввійшовъ туды. Други хлопци, що булы зо мною у Берестянкы, пишлы вчытыся до земськои школы, а мене батько не пустылы, бо бувъ я зъ бративъ найстаршый и потрибный бувъ до господарства. Й остався я, якъ кажуть, собакъ на вулыци быты. Такъ писля школы прогайнувавъ я рокивъ зо тры. Книжокъ ніякыхъ не чытавъ,—хиба якъ батько колы въ свято скажуть євангелію почытаты; пысаты тежъ не пысавъ ничого,—хиба попросыть хто квытка напысаты на часточку до церквы; забувъ навить, якъ де-яки литеры пышуться.

На чотырнадцятому роци оддалы мене въ науку до коваля. Плату мени прызначывъ хазяинъ—15 руб. на рикъ та одежу. Отъ и ставъ я молоткомъ быты, та мечыкы гнуты, та ухнали куваты. Робота й не важка, та нечыста: увесь день сыдышъ у своій кузни, якъ критъ у нори, свита божого не бачышъ кризь дымъ, порохъ та вугилля; одно слово—не те, що свята хлиборобська праця пидъ яснымъ небомъ на чыстому повитри. От-такъ прожывъ я килька рокивъ—знавъ лышъ свою кузню та ковальство тай бильшъ ничого. Другого року, якъ ставъ я у коваля, довелося мени буты въ Сумахъ на ярмарку. Казалы маты, щобъ купыты образа св. Ивана Воина, бо хтось вже до нашыхъ коней добирався, то треба, щобъ той образъ бувъ пры хати видъ злодіивъ. Пишовъ я въ ту лавку, де продають образы, сторгувавъ въ одному шатри образъ св. Ивана Воина, ажъ бачу—тамъ саме коло образивъ и купка книжокъ лежыть. Взявъ я килька до рукъ, розгорнувъ—цикаво мени стало: купывъ одну, що найбильше впадала мени въ очи, тай пишовъ до-дому.

Иду—ажъ нетерплячка мене бере почытаты ту книжку. Прыйшовшы до-дому, оддавъ що купывъ, тай майнувъ у садокъ изъ своею книж-

Digitized by Google

кою. Книжка та называлася „Несчастливецъ и счастливецъ, или возвращеніе въ покинутое царство“, и писана вона була виршамы. До сього часу знавъ я лыше ти книжкы, що булы въ Берестянкы, а такои ще николы въ свити не бачывъ. И такъ вона мени до вподобы прыпала, що я не просто чытавъ іи, а выспивувавъ, и такъ мало не всю на пам'ять вывчывъ. И дуже дывувався я—яки колысь люде жылы и якъ хóроше говорылы: все до ладу та складу!

Небавомъ поталаныло мени розжытыся ще на одну книжку—„Астрономическій телескопъ“. Хазяинъ мій якось куповавъ зализо въ Сумахъ, то мижъ шматкамы рижного тамъ старого зализзя й затерлась та книжка. Якъ хазяинъ мій самъ бувъ непысьменный, то й оддавъ книжку мени. Бильшъ такого тамъ пысалося, що не в-тямкы було мени, але де-що я розумивъ такы. Що-вечора чытавъ я того „Телескопа“, прыйшовшы зъ кузни. Чытаешъ, покы спаты не лягають та не скажуть свитла гасыты, а тамъ выйдешъ изъ хаты та глянешъ на небо: зоряне, чысте, глыбоке и те саме, здається, що й раныше бачывъ його, и разомъ наче якесь нове, немовъ бы для мене яснише, немовъ бы блыжче. И довго вдывляешся въ блакыть небесну та пизнаешъ тамъ все те, про що вычытавъ у книжци.

Той „Телескопъ“ та „Нещаслывець“ булы для мене єдыною втихою у моимъ жыттю. А жыття те гирке було... та цуръ йому, не буду згадуваты!

Тымъ часомъ два моихъ меншыхъ брата почалы ходыты до школы, та вже не до Берестянчынои, а до земськои. Тамъ вже и вчылы ихъ инакше, и навить книжкы не ти булы. Почавъ и я чытаты ти книжкы, що браты мои прыносылы зъ школы. И що бильше чытавъ я, тымъ бильшый жаль мене бравъ, що наука моя на Берестянци спынылася. Багато нового вычытавъ я зъ тыхъ книжокъ и чувъ себе такъ, наче увесь часъ бувъ темный, а то почавъ прозыраты та ясный свитъ соняшный бачыты. Найбильше прыпадалы мени до вподобы ти книжкы що булы, якъ и мій „Нещаслывець“, виршамы пысани. Пидъ тымы виршамы помичавъ я часомъ и пидпысъ та й пытався въ бративъ—що то за пидпысы? Воны й росказалы, що се фамиліи такыхъ поетивъ, що ти вирши склалы,—Пушкына, Лермонтова, Кольцова та другыхъ. И лышъ тоди одумався я, що й моя книжка—то казка и що люде такъ не говорылы, якъ тамъ напысано, а есть таки поеты, що такъ складають—особлыви люде, Богъ ихъ знае яки!...

Такъ мени запалы въ душу ти вирши—на що не гляну було—все згадуется мени, якъ те саме въ виршахъ опысано; куды не йду, що не роблю—все мени въ голови снуется якый виршъ, що я його вычытавъ. Зведу того вирша на голосъ якои писни тай спиваю соби потыхеньку, колы нема коло мене никого.

Digitized by Google

Якось по-весни одынъ зъ нашыхъ коваливъ пишовъ на заводъ шукаты тамъ роботы. Було ще холодно, а въ його не було теплои одежи,—отъ и попросывъ винъ кожуха у своєи жинкы. Та й дала, жалуючы його, а винъ—якъ ласый бувъ до чаркы—въ дорози продавъ того кожуха, гроши пропывъ та, не знайшовшы роботы, зъ тымъ и повернувъ до-дому—и безъ зарибку, й безъ кожуха. Саме надходыть той коваль до свого обійстя—жинка стоить на двори й пытае:

— Що—не знайшовъ роботы?

— Ни,—одказуе той понуро.

Та якъ же гляне жинка, що нема іи одежыны—ажъ пидскочыла та якъ не скрыкне:

— А кожухъ же де?

— Укралы въ дорози,—ще понурише одповивъ чоловикъ тай не зводыть очей видъ земли.

Якъ почала жинка голосыты, якъ почала його ганьбыты—на ввесь кутокъ ажъ луна розлягаеться. Такъ мало не до самого вечера оплакувала бидолашна жинка свою втрату. Отъ зъ того часу не можна вже нашому ковалеви й черезъ улыцю перейты—вси сміються та пытають: „Павло, а де жъ кожухъ?“ На всимъ кутку тилькы й розмовы стало, що про Павла Коляду—такъ того коваля звалы—та про його биду.

Дуже мени на душу впала та ковалева прыгода—и зъ Павла мени смихъ, и бидной жинкы жалко: такъ и не выходыть у мене се зъ головы; та отъ—и самъ не знаю якъ—почала у мене складатыся слово за словомъ така писня:

Почынаю по ряду
Про Павла Коляду.
Збирається у дорогу,
Бере жинчыну худобу,
Черезъ дирявый мистокъ
Валыть просто у шынокъ.
Шынкареви въ ногы бухъ,
Щобы жинчынъ взявъ кожухъ.
За кожухъ Павло напывся,
Изъ кожухомъ попростывся;
Изъ кожухомъ попростывся,
До Марыны винъ з'явывся:
—„Отъ, Марыно, яка штука,
Вже нема твого кожуха:
Обидралы зли ворягы
Въ Коляды Павла бродягы.“
—„Не було бъ же твого духа,
Якъ нема мого кожуха,
Бо якъ мени горюваты,
Безъ кожуха пропадаты,
Якъ настане зла зима?
Въ мене другого нема!“

От-такъ складаю писню, мугыкаю іи соби пидъ нисъ. Самому смихъ, а проспивать іи кому—соромно, хочъ и кортыть.

Днивъ изъ два писля того повивъ я разомъ зъ другымы хлопцямы въ лисъ коня на ничъ. Се тои весны вперше коней на ничъ повелы,—то й поришылы мы, не спаты цилу ничъ. Щобъ не заснуты, повыненъ бувъ коженъ по черзи росказаты казку. Отъ росклалы вогонь, насмажылы сала, повечерялы та, наносывшы рищя, посидалы кругомъ вогню й почалы казкы росказуваты.

Digitized by Google

Вже килька душъ росказало, дійшла колія й до мене.

— А ну, ты яку надумався?—пытають мене.

— Що жъ, браття,—кажу,—не знаю ніякои!

Якъ почалы тутъ на мене уси грыматы.

— Ачъ якый! Самъ слухавъ, а теперъ видъ коліи ухыляється. Ни, браття, не даруймо, нехай росказуе.

Якъ я не одмовлявся, що не говорывъ—не слухають тай годи: все—кажы та кажы. Але згадавъ я про свою писню тай говорю до хлопцивъ:

— Я знаю одну нову писню, якои нихто зъ васъ ище не чувъ. Колы хочете, я проспиваю ии замисть казкы.

— Що тамъ писня! Повыненъ казку казаты!—все провадять ти свое.

— Ну, то якъ хочете,—кажу.—Писню знаю, а казкы ни.

Бачуть хлопци, що на казку видъ мене не розжывуться, то й кажуть нарешти:

— То спивай уже, послухаемо!

Заспивавъ я имъ про Коляду—тай що жъ?—бачу: уси такъ видъ смиху ажъ душаться, ажъ лягають. Проспивавъ разъ—„спивай ще разъ!“—гукають. Проспивавъ у-друге—зновъ крычать, щобъ спиваты. От-такъ спивавъ я имъ до ранку свою писню—разивъ зо двадцять. Почався смихъ, регитъ, почалы згадуваты всю Колядыну прыгоду, кожне слово до Коляды прыкладаты и не можуть нахвалытысь изъ моеи писни.

Другои ночи ночлижанъ зибралось ще бильше. Ти, що булы тои ночи, поросказувалы другымъ про мою писню.

— Ото,—кажуть,—Матій писню про Коляду выгадавъ! Та смишна жъ, та така гарна, що цилу ничъ слухавъ бы! Ну-мо кони весты разомъ,—винъ буде спиваты й сеи ночи!

Пишла такъ за день поголоска про мою писню по всимъ селы. Самъ я дывувався, чымъ моя писня прыпала такъ до смаку хлопцямъ, але чуючы, що про нен пишла така гутирка, я за день додавъ ще килька новыхъ виршивъ про Коляду.

Отъ, кажу, колы другои ночи прыйихавъ я зъ киньмы въ лисъ, то вже огонь палавъ и коло вогню бувъ тыскъ народу—и хлопцивъ, и чоловикивъ—усього, мабуть, душъ изъ шистдесятъ. Мене вже давно ждалы, але якъ хазяинъ мій пускавъ мене зъ конемъ нерано, ажъ по заходи сонця, то я й опизнывся. Пидйихавшы до табуна, спутавъ я коня та й подався самъ до вогню. Бачу, вси на мене дывляться, наче я не той ставъ; хочу я класты свою свытыну зъ краю, бо блыжче до вогню сыдять хто раныше прыйихавъ, але чую—гукають до мене:

— Йды сюды, мы для тебе мисце тутъ оставылы.

Поклавшы коло вогню одежу, почавъ я цыгарку скручуваты, а въ мене ии зъ рукъ шарпають:

Digitized by Google

— Заспивай,—кажуть,—намъ про Коляду, мы тоби сами злипымо.

Такъ просять, вси ждуть—я й не отягався. Заспивавъ имъ свою писню зъ новымы додаткамы—и, Господы, що за регитъ та галасъ почався! Не лышень хлощи, але й стари уси дывуються, якъ я мигъ выдуматы таку штуку. Вразъ цыгарюкъ изъ п'ять до рукъ мени тыкмачать:

— На, куры та ще заспивай!

А якъ почалы вечеряты, то коженъ тежъ до рукъ стромляє: той—сала, той—яйце, той—друге що-небудь. Повечерявшы, хотивъ я до крыныци питы воды напытысь, та гукають:

— Не ходы, мы сами прынесемо тоби!

Бачу я—есть мени за Коляду и честь, и пожыва. Не спускавъ я Коляды зъ ока, стежывъ за нымъ слидкомъ та все нови вирши про його додававъ до своеи писни.

Выспивавъ я про Коляду все, що лышъ винъ колы и де робывъ, и втратывъ я вже охоту та смакъ до його. А тымъ часомъ у лиси въ насъ, мижъ хлощямы, кожнои ночи смишкы та выгадкы. Одынъ скаже, другый додасть, третій прышыє—выходыть таке, що видъ реготу за жывитъ берешся. Я въ тымъ не бувъ позадъ другыхъ, а й свого додававъ гроша до складкы. Отъ и почавъ я помалу прыбирать у вирши все, що станеться у насъ въ лиси мижъ ночлижанамы. А дали—що й на слободи вгляну—все заведу у писню.

Одного, напрыкладъ, разу бачу я—веде жинка зъ коршмы п'яного чоловика та лає його, а винъ выспивує та прытанцьовує, наче те все не до його,—отъ у мене и склалася така писня:

Веде жинка мужыка
Изъ шынку тай лає,
А винъ лупыть гопака
Ще й писни спивае:
«—Ой, чукъ, чоботарь,—
«Казала Ненилка,—
«Полатаєшъ черевыкы,
«Дакъ буде горилка».
«—Полатаю, Ненилочко,
«Полатаю, душко,
«Ще й дорого не визьму я—
«За одну восьмушку.»
«—Я пивкварты прынесу
«Ще й напряжу сала,
«Щобъ Тымоха не дизнавсь,
«Що я розирвала.
«Його теперъ нема дома,
«Теперъ я на воли,
«Винъ пойихавъ жыто сіять
«Й заночує въ поли.»

—Буде, буде, старый чорте,—
Якои спиваєшъ!
Ты вже старый, сывый ставъ,
Вику дожываєшъ!
Хиба тоби от-такъ пыть,
Спивать да скакаты?
Тоби бъ дочкамъ, та сынамъ
Порядокъ даваты.
За тобою жывучы,
Я стратыла сылу,
Не бачывшы щастя-доли,
Такъ пиду въ могылу.
Ой, садочку вышневенькый,
Червона калыно!
На улыци пидъ викномъ—
То моя хатына.
О-тамъ тилькы й пожыла,
Щастя-долю знала,
Якъ малою я була
Та якъ дивувала.»

Digitized by Google

И ще смиху було багато, колы я склавъ писню про нашого дида Корнія. Дидъ такый бувъ у насъ—древній та, здавалося бъ, немощный, але пидъ чаркою наче не той дидъ: и бадьорый, и спивучый, и танцюрыстый. И про його склавъ я писню:

Ой, гопъ та помалу,
Объ прыпичокъ та объ лаву,
Объ прыпичокъ я колиномъ,
Бувъ молодый—теперъ дидомъ.
Грає скрыпка такъ до дила,
Де болило—засвербило.
Мени черга танцюваты,
Пидошвамы выбываты
Ще й прыказуваты
И челяди все показуваты,
Якъ стари колысь гулялы,
Якъ то добре танцювалы.
Ой, тупъ—я вже дидъ,
На печи жъ не сыдить,
Колы въ хати бубонытъ—
Треба злизты, щось робыть.

Гремивъ я своимы виршамы и скоро такъ уславывся, що вся слобода про мене дизналась. Бувало, йдешъ улыцею, а на тебе показують та кажуть стыха одно одному:

— О-то той пишовъ, що писни выдумує.

А зъ ночлижанъ—хто лышъ иде повзъ кузню, то й шапку здіймає. Ты й не дывышся въ той бикъ, а винъ кланяється,—отъ и мусышъ самъ картуза здійматы. Хазяинъ було сміється та каже:

— Отъ, бисовои виры, дотепа! Вси йому честь оддають, мовъ полковныкови!

Де я тилькы не ночую—душъ по двисти набирається коло мене; и ввесь для мене пров'янтъ готовый—и тютюнъ, и картопля, и сало,—абы лышъ спивавъ свои писни. Багато понаучувалось видъ мене й почалы сами спиваты—особлыво про того жъ такы Коляду.

Зажывъ я славы черезъ Коляду, але скоро довелося черезъ його жъ такы й сльозы лыты. Разъ якось в-осени, писля Мыхайла, застукалы мене въ кузни, колы я самъ остався тамъ,—братъ Коляды зъ його сыномъ. Увійшлы дядько зъ небожемъ люти, сами ажъ блиди одъ злосты, очи горять, рукы трусяться. Ухопывъ парубокъ молотка зъ колоды та до мене:

— Черезъ тебе намъ улыци не можна перейты! — крычыть винъ, мовъ несамовытый, та трясе молоткомъ мени надъ головою. А тутъ и дядько прысувається та бере мене одною рукою за баркы, а другою якъ стусане кулакомъ у груды, то ажъ свитъ мени замакитрывся.

Бачу—справа кепська и—не потаю—трохы ажъ злякався; та разомъ очевыдно мени було, що колы имъ пиддамся, то добра не буде. Отъ поточывся я наче ненавмысне до горна, а тамъ у мене пидисокъ грився; ухопывъ я його просто рукою та хочъ шкварыть у долоню, але замахнувсь я червонымъ кынцемъ пидъ саму тварь моимъ Колядныкамъ. Зъ несподиванкы подалыся воны въ бикъ, дядько выпустывъ мене зъ рукъ, а я тымъ часомъ—дряпака зъ кузни. Колы бъ я о-такъ не дога-

Digitized by Google

дався та не пустився на хытрощи, то й вику вкоротылы бъ; проте все жъ такы перепало мени видъ ныхъ досыть: мавъ про що згадувать до новои вербы.

Утикшы до-дому, лигъ я—було вже надъ вечиръ—тай думаю:

— Ну його до лыха выдумувать що про людей! От-такъ и не стямышся, якъ лыхо станеться! Ни вже, дрочыть не буду никого!

Узявшы таку постанову, крипився я та сыдивъ тыхо цилу зиму, никого не чипаючы. Спокусы було багато, а найбильше ти хлопци допикалы мени, щобъ спиваты имъ; але я додержувавъ постановы: лышъ про себе складавъ дещыцю, та никому про те ани-чычыркъ!

На весни Коляда зъ сыномъ подалыся на заробиткы. Хазяинъ мій зновъ посылавъ мене зъ конемъ на ничъ у лисъ. Зновъ почалося середъ ночлижанъ веселе те товарыське жыття зъ усякымы выгадкамы. Въ запальному гурти забувъ я своє лыхо тай зновъ почавъ выспивувать про Коляду та про иншыхъ слободянъ,—що лышъ впадало мени на око.

Але зновъ надъ моєю головою помалу збираються хмары. Почалося зъ нашои бабы-шептухы Ярыны. Була въ насъ у слободи така баба—хытра якъ лысыця, а шкодлыва за симъ вовкивъ. Зверху глянуты на бабу—свята та божа: ходыть такъ поважно, очи звившы до неба, губы наче зашморгне мотузочкою, слова зайвого не промовыть, хиба якъ про боже. И поважалы іи на всю околыцю, бо видшептувала вона видъ усякои хворобы, та не тилькы поважалы, але й боялыся, бо такъ само могла вона всяку хворобу й наслаты. Зъ далекыхъ силъ возылы хорыхъ до нашои Ярыны и всимъ та добра баба допоможе, хочъ попереду й опынається. Одного разу заслабла моя сестрычка—й року ще не було дытыни. Пишлы мои маты до бабы Ярыны, просять, щобъ допомогла. Просылы-благалы, отъ и прыйшла до насъ шептуха. Сказала покласты у пичъ горщыкъ на окрипъ, а сама почала нанызувать зубци часныку на нытку—якъ намысто. Зварылася та нытка часныку въ окропи, окрипъ выстудылы, й почала баба надъ водою шептаты. Вси мы стоимо, дывымося, а та порядкує коло своеи воды—то подме на неи, то ножемъ іи перехрестыть и все шепоче, а нарешти й каже до матери:

— Выперить у сій води сорочечку та покладить на черинь, щобъ сохла; ливый рукавець прыкладить каминемъ, а правый якымъ зализомъ; колы высхне, надягнить на дытыну рукавцямы на нижкы. А саму воду злыйте на чорного собаку и, якъ стече вода, то вылыйте іи тамъ, де тры тыны сходяться.

Маты все такъ и зробылы, якъ казала шептуха; не моглы тилькы врешти злыты воду тамъ, де тры тыны сходяться, бо якъ лылы воду на чорного собаку, пидклавшы пидъ нымъ для воды макитру, то собака вырвався зъ рукъ, утикъ, та ще й макитру розбывъ.

Digitized by Google

Якось такъ сталося, що сестрыця моя выдужала. Маты мало не моляться на бабу-шептуху та не знають, якъ и чымъ ій виддячыты. А у мене въ середыни все ажъ кыпыть на кляту бабу, що такъ безсумлинно людей морочыть. И склавъ я про неи таку писню:

Єсть на свити всяке зилля
И кориння, и трава,—
Ходыть баба що-недили,
Все копає та зрыва.
Отъ нарве та накопає,
Наготовыть для людей,—
Прыйде хворый—искупає,
Прыстритъ згоныть у дитей.
Отакъ баба-шепотуха
Добре людямъ пособля,
Та ще краще крекотуха
Добри гроши заробля.
Єсть такіи люде—вирять,
Що шептання помага,
И лышъ тилькы захворіє—
Заразъ баба одробля.
Въ мыску воду лле та гріє,
Тне ножемъ по тій води
Та губами трусе, мріє:
«Тоби, серце, дви биди:
Тоби серце червы точуть
Та головонька болыть.
Я сю слабисть, якъ исхочу,
То з'умію изличыть»...
Сюды-туды поглядає
И шептаты почынає:
«Зъ твоихъ жылъ та зъ твоихъ пажылъ
Всяку хвористь очыщаю
Та зъ собакою изъ чорнымъ
Въ очерета засылаю.»
Шепче такъ старая баба
Та губамы мріє-трусыть,
Тутъ и тамъ, и скризь облапа,
Ажъ тоди языкъ прыкусыть.
Такъ и дохторъ не поможе
И наука такъ ніяка,
Якъ слабому стане въ помичъ
Ота чорная собака.

Склавъ я сю писню та й проспивавъ іи ночлижанамъ у лиси. Смихъ пишовъ такый надъ бабою-шептухою, якъ колысь надъ Колядою. Спивалы ту писню до самого ранку, а другого дня іи вже чутно було по всій слободи.

Якъ почула ту писню баба Ярына, та якъ прыбижыть до насъ на подвир'я,—сама ажъ страшна, така люта,—та просто до матери.

— То такои отсе диждала я одъ васъ дякы за своє добро, що вашъ шмаркачъ на смихъ та на глумъ мене пидійма передъ цилою слободою! За своє жъ добро диждала я такого сорому! Пам'ятайте, титко, не мынеться вамъ се такъ! Покарає Господь праведный и васъ, и вашого скаженого Матійчыка, щобъ йому добра не було!...

Баба вся ажъ трусыться, а въ самои очи хыжо горять, якъ у видьмы. Маты тяжко перелякалыся того пророкування та мало навколишкы не впадають передъ бабою, щобъ іи умылостывыты. А та, люта-люта, и слухаты ничого не хоче.

— Побачыте,—каже,—справдыться моє слово! Видиллється вамъ мій соромъ!

Та й побигла зъ подвир'я. Маты плачуть, ажъ голосять, наче те злисне пророкування вже й справдылося. Батько тежъ увесь день ходылы похмури, а у-вечери зайшлы до кузни та, ледви повитавшыся зъ хазяиномъ, и кажуть до мене:

Digitized by Google

— Чуешъ ты, пройдысвите! За тобою самый мени клопитъ. Якъ те зинське щеня, кожному до очей скачешъ. Колы я йще одъ кого небудь почую про твои выгадкы, то пам'ятай соби: будешъ жалуваты, та буде пизно.

Мисяцивъ зо два писля того я крепывся й никого не зачипавъ и однымъ словомъ. Але якось не вдержався та за малымъ не довелося мени пропасты.

Выдумавъ такы я писню про нашого слобидського парубка Кырыла, якъ винъ гулявъ зъ одною дивчыною. И самъ я не знаю, якъ та писня у мене склалася, але выйшла вона на дыво вдатна та смишна. Росказаты вамъ ии ніяково, бо трохы скоромна.

Ото разъ, якъ скинчывъ я роботу, зибралося до мене въ кузню килька хлопцивъ та й просять, щобъ имъ заспиваты про Кырыла. Я одмовляюсь, кажу, що забувся,—та ничого не помагае: якъ реп'яхы, прысталы, щобъ заспивавъ, скилькы знаю. Щобъ вже одчепытысь, почавъ я спиваты, а саме въ сей часъ Кырыло наблызывся до кузни та й слухае, що я спиваю про його. Запалывся винъ гнивомъ, до кузни не увійшовъ, а вернувся до-дому, взявъ доброго дрючка та й ставъ у суточкахъ, щобъ свыснуть мени по голови зо всіеи силы, якъ буду проходыты. Але, на щастя, покы винъ стыскавъ у суточкахъ свого дрючка, я скинчывъ спиваты та й пишовъ изъ хлопцямы другою дорогою. А Кырыло стоявъ-стоявъ та й зъ тымъ и потягъ до-дому. Другого дня винъ и каже мени:

— Маешъ щастя, що не туды пишовъ, а то почастувавъ бы я тебе, ажъ духъ бы выперло!...

Пронаймытувавъ я килька литъ по кузняхъ тай самъ почавъ трохы тямыты въ ковальстви. Надокучыло мени жыты завжде зъ хазяйськои ласкы й почавъ я просыты батька, щобъ намъ свою кузню завесты. Спромоглыся такы на власну кузню и почавъ я въ нии ковалюваты зъ молодшымы братамы. Часу теперъ у мене стало больше, то й ще больше укынувся я въ виршування. Почавъ я й запысуваты свои вирши, але робывъ я се потаемци, щобъ ни батько, ни маты не довидалыся. Браты мои цикави булы до моихъ писень, то й допомагалы мени таитыся; воны й доглядають було, щобъ не надійшовъ несподиване батько, колы я запысую свои вирши.

Та такы не встеригсь я одъ батька. Одного разу піймавъ винъ мене на шкоди,—колы я саме запысувавъ нову свою писню, не сподиваючысь, що винъ може надійты. Грихъ казаты, щобъ батько у мене бувъ недобрый. Але повсякчасни скаргы на мене такъ пидъюдылы його проты мого виршування, що винъ, піймавшы мене за тымъ, тяжко розлютувався, зшытокъ паперу зъ моимы писнями подеръ на дрибни

Digitized by Google

шматкы, перо та ручку геть поламавъ, чорнильныцю розбывъ и мене самого загрожувавъ выгнаты зъ хаты.

— Отакъ ще колысь, дурысвите, тоби голову скрутять, якъ горобыняти, або ще пидпалять черезъ нього. Одно прысливля зъ нымъ та й годи! И звидкы воно взялося таке вйидлыве, що все на людей гавкає!

Та який часъ боронывъ мене Господь видъ велыкого лыха. Але нарешти сталося такее, що на завжде знеохотыло мене до виршивъ.

Якось на Риздво килька нашыхъ хлопцивъ передяглыся въ дивчачу одежу та й пишлы до коршмы. Тамъ саме гулявъ нашъ такы коваль Гарасымъ; не що давно повернувся винъ изъ салдаччыны и вже зъ тыждень ковалювавъ у нашій слободи. Бувъ винъ добре такы пидъ чаркою, бо й не розибравъ гараздъ, що то хвалшыви дивчата, та й почавъ за имы горобцюваты. А ти розвелы йому теревени, що сами воны зъ сусидньои слободы, а йдуть у городъ, бо тамъ воны служать за покойовокъ у панивъ, а се ходылы на святкы до-дому и теперъ не знають, де имъ сю ничъ перебуты. Гарасымъ слухає все те, на вуса соби мотає та частує своихъ дивчатъ горилкою. Розпалывся Гарасымъ, розсоловивъ геть, почавъ блыжче до ныхъ прысуватыся. Слободяне, що булы тоди саме въ коршми та зналы тыхъ хлопцивъ, ажъ душаться, а Гарасымъ того не помичає та все коло своихъ хвалшывыхъ дивчатъ упадає. Врешти купывъ винъ ще горилкы та повивъ тыхъ дивчатъ на досвиткы, та ажъ тамъ вже выявылося, щб то дійсне булы за дивчата! Гарасыма зъ того часу, розуміється, на глумъ пиднялы, а винъ лютує та до очей скаче, якъ йому йно-лышъ нагадаєте про те його невдатне залыцяння.

Отъ и склавъ я писню про сю Гарасымову прыгоду та проспивавъ ім хлопцямъ, а ти й рознеслы ім по всій слободи. Почувъ ту писню й Гарасымъ та якъ стій метнувся до мене въ кузню лютый-прелютый. Бувъ винъ, якъ звычайно, добре на пидпытку и зъ першого жъ слова роспочавъ бійку. Я бувъ сыльнишый, не піддався йому та ще й видъ себе давъ прочухана. Та салдатъ на тому не ставъ—не стерпивъ образы, запизвавъ мене въ окружный судъ. Роспочалося слидство, розпытування, допыты. Кому я допикъ колы та хто мавъ зазлы на мене, уси на мене свидчылы та прыказувалы: „пожды, спивако! Доспиваешся ты до плетеныхъ виконъ!“ Слидчый усе те запысуе, самъ видъ смиху ажъ лягає, та на мене поглядає, мовъ на яку несвицьку прояву. Набрався я тоди сорому досыть!... А ще бильше сорому було на самому суди. Ставъ я передъ суддямы—наче душогубъ якый, и народу сыла зглядається на мене. Почалы чытаты вси мои провыны—судди та прысяжни сміються, и людей скилькы було—тежъ. Кажуть намъ помырытыся та якъ не вмовлялы, а Гарасымъ и слухаты не хоче: „не подарую!“—каже. Хочъ мене й не засудылы, але та судова тяганына та

Digitized by Google

вся та грызота й соромъ такъ далыся въ знакы мени, такъ допеклы мени до печинокъ, що зъ того часу въ мене й видпала охота до виршивъ.

Теперъ я вже жыву на своєму господарстви, не маю вже крытыся передъ батькамы изъ своимъ виршуваннямъ, та й часу теперъ у мене есть досыть для того. Але якъ подумаєшъ: для чого те все? кому воно потрибне—те пысання невченого сиряка? Та ще й зазнаєшъ изъ того клопоту та лыха! То й покынувъ я виршуваты. Хиба що дуже вже дошкулыть до самои души, выйму свій зшытокъ изъ скрыни, заллю виршамы наче жагу якусь та й зновъ заховаю у скрыню на самый спидъ...

О. Билоусенко.

Digitized by Google

* *
*

Не спивай намъ теперъ, бандурысте,
Про кохання веселыхъ писень,
Ни про пòзиръ дивчыны зорыстый,
Ни про соняшный день!
Про лыхую спивай намъ недолю,
Що прыспала серця наши в-край,
Про ганебно окрывджену волю—
Про кайданы спивай!
Про голоту спивай намъ забуту,
Що у темряви й доси сыдыть,
Про недбалисть, у злото окуту,
Що у роскошахъ спыть!
Будь спивцемъ свого темного люду,
Його сльозы въ писнѝ вылывай,—
Тоди змыєшъ зъ очей тыхъ полуду,
Що забулы свій край!...

---

* *
*

Ничъ нибы день той—и мисяшно, й зоряно,
Выдко далеко кругомъ:
Ондечкы поле чорніє пооране,
Онъ хтось простує шляхомъ.
На горбку въ самотыни спынывсь я тыхесенько,
Думы надходять сумни...
А передъ мене хатынкы билесеньки—
Нибы дивчатка краснѝ.

Digitized by Google

Щось не весели ихъ биліи лыченька,
Темніи смугы по ныхъ;
Виты щось сумно такъ хылять вербыченькы
Скризь по горбдахъ пустыхъ.
Глянь, якъ виконця отіи блискучіи
Мисяшнымъ сяйвомъ горять,
Нибы зненацька то сльозы кыпучіи
Въ темныхъ очыцяхъ тремтять...
Спы, моя нене, роботою стомлена!
Спы,—скоро буде свитать,
И тебе доля щербата, надломлена
Буде по дню выглядать!..
Спы, щобъ ти рукы, у праци наморени,
Малы спочынокъ на мыть,
Въ сни щобъ спокійнимъ, якъ ничъ отся—зорянимъ
Серце могло одпочыть...

О. Дорохольський.

Digitized by Google

Басарабы.

I.

Тома Басарабъ хотивъ повисытыся у кошныци въ саме полудне. Але Томыха наробыла кгвалту, вси сусиды покыдалы ципы зъ рукъ, вси сусидкы повылиталы зъ хатъ и прыбиглы на Томыне обійстя. Видважный Антинъ—той, що тягнувъ зубы по шустци *),—зализъ у кошныцю й Богъ знає, якъ винъ тамъ соби порадывъ, але Тому вытягнувъ, що ще дыхавъ. За той часъ циле подвир'я заповнылося людьмы й дитьмы. Воны стоялы й дывылыся зъ велыкымъ страхомъ.

— Та чого стоите, якъ на заводынахъ? Та поможить мени його занесты до хаты. Отсе рáзъ дурный наридъ—гадаєшъ, що тебе вкусыть?!

Тому занеслы до хаты, а юрба выйшла за ворота й почала судыты по своему.

— Басарабы зновъ зачынають вишатыся, не мають гаразду въ голови.

— Та лышъ тому тры рокы, якъ Лесь затягся... Господы, яка тоди буря зирвалася! Мени зъ хаты цилый прычилокъ урвало.

— Басарабы мають вже до себе, що тратяться одынъ за другымъ.

— Я пам'ятаю, якъ повисывся Мыкола Басарабъ, потимъ за нымъ стратывся Иванъ Басарабъ, а ще не мынуло було й року, а вже одного досвитку на маленькій вышеньци зачепывся Васыль. Обтрясъ изъ неи увесь цвитъ, мавъ повне волосся того билого цвиту. То вже тры, а я ще рахуюся молодый чоловикъ—мени може є, а може ще нема, трыдцять и п'ять рокивъ.

— Ты пам'ятаєшъ се, а я тямлю, якъ на бантыни повисывся ихъ прадидъ. Багатырь бувъ темненный, гроши сушывъ на черени й пишкы николы не ходывъ. Мавъ такого чорного коня, що браму перескакувавъ и каньчукъ все мавъ коло себе. То вповидалы люде, що винъ гонывъ людей на панщыну и тымъ каньчукомъ м'ясо рвавъ на людяхъ. А

*) Шустка, шистка—десять крейцаривъ, блызько 8 коп. на російськи гроши.

Digitized by Google

одного ранку розійшлася чутка, що старый отаманъ высыть на бантыни. Я ще малый бувъ, але такъ, якъ сьогодни, выджу силу народу на його подвир'ю. Якъ його видтялы й неслы до хаты, то такый бувъ страшный, що жинкы зъ страху плакалы. А хлопы ничо', лышень казалы: „о, вже не маешъ изъ насъ шкуру здійматы, вже тебе т о й высадывъ на бантыну!“ Потимъ у день, чы въ два дни така звіялася буря, таки витры подулы, що дерево зъ коринемъ вырывало, а хатамъ здіймало верхы...

— Та показують люде ще на старій могыли гробы Басарабивъ. Воны булы ховани за окопомъ, не на самимъ цвынтари. То є ти гробы и за старымъ, и за новымъ цвынтаремъ, а все самыхъ Басарабивъ тамъ ховано.

— А вы жъ гадаєте, що пишъ та має право такого ховаты на цвынтари? Абы дававъ цилый маєтокъ, то не можна. Видкы такого проклятого пхаты межы люде!?

— Но, но, теперъ Басарабы поспускають головы въ долыну. Таки будуть ходыты чорни та невесели!...

— Кобы сей не потягнувъ за собою бильше, бо то на ихъ усихъ находыть. Дывыся—одынъ стратывся, а десять ихъ наставылося. Воны вси счеплени до купы. Бида ихъ усихъ на однимъ мотузку провадыть...

— То до сьомого колина буде ихъ такъ душыты, а якъ сьоме колино мыне, та й нема моци вже. Десь котрыйсь добре заслужывся передъ Богомъ. Тó кара, люде, сьому кистку ажъ караты! Богъ не має гиршои кары на земли...

— То выдко по ныхъ, що ихъ Богъ карає. Бо й маєткы имъ дає... воны багачи... й розумъ имъ дає—а наразъ усе забирає та й высаджуе на бантыну.

— Таже лышень треба подывытыся на ихъ очи. То не очи, то така чорна рана въ чоли, що жыє и гныє. У одного таке око якъ пропасть: погляне та й ничо' не выдыть, бо то око не до выдиння. А въ другого воно одно лышень жыє, а решта коло нього—каминь: чоло каминь, лыце каминь, все. А сей Тома, нибы винъ дывывся колы на чоловика, якъ вартъ? Око нибы на тебе справлене, а само дывыться десь у себе, десь у глыбинь безмирну.

— Дывыться око на той давній грихъ, що за нього имъ кара йде. Винъ тамъ у ныхъ у середыни покладеный, абы вси дывылыся на нього й абы спокою не малы, абы була кара.

— Си Басарабы то на покаяніе людське родяться: и багатіють, и душу гублять.

— Тяжкый грихъ мають у своій фамилін й мусять його доносыты, хочъ бы малы вси питы марне!

— Грихъ, люде, грихъ не мынає, винъ має буты видкупленый. Винъ перейде на дытыну, винъ зійде на худобу, винъ спалыть обо-

Digitized by Google

рогы *), градомъ спаде на зелену ныву и винъ чоловикови душу возьме й дасть на вични мукы...

Жинкы слухалы й мало не хрестылыся, диты посидалы помижъ нымы, а хлопы ще довго балакалы за грихъ и посунулы вкинци до корчмы.

II.

Уси Басарабы зійшлыся до Семеныхы Басарабыхы, бо вона була найстарша й найбагатша въ ихъ роди. Тому також прывелы. Семеныха налагодыла йиды й пыття и обсадыла велыкый стилъ кревнымы, а Тому поклала на перше мисце.

— Тодоськo, не плачъ вже, бо доста вже зъ тебе. Беры та сидай та тишмося, що-сьмо вси въ купци. Сидай, роде мій, най зъ тобою все щастя сидае. Якъ бы Семенъ бувъ, то бы винъ васъ знавъ просыты и прысылуваты. Мыколо, а чы пам'ятаєте, якъ вамъ пляшку зъ горилкою розбывъ на голови й пырогы выкынувъ псамъ, що-сьте не хотилы зъ нымъ пыты!

— То не було, бабо, жарту зъ дидомъ: або гынь, або пый!

— Я до тебе, Томо, нап'юся, бо-сь мени наймылишый! Най уп'юся! Баби не багато треба, абы заспивала дивоцькои...

— Ей, Томо, Томо, якъ бы-мъ у твоихъ рокахъ учынылася! Гай, пый, не пускай очей пидъ стилъ. Якъ бы ты очи не пускавъ у-долыну, але вгору, то лекше бъ твоій души було. Пый до вуйка Мыколая...

Вона стояла передъ столомъ высока, сыва и проста. Очи мала велыки, сыви й розумни. Дывылася нымы такъ, якъ бы на цилимъ свити не було такого кутыка, абы вона його не знала, й закотывшы довги, били рукавы, не зробыла бъ у нимъ того, що порядна господыня робыть: абы вона не спрятала, не прычепурыла й не звела всього до порядку.

— Бабо, у васъ добре и йисты, й питы, бо хочъ вы мовчыте, але очи ваши просять.

— У мене такы такъ: я очи маю, абы сміялыся, абы жартувалы. Я не маю ихъ, та й мама ихъ не змалювала, абы плакалы. Кобы й вы зъ своихъ очей прогналы ту мраку чорну, що вамъ свитъ затемнюе. У моихъ очахъ є мои диты, є моє поле й моя худоба и мои стодолы, та чого имъ застелюватыся журою? Якъ прыйде жура, а я выплачуся, зарумаюся, та й обитруся.

*) Оборигъ—щось нибы повитка на сино, складена зъ чотырьохъ высокыхъ стовпивъ та дашка, що по стовпахъ можна й до-горы його пидійматы, и до-нызу спускаты.

Digitized by Google

— Не кожна натура однакова, бабо. Є така, що хочъ ты іи медомъ годуй, хочъ ты іи у найкращу весну пусты на зелене поле, а вона плаче.

— Ей, Басарабы, Басарабы! У васъ нема дитей, у васъ нема нывкы ани худобынкы! У васъ є лышень хмара и полуда и довга, чорна чупрына, що вамъ сонце закрыла. А Богъ васъ карає, бо вы маєте на його сонце дывытыся, вы маєте дитьмы тишытыся и зеленымъ колосомъ по веселимъ лыци гладытыся. Томо, та-бо беры, не гнивайся на бабу. Баба тебе до хресту носыла, баба плакала, якъ тебе до війська выряжалы, баба на твоимъ весиллю кисточкамы до купы дзоркала. Баба вамъ не ворогъ. За те, що душу хотивъ-есь загубыты, за те я гниваюся на тебе. Але впередъ зйижте, що вамъ понаварювала, бо я задурно не хочу робыты, а потимъ будемъ говорыты.

— Роде мій чесный та велычный, тишуся тобою, якъ не знаты чымъ, що мене не забуваешъ, що мене любышъ и за моимъ столомъ п'єшъ та файни *) слова говорышъ!

По гостяхъ мыгнула яснисть щастя, якъ часомъ сонце замыготыть по чорнимъ, глыбокимъ стави. Вси очи пиднеслыся и справылыся на бабу.

— Ай, Басарабы, ади, ади **): килькы очей—самъ самиськый сумъ и тускъ!

— Бабо, не кажить такъ, бо мы вси таки контетни вашымы словамы, якъ колы бъ выно солодке пылы. Мы бъ васъ, бабо, бралы по черзи до хаты, абы намъ зъ вамы весело було.

— То я, стара, маю вамъ хаты звеселюваты? А ваши жъ жинкы де, а воны не цвитуть!? А воны вамъ сорочокъ не вышывають, а воны дитямъ вашымъ головъ не мыють? Вы не выдыте ничо', не выдыте, бо-сьте слипи. Богъ васъ покаравъ слипотою...

— Бабо, а ну жъ мы повстаємо та позакурюємо соби люлькы, бо чого мы будемо сыдиты за столомъ, якъ трунокъ ***) ничого не прыймае?

— Вставайте, вставайте та курить, а я сяду соби коло Томы та буду його пытаты, що́ таке тяжке прыгнитыло його душу...

III.

Тома—чоловичокъ маленькый, сухый, зъ довгою, чорною чупрыною, що спадала лагиднымы, гладкымы пасмамы на шыроке чоло. Темнокари очи блукалы пидъ чоломъ, якъ по безкраихъ ривнынахъ и дорогы

*) Файный—хорошый, гарный.
**) Ади—дывысь.
***) Трунокъ—шлунокъ.

Digitized by Google

по ныхъ найты соби не годни. Лыце смагляве, застрашене, немовъ дытяче. Винъ высунувся з-по-за стола й сивъ коло бабы Семеныхы.

— Розповидай же намъ, Томо, чого тоби такъ тяжко на свити жыты, чому ты хочешъ покыдаты свои диты, свою жинку та й ридъ? Не встыдайся, але выкажы свою йидь, що тебе йисть та може мы що тоби порадымо або поможемо?

Вси звернулыся до Томы.

- Кажы, кажы—не затаюй ничого; на тоби лекше буде.

- То нема щó таиты,—видрикъ Тома,—я таивъ доки мигъ, а теперъ уси знаєте.

— Та ничо' не знаємо. Ты скажы, бо якъ не скажешъ, то мы будемо гадаты, що жинка тоби зла, або диты не вдалыся, або мы тоби догорылы. Та й обачиння май надъ намы. Ты знаешъ, що якъ одынъ у нашій фамиліи стратыться, то заразъ другого за собою тягне. А може межы намы вже такый є, що якъ вчувъ за твою прыгоду, та вже надумавъ и соби стратытыся?—сказавъ сывый Лесь.

Басарабы, якъ выновати, поспускалы очи въ долыну.

— Тодосько, та будь же тыхо, не плачъ, не плачъ...

— Я не знаю—видкы й якъ, але то таки гадкы прыходять, що не дають спокою. Ты свій, а гадкы свои, та продыраешъ очи, абы нагнаты ихъ, а воны якъ псы скавулять коло головы. Зъ добра, люде, нихто не закладає соби воловидъ на шыю!

— А якъ тоби подіється така завороть у голови, та чому ты жинци не скажешъ, чому до церквы не пидешъ?

— То пусте, бабо! Якъ воны обсядуть, то воны не пустять мене крокомъ видъ такого мисця, де воны гадають мене прыв'язаты. Якъ бы вы зналы, якъ бы вы зналы! Воны мене такъ звяжуть, що на свити такыхъ ланцивъ *) нема, абы такъ глыбоко заходылы въ середыну. Та й чую, якъ дзоркотять коло мене... Дзоркъ, дзоркъ, дзинь, дзинь... Якъ зачнуть дзинькаты, то голова трискає на четверо, и уха десь такъ розкрываються, якъ ротъ, и такъ люблять слухаты той бренькитъ. Я вночи обернуся та затулю одно ухо, а друге зато розкрыється,—и мени кости въ голови тре. А я накрыюся подушкою, а воно по подушци тымы ланцями лупыть. Та й нибы каже, нибы лопатою легенькою въ саму голову слово суне: „а йды жъ, а йды жъ, зо мною такъ тоби буде добре, добре“... А я ймуся за постиль та такъ трымаюся, що м'ясо въ рукахъ трищыть, якъ бы жыве розтягавъ...

— Та чого ты таке кажешъ, та чого ты таке нагадуєщъ?—крыкнула на Тому його жинка.

---

*) Ланцъ—ланцюгъ.

Digitized by Google

— Ты не страхайся, жинко, бо теперъ воны видъ мене видвернулыся геть, мени теперъ такъ легко, якъ бы-мъ на свитъ народывся. Але я вамъ хочу уповидаты, яка то мука є у того, що тратыться. Такый чоловикъ ажъ має буты спасеный! Бо ще за його жывота зъ нього нечысте душу выкыдуе, такы такъ, що выкопуе. Рве тило, кости розважуе, абы соби до души таки дучкы поробыты, абы іи видты выбраты. Яка то мука, якый то страхъ, якый то биль, що за таки страждування давъ бы соби ногу або руку видтяты!

— Та якъ воно тебе по ночахъ тягне, де воно тебе ловыть?

— То чуты напередъ, що воно прыйде, та й воно не пытає ни дня ни ночи, ни сонця ни хмаръ. Отакъ встанете рано, помóлытесь Богу та й идете соби на подвир'я. Станєте на порози та й закаменієте. Сонечко свитыть, люде вже коло хативъ выкрыкують, а вы стоите. Чого вы стоите? А стоите того, що щось васъ у голову дюкгнуло, зъ боку, дуже легенько. А зъ головы йде до горла, а зъ горла въ очи, въ чоло. Та й вже знаєте, що десь из-за гиръ, из-за чыстого неба, ще зпозаду сонця прыплыве чорна хмара. Вы не годни сказаты, видкы вы знаєте, що вона прыйде, але зо тры дни вы наслухаєте іи шуму, якъ вона залопотыть по-пидъ небо. Та й пускаєте увесь розумъ за нею, винъ бижыть видъ васъ отакъ, якъ пастухъ вивци лышыть, отакъ дó-знаку вы лышаєтеся таки сами, а страхъ такый велыкый, що боитеся одно слово сказаты. Заципыть вамъ зубы та й чекаєте.

— Я знаю, Томо, я розумію: якуратъ воно такъ,—сказавъ Мыкола Басарабъ.

— Мыколаю, ты здуривъ, чы що тебе напало?!

— Я лышень такъ...

Басарабы поглянулы неймовирно на Мыколая й замовклы.

— Люде, вы не страхайтеся, що Тома вповидає, бо якъ винъ вамъ розповисть, то вже знатымете, яко воно чепляється до хрестянына. Бо то десь вашъ ще пра-прадидъ воювавъ зъ туркамы та вбывъ семеро маленькыхъ дитей, наткнувъ на спысъ, такъ якъ курчатъ, та й його Богъ покаравъ, бо винъ заразъ покынувъ воюваты й ходывъ зъ тымы дитьмы трынадцять рокивъ. Нибы не ходывъ, бо то погныло, але все носывъ той спысъ и все йому выглядало, що винъ ти диты носыть. Та й видсы пишла кара на Басарабивъ. То ще якъ я йшла за Семена, то мои мама мени повистувалы за се та й не радылы йты. За той грихъ, за ти диты вы покутуете, але то межы вамы десь-не-десь прокыдається. Не кожный Басарабъ носыть той грихъ, лышъ Богъ одному котромусь кладе його въ сумлиння. Та тому вы не налякуйтеся, а що Тома каже, то вы собы затямте, яке то грихъ выробляє, докы не видкупленый. Бо тило все перебуде, по нимъ ничого не пизнаты, але сумлиння точыть. Та то выдко на дереви, на такимъ велыкимъ, що хмаръ

Digitized by Google

досягає. Розколышъ його, а тамъ сама червоточына: червака не выдко, николы не вздрыте, а сточене разъ коло разу. То такъ сумлення точыть зъ рода въ ридъ.

— Сумлиння точыть, а то кара надъ усима карамы!

— Та росказуй, Томо, якъ воно тебе точыть? Не поможе ничо', треба выслухаты.

— Воно точыть, але не каже за що, бо якъ бы я вбывъ або пидпалывъ, то воно выдыть; але я неповынный, а воно карає. Та якъ така хмара злопотыть по неби, та й тоди прыходыть самъ часъ, абы тратытыся. Йдете коло воды—а вона васъ тягне, такъ цилує, якъ обійма́є, якъ по чоли гладыть, а чоло таке якъ грань, якъ грань. Такъ бы-сьте у ту воду, якъ у небо скочылы. Але десь видкысь вырынає въ голови слово: тикай, тикай, тикай! И гоныть васъ стома киньмы видъ тои воды, забирає всю пару зъ грудей, а голова разскакуеться, бо дурієе. Ажъ теперъ дурієе... Глыпнете на вербу—та й васъ зновъ зипре. Рукы таки робляться весели, ажъ скачуть, та й безъ васъ, безъ вашои прычыны, сами такы хапаються за галуззя, пробують, моцують, а вы отъ якъ на боци стоите, отъ якъ не робыте вы̀, лышень рукы. Та зновъ надбижыть слово: тикай, тикай! Рукы обсыпаються огнемъ, падають якъ усушени та й зновъ тикаете. Якъ кого на очи побачыте, або жинку, або дытыну, а воно такожъ крычыть: тикай. Але й говорыть до ныхъ и сміється, а все то такъ, якъ бы не я говорывъ, и пхає туды, де нема людей. Прыходыть до такого, що вамъ нагадуеться та грушка, що ще якъ вы дытыною булы, та выдилы іи. Де якый клынокъ, де якый гакъ, де яка бантына— все вамъ нагадається. То гоныть воно чоловика въ тысячу бокивъ нара̀зъ, а не знаты, куды̀ йты. А потимъ лышыть, наразъ лышыть. Мыне годына, або й дви, або й день, тай зновъ прыходыть. Серце застыгає, очи такъ плачуть, такъ плачуть, що выкапують. Але ани слизъ не выдко, ани плачу не чуты. Та й провадыть васъ изновъ, та й мордуе на́ново. Я не разъ выпывавъ цилу кварту горилкы и пролыгавъ одну перчыцю за другою, абы перегрызло, але ничо' не помагало...

— А вчера то мене вже такъ прыдушыло, що-мъ стратывъ геть розумъ и очи и рукы. Въ саме полудне прыйшло. Якъ прыйшло, та й показало бантыну у кошныци. Кожну кришку на ній показало, кожный сучокъ. Та й такы-мъ не спырався, бо не було куды, лышень видмотавъ воловидъ видъ яселъ та й зализъ у кошныцю. То такъ спокійно мени було, такъ лехко! Я замотувавъ той мотузъ и про́бувавъ, чы добре держыть, и все знавъ—якъ треба за́шнурокъ зробыты, якъ за высоко пидтягнуты. Я сьогодни дывуюся самъ, я̀къ я такъ спокійно и весело тратывся. Але теперъ мени, Богу дякуваты, видійшло и такый я радъ... радъ...

Басарабы нибы подубилы у важкимъ сни.

Digitized by Google

— Грихы, люде, грихы... треба Бога просыты.

— Доктори кажуть, що то така нерва є—що вона такъ хоруе, якъ бы й чоловикъ. Вона десь є въ чоловици та вона розумъ видбирае, якъ заслабне.

— Ей, що доктори знають!..

IV.

— Мой, а выйдить за Мыколаемъ, де винъ пишовъ?—сказала Семеныха.

Басарабы здригнулы, жаденъ не рушывся зъ мисця. Покаменилы.

— Та выйдить за Мыколаемъ, кажу... Де винъ пишовъ?

Жинкы заголосылы. Басарабы позрывалыся й гурмою выйшлы на двиръ.

— Тыхо, тыхо... хто знае ще... не робить крыку...

Васыль Стефаныкъ.

Digitized by Google

Те Деум.

У Мадрыти дзвонять дзвоны,
Всихъ склыкають до собору,
А въ собори тыскъ попивства,
Дымъ кадыльный в'ється вгору.

Видъ престоливъ до прытворивъ
Заповняють храмъ побожни,—
И стари й мали зійшлыся,
Люды прости и вельможни.

Та й не дыво, бо такому,
Хто прыйты не бувъ бы радый,
Певно бъ кары не мынуты
Видъ святои Хермандады.

Загулы велычни спивы,
Прогулы та й змовклы знову
И видразу на амбони
Кардыналъ стає на мову.

И казання зачынає:
„Хрыстыяне! Божи люды!
Не для простои молытвы
Тутъ зійшлыся мы з'усюды;

А щобъ статы передъ Богомъ
Изъ подячнымы сльозамы
За незмирну тую ласку,
Що з'явывъ Винъ передъ намы.

Digitized by Google

Винъ ознаку давъ намъ зъ неба,
Винъ з'явився передъ людомъ
И сьогодни вранци рано
Звеселывъ народъ свій чудомъ.

Нашъ велыкый инквизыторъ,
Виры стовпъ и оборона,
Передъ кымъ не може скрытысь
Навить думка беззаконна,—

Нашъ велыкый инквизыторъ
У замысленню тяжкому
По ничній роботи рано
Йшовъ надъ кручею до-дому.

Стежка тамъ лежыть надъ яромъ,
Яръ же той глыбокый, диты,
Тамъ на дни лежать каминня,
А мижъ нымы песъ забытый.

И нарàзъ видъ биса пхнутый
Полетивъ нашъ батько въ кручу,
И вже бувъ зовсимъ готовый
Смерть прыняты немынучу.

Але тутъ и сталось чудо,
Тутъ и давъ Господь ознаку:
Впавъ нашъ каминь не на каминь,
А на здохлу ту собаку!

И не вбывся... Значыть, Богъ нашъ
Догляда за нашымъ краємъ.
Отъ за вищо зъ щырымъ серцемъ
Сей Te Deum мы спиваємъ.

И тому"... Але въ сій хвыли
Кардыналъ замовкъ зненацька.
Бачуть: поручъ зъ кардыналомъ
Постать ще якась юнацька.

А юнакъ почавъ казаты:
„Не дуры людей брехнею!
Бачыть Богъ, чого мы просымъ
Не устамы, а душею!

Digitized by Google

Бачыть наши мукы люти,
Бачыть, якъ мы ныємъ зъ тугы,
Якъ знущаються надъ намы
Хермандады вирни слугы,—

И справдыть молытву нашу.
Сливъ теперъ у насъ немає,
Але Богъ у кожнимъ серци
Ось яки слова чытає:

„Дай намъ, Боже, щобъ за ката
Мы вже бильше не молылысь,
Щобъ и тиломъ, и душею
Вси мы вильнымы зробылысь.

А найперше дай, щобъ згынувъ
Инквизыторъ нашъ велыкый,
Та щобъ бильше не було ихъ
Ныни, присно и во викы!"

И „аминь"—шыбнуло зразу
Зъ грудей цилои громады.
Та юнака вже вхопылы
Вирни слугы Хермандады,

И скаралы: покотылась
Голова його видтята,—
Але вже теперъ мы знаємъ,
Якъ молывсь Мадрытъ за ката.

16. III. 1901.

В. Самійленко.

Digitized by Google

Щастя.

Перечула черезъ люде „била“, що Параска Чубукова промежъ бабивъ на родынахъ у Хведоськы Чемыревои казала:

— Сто, ій-Богу, бидна отсяя Малашка Недоборка—мени іи шкода!

— Бога рааады! Чогоооо я бидна?—довго, якъ медъ, тягла „била“:— Якааа я бидна? хиба я биииdна? Чогооо вона про мене жалкуе? Хвалыты Бога, нихто головы моси не грызе—свекрухы немааа... Чоловикъ у мене сеее... Диточкы сеее... Чогооо я нещасна? Отсеее! Хай ще вона сама буде така щаслыва... Я—молодыця ще, хвалыты Бога, не стараааа, гаааарна, розумна, до всього способна. Ни сваркы, ни жугы у насъ въ хати нема... По другыхъ хатахъ—гляяянешъ—грызуться, якъ собаааkы... Корова яливкою выйшла, кобыла окрывила, свыня здохлыхъ поросятъ прывела, курка пропала—и пишла лайка та бійка: „а ты, щобъ тоби здохло, чого гледивъ!“—Брешешъ, сукынъ сынъ, ты самъ выненъ...— „А матери твоій чортъ! а твои очи де булы?“... А у насъ хвалыты Бога—раааій. Чогооо я нещасна?... Отсе, Боже мій, якоооого ще щастя треба!...

„Била“ могла балакаты дуже довго—одъ ранку до вечора, й іи нихто бъ не переслухавъ, а щастя іи було ось яке.

Правда, ни свекра, ни свекрухы у неи не було, а бувъ у неи чоловикъ, сказано—Недоборъ, тилькы винъ не бувъ ни п'яныця, й іи не бывъ николы; було у неи ажъ семеро дитворы—шестеро бигало по гною, бо ввесь двиръ у ихъ бувъ гноияный и такый м'якый, що угынався пидъ ногамы, якъ тисто пидъ рукамы (хочъ худобы давно не було ани свыни), а сьоме въ колысци гойдалося на гнылому сволоку, що ось-ось упаде. Дитвора сяя и въ холодъ, и въ спеку выбигала зъ хаты гола, боса, простоволоса, та николы имъ ничого не робылося, хочъ якъ на сели диты мерлы, бо булы похожи на будякы, що ты ихъ зводь, а воны ще дужче ростымуть—отсе було щастя. Що жъ у Малашкы ще було? Та була жъ хата, що вже бикъ валявся, а стриха зацвила й ярила

Digitized by Google

на сонци, якъ плысъ зеленый; була клуня—дирчаста, якъ штаны Семенови; була повитка, чы пакъ—ни; вже іи въ печи спалылы, бо на що жъ вона, колы худобы нема, а въ печи чымсь треба топыты? То Малашка и сказала своему чоловикови Семенови разъ, сыдючы зъ нымъ гарненько рядкомъ на лави, колы морозъ на двори лютивъ и лизъ прямо въ затулене ганчиркою виконечко, дмухаючы на нього й застылаючы його своєю сывою бородою, а диты на лави у одному кутку тулылыся одно до одного, наче позлиплювалысь бокамы, якъ пырижкы въ печи, щобъ теплише було:

— Семеночку, чымъ топыты завтра буду?

— Ааа я ззznаю... А я знаю?—обизвався Семенъ, чухаючы потылыцю,—винъ трохы все заикався.

— Ось що: ты мени, Семеночку, повиткы трохы ускубны,—на що вона намъ теперъ здалася? Тай дарма! Колысь поставымо соби: мы соби люде молодыи, въ голови у насъ розумъ еееe.

Вона постукала себе по чолу.

Такъ винъ и зробывъ: порубавъ повитку на топлыво, дали на весни продавъ сани, що ще видъ батька задержалысь, купывъ трохы хворосту, почавъ заплитаты повитку. Малашка все выходыла зъ хаты одъ печи, ставала, вытягалась, ажъ повни груды высоко пидіймалы сорочку, и все хвалыла:

— Ото, Семеночку, якъ воно у насъ усе до ладу... Ото, мій голубе, и повиточка у насъ буде, якъ пысаночка...

Семенъ цмокавъ губамы, кыдавъ свою роботу и довго зъ боку дывывся, прыжмурывшы очи.

Запливъ Семенъ повитку, прыкыдавъ соломою, колы трохы жыта пидмолотывъ, и почалы воны зъ жинкою миркуваты:

— От-тутъ-о изробымъ загородку—тутъ буде стояты корова, а тамъ коняка,—по-малу тягла Семеныха, розводячы кругы рукамы,—а осьо-сьо тутъ на праву руку овечкы... е ни: тутъ коняка, а отъ тутъ овечкы, а тамъ дали корова... стоить та все ремыгае, та все ремыгае...

Семенъ тилькы губы мнявъ, якъ телыця, та все прыказувавъ:

— Еге, еге!

А диты, уси били, якъ гныды,—въ матиръ вдалыся,—стрыбалы навкругы та стрекоталы: „Кобыляка, коняка, коняцька, коська, ряба, корова, коливка, вечкы, овечкы, бецькы“,—кожне казало такъ, якъ умило, а де жъ у Бога булы тіи коняка та корова та овечкы?

Колы писля Покровы побачылы сусиды, що Семенъ наметъ изъ повиткы розбира. Ну, спасыби Богу, мабуть укрываты якъ слидъ збирається! Колы—ни, що се? Почавъ и хворостъ вытягаты, а назавтра жыдъ прыйихавъ зъ пидводою й „повиизъ“ усе геть зъ двора! Отсе вже небезпреминно тая „розумна“ щось розмиркувала, и Семенъ по-

Digitized by Google

вятку спродавъ! А такы воно й такъ. Призвыще Малашци було „розумна“ того, що вона була въ хати голова, и того, що навить сами чоловикы проты неи рота не роззявлялы, якъ почне вона дзвоныть, або казкы плесты, а вона умила плесты!... Ось хочъ тую, якъ „бувъ соби чоловикъ, що все робывъ, не покладаючы рукъ до кривавого поту, а дали вмеръ; умеръ, та ось у рай його не прыйнялы, бо дуже робитныкивъ своихъ роботою нудывъ—дыхаты имъ не дававъ—дакъ неспособный, и пишовъ винъ у пекло, а тутъ йому чорты кажуть: „що тоби, чоловиче, тутъ робыты? ты вже й такъ на земли наробывся,—нема тоби тутъ роботы, що дають за наказаніе“. Такъ винъ и тынявся: то въ рай, то въ пекло, не знавъ, куды прытулытысь, скинчывъ на тимъ, що зависывся и вдруге вмеръ, и зновъ никуды не мигъ „опредилытысь“—ото доробывся!“... Чы вона сама сеє выгадувала, чы чула десь—хто ій знае, тилькы все у неи було нове й нове въ голови, якъ лыстъ на дереви, то чоловикы й вуха порозвишують слухаючы, нихто ни-чычыркъ, тилькы вже дома буркотять: „дурна, самою розумнишою на сели себе ставыть“—„Чого жъ ты слухавъ ій балачкы?“ обизветься жинка. „А-ну ій къ чортовій матери! Ще я буду зъ нею сперечаться!“—одкаже такій чоловикъ.

А що вже сама Малашка себе за найрозумнишу знала, то такъ: все, було, каже: „И хотила бъ я знаты, хто́ краще моєи головы до ладу доведе?“ И нихто зъ бабивъ не найдеться, щобъ ій носа утерты,—тилькы промижъ себе кихкають та шепотять, якъ ракы: дуже вона вже якось смило казала.

Друге призвыще ій було „била“, бо справди була вона била, уся била: волосся, лыце, бровы, губы, ажъ очи, рукы, ногы, все тило—усе биле; теперъ трохы пожовкло, якъ кистка, а колы була молодшою, то була „била, якъ крейда, якъ силь, якъ борошно пшенышне, якъ молоко, якъ сметана, якъ сахаръ... ще що є найбилишого на свити?“—думавъ Семенъ, колы прыйшовъ ій свататы—батько послалы въ чуже село—винъ такои билои зроду не бачывъ. Була Малашка била и гладка: дарма, що не що-дня обидала, та за те жъ ничого не робыла. Якъ? отъ такъ: якъ не схоче, то й не робыть а-ничогисенько та ще й каже:

— Отсе, Боже мій, хиба намъ жыты не схочеться, що мы все будемо робыты та робыты? Годи! Та й що! Вы робыте (до сусидъ)—у васъ є? Нема. А мы не робымо—у насъ є? Нема! Дакъ хиба не все йидно?“ Правда, у сусидъ було трохы бильше, нижъ було у ихъ,—„дакъ и у насъ тее саме буде, абы здоровля!“ каже спокійно Малашка.

Семенъ бувъ, навпакы, чоловикъ дуже сухый, нужденный, ажъ щокы позападалы, чорный; чорне волосся спадало по сами очи—сиреньки, маленьки, якись мутни, безъ выразу, наче „порожни“—и ходывъ винъ усе въ чорній сорочци, бо Малашка не любыла праты: „не

Digitized by Google

все йидно,—казала вона,—ты його сьогодни выперы, а воно завтра знов чорне буде". Ходывъ винъ ще и въ такыхъ диркахъ, що тило свитылося, що ажъ стыдно було дывытысь, та дарма! Йому хтось якось спинжакъ и штаны стареньки подарувавъ, дакъ винъ ихъ заразъ же перепродавъ, крупычатого борошна, дрожчей, меду купывъ; напекла Малашка, по-малу повертаючысь по хати и заквацявшы уси ложкы и щербати мыскы, яки у неи булы, якыхось „крыгелей" чы що, якъ вона ихъ называла, и сьогодни воны йилы ихъ зранку до вечора, ажъ у дитей за вухамы лящало, а губы й пальци поробылысь таки солодки,—до чого не торкнеться, то й прылыпне. А батько зостався въ диркахъ, бо „мени такъ способнише—я такъ прывыкъ", казавъ винъ. Малашка жъ ще свое дивоцьке тягала, а дитямъ було, якъ на сели дытынка умре, то й перепаде, а то хрещени матиркы дарувалы

А якъ зализлы Семенъ зъ Малашкою на пичъ (сьогодни й пичъ була гаря-ячаа!), якъ прыгорнулысь одно до одного—була вона м'яка и тепла, якъ варене мнясо, и вмила горнутысь, якъ кишка,—то й булы воны щаслыви надъ людей!...

Такъ спаты можна було хочъ до обидъ, бо нихто роботою не нудывъ, нихто надъ душею не стоявъ. Колы жъ не стане того борошна, чы тамъ чого,—пиде Семенъ на день на поденне, заробыть и знов можна йисты й спаты кылькось день.

Разъ на весни здумавъ Семенъ найнятысь у годъ, щобъ „одразу одробытысь", тилькы скоро, передъ жнывамы, почала його Малашка жалуваты, якъ прыйшовъ у недилю до-дому:

— Семеночку, а Семеночку, а покынь ты краще сеє ярмо: чого воны нашу кровъ ссуть? Та й мени нудно въ хати самій,—все сама, та сама, якъ былынонька въ поли... вночи ажъ морозъ по-за шкуру йде. А мы жъ изъ тобою въ жныва не шисть рубливъ за мисяць, а п'ять за день заробымо—ось побачышъ!

— А й справди,—каже той и розщытався.

Тилькы не заробылы воны зъ жинкою й п'яты рубливъ, бо знялы за чотыри дни тилькы зъ пивъ десятины та й потомылысь: жыто той годъ уродыло густе, по трыдцять кипъ становылы, та полегле.

— Нехай йому бисъ! Мы й безъ чужои работы обійдемось, хиба у насъ своеи немае?—ришылы Малашка та Семенъ.

А вдома то була така робота: пивъ дня роблять, пивъ дня сплять; перевезлы копу жыта (коняку у сусида взялы), збывъ потроху Семенъ, продавъ зерно, готового хлиба купывъ та й правый на тыждень. А писля знов на жныва потяглысь: на плечахъ у Семена коса, грабли, торбынка зъ хлибомъ и дви меншеньки дивчатка на рукахъ, а Малашка йшла, якъ пава, гордо та пышно, усмихаючысь, якъ мисяць зъ неба дывлячысь на всихъ, изъ малымъ на товстому жывоти, бо була

Digitized by Google

зновъ вагитна, та зъ глечыкомъ въ руци; четверыкъ же бигъ навыпередкы: тяглы доли колыску за собою, гацалы та збывалы куряву по дорози, ажъ ихъ усихъ тонкою хмарою вкрывала. На поли воны тежъ бигалы, ажъ нигъ не можна було переличыты, гукалы, якъ звирята, толочылы жыто, хапалы ротамы мухъ, якъ павукы, гралысь „у москалыкы“ кульбабою, або сварылысь, плювалы одно одному въ самисеньки очи, ажъ слына литала, якъ „бабыне лито“ вгори; дряпалысь, якъ котенята, покы не поснуть, якось переплутавшысь и перекрутывшысь одно зъ однымъ, якъ нытки въ пасми. Маты ихъ николы ани словомъ не обизвалась на ихъ галасъ, хочъ кышкы соби порвить, хочъ носы поодкусюйте: ій се не турбувало, хочъ и хвалылась межъ жинкамы, що „надъ мои диты нема въ свити: якъ бы жъ мени за кожного золота михъ давалы, и то бъ не проминяла“. Тилькы вонà могла спаты, якъ въ казци, колы воны такé пекло здіймалы, що хочъ святыхъ вынось: правда, вона ихъ не лаяла николы, а пестытысь—пестылась, якось усе тиломъ цилымъ терлась, грилась объ ихъ и ихъ собою грила, якъ кишка зъ котенятамы. Покы диты такé выроблялы, а малый въ колысци верещавъ своє: „аааа!“ стари жныва робылы. Семенъ ишовъ помаленьку, щобъ не впотиты, а Малашка ще довше в'язала, щобъ рукъ своихъ билыхъ не зопсуваты, дали сидалы пидъ кулямы, пидобгавшы ногы и зложывшы рукы, й почыналась промежъ ихъ балачка. И—чуднее дило!—колы у другыхъ чоловикивъ зъ жинкою, якъ прожывуть вкупи литъ шисть-симъ, вже ничого й говорыты, окримъ: „давай обидаты—йисты хочу“, або: „а що, чы продавъ корову?“—усе вже, здається, переговорылы, тилькы лайка зосталася,—ажъ Семенъ изъ Малашкою моглы й доси балакаты безъ кинця, безъ краю. Та бильше вона балакала. Отсе, було, заведе:

— А пам'ятаєшъ, Семеночку, якъ ты мене сватавъ?

И все вона почына зъ того „Семеночку“, а то каже межъ бабивъ: „Мы зъ Семеночкомъ кохаємось“—и якъ ій не соромъ, ій-Богу?! Нихто у насъ на сели зъ жинокъ не скаже такъ, бо соромъ же, справди,—тьфу!

— А якъ же,—усмихнеться той.

— Прыйшовъ отсе ты зъ сватамы та изъ хлибомъ... ще хлибъ твій бувъ на сыто сіяный и порепався навхрестъ зъ одного боку... прыйшовъ до покійнои матери та й одразу и сподобався имъ. Воны мени коло печи й шепотять: „отсе молодый! за сього й я бъ тебе зъ дорогою душею оддала, хочъ и зъ чужого села: винъ мени серця такъ и вкраявъ, якъ хлиба шматокъ одризавъ... ще жъ до того й одынака“. А я соби думаю: „Бога рады! Якый поганый, зроду-вику не пиду: я жъ гарна, а винъ поганый“... ... ...

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Перевизникъ Харонъ.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

Малашка все клипала повикамы, пиднимаючы раз-у-разъ очи на чоловика.

— А такы взявъ, такы взявъ,—регочеться Семенъ.

А за имъ и вся громада дитей: „ги-ги-ги“... по ихъ выдахъ, якъ проминь сонця черезъ лыстъ, мыгтыть-перебига хытрый усмихъ.

— Вы чого?—обизветься до ихъ батько,—хиба вы що тямыте?

— А якъ зе!—воны вси, и старши й меньши, трохы дзякалы,—бо батько маты такы взялы! ага-ага! Ги-ги-ги!—уси залягаються, якъ дзвоныкы одъ витру колыхаються.

А Малашка, якъ повная рожа, усмихаеться и провадыть балачку дали... И до чого воно, кому воно треба тее!... А тыхо такъ, якъ у води: витрець наче заснувъ, сонце гарячымъ золотомъ навкругы обгорта, якъ рызою, а переспилый колосъ капае сухымъ зерномъ, нахылывшысь надъ землею, наче важки чыись сльозы падають...

Такъ воны скризь до ладу балакають, чы пакъ—було разъ и у ихъ: довела себе Малашка изъ своимы розумнымы словамы до того, що Семенъ мало іи не вбывъ брачкою. Засіявъ Семенъ зъ Малашчынои порады увесь городъ тютюномъ, бо торикъ продавалы тютюнъ дуже дорого. Отъ посіялы та й росте тютюнъ ловкый-преловкый — „сыній“ бувъ, насиння у брата Малашчыного взялы—лыстъ ажъ до земли прыпадае, шырокый одразу пишовъ, жылкуватый, межы пучкамы вже лыпне, вже й пахне солодкымъ духомъ—ну, й добре!

Миркують вже Недоборы: „якъ продамо тютюнъ—можна буде за нього якыхсь п'ятьсотъ рубливъ залупыты—то й корову купымо, та рябу, та круторогу, та щобъ спына ривна, якъ стилъ, та щобъ ажъ видро молока у-разъ давала; и кобылу купымо шпарку, якъ змій, пройидемо зъ дитьмы зимою... шкода, що санкы спродалы, та дарма! Можна буде й нови купыты... зброю изъ бляшечкамы купымо, щобъ „узоръ бувъ—знаешъ,—радивъ Семенъ,—дви дирочкы—оттакъ-о й дви зирочки оттакъ-о... Еге, еге, и хату пидправымо—ого! Таку економію розведемо, що ажъ-ажъ! Ще и въ кышени грошенята брязчатымуть! ого-го!“

— Го-го-го!—выгукувалы диты, ажъ луна по хати йшла.

Колы се якъ пишовъ дощъ, якъ ставъ той тютюнъ росты та пышаты—ажъ-ажъ, любо дывытысь!—та пасыння гнаты—не управыться Малашка сама та й годи. Правда, робыла вона, якъ скризь, не хапаючысь. Вже у другыхъ потрохы пасыння скыдалы, а вона ще й вершкивъ не поскыдала,—цвите іи тютюнъ, якъ золото жовтіе,—що тутъ въ свити робыты? Вже й Семенъ ій помогае, вже й дитей загналы, хочъ Малашка скризь казала: „Диты на те, щобъ ничого не робыть, хиба ще й имъ робыты?“...

Воны й справди бильше толочылы, гралысь, а то обирве которенебудь одно, а два пасыння промыне й загавроныться на гракивъ, що

Digitized by Google

летять высоко въ неби чорною смугою; штовхаються, мало въ тютюнъ не попадають, якъ груши. А тютюнъ все росте, все пасыння жене, листъ шырокый изъ листомъ сплывається, вже й голову сховаты пидъ нымъ можна; якъ зелена, товста шкура увесь городъ затягае...

— Годи! Не можу я бильше, нема моеи сылы... Треба його на зрубъ продаты,—сказала Малашка.

— А якъ продаты, то й продаты,—сказавъ Семенъ и ставъ купця шукаты.

Продалы тютюнъ жыдови не за п'ятьсотъ, якъ думалы, а за сорокъ карбованцивъ. Ну, сорокъ, то й сорокъ: и то гроши. И на сорокъ рубливъ поросюшувалы, хоча, звисно, конякы та коровы не купылы й хаты не звелы. Колы жъ в-осены люде попродалы свій тютюнъ по три рубли пудъ, а воны жъ—выйшло, що по рублю, Малашка схаменулась и вперше ій стало дуже шкода.

— Ччы ты ччула,—спытавъ якось Семенъ, вернувшысь изъ села,—що Бойко п'ять рубливъ за тютюнъ узявъ? Ху!—винъ скынувъ шапку й важко сивъ на лаву проты печи.

Малашка саме коло печи поралася, червона одъ полум'я; вона выпустыла брачку зъ рукъ и напалася на Семена:

— Бачъ, а я жъ тоби казала: пожды, пожды—дасть жыдъ и бильше рубля, а ты все хочешъ своимъ розумомъ... Слухавъ бы розумнишыхъ одъ себе!..

Мабуть, ій и справди здавалось, що вона не могла буты така дурна, щобъ такъ програты. Семенъ розлютовався: йому самому, може, було ще бильше шкода, що пошывся у дурни: и що послухався Малашкы, и що не довелы такый дорогый тютюнъ до дила; а тутъ на тоби, халена: винъ же й выноватымъ зостався!... Винъ якъ шпурне въ жинку брачкою, що однымъ кинцемъ на прыпичку лежала.

— Ось тоби тттвій рррозумъ! Иды къ чортовій матери!—та промахнувся: брачка упала доли. Малашка перше остовпила, а дали потягла ще довше, нижъ скризь балакала, та тыхымъ голосомъ.

— То ты хочешъ мене вбыты-ты? То ты хочешъ мене вбыты-ты? На быный, на вбыный!—вона прысунулась блыжче и стала прямо, лупаючы своимы биластымы очыма и б'ючы себе рукамы въ груды.—Такъ, такъ, отсе мени буде нагорода за те що я дурною була—за тебе выйшла, хочъ скилькы мене сватало парубкивъ и багатыхъ, и вродлывыхъ... що стилькы дитей тоби прывела, въ холоди та голоди жыла, свою красу всю звела, що любыла та страждала...

Ще бъ довго вона говорыла, колы бъ Семенъ якось бокомъ та задомъ не выпхався до дверей и не втикъ зъ хаты. Выдъ у нього бувъ червоный, а очи зовсимъ сховалысь пидъ волоссямъ. Диты розшыренымы очыма дывылысь на сее, а дали й соби выхопылысь изъ

Digitized by Google

хаты въ одну мыть. Колы винъ ввечери вернувся, то прынисъ купу пряныкивъ зъ червонымы плямамы й золотымы вуглыками—продавъ ременный поясъ та купывъ пряныкивъ—таку купу пряныкивъ, що диты, якъ бжолы, загулы. А Малашка сыдила въ кутку, якъ сова надувшысь, и не повертала головы въ бикъ, хочъ диты ій скублы на вси бокы.

— Мамо, а мамо, мамо, мамо, мамо, мамо!... а подывиться, що тато намъ прынеслы!...—скоро позатыкалы роты, якъ жовтымы пробкамы, и замовклы. Ничого робыть—Семенъ пидійшовъ и ткнувъ Малашци пряныка въ руку; вона, якъ зъ глыны зроблена, не поворухнеться, пряныкъ выпавъ зъ рукъ на мокру доливку. Семенъ нагнувся, пиднявъ його, подмухавъ и почавъ ій вже у самый ротъ садыты того пряныка, ажъ вона усмихнулась, тилькы промовыла:

— Ты жъ мене вбыты хотивъ?!

— А ну-бо!—обизвався винъ и мотнувъ головою.

— Ты жъ мене быты хотивъ?!—изновъ вона, не пидводячы голосу.

— Та не бббуду вже, не бббуду... годи!—винъ ще бильшъ, нижъ скризь, заикався и гнувъ голову все доли, а дали почавъ зъ кымсь изъ малыхъ робыты головою—„баранъ-баранъ буцъ“.

Вона повеселишала й покоштувала глывкого пряныка, потроху перемынаючы його въ руци й шыроко розтуляючы рота, якъ жаба, що ловыть мухъ.

Такъ помырылысь воны.

А хату все жъ такы треба було якось пидправыты, або нову поставыты, бо въ сій не можна було жыты.

Добре. Удумалы: заставылы усю землю на п'ять годъ, дви десятыны, по шисть рубливъ десятына, й почалы нову хату розпынаты, та ще не абы-яку й зробылы, а по середыни „уджыкгнулы“—казавъ Семенъ—стину зъ липкы и двери пробылы (тилькы дощокъ не було, то такъ и зосталась дирка—„колысь же справымо!“), такъ що выйшло дви кимнаты: одна, що пичъ въ ній була, де спалы, а друга—чыста, для гостей и для себе. Тилькы жъ зимою, якъ у дитворы ни чобитъ, ни одежыны теплои не було, то воны на двиръ вже не бигалы, и на тій „чыстій“ половыни стоявъ такый сморидъ, що дыхаты не можна було, ажъ покы-то Семеныха збереться—попрыбирае, або попиломъ тіи узоры попрысыпае. Вона холоду тежъ не любыла и зимою все бильше на печи сыдила—чы топлена, чы нетоплена...

А дывысь—другый чоловикъ и на одній десятыни изъ здоровою сим'єю держыться, жыве: а то й зовсимъ безземельни краще жывуть одъ Семена зъ Малашкою,—правда, здорово и роблять: одъ ранку до вечора и зновъ зъ вечора до ранку...

Заставылы землю—менше й роботы стало: одна городына та деколы Семенъ пиде на поденне до машыны молотыты, або Малашка до

Digitized by Google

сусидъ конопель браты—отъ и все. Теперенькы прыйшлося по людяхъ ще бильше позычаты. И не хотилось людямъ даваты, а давалы, бо одно те, що справди жъ нужда, а друге те, що Малашка умила такъ якось попросыты, наче бъ и не просыла, а своє брала. Скаже, було: „отсе солы не стало, то дасы мени, сестрычко".—Нема,—одкаже перше тая.—„Завтра оддамъ,—каже Малашка и такъ якось каже тее „оддамъ", наче вона именно скризь усе оддавала, и хочъ и знає „сестрычка", що николы вона не оддасть, а дає. А якъ що обизветься: „колы се завтра? колы ты мени оддавала?"—Малашка одкаже такъ само поважно и довго, спокійно перев'язуючы хустку на голови: „не завтра, то черезъ тыждень, черезъ годъ... хиба не все йидно, хиба мы, хай Богъ милує, вже умираты збираємось, що не вспишымось?"...

И Малашка николы не прызнавала, що воны жебрають: „воны не збидніють, а мы не забагатіємо черезъ ихъ!—казала вона,—не хочуть и не треба, хай не дають—чортъ ихъ беры! й такъ прожывемо", и вона зъ сымы словамы йшла до сусидкы:

— У насъ, сестрычко, борошно выйшло, визьму-но я у тебе хочъ зъ пивъ пуда...

И тая не хотила, а давала. Такъ-то.

И перепадало имъ усього: панъ надумається—дровець дасть, батюшка безъ грошей дытыну охрыстыть, сусидка згадає—млынцивъ прынесе. И жылы Недоборы й не тужылы и все загадувалы—сказано: „дурень думкою багатіє!"—якъ воно буде, колы земля ихъ черезъ п'ять годъ до ихъ вернеться: яку то воны пшеныцю билотурку посіють, и гроши визьмуть, и кожушанку „мами" Малащи справлять—кожушанку легеньку-легеньку, „якъ пухъ, якъ духъ, якъ пир'ячко" и билу-билу, якъ снигъ, билишу одъ самои мамы, бо „вона жъ у насъ била та гарна", казавъ Семенъ. Винъ вирывъ, що вона гарна, и вси люде вирылы, що вона гарна, а хто не вирывъ, той не хвалывся... Семенъ тулывся до Малашкы, а диты до купы, якъ опенькы, злипленi...

Отаке-то було ихъ щастя...

А чы будуть же й диты ихъ таки сами щаслыви?

Грыцько Григоренко.

Digitized by Google

Винокъ.

На труну положы ты винокъ
Изъ найкращого зилля й квитокъ,
Щобъ винокъ бувъ достойный могылы:
Чыстота молодая у ій,
Гордо-радисныхъ задумивъ рій
И кохання юнацьке спочылы.

До винка дай лелієньку ты,
Лыстя зъ гордого дубу вплеты,
Дай троянду червону до його.
Той винокъ положы на труну:
Ты свою поховавъ тамъ весну,
Волю й сонце жыття молодого.

Свою молодисть тамъ ты сховавъ,
Ты надъ нею такъ тяжко рыдавъ,
Безъ надіи хылывсь и безъ сылы.
Попрощайся жъ винкомъ запашнымъ
Ты зо скарбомъ найкращымъ твоимъ,
Бо його вже не вернешъ зъ могылы.

Б. Грінченко.

Digitized by Google

Не по-людськы.

Нарысъ.

Вже зовсимъ смеркло, колы кони довезлы мене до Жорнивкы. Я вже якось бувъ у сьому сели, рокивъ зо тры попереду, тежъ по службовымъ справамъ, и звеливъ поштареви йихаты просто до Дмытра Гайдая, заможного господаря, у якого я прыстававъ и той разъ. Зъ супроводомъ гавкання жорнивськыхъ собакъ, що, почувшы торохтиння мого визка, зъ захопленнямъ подавалы свои голосы зъ усихъ куткивъ велыкого села, я пидйихавъ до воритъ знайомои хаты. Тутешній песъ кынувся проты насъ, и тилькы зъ запомогою свого поштаря я якось цилый дійшовъ до дверей, зъ якыхъ вже выходывъ на зустричъ, почувшы собачый галасъ, самъ хазяинъ. Я прывитався й попросывъ пробачыты, що такъ пизно турбую господаривъ своимъ найиздомъ.

— Спасыби, що не забулы, заходьте,—ввичлыво запрохувавъ хазяинъ, видчыняючы двери въ свитлыцю.

Господари саме збиралысь вечеряты. Жинка Гайдая, огрядна, жвава молодыця, становыла на стилъ страву. Самъ Дмытро, высокый, кремезный чоловикъ, зъ лагиднымъ выразомъ ще молодого облыччя, вносывъ зъ поштаремъ мои пакунки. Хазяй запросылы насъ до вечери. Покы я зъ Дмытромъ перекыдався звычайнымы запытаннямы,—якъ жывемо та що нового та доброго,—на двори зновъ заметушывсь, загавкавъ собака, и коло синешныхъ дверей почулось чыесь торгання.

— Се, певне, вже Мыхайло,—промовывъ хазяинъ,—трохы спизнывся. Отъ вамъ и побачыте нашу новыну—богомола!—додавъ, звертаючысь до мене.

Я не встыгъ запытаты, що́ воно за богомолъ, колы хатни двери видчынылыся и въ хату, здіймаючы высоку, чорну, гостроверху шапку, увійшовъ чоловикъ середнього зросту, въ чорній грубого сукна куртци й такыхъ самыхъ штаняхъ на выпускъ, зъ довгымъ ципкомъ у рукахъ. Поставывшы ципокъ коло печи, гисть перехрестывся, вклонывся

Digitized by Google

й сивъ, на запросыны хазяина, коло мене на лави. Выдъ у нього бувъ зовсимъ не мужычый. Чысте довгобразе, вродливе облыччя зъ здоровымъ рум'янцемъ, довге до плечей русяве волосся, били рукы, що давно, выдно, не бачылы чорнои роботы, два здоровыхъ зализныхъ хреста на гайтанахъ поверхъ куртки—все це робыло зъ його щось чудне, мишане, наче середнє межы „послушныкомъ“ и крамаремъ-мищаныномъ; си хресты на грудяхъ нагадувалы и благенькыхъ бродягъ изъ зализамы, але ясный осмихъ, весели, жвави, трохы хытри очи робылы вражиння людыны зовсимъ нормальнои.

— Ну, добре, що зайшовъ, Мыхайло,—говорывъ хазяинъ,—ось я тоби заразъ дамъ на свичкы та на часточку.

Хазяйка кынулась кудысь изъ хаты и трохы згодомъ вернулася зъ невелычкымъ клуночкомъ въ хустци.

— Се вамъ на дорогу,—промовыла вона, подаючы Михайлови клуночокъ.

Мыхайло сыдивъ, прывитно дывлячысь навкругы. Лышъ на мого поштаря винъ разъ глянувъ якось скоса—и дали наче не помичавъ його въ хати; а той, дожовуючы въ кутку на лави свій окраець хлиба, тежъ якось похмуро, зъ якымсь ворожымъ осмихомъ та прызыркомъ поглядавъ на Мыхайла.

— Та не хапайся йты, Мыхайло,—сказавъ хазяинъ, постеригшы, що той бувъ узявсь за свою гостроверху шапку.—Посядь... ось у насъ дорогый гисть, панъ зъ города. Побалакай зъ намы, роскажы, якъ тамъ у тебе дила...

Хазяинъ злехка всмихавсь, дывлячысь на Мыхайла. Той глянувъ на мене, наче почуваючы себе передъ чужою людыною якось ніяково, але, не постеригшы въ моимъ погляди ничого для себе прыкрого, заспокоивсь и зновъ поклавъ шапку коло себе на лаву.

— Що жъ дила...—заговорывъ винъ усе зъ тымъ самымъ веселымъ осмихомъ,—дила такъ идуть, такъ просто йдуть, що а!... Йду я отсе до васъ—и такъ усьо красыво, братець ты мой... Гуляешъ соби та й годи... Харашо!...

Винъ въ розмови трохы закыдавъ на російське, а де-колы вставлявъ церковни выразы. Хазяинъ трохы иронично усмихався, а його жинка, навпакы, пыльно дывылась на Мыхайла и наче ловыла його слова.

— Ну, а невыдыма війна якъ иде?—пытався усмихаючысь хазяинъ.—То, бачыте,—звернувся винъ до мене,—нашъ Мыхайло бачыть багато такого, чого другымъ людямъ не можна бачыты. У церкви бачыть грихы на всихъ людяхъ, чуе й бачыть невыдыму війну, яку сатана веде проты кожного чоловика; та й самого сатану килька разивъ бачывъ, не проты ночи згадуючы...

Digitized by Google

— Та що бо ты, Дмытре,—сипнула його за руку жинка,—хиба жъ можна про се такъ говорыты...

— Тьху!—голосно плюнувъ мій поштарь у своимъ кутку.

Хазяинъ засміявсь. Винъ почувавъ себе,—може тилькы пры панови,—выщымъ надъ бабськи забобоны й мигъ сміятыся зъ чорта.

— Се воны такъ лышъ глузують, чы вы справди бачыте все те, що отъ говорыть хазяйнъ?—звернувся я до Мыхайла.—Що то за невыдыма війна?

— Що жъ вамъ говорыты, колы вы не знаєте,—зъ осмихомъ промовывъ Мыхайло,—звисно яка війна! Всьо „онъ“, нечыстый, зъ людьмы воюе... Ну й люде повынни проты нього раз-у-разъ воюваты... Хто жыве „о Бозѣ“, той вже бачыть и знае, щó треба робыты. Постоянно стерегтысь врага треба. Все одно—якъ салдатъ: що за салдатъ, колы винъ безъ ружжа и війны не веде? Такъ и чоловикъ проты нечыстого долженъ постоянно воюваты. А то тилькы вранци да ввечери трошкы побореться та й зновъ забуде. А вже якъ жыве чоловикъ „о Бозѣ“, то и врагъ його боиться, и винъ повсида врага може прогнаты молытвою, та й Богъ не попустыть врагу насміятысь...

— Ну, и вы справди того „врага“ бачылы, Мыхайло?—пытався я,—якый же винъ?

— А бачывъ... просто середъ хаты бачывъ,—якось знехотя видповидавъ Мыхайло, вже безъ осмиху.—Якый же винъ?—чысто такый, якъ малють: въ шерсти, зъ рогамы, зъ копытамы... Все на мене нагрожувався, а потимъ одразу счезъ...

— И на що бъ то Богови попускаты сатану до людей?—зновъ заговорывъ сміючысь хазяинъ.—Давъ бы йому тамъ де-небудь у пекли земли десятынъ зъ двадцять або що—нехай бы соби робывъ, а то тилькы людей на зло спокушае...

— Та схаменысь-бо, Дмытре, Бога ты не боишся!—зновъ сипнула його за рукавъ жинка.—На часточку даешъ, а таки речи говорышъ!

Мыхайло мовчавъ, злехка усмихаючысь.

— Та не слухайте вы його, що винъ бреше!—зъ злистю грымнувъ изъ кутка поштарь.—Хиба я його не знаю! Отъ, абы ничого не робыты та дурно хлибъ йисты, бо йому бабы всього понаносять—и паляныць, и сала, и всякого добра зъ хазяйства! Скилькы воны того добра на нього попереводылы—не зличышъ! Онъ скажы краще, чомъ ты не робышъ, якъ люде?

Мыхайло скоса глянувъ на нього, не перестаючы всмихатысь.

— Бо въ мене роботы нема,—спокійно видповивъ винъ.

— То ты у людей робы!

— То нехай же люде й роблять, колы у ихъ робота есть...

Digitized by Google

— Тьху на тебе, дармойиде!—сплюнувъ поштарь, узявъ шапку й пишовъ зъ хаты.

— Хиба у васъ земли нема, Мыхайло, що вы такъ жывете, безъ хлиборобства?—спытавъ я.

— Ни, земелька есть. Я соби й хлиборобствую потроху... Але багато тымъ не занимаюсь, бо тому, хто жыве „о Бозѣ", воно все йидно: я и зъ сухаривъ сытый буду!

— Чого жъ то до васъ сей чоловикъ чипляється?

— Атъ... хиба винъ одынъ... Тутъ уси мужыкы навкругы на мене вовкомъ дывляться. Що жъ — воны не понимають—чымъ же воны выннi? Значыть, такъ уже имъ Богъ давъ, що воны повыннi глузуваты зъ насъ. Ну, и нехай, и харашо... А намъ Богъ давъ жыть „о Бозѣ"—и тоже харашо... А що люде зъ насъ сміються, такъ за те воны зъ насъ на себе грихы збирають...

— Вы кажете „зъ насъ",—хиба есть, окримъ васъ, ще й други таки?

— А якъ же! тутъ насъ доволи такыхъ, що жывуть „о Бозѣ". Отъ—дядько Євдокымъ: винъ зиму й лито босый ходыть; правда, въ морозы, буває, пальци прыморожує,—ну, може се черезъ те, що винъ трохы горилку любыть... А отъ Макаръ—тежъ босый и зиму, й лито—и николы нигъ не морозывъ! Такъ уже йому Богъ давъ... Я зъ нымъ бильше й хожу по манастыряхъ... А то баба Марфа,—вона свою дочку зроду на черныци прысвятыла, отсе недавно вже виддала въ манастырь. Розумна баба, грамотна... До неи багато людей ходыть на бесиды духовни...

— Може то штунда, або що?

— Бороны Боже, сами православни люде...

— Ну, и дуже вамъ допикають сельчане, отъ якъ сей поштарь?

— То ще ничого, нехай бы глузувалы!—а то й быты намиряються. Разъ якось идемо мы зъ Макаромъ коло Лукашивкы, а люде на поли роблять... дывымось—идуть звидты проты насъ двое парубкивъ на дорогу. Сталы, дывляться на насъ, сміються. „Чого вамъ треба, хлопци?" пытаємо.—„А вы на що, кажуть, небо шапкамы проколюете?" Мы соби засміялысь, пишлы дали: значыть—то вже намъ такъ наслано. А воны ззаду гукають та тюкають; якъ бы я не зъ Макаромъ, то може бъ и побылы... А теперъ лукашивци все похваляються вбыты мене: „и не ходы, кажуть, черезъ наше село, дармойиде!" А якый я имъ дармойидъ: якъ бы я у ихъ хлиба просывъ, а то жъ я у ихъ не прошу! Ну та вже такъ имъ Богъ давъ.,. Я бъ и не боронывся, якъ бы былы. Вже жъ такы воны наб'ють,-наб'ють та й пустять! Що жъ, колы воны не понимають!..

Я зъ цикавистю дывывся на Мыхайла. Винъ, выдымо, почувавъ себе вильнише писля видходу ворожого елементу въ образи мого пош-

Digitized by Google

таря. Очи дывылысь весело, въ голоси чулася щыристь. Здавалось, що се не звычайный волоцюга-дурысвитъ, а справди людына, яка строить своє жыття по своимъ переконаннямъ и власному свитогляди, хочъ и затуманеному неосвитою, а може й хворобою.

— А отъ, братець ты мой,—зновъ заговорывъ Мыхайло,—була мени разъ штука въ манастыри... нада росказать! Прыйшлы мы зъ Макаромъ у манастырь. Ну, народу всякого—сыла, бигають послушныкы. Иншый стане, запытуе мене: „а вы зъ якого манастыря?“ Не хоче вирыть, що я соби простый, сильськый: на послушныка, бачъ, скыдаюсь,—изъ замитнымъ задоволеннямъ глянувъ на мене Мыхайло.—Колы дывымось—середъ народа Корній лукашивськый. Сталы, поговорылы, дали походылы вкупи, все роздывылысь.—„А вы, пытае, вже обидалы, чы ще?“—Ни, не обидалы.—„Дакъ идить у трапезу: тамъ монахы кинчають обидаты, то й вамъ дадуть“.—Идемо, а Корній упередъ пишовъ. И вже хто його знае, чы винъ тамъ сказавъ чы що, ну тилькы я вступывъ у двери, а мене зтудова хтось за плечи та якъ турне въ потылыцю,—такъ я шкоперда̀ й полетивъ. Оглядаюсь,—а Макаръ за мною йшовъ,—колы й винъ звидты шкоперда... И такъ же ловко встроилы, що й роздывытысь не далы, хто и якъ!

— Може то невыдыма! війна була?—сміючысь запытавъ хазяинъ.

— Ни, то вже—выдыма!—и соби засміявсь Мыхайло.—Ну, якъ винъ такъ ловко угадавъ? Прямо такъ харашо, що лучче, нижъ обидать далы бъ: то бъ найився та потягався бъ писля обида, а то такъ тоби славно, лехко!..

— Ну, то вамъ не завжды буває добре по манастыряхъ, Мыхайло,—сказавъ я.

— Мени скризь добре. А бильшъ усього люблю я ходыть. Такъ все тоби славно, красыво! Куды не глянешъ—все твоє! Вси манастыри—твои: хочъ сыды, хочъ у другый иды,—гуляй соби та й годи. И въ село яке прыйдешъ—и село твос. Въ церкви стоишъ, дывышся соби навкругы; яки есть красыви молодыци, дивчата—и ти уси твои! Красыво такъ, харашо... Отъ и завтра йду до Кыива на прощу.

— А що жъ вы ще порабляєте, Мыхайло? Може пысаніе чытаєте?

— Такъ, молюсь соби потроху. А не чытаю. Я ніякъ не грамотный. Такъ уже мени Богъ давъ... Мени й такъ харашо... Воно и грамотному харашо, ну й такъ тоже харашо... Що жъ,—трохы помовчавшы, додавъ Мыхайло,—воно, бачыте, якъ грамотный, то вже йому треба ранкомъ и ввечери „правыло“ вычытувать. А я соби молытвы, яки знаю, прокажу й кинець... Усьо харашо... Отъ харашо, якъ у чоловика да така „поручныця“ красывая,—говорывъ Мыхайло, дывлячысь на хазяйку,—усе такъ весело жыты вкупи...

Digitized by Google

Хазяйка почервонила й почала щось збираты зъ столу. Въ хату увійшовъ мій поштарь. Видчыняючы двери, винъ чувъ останни слова Мыхайлови.

— Ачъ якый!—загомонивъ поштарь,—а на що жъ ты свою „поручныцю“ зъ свита звивъ? Хиба вона тоби не красыва була? А якъ почавъ блукаты по манастыряхъ, дакъ вона, нещастна, двохъ рокивъ не выжыла, вмерла зъ плачу та горя! Се тоби якъ буде, тежъ „о Бозѣ“? А теперъ на чужыхъ жинокъ очи порываєшъ?

— Та буде вже тоби,—втыхомырювавъ поштаря хазяинъ, хочъ и йому, выдно, не по души була зачеплена Мыхайломъ тема до розмовы.

Мыхайло вставъ, узявъ свою шапку й клунокъ, перехрестывся, щось пошептавъ до образа губамы, вклонывся хазяинови, дали—мени.

— Благодарымъ покорно. Прощайте, пора вже мени,—промовывъ винъ, узявъ зъ кутка свій довгый ципокъ и выйшовъ зъ хаты. На двори зновъ загарчавъ, загавкавъ собака. Стукнула хвиртка, и на вулыци почулася хода, все тыхше й тыхше, покы зовсимъ стыхла.

— За що вы його такъ не любыте?—запытавъ я свого поштаря, якый почавъ уже збиратыся въ дорогу, але все щось буркотивъ соби пидъ нисъ, выдно—навздогинъ за Мыхайломъ.

— А за що його любыты? Отъ, замисть воюваты зъ чортамы, жывъ бы краще по-людськы! — промуркотавъ мій сердытый визныкъ и попрощавшысь пишовъ до своихъ коней.

Незабаромъ на двори заскрыпилы ворота й загуркотилы колеса почтового визка.

— А вы́ якъ думаєте,—звернувся я до хазяйкы,—чого люде Мыхайла такъ не люблять?

— Звисно, дурни! Имъ абы въ поли робывъ. Хиба краще жыты по-людськы, нижъ по-божому?..—видповила вона.

— Ну, воно такы правда,—заговорывъ хазяинъ,—досадно людямъ дывытысь, що чоловикъ не сіе й не оре, а жыве соби спокійно та весело, гуляє по тыхъ манастыряхъ то-що... А отъ вже си бабы,—мотнувъ винъ головою на жинку,—то вже такъ коло нього упадають, наче винъ справди якый святый або що...

— А правда, що його жинка вмерла видъ того, що винъ зробывсь богомоломъ?

— То правда. Винъ, бачыте, якось тяжко занедужавъ, трохы не вмеръ, и ото писля того кынувъ хазяйнуваты й почавъ ходыты по манастыряхъ,—обитъ такый давъ, чы що. Ну, люде побачылы, що винъ видбывся видъ сильськои роботы, почалы ото глузуваты, дали—лаяты. А жинци, звычайно, важко було самій. Просыла вона його, просыла кынуты те богомилля, плакала, кажуть, гирко,—ну, ничого не помагало, Вона почала сохнуты, звелася ни на що, а дали и вмерла... А правда,

Digitized by Google

хороша була жинка и вродлыва такы... Ну, тымъ часомъ добра-ничъ, пане! Зъ дорогы вамъ вже давно бъ пора видпочыты, якъ бы не сей Мыхайло...

Хазяи лышылы мене самого въ хати. Я почувавъ себе втомленымъ, але ще довго не мигъ заснуты. Все въ думкахъ мени стоявъ сей доморослый филозофъ, зъ його „невыдымою вiйною“ и якымсь радиснымъ смакомъ до жыття, и поручъ його—велыкый гуртъ його сельчанъ, якымъ його жыття коле очи, бо воны не можуть, якъ винъ, кынуты „выдыму вiйну“ зъ щоденными злыднямы, а мусять тяжкою працею здобуваты свiй шматокъ хлиба. И мени здавалось, що въ симъ ворогуванни малювався—въ дуже, правда, прымитывнiй форми, на кгрунти народньои темноты,—виковичный антагонизмъ межы выщымы порываннямы духа та вымогамы буденного жыття, а по середыни—вагався елементъ жиночый, що завждe хылыться до чогось выщого, идеального... И багато ще треба боротьбы, покы шырока освита поволи зилле си елементы въ одно гармоничне громадське жыття,—колы справди всимъ буде „всьо харашо“ на свити...

На сели заспивалы перши пивни...

Павло Смутокъ.

Digitized by Google

Поете!
ховайсь одъ людського ока.

Думкы.

I. На фабрыци.

Якось я стоявъ, задумавсь,
Коло ткальнои машыны:
Щò за взоры, щó за тонкисть
У шовковои тканыны!

А дывы: сама машына
Ани-ни не звабыть очи:
Вся сиренька, вся буденна...
Монотонно такъ стукоче..

Ты, поетъ—така жъ машына!
Ткань думокъ твоихъ—чудова,
А жыття—зовсимъ сиреньке
И буденна обстанова.

Въ тій буденній обстанови
Разъ побачывшы поета,
Дехто й думає: „Чы выйде
Щó путяще зъ Назарета:“

Digitized by Google

II. *„На ньому жылєть, а не постычна мантія!“*

Якъ на тебе найде
Вищый духъ пророчый,
Ты, гляды, не стався
На людськіи очи.

Бо сучасни люде,
Чуючы пророка,
Кажуть: „Де жъ на ньому
Мантія, шырока?“

Имъ пизнаты важко
Духъ, огонь поета,—
Имъ бы треба мантій,
Мантій, не жылєта.

Ну, й тебе самого
Обгортає соромъ,
И вогонь твій гасне
Ще й стає докоромъ.

III. *Вночи на самоти.*

Кныжку суфія-аскета,
Превелыкого поета,
Цилу ничъ чытавъ я щыро—
И въ його́ схылывся виру.
И уста мои шепталы:
„Хочъ прыснысь, мій идеале!...
Ахъ! щаслывъ той чоловикъ,
Зъ кымъ ты жывъ бувъ цилый викъ!“

И не встыгъ я се сказаты—
Увійшовъ дервишъ до хаты.
Сивъ винъ. Дывыться на мене...
Все на нимъ брудне, злыденне:
Шмаття—дертеє, смердюче,
На ногахъ—якись онучи;
А поганый питъ одъ нигъ
Ледви нюхаты я мигъ.

Digitized by Google

Похытавъ винъ головою,
Каже: „Жытыму зъ тобою...
Будемъ разомъ йисты, спаты,
Буду пыльно наглядаты—
Книжку ты яку чытаєшъ,
Зъ кымъ говорышъ, дé буваєшъ...
Твій я буду судія,—
Будешъ весь такый, якъ я“...

Голосъ хрыплый, деспотычный;
Выдъ його—неестетычный.
Хочъ душа його й вельможна,
Ногы жъ... дыхаты не можна!...
Ажъ заквылывъ я зъ одчаю:
„Ни!... покынь мене, благаю!...
Идеаломъ—б у д ь мени,
Але жыты разомъ—ни!“

IV.

Се бувъ сонъ. И—хочу вирыть—
Не прогнавъ бы я аскета.
Але сонъ бувъ добрый образъ
Доли кожного поета.

Ты, поете, не дывуйся,
Що т е б е не дуже люблять,
Що твои чытають вирши,
А т е б е й не прыголублять.

Чы поетивъ, чы пророкивъ—
Люде хочуть лышъ чытаты,
А не хочуть жыты разомъ;
Ба не можуть и впизнаты.

1903.
Москва.

С. Крымскій.

Digitized by Google

Жура.

Нарысъ.

По полудни одного погидного, осиннього дня возывъ винъ зъ синожаты отаву. Прывизъ одну повозчыну, а описля пидъ самый вечиръ другу и вже послидню й обыдви скынувъ пидъ шопу на землю, тамъ де стоить звычайно визъ та инше господарське знадиб'я.

— Ну, Господу Богу дякуваты!—сказавъ винъ весело,—що прывизъ отаву до-дому и зложывъ пидъ стрихою, та й каминь спавъ чоловикови зъ грудей... Тутъ вона вже безпечна передъ негодою, а тамъ на синожати пидъ голымъ небомъ, то пожалься Боже... Стоить соби вона тамъ въ копычкахъ, а ты, чоловиче, журыся,—бо ось дощъ люне на цилу кватыру, та й твоя праця зогныє такъ, якъ сино зогныло...

Винъ уважно позагромаджувавъ на подвир'ю кожный зеленый клаптыкъ що до найменшого стебельця и зо вдоволеннямъ та зъ почуттямъ сповненого обов'язку споглядавъ на отаву, що лежала соби пидъ стрихою безпечна видъ дощу, зелена якъ барвинокъ, дрибна якъ шовкъ, а прыємный запахъ розходывся зъ неи довкола ажъ геть на улыцю.

— Ну, та не лежаты тоби тутъ на голій земли,—говорывъ винъ дали,—треба буде тебе завтра деликатно зложыты на выжкахъ, на гори... Гей, гей, то́-жъ-то отавыця рàзъ, сама краса!...—И втимъ перебигла йому думка черезъ голову:—Ехъ, то-бъ-то чоловикъ выспався въ тій отави!... Але ни, шкода толочыты!... Ехъ, такы высплюся, лышень ту одну ничку, най дiється воля божа!... Высплюся, гей бы якый панъ, безъ журы, безъ грыжи, каминнымъ сномъ, хочъ разъ въ роци!... А то въ хати годи заснуты, бо якъ ти чорни хмары, тыснуться до головы журлыви думкы одна за одною та й сонъ видбирають!...

По вечѐри винъ лышывъ жинку зъ дитьмы въ хати, а самъ узявъ на себе кожухъ и выйшовъ на двиръ, сивъ передъ хатою на прыспи и ставъ пивголосомъ молытыся. Погидна осиння ничъ, тыхо довкола, на неби свитыть мисяць повный, круглолыцый, зирокъ—якъ того маку, а

Digitized by Google

винъ сыдыть соби на прыспи й молыться, а думка знай усе по мизку блукае: гей, то́-то буде спання на отави, на свижій та пахущій!...

Вкинци скинчывъ молытыся. Перейшовъ линывымъ крокомъ у-поперекъ подвир'я, вылизъ обережно на верхъ отавы, що сягала ажъ до самои стрихы, и ставъ уважно іи розгортаты, робыты соби леговыще на ничъ, затышне гниздечко... Ось и прымостывся горилыць, накрывся кожухомъ, вытягнувъ ногы въ струну и протяжне: „ааахъ!“ выдобулось йому зъ глыбыны грудей,—якъ добре!...

— Ну и най скаже, що хлопомъ зле буты?—подумавъ винъ соби.— Отъ, вытягнувся хлопъ на м'якій, на запашній отави, якъ той панъ, и що́ йому зробышъ?... Але що́ панъ? И панови не такъ м'ягко въ перынахъ, якъ хлопови въ отави... Винъ усмихнувся... Циле подвир'я й били стины хаты купалыся въ мисячнимъ сяеви, на окрайку неба, що выднився йому з-пидъ стрихы, моргалы до нього тысячи зирокъ и нибы виддилялысь видъ сынього неба й ныжче нахылялыся, щобъ выгиднише заглядаты пидъ шопу, туды, де винъ лежыть... Чудова ничъ, благодать божа!...—Якъ бы то стара мала розумъ та прыйшла сюды и влизла пидъ кожухъ—най бы й вона знала, що́ добре... Ну, але най тамъ!... Вона мусыть, небога, коло дитей буты, бидна іи головонька, незавыдна доля!... Добре вдалося зибраты отаву,—якъ бы такъ ще було вдалося й сино зибраты, то було бъ паши на цилу зиму... А то пишла сльота, сино змарнувалося, зогныло, та й паши буде обмалъ... Гей, що обмалъ, то правда, бо й соломы того року не наберешся, майже вся зъ намулою видъ мокрого лита... Не знаты, чы выстане паши до Йорданськыхъ святъ... А потимъ чымъ зимуваты худибку? Га, треба буде продаты одного коня, а може ще й яливку немынуче, бо не буде чымъ до весны дотрыматы. Шкода!...—И винъ болизно скрывывся, вытягнувъ руку з-пидъ кожуха й затопывъ пальци въ чупрыну: чухався, чухався, стогнавъ...

— Е, ба, Грыцю, та ты зачынаешъ журытыся!—прошепотивъ винъ зъ невдоволеннямъ.—А ты чого пишовъ спаты въ отаву? Щобъ не журытыся! Ну спы жъ, та й кынь геть видъ себе журлыви думкы, бо шкода ночи...

И винъ обернувся на бикъ, зажмурывъ очи и ставъ удаваты, що винъ нибы-то спыть... Але сонъ, мовъ на злисть, не прыходывъ, а тыхъ думокъ звидкысь набралося, якъ того хробацтва, та вси журлыви, та все одна гирша видъ другои, а кожна лизе до головы невпынно й невгомонно... И ось, одна думка шепче йому, що зима туй-туй за плечыма, а въ хати нема ани одного чобота цилого,—звидкы тутъ роздобуты грошей на чоботы?... Друга зновъ свое торочыть: зима прыходыть, здалося бъ и одежыну яку справыты жинци та й дитямъ, хочъ тымъ старшенькымъ, що до школы ходять, а тутъ нема звидкы... Третя зновъ

Digitized by Google

своє говорыть: охъ, та зима така довга, така люта, непрывитна... палыво таке дороге, що ажъ страхъ забирае... и звидкы тутъ роздобуты грошей на дрова, щобъ диты не померзлы, гей, Боже!... Четверта: и такъ вже найменша дытына довшый часъ слабуе, чогось ныдіе... щось воно не тишыть... здалося бъ удатысь до дохтора за порадою, а тутъ нема звидкы...

Щобъ видогнаты тыхъ непрошеныхъ гостей, винъ повторявъ у души разъ видъ разу:—Етъ, то все дурне, якось воно буде... а такы хлопови добре буты, добре, добре, м'ягко на отави спаты, весело...

Одначе втимъ звидкысь узялася одна журлыва думка, найстрашниша думка, яка що-ночи не давала йому спокою й якои винъ найбильше боявся: думка ся, мовъ скажена собака, кынулась на нього и впылася зубамы въ саме його серце...—Та де, дурный Грыцю, хлопови добре буты? А податокъ залеглый за два рокы? Ты вже забувъ? Та щобъ ты мавъ и не знать скилькы паши, то такы мусышъ продаты коня, а може ще й корову, бо колы вже того року не заплатышъ, то злицытують *) и пустять зъ торбамы... Доси ты выкручувався, але того року вже не выкрутышся. Податокъ—цисарська ричъ, пропасты не може, ты самъ те добре знаешъ... Ну, або та позычка у жыда?... Позычка невелыка, але якый страшный процентъ?... Лыхва! Правда, жыдъ не наглыть тебе зъ довгомъ, але винъ маe свій рахунокъ, винъ тоби й ще позычыть, колы схочешъ, бо винъ чуе у тебе хату, поле... Конче здалося бъ изъ тымъ жыдомъ упоратыся, бо то павукъ, що вже не зъ одного чоловика выссавъ усю кровъ и зробывъ жебрущымъ дидомъ... Але того року худоба буде дешева, бо всюды бракъ паши... А що буде, якъ тоби не выстатчыть грошей позалатуваты вси диры, якъ ты знову будешъ мусивъ питы до жыда й затягнуты нову позычку?...

Видъ тои думкы йому стало наразъ душно, винъ почувъ, якъ гарячый питъ прыскомъ пече його по цилимъ тили видъ нигъ до головы... Винъ скынувъ ногою на бикъ кожухъ, положывся знову горилыць и пидложывъ обыдви рукы пидъ голову... „Податокъ, податокъ, податокъ“,—стукало йому ривномирно въ ушахъ; „довжокъ, довжокъ, довжокъ“—стогнало щось въ насторбученій отави; „податокъ, довгъ, податокъ, довгъ“,—повторявъ въ одно якыйсь таемнычый шепитъ йому въ головахъ, лазывъ по стинахъ, гойдався по бантахъ, и такъ мынала одна годына за другою...

Його нагло мовъ клищамы здавыло щось пидъ горломъ, а серце забылось, якъ бы хотило вырватысь... Винъ зирвався въ одну мыть, наче бъ його що пидкынуло вгору, й сивъ на своимъ леговыщи... Винъ затыснувъ кулакы, наморщывъ бровы, впялывъ гризный поглядъ въ

*) Лицытуваты—продаваты зъ аукціона.

Digitized by Google

одну-однисеньку точку на подвир'ю, мовъ як-разъ на тимъ мисци сыдило циле нещастя... По хвыли серце перестало товктыся, винъ зновъ лигъ спокійно и зажмурывъ очи, постановывшы ничого не думаты й якъ найскорше заснуты...

И вже здавалось йому, що ось-ось винъ засне, ажъ тутъ „кукурику!"—заспивавъ зо всеи сылы пивень на сидали, а за нымъ другый, сусидський, третій, десятый—уси пивни зъ цилого села.—Пивничъ... Тьфу, щезай сатано!—винъ плюнувъ и перехрестывся.—Ось, гаразды наши хлопськи!...—прошепотивъ винъ и тяжко зитхнувъ.—Вдень наробышся, якъ той вилъ, а вночи чорна жура сонъ тоби видбирае... Гей, гей, мылый Боже, и колы ти мукы вже разъ скинчаться?...

У нього геть видлетивъ сонъ, що передъ хвылею, здавалося, вже клеивъ йому очи; винъ пизнавъ, що зъ нымъ видбуваеться та сама исторія, якъ що-ночи, и то ще въ гиршій мири, скоро винъ и на м'якій отави не засне, хиба ажъ десь надъ самымъ ранкомъ на годыну-дви, а потимъ устане зъ болемъ въ голови й визьметься до звычайнои деннои роботы... Винъ махнувъ рукою... Най дieться, що хоче... вже мени все одно,—вже, выдно, така моя доля...

Щобъ скорше спровадыты сонъ на очи, винъ ще спробувавъ одного способу: винъ ставъ думаты цилкомъ про що инше, винъ ставъ снуваты мрiи про багацтво, про щастя...—Що бъ то було тоди,—думавъ винъ,—колы бъ я такъ прыпадкомъ выкопавъ банякъ зъ гришмы, або выгравъ велыку суму на льотереи, або колы бъ попросту зъ неба впала мени шкуряна торба зъ гришмы?... Га, га, га, знавъ бы я, що зъ нымы зробыты! Насамперед заплатывъ бы той осоружный податокъ, бо се найбильше мене грызе; потимъ заплатывъ бы жыдови довжокъ, накупывъ бы поля, поставывъ бы нову хату, розшырывъ бы будынки, а вже конче дававъ бы Мыколку до шкилъ, най бы хлопець учывся и въ науци шукавъ соби липшои доли, най бы хочъ одна моя дытына не бидувала такъ, якъ я бидую... Гей, що то за хлопець, той Мыколка! Ще не мае десять литъ, а вже чытае, якъ старый, а пыше, що ажъ перо ходыть йому въ рукахъ, и годи його видъ книжкы видтягнуты... Прыйде зъ школы—чы зiисть що, чы ни, а сидае заразъ зъ книжкою въ куточокъ и чытае... Ты його клычъ до вечери, а винъ нибы не чуе та все щось мымрыть пидъ носомъ; веде кони пасты—ото дывы й книжку бере зъ собою, йде спаты—и книжку кладе соби пидъ голову... А який цикавый, який розумный! Ты його спытай про що-небудь, а винъ тоби й видповисть: стане, задумаеться, прыложыть палець до чола и ось заразъ и скаже, мовъ на долони выложыть... Не даромъ професоръ каже: „Ей, Грыцю, зъ останнього тягниться, а давайте Мыколку до дальшыхъ шкилъ, бо зъ нього буде велыкый чоловикъ".

Digitized by Google

И ось йому здається, що його Мыколка—велыкый чоловикъ. Покинчывъ уси школы зъ найкращымъ успихомъ, своимъ розумомъ и наукою здобувъ соби велыке значиння у людей и багацтво, вси його люблять, вси йому честь виддають, а вже найбильше благословляють його бидни, бо винъ усю свою науку и всю працю обертає на те, щобъ биднымъ допомогты, бо „я самъ, каже, бувъ бидный и мій тато бувъ бидный".

И ось йому здається дали, шо винъ пишовъ одвидаты свого сына Мыколку: прыйшовъ до якогось велыкого миста й удався просто до Мыколковои хаты... Та бо се не хата, але велыка блыскуча палата... Застукавъ винъ до дверей и двери видчынылыся, а на порози стоить його Мыколка, поклонывсь йому въ поясъ, свому батенькови, взявъ його за руку и впровадывъ до середыны... Йдуть воны поручъ, а тутъ теремъ за теремомъ, а всюды багацтво, а всюды срибло-злото ажъ капає, дзыгары одни б'ють годыны, други чыкають, мовъ пыламы рижуть... Чудеса! И завивъ його Мыколка до одного терему, посадовывъ на м'якимъ стильчыку и самъ сивъ коло нього...—Ну и гараздъ зробылы, що прыйшлы до мене, тату,—ставъ до нього говорыты Мыколка,—скажить же мени, що коло васъ чуваты, що поробляєте, якъ прожываєте? чы мама, чы браття й сестры здорови?...

И ось бувъ бы може заснувъ бидный чоловикъ, та втимъ почулось йому, якъ у хати зайшлась видъ плачу його найменша, слаба дытына, а за плачемъ дытыны ставъ доходыты до нього голосъ його жинкы, що спивала якусь протяжну, смутну, заколысну писню... И се розвіяло наразъ його мріи про Мыколку й надало цилкомъ иншый напрямъ його думкамъ.

— Агей, чы я зъ глуздивъ избывся, чы що? А де жъ хто выдавъ, щобъ зъ неба гроши падалы? Вже мени не багатиты; бувъ я бидный та лыбонь и вмру въ биди, бо якось воно не йде до липшого, але до гиршого... Та про мене байдуже, але що то буде зъ моими дитьмы? Ну, я маю п'ять моргивъ поля и клаптыкъ синожаты, а якъ диты доростуть, то отрымають по одному моргови, а надъ синожаттю будуть бытыся...— И винъ ставъ тяжко стогнаты.—Охъ, охъ, гирка доля!.. Не будуть мои диты господарямы, а будуть наймытамы, панськымы форналямы... Гей, Мыкольцю, не будешъ ты надъ книжкамы сыдиты, а будешъ ты за плугомъ на панськимъ лани ходыты; не будешъ ты на билимъ папери дрибненько пысаты, а будешъ ты панського быка пужалномъ по-пидъ хвистъ штурхаты... Охъ, охъ, гирка доля, гирка доля!— стогнавъ винъ, а зъ хаты все розходылась протяжна, смутна писня його жинкы. Ось и вона не спыть, и вона бидна журыться, въ голову заходыть,—стогнавъ винъ.—И на що вы, диты, на той свитъ родылыся?...

Digitized by Google

Вже не на тяжку працю, але лыбонь на муку...—И винъ перекыдавъ зъ боку на бикъ, мовъ опареный, скреготавъ зубамы, рвавъ на соби волосся...—Ахъ, Господы, Господы помылуй!—простогнавъ винъ зъ невымовнымъ жалемъ и почувъ, якъ тепли сльозы котяться йому зъ очей. Вкинци знемигся, ослабъ, його стало холодомъ пойматы. Винъ накрывся знову кожухомъ и почувся такымъ ослабленымъ, що ани головою, ани рукою, ани ногою не мигъ рушыты... Винъ попавъ у якесь одеревиння; йому здавалося, що шопа й цилый свитъ разомъ изъ нымъ крутыться й летыть десь у безодню—летыть, летыть, летыть... Винъ стратывъ свидомисть и заснувъ; заспивалы други пивни, але винъ вже не чувъ ихъ...

И ось въ тій хвыли Журa виддилылась видъ нього, высунулась з-пидъ кожуха и тыхо, безъ найменшого шелесту, спустылась по сини и стала на земли: чорна якъ сажа, суха якъ трясця, зъ велыкою незугарною головою, що стремила на сухій, якъ тычка, шыи й була покрыта билымъ, розпатланымъ волоссямъ зъ конопляного повисма, въ брудныхъ лахахъ, перевесломъ пидперезана... Стала и вытягнула втомлени члены, видтакъ глянула довгымъ, выгребущымъ поглядомъ на Грыця, що спавъ на м'якій, на запашній отави, неривно, мовъ у гарячци, виддыхаючы. Зъ изложенымы навхрестъ рукамы, зъ вытягнутымы въ струну ногамы, зъ своимъ блидымъ, якъ вискъ, лыцемъ, изъ запалымы въ глыбъ очыма й отвертымъ ротомъ—винъ скидався швыдче на мерця, якъ на жывого чоловика... И въ тимъ погляди Журы не було выдно злосты, ани ненавысты,—навпакы, въ тимъ погляди можна було вычытаты навить де-яке спивчуття... „Я тому невынна,—мовъ бы говорылы ій велыки жовти билкы,—що я зъ тобою подружылась, що я тебе мучу, кровъ твою ссу... я тому невынна“... И вона перейшла повильнымъ, п'янымъ крокомъ черезъ подвир'я й поважно, мовъ царыця на трони, сила на порози хаты, на сухи колина ноставыла сухи ликти рукъ, сховала голову въ долони и—здрималася...

Було такъ тыхо довкола, що, здавалось, можна було чуты, якъ роса падає на землю... Мисяць стоявъ надъ самымъ краемъ лиса, пузатый, червоный, и мовъ те закривавлене око, споглядавъ на село, що мовъ вымерло въ глыбокимъ сни, споглядавъ и на Грыцеве подвир'я...

Тымофій Бордуляк.

Digitized by Google

Поезіи въ прози.

I. Дви.

Воны зустрилыся—дви ихъ було—и пыльно у вичи дывылысь одна до другои.

Волосся ихъ сыве було вже и зморшкы глыбоки на зблидлыхъ облыччяхъ ляглы, та ясніи очи однои вогнемъ и кыпучою думкою сялы, въ другóи—вже згаслы давно, и темно и сумно було въ тыхъ очахъ неблыскучыхъ.

„Що дало намъ жыття?“ спыталы воны одна одну.

И та, що очи погасли и темніи мала, сказала: „Коханнямъ воно напоило мене, вогнемъ поцилункивъ гарячыхъ; красою я сяла, въ роскошахъ, въ обіймахъ пройшлы молодіи лита, та холодно, пусто теперъ въ моихъ грудяхъ. Погаслы вже очи, краса чаривныча згубылась и свитъ мій вже згасъ и темнымъ серпанкомъ укрывся. Для чого жыла я, для чого у серци кохання носыла?“

И голову тыхо вона похылыла свою, и сльозына перлыста на віяхъ тремтячыхъ повысла.

И друга взяла іи руку холодну и мовыла тыхо: „Хвылыною тилькы кохання у грудяхъ моихъ пронеслося; не знала я любыхъ обіймивъ, не знала мицныхъ поцилункивъ гарячыхъ; не знала багацтва, роскошивъ; у праци тяжкій, у турботахъ невпынныхъ, въ довгій боротьби, середъ горя пройшлы молодіи лита... Та бачу я дило свое за собою, та бачу я очи, багато очей дорогыхъ тыхъ, що дякою, ласкою сяють до мене—и тепло, и тыхо теперъ у грудяхъ моихъ наболилыхъ. Ходимъ же зо мною й ты, сестро, и працю подилымъ мою, бо іи ще багато, багато лышылось!“

И очи блыснулы у неи, й рукою мицною та бидна сестра прытулыла до себе багату; и въ ментъ той вогонь, що горивъ въ однимъ серци жиночимъ гарячимъ, засявъ и у другимъ—зигривъ його полум'ямъ чыстымъ, прыязнымъ.

Digitized by Google

II. То бувъ сонъ.

Спершу клубочився тилькы билый, непрозорый важкый туманъ, потимъ десь далеко за його смутною зависою блыснувъ блидый, ледви прымитный проминь. Тоди туманъ захытався, почавъ яснишаты, зныкаты и разомъ циле море золотого проминня, цилый океанъ свиту и сяяння залывъ увесь шырокый, безкрайній простиръ. Навкругы не було ничого, тилькы свитъ и свитъ, що сявъ у кожному атоми золотого повитря.

Середъ того дывного сяяння невидомою мени сылою я тыхо пидіймалася вгору, заплющуючы очи, що болилы видъ незвычайного свиту.

Куды жъ я здіймалась? Де була моя темна ридна земля?

Я не знала того, але у грудяхъ моихъ не було страху, не було турботы, я навить ничого не думала, не хотила думаты.

И потимъ я почула, що свитъ зменшується, и я можу дывыться; тоди мои очи одкрылыся й я глянула цикаво навкругы. Я стояла у свитлимъ, але вже не золотимъ, не яскравимъ повитри и бачыла внызу пидъ собою шыроку зелену ривныну.

Усе було чудово и дывно на тій ривныни. У всихъ куткахъ пороскыдалысь зелени, рясни, повни пахощивъ сады, надзвычайно прекрасни будынкы сялы мижъ ныхъ чаривною красою, дывно небесній спивы й музыка бренилы навкругы, хочъ и не знаты було, звидкы воны розлягалысь. На шырокыхъ верандахъ, на жывыхъ кылымахъ пышнои травы и барвыстыхъ квитокъ запашныхъ, у чыстыхъ хвыляхъ ясного повитря сыдилы, лежалы и тыхо, нечутно литалы легки людськи постати. Чы то булы люде?

Не знаю. Воны уси булы надзвычайно прекрасни, зъ велыкымы чудовымы очыма, въ котрыхъ бувъ выразъ неземного, непорушного, вичного щастя та спокою. На билимъ, легкимъ убранни ихъ яснивъ тыхо видбытокъ небесного чаривного сяяння; у довгимъ пышнимъ волосси жинокъ грало золоте проминня. Воны вси зналы одынъ одного, усмихалыся прыязно, зъ любов'ю дывылысь у знайоми облыччя, виталысь мижъ собою легкымы любымы поцилункамы. И хутко я видгадала, що чудови спивы та музыка—то булы ихни розмовы, що злиталы зъ рожевыхъ молодыхъ устъ и поволи разлывалыся навкругы у блакытныхъ хвыляхъ повитря.

Не знаю, чы хтось сказавъ мени то, чы сама я впизнала, що то бувъ край вичного щастя, що ти люде николы не старилысь, николы

Digitized by Google

не вмиралы, що вси воны однаково мицно кохалы одынъ одного, а у ихъ безтилесныхъ постатяхъ панувала повна згода єднання усього прекрасного и радисного.

И мени захотилось у той край, до тыхъ щаслывыхъ, прекрасныхъ духивъ.

И хтось сказавъ мени: „Иды до ихъ, ты тежъ можешъ жыть зъ нымы вично!“ Вично! Зъ тымъ словомъ я пизнала, що́ таке щастя!

И тыхо, поволи почала я спускатыся до дывнои зеленои ривныны. Мои ногы торкалыся вже пышнои травы, чаривни прекрасни истоты вже простягалы до мене зъ нижнымъ прывитаннямъ свои били рукы й у сердци моимъ вже почынавъ бренить видгукъ нѣбеснои музыкы и спививъ... Колы якась невидома тинь стала видразу передъ моимы очыма. Я зупынылася, хотила вдывытыся у неи пыльно, пизнаты ii—и не змогла: вона зныкла кудысь, ледви я прымитыла ii, але въ той же ментъ я згадала далеку, темну, нужденну землю, повыту горемъ та сльозамы. Я згадала мій ридный сумный край, згадала блидыхъ, змученыхъ, нещасныхъ людей, котрыхъ бачыла я такъ багато,—и серце моє стыснулося болющымъ болемъ. Темна, далека земля, сумный край, бидолашни, нужденни люде! Якою любов'ю до ныхъ сповнылось въ ту хвылыну моє ерце, якъ забажала я буты тамъ, середъ ныхъ!...

Край вичного, дывного щастя, край безсмертныхъ прекрасныхъ истотъ! Ты ставъ видразу чужый мени и моє бажаня покынуты тебе пидняло мене высоко у-гору и зновъ я полынула до ридноi любои земли, хочъ знала, що тамъ я буду завжде згадуваты тебе и сумуваты за тобою.

Я летила теперъ хутко-хутко. Навкругы бувъ якыйсь хаосъ; тамъ, попереду—повна страждання и горя земля; далеко, по-за мною—чудовый край вичного, дывного жыття. Моє серце болило и я неслася хутко-хутко, якъ блыскавка, до моеи ридноi земли...

Галина Комарова.

Digitized by Google

Паралели.

Хто удыть хытростю велыку славу,
Я правдою ловлю одну простоту;
Хто хытро позолочує мидяный,
А я винець ношу безъ позолоты.

В. Шекспиръ.

Хто кохає край свій ридный
Для высокои идеи;
Я жъ кохаю не для неи,
А для того, що винъ бидный.

Хто любовъ свою до люду
Прыбираєвъ пышни шаты;
Я жъ не хочу прыбираты,
Бо любовъ моя безъ бруду.

Хто шукає щастя-доли
У роскошахъ та пышанню;
Я жъ—у щырому братанню
Та въ труди на риднимъ поли.

Хто вклоняється прыроди,
Колы ій складає о́ды;
Яжъ—спивець тіи прыроды
Пры кожнисенькій нагоди.

Хто зъ тріумфомъ въ честь Ваала
Виддає красу въ наругу;
Я жъ въ души ховаю тугу
За красою идеала.

Digitized by Google

Хто видъ зáпалу кохання
Вміє вчасно затрыматысь;
Я жъ кохаты и кохатысь
Радъ до власного сконання.

Хто соромыться прызнатысь,
Що винъ чарку зажыває;
Я жъ не пью, колы немає,
А якъ є—чому-жъ ховатысь?

Хто сміється для звычáю,
Хочъ йому на серци й нудно;
Я жъ сміюся прывселюдно,
Бо веселу вдачу маю.

Хто прывыкъ писни складаты
За-для славы та повагы;
Я жъ складаю для розвагы,
Якъ нема зъ кымъ розмовляты.

Хто, якъ рифмы розбредуться,
Все натхнення дожыдає;
Але я... та хто ихъ знає,
Звидкиля воны й беруться!

Мыкола Вороный.

Digitized by Google

Заручыны.

Оповидання.

I.

Суперечка обирвалась, и въ кимнати затыхло. Ганенко провивъ рукою по выду й усмихнувся якоюсь гиркою та иронычною усмишкою. Сухе, негарне лыце його зъ боридкою, що вкупи зъ стрыженою головою скыдалась на гречану стерню, зъ маленькымы, слабымы очыма й тонкымы, сынимы губамы вражало своимъ гострымъ, злымъ выразомъ. Дывлячысь на його, мымоволи здавалося, що сей выразъ хоче прыдушыты щось, що не дає спокою, хоче заглушыты його й тилькы ще бильше вкрыває лыце жовтымы плямамы биля носа й очей. До такого лыця якось ніяково буває звертатыся зъ чымъ-небудь нижнымъ та м'ягкымъ, ніяково буває дывытысь, якъ воно пры сьому стає ще злишымъ, якъ золотушни, зъ червоными повикамы, очи робляться мовъ скляни, а кризь сылувану иронычну усмишку, гляды, проскочыть щось таке зле, жалислыве й наболиле, що сумъ обгорне и весели надіи, й нижни почування.

Винъ подывывся на Семенюка й одвернувся. Той, увесь червоный, стурбованый, возывся биля студентського, старенького сюртука й, выдымо думаючы про щось инше, сылкувався прымостыты кгудзыка биля комира. И хоча винъ бувъ стурбованый, роздратованый, але и кризь сю роздратованисть такъ и проскакувала нижнисть, м'ягкисть та щыристь. Нижнисть ся вызырала и зъ червоныхъ, пухкыхъ губъ його, и зъ велыкыхъ сынихъ очей; голубыла все трохы довге, молоде, ще хлоп'яче лыце зъ тонкымъ носомъ и рум'янцемъ, якъ у дивчыны; повывала всю постать його, струнку й тонку. И дывлячысь на се лыце, проты воли робылось весело та легко, проты воли нагадувалось щось молоде, зелене, але добре, хороше, зъ добрымы надіямы, хорошымы мріямы и... малымы сыламы. И проты воли поручъ сього хорошого лыця выглядало вже пом'яте жыттямъ лыце зъ такымы жъ сынимы очыма, зъ тою жъ

Digitized by Google

доброю, м'якою усмишкою, але безъ запалу, безъ палкои виры та незломныхъ надій. И робылось сумно и досадно.

Въ кимнати було тыхо й темновато. Жовте свитло видъ невелычкои лямпы зъ надбытымъ зверху скломъ, скупо падало невелычкымъ кружкомъ на стилъ та одну стину, лышаючы куткы темнымы й сумнымы.

— И не въ одному сьому—служба другымъ,—пидводячы голову й дывлячысь на Ганенка, промовывъ знову Семенюкъ.—Усе жыття повынно... усимъ жыттямъ треба служыты. А я не можу жыты якось...

— То йды къ чорту! Мени яке дило... Жывы, якъ хочешъ!—злистно выкрыкнувъ Ганенко и, схопывшысь изъ стильця, чогось перебигъ у другый кутокъ кимнаты й, походывшы тамъ трохы, знову сивъ на старе мисце.

— Чого жъ ты сердышся?

— Нихто й не думае сердытысь!

Зновъ замовклы. Ганенко посыдивъ трохы и вставшы почавъ ходыты зъ кутка въ кутокъ, заклавшы рукы въ кышени й якось чудно повертаючысь на своихъ коротенькыхъ нижкахъ. Семенюкъ зновъ нахылывся до кгудзыка.

— Заманулося женытысь—женысь,—глухо заговорывъ Ганенко.—Захотивъ чайку зъ солоденькымъ—пый... Тилькы не лизь изъ сымъ до другыхъ. Не цикаво!

— Не чайку, а жыття розумного и повного...

— Ну, то й жывы!

Зновъ замовклы.

— Я не знавъ, що се тебе такъ... що тебе такъ... розсердыть се,— трохы ображеный почавъ зновъ Семенюкъ.—Я до тебе, якъ до найблыжчого товарыша... Се—пытання цилого мого жыття.

— Може ще облобызаемось?—крыво всмихнувся Ганенко, сидаючы.

Семенюкъ подывывся на його, хотивъ щось промовыты, але махнувъ тилькы рукою й почавъ просовуваты голку въ вушко кгудзыка.

Въ кимнати стало тыхо-тыхо. Десь за стиною гралы на балабайци, шелестивъ злегка дощъ по викни та шарудилы за шпалерамы тарганы, высовуючы головы й цикаво поводячы вусыкамы.

— А такъ жыты не можна, якъ хочешъ,—знову почавъ Семенюкъ, пидводючы голову й держучы руку на кгудзыку.—Я не можу. Може други можуть, а я не можу... Гыдко жъ все це, сто разъ гыдко! Сей номерокъ, ся... атмосфера, се одыноке жыття... А хиба воно не однымае у мене тыхъ сылъ, що пишлы бъ на щось краще? Одна нудьга тилькы... Ехъ!

Digitized by Google

Ганенко переклавъ ногу на ногу й задумливо ставъ дывытысь у викно. Въ мокрыхъ, заплаканыхъ шыбкахъ ледве одблыскувався свитъ лямпы, постать Ганенка та його стрыжена незграбна голова.

— Встаєшъ у-ранци—самотою; обидаєшъ—такъ само; лягаєшъ спаты—зновъ. Самъ раз-у-разъ, якъ палець... Ни однои блызькои тоби людыны... Нигде и... николы... Розумієшъ—нигде и николы!.. Може се сентиментализмъ, але жъ... Ты говорышъ „слыны роспустывъ“. Пидожды, дай мени сказаты!.. У другыхъ є родычи—батько, маты, сестры, браты... Други мають щось десь, що и прыйме ихъ, куды воны можуть прыхылытыся при лыхій годыни, де воны будуть почуваты себе дома... Дома! Ты розумієшъ се слово?

— Охъ!—зитхнувъ Ганенко й хотивъ засміятысь, але по выду пройшло щось сумне й усмишка выйшла такою сылуваною, що винъ заразъ же сердыто нахнюпывся зновъ. Семенюкъ побачывъ сю усмишку.

— Сентиментально, такъ... Але жъ... Та що тоби говорыты! Хиба жъ ты не такый, якъ я? Що мы таке зъ тобою?

— Будь ласка, не прыплитай мене до себе. Я ще не збираюся женытысь!—буркнувъ Ганенко.

— Я сього не говорю. Я тилькы обертаюсь до тебе и знаю, що ты повыненъ мене зрозумиты й дывытыся на мій шлюбъ не такъ... Я знаю, що тоби добре видомо, якый одчай обхоплює, якъ подумаєшъ, що цилый викъ сей номерокъ—твій „домъ“! Ажъ холодно робыться!... Я перше мовчавъ, але теперъ не можу. Мени раз-у-разъ такъ важко стає, якъ пры мени хтось збирається до-дому!.. Ты знаєшъ, я иноди лежу на лижку й дывлюсь на таргана. И заздрю йому! Таргану заздрю! Я знаю и бачу, що винъ лизе до-дому, туды кудысь у кутокъ, за гвиздокъ, де у його може блызки вси, де його люблять, де жывуть його жыттямъ, а винъ ихнимъ... Смишно... Хай!.. Накыпило!..

Ганенко суворо дывывся въ кутокъ, а його зле та похмуре лыце не всмихалося й не ворушылося.

— Никого!.. Хто мною цикавыться?.. Кому яке дило, що десь на четвертому поверси въ номерахъ жыве якыйсь студентъ Семенюкъ? Яке кому дило, що винъ щось робыть, десь ходыть, для чогось жыве, б'ється, мучыться, радіє... Кому, скажы, до мене дило? Знайомымъ?... Товарышамъ?... Хмъ... Се жъ смишно!... Отъ хочъ бы взять тебе, напрыкладъ... Говорыть, такъ говорыть!.. Мене прорвало, ты не дывуйся... Я, може бъ и не „розслынывся“, якъ бы не такый выпадокъ... Ну, отъ... Ну, хочъ бы й ты... Ну, скажы такъ, по щыросты, такъ знаєшъ, по правди, я не ображусь, смишно жъ... Чы багато ты про мене думаєшъ? Чы дуже цыкавышся моимъ жыттямъ? А ты жъ все-такы найблыжчый до мене чоловикъ... Багато?

Digitized by Google

— Стилькы, скилькы й ты про мене!—муркнувъ Ганенко. Семенюкъ выдымо не ждавъ такои видповиди, бо зразу й не зрозумивъ ii, але зрозумившы, ніяково всмихнувся й ще жывише заговорывъ:

— Ну-да, ну-да... Ну, отъ... Ну, що тутъ сентиментальничаты? Мы—товарыши... Заслабну я—ты мене завезешъ у больницю, заслабнешъ ты—я тебе... Звычайно... Ни! я не того, не того хочу! Я хочу самъ любыты, розумієшъ, я хочу когось любыты, я хочу комусь... Ты знаешъ, буває таке бажання, щобъ тебе хтось прыголубывъ, хтось сказавъ хочъ дурныцю, але такъ, якъ я, бувало, маленькымъ чувъ. Иноди,—винъ по дытячи, жалистно всмихнувся,—я, знаешъ, у-ночи... за стиною сусиды п'ють, грають... а я закутаюсь въ одіяло й шепочу: „мама, мама". Гыдко, правда? Ну, все одно... Нехай такъ... Тутъ не бажання другого жыття взагали, тутъ не розчарования въ своихъ идеалахъ, тутъ... Я можу виддаты все жыття своєму дилови, я можу, не думаючы багато, вмерты за його, але я хочу сьогодни, завтра любыты когось... Я хочу, щобъ той чоловикъ цикавывся моєю працею, я хочу, щобъ винъ выслухувавъ мои думкы, надіи, щобъ допомигъ, пиддержавъ, щобъ подилывъ зо мною все... Я хочу... Ну, нехай такъ, нехай навить, може, се й гыдко, погано, нехай—я хочу, щобъ хто-небудь бачывъ, що я роблю, що я... щобъ словомъ... ну, я не знаю, якъ се тоби сказаты. Ну, нехай я похвастатысь хочу... Я хочу, щобъ мене любылы, отъ-що!

Ганенко сыдивъ, слухавъ и, выдно було, якъ одне почування за другымъ перебигало въ йому. И невесели то булы почування, судячы по тыхъ тисно зложеныхъ губахъ, по тому суворому выразі усього лыця.

— Кажуть: „ахъ, студентське жыття таке прыемне, веселе: тамъ день, тамъ ничъ, п'ють, гуляють, не обидають". Ахъ, вы жъ!.. Попробувала бъ яка-небудь барынька такого жыття... И цилый викъ свій! Отъ-що!.. Для чого, за вищо? Я люблю и мене любляты... Кому я заважу, якъ женюсь? Дилови? Дурныця!.. Навпакы!.. Я тилькы якъ подумаю, що черезъ тыждень-два мене вже не буде въ сыхъ номеркахъ—такъ наче на свитъ вдруге нарождаюсь... Ты подумай: я маю свій димъ! Ты уявы соби: я найму дви, ну, може, тры кимнаткы... жинци, соби та йидальню... Се вже я обмиркувавъ.

— А гроши?

— Гроши є... Та що гроши! Хиба я думаю на рысакахъ йиздыты? Просто... Якъ не зможу заробыты шистдесятъ карбованцивъ... Я думаю, досыть на двохъ? Якъ ты думаешъ?

— Не знаю!—кынувъ Ганенко.

— Я думаю, досыть... Ну, а якъ не выстарчыть, визьму зъ „капиталу". Добре, що писля матери хочъ си шисть тысячъ зосталысь... Ну, проценты на ныхъ ще... Та за се я не боюсь... Вона буде ще заробляты... Етъ!.. И ты подумай: прыхожу соби до-дому... до-дому!!.. мене хтось

Digitized by Google

зустричає... Ну, нехай навить не зустричає... На що справди идиллія заразъ... Я застаю тамъ... людыну, що жде мене, що цикавыться—де я бувъ, що́ я робывъ, якъ те, се... Ну, розумієшъ... Потимъ чай... Подає не який-небудь номерный, а вона... Ты не бачывъ ій? Отъ побачышъ! Не буду хвалыты, але, знаєшъ, краса якась надзвычайна. Очи, знаєшъ, таки чорни, велыки, блыскучи страшенно... И била коса! Зовсимъ била... Не то, щобъ руса, а прямо такы била, якъ чыстый льонъ... И чорни бровы... Се дуже ридко трапляється... И потимъ нижный, невынный рум'янець, якъ у чыстои дытыны, прямо святый... Надзвычайна краса!.. И отъ се чысте, хороше, добре створиння буде моимъ товарышемъ, моимъ другомъ на циле жыття! Ты подумай тилькы!...

Ганенко подывывся на його гострымъ поглядомъ, якось нервово провивъ рукою по лыци й нахнюпывся. Маленьки, хвори його очи дывылысь сумно та понуро.

— Ну, скажы, що́ жъ тутъ неможлывого?—скрыкнувъ Семенюкъ, и голосъ його затремтивъ радиснымы ноткамы. — Що тутъ поганого?... Я жъ не говорю, що мы будемъ жыты, якъ у раю, тыхо тамъ, любо й таке инше... Ну, будуть сварки, незадоволення, нехай навить мы будемо бильше сварытыся, але жъ и то для мене щастя, що я буду сварытыся зъ своимъ, що буду хочъ до когось говорыты въ хати... Ну, та се вже занадто, сього може й не буде, але я не зазихаю на багато... Та тилькы те подуматы, що я рикъ-два пожыву зъ нею повнымъ жыттямъ, що цилый рикъ буду тремтиты видъ щастя физычного й морального... Се одно може закрасыты все останне жыття... А працюваты, думаєшъ, я не буду? Та я теперъ видъ одніеи тилькы думкы про се почуваю таку сылу, яка буває тилькы у скаженыхъ!...

— Та... щаслывыхъ!—тыхо додавъ Ганенко, дывлячысь у викно.

— Правда? — пидхопывъ Семенюкъ и радисно, щаслыво засміявся. Лыце його ще бильше вкрывъ рум'янець, велыки, сыни очи ще бильше заблыщалы, а щаслывый смихъ мовъ прохавъ выбачення за своє щастя, мовъ соромывся за його.

— А вона́ не буде працюваты? Вона? Ехъ, Иване! якъ бы ты знавъ ій, ій-Богу, закохався бъ въ одынъ мент!

Ивана нибы що вкололо. Винъ раптомъ повернувъ голову й сухо промовывъ:

— Прошу мене не тулыты до всякыхъ кохань и... дурныць усякыхъ...

— Бо не знаєшъ ихъ, а якъ бы...

— И знаты не хочу!—злистно скрыкнувъ винъ, схоплюючысь и почынаючы ходыты по хати. — Ха-ха-ха-ха! „Не знаєшъ!“ Нема чого й знаты!... И не треба знаты! Не треба!

— Н-ну, се вже ты...—засміявся Семенюкъ такъ, нибы йому сказалы, що не треба ни йисты, ни пыты.

Digitized by Google

Ганенко ничого не сказавъ и ходывъ изъ застыглою на губахъ злою усмишкою. Семенюкъ ще трохы повозывся биля кгудзыка, одкусывъ нытку и струснувъ сюртука.

— Мене тилькы одно тишыть,—почавъ Ганенко, ходячы й дывлячысь соби пидъ ногы.—Женыться якый-небудь такый сеньоръ, якъ отъ ты. Нижыться, мажеться, ажъ слына йому котытъся... Чысто тоби масляный... физіономія ідіотычна... Ажъ дывытысь гыдко. Такъ бы, здається, взявъ його та й такои хлосты йому задавъ!...

— Ха-ха-ха!—весело засміявся Семенюкъ.

— А черезъ рикъ—дывышся, физіономія вже вытягнулась. „Розчарувався“. Ага! Такъ тоби й треба, дурню!... Ха-ха-ха! „Я, каже, думавъ, що вона свята... Я жъ такъ любывъ ій, вона жъ такъ любыла мене, мы жъ такъ кохалыся. А я жъ не знавъ, що вона така“... Ха-ха-ха-ха!...

Винъ зареготався якымсь злорадным, смаковытымъ смихомъ и ще дрибнише затупавъ по пидлози.

— Се мени нагадуе раз-у-разъ добродія, що йде въ крамныцю, купуе черевыкы, весело прыносыть ихъ до-дому, а черезъ тры дни пиднима кгвалтъ, що воны й тисни, и погани, и таки, й сяки...

— Мени здається, що черевыкъ и жинка мало мають спильного.

— Ну, то тоби такъ здається, бо ты жъ ко-ха-ешъ... Ха-ха-ха!... А всякый розумный чоловикъ згодыться, що черевыкъ и жинка—то все одно. И тамъ купуешъ, и тутъ. И тамъ, покы нове та наведеный про людське око, для продажи, блыскъ держыться, здається добрымъ, и тутъ... Кохання... Любовъ... Жинка—другъ... Дурныця... выгадана слынявымы хлопчыкамы! Жинка, черевыкъ, горилка, пара, громовына, лямпа, стилъ—усе однаковый крамъ на потребу чоловикови.

— Ива-а-ане!—зъ жахомъ скрыкнувъ Семенюкъ, дывлячысь широко росплющенымы очыма на Ганенка. — Се жъ — варварство! Що ты говорышъ?!...

— Ха-ха-ха!—радисно-злистно зареготався Иванъ,—ха-ха-ха! Не вподобалось! Кохання зачепылы, святе, нижне чуття... Ухъ, вы!... Не любыте правды? А се правда, правда, добродію коханець! Жинка—то крамъ, черевыкъ! Гимназіи, институты—фабрыкы, де ихъ выробляють, родыны—крамныци, де ихъ купують, а таки, якъ ты—покупци... а покупцивъ раз-у-разъ обдурюють... Ха-ха-ха! Не до смаку? крывышся?... А такъ, такъ!... Крывысь, не крывысь, а мусышъ згодытыся, що мета въ жытти нашыхъ панночокъ—продатысь, выйты замижъ... Се для ныхъ все... Такъ?

— Не вси...

— Вси! вси! Не брешы!

— Ни, не вси, бо...

Digitized by Google

Нызъ и Евріалъ въ Латинии.

Малюнокъ В. Корнилова

Digitized by Google

Digitized by Google

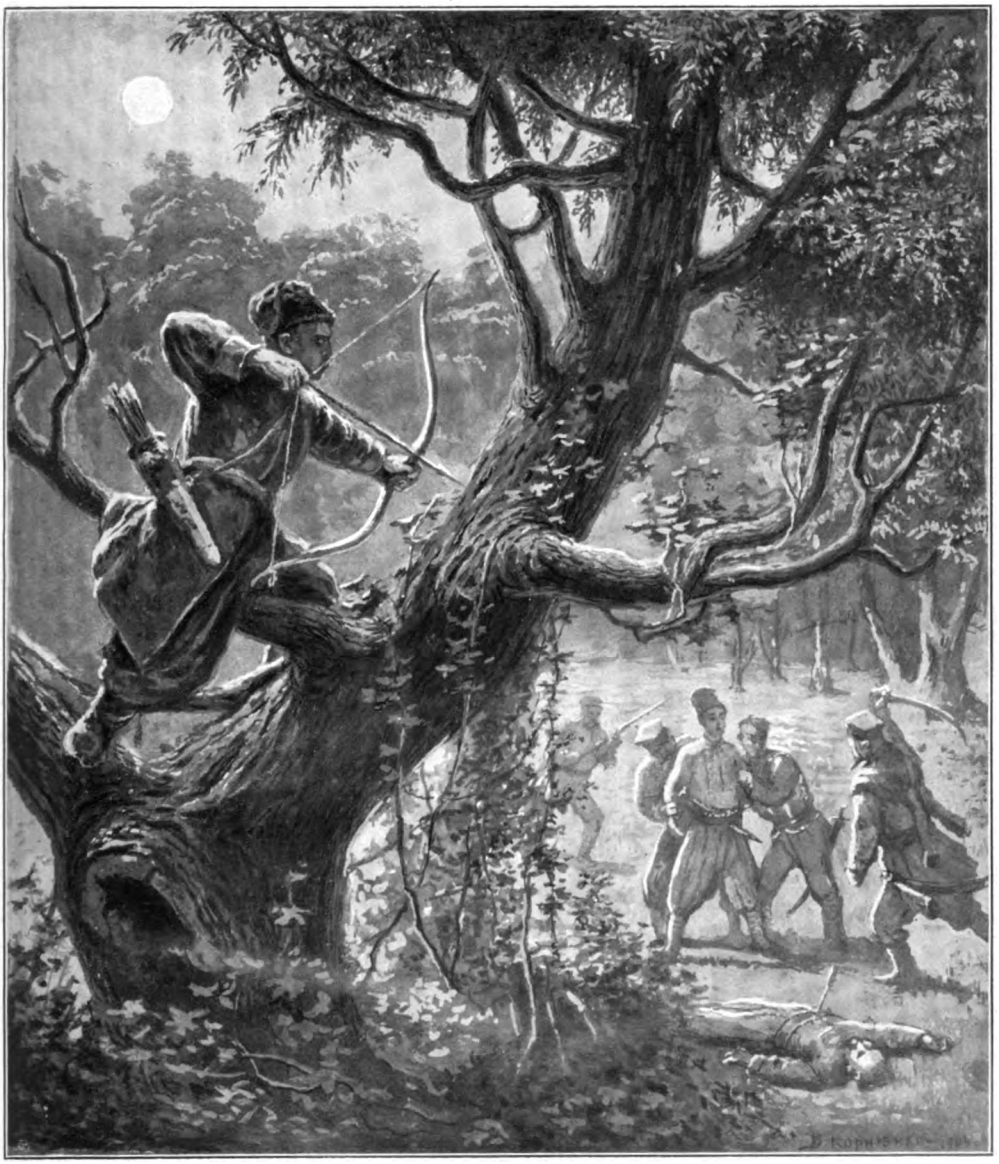

Нызъ и Евріалъ та Латынци.

Малюнокъ В. Корніенка.

Digitized by Google

Digitized by Google

— Не брешы, говорю! Вси! Воны инакше й не можуть жыты... Таке ихнє соціяльне, политычне, економичне... яке хочешъ становыще... У ныхъ другыхъ интересивъ нема. Вси—крамъ, черевыкы! А ты—покупець... Ха-ха-ха! Не подобається... Винъ, бидный, гадавъ, що у його есть кохання... Черевыка купуешъ, отъ и все!... Може тебе ще збыває зъ пантелыку, що за черевыкъ платышъ ты, а за жинку ще тоби дають, якъ продають? Заспокойся: за черевыкъ платышъ разъ, а за жинку цилє жыття, годуючы ій; а все-такы ты платышъ... Кохання!...

— Такъ... Пидожды... Чымъ же наша жинка выння?—промовывъ Семенюкъ, не сміючысь уже й не жахаючысь.—Хиба жъ вона выння тому?

— Та йды къ чорту!—скрыкнувъ Ганенко.—Хто тоби говорыть, хто тутъ выный... Такъ есть!... Хто? Вже жъ не я! Хто? Вона!

— Вона?

— А хто жъ? Та таки, якъ ты, що зробылы ій черевыкомъ... Значыть, и ій, и вамъ се подобається, разъ воно такъ есть.. Я жъ за васъ не буду головы соби сушыты. Ще жахаються!... Вамъ бы тилькы нижни слова... Кохання, другъ... У-у, йолопы!

Винъ крутнувсь на каблукахъ, плюнувъ и ще хутчій заходывъ по кимнати. Семенюкъ замыслывся, недвыжно зупынывшы поглядъ десь за грубою, що незграбно выпыналася зъ стины й нибы ще бильше затемняла и такъ темну, нызьку кимнатку. Пробигло хвылынъ зо дви.

— Ни!—вмыть трипонувъ головою Семенюкъ и зитхнувъ,—се—дурныця... Се—философія. Ты не знаешъ кохання, тымъ и говорышъ такъ... Хиба жъ... Пидожды, не перебывай! Хиба жъ я говорю, що вона свята, янголъ и таке инше... Вона тилькы добра, чесна людына...

— О скилькы може буты чесна буржуа...

— Выбачай! Се вже выбачай... Ся людына—не буржуа... Се дуже розвынена людына. Цикавыться наукою, жыттямъ, чыта багато... По-украинськы вже говорыть...

— Певно самъ „просвищавъ“?

— Ну, такъ що? Не крыюсь—може вона саме за те й полюбыла мене, що я... скынувъ ій зъ очей полуду, показавъ таке, про що ій и не снылося... що я давъ ій мету для жыття. Не крыюсь, я першый дававъ ій розумни кныжкы и теперъ даю. И якъ бы ты знавъ, якъ вона ихъ чытає! Прямо ковтає! Ни, выбачай, вже хто-хто, а вона не буржуа. Отъ маты ій... Ну, що жъ ты хочешъ? Удова полковныка, бидна, купа дитей... Та я у ныхъ ридко й буваю. Раз-у-разъ „на уроци“ въ Сухобрієвыхъ бачусь... Ось тры мисяци, якъ знайомый зъ нею, а развивъ може зъ шисть, не бильше, бувъ у ныхъ. Отъ сьогодни свататысь буду, и тежъ у Сухобрієвыхъ. Сьогодни жъ Лиды Сухобрієвои заручыны зъ Ламазиди... Знаешъ?

— Я не ходяча газета!

Digitized by Google

— Та ты жъ його знаешъ... Ну, все одно... Отъ здывуються! Воны жъ не знають. Отъ роззявыть рота купецтво!—весело засміявся Семенюкъ.—Двое заручынъ разомъ. Отъ сюрпризъ!

— Дурный пипъ, дурна його й молытва!—злистно муркнувъ Ганенко.

— Ехъ! Иване, Иване!—хытнувъ головою Семенюкъ.—Якъ бы ты знавъ, щó значыть для мене ся „молытва“! Якъ бы напрыкладъ, якънебудь такъ трапылось, що у мене однялы спроможнисть такъ молытыся— я не знаю, щó зо мною було бъ. Я жъ такъ ненавыжу теперишне своє жыття, я такъ звыкъ до сеи молытвы, що не знаю, чы вытрымавъ бы се... Але се, певна ричъ, могло бъ тилькы тоди буты, якъ бы я довидався, що Галя мене не любыть...

— А ты сього теперъ ще не знаешъ?—зупынывся Ганенко и, крыво всмихаючысь, подывывся на його.

— Я знаю, що вона мене любыть!—серьозно промовывъ Семенюкъ.— Знаю, хоча про се мы й не говорылы.

— Якъ же се такъ? Хм... Дывно...

— Я—не гимназистъ. Якъ бы я говорывъ про кохання, то, значыть, и про шлюбъ говорывъ бы...

— Ага!—потеръ рукы Ганенко,—значыть, можна ще сподиватысь трагедіи на тему „вона не любыть!“ Ха-ха-ха!...

— Не диждешъ... мабуть...—трохы зблидшы, промовывъ Семенюкъ и одвернувся.

— А побачымъ, побачымо!...

Семенюкъ постоявъ трохы биля столу, розвивъ пальцемъ воду, що калюжою стояла видъ позеленилого самовару, и ставъ помалу, машынально натягаты сюртука. Нижне, гарне лыце його загубыло выразъ твердого запалу и, здавалось, чекало чогось страшного и можлывого. Натягнувшы сюртука, винъ почавъ його повагомъ застибаты й, не достибнувшы усихъ кгудзыкивъ, сивъ на стилець и замыслывся. Ганенко, проходячы повзъ його, глянувъ и злорадно всмихнувся. „Ага!“ мовъ хотило сказаты його сухе, зле лыце.

— Невже се... може буты?—тыхо промовывъ Семенюкъ и жалистно глянувъ на Ганенка. И стилькы въ тому погляди було мукы, стилькы безсылого, дытячого видчаю, що, здавалось, ось-ось губы йому затремтять, очи поймуться слизьмы и гиркый плачъ, плачъ окрывдженои дытыны, вырветься зъ шырокыхъ грудей парубка. Ганенко ще разъ глянувъ на його, походывъ трохы, похмурывшысь, ще глянувъ и тыхо зупынывся биля його. Семенюкъ не ворушывся, дывлячысь кудысь у повитря, попустывшы безсыло рукы й зигнувшы колина.

— А ты жъ ій натякавъ якось?—помовчавшы трохы, промовывъ Ганенко тыхо, вже безъ злосты, м'якго й понуро.—Чого жъ тамъ?... Якось же ты... бачывъ... Може й любыть... Спытай...

Digitized by Google

Семенюкъ повернувъ до його голову, подывывся трохы, й выдымо не чуючы його, скрыкнувъ зъ болемъ:

— Не може жъ буты сього! Не може буты! Я жъ... Се жъ усе жыття треба на другый ладъ перевертаты... Ни, вона любыть... Якъ мы стриваемось, вона вся якъ огнемъ загоряється... Блидне, якъ за руку торкнусь... Усе на самоти зо мною зостатысь сылкується... Була жъ навить тутъ, у мене. Я жъ не вирывъ ій... Але вона тутъ такъ розрыдалась, колы я навмысне удававъ, що не люблю іи... То вонà боиться, що я не люблю іи... Ни! Якъ згадаю... Ни! Не може буты, не може буты! Я вирю ій... Фу, який же я комикъ!

Ганенко одійшовъ и сивъ на стилець, поставывшы ликти на колина й обхопывшы рукамы голову.

— А все ты!... Зъ своимъ пессимизмомъ!—додавъ Семенюкъ.— Теперъ хочъ прощення просы у Гали...

Ганенко пидвивъ голову, глянувъ на його и знову заховавъ іи мижъ долонямы.

— Славный женыхъ! Иде свататыся—й не вирыть... Скажу, що ты мене такъ... Скажу, що на мене наславъ холоду чоловикъ, який не любывъ и який не вирыть въ сылу кохання... красы... Ехъ, Иване! Хиба погана така картынка: ты десь натомывся, десь цилый день вештався середъ людського горя, намерзся и физычно, й морально... Прыходышъ до-дому. Тебе обнимає нижна, м'ягка ручка, ласкаво-ласкаво проводыть по лыци... и ты чуешъ, якъ тоби робыться тепло-тепло... Ось якъ теперъ я: прыйду до Сухобрієвыхъ... вона стрине мене, якъ самого блызького чоловика, мы заберемось соби десь у Лидыну кимнату—й ніякого намъ дила нема ни до гостей, ни до купчынь, ни до купчыхъ... А якъ женюсь...

Ганенко вмыть схопывся зъ стильця, хутко пидійшовъ до вишалкы, мало не зирвавъ своє куценьке пальто й, насунувшы картуза на сами вуха, ставъ мовчкы всовуваты ногы въ калоши.

— Що зъ тобою?—здывувався Семенюкъ.—Куды ты?

Ганенко натягъ калоши, кынувъ „прощай!“ и выйшовъ зъ номера. Семенюкъ мовчкы постоявъ, здывовано дывлячысь на двери, знызнувъ плечыма й почавъ одягатысь.

II.

Колы Семенюкъ увійшовъ у сины Сухобрієвськои кватыри, його прыкро вразывъ надзвычайный гоминъ та свитъ. Зъ трьохъ дверей, що йшлы—одна просто до залы, лива въ кимнату його учня—Васи, права въ Лидыну, нисся регитъ, галасъ, розмова й тупотиння десяткивъ нигъ, що гасалы по витальни пидъ піанино. Раз-у-разъ тутъ було тыхо, темно-

Digitized by Google

вато ії зустричала його инша музыка: веселый смихъ Гали й Лиды, довгый потыскъ трохы твердои ручкы и поглядъ, що про щось говорывъ, до чогось вабывъ, щось обицявъ.

Винъ глянувъ у витальню, але тамъ була така метушня, що винъ не наважывся пробиратысь кризь неи й повернувъ у Васину кимнату. Тутъ було хоча тыхише, але такъ накурено, що здавалось—усе було въ густому, сыньому тумани: и люде, й викна, и стилъ, и стеля. Облыччя на два ступни важко було розпизнаты, и Семенюкъ мусивъ до кожного прыдывлятыся, витаючысь. Перездоровкавшысь зъ усима, винъ прытулывся биля стины и ставъ прыслухатысь до балачкы, що на хвылыну була замовкла. Розповидано якыйсь соромыцькый анекдотъ, „силь“ якого була въ тому, що, перше, оповидачемъ бувъ самъ женыхъ Ламазиди, прысадкуватый, губатый, чорнявыи студентъ, а друге—въ безсоромныхъ, стыдкыхъ словахъ, дотепнисть якыхъ мистылася въ ихъ циничности й, разомъ, въ серьозности физіономіи оповидача. Де-хто слухавъ, инколы посмихуючысь, де-хто грызъ нигти, дывлячыся въ стелю, де-хто, ростягнувшы рота въ усмишку, не зводывъ очей зъ Ламазиди, де-хто смаковыто жмурывся. Особливо жъ звернулы на себе Семенюкову увагу два суб'єкты: якыйсь незнайомый, кучерявый, якъ Авессаломъ, руденькыи, зъ ластывыннямъ по всьому лыци студентъ и всимъ знайомый Ѳомушка, сынокъ дуки-крамаря, видомого на пивъ Украины. Авессаломъ, не спускаючы очей зъ оповидача, всею истотою бравъ участь въ оповиданни. Здывовано пидіймавъ бровы, гризно хмурывся, де гнивалысь въ анекдоти, солодко всмихавсь, де йшла любовна сцена, реготавсь и зновъ пыльно слухавъ, вытягуючы губы, пидіймаючы бровы, дывуючысь и гниваючысь. Ѳомушка жъ, навпакы, оповидача мало слухавъ, пидхоплюючы тилькы окреми слова, реготався, спочутливо повертався до всихъ, бывъ по плечахъ и колинахъ „коллегъ“, хапавъ видъ задоволення иноди за полы сюртука Ламазиди и за кожнымъ „крылатымъ“ словомъ подывлявся на Семенюка. Його Ѳомушка чогось поважавъ и завше поводывся серьозно и зъ пошаною.

— Ну и женихъ, вошь тебя заѣшь!—скрыкувавъ винъ за кожнымъ гыдкымъ словомъ, б'ючы себе по колини й задоволено одкыдуючысь назадъ. Шыроке, биляве, добродушне лыце його зъ товстымы червонымы губамы та м'ягкымъ, товстымъ носомъ ажъ сяло видъ задоволення.

— Яка справди мерзота!—слухаючы зъ огыдою анекдота, думавъ Семенюкъ, спостерегаючы Ѳомушку, Авессалома, якыхсь добродіивъ не то крамаривъ, не то льокаивъ, що, выдно, якъ и Ѳомушка, булы тежъ дуже задоволени товарыствомъ студентивъ.

— И си люде танцюють, обнимають іи, мою чысту, святу, непорочну!—пронеслося мыттю въ голови у його. И винъ навить зъ нена-

Digitized by Google

выстю глянувъ на всю групу, що роемъ обсила Ламазиди й жадно стежыла за смуглымъ, чотырокутнымъ лыцемъ його.

— Такимъ образомъ, милостивые государи и... милостивыхъ государынь, къ сожалѣнію, нѣтъ!... добродѣтель восторжествовала и порокъ наказанъ по заслугамъ... А теперь...—уставъ Ламазиди зъ серьознымъ лыцемъ,—прошу пропустить меня, ибо у меня... не-вѣ-ста!—повчаюче додавъ винъ и, пробравшысь мижъ колинамы слухачивъ, поважно выйшовъ зъ кимнаты.

— Ну-ну!—зареготався Ѳомушка,—тамъ невѣста, а онъ... Ну, женихъ, вошь тебя заѣшь!—и радисно озырнувся на всихъ.

Авессаломъ поворухнувся, зитхнувъ, выдымо ще пидъ вражиннямъ анекдота, трипнувъ головою й зареготався.

— Да, дѣйствительно,—промовывъ винъ.—Это, я знаю, есть еще такой анекдотъ... подобный этому...

Вси, чекаючы, повернулы до його головы й очи, а Ѳомушка, подывывшысь на Семенюка, умостывся краще на лижку, поклавшы руку на колино якомусь студентови, й наставывся слухаты. Семенюкъ повернувся и выйшовъ зъ кимнаты.

— Фу, гыдота!—плюнувъ винъ зъ злистю й, зупынывшысь у дверяхъ витальни, ставъ дывытысь на танци. Піанино пидъ рукамы нанятои таперши гремило й выбывало якыйсь танець, въ якому, обвиваючы Семенюка витромъ пахощивъ, крутылысь-пролиталы рижни пары. Було ясно ажъ надто видъ лямпъ, канделябривъ та велыкои люстры, що спускалась по середыни витальни. А въ самій кимнати, здавалось, пройшовся зъ митлою якыйсь велетень и все порозмитавъ по куткахъ. Піанино було запхнуте ажъ у кутокъ; згорнути кылымы лежалы биля його; вазоны зъ квиткамы мостылыся въ другому кутку; шырока, турецька канапа стійма стояла пидъ стиною и, здавалось, що-хвылыны мала впасты на збыти въ купу столы и шафку зъ книжкамы,—розгордіяшъ надзвычайный!

Семенюкъ почавъ шукаты „билу косу й чорни бровы“. Промыготило щаслыве лыце Васине, усмихнулась и кывнула знайома панночка, щось крыкнула йому Лида, высовуючы з-за намощеныхъ грудей Ламазиди чорненьку, гарненьку, маленьку голову, протупалы якись купецьки пары, а Гали щось не було.

— Може не прыйшла ще?—подумавъ Семенюкъ, переводячы очи зъ кутка въ кутокъ, де спочывалы парочкы. И вмыть почувъ, якъ серце холодно-холодно замлило. Повернувшысь бокомъ до його, а лыцемъ до славного на вси жиночи гимназіи джыкгуна Сержа Горонського, щось палко й весело говорыла Галя. Семенюка ся веселисть прыкро вколола.

— Чы перестануть воны скакаты!—зъ досадою подывывся винъ на пары и ставъ очыма шукаты проходу до Гали.

Digitized by Google

— Етъ! чортъ! иты, такъ иты!—одважывсь винъ и, пробираючысь по-мижъ парамы, незручно ступаючы по сковзькій пидлози, ставъ простуваты въ кутокъ.

— Та й фигура жъ у мене теперъ мабуть трычи йолопська,—червоніючы проты воли, думавъ винъ, зупыняючысь иноди й выжыдаючы, покы пролетять пары. Галя повернулась.

— А! аристократъ!—крыкнула вона, побачывшы його, и простягнула руку.—Вы чого такъ пизно?

— Не мавъ часу!—одскакуючы трохы въ бикъ видъ якогось гимназиста зъ дамою, що крутылысь прямо на його, одмовывъ Семенюкъ.

— Що?... Не чую...

— Часу, кажу, не мавъ... „Чортъ ихъ пре прямо на тебе!“

— А я думала, що вы вже й не прыйдете!—кынула йому Галя и больше, нижъ слидъ, подывылась у вичи.

— Ни... чого жъ... Добры-вечиръ!—на-сылу пидійшовъ винъ и простягнувъ руку.

— Думала, що може яке дило не пустыть... Вы знакоми?—подывылась вона на Семенюка, а потимъ на Сержа.—Семенюкъ... Горон...

— Знайоми!—простягуючы холодно руку Сержови, перебывъ іи Семенюкъ. Сержъ здавывъ йому пальци, пидвився и знову сивъ, поклавшы ногу на ногу.

— Ну, якъ же вы?... Та сидайте, а то васъ будуть штовхаты,—подывылась Галя навкругы, але стильця не було поблызу.

— Ничого, ничого... Я и такъ...—угынаючы спыну й ледви стоячы пидъ напоромъ шлейфа якоись пары, поспишывъ заспокоиты іи Семенюкъ и трохы насунувсь на Горонського. Горонськый деликатно сховавъ ногы пидъ стилець.

— Васъ ще зиб'ють...—засміялась Галя. Горонськый хмыкнувъ, а Семенюкъ ніяково скрывывъ губы и хотивъ щось промовыты, але не встыгъ и рота роззявыты, якъ зновъ налетила якась пара, штовхнула, махнула шлейфомъ и счезла въ гурти. Семенюкъ ще больше насунувся, червоніючы та почуваючы, якъ ніяковисть, злисть и соромъ якымсь гарячымъ клубкомъ розходяться по грудяхъ, давлять ихъ и сковують языка, думкы и всю истоту його. Горонськый ще больше пидсунувъ ногы пидъ стилець. Ніяково змовклы.

— Вы бачылы вже Лиду?—спытала Галя.

— Ни, я жъ тилькы що прыйшовъ...

Горонськый нахылывъ голову.

„Помишавъ мабуть“,—пронеслось у Семенюка.

— И не поздравылы?!

„Хоче спекатысь!“—Ни... колы бъ же я мигъ...

Digitized by Google

— Ай-я-яй!—докирливо-ласкаво похытала головою Галя,—такый праздныкъ для неи!

„Хоче спекатыся!“... Справди, треба знайты та поздравыты,—въ голосъ промовывъ винъ.—Та й зъ Єремєемъ Афанасьевычемъ и Варварою Карповною поздоровкатысь... Воны тамъ?—хытнувъ винъ на двери йидальни, кризь яки выднилыся якись постати, й не чекаючы видповиди, ставъ пробиратысь туды.

„Отъ тоби й зустричъ... Поетычна, нижна зустричъ!“—зъ мукою злосты, сорому й ніяковосты думавъ винъ, ухыляючысь видъ паръ и почуваючы на спыни поглядъ Гали и „того дурня.“ „Отъ тоби й кохання, и другъ, и... У-у, йолопы, дыкари прокляти! Що за культурныхъ людей себе мають“—злистно провожавъ винъ кожну пару, балансуючы середъ ныхъ. „Фу, гыдота яка!“

Винъ добывся до бажаныхъ дверей и заскочывъ у йидальню.

— А! загнали васъ?—крыкнувъ йому Єремей Афанасьевычъ, пидвывшы голову видъ картъ и задоволено сміючысь.

Партньоры озырнулысь до Семенюка.

— Нашъ репетиторъ... Имѣю честь...—повивъ Сухобрієвъ въ повитри ливою рукою—въ правій булы карты—й подавъ іи Семенюкови.—Не пьетъ, не куритъ и въ разсужденіи женскаго пола непороченъ...

Партньоры прывиталыся и зновъ захопылысь картамы. Мыкола озырнувся. Тутъ було тыхо й затышно. Биля винтьоривъ сыдилы якись сиреньки, ледви прымитни постати, що звычайно по два, по тры сыдять биля картярськихъ столивъ, мало що розуміючы, иноди позихаючы й вытыраючы квитчастымы хусточкамы сльозы. За обиднимъ столомъ, що для свята бувъ застеленый новою скатертю зъ сынимы кытыцямы й мало не трищавъ пидъ вагою самовара, велычезныхъ вазъ изъ вареннямъ, сахаромъ то-що, чынно, мовчкы сыдилы якись тры чы чотыри салопныци зъ купчыхъ, склавшы рукы зъ хусточкамы на колинахъ. Биля самовару позихала Варвара Карповна, невелычка, чорненька жинка зъ молодымы ще очыма й добрымы губамы. Шелестивъ дощыкъ за викномъ, свыстивъ и пыщавъ самоваръ та зитхалы салопныци. Зъ сумежнои кимнаты, що була спальною старыхъ Сухобрієвыхъ, чувся смихъ, сварка, дзвякання грошей та ляпання картамы.

„Мабуть стукалка!“—подумавъ Мыкола, пидходячы до Варвары Карповны и здоровкаючысь зъ нею. Салопныци провелы його очыма. Варвара Карповна прывитно поздоровкалась, роспыталась про здоров'ячко, посадыла и заразъ же пидсунула неодминну шклянку чаю.

— Ромцу, Николай Степановичъ!.. Свѣженькій! — крыкнувъ з-за картъ Сухобрієвъ.—Варвара Карповна, подлей!

— Да Николай Степановичъ не пьетъ же!.. Можетъ выпьете, Николай Степановичъ?—узялась була за пляшку Варвара Карповна, але Мыкола одмовывся.

Digitized by Google

— Етъ! чортъ! иты, такъ ит… къ, але винъ и видъ сього по-мижъ парамы, незручно ступ… стуваты въ кутокъ.

— Та й фигура жъ у мен… въ, якъ якыйсь мораль- ніючы проты воли, думавъ … його усього. Кыдаю… покы пролетять пары. Га… о, прыслухаючыс… ртъ партньори… середъ сьог… руку.—Вы чого такъ … оку. Ти… зар… зъ дамою, що крут… е

— Що?... Не …

— Часу, каж… …ладаючы …

— А я дум… бильше, ниж… будетъ...—промовыла бай-

— Ни... …цъ, а какъ будто сентябрь или гнувъ ру…

— Д… …енькымъ голосочкомъ друга салопныця зъ лась … голови й кашлянула,—перемѣщеніе климата

— … какъ-то, будто, нашъ климатъ да перейдетъ въ ме… Америки—къ намъ... Телеграфистъ, племянникъ кумы, … какъ будто ученые доискались...

…подь святой знаетъ!—зитхнувъ зеленый очипокъ, и зновъ уси …вчалы.

— Что вы такой грустный, Николай Степановичъ?—сказала Варвара Карповна прывитно.—Зажурылысь, що рано оженылысь?

Вона колысь, ще якъ була въ гимназіи, чытала Шевченка й любыла иноди перемовытысь изъ Семенюкомъ по-украинськы.

— Ни... нѣтъ, напротивъ...—промовывъ винъ, пидводючы голову й сылкуючысь удаты веселого.—Сегодня такой праздникъ...

— Вотъ то-то и оно!—засміялась Варвара Карповна и зморшкы проминямъ розійшлысь по іи лыци.—Можетъ грустно, что праздникъ, да не вашъ?

— Хе-хе-хе!—пиддержалы очипкы.

Мыкола сылувано всмихнувся, але ничого не одмовывъ.

— А вы взяли бъ да и женились! Вотъ Глафира Кондратьевна и невѣсту бъ вамъ нашла... Правда, Глафира Кондратьевна?—повернулась вона до зеленого очипка. Глафира Кондратьевна подывылась на Мыколу й цилкомъ поважно промовыла:

— А что жъ! И нашла бъ! Такому красавцу да не найти!

— Ого!—весело засміялась Варвара Карповна,—комплименты!

— Чего „комплименты“?—злегка образылась Глафира Кондратьевна.—Думаете, не найду?.. Разъ говорю—значитъ, найду. И богатая, и кра-

Digitized by Google

сивая... свой домъ и двадцать т
нты"!
Образованная?
звѣстно, образованная
ее сватался Недо
ся—и отказала!
ворить, студ
ъ дѣлѣ,
ажно
ная такая мамзе
всякія пѣсни, и въ разгов
деровъ... Такая пріятная...
Мыкола скинчивъ чай, уставъ и подякувавъ.
— Можетъ еще стаканчикъ?
— Нѣтъ спасибо... Пойду найду Лидію Еремѣевну... не видъ
чепотивъ Мыкола й тыхо пид-
чула Галя, не однимаючы
моя будешъ!"—хотилось
ло такъ любо: несви-
чо пидіймалы нервы,
тамъ... все скин-
угъ, „коллегъ",
го... Брр!
?
ей пал-
ь до-
о

И боячысь, що його зупынять, хутко повернувся й выскочывъ д
витальни. Пары, якъ и перше, крутылысь, мыготилы й віялы шлейфамы.
Семенюкъ прытулывся до стины, й посовуючысь иноди, ставъ дывытысь на ныхъ. И вмыть йому стало чудно и навить смишно. Чого винъ тутъ? На вищо винъ стоить оттутъ биля стины, чужый середъ чужыхъ, зъ другого табору, зъ другымъ жыттямъ, самотный, никчемный середъ сыхъ танцивъ, незграбный середъ сыхъ затягнутыхъ, прылызаныхъ „коллегъ", сердытый, сумный?... Галя? Чы вона жъ любыть його?... И зновъ холодъ пройшовъ по тилу, въ грудяхъ нибы зразу порожньо стало и навить чогось страшно. Винъ зитхнувъ, повивъ плечыма, мовъ здригнувшысь, и хотивъ перейты вже кудысь до людей, якъ вмыть надъ вухомъ у його продзвенило:

— Я заразъ!

И не встыгъ винъ повернутысь, якъ дмухнувъ витеръ, промыготило лыце Галине зъ прывитною усмишкою и сховалося за парамы. И Мыколи вмыть стало тепло, якось боляче тепло, и навить захотилось чогось плакаты.

За хвылыну вона вже була коло його.

— Де вы булы?—важко дыхаючы й обмахуючысь віялом, накынулась вона, не доходячы ще.—Шукала, шукала... Ходимъ звиделъ... Ходимъ до Лидынои кимнаты... Мени такъ багато есть казаты вамъ... Якый хорошый: утикъ и сыдыть десь... Шукай ще його...

Мыкола щаслыво роззявлявъ рота, йдучы за нею, збирався говорыты й... тилькы балансувавъ по-мижъ парамы.

Digitized by Google

— А сухариковъ?—пидсунула вона кошычокъ, але винъ и видъ сього одмовывся, хоча почувавъ голодъ не малый.

Помовчалы. Мыкола, сьорбаючы чай, почувавъ, якъ якыйсь моральный холодъ все бильше й бильше пронызувавъ його усього. Кыдаючы иноди окомъ кризь розчынени двери у витальню, прыслухаючысь то до гучныхъ выбухивъ мелодій, то до ляпання картъ партньоривъ, то зновъ до витальни, винъ почувавъ себе чужымъ середъ сього люду, самитнымъ може ще бильше, нижъ у темному номерку. Тилькы видъ думкы про Галю, серце тепло почынало бытысь, але заразъ же непрыемно згадувалась недавня зустричъ и робылось ще холоднише й нуднише. Варвара Карповна подывылась на викно й позихнула.

— Дожжикъ...—зитхнула одна зъ салопныць, перекладаючы хусточку зъ правои рукы въ ливу.

— Да... И когда оно, Господи, уже зима будетъ...—промовыла байдужно Варвара Карповна,—январь мѣсяцъ, а какъ будто сентябрь или октябрь.

— Сказываютъ,—почала тоненькымъ голосочкомъ друга салопныця зъ чорненькымъ очипкомъ на голови й кашлянула,—перемѣщеніе климата должно произойти... Какъ-то, будто, нашъ климатъ да перейдетъ въ Америку, а изъ Америки—къ намъ... Телеграфистъ, племянникъ кумы, сказывалъ... Какъ будто ученые доискались...

— Господь святой знаетъ!—зитхнувъ зеленый очипокъ, и зновъ уси помовчалы.

— Что вы такой грустный, Николай Степановичъ?—сказала Варвара Карповна прывитно.—Зажурылысь, що рано оженылысь?

Вона колысь, ще якъ була въ гимназіи, чытала Шевченка й любыла иноди перемовытысь изъ Семенюкомъ по-украинськы.

— Ни... нѣтъ, напротивъ...—промовывъ винъ, пидводючы голову й сылкуючысь удаты веселого.—Сегодня такой праздникъ...

— Вотъ то-то и оно!—засміялась Варвара Карповна и зморшкы проминямъ розійшлысь по ій лыци.—Можетъ грустно, что праздникъ, да не вашъ?

— Хе-хе-хе!—пиддержалы очипкы.

Мыкола сылувано всмихнувся, але ничого не одмовывъ.

— А вы взяли бъ да и женились! Вотъ Глафира Кондратьевна и невѣсту бъ вамъ нашла... Правда, Глафира Кондратьевна?—повернулась вона до зеленого очипка. Глафира Кондратьевна подывылась на Мыколу й цилкомъ поважно промовыла:

— А что жъ! И нашла бъ! Такому красавцу да не найти!

— Ого!—весело засміялась Варвара Карповна,—комплименты!

— Чего „комплименты“?—злегка образылась Глафира Кондратьевна.—Думаете, не найду?.. Разъ говорю—значитъ, найду. И богатая, и кра-

Digitized by Google

сивая... свой домъ и двадцать тысячъ хоть сейчасъ... Да! Это не „комплименты“!

— Образованная?

— Извѣстно, образованная, а то какъ же! Сдала экзаментъ. Какъ же... За ее сватался Недобрюхинъ,—тотъ, что потомъ на Савкиной дочкѣ женился—и отказала! „Мнѣ, говоритъ, офицера, чиновника или по крайности, говоритъ, студента подавай“... Вотъ какъ! Да... Это не „комплименты“!

— А въ самомъ дѣлѣ, Николай Степановичъ, давайте мы васъ женимъ!—на пивъ поважно скрыкнула Сухобріева.—Что жъ вамъ: богаче теперь трудно найти. Вы, студенты, теперь все ищете какъ бы побогаче, а я вотъ отъ души говорю, что для васъ это очень хорошо...

— Собой пріятная такая мамзель,—додала Глафира Кондратьевна,—на роялѣхъ всякія пѣсни, и въ разговорѣ такая веселая, все больше про офицеровъ... Такая пріятная...

Мыкола скинчывъ чай, уставъ и подякувавъ.

— Можетъ еще стаканчикъ?

— Нѣтъ спасибо... Пойду найду Лидію Еремѣевну... не видѣлъ еще.

И боячысь, що його зупынять, хутко повернувся й выскочывъ до витальни. Пары, якъ и перше, крутылысь, мыготилы й віялы шлейфамы. Семенюкъ прытулывся до стины, й посовуючысь иноди, ставъ дывытысь на ныхъ. И вмыть йому стало чудно и навить смишно. Чого винъ тутъ? На вищо винъ стоить оттутъ биля стины, чужый середъ чужыхъ, зъ другого табору, зъ другымъ жыттямъ, самотный, никчемный середъ сыхъ танцивъ, незграбный середъ сыхъ затягнутыхъ, прылызаныхъ „коллегъ“, сердытый, сумный?... Галя? Чы вона жъ любыть його?... И зновъ холодъ пройшовъ по тилу, въ грудяхъ нибы зразу порожньо стало и навить чогось страшно. Винъ зитхнувъ, повивъ плечыма, мовъ здригнувшысь, и хотивъ перейты вже кудысь до людей, якъ вмыть надъ вухомъ у його продзвенило:

— Я заразъ!

И не встыгъ винъ повернутысь, якъ дмухнувъ витеръ, промыготило лыце Галине зъ прывитною усмишкою и сховалося за парамы. И Мыколи вмыть стало тепло, якось боляче тепло, и навить захотилось чогось плакаты.

За хвылыну вона вже була коло його.

— Де вы булы?—важко дыхаючы й обмахуючысь віяломъ, накынулась вона, не доходячы ще.—Шукала, шукала... Ходимъ звидсиль... Ходимъ до Лидынои кимнаты... Мени такъ багато есть казаты вамъ... Якый хорошый: утикъ и сыдыть десь... Шукай ще його...

Мыкола щаслыво роззявлявъ рота, йдучы за нею, збирався говорыты й... тилькы балансувавъ по-мижъ парамы.

Digitized by Google

— Ну, сидайте...—складаючы рукы на колинахъ, сила вона на свое улюблене мисце въ куточку канапы й показала головою коло себе.— Ну, говорить, де булы? мабуть, зъ якоюсь панною сыдилы? Такъ?

— Всього на всього въ йидальни бувъ,— весело одповивъ Мыкола.— Пывъ чай и балакавъ про свое весилля зъ Варварою Карповною.

— Про ваше весилля?!—скрыкнула Галя и трохы зблидла.—Вы женытесь?

Семенюкъ радисно піймавъ сю блидисть, и каяття залыло його груды. „Моя хороша!“ подумавъ винъ.

— Ни,— промовывъ дали въ голосъ,—менѐ лышъ женылы. Вже найшлась якась и „мамзель“... свій будынокъ и двадцять тысячъ... Гыдко, розуміється...

— И вы бъ женылысь?—дывлячысь на його якимсь гордымъ, палкымъ поглядомъ, промовыла Галя повагомъ—Вы? Таке молоде, чысте? Якый бы зъ васъ мужъ бувъ?

Мыколи хотилось крыкнуты: „отъ черезъ тыждень побачышъ!“ але винъ тилькы промовывъ:

— Хиба я вже такый... що... не можу буты мужемъ?

— Ни... Но... вы такый молодый... Ну, та оставымъ се! А то вы ще втичете видъ мене, якъ робыте раз-у-разъ.

— Анно Ивановно!—скрыкнувъ здывовано Мыкола,—я тикаю? Навпакы, мени такъ легко зъ вамы...

— Ну, мабуть, не дуже й легко!—кынула вона, не дывлячысь на його и граючысь віяломъ.

— Вамъ комплимента хочеться?

— Мыкола Степановычъ!—швыдко подывылась вона на його и, забачывшы його радисни, прывитни очи, тыхише додала:—Я думала, що вы серьозно пытаетесь... А що я говорю се, такъ се просто... потому, що...

— Черезъ те...—поправывъ Мыкола.

— Черезъ те... Бачыте, я зовсимъ погано ще говорю по-украинськы...

— Ничого, ничого. Ну, такъ „черезъ те, що“... що?

— Черезъ те, що для васъ не маю ничого интересного... Вы чоловикъ другый, я друга... А мени зъ вамы легко, то правда! Вы такый... простый... молодый... Славный!

Мыкола слухавъ и почувавъ, якъ щось ридне та нижне тепломъ обгортало всю його истоту. Йому хотилося схопыты сю струнку, якъ выточену постать, си высоки, пышни груды, прыхылыты чудове лычко до себе на груды, закрыты іи всю рукамы и крыкнуты всьому свитови: „Моя вона! моя, моя!“

— Скажить, вы кого-небудь любылы?—вмыть спытала вона хутко.— Лыбылы?

Digitized by Google

— Никого й николы...

— Правда?

— Правда.

Вона зновъ якось чудно-гостро подывылась на його, и губы іи трохы нибы здригнулы. Мыкола тежъ подывывся на неи й, не спускаючы очей, промовывъ:

— А, знаєте, вы сьогодни якась... чудна...

— Якъ именно?

— Такъ... Якась не така, якъ завжде... Щось таке ришуче... Нибы вы на щось зважылысь. Выглядъ такый... Нибы збираєтесь боротыся зъ кымось, або поставыты на своєму... Щось уперте таке...

Вона зновъ кынула на його тымъ самымъ поглядомъ, гострымъ, палкымъ и чуднымъ.

— Може й такъ,—усмихнулась вона й замыслылася.

Мыкола тыхо взявъ іи за руку й тисно здавывъ тонки, довги пальци. Галя здригнулась, подывылася на двери й нахылыла голову.

— Ой, болыть, мылый... Не дуже...—прошепотила вона и злегка здушыла йому руку.

„Мылый, мылый!"—радисно обизвалось по всій истоти Мыколы.

— Ну, и... що жъ?..—не розуміючы добре, що говорыть, спытавъ винъ, прыслухаючысь, якъ у грудяхъ прыемно-холодно завмирало и серце стукало такъ, що, здавалось йому, навить Галя чула сей стукитъ.

Галя стрепенулась.

— Що вы сказалы? Выбачайте, я не дочула...—здушыла вона йому руку.—Вы щось пыталы?

— Ну-да... Ни... Вы, здається, щось чы говорылы, чы хотилы сказаты... Ага! Вы казалы, що маєте щось сказаты... Що таке?

— Я мала сказаты?... А!.. Да... Я маю вамъ щось сказать... Тилькы...

— Тилькы що?

— Тилькы... Ну, ничого!.. Слухайте...

— Усымъ серцемъ слухаю!

— Правда?.. Ну, слухайте...

Вона трохы замыслылась. Мыкола терпляче дывывся на неи. Зъ витальни глухо долиталы згукы якоись сумнои мелодіи й наче хотилы ще бильше видризныты Мыколу видъ усього свиту, видъ номерцивъ, и ще бильше й тиснише споридныты зъ сею теплою, оксамытною ручкою, зъ сымы тонкымы пальчыкамы, що такъ покирно й тыхо лежалы въ його руци. Винъ тыхо-тыхо стыснувъ ихъ.

— Слухайте,—пидняла голову Галя.—Вы мабуть... Ни! не скажу!—вмыть твердо промовыла вона.

— Отъ тоби й на!—засміявся Мыкола.

Digitized by Google

— Не скажу, не скажу! Вы заразъ розсердытесь, не такъ на се подывытесь, заразъ... Ни, ни!

Мыкола знызнувъ плечыма.

— А обищаєте не сердытысь, не лаятысь, не крычаты?

— Голова тому порукою!

— Етъ!—незадоволено шарнула руку Галя.—Вы говорить серьозно... Обищаєте?

— Та що жъ таке?

— Вы скажить, обищаєте не сердытысь, колы я вамъ щось скажу?

— Не знаю...—засміявся Мыкола.—Може вы мени щось таке скажете, що й святый розсердывся бъ. Скажить упередъ.

— А! Ну, такъ не скажу зовсимъ... Пустить руку!—прошепотила вона трохы сердыто.

— Ну, Галя...

— Якъ? „Галя“? Не смійте мене такъ называты... Не хочете даты слова... Пустить руку...

— Га-а-ля...

— Ну, обищаєте?

— Та що жъ таке, Господы?

— Що не будете... що... Ни! знаєте що?—прыгадавшы щось друге, скрыкнула вона.

— Ни, не знаю.

— Слухайте, Мыколо Степановычъ!—серьозно промовыла Галя.—Я пытаюсь у васъ серьозно... Се важно.

Мыкола зробывъ серьозну физіономію и здавывъ пальчыкы.

— Отъ що... вы краще слухайте!.. дайте мени слово, що вы не будете ни сердыться, ни... выражать своихъ мнѣній, ни лаяты мене сьогодни, щó бъ я не зробыла и що бъ вы не почулы... Добре? А завтра вы повынни прыйти до мене и мы побалакаємъ про все... Я объясню, вы подумаете... Словомъ, завтра вы непременно прыйдить... Даєте слово?

— Такъ вы краще заразъ скажить усе та й годи! Побалакаємо...

— Ни, ни!.. Я хочу сьогодни ввесь вечиръ зъ вамы буты... я и такъ мало зъ вамы буваю... И я хочу, щобъ вы мене провожалы до-дому... А то вы якъ узнаєте, то не захочете ще й провесты мене... Добре?

У Мыколы радисно завмерло серце. „Боиться, що не люблю... Хоче прызнатысь... Боиться... Моя, моя, моя!“

— Ну, даєте слово?

— Даю, даю!

— Глядить! Я вашому слову вирю... Щó бъ не случылось, слово держить... Добре?

Digitized by Google

— Тысячу разъ добре!—щаслыво прошепотивъ Мыкола й тыхо пиднисъ ій руку до губивъ.

— Хто-небудь увійде,—ледве чутно кынула Галя, не однимаючы рукы й червоніючы.

„Ну, такъ що? Все одно черезъ тыждень моя будешъ!“—хотилось йому сказаты, але щось держало языка. Йому було такъ любо: несвидомисть и страхъ Гали за його кохання такъ радисно пидіймалы нервы, що... хочъ трошкы хотилось ще посидиты такъ. А тамъ... все скинчыться: галасъ, гамъ, здывовани облыччя купецтва, подругъ, „коллегъ“, чыись рукы, чыись поцилунки, бажання всього найкращого... Брр!

— На що цилуєте?—прошепотила Галя.—Такъ соби? Да?

— Ни, ни...—видказавъ, не одрываючы рукы, Мыкола.

— А на що? на що?.. Хиба любыте? Любыте?

Мыколи хотилось мовчаты и слухаты-слухаты безъ кинця сей палкый, збентеженый голосокъ, повный чогось дужого, повный якоись досады, гниву й кохання.

— Ну, говорить же! Любыте?.. Ну? Ну?—нахыляючысь до його й до болю стыскаючы руку, прошепотила вона.—Ну, говори же, говори!—вмыть обгортаючы його шыю, обдала вона його полум'ямъ щокы и стала скажено цилуваты всього.

— Любишь? Да? Говори же, проклятый, глупый... Говори, любишь?

— Не „говори“, а говоры!..

— Ахъ, оставь пожалуйста хоть теперь... Говори... Ну, скорѣй!

— Люблю...—задыхаючысь, промовывъ Мыкола й завмеръ пидъ выбухомъ невымовного, навить дыкого якогось кохання Галиного.

Здавалось, очи ій не дывылысь, а горилы й свитылыся, щокы палалы й пеклы своимъ полум'ямъ, груды хвылювалы пидъ тонкою билою сукнею.

— Ввійде хто-небудь...—одкынувсь трохы назадъ Мыкола.

— Плевать, плевать, пусть входятъ!.. Я люблю, люблю... Слышишь ты! Цѣлуй, цѣлуй!..

Вона навить страшна була. Щелепы выпнулысь якось у-передъ, зубы сципылысь, въ лыци було щось звиряче, дыке.

— Ты мой, мой! Слышишь ты, проклятый!—прошыпила вона и, схопывшы його за голову, нахылыла, впылася зубамы въ щоку й одкынулась назадъ. Мыкола ажъ пидскочывъ.

— Загрызу!.. Всего загрызу! Болитъ! Не смѣй, не смѣй,—ты мой! Я хочу, и ты будешь мой весь съ своей чистотой, невинностью, идеями... и всѣмъ... Слышишь!.. Ты жъ любишь... Любишь же? Да? Больше всего?

— Люблю, люблю...

У Мыколы крутылась голова.

Digitized by Google

— Бросишь все это?.. Не будешь больше мучить „просвѣщеніемъ“? Да?.. Любилъ и прежде, или „просвѣщалъ“?.. Все равно будешь мой!.. Я все пущу въ ходъ... Слышишь ты!..

— Люблю, люблю...—важко прохрыпивъ Мыкола, ничого не чуючы й почуваючы тилькы, що й на його переходыть те щось дыке, скаженe, безкрає, що полум'ямъ было видъ Гали.

— Ты мой, мой!.. Я тебя никому не отдамъ, слышишь?! Убью, если завтра не придешь... ты слово далъ... Оставишь все и придешь.

— Оставлю, оставлю...

Въ двери щось постукало.

— Идутъ!—штовхнула вона його й швыдко одкынулась назадъ.

— Ну, а вона вамъ що?—важко дыхаючы, голосно спытала вона, хутко поправляючы свій билый, хвылямы завытый чубъ и тыхише додала:

— Говорите что-нибудь... Скорѣе! Можно!—гукнула вона до дверей.

— А вона каже...

Двери розчынылысь и въ кимнату вбигъ Ѳомушка. Обдывывшысь навкругы й забачывшы ихъ, винъ, ще не доходячы, закрычавъ:

— А я ищу васъ!

— Та такъ такы й упала?—закрываючысь віяломъ, зареготалась Галя такымъ натуральнымъ майстернымъ реготомъ, що Мыколи чогось ніяково и разомъ прыкро стало, хоча винъ и самъ невмило сылкувався засміятысь.

— До...до...лу?—ледви вымовляючы, прокрычала Галя,—ха-ха-ха!

Мыкола крывывъ губы та все бильше й бильше почувавъ щось непрыємне, дывлячысь на Галину гру. Ѳомушка оторопило ставъ и, дывлючысь на неи, тежъ почынавъ сміятысь.

— А... а... вы?..—выглянула Галя з-за віяла, подывылась на Ѳомушку и ще голоснишымъ залылась реготомъ.

— Да что такое?—засміявся й Ѳомушка.

— Охъ, охъ, ха-ха-ха-ха!

Ѳомушка ничого не розумивъ.

— Что то, видно, смѣшное!—догадався винъ.

Мыкола справди засміявся, а Галя ажъ упала на спынку канапы й навить самъ Ѳомушка зареготався.

— Охъ, охъ... Ѳо... Ѳома Лу... Лукичъ!.. Дайте... по...жалу...йста воды, —выкрыкнула Галя.

Ѳомушка повернувся й полетивъ.

— Ну, цѣлуй... Еще... еще... Будетъ... Придешь завтра?.. Да?

— Прыйду, прыйду...

— Мой?

— Твій, твій...

Digitized by Google

— Ну, будетъ... Пусти... Идетъ...

Вона прыгладыла волосся, поправыла злегка пом'яту сукню и трохы одсунулась одъ Мыколы.

— Даже воды захотѣли!—ще зъ порога крыкнувъ Ѳомушка, обережно несучы склянку.—Это что-то смѣшное!—додавъ винъ, маючы на увази першый еффектъ одъ сыхъ сливъ.

Але Галя навить и не усмихнулась.

— Вредно такъ много смѣяться,—промовыла вона, надпывшы трохы й вертаючы Ѳомушци склянку.—Красные, какъ раки...

Мыкола провивъ рукою по лыци, що горило якъ въ огни, и глыбоко зитхнувъ.

— А я, Анна Ивановна, за вами,—беручы склянку й нахыляючы трохы голову на бикъ, сказавъ несмило Ѳомушка.

— Куда?—холодно спытала вона.

— Кадриль...

— Охъ, Ѳома Лукичъ! простите, ей Богу, не могу,—твердо подывылась вона на його.

— Хм...—жалибно, по-дытячы хмыкнувъ Ѳомушка.—Анна Ивановна!...

— Ѳома Лукичъ!—тыхише промовыла Галя й якось подывылась на його. Лыце у неи зразу стало сухе, тверде й жорстоке. Ѳомушка якось прынызывся, але попробувавъ ще разъ хмыкнуты и схылыты благально голову на бикъ. Галя пыльно подывылась на його и промовыла:

— Вы уже забыли?

Ѳомушка помалу повернувся й тыхо пишовъ зъ кимнаты. Але не встыгъ винъ дійты до порога, якъ у двери постукано, потимъ воны розчынылысь и въ кимнату заглянула чорнява голова Ламазиди.

— А! вы тутъ!—забачывшы Галю, промовывъ винъ и ввійшовъ.

— Лебединая пѣснь моя, Анна Ивановна!...—пидходячы, засміявся винъ и пидставывъ руку бублыкомъ.

— Что такое?—здывувалась Галя.

— Какъ? Не понимаете?—здывувався й Ламазиди.—Съ женихомъ кадриль?... Послѣдній, можетъ быть, разъ танцуемъ съ вами.

— А-а!—протягнула Галя и, подывывшысь на Мыколу, безнадійно розвела рукамы.

— Простите!—звернувся Ламазиди до його. Мыкола крыво усмихнувся и, встаючы за Галею, промовывъ:

— Ничего, ничего...

— Э, Анна Ивановна,—жалибно обизвався вмыть Ѳомушка,—я вѣдь просилъ...

— Но я вѣдь женихъ, Ѳомушка! Развѣ вы не понимаете?—скрыкнувъ Ламазиди, йдучы до дверей. Галя повернулась до Мыколы й тыхо промовыла:

Digitized by Google

— Ходимъ въ гостинну... Я скоро... Почекаете тамъ...

Уси выйшлы зъ кимнаты и вступылы до витальни. Піанино мовчало, тилькы по кимнати гасавъ якыйсь студентъ—дирижеръ и щось несамовыто крычавъ парамъ, що купылысь въ одному кутку.

— Ну, когда уже всѣ станутъ, придете за мной, — звернулась Галя до Ламазиди,—а мнѣ нужно еще поговорить съ Николаемъ Степановичемъ.

Ламазиди уклонывся й одійшовъ. Ѳомушка тежъ одсунувся ступнивъ на п'ять по-пидъ стинкою и ставъ биля канапы, задумлыво схылывшысь на неи.

— Скучаты не будете? — спытала Галя, стаючы въ кутокъ и показуючы Мыколи рукою мисце биля себе.

— Не знаю,—одповивъ Семенюкъ.—Для мене не знайдеться, мабуть, забавкы... Не танцюю, не п'ю... Якъ бы хочъ пывъ, то й мени бъ мабуть було весело, якъ тымъ усимъ добродіямъ, що у Васиній кимнати засилы.

— И николы ничого не пылы?

— Ридко... Можна сказаты, що й николы...

— Чому?

— Якъ „чому"?—здывувався Мыкола.—Гыдко... грязно...

Галя ничого не сказала, тилькы пыльно подывылася на його й перевела очи на витальню.

— Ну, а если бъ... Ну, а якъ бы я захотила, щобъ вы выпылы—выпылы бъ?—вмыть повернулась вона до його и гостро подывылася въ вичи. Мыкола трохы здывувався.

— Що се вамъ прыйшло таке въ голову?

— Такъ... Я хочу знаты...

— Хм... Мени здасться, що вы такого не захочете... Не думаю, щобъ...

— Ну, а якъ бы? Выпылы бъ?—перебыла вона його.

— Та на вищо вамъ такого бажаты?

— Ну, такъ... Выпылы бъ?

— Ій-Богу, вы сьогодни якась чудна... Що зъ вамы?

— Ничого. Ну, отъ я хочу, щобъ вы заразъ пишлы въ столову й выпылы... Ну, я хочу!—нетерпляче тупнула вона нижкою.

— То я... може й не пиду,—протягнувъ Мыкола.

— Не пидете? Чому?

— Ну, „чому"! Я жъ говорю вамъ—гыдко се...

— Ну, а якъ я хочу, щобъ вы зробылы гыдко?... Ну, хочу, хочу! Отъ я заразъ вамъ говорю: Мыколо Степановычъ, я хочу, щобъ вы пишлы въ столову и зробылы для мене гыдко. Вып'ете?

Мыкола тилькы знызнувъ плечыма.

Digitized by Google

— Ну?... Что жъ молчишь? Сдѣлаешь? Да? Я такъ хочу... Если любишь, сдѣлаешь... Ну?—зашепотила вона.—Я хочу, чтобъ ты для меня на все пошелъ, слышишь? Выпьешь? Да?

— Чудне бажання, — почавъ Мыкола, але вона заразъ же перебыла його:

— Ну, я такъ бажаю, я такъ хочу... Слышишь? Ты долженъ это сдѣлать... Ты мой!

— Дывно! — зновъ рушывъ винъ плечыма, зновъ почуваючы, що голова йому починає крутытыся.—Якъ же я... буду пыты?... И зъ кымъ? Для чого?... Я ничого не розумію... Вси жъ мени чужи...

— Ничого! — скрыкнула Галя задоволено й по гарному, ще трохы червоному лыци ій пробигло зновъ щось звиряче й дыке.— Я вамъ зараз найду компаньона!

И налагодылася вже йты.

— Але, може, я його зовсимъ не бажаю!—зупынывъ ій хутко Мыкола.

— Ну, то выбирайте, кого хочете... Скоро!

Мыкола ставъ перебигаты очыма зъ студентськыхъ сюртукивъ на цивильни й зупынывся на Ѳомушци.

— Колы такъ,—промовывъ винъ,—то нехай буде Ѳомушка. Однакъ винъ сумує... Треба його розважыты. Хоча винъ мавпы не выгадає, але все-такы симпатычный и простый хлопець... Пожалуста Ѳомушку.

— Такъ, значыть, Ѳому Лукича?—ступыла Галя и злегка повернулась, не дывлячысь на його.

— Ѳомушку, Ѳомушку!

Хвылынъ за тры прыемно здывованый и радый до послугъ Ѳомушка вже стоявъ биля Мыколы.

— Ну, ось вамъ и компаньонъ! — промовыла Галя, не дывлячысь на ныхъ.

Мыколи було трохы ніяково передъ Ѳомушкою.

— Я къ вашимъ услугамъ!—додавъ той, прывитно всмихаючысь.

— Такъ мы ще побачымось,—абы лышъ сказаты що-небудь, звернувся Мыкола до Гали.—Дви чаркы недовго...

— Больше не думаете?—хытро вставывъ Ѳомушка, маючы його слова за façon de parler.

— Конечно, побачымось! — здывувалась Галя. — Жду васъ черезъ четверть часа не больше... Чуете?

Мыкола й Ѳомушка уклонылысь и вже нацилылыся йты, якъ Галя, щось наче згадавшы, хутко поклыкала Ѳомушку.

— Сію минуту!—кынувъ сей Мыколи й пидбигъ до неи.

— Пожалуйста тамъ подъ вліяніемъ паровъ еще не проболтайся...— прошепотила Галя.—Я этого не хочу... Слышишь?

— Боже сохрани! И языкъ прикушу!

Digitized by Google

— Ну, иди.

„Мабуть просыть, щобъ не дававъ мени пыты багато, — думавъ тымъ часомъ Мыкола зъ нижною подякою.—Голубонька моя мыла!“

— Альонъ!—крыкнувъ Ѳомушка, пидходячы до його и прямуючы просто въ йидальню.

III.

А въ йидальни картына зоставалась та сама, тилькы трошкы видминылася: въ кутку биля дверей, що велы до спальнои, замисть трьохъ стильцивъ, стоявъ невелыкый стилъ. Той стилъ, мета для сиренькыхъ свидкивъ винта, спокуса для сумырныхъ салопныць и розвага нещаслывымъ у картахъ, накрытый бувъ билою скатертю и такъ тисно заставленый выпывкамы й закускамы, що, здавалось, маковому зерну нигде було впасты.

— Куда это?—зупынывъ ихъ Сухобрієвъ.

— На „репетицію“!—весело одповивъ Ѳомушка, кываючы на стилъ, якому самъ Еремей Афанасьевычъ давъ таке назвысько.

— Какъ? И Николай Степановичъ?

— А что жъ!—жваво, але якось роблено засміявся Мыкола...—Нужно выпить!

— А вы жъ умѣете?

— Ого!

— Да гляди мнѣ тамъ, надрызгайся, какъ конь,—не повертаючы головы видъ картъ, невдоволено промовывъ дидусь, батько Ѳомушчынъ.—Для-ради торжества...

Мыколи зовсимъ ніяково стало.

— Не бойтесь!—заспокоивъ батька Ѳомушка.—Не маленькій... „Малый не дуракъ, знаю сладить съ кѣмъ и какъ!“ Идемте, Николай Степановичъ!

Мыкола поспишывъ одійты.

— Разрѣшили, значитъ?—звернулась до його Варвара Карповна, колы той проходывъ биля неи.

— Да, немножко... Хе!

— И прекрасно, и прекрасно!—похвалыла вона.—А то держитесь такимъ постникомъ, что ужасъ.

— А вотъ мы сейчасъ!...—хытнувъ Ѳомушка до стола головою и клацнувъ пальцямы.

Стилъ на радисть Мыколи стоявъ оддаликъ усихъ, такъ що якъ тыхо говорыты та ще систы спыною до салопныць, то воны не моглы ничого ни побачыты, ни почуты, хочъ бы вытягувалы шыи, якъ гусы.

Digitized by Google

„Але становыще все-такы паскудне,—думавъ Мыкола, сидаючы за стилъ и почуваючы на соби погляды й салопныць, и всихъ.—Николы не пывъ, удававъ святого и... Ехъ!“

— Я думаю, спервоначалу простой?—звернувся до його Ѳомушка, беручысь за графынчыкъ уже надполовыненый.—Какъ то, знаете...

— Все равно!

— И я такъ думаю... Ну, Боже благослови... Охъ, чуть не разлилъ... Ну-съ... За ваше здоровье!

Мыкола одразу перехылывъ и проты воли здригнувся. Пекуча течія якось гостро пройшла по горлу й розлылась вогнемъ по всьому тили. Одразу страшенно схотилося йисты.

— Селедочки, Николай Степановичъ!—прысунувъ тарилку Ѳомушка, вытыраючы губы. Мыкола жаденно вхопывся до „селедочки“.

— Послѣ первой не закусываютъ,—налываючы зновъ, прывитно всмихнувся Ѳомушка, самъ справди не закусюючы.—За ваше здоровье!

— За ваше также!

„Правду кажуть, що друга йде вже легче!“—всмихнувся про себе Мыкола, смаковыто уплитаючы оселедця и скоса подывляючысь на смачну шынку, яку вже намазувавъ гирчыцею Ѳомушка. Оселедець дійшовъ до краю, але йисты ще нибы дужче захотилося.

„Хиба ще одну выпыты, та шынкы зйисты?“—подумавъ Мыкола, одкыдаючысь назадъ.

— Что жъ вы, Николай Степановичъ?—хытнувъ на закускы Ѳомушка.—Ветчинки?

— Нѣтъ, спасибо, довольно...

— Что?!—злякався той.—Довольно? Больше и не выпьете?

— Не могу...

— Да не можетъ быть?! Еще одну, Николай Степановичъ!

— Ещѐ одну?—вагаючысь, перепытавъ Мыкола и подывывсь на шынку.—Хм... Ну, давайте еще по одной!

„Вона жъ не брала зъ мене слова, що я тилькы дви выпю... Вона думала, що я самъ боюсь бильше двохъ выпыты,—заспокоювавъ себе Мыкола, дывлячысь, якъ чыста, прозора цивка горилкы лылась у чаркы. Не вставаты жъ голодному!“

— Вотъ и... великолѣпно!—радисно говорывъ Ѳомушка,—а то „не могу“. Я уже испугался... За ваше здоровье!

— Мнѣ такъ пріятно съ вами...—глытнувшы на-швыдку шматокъ хлиба, додавъ винъ.—Вы такіе всегда... какъ бы вамъ сказать... скромные... Вы не обижайтесь, что я такъ говорю... Я, знаете, просто говорю, необразованно...

Мыкола вспокійлыво хытнувъ головою, не маючы спромогы сказаты словомъ.

Digitized by Google

— Въ гимназіи... что жъ я тамъ? со второго класса выгнали... Необразованный.

— Пустяки!—муркнувъ, плямкаючы, Мыкола.

— Что?... Извините, я не разслышалъ.

Мыкола ковтнувъ и промовывъ:

— Я говорю, что и безъ образованія есть люди честные и порядочные.

— Ну-да,—згодывся Ѳомушка.—Но, знаете, образованный человѣкъ... все-таки... какъ-то...

— Ну-да, конечно...

Розмову имъ перебывъ якыйсь студентъ, який хутко выйшовъ изъ спальнои, пидійшовъ до столу й налывъ соби чарку. Выпывшы, винъ схопывъ шматокъ шынкы, вщипнувъ хлиба и, прожовуючы, звернувся до ныхъ, якъ до знайомыхъ:

— Лихо придумано сіе: послѣ каждаго проиграннаго рубля хоть выпить можно... Д-да...

— Много проиграли?—спытався Ѳомушка.

— Еще одинъ и будетъ десятка.

— Ого!

— Д-д-да!... Хм... Ну, нужно идти!

— Это самый лучшій игрокъ на билліардѣ. Здорово играетъ!—промовывъ Ѳомушка.

— Вы знакомы съ нимъ?

— Нѣтъ, видалъ, да и пилъ когда-то съ нимъ „у Гаврюшки“.

Мыкола хотивъ спытаты, щó се за „Гаврюшка“, але пидійшовъ як-разъ самъ „принципалъ“, потыраючы вуса й готуючысь выдымо до „вонзенія“. Мыкола наготовывся видповидаты.

— Ну? Какъ дѣла?—звернувся Сухобріевъ.—Выпивахомъ?

— Да,—видповивъ Мыкола.—А вы уже окончили игру?

— Нѣ-ѣ-ѣтъ... А ну-ка-сь, налей-ка мнѣ, Ѳомушка... Роберокъ только окончили... А вы что жъ не боитесь уже? Хе-хе-хе!... Полнѣй, полнѣй лей... Нагвозди-ка мнѣ грибка... Ну, а себѣ и Николаю Степановичу? Эхъ, ты!

— Нѣтъ, я уже довольно,—почавъ бувъ Мыкола, але „принципалъ“ зробывъ таку ображену и здывовану физіономію, що Мыкола ажъ злякався своихъ сливъ.

— Со мной не хотите?—нарешти промовывъ Сухобріевъ. То есть, просто не хотите? Очень даже это мнѣ пріятно!

— Господи!—скрыкнувъ Мыкола,—да я съ удовольствіемъ, я только хотѣлъ сказать, что я уже и такъ выпилъ...

Digitized by Google

— Въ такомъ разѣ, Ѳомушка, подноси!—звеливъ „принципалъ“. Ѳомушка зъ велыкою охотою пиднисъ Мыколи й самъ узявъ чарку въ рукы.

— Есть!—вытягнувсь винъ по-матроськы.

— Ну-съ!—пиднявъ злегка чарку Єремѣй Афанасьевычъ и моргнувъ. Вси, наче по команди, задерлы головы, опустылы рукы, крякнулы и кынулысь до закусокъ.

— А теперь и до свиданія!—втерся „принципалъ“ Мыколыною серветкою.—Партньоры уже сердятся...

Мыколи зробылось легче, якъ винъ пишовъ. И легче, и якось тепло, й навить якесь прыємне почуття стало розливатысь по всьому його тилу.

„А ій-Богу, добре!“—подумавъ винъ и, одкынувшысь на спынку стильця, подывывся на Ѳомушку. А Ѳомушка ажъ сявъ.

— Хорошо!—промовывъ Мыкола.

— Въ самомъ дѣлѣ?—пидхопывъ радисно Ѳомушка,—а я знаете, думалъ, что вамъ со мной скучно будетъ... Вы такіе серьезные всегда... Думаю, скучно будетъ... А, можетъ, пивца выпьемъ?—закинчывъ винъ зъ радощивъ.

— Пивца?—протягнувъ Мыкола и почувъ, що й „пивца“ не погано бъ выпыты.—А есть?

— Ого! Какъ можно, чтобъ не было? Есть .. Вотъ!—нахылывся Ѳомушка и вытягнувъ з-пидъ столу пляшку.—Калинкинское!

— Давайте его сюда!

Пыво запынылось въ довгенькыхъ склянкахъ и наче засміялось до Мыколы.

„А ій-Богу добре!—зновъ подумавъ винъ, почуваючы, якъ настрій його робыться все кращымъ и крацымъ.—Що добре, то добре!“

Выпылы.

— Мнѣ Анна Ивановна говоритъ,—почавъ Ѳомушка:—„Николай Степановичъ хотятъ выпить и просятъ васъ къ себѣ за компанію“. Думаю: удивленіе просто! Почему такъ? Почему я, а не другой кто?

— Да вы мнѣ нравитесь, вотъ и все,—пояснывъ йому Мыкола. Ѳомушка ажъ засміявся видъ задоволення и, трохы навить засоромывшысь сього смиху, поспишывъ налыты ще по склянци. Выпылы зновъ.

— Да...—зновъ почавъ Ѳомушка, бажаючы, якъ выдно, побалакаты зъ Семенюкомъ по щырости.—Сказать бы, пригласилъ меня какой другой студентъ, я бы ничего, потому я съ студентами всегда, и это мнѣ не удивительно. Но вы... Если-бы другой, такъ я прямо подумалъ бы, что, значитъ, либо денегъ занять хочетъ, либо къ пѣвицамъ поѣхать на мой счетъ желаетъ. Потому какой я имъ товарищъ? Если бы, скажемъ, у меня не стало сразу денегъ, рази бъ они были со мной такъ, какъ

Digitized by Google

теперь? Да, какъ разъ! Они думаютъ, что я этого и не вижу. Ха-ха-ха! А я вижу это отлично...

„Та винъ не такый справди й дурный“,—подумавъ Мыкола.

— Да только я такой, знаете, человѣкъ, что сердиться не могу. Вотъ хоть бы примѣромъ взять, я женюсь... Невѣста моя...

— Вы женитесь?—здывовано скрыкнувъ Мыкола.

— Да,—здывувався и Ѳомушка.—А что такое?

— Да ничего... Но... сколько вамъ лѣтъ?

— Мнѣ? А вотъ мѣсяца черезъ два будетъ двадцать. Черезъ два года на призовъ... Молодой? Да?... Пустяки! Тутъ не то... Тутъ... Вотъ я же говорю: они думаютъ, будто я ничего не замѣчаю. Напримѣръ, моя невѣста... Ну, что тутъ? Вѣдь я отлично знаю, что она выходитъ не за меня, а за мой капиталъ... Отлично вижу!

— И женитесь?

— И женюсь... А почему женюсь? Потому что нужно... А почему нужно? Потому что... да потому что... согрѣшилъ. То есть, если ужъ правду говорить, то я тутъ, вотъ вамъ крестъ святой, прямо таки не виноватъ! Видите-ли... Я передъ вами скрываться не буду... Да и что толку? Все равно скоро всѣ знать будутъ... Но главное что тутъ, дакъ это, будто, выходитъ, я виноватъ. А если пошло дѣло на откровенность, то вотъ какъ передъ истиннымъ Богомъ, не виноватъ, нисколько! Ну, скажите сами, могу ли я порядочной барышнѣ сдѣлать такое? Съ нѣвицей тамъ, или какой другой, дакъ мнѣ наплевать, но чтобъ, значитъ, съ барышней въ такія дѣла... Да я и не осмѣлился бъ...

— Но фактъ!...—засміявся Мыкола.

— А фактъ есть!—пидхопывъ Ѳомушка.—„Вотъ тутъ то и есть запятая,“—засміявся винъ.—Это есть такіе подходящіе куплеты. Да!... А вѣдь я отлично знаю, что она все это устроила, чтобъ выйти за меня... Барышня она бѣдная, семья большая. А у меня капиталъ отъ бабушки... да и у отца...

— Но позвольте!—скрыкнувъ Мыкола,—вѣдь это же идіотство... Вы простите, что я такъ...

— Ничего, ничего, не безпокойтесь...

— Вы знаете, что она выходитъ за ваши деньги и—женитесь!

— Ну, а что жъ я долженъ дѣлать?... Спервоначалу я просто не думалъ объ этомъ, а когда она стала мнѣ говорить, чтобъ я, значитъ, женился, дакъ что жъ мнѣ оставалось дѣлать? Выходитъ, ежели бы я отказался, что я подлецъ. А я этого не желаю. Спервоначалу, было, и папаша и руками, и ногами—не хочу да не хочу: она, молъ, безкапитальная. А послѣ, какъ я ему, значитъ, выставилъ все какъ слѣдуетъ, онъ и испугался скандала. Нѣтъ, тутъ ужъ пропало... Вотъ только они все спѣшатъ, а мнѣ... еще не хочется... Еще, знаете, погулять хочется

Digitized by Google

Потому я такъ разсуждаю себѣ: ежели я женюсь, значитъ, ужъ къ пѣвицамъ—панихида! Ужъ не поѣдешь. Потому я сужу такъ: ежели я человѣкъ необразованный, грубый, я, значитъ, долженъ хоть въ супружествѣ держать себя честно. Правда?

— Совершенно вѣрно!—згодывся Мыкола.—Но вы вѣдь не принимаете того во вниманіе, что если она выходитъ за деньги, то она же измѣнять вамъ будетъ!

Ѳомушка ничого не видповивъ и почухався.

— Хмъ... Видите-ли...—почавъ винъ, мнучысь.—Тутъ такое дѣло... Видите-ли, она мнѣ и теперь уже измѣняетъ...

— Какъ?!

— Такъ... Просто... Со мной, значитъ, и съ другими. Она, положимъ, баба горячая, огонь, но... все жъ таки... Вотъ я хотѣлъ съ вами поговорить... Потому считаю, что вы мнѣ это скажете, какъ слѣдуетъ, не такъ, какъ тѣ...—хытнувъ винъ головою на витальню, зъ якои долиталы згукы музыкы й танцивъ.

„А Г'аля?!—вмыть пронеслось у Мыколы.—Чекає, мабуть... Фю-фю-фю!“

Але йому було такъ гарно, спокійно и тепло-тепло, що навить поворушытысь важко було.

„Ну, все одно вже пропало! Вже бильше п'ятнадцяты хвылынъ пройшло... Договорыть свою епопею та й пиду“.

— Съ ними рази можно поговорить... Выпить, къ пѣвицамъ...

— Но позвольте!—засміявся Мыкола,—откуда жо вы меня знаете? А если и я такой?

— Э, нѣтъ!—твердо хытнувъ головою Ѳомушка.—Ни за что вы не такой! Потому я васъ знаю...

— Но откуда?

— А помните, какъ вы разъ говорили про бѣдныхъ и всякое такое у Лиды Еремѣевны въ комнатѣ? Я смотрѣлъ тогда на васъ... Э, нѣтъ, я ужъ вижу... Вотъ если бы вы мнѣ посовѣтовали...—закинчывъ винъ, благаючы.

— Хм...—знызнувъ плечыма Мыкола.—Что же я вамъ въ этомъ случаѣ могу посовѣтовать? Если бы я хоть зналъ ее... Кто она такая?

Ѳомушка зновъ почухався.

— Вотъ такъ исторія... Хм...—забурмотивъ винъ, щось, якъ выдно, згадавшы.

— Въ чемъ дѣло?—спытався Мыкола.

— Да дѣло въ томъ, что нельзя говорить, кто она такая и когда женюсь... Секретъ.

— Секретъ?—здывувався Семенюкъ и мало не розсміявся.—Тайна? Да?

— Да не тайна, чортъ побери!—крутнувъ зъ досадою рукою Ѳомушка,—а... далъ слово не говорить! Тутъ цѣлая исторія. Прямо не

Digitized by Google

поймешь... Вы не сердитесь, право, я бы сказалъ вамъ, но далъ слово. А я разсуждаю такъ: ежели я человѣкъ необразованный и грубый, скверный со всѣхъ сторонъ, то надо, чтобы у меня хоть что-нибудь было хорошее. Правда? Вотъ я ежели дамъ кому слово, то уже—пани-хида! Сдержу хоть бы что!... Право, вы не подумайте чего, что, можетъ, это я все вру, чтобъ съ вами побесѣдовать, потому я это могу... Ей Богу, все это говорилъ по душѣ...

— Да я вѣрю, вѣрю вамъ!—поспишивъ заспокоиты його Семенюкъ и засмiявся. Йому хотилося чогось смiятысь зъ усього: и зъ салопныць, и зъ винтеривъ, и зъ Ѳомушкы, и навить зъ самого себе.

— Да вы все равно скоро узнаете сами, очень скоро... Тутъ больше папаша все. Ему это такъ захотѣлось. А мнѣ бы чѣмъ дальше, тѣмъ лучше... Она, положимъ, то-же секретничаетъ. Словомъ, ерунда, я вамъ скажу!—махнувъ винъ рукою.—Такое дѣлается, что и самъ Соломонъ, жидовскiй мудрецъ, не разобралъ бы, ей Богу!

„Каламутыть якась... Сашенька-Машенька, душенька-Настасенька,—проспивалось у Мыколы,—купецкая дочь“.

— Образованная она?—голосно спытавъ винъ,—или и этого нельзя говорить?—и засмiявся.

— Нѣтъ, можно!—засмiявся добродушно и Ѳомушка.—Такъ чтобы, какъ слѣдуетъ,—скрывывся винъ,—значитъ, по всѣмъ наукамъ... не могу сказать... Была въ гимназiи... Да мы съ ней про образованiе мало говоримъ. Она тамъ имѣетъ какого-то дядю, дакъ онъ ей даетъ читать какiя-то ученыя книжки... Богатый, говоритъ, я его не знаю самъ. Дакъ она, чтобъ, значитъ, добиться у него милости, какъ будто читаетъ эти книжки, а на самомъ дѣлѣ онѣ лежатъ у меня на квартирѣ, пока ей нужно видѣться съ дядей... У меня, знаете, есть совсѣмъ отдѣльная квартирка, собственно, значитъ, для любовныхъ свиданiй,—додавъ винъ, усмихаючысь.—Тамъ, бываетъ, она иногда у меня и день, и ночь сидитъ... Разъ три дня пробыла... И мать знаетъ. Смѣемся мы, бывало, съ этихъ книжекъ. Конечно, и географiю учила, и другое тамъ... А такъ чтобъ очень...

— Значитъ, она баба бойкая!—весело скрыкнувъ Мыкола.—И васъ опутала, и дядюшку колпачитъ, ха-ха-ха! Ей Богу, вы чудакъ большой!

Мыколи все бильшъ та бильшъ хотилося смiятыся, смихъ такъ и вырывався у його зъ грудей, розкочуючысь по ныхъ, якъ жыве срибло. Щокы злегка укрылысь рум'янцемъ.

— О, ловкая баба!—згодывся тежъ весело и Ѳомушка.—Я вамъ говорю, такая баба, что... угу!—винъ навить головою крутнувъ.—А вотъ какая она... можно сказать, сладострастная, распутная... Что она только выдѣлываетъ, ежели бы вы знали!... Пѣвица такого не сдѣлаетъ!... А вотъ, если бы она отказалась выйти за меня, кажись, не знаю, что съ

Digitized by Google

собой сдѣлалъ бы... Или запилъ бы мертвую, или повѣсился на желѣзномъ крючкѣ!

— А скорѣе бъ запили? Да?—зареготався Мыкола. Ѳомушка й соби не выдержавъ.

— Ахъ, вы комикъ, комикъ!—ударывъ його по плечи Мыкола, ажъ хытаючысь одъ смиху.—Жаль мнѣ васъ, чудака этакого! Славный вы все-таки малый!

— А мнѣ, вы думаете, не жаль себя?—скрыкнувъ Ѳомушка.—Жаль до слезъ просто! И посовѣтоваться не съ кѣмъ... Вотъ, спасибо вамъ, вы все-таки... Если-бы я смѣлъ,—додавъ винъ трохы несмилыво,—предложить вамъ...

— Съ удовольствіемъ, Ѳомушка, съ удовольствіемъ!... Вы не обижаетесь, что я васъ Ѳомушкой называю?

— Нѣтъ, нѣтъ, напротивъ. Я хотѣлъ васъ просить выпить на брудершафтъ... Въ знакъ, значитъ, памяти...

— Ха-ха-ха!—засміявся Мыкола.—Да съ превеликимъ удовольствіемъ. На „ты“, значитъ?

— На „ты“, на „ты“!—радисно пидхопывъ Ѳомушка.—Я думаю, бѣленькой?—повернувся винъ до Мыколы.

— Все одно!

— Больше, знаете, торжественности!

И хоча у Ѳомушкы рука вже трохы тремтила, але чарки булы налыти майстерно.

— Теперь рука за руку?—спытавъ Мыкола, беручы чарку.

— Да.

Выпылы, вытерлы поважно губы й поцилувалысь.

— Ну, теперь иди къ чорту!—вылаявся Ѳомушка брудершафтнымъ звычаемъ. Хочъ Мыколу се трохы й непрыемно... ущипнуло, але винъ тилькы засміявся й почавъ закусюваты.

Ся чарка пройшла вже не такъ легко, вона була якась холодна, гирка и дуже смердила сывухою. Мыкола ажъ здрыгувався, прыслухаючысь, якъ горилка вже не грила, не нижыла, а якось давыла и непрыемнымы хвылькамы розкочувалася въ середыни. Сміятыся вже не хотилось, хотилось тилькы якъ-небудь скынуты зъ лоба якесь нибы покрывало, що наче обгорнуло йому голову й тисно давыло ім.

„Не треба було бильше пыты,—пробигла у його думка.—Погано... Треба пыва выпыты, може освижыть“.

— Есть еще пиво?—звернувся винъ до Ѳомушкы.

— Пиво?—схопывся той заразъ же.—Есть! Тутъ подъ столомъ цѣлый погребъ. О!

Мыкола жадибно выпывъ и справди нибы освижывся.

— Хорошее пиво!—похвалывъ винъ.

Digitized by Google

— Да, это прекрасное пиво,—згодывся Омушка й замыслывся. Очи нята йому трохы зачервонилыся й посоловилы, губы трохы одвыслы, выдно було, що не тилькы пыво, але й горилка була „прекрасная".

И зновъ обыдва замыслылысь.

— Малоросса!... Малоросса!... Украинца!...—вмыть зачулось голосно въ витальни. Мыкола ставъ прыслухатысь.

— Малоросса! Малоросса!—почулось уже въ дверяхъ и де-килька студентивъ, панночокъ и цивильныхъ сюртукивъ прямувало вже до ныхъ.

— Коллега, козачка!—зразу звернувся до Мыколы якыйсь незнайомый студентъ и навить подавъ бублыкомъ руку.

— Да я не танцую, господа!—засміявся Мыкола.

—Ну, ну! Нечего: вы малороссъ... Вы не должны отказываться!—заторохкотила якась панночка, ще, якъ здавалось Мыколи, знайома йому.—Это вашъ національный танецъ! Какой же вы малороссъ, если не умѣете танцевать козачка! Стыдно, стыдно!

Мыколи зновъ захотилося сміятысь и... навить танцюваты.

„А отъ же визьму и покажу вамъ!"—подумавъ винъ и ришуче вставъ, сміючысь. Але ногы чогось сталы якъ дерев'яни, нибы чужи и якось чудно пересовувалысь зъ мисця. Винъ хытнувсь и схопывся за „коллегу".

— Осторожно, коллега!—пиддержавъ його той.—Хотя на кораблѣ качка большая, но нужно носъ держать по вѣтру.

— Ничего, ничего!—заспокоивъ його Мыкола.—Это пустяки! Вы, можетъ быть, думаете, что...

— Ничего я не думаю,—перебывъ йому „коллега", ведучы пидъ руку й направляючы до дверей.—Все благополучно, и мы будемъ танцевать!

„Ій-Богу, воны думають, що я п'яный!"—ажъ скрыкнувъ про себе Мыкола и ся здогадка ще бильше звеселыла його.

— Потомъ вы намъ споете что-нибудь изъ малорусскаго,—щебетала панночка, йдучы поручъ. Всѣ малороссы хорошо поютъ... А сначала протанцуете козачка!

„Я вамъ такы й покажу, якъ треба танцюваты"!..—думавъ Мыкола, веселымы, добрымы очыма дывлячысь на всихъ. И таки воны йому здавалысь уси мыли, хороши, добри та щыри, що такъ бы взявъ та й обцилувавъ усихъ.

— Кругъ! кругъ!—закрычало де-килька голосивъ, якъ тилькы увійшлы вси до залы. Вси заразъ же почалы посуватысь до стинъ, розчыщаючы шыроке мисце по середыни.

— Господа!... Будьте добры!... Кругъ, кругъ! Станьте къ стѣнамъ!—крычалы й бигалы якись два студенты.

„Той, здается, дирижеръ"—подумавъ Мыкола, слидкуючы за однымъ.

Digitized by Google

— Господа! Нельзя же такъ. Виноватъ... Коллега, пожалуйте!..

Мыкола выйшовъ на середыну, зъ дытячою якоюсь усмишкою подывляючысь на всихъ и сылкуючысь найты Галю. Але ии щось не выдко було.

— Пожалуйста, козачекъ!.. Запорожскій!—крыкнувъ одынъ изъ дирижеривъ до таперши й пидбигъ до Мыколы.

— Ну?—хытнувъ винъ головою на середыну и злегка взявъ його за рукавъ.— Ужарьте-ка!

Піанино загремило.

„Ехъ, матери його ковинька!—весело пронеслось у Мыколыній голови,—я вамъ покажу, якъ украинци танцюють!"—И ніймавшы тактъ, стукнувъ, ударывъ ногою и наче сылою якоюсь понисся у танци. Черезъ хвылыну винъ уже ничого не бачывъ и не чувъ, кримъ якогось жовтого свиту въ очахъ и бадьорыхъ, палкыхъ згукивъ козака. А черезъ де-який часъ добре винъ и сього вже не бачывъ и не чувъ, а тилькы почувавъ, якъ голова горила й наче ии ще мицнише хтось обгорнувъ покрываломъ; почувавъ, якъ серце то холодило, то завмирало, ногы ось-ось збиралысь пидигнутыся й лышыты тило безъ пидпоры. Не чувъ винъ и не бачывъ, якъ по зали замисть выкрыкивъ дывування зъ його та бадьорыхъ оплескивъ нисся вже спершу прытышеный смихъ, а подекуды й голосный регитъ. Винъ ще разъ зробывъ „мыслите" и, посковзнувшысь, шыроко розтягнувся на пидлози. Піанино змовкло и регитъ ще дужчою хвылею розлигся по зали.

— Вотъ тебѣ и козачекъ! ха-ха-ха!

— Не вытанцевалось!

— Не мѣшайте, пусть отдохнетъ!

— Ха-ха-ха-ха!

До Мыколы пидбигъ Ѳомушка и, смiючысь, ставъ пидводыты його, ще бильше додаючы смиху своимы недоладнимы сылкуваннямы. Мыкола трохы пидвився и, блидый, зъ посыплымы губамы, дывывся на всихъ, жалисно и крыво всмихаючысь.

— Но это... Это просто подлость, гадость!—вмыть выступыла на середыну Галя червона, зъ блыскучымы очыма и чымсь дыкымъ и злымъ въ губахъ.—Подло смѣяться! Подымите его сейчасъ же! Слышите!

Вси здывовано подывылысь на неи й де-килька „коллегъ" кынулось до Мыколы й пиднялы його.

— Спа...сы...би...—ледве вымовывъ винъ до Гали, пиднимаючысь и держучысь за Ѳомушку.—Голова тро...хы закру...закрутылась.

И хотивъ усмихнутысь, але такъ скрывывъ побилили губы, що „коллегы", яки збиралыся вже пырскнуты зъ „закру...закрутылась", тилькы нахылылы головы, а де-яки одвернулысь.

Digitized by Google

— Куда же его?—спытався одынъ зъ тыхъ, що пиднялы, ни до кого властыво не звертаючысь.

— На воздухъ! на дворъ!.. освѣжиться!—зразу вси взяли участь.— Пусть освѣжится!... Дождикъ...

— Нѣтъ, на холодѣ хуже!

— Разскажи своему дѣду!

— Воды ему!

— Это танцы. Въ голову ударило...

— Кофе съ лимономъ!

— Нашатырнаго спирту!.. Есть нашатырный спиртъ?

— На воздухъ, на воздухъ!

„Освижытысь, освижытысь“ зъ мукою думавъ и Мыкола, почуваючы, якъ щось важке-важке то набигало зъ жывота на груды, то видходыло, то зновъ набигало, вкрываючы лоба холоднымъ потомъ, и зновъ одходыло, кыдаючы въ огонь.

— Вотъ тутъ на крыльцѣ ему хорошо будетъ!—злегка опускаючы Мыколу на схидци кганку, промовывъ Ѳомушка.—Дождикъ освѣжитъ.

Мыкола жаденно потягнувъ у себе свиже, вохке повитря, але заразъ же почувъ, якъ голову здавыло наче здоровеннымы общенькамы й тило все зимлявило и вкрылося холоднымъ потомъ. Сылы падалы.

— Что вы, коллега, спать хотите?—пиддержавъ його одынъ зъ „коллегъ“, бачучы, що Мыкола зовсимъ хылыться на бикъ, безсыло хылытаючы головою.

— П...по...га...но...м...ме...ни,—ледве вымовывъ Мыкола,—тяжко...

— Спать? Да?.. Да онъ спать хочетъ!—звернувся „коллега“ до другого.—Бери, поведемъ, пусть заснетъ... И накачался же!.. Осторожно, осторожно... Что говорите? Спать? да?... Хорошо, хорошо сейчасъ ляжете. Отворяй двери!

— Что онъ?—зустрылы ихъ пытаннямы.—Не хочетъ сидѣть?

— Спать хочетъ... Дайте дорогу, господа... Клади на кровать... Васька и на полу поспитъ... Ноги ему положи на кровать, неудобно же такъ.

— Можетъ, раздѣть его?

— Нѣтъ, и такъ заснетъ...

„Спаты, спаты, спаты,—крутылося въ Мыколыній голови зъ невымовною мукою.—Спаты, спаты, щобъ не чуты сього гаму въ голови, не почуваты сього завмирання та холодного поту.

— Это хохликъ такъ?—увійшовъ хтось новый.—Ай, бѣдняга! А еще идеалистъ!

— Да, идеально клюкнулъ!—одповивъ якыйсь поважный голосъ.

— Ха-ха-ха!

Digitized by Google

„Нехай, нехай сміються... Все одно, все одно... Тилькы щобъ заснуты, щобъ не давыло, не давыло. Заснуты, заснуты"—крутывся Мыкола гарячою головою по подушци, заразъ же нагриваючы одне мисце й шукаючы другого холоднишого. А питъ лывся наче зъ повитря, въ грудяхъ завмирало, то холодіючы, то непрыємно палаючы, тило лежало, якъ побыте, самъ винъ наче то валывся въ якесь чорне провалля, то пиднимався на якись надзвычайни высокости.

— Украина моя бидна, ой-ой-ой-ой!—заголосывъ хтось надъ Мыколою,—напыла-а-ся бидна-а... А вѣдь сначала ловко танцевалъ, каналія! Даже разбирало! Потомъ ужъ сталъ кренделя вязать... Разобрало украинца... Ишъ!

— Что онъ—спитъ? Можетъ, слышитъ?

— К-кой чортъ! Куда ему тамъ слышать!.. Эй, коллега!.. коллега!

„Нехай сміються, нехай говорять... заснуты, заснуты... Хочъ на хвылыну жъ заснуты!" важко дыхавъ Мыкола, прытуляючы нечуственного лоба до холоднои стины.

— Дядько!.. Дядько хохолъ!.. Украина!.. Спитъ!

— Ну, оставь его, пусть спитъ... Идемъ! А то еще разбудимъ себѣ на горе.

— Это, положимъ, вѣрно!

— Удивительно, какъ онъ еще „по Фридрихштрассе не прошелся"...

Потроху вси выйшлы и въ кимнати стало тыхо.

„Не можу... не можу...—мучывся Мыкола. Його перекыдало, голову давыло, ногы поробылысь якись важки-важки, мовъ на ныхъ гыри почеплено. — Хай усе пропада... Хай Галя сердыться... Хай!... Тилькы заснуты, заснуты!.. Стина холодниша... голову внызъ... Треба думаты щось... Ни, ничого не думаты. Голову внызъ, внызъ, внызъ"...

А въ зали такъ само гремило піанино, крутылыся пары й смихъ гучно розбигався по покояхъ.

Заклавшы голову въ самый кутокъ лижка, розкыдавшы рукы й ногы, на прывелыку сылу Мыкола заснувъ.

А пары все крутылысь.

Прыбигалы „коллегы", глузувалы, шарпалы, выходылы зновъ, а Мыкола спавъ, важкымъ, мицнымъ сномъ спавъ. Вже й пары пересталы крутытысь, затыхло піанино, вже загремилы тарилкы въ йидальни, а Мыкола все спавъ, тяжко, мицно спавъ. И снылось йому... Якась маленька хатынка уся въ шпалерахъ зъ напысамы: „Калинкинское, калинкинское". Въ одному кутку груба, а биля неи дижка зъ солонымы огиркамы. Коло дижкы сыдыть била, рум'яна, товста „Сашенька-Машенька, душенька-Настасенька" и йисть книжку, на якій золотымы литерамы напысано: „ученая книга сочиненія Лермонтова". Мыколи чогось робыться страшно-страшно, ажъ морозъ по-за шкурою йде. А з-за грубы

Digitized by Google

выглядає Ѳомушка и крычыть: „Необразованный, необразованный!“—„Молчать! Это подло!“—накыдається на його Сашенька и, схопывшы Мыколу за голову, кусає йому носа. „Ты мой! мой!“—крычыть вона йому и Мыкола почуває, якъ нисъ йому бильшає, бильшає й вже осъ-ось сягне до плеча Гали, що якось изробылася зъ Сашенькы. „Се погано,—дума винъ,—пипъ винчаты не зможе“. „Плевать, каже Галя, плевать! Глафира Кондратьевна имѣетъ свой домъ, она повѣнчаетъ“. Глафира Кондратьевна скыдає свій очипокъ и натягає йому на голову, и Мыкола почуває, якъ щось холодне котыться йому по спыни, по грудяхъ и розлывається по всьому тили. „Се благодать“—дума винъ. „Уррра!“—розкочується по церкви й Мыкола бачыть радисни лыця шаферивъ. А з-за колоны выгляда Ѳомушка и крычыть: „А я васъ не боюсь, потому я необразованный“—„Уррра!“—зновъ гукають дружкы. Мыкола схоплює Галю й почына цилувать іи руку, іи саму. А губы та рукы Галини холодни, якъ крыга, и се ще бильшъ подобається Мыколи. „Уррра!“—не стыхає гукъ.

Мыкола прокынувся.

— Уррра!—загремило зъ йидальни. Мыкола опам'ятався: въ рукахъ и пидъ губамы у його була холодна, зализна штаба зъ лижка.

— Уррра!

Мыкола сивъ.

„Що таке?“ подывыся винъ на себе, навкругы и на лижко. И згадавъ.

„Господы! якый соромъ, якый соромъ!—схопывъ винъ себе зъ одчаемъ за голову.—Напывся! Напывся, якъ бындюжныкъ, собака!.. Вынеслы... Сміялысь... „Малороссъ, украинецъ“... Глузування пшютивъ!.. А вона?.. Вона чыста, свята... Вона не плюне теперъ у мою гыдку, п'яну пыку?

Винъ скажено здушывъ голову й завмеръ. Щокы йому палалы зъ сорому, въ голови гудило, а на серци була якась безсыла, холодна безнадійнисть и почування чогось страшного.

„Тикаты, тикаты до-дому!—вмыть схопывся винъ и почавъ нервово застибаты кгудзыкы, що, мабуть, порозстибалы, якъ выносылы.—Тикаты, щобъ нихто й не бачывъ мене!“...

„Ни!—раптомъ зупынывся винъ.—Побачять зъ йидальни й поклычуть... Що жъ робыты? що жъ робыты?“

Винъ зъ одчаемъ подывывся навкругы й безсыло сивъ на лижко. Въ йидальни чогось трохы стыхло, потимъ де-килька голосивъ вмыть заговорыло разомъ и нарешти почувся басъ Ѳремея Афанасьевыча:

— Такъ разбудить его, что жъ тамъ!

У Мыколы страшенно завмерло серце.

Хтось тыхо щось сказавъ, голосъ нибы жиночый.

Digitized by Google

— Вотъ пустяки! Разбудить и баста!

„Мене!“—зъ жахомъ пролетило въ Мыколыній голови. Винъ схопывся, зашамотався, пидбигъ чогось до дверей, потимъ назадъ и вмыть, щось наче згадавшы, хутко пидбигъ до лижка, лигъ и одвернувся до стины. Серце йому былось невымовно.

Незабаромъ у залі зачулысь чыись швыдки ступни, потимъ у синяхъ и нарешти въ Васиній кимнати.

— Николай Степановичъ!.. Николай Степановичъ!..—заговорывъ Ѳомушка, пидбигаючы до лижка, и раптово затрясъ його за рукавъ.—Вставайте!.. Николай Степановичъ!..

— „Встану, краще встану!—тымъ часомъ думавъ Мыкола,—все одно прыбижять помогачи, почнуть гойдаты на рукахъ.... Встану!“

— Николай Степановичъ!... Вставайте!..

— Ммм...—замурчавъ Мыкола й пидвивъ трохы голову.—Что такое?.. Я спать хочу...

— Вставайте, Николай Степановичъ, нельзя, васъ всѣ просятъ на ужинъ...

— Всѣ?—здывувався Мыкола и повернувся до його.—Чего ради?

— Такъ... нужно...—зам'явся Ѳомушка, якось таемныче всмихаючысь.

— Но для чего?—похмуро спытавъ Мыкола.—Еще смѣяться?

— Что вы!—злякався Ѳомушка.—Да развѣ... Господи! да никто про это и помыслу не имѣлъ... Да развѣ я пошелъ бы звать васъ на такое? Друга?!..

— Да для чего я вамъ?.. Я красный, заспанный, пяный.

— Вовсе нѣтъ! Напротивъ!

— Охъ, что вы мнѣ говорите!

— Ой! Ѳома Лукичъ!—почулося зъ йидальни.

Мыкола перелякався. „Прыйдуть, потягнуть... треба йты!“

— Ну, Николай Степановичъ, идемте! зовутъ!—благавъ Ѳомушка,—всѣ ожидаютъ васъ.

— Идемте,—рушывъ безнадійно Мыкола плечемъ и оглядивъ себе згоры до-нызу. На грудяхъ прылыпло пир'ячко зъ подушкы—винъ знявъ його, глянувъ на пом'яти полы сюртука, махнувъ рукою й выйшовъ зъ кимнаты.

— „Пропадать, такъ пропадать!—понуро ришывъ винъ.—Але чого вси хотять бачыты мене?“—вмыть выскочыло звидкысь пытання.

— Да въ чемъ дѣло, скажите вы мнѣ!—нетерпляче зашепотивъ винъ до Ѳомушкы. Але той наче не дочувъ и зъ тою жъ таемнычою усмишкою поспишывъ у-передъ.

„Щось неповне!“—подумавъ Мыкола й почувъ, якъ серце чогось прыемно-прыемно забылось, хоча заразъ же за сымъ облылося цилымъ моремъ сорому й ніяковосты.

Digitized by Google

Воны вступылы до йидальни.

— А! Какъ чувствуете?—добродушно крыкнувъ Сухобрієвъ.—Садитесь, за вами остановка!

— Сюда, сюда, Николай Степановичъ!—потянувъ його за собою Ѳомушка. Мыкола ничого не бачывъ, кримъ ясного свитла видъ лямпъ, сылы тарилокъ, склянокъ, якыхось голивъ, лыць и рады чогось зъ усима подробыцямы вазу зъ яблукамы и грушамы по середыни стола.

Клипаючы на свитъ очыма, почуваючы на своему „йолопському, нѣяному рыли“ погляды всихъ, винъ поспишавъ за Ѳомушкою, ще бильше дывуючысь словамъ Сухобрієва—„за вами остановка“.

— Вотъ здѣсь!—торжественно показавъ йому мисце Ѳомушка и самъ забигъ и сивъ зъ другого боку.

„Галя!“—ажъ здригнувся Мыкола, тилькы теперъ побачывшы свою сусидку, и зновъ почувъ, якъ серце дуже-дуже забылось.

„Господы! Невже?...—несмило, але наче вогнемъ проризала його мозокъ недокинчена думка.—Ни, ни, не може буты!“...

— Ну-съ, теперь другъ Ѳомы Лукича ужъ есть... Господа!—почавъ бувъ голосно „принципалъ“, але заразъ же зупынывся и звернувсь до Ѳомушкы:

— Ну, теперича можно? А то ещѐ что тамъ...

— Нѣтъ, нѣтъ, теперь можно!—радисно видповивъ той и кынувъ якыйсь загадковый поглядъ на Мыколу.

„Але жъ не може буты!—думавъ Мыкола, не сміючы й поглянуты на Галю.—Вона й не дывыться на мене... Ни, ни!... Але жъ“...

— Въ такомъ разѣ, господа!—зновъ гукнувъ Сухобрієвъ.—Позвольте вамъ... То-есть спервоначалу надо вамъ сказать, что это будетъ для васъ большой, выходитъ, супризъ... а потому ужъ не больно рты раззѣвайте! Д-да!

Мыкола нахылывъ голову й завмеръ. Галя якось нетерпляче повела плечыма и стала мняты серветку.

— Послѣ, значитъ, перваго объявленія жениха и невѣсты... у насъ... то есть, будетъ сейчасъ и второе...

Вси справди здывувалысь.

Мыкола похолонувъ, але те прыемне, що хвылювало въ йому, ще дужчымъ выбухомъ прокотылося по грудяхъ.

„Але се жъ—свынство, се жъ страшенне свынство!—литало у його въ голови.—Якый же я женыхъ?... Хочъ бы жъ упередывъ... „Не будете сердиться, что бы я ни сдѣлала?“—згадалось йому вмыть.—Такъ онъ що! Голубко моя, радисть моя!... Значыть, не сердыться на мене!... Але жъ такый сюрпризъ!... А може ни?“...

Винъ боявся глянуты не тилькы на всихъ, але й на Галю. Винъ тилькы бачывъ скоса, якъ рука ій, що мняла серветку, злегка тремтила.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Ѣней передъ поединкомъ изъ Турномъ.

Малюнокъ В. Корнієнка.

Digitized by Google

Digitized by Google

— Д-да!—тымъ часомъ любовавъ Сухобрiсвъ на здывовани облыччя гостей, що мовчкы, чекаючы, дывылысь на його.

— Д-да!—почавъ винъ зновъ и кынувъ окомъ у той бикъ, де сыдилы Галя, Мыкола й Ѳомушка.—Позвольте вамъ, честные господа, предложить... поздравить... э... другую парочку, которая... э... въ той же... въ томъ же святомъ храмѣ... э... э... приметъ обрученіе...

Винъ ще зупынывся. Мыкола побачывъ, що Галя стала вставать й навить кынула серветку.

„Значыть, вставать?—ще не ймучы соби виры, насмилывся винъ подывытысь на Галю и навкругы. Вси дывылыся въ його бикъ, здывовано й ласкаво—йому здавалось—усмихаючысь и нибы бадьорячы його поглядамы. Галя вже стояла й дывылася просто передъ себе.

„Боиться за сюрпризъ!“—нижно й радисно подумавъ Мыкола и ставъ потыху вставать й соби, сылкуючыся здержаты щаслыву усмишку, що проты воли розлывалась по всьому його лыци.

„Треба серьознымъ буты. Галя жъ серьозна!—доводывъ винъ соби.—Въ такыхъ хвылынахъ торжественнисть повынна буты“.

Але щастя такъ и свитылось, такъ и выбывалось наверхъ.

...— А именно въ какомъ храмѣ, то это въ Кресто-Воздвиженскомъ...—тягнувъ дали „принципалъ“.—Надѣемся, что благородные гости посѣтятъ въ слѣдующее воскресеніе свадьбу моей дочери Лидіи Сухобрiевой и Анатолія Ламазиди и...

Винъ на ментъ зупынывся, кынувъ окомъ у Мыколынъ бикъ—у Мыколы серце зовсимъ завмерло—и скинчывъ:

...— Анны Леванской и Ѳомы Лабазникова!

Зпо-за Гали заразъ же выглянуло биляве, облыте щастямъ лыце Ѳомушчыне й на-швыдку кынуло:

— Я вамъ говорилъ, что скоро!—и сховалось.

„Що?!—ледви не заревивъ Мыкола не-своимъ голосомъ,—Ѳома Лабазниковъ?! Ѳомушка?!“

Винъ дыко, розпачлыво подывывся на Сухобрiева, на старого Лабазникова, що весело смiявся своему „супризови“, на Галю, що, одвернувшысь, стояла спыною до його, на валку людей, що щось крычала, кудысь лизла зъ чаркамы въ рукахъ,—и зразу якось похылывсь, зимлявивъ.

„Такъ що жъ се, Господы! Що жъ се таке?... Якъ же се?...—думавъ винъ, не почуваючы ничого—ни гниву, ни злосты, а тилькы якесь болюче, тяжке нерозуминня.—Що жъ се таке, Боже мiй?! Ѳома Лабазниковъ!“...

— Ур-р-р-а-а!!—вмыть загремило у його надъ вухомъ и валка ще бильше стала товпытысь биля Гали та Ѳомушкы, ще дали видпыхаючы його до дверей.

Digitized by Google

„Але жъ на вищо все те було?... Сьогодни на вищо?... Любыть же... „Будешь мой!“... Що жъ се, що жъ се, Господы?“...

Въ ушахъ у його шумило, дзвенило, въ голови стукало, ногы трусылысь, а на губахъ застыгла крыва, повна болю й нерозуминня усмишка.

— Уррра!—грохотило въ йидальни.

Мыкола, одипхнутый валкою, опынывся въ зали. Машынально ступаючы, дывлячыся впередъ себе якымысь скляннымы очыма, винъ вышовъ у сины, постоявъ трохы, спустывшы безсыло рукы, якъ побыти, й автоматычно ставъ шукаты свою одижъ та одягатысь.

— Уррра!—не затыхало въ йидальни.

Мыкола такъ само автоматычно видчынывъ двери, выйшовъ на схидци и спустывсь на улыцю. Було тыхо, темно и накрапавъ дощыкъ.

„На вищо жъ, на вищо жъ?! — якось одноманитно-понуро стукало у його въ голови.—Була жъ така люба... Цилувала... Кусала... А-а-а!!—вмыть наче все освитылось у його, и зъ сымъ свитомъ разомъ такъ тяжко, такъ гирко-боляче здавылось серце, що Мыкола навить зупынывся, щобъ передыхнуты.—„Сашенька-Машенька, душенька—Настасенька! У меня свой капиталъ... Распутная... Галя? Моя Галя?... Моя чыста, свята?... Господы, що жъ се?! На вищо жъ усе це сьогодни?... Якъ же се?“...

И весь мынулый вечиръ, розмова зъ Галею, зъ Ѳомушкою сталы якымысь шматкамы, въ якимось дыкимъ нелади прыходыты йому на пам'ять. Винъ ніякъ не мигъ схопыты думокъ, звязаты ихъ, з'ясуваты соби все; воны пролиталы выхоремъ безъ жаднои логикы, безъ звязку, але таки важки, таки пекучи, що, здавалось, нибы за кожною думкою хтось проводывъ гарячымъ зализомъ до мозку й по серцю. Винъ не розумивъ усього, винъ тилькы всією истотою почувавъ, що зробылось щось таке страшне, таке неможлыве, що все останнє не варте було увагы.

Винъ зупынывся середъ тротуару и ставъ дывытыся просто передъ себе, ничого не бачучы й не чуючы. Проходылы люде, опаслыво обходылы його, здывовано озыраючысь; пройизжалы йзвощыкы, иноди заклыкаючы—„свезти“, а винъ стоявъ нерухомо. Думкы крутылыся, былы по черепу, стукалы въ выскы й потроху почыналы упорядковуватысь. И довго винъ стоявъ, розставывшы ногы и схылывшы голову, потимъ тыхо пишовъ: винъ почавъ розумиты...

— Такъ... Въ „друга дома“ готувала... „Будешь мой, не смотря ни на что. Я хочу, чтобъ ты сдѣлалъ подлость“... Онъ-що!... А я... Хе!... Свята, непорочна... Господы! Хто жъ думавъ?... За що жъ? Якъ же такъ можна?... „Дядя“ кныжкы дававъ, сміялась... зъ Ѳомушкою!... Для чого жъ, для чого жъ?... Ахъ, треба, треба було!... „Средство!“... По-украинськы говорыла...

Digitized by Google

А я... За що жъ?... Якъ же такъ?... А я жъ якъ?... Якъ же я?... У номерокъ?...

И видъ сіеи думкы у грудяхъ такъ тяжко здушыло, такъ сумно защемило, що винъ вмыть зупынывся й пошукавъ очыма, де бъ спертыся на що-небудь, або систы. Скризь було мокро й темно. Винъ поводывъ очыма навкругы, постоявъ трохы й сивъ на тротуаръ, спустывшы ногы на дорогу. И завмеръ.

— Якъ же теперъ?... Що жъ... Якъ же жыты?... Що жъ дали?— пидвивъ винъ раптомъ голову и зъ мукою подывывся на лыхтарь.— Якъ же жыты?... Жыты якъ? Зновъ у номерокъ?... На-викы вже?... И тарганы, и... все... На-викы?...

А дощыкъ сикъ соби дрибненько. Мыготилы лыхтари, жовтіючы десь далеко маленькымы плямкамы, прохожыхъ щось не було и тыша стояла на улыци; тилькы видъ зигнутои, темнои постати на тротуари розлягалося сухе, хрыпле, повне видчаю й мукы безнадійнои рыдання.

Володымыръ Винниченко.

Digitized by Google

* * *

Якъ метелыкъ полохлывый
Лыне зъ темрявы до свиту,
Що звабля його, зрадлывый,
Любымъ сяєвомъ прывиту—

Такъ душа моя чуткая
Довиряє безъ вагання
Всимъ, въ очахъ у кого грає
Искра дружнього витання.

Зъ нымъ одне й прыняты мушу:
Спалыть винъ соби крылята,
А мени пропалыть душу
Тая искра зъ серця брата.

---

* * *

О, якъ жадавъ зъ дытынства я
Найты порадныцю святую--
Безгришну душу молодую,
Таку жъ самитну, якъ моя,
И ій роскрыты всю тайныцю
Души сыритства, весь той сумъ
Незбутныхъ мрій, заклятыхъ думъ,
Роскрыть видчаяння темныцю,
Де духъ зневиреный кона
И тяжко долю проклына...
Якымы плакавъ я бъ сльозамы,

Digitized by Google

Я, безпрывитный самитныкъ,
Якымы бъ вымовывъ словамы
Я все ій, гордый чоловикъ!...
И видгукнулася бъ сльозамы
Вона до мене, мовъ сестра,
И виры теплымы словамы
Позвала бъ зновъ на шляхъ добра.
Але нема души такои...
А може я ій не стривъ
И въ нетряхъ дійсносты важкои
У неи й виру загубывъ...

---

* * *

О, срибни хмары! вы зъ собою
Визьмить мій сумъ, мою журбу
И розкропите ихъ росою
Не мижъ людей, не по степу,
А понесить ихъ у пустыни,
На мертви скели мовчазни:
Воны чуткиши—ти твердыни—
Нижъ людськи души кам'яни.
Воны роскажуть мовчазному
Уси ихъ небови вночи,
Розвіють зори ихъ, въ ясному
Простори свиту плывучы!...

---

* * *

Стоялы хмары надъ горою,
Неначе башты потайни,
На недосяжній высшыни
Тытанивъ зведени рукою.

Digitized by Google

И дума серця, въ мрійній гри,
Жильцямы гиръ ихъ оселыла.
И жывъ той свитъ, покы горила
Вечирня заграва зори.

Вона погасла—и пропалы,
Мовъ сонъ, ти башты золоти...
Оттакъ не разъ въ моимъ жытти
И вси огни його згасалы.

Мыкола Чернявськый.

Digitized by Google

Оповидання ликаря.

I. Порожнимъ ходомъ.

Ранньою весною, у саме бездорижжя, я йихавъ разъ балагулою у жыдивську „хліборобську“ колонію на Подилли.

Хто не прожывавъ на правобережній Украини, той не зможе соби добре уявыты таку подорожъ, бо треба для того власнымы бокамы зазнаты всихъ невыгидъ жыдивськои балагулы—старого дебелого фургона-инвалида, скризь латаного, в'язаного, позатыканого, що деренчыть и скрыпыть, и стогне, и торохтыть; треба попойиздыты худымы заморенымы жыдивськымы шкапамы, що жывуть одною соломою, а овесъ або ячминь нюхають лышъ хиба на шабасъ, колы й ихъ хазяинъ дозволыть и соби велыку роскишъ—шматочокъ „фиша“. Ти нужденни кинськи кистякы годни бигты лышъ зъ горы, колы самъ фургонъ пхае ихъ. Треба нарешти власнымъ досвидомъ попробуваты, що воно таке подильськи шляхы на провесни або у пизню осинь, колы кони на превелыку сылу вытягають ногы зъ грузького глывкого болота, а колеса замуровани тымъ болотомъ, що не знаты й шпыць. Отже, кажу, лышъ той, кому доводылось йиздыты балагулою у бездорижжя по Подиллю, уявыть соби, якъ я почувавъ себе, йидучы у жыдивську колонію до слабого Нухыма Бершадського.

Хочъ у таку тяжку дорогу й добрымы киньмы не можна побигты швыдко, проте мій погонычъ, худый, обдертый жыдокъ, ужывавъ усихъ засобивъ, щобъ погнаты швыдче. Винъ невтомно „вйо-кавъ“, прыцмокувавъ, прысвыстувавъ, сипавъ вижкамы, поганявъ уже не батогомъ, а пужалномъ, узявшы його за тонкый кинець—даремна ричъ: його шкапы вже добре звыклы до тыхъ способивъ и булы до ныхъ зовсимъ байдужи.

Скилькы думокъ передумается оттакъ, куняючы на балагули та дывлячысь на дюравый, задрыпаный лапсердакъ погоныча, на якыйсь

Digitized by Google

билый клаптоть дрантя, що вылазывъ з-пидъ правои пахвы у його, зъ роздертого рукава.

Попереду бере злисть на наши шляхы. Отсе десь за кордономъ, у Франціи напрыкладъ, уси шляхы шоссовани, возы безперечно кращи, кони сыти—ба, що кони! И люде сытиши... Я чувъ, що тамъ ликари йиздять по селахъ власнымы автомобилямы... Колы жъ се буде, щобъ у насъ изъ Зинькова, ну хочъ у Выхватынци, або въ тую босяцьку колонію, було шоссе? Чы мои диты, чы внукы будуть йиздыты по селахъ автомобилямы?

А скилькы теперъ у насъ гаиться дурнисенько часу на ти перейизды?! Отсе я знавъ добре, що одну мылю до колоніи буду йихаты тры годыни—те, що на автомобили по шоссй можна пройихаты за пивъ-годыны; назадъ зновъ тры годыни; та у слабого доведеться просыдиты зъ годыну, а то й бильше, покы балагула нагодуе й напоить кони. Ось дурнисенько прогаяныхъ симъ годынъ. Дурнисенько! Бо щобъ оглядиты слабого, поставыты діагнозу й назначыты ликы—досыть чверть годыны. То жъ за симъ годынъ я мигъ бы податы ликарську помичъ трохы не трьомъ десяткамъ хворыхъ. Ну, колы бъ не було стилькы хворыхъ, я мигъ бы багато прочытаты за симъ годынъ, може де-що напысаты... Краще бъ навить, ничого не робывшы, полежаты тыхъ симъ годынъ до-горы жывотомъ, нижъ отсе сыдиты, скоцюрбывшысь у-троє, на жыдивській балагули. Тьху! навить думка порядна не думаеться, а такъ щось лизе у голову непутяще!...

Втратывшы зовсимъ надію пойихаты швыдше, хочъ и зъ початку та надія була дуже непевна, я почавъ балачку зъ погонычемъ, щобъ хочъ якъ скоротыты нудьгу такои подорожи.

— Покынь, йидлехъ, не бый: однаково ничого не поможе. Якъ бы ты ихъ годувавъ не батогомъ, а вивсомъ, то може бъ воны й побиглы.

Погонычъ повернувся до мене бокомъ; билый клаптоть зъ рукава пропавъ зъ моихъ очей.

— Ой, пане докторъ!—зитхнувъ винъ.—Чымъ я ихъ нагодую, колы я самъ голодный?!

— Але жъ сыта скотына й тоби бильше заробыть: швыдше обернешся, бильше вагы наберешъ.

— Де въ свити?! Якый нашъ заробитокъ!? Що вы думаете: отсе я пойиду на вокзалъ, наберу зъ мистечка чоловика зъ шисть, може симъ пасажыривъ—кладить два по трыдцять копійокъ, а ти по двадцять, може якый бидный, то й за злотый повезешъ. Ну? А зъ вокзалу добре якъ буде два-тры пасажыра, а то часомъ и одного везешъ, абы впорожни не вертатыся. Ну, то скилькы я зароблю? Може десять, може двинадцять злотыхъ, а прогаю два дни. Треба жъ и самому прохарчу-

Digitized by Google

ватысь, и скотыну годуваты. Ячменю пудъ 60 копійокъ, а пудъ мени на два дни стане. А сичка? а солома? Ехъ!—зитхнувъ винъ важко.

Кони на превелыку сылу волоклысь ступóю, понурывшы головы, наче бъ розумилы бидкання свого господаря, якъ воно тяжко жыты на свити.

— В-йю!—крыкнувъ погонычъ, засипавъ вижкамы й замахавъ пужалномъ. Билый клапоть зъ дюры рукава його зновъ з'явывся передъ мои очи.

Але побачывшы ще разъ, що вси його сылкування та заходы коло коней не дають ніякыхъ реальныхъ наслидкивъ, погонычъ зновъ повернувся до мене бокомъ.

— А отсе вы думаете, може, що я багато заробляю, що васъ везу?

— Ну, рубля певне заробышъ,—видказавъ я.

— Рубля-а?—протягъ погонычъ.—Штыри злотыхъ.

— Мало.

— Отъ бачыте. Щобъ я такъ жывъ! Зъ другого кого я бъ меньше рубля зроду не взявъ.

— Що жъ винъ—родычъ, може, тоби?

— Родычъ? Ни. Такъ, бидный. Тамъ таки злыдни—сами побачыте. Я такъ думаю, що биднишого на всю колонію нема.

— Чымъ же винъ заробляе?

— Чы-ымъ? Х-хе! Порожнимъ ходомъ.

— Якъ—якъ?

— Порожнимъ ходомъ.

— Порожнимъ ходомъ?—здывувався я.—Яка жъ се робота?

— Не знаете? Ну, то я вамъ роскажу, щобъ зналы. Отсе зъ нашыхъ жыдкивъ—яки бувають часомъ злыдари, гольтипакы, а красты або старцюваты не пиде жоденъ. Вже колы немае капыталу, щобъ торгуваты, або ремесла не знае, то буде факторуваты, то-що, а просыты або красты—зроду-звику; все-такы своею працею заробыть соби хлибъ. А щó вы зробыте, колы теперъ таки тяжки часы насталы—не дай Богъ, не дай Богъ! Выгналы жыдкивъ, що жылы по селахъ, у мистечка, а ти мистечкóви й сами сыдилы голодни... Охъ!—важко зитхнувъ погонычъ.—Теперъ и крамаривъ, и кравцивъ, и всякыхъ майстривъ, и факторивъ стало бильше, нижъ треба, и одынъ одному хлибъ зъ рота выдераe... Ну, отсей Нухымъ, що я васъ везу до його, винъ жывъ у Выхватынцяхъ, державъ крамнычку. Що тамъ того й краму було—може на рубливъ десять чы що,—звычайно: село маленьке. А все-такы торгувавъ: гасъ, сирныкы, тютюнъ,—якось мавъ кусокъ хлиба й людямъ була догода. Выгналы його—мусивъ сюды, на колонію, перебратысь, а тутъ и такъ уси голодни—що вы зробыте? Є й крамари, и всяки майстри—то й ти безъ роботы сыдять... А дитей у його четверо. То й мусыть по-

Digitized by Google

рожнимъ ходомъ зароблятъ хлибъ. Отсе, значыть, визьме винъ на процентъ рубля у того Бренера-лыхвяра, у того прахвоста, що винъ людей безъ ножа риже, що на вохеры гроши дае... Вы може не знаете, що́ таке вохеры?—звернувся погонычъ до мене и въ голоси у його почулася поблажлыва нота, така, яка чуеться въ голоси у наймыта, що выясняе малому панычыкови, що ярына сіеться весною, а озымына в-осены, що зъ гречкы буває каша, а зъ жыта хлибъ.

— Не знаю,—прызнався я.

— Хе!—зъ тою жъ такы нотою усмихнувся погонычъ.—На вохеры—значыть на тыжни, по-польськы кажуть: тыгоднювкы. Значыть, якъ вы у його позычаете 100 рубливъ, то винъ нибы бере зъ васъ 4 проценты й забирае ихъ впередъ: вамъ дае 96 рубливъ, а вы йому мусыте що-тыжня виддаваты по два рубли, ажъ цилый рикъ. А якъ браты невелыки гроши, то винъ бере зъ рубля на тыждень 5 коп. Ну, то отакъ визьме Нухымъ у лыхвяра ци рубъ, ци два, бере на плечи порожню торбу тай иде по селахъ—черезъ те й кажуть: порожнимъ ходомъ. Тамъ винъ купыть де у дячыхы яку старызну, або прядыва, або шкуру яку ягнячу—понесе въ село, выминяе тее у бабы на курку, або на гуску, на яйци, а тамте зновъ понесе кудысь—ци продасть, ци зновъ выминяе на яку фасолю, картоплю... Десь испече соби картоплыну, зйисть, а тамъ може попадя дасть йому чаю стаканъ; тамъ десь изнайде пляшечкы, бутылочкы, купыть—продасть аптекерови. Тамъ заробыть копійку, тамъ дви—тай такъ ходыть-плентаеться цилый тыждень по селахъ, ажъ на шабасъ вернеться до-дому, тай на того рубля заробыть може два, може тры злотыхъ, самъ якось прохарчуеться й до-дому прынесе якои фасоли, картопли ци що. Гиркый його хлибъ!... А жинка його, Лейка, латае мишкы у Крайза, по копійци видъ латкы, хочъ и на ту роботу багато е охочыхъ... Охъ!—зитхнувъ винъ зновъ.

Зитхнувъ и я, подумавшы, якъ то воно тяжко та копійка бидному людови прыходыться, а проте якъ мало зъ тыхъ бидолашныхъ жыдкивъ буває прошакивъ, п'яныць та злодіивъ...

— Скажы жъ мени, йидлехъ,—спытавъ я,—що́ воно за знакъ, що вы, колонисты, такъ бидуете? Землю жъ маете, якъ и мужыкы?...

— Землю-у?—здывовано протягъ погонычъ. — Пхи-и! Якъ бы то земля була!

— А що хиба?

— Що-о? Нема земли и звання!

— Вы жъ колонисты—хлиборобы?

— Хлиборобы, та хлиба не робымъ,—прыкладно озвався погонычъ.

— Де жъ земля подилася?

— Де-е? Забралы ще у батькивъ нашыхъ, бо дурни булы.

— Якъ же такъ?—спытавъ я.

Digitized by Google

— А такъ, що далы имъ булы надилы, по десять десятынъ на двиръ, а воны, дурни, повиддавалы землю мужыкамъ, ци за гроши, ци за хату—вже не знаю, а сами до кгешефтивъ кынулыся. Отсе довидалось начальство, що наши колонисты сами рукъ до земли не прыкладають, та й назначено комисію, щобъ розибрала: хто самъ робыть—нехай робыть, а хто не робыть, то забраты його надилъ на волость, на мужыкивъ, значыть. Тай найихала та комисія у колонію й почалы ревизію, яке у кого хазяйство. Ну, звычайне дило, якъ хто хазяинъ-хлиборобъ, то въ його и скотына, яка треба, и справа усяка: плугъ, рало, борона, коса ци що. А у нашыхъ колонистивъ ничого того нема. Тай такъ у всихъ позабиралы землю, не выплакалы наши навить горóдивъ. Выгонъ тилькы лышылы, бо де у кого корова була чы коза. А отсей Бренеръ—то ще його батько бувъ такый самый лыхвяръ, якъ и винъ. То винъ и мужыкамъ дававъ гроши на проценты, а у заставу бравъ що було: и кожухы, и корали, и справу всяку хазяйську. То въ його знайшлы и плугивъ, и боринъ, и упряжъ усяку—больше, якъ въ економіи; то йому надила не забралы, бо винъ казавъ, що самъ обробляе землю. Може кому давъ хабара, бо багатый... А винъ зэмлю гобъ оброблявъ—крый Боже! Щóбъ винъ такъ дыхавъ! В-йю!—скрыкнувъ погонычъ, повернувшысь до коней, що почалы вже прыставаты.

Вечорило вже. Степовый витрець нисъ вразъ изъ вохкымъ холодкомъ пахощи степовои рилли й киньского поту. Докучыло вже йихаты; спына й ногы стерплы видъ сыдни. Я щильнише закутався въ бурку, простягъ ногы, на скилькы дававъ простору визокъ балагулы, й задумався про тыхъ бидныхъ жыдкивъ-колонистивъ, що теперъ мусять порожнимъ ходомъ ходыты; про комисію, що шукала у ныхъ хлиборобськои справы, про Бренера-лыхвяра... Чы дримавъ я, чы ни—не знаю гараздъ, а такъ щось наче забувъ, що йиду й куды йиду. Такъ буває часомъ, що наче бъ не чуешъ годынныка, що видбываe свое „тикъ-такъ“, зовсимъ не чуешъ, ажъ ось якось звернувъ увагу въ иншый бикъ—ажъ чуешъ: „тикъ-такъ“. Отсе точнисенько такъ зо мною було: и не спавъ, а проте не чувъ, що йиду, що погонычъ „в-йю-кае“ й махае пужалномъ. Ажъ наразъ опам'ятався и почувъ, що й справди йиду; вызырнувъ упередъ—ажъ тамъ десь у долынци, кризь туманъ та вечирню мряку, замыгтило свитло въ хатахъ.

— Колонія вже?—спытавъ я.

— Колонія. В-йю!

Трохы згодомъ я вже й носомъ почувъ, що се колонія... Пидйихалы до обдертои, мизернои хатыны. Одно виконце свитылося, друге було закрыте виконыцею, але кризь ии щилыны тежъ прюходыло свитло.

Digitized by Google

— Прррчшши!—выголосывъ погонычъ, натягаючы вижкы. Але се була прыкра иронія надъ зморенымы шкапамы, яки й не думалы рушаты дали.

Я вылизъ изъ балагулы, розправляючы и рукы, й ногы, й спыну, що булы зовсимъ закляклы видъ довгои подорожи.

У нызенькыхъ синяхъ було темно, слызько, смердило гноємъ и помыямы. Я ніякъ не мигъ налапаты дверей.

— Лейке, махъ-ифъ, сыду а доктыръ!—гукнувъ погонычъ.

Нызеньки двери видчынылысь и я мусивъ добре зигнутысь, щобъ увійты въ хату.

— Пожалуйте, пожалуйте сюды блыжче,—запрошувала мене худа, чорнява хазяйка—мабуть колысь гарна та гожа. Вона помагала мени скыдаты бурку та все промовляла:—„охъ, пане докторъ, рятуйте... впередъ Богъ, а потимъ вы! рятуйте, рады Бога... диты маленьки".

У хати було дуже вбого й неохайно. Крывый стилъ та ослинчыкъ ажъ чорни видъ лепу, старенькый поставець изъ начыняямъ, а въ кутку велыке дерев'яне лижко, на якому пидъ купою бебехивъ та старого дрантя лежавъ хворый. Маленька лямпа зъ закоптилымъ скломъ погано свитыла, але добре чадила.

Роздывывшысь трохы по хати, я пидійшовъ до хворого. Тежъ худый и чорный чолов'яга. Винъ бувъ безъ пам'яты й не мигъ видповидаты на мои пытання, лышъ важко та часто дыхавъ.

— Видъ учорашнього дня вже не говорыть,—изъ слызьмы въ голоси говорыла жинка.—Пане докторъ!—благальнымъ голосомъ почала вона, складаючы рукы до мене.

— Почекайте... не плачте, не просить,—я й такъ зроблю все, що можу. Роскажить мени краще все, що я буду пытаты.

Зъ оповидання Лейкы я довидався, що іи чоловикъ вже тыжнивъ зо два слабуе на гарячку, останнихъ днивъ тры дуже крычавъ на жывитъ, а видъ учорашнього вже дня лежыть безъ пам'яты. Оглядившы хворого, я побачывъ, що у його бувъ тифъ, та ще дуже тяжкый, зъ запалиннямъ чепця, що для ликаря вызначається гризнымъ словомъ: peritonitis. Надіи не було й найменшои. Спершысь на столи ликтямы й закрывшы лыце рукамы, я важко задумався: якъ такы сказаты нещасній жинци, що завтра въ сю пору вона стане удовою?...

Въ хати було тыхо, бо жыды наши справедлыво думають, що не треба, крый Боже, перебываты думку ликареви, колы винъ обдумуе, яку даты пораду. Лышъ хворый Нухымъ хрыпло дыхавъ та Лейка шепотила молытву до Бога, щобъ винъ пославъ добру думку докторови.

Злива, зъ печи, я почувъ тыху мову:

— Зей, доктыръ вирдъ шрабенъ а рецептъ!

Digitized by Google

Глянувшы на ничъ, я побачывъ купку дитворы въ лахмиттяхъ и серце моє ще важче стыснулося.

— Ш-ша!—крыкнувъ хтось на дитей и въ хати стало зновъ тыхо.

Якъ часто доводыться ликареви жалкуваты, що винъ ликарь! Мабуть ни одна професія не дає такыхъ тяжкыхъ та прыкрыхъ хвылынъ, якъ ликарська. Може хто скаже, що бувають и радисни хвылыны, колы почуваешъ себе щаслывымъ, вырвавшы жертву зъ обіймивъ смерты. Бувають... але мало ихъ. Гиркыхъ більше.

А въ хати було тыхо й чувся лышъ важкый виддыхъ хворого.

— Раныше-пизныше, а сказаты сумну правду треба,—подумавъ я, й зибравшы всю енергію, вставъ.

Лейка благальнымы очыма глянула на мене, наче бъ хотила вычытаты зъ мого облыччя, що я думаю.

— Погано, голубко,—сказавъ я.

— Ой, геръ доктыръ, гляньте на Бога, гляньте на дитей!—стала благаты Лейка, а кари очи ій, повни слизъ, краще сливъ благалы рятунку.—Може щё якого доктора прывезты? Може у-двохъ вы що прыдумаєте?

— Даремна ричъ! Хочъ десять докторивъ склычте—ничого не прыдумаємъ.

Лейка, заломавшы рукы, прыпала лыцемъ до нигъ свого чоловика... А винъ лежавъ нерухомо та хрыпло дыхавъ.

Зъ печи почувся дытячый плачъ: диты, побачывшы видчай матери, почалы й соби.

Тяжку, невымовно тяжку годыну пережывъ я въ бидній хати Нухыма Бершадського, покы диждався погоныча зъ балагулою. Ничъ була зоряна, безъ мисяця; легенькый морозъ стягнувъ грязюку и йихаты було трохы лехче. Вмостывшысь на балагули, я жадлыво вдыхавъ холодне ничне повитря писля духоты убогои жыдивськои хатыны. Темна зоряна безодня неба, таємна безъ краю, наганяла думкы про никчемнисть нашого свита, нашои наукы, всього нашого жыття...

Такъ само ти зори свитылы й сотни викивъ попереду, точнисенько такъ свитытымуть зновъ черезъ сотни викивъ, наче бъ пидъ нымы й не було людей зъ ихъ війнамы, зъ ихъ радощамы, щастямъ, зъ ихъ одчаємъ, слизьмы, сыритствомъ та недолею...

А позадъ мене лышылась та недоля—та обдерта Нухымова хата, нещасна Лейка и, може, у-перше щаслывый Нухымъ, бо не чувъ уже винъ ни болю, ни нужды, ни голоду, ни видчаю...

Digitized by Google

* *
*

Мынуло мисяцивъ зо тры писля сеи сумнои подорожи моеи.

Надъ вечиръ теплого, погожого майського дня я повертавъ додому зъ обїиздкы селъ: я провирявъ роботу „щепія“,—такъ звуть на Подилли селяне того, хто щепыть дитямъ виспу. Сей разъ я йихавъ уже не балагулою, а „почтаркою“, то бъ то земськымы почтовымы киньмы.

Було тепло, гарно, спокійно навкругы; хворыхъ людей того дня я майже й не бачывъ; може черезъ те и на души у мене було якось тепло, гарно та спокійно.

Йидучы на круту та прыкру гору, погонычъ мій злизъ, щобъ конямъ було лехче.

Злизъ соби й я та й пишовъ помаленьку за возомъ.

Край дорогы побачывъ я якусь жинку, що сыдила пидъ окопомъ. Наблызывшысь, я пизнавъ щось знайоме, але ніякъ не мигъ прыгадаты, хто́ воно таке.

Обдерте шмаття, нужденный выглядъ... Наразъ я згадавъ: се була Лея Бершадська. За тры мисяци вона, здавалося, постарила на двадцять литъ: худе, чорне облыччя вылыняло, зморщылося, вся вона наче бъ изсохлася й лышъ кари очи свитылы, якъ колысь—сумно, жалибно.

Вона пизнала мене швыдше, нижъ я іи, и прывитала.

— Здрастуйте, пане докторъ!

— Здоровеньки. А куды Богъ веде?

— Куды-ы?—Вона похытала сумно головою.

Порожнимъ ходомъ...

JJ. Щастя Лейсаха Лейдермана.

Музыка Лейсахъ Лейдерманъ йихавъ у Игнативку граты на весилли й несподивано стряслася надъ нымъ страшна прыгода. Але попереду треба росказаты, хто такый винъ бувъ.

Старый Лейсахъ бувъ видомый на всю округу.

Винъ гравъ на скрыпку. Мало було такыхъ жыдивськыхъ весилливъ, де не постаралысь бы залучыты його. Хто́ його знае, скилькы литъ винъ вже гравъ—винъ и самъ того добре не пам'ятавъ. Чымало вже повдовило зъ тыхъ, кому гравъ винъ; траплялось граты й на та-

Digitized by Google

кыхъ весилляхъ, що колысь и батькамъ молодыхъ винъ тежъ гравъ на ихъ весилли.

Стари пидходылы до його зъ чаркою, колы винъ, було, покладе скрыпку та вытырае питъ зъ лысыны червоною хусткою.

— Выпыймо, старый Пейсахъ! Пам'ятаешъ, якъ ты мени гравъ на весилли у Макарови?

— Чому ни?—озветься Пейсахъ, зитхнувшы та похытавшы головою.—Добри часы булы колысь!

— Отсе старшу дочку виддаю; а ще маю другу й сына. Вже заграемо й имъ колысь, Пейсахъ?

— Дай Боже, дай Боже!—говорывъ Пейсахъ.—Дай Боже дожыты и внукамъ пограты й тоди зновъ зъ вамы чарочку выпыты.

— Охъ, Пейсахъ, либеръ Пейсахъ! Щобъ ты здоровъ бувъ!—говорылы ради батькы.—Выпыймо.

И Пейсахъ пывъ чарку; молода подавала йому на мысочци цымесу: закусывшы, винъ вытыравъ рукы червоною хусткою, зновъ бравъ скрыпку й, кывнувшы головою на другу скрыпку та на баса, почынавъ зновъ граты.

И гравъ же винъ гарно! Теперъ таки музыкы вже попереводылысь: теперъ и танци инши пишлы, и спивы инши. Гравъ Пейсахъ и нови всяки штукы, не забувавъ и старыхъ. И колы на весилли вже пидгуляють гарненько, пидъ кинець вечери, винъ такъ було гарно та жалибно утне старого маюфеса, що де-хто зъ старыхъ не выдержыть та ажъ заплаче, згадавшы давню давныну. Такый бувъ музыка Пейсахъ Лейдерманъ.

А жывъ винъ у мистечку Бышеви, що недалеко Кыива, й жывъ дуже вбого. Въ сим'и не мавъ винъ щастя: поховавъ и одну, и другу жинку, поховавъ и дитей чымало; осталась йому одна однисенька дочка, та й тій доля не пощастыла. Выйшла замижъ у Макаривъ за небагатого фактора, та литъ черезъ п'ять овдовила й вернулась до батька зъ трьома дитьмы. Молода ще була й гарна, могла бъ виддатысь у-другe, та сколось лыхо: заслабла вона на гарячку, трохы-трохы не вмерла; але, якъ мынулась та гарячка—видняло бидній руку та ногу. Такъ и лышылась калика зъ дитьмы жыты у батька, бо бильшъ никуды було ій подитысь.

Отсе думавъ колысь Пейсахъ, що на старисть буде йому кутокъ у дочкы, а довелося старому ще й ту дочку, й онукивъ годуваты. Пожурывся, посумувавъ—та ничого не вдiешъ! Потягъ дали старый свое тягло, покладаючы надію теперъ на онукивъ, що може впокоять колысь його недолю.

Грае, було, де на весилли, дывыться, якъ радiють людe та гуляють, а думка раз-у-разъ забигае у ту вбогу хатыну, де сыдыть його

Digitized by Google

бидна калика та онучата. Згадує, якъ його тамъ выглядають, якъ кынеться дитвора шукаты ласощивъ у глыбокыхъ кешеняхъ його лапсердака, якъ винъ дурытыме ихъ, що ласощивъ нема... А винъ тыхъ сыротятъ николы не забувавъ: самъ не зйисть—на що йому старому?—а для ныхъ прыховае гостынця зъ весилля.

Бидувавъ старый музыка зъ своимы сыротамы. Заробиткы булы кепськи. Колысь и платылы бильше, и прожытокъ бувъ дешевшый; а теперъ народу наплодылось сыла, а жыты труднише, платять мало, дорожнеча скризь!...

Якось писля Кышлейфу—якъ селяне кажуть: у Пылыпивку—замовылы Пейсаха граты ажъ на два весилля: у Кыиви на Подоли, до кущця Факторовыча, та въ Игнативку до Брунштейна, що лисомъ торгуе.

У Кыиви е й свои гарни музыкы, але Факторовычъ добре знавъ старого Пейсаха и конче хотивъ до кыивськыхъ музыкъ додаты ще й його скрыпку. Пейсахови не первына була й у Кыиви граты. А въ Игнативци винъ мавъ свою звычайну компанію музыкъ.

Выпадало у Кыиви граты у вивторокъ, а въ Игнативци у четвергъ. Отже, выбираючысь зъ дому, сказавъ Пейсахъ, що вернеться лышъ на шабасъ, а онукамъ прывезе гостынцивъ ажъ цилу торбу.

Отсе, перегравшы весилля у Кыиви, винъ йихавъ у Игнативку.

Вже вечиръ бувъ у середу, колы винъ дійшовъ зъ Подолу на вокзалъ, а о десятій годыни мавъ иты „четвертый класъ," якымъ звычайно йиде вся биднота.

Диждавшысь того четвертого класу, Пейсахъ узявъ билета й сивъ у вагонъ. Тамъ було тисно, душно, накурено махоркою, гомонилы, сварылысь, лаялысь. Але Пейсахови пощастыло якось зализты у тисненькый кутокъ, а що систы никуды було, то винъ прымостывся на скрыньку якогось москаля.

Москаль почавъ бувъ сварытысь, але Пейсахъ упрохавъ його.

— Одну станцію, тилькы одну станцію мени йихаты: у Боярци злизу,— просывъ винъ.—Отсе Жуляны, полустанокъ, и заразъ Боярка. Дозвольте.

Москаль переставъ сперечатысь за свою скрыньку.

Пейсахъ, цилу ничъ не спавшы, закунявъ у теплому кутку, якъ тилькы рушывъ пойиздъ та кондукторы забралы билеты.

Багати та сыти паны не сплять такъ смачно на пуховыхъ перынахъ, якъ спыть биднота десь у смердячому кутку, наморывшысь роботою. И товклася стара голова объ стинку вагона, и сыдиты було прыкро, бо москалева скрынька була перев'язана кгудзоватымъ мотузкомъ, и нигъ никуды було подиты черезъ тисноту, а проте Пейсахъ спавъ добре.

Колы наразъ винъ прокынувся: пойиздъ стоявъ, люде гомонилы, зъ надвору тежъ чувся гоминъ.

Digitized by Google

Зъ пересоння та втомы Пейсахъ не мигъ видразу опам'ятатысь—де винъ и що робыть.

Колы се дзвинокъ на станціи вдарывъ трычи, зацвиркавъ свыстокъ, озвався свыстъ зъ паровоза...

Пейсахъ скочывъ на ногы.

— Яка станція?—спытавъ винъ.

— Жуляны,—озвався якыйсь парубокъ.

Пейсахъ зитхнувъ лехко.

Люде зареготалысь, дывлячысь на його. Пойиздъ рушавъ помалу.

— Не Жуляны, а Боярка,—сказавъ якыйсь дидокъ.—Проспавъ, братъ! Пойидешъ теперъ до Васылькова.

Звидусиль почулось кепкування та регитъ.

— Лягай, старый, спаты зновъ!

— Ще ничъ, до дня далёко...

— Шлюфъ, любуню, шлюфъ!...

Пейсахъ, не ймучы виры, прожогомъ кынувся до дверей. Передъ нымъ проходылы лихтарни, люде, стовпы, сторожъ биля стрилкы, водокачка, а дали стало темно, якъ у льоху. Винъ пизнавъ Боярку, бо знавъ добре вси станціи видъ Кыивомъ. Пойиздъ мынувъ уже вокзалъ и йшовъ чымъ разъ швыдше.

Не думаючы нычого, Пейсахъ выскочывъ зъ вагону. Щось сыльно вдарыло його у голову и... винъ зомливъ.

* * *

Чы довго пролежавъ Пейсахъ безъ пам'яты—винъ и самъ не знавъ. Винъ опам'ятався видъ холоду та гострого болю у правій щоци та руци. Навкругы було темно, тыхо. Винъ лежавъ ныць на чомусь дуже твердому, неривному та холодному. Пидвывшысь на рукахъ, винъ полапавъ кругъ себе у ничній темряви й намацавъ лышъ грузъ, жорству та рельсъ зализныци. По-за комиръ текло йому ажъ на груды щось тепле, у роти було солоно...

Наглый страхъ обнявъ Пейсаха: адже жъ може надійты заразъ якый пойиздъ... Винъ пидвився на ногы—ногы тремтилы, пидгынались; зъ одчаю хотивъ крычаты, але подумавъ заразъ, що никого, мабуть, въ таку пизню добу не доклычеться, кримъ собакъ хиба. Порою здавалось йому, що винъ вже нежывый, а що се такъ, мана якась. Але щока та рука болилы, якъ у жывого, холодъ проймавъ... Далеченько десь свитылося свитло. Пейсахъ подався въ ту сторону непевною ходою, раз-у-разъ спотыкаючысь, падаючы та збываючы соби рукы та колина на гострый грузъ колiи. Страхъ бравъ його, щобъ не звалытысь десь зъ насыпу або щобъ не набигъ якый пойиздъ. Ногы пидгынались,

Digitized by Google

свитъ йому крутывся, те свитло десь у ничній темряви хыталось, тремтило, мовъ бы тикало видъ його; а за комиръ все бигло по шыи щось тепле й у роти було солоно. Винъ лапнувъ рукою за щоку й ажъ здригнувся: кризь рану винъ намацавъ зубы...

Пейсахъ доволикся до станціи.

Страшный бувъ выглядъ його розбытого лыця, закривавленого, зъ шырокою раною видъ ока ажъ до шыи... Збиглысь люде: сторожи, чыновныкы, прыйшовъ жандармъ.

Пейсахъ видразу не мигъ говорыты, а белькотавъ щось невыразне на вси пытання. Хтось почавъ зав'язуваты йому рану хусткою.

Нарешти якось росказавъ бидолаха, якъ винъ проспавъ станцію та выскочывъ зъ вагону й розбывся.

Жандармъ почавъ клясты.

— Нечыстый же тебе, сучого сына, погнавъ плыгаты, бодай бы ты й не вставъ бувъ, паршывый! Що зъ нымъ теперъ робыты?—звернувся винъ до другыхъ.

— Видиславы у Кыивъ,—сказавъ хтось.

— Довго ждаты: ажъ у ранци буде № 6.

— У сильську ликарню,—озвався другый.

— А чы дійде?

— Дійде, собака,—сказавъ жандармъ.—Де ты впавъ?

— Чы я знаю?—пробелькотавъ Пейсахъ.—За станцією.

— Берить лихтарни,—звернувся жандармъ до сторожывъ,—берить жыда та ведить у ликарню. Йдучы, побачымъ—де впавъ.

Пишлы.

Одынъ изъ сторожывъ, бачывшы, що Пейсахъ заточується, мовъ п'яный, взявъ його пидъ руку. Йты при свитли було лехче.

Гонивъ за трос видъ станціи надыбалы калюжу кровы, трохы дали—картузъ та ще щось у хустыни загорнуте.

— Скрыпка,—сказавъ Пейсахъ и взявъ ій видъ сторожа.

Дывнымъ дывомъ скрыпка була цилисенька!

* * *

Пизня ничъ була вже, колы сторожи довелы Пейсаха до ликарни.

Розбудылы фершала, згодомъ прыйшовъ и ликарь.

Поки розвязувалы та промывалы Пейсахову рану, ликарь розпытувавъ сторожывъ, якъ се скоилась бида.

— Єто, ваше высокоблагородіе,—росказувавъ сторожъ,—вонъ ехавъ номеромъ 13 до Бояркы и, звините, заснувъ въ вагони. Конечно, винъ выскочывъ и впавъ на вторую путь, примерно, на рельсу мордою. Жан-

Digitized by Google

дармъ прыслалы на случай зличенія, чтобъ свидувàли... значыть, свидительство...

Ликарь розглядавъ рану.

— Опасне?—пробубонивъ Пейсахъ, крывлячысь видъ болю.

— Рана здоровенна,—сказавъ ликарь,—два зуба пропало... побачымъ, чы кистка цила. Дайте зонда,—звернувся винъ до фершала.

Пейсахъ стогнавъ та сычавъ видъ болю, покы пробувалы зондомъ кистку, а ликарь усе балакавъ до його, щобъ одвернуты його увагу видъ раны та болю.

— Кистка цила, голубе. А зашыты рану треба.

— Опасне?—зновъ пробубонивъ Пейсахъ.

— Опасне, та не дуже: жыви будете, та й знакъ буде певный; вже якъ загубытесь колы, лехче жинка виднайде,—жартувавъ ликарь.

— Нема жинкы,—зитхнувъ Пейсахъ.—Ой!

— Потерпить, потерпить, треба вычыстыты рану... А чого вы крычыте: ой? що нема жинкы, чы що болыть рана?

— Ой!...

— Зновъ—ой? Бо, бачыте, иншый разъ така жинка буває...

— Ой!...

— ...що воливъ бы чоловикъ на п'ять такыхъ ранъ іи выминяты.

— Ой, добре вамъ жартуваты, колы васъ не болыть,—промовывъ Пейсахъ.

— Ехъ, друже! може й болыть колы, та не вважаешъ. Такъ и вы не вважайте, не вважайте, не вважайте...—балакавъ ликарь, нацилывшысь крывою голкою зашываты рану.—Отсе трошечкы вколю...

— Ой!

— Вже. Треба жъ зашыты. Бо якъ дюру въ щоци лышыты, то й чаркы горилкы не можна буде вамъ выпыты: ротомъ наллєте...

— Ой!

— ...а дюрою выллється,—казавъ ликарь, зав'язуючы нытку.—А вы Боярськый?

— Ни, Бышевськый.

— То чого жъ вамъ було плыгаты зъ вагону у Боярци? Треба було плыгнуты у Фастови, нехай бы тамъ ликарь мавъ роботу, а не я.

— Мени въ Игнативку треба,—озвався Пейсахъ.

— Знайоми тамъ, чы дила яки?

— Ой!—скрыкнувъ зновъ Пейсахъ, вколотый голкою.

— Ныштъ, а зой раптомъ, шратъ паволи *),—промовывъ жартуючы ликарь по-жыдивськы, ажъ Пейсахъ, не вважаючы на биль, усмихнувся

*) Не такъ раптомъ, крычить помалу.

Digitized by Google

здоровою половыною лыця.—Такъ чого жъ вамъ въ Игнативци треба?—казавъ дали ликарь, зновъ нацилюючысь голкою.

— На весилля... Ой!

— Овва! Хто жъ теперъ зъ вамы схоче танцюваты, колы у васъ така негарна физіомордія стала?

— Ой!

— Вже,—казавъ ликарь, зновъ зав'язуючы нытку.

Пейсахъ махнувъ рукою.

— Де вже мени танцюваты! Хай вже инши танцюють, хто молодшый та щаслывый; а я имъ граю.

— Колы на трубу, то пропала гра,—мовывъ ликарь.

— На скрыпку... Ой!

— Ну, на скрыпку то ще ничого: можна и зъ розбытою пыкою граты.

— Добре, що зъ правого боку розбыта,—озвався фершалъ,—бо якъ бы зъ ливого, то й на скрыпку трудно було бъ граты.

— Еге, еге!—говорывъ ликарь, зав'язуючы рубци.

Такъ балакаючы та жартуючы, зашылы Пейсахову рану. А винъ усе думавъ: чы буде винъ жывый, чы не останеться каликою. „Та мабуть,—потишавъ винъ себе,—ти люде не жартувалы бъ такъ, колы бъ я мавъ вмерты. А дочка, а онукы? Боже, Боже! сыроты пишлы бъ зъ торбамы, колы бъ я вмеръ.

Рану зашылы, обмылы. Ликарь, видступывшы трохы, прыдывлявся до своеи роботы.

— Красень—первый сортъ и хлопець хочъ куды козакъ,—сказавъ винъ.

— Господынъ докторъ,—благальнымъ голосомъ промовывъ Пейсахъ,—скажить мени на-правду: не опасне?

— Не опасне.

— И жывый буду?

— И жыви будете.

— И не калика?

— И не калика.

— Боже, Боже!—промовывъ Пейсахъ, складаючы рукы.—У мене сыроты... дочка-калика, трое онукивъ...—и сльозы покотылыся зъ його очей.

— Чого жъ вы плачете, старый?—промовывъ ликарь, беручы його за руку.—Все буде добре, не журиться. И знакъ навить невелыкый буде.

— Се я радію, що жывъ буду,—тремтячымъ голосомъ мовывъ Пейсахъ.—Не за себе—я вже нажывся, напывся гиркои... раднишый вмеръ бы, колы бъ не сыроты... пропадуть безъ мене...

Digitized by Google

— Не журиться,—казавъ ликарь, добувшы цыгарку й закурывшы ій надъ лямпою.—Отсе хиба днивъ скилька не можна буде вамъ йисты твердои йижи, покы рана зростеться, а тамъ можна буде все. Можете й на весилли граты, колы голова не дуже болыть.

— Ни, не болыть,—сказавъ Пейсахъ.

На його пахнуло дымомъ тютюну.

— Господынъ докторъ, а курыты можна?

— И курыты можна.

Ликарь добувъ табашныцю й подавъ Пейсахови цыгарку. Той узявъ ій, подывився вдячнымы очыма на ликаря, закурывъ видъ його цыгаркы, потягнувъ разъ, у-другe и облыччя його—краще сказаты: пивъ облыччя, бо половына була вже зав'язана,—просяяло якымсь дывнымъ выразомъ щастя: винъ жывый, рана заросте, сыроты не пидуть зъ торбамы; винъ може граты, винъ навить курыть цыгарку, курыть—якъ уси здорови люде, якъ отсей ликарь—молодый, здоровый, червонолыцый.

А мигъ винъ лежаты теперъ холоднымъ трупомъ на рельсахъ биля станціи й дурно його выглядала бъ дочка на шабасъ, дурно онучата чекалы бъ, що дидъ прывезе повни кешени гостынцивъ, ласощивъ.

* *
*

Пейсахъ гравъ у Игнативци на весилли. Розбыта, зав'язана щока болила тяжко; болила й рука, що водыла смыкомъ; и чарку, що подала йому молода, винъ пывъ якось чудно, бокомъ, якъ п'е птыця воду: перегнувшы голову на здоровый бикъ, щобъ не попала горилка на рану.

А пивъ облыччя його сяло щастямъ—такымъ щастямъ, якого не зазнавъ винъ зроду!...

Модестъ Левицькый.

Digitized by Google

* * *

Обоє мы, серце, зъ тобою
Мужыцького чесного роду,
И панськои кровы немає
У насъ а-ни крапли й заводу.
Нихто зъ нашыхъ предкивъ безвисныхъ
Не жывъ за чужымы рукамы,
Нихто землякамы своимы
Не йиздывъ неначе воламы...
Уси воны зъ плугомъ и ципомъ
На себе сами працювалы,
Сами соби дбалы насущный
Та ще и панивъ годувалы.
А иноди, кынувшы плуга,
Зъ мечемъ и сокырою въ поли,
Якъ лыцари славни, боролысь
И кровъ пролывалы за волю.
Теперъ воны сплять, потомывшысь,
На вичному лижку могылы...
Нихто не посміє збудыть ихъ—
Воны соби сонъ заробылы!...

А. Бобынко.

Digitized by Google

Зъ однієи подорожи.

Вырывокъ зъ оповидання.

Газисова коляса вырушыла зъ гиръ и подалася высокою передгирською площею, зрытою глыбокымы ярамы. На ій не манячило нигде й деревыны. Се почынався безкрайній, спаленый сонцемъ степъ. По весни винъ зеленився оксамытовою травою, та заразъ на цилому простори половивъ наче глыняна пустеля; скризь земля порепалася глыбокымы, у палець завширшкы й шыршымы, шпарамы,—ти шпары, мовъ тысячи знесыленыхъ згагою ротивъ, роззявлялыся, прагнучы вохкосты хочъ изъ сухого повитря. Лыше подекуды стырчалы ще жыви парости молочаю, але такъ засновани павутыннямъ, таки темни та запорошени, що й воны не надавалы ясного кольору степови; та ще десь-не-десь мовъ калюжи гарячои кровы майорилы плеса, густо вросли прыкро-червонымы квиткамы дыкого маку. Зелени ящиркы сами ожывлялы малюнокъ, прожогомъ ховаючысь по шпарахъ, зачувшы гуркитъ колисъ, та ще высоко на неби повильно кружлялы темни орлы. Тыша и спека, повитря бронить и леліе, зъ одного боку туманіють, мовъ зачаровани, гирськи бескеты, зъ другого розлигся неоглядный степъ, а на далекому обрію „пасе святый Петро свои вивци“ *).

Ось несподивано коляса надійихала до глыбокого яру, почала спускатыся зъ горы и спынылася у-нызу биля кам'яной брамы.

Се була „Долына Упокою“, кладовыще народу Каривъ, що колысь, дуже давно, жывъ тутъ на гори у славетному тоди, а теперъ зруйнованому та спорожнилому городи Чуфутъ-Кале.

Йидучы сюды, Газисъ не мавъ на думци оглядаты Чуфутъ-Кале та Долыну Упокою, тому хотивъ бувъ йихаты дали, та визныкъ завирявъ, що нихто зъ подорожныхъ не мына сього мисця. „Се не забере у васъ багато часу—зайдить, подывиться!“—умовлявъ винъ.

*) Часомъ, колы у спеку та сушу въ степу на обрію выдко, якъ хвылюється повитря, й здається—наче тамъ товпляться та плыгають якись сирувати кубла,—тоди люде кажуть, що то „святый Петро пасе вивци“.

Digitized by Google

Тымъ часомъ выйшовъ на браму й доглядачъ Долыны Упокою— старый, сывый дидъ.

— Зайдить, гляньте,—казавъ винъ,—на наши святощи, на руины славетного Чуфутъ-Кале та на Долыну Упокою. На ихъ вартъ подывытысь; воны свидкы тіи невмирущои любовы, якою нашъ зневоленый наридъ ревно кохае свій край та свою сплюндровану волю,—ту волю, за яку винъ може лышъ згадуваты та мріяты, а вже не въ сыли видбудуваты іи. Колысь ще татары розбылы та звоювалы насъ. Розбиглыся Кары по цилому свитови, але й доси, де бъ далеко не жылы, воны все згадують ридный край та щаслыву давныну и хто зъ ихъ зможе, хто маe гроши, робыть заповитъ, щобъ сюды везлы його ховаты хочъ з-за моря, хочъ з-за тысячи верстовъ!... Ихни нагробныкы—се наче сльозы цилого народу, таки важки, що обернулысь у каминь! Справди калика, що тужыть за ногамы, слипець, що плаче, згадуючы красу божого свиту, щаслывиши за насъ. Слипець не може тилькы бачыты, калика— тилькы ходыты, а мы, ввесь наридъ—диды, сыны, унукы й правнукы не знаты до якого колина—на-викы не бачымо просвитку. Чого жъ варти сльозы найбильшого бездольця передъ кам'янымы сльозамы цилого народу, що зъ цилого свиту постикалыся до сіеи долыны?... Зайдить же, гляньте на Долыну Слизъ, Долыну Упокою, гляньте на сльозы безщасного народу!

Такъ казавъ старый. Мова його плынула журлыво та тыхо и чувся у ій той глыбокый задавнилый смуток, що лышається наслидкомъ писля колышньои тяжко-бурхлывои скруты. Вона поменшала до певнои миры, та бильше не помéниша й не знык не николы, а все свидчытыме про втрату и сылъ, и надіи. А самъ старый зъ своею похылою постаттю, сывымъ волоссямъ та бородою, зъ пожовклымъ, почерканымъ зморшкамы облыччямъ та лагиднымы, смутнымы очыма, що не добачалы видъ довгого чытання старыхъ книжокъ, выдавався людыною зъ давнихъ-давнихъ викивъ, яка нибы выявылася з-пидъ кам'яного нагробныка, або й однією зъ тыхъ кам'яныхъ слизъ, середъ якыхъ викувавъ винъ самотне.

Винъ викувавъ тутъ самъ середъ сього кладовыща та руинъ и бильше не було тутъ жаднои жывои души.

Газисъ послухавъ старого й пишовъ за имъ.

Ишлы вузенькою стежкою нызомъ долыны. Долына та була глыбоке провалля зъ стримкымы скелястымы узбиччямы. Де-не-де каминня зъ скель поперегоряло на попелястый кгрунтъ, и де по узгиррю було хочъ трохы того сыпкого кгрунту и самымъ нызомъ долыны—поросты дубы, але яки дубы! Се булы дывни велетни: вчотырьохъ, впятьохъ ледви можна було обхопыты кожного; высоко выгналыся воны, та не стрункымы, а покрученымы, корячкуватымы стовбурамы, зъ велыкымы кгулямы на ихъ, зъ глыбокымы зморшкамы на кори. Знаты було—не у

Digitized by Google

захысти та роскошахъ тишылыся, а у довгій та тяжкій боротьби зросталы воны й тяжко каличылы ихъ негоды. Скилькы мабуть загыбло поручъ зъ имы такыхъ, якъ воны, тилькы утлишыхъ, а все перемоглы воны й высоко-высоко знеслы горди чола свои! Та заразъ на могутнихъ велетняхъ такъ мало було лысту, верхы здебильшого всохлы, дебеле, мовъ зъ крыци выкуте гилля—обголене и мертво стырчыть у повитри, лыше подекуды на ныжчыхъ гилькахъ непышнымы пучкамы яснило лыстя, мовъ винкы на побытыхъ левенцяхъ. Дубы загыбалы. Перемоглы стилькы напасты, перебулы стилькы рокивъ и заразъ знесылени гынулы безъ боротьбы. Безнадійна, невидкарана смерть налягала на ихъ и разомъ на Долыну Упокою, и сього вражиння смерты додавалы ще нагробныкы, безличъ нагробныкивъ, усе однаковыхъ, бильшихъ и меншыхъ, списаныхъ старымы, забутымы литерамы, почорнилыхъ видъ давнихъ рокивъ.

Тыхо поступавъ помижъ имы старый. Здавалося винъ щё похылывся, а облыччя йому щё потемнишало. Ажъ ось з-помижъ дерева забилылыся нови велыки нагробныкы тіеи частыны кладовыща, де ховалы останнихъ рокивъ. Воны середъ сіеи краины смерты справлялы вже вражиння жыття, а середъ ихъ, якъ на те, пышно поросла высока трава та молоди ясно-зелени дерева.

— Чы не здається вамъ,—зупынывшысь обизвався таємныче доглядачъ,—чы не здається вамъ, що невмируща любовъ, яка прымусыла тыхъ, що лежать пидъ сымы нагробныкамы, шукаты соби вичного упокою тутъ, виджывля се завмерле мисце?... И хто зна, чы любовъ дитей ихнихъ не прожене звидсы нависного дыхання смерты та не поверне жыття сьому краю?!

Газисъ не видповивъ. Його дратувало те, що казавъ доглядачъ,—си, на Газисову думку, нисенитни й несамовыти выгукы про ридный край та любовъ до його. Натомисть, щобъ клопотатыся дійснымъ добробытомъ, волею кожнои окремнои людыны, освитою, культурою—одно слово, якымысь реальнымы интересамы,—сей чоловикъ журыться за самостійнистю своеи державы, націи, за тією исторычною порохнею, що, покы вона мала сылу, найбильше прыгничувала та обдырала його наридъ!...

Иншымъ разомъ Газисъ гостро насміявся бъ зъ кожного за таки думкы, помщаючысь за те, що воны обвыновачують и його, але заразъ, хочъ винъ и не згожувався зъ имы, все жъ такы и щыристь старого, и таємнычи обставыны справлялы на його непереможне вражиння и, зновъ здіймаючы давни сумнивы, видбиралы завзятисть.

Тымъ часомъ вже обійшлы кладовыще та повернулысь до брамы.

— Теперъ ходимъ—подывиться на други наши святощи, друге, ще сумнише кладовыще, бо тамъ нема й такыхъ померлыхъ мешканцивъ,

Digitized by Google

яки е тутъ. Тамъ—сама пустка, сама руина, скарга до Бога на лыху долю...

Дывлячысь на азійське вбрання на Газисови, доглядачъ сподивався маты видъ його спивчуття; та зновъ не диставшы ніякои видповиди, почувъ на серцеви тыслый биль, замовкъ и, захопленый своимы важкымы думамы, мовчкы почвалавъ вузькою, покрученою стежкою на круту гору.

На злобку горы, оточеной зъ усихъ бокивъ глыбокымы провалляmы, вподовжъ по-надъ кручею, здіймалыся наче винокъ—руины кам'яного муру. Проты дорогы у мури була брама, зроблена зъ дебелыхъ обаполивъ, вшытыхъ зализною бляхою. Бляха подекуды позрывалася, брама була розчынена, а те, що выдко було кризь ноги, здавалося наче пустеля, зрыта й закыдана скалкуватымъ каминнямъ.

Старый поступывъ за браму и, щось шепочучы, спынывся зъ выразомъ надзвычайного поважання, навить побожносты.

Спынывся й Газисъ. Гостро вразыло його те, що винъ бачывъ. Безперечно се бувъ колысь городъ, та не такый, яки теперъ булы у сьому краю: си руины дуже нагадувалы його ридни городы, и се само и вражало Газиса, выклыкаючы якыйсь неспокій, мовъ передчуття якогось лыха...

Йшлы вулыцею.

Дуже вузьки вулычкы видъ колышньои ходни глыбоко поврывалыся у крыхку скелю вапняныка. По бокахъ ихъ неривною нызкою, наче щербати зубы, стырчалы одна позъ одну руины домивъ, мурованыхъ колысь зъ того жъ такы вапняныка. Коженъ стоявъ самотне безъ дворыща, безъ захысту видъ чужыхъ очей, видризненый видъ иншыхъ тилькы вузенькымы суточкамы. Кризь пообвалювани муры часомъ выдко було завалену грузомъ середыну. Скризь одноманитный жовто-попелястый каминь,—ничого бильше. Розпеченый сонцемъ, винъ ажъ пашивъ, а повитря довкола лелило, колываючысь ледви помитнымы жмуркамы. Хата позъ хату, вулычка позъ вулычку збылыся тисно, нигде ни деревыны, ани знаку навить, щобъ тутъ щось росло колысь.

Сердытый та глузлывый осмихъ раз-у-разъ звывавсь на губахъ у Газиса, покы переходывъ винъ зъ вулыци у вулыцю, зъ суточокъ у суточкы.

— Чужынче!—помитывшы се, обизвавсь до його доглядачъ.—Бачу, важко намъ зрозумиты одному одного. Тоби усе тутъ здається не гарне, усе не варте ни любовы, ни жалю. Бачышъ сами руины, та байдуже оглядаючы ихъ, не спроможенъ ты уявыты соби, якъ я уявляю, що тутъ було. А я чувъ одъ старыхъ людей писни й переказы: сыдючы тутъ самотою, перечытувавъ я стари кныжкы та напысы, выбыти на камени,—и жыви здаються мени си спорожнили вулыци... Наче бачу,

Digitized by Google

якъ мовъ рій той метушыться на ихъ увесь наридъ нашъ, якъ скризь чуты нашу мову, якъ велыкымы гурткамы весело бавляться диты, жинкы спивають та розмовляють зъ сусидкамы, а чоловикы збираються на громадську раду. На майданахъ кльокъ, повно люду, чуты гоминъ, змагання—кыпыть жыття!... а заразъ... мертво!... Та хай бы вже мéртво, хай бы вже не було никого зъ нащадкивъ тыхъ предкивъ, що жылы тутъ, або хай бы велося имъ краще, щобъ не згадувалы про сей городъ. Хай бы тоди былы його громы й витеръ розпорошувавъ його муры по цилóму свитови! Не малы бъ за чымъ шкодуваты... Та розвіяни мы по чужыхъ краяхъ, наши диты не мають товарыства, зъ кымъ выщебетаты батькивською мовою, що єдына могла бъ зворушыты имъ серце та розумъ, ихни дытячи думкы й почуття. И холонуть дытячи души, занепадає въ ихъ розумъ. Матери на самоти дуріють, зъ шаленои нудьгы людэ втрачують хить до розмовы й нихто зъ народу Каривъ не спивае писень, а батькы забувають, щó то є громадскіи справы, бо не можуть браты въ ихъ участы, и хляне въ ихъ громадське чуття, а вси думкы повертаються на корысть та кгешефты!...

Зновъ не видповивъ Газисъ; замовкъ и доглядачъ.

По малимъ часи винъ спынывся биля дверей до якогось льоху й одмыкаючы мовывъ.

— Тутъ колысь у насъ видбувався судъ та каралы злочынцивъ.

Вузькою й темною прыгребыцею ступылы по сходахъ до вырубаного въ скели досыть велыкого льоху. Зъ його йшлы двери до другого такого жъ поручъ. Писля несамовытои спеки на двори си льохы зразу справлялы прыемне вражиння. У велыки викна, вырубани зъ прычилку, подыхавъ вильготный витрець, рынуло запашне повитря и досыть свиту; було повильно, а м'яки кольоры билесуватыхъ стинъ давалы видпочынокъ на сонци втомленымъ очамъ. Але те, що казавъ старый, було прямо страшне. У другому льоси видбувався судъ, а въ першому держано в'язнивъ, и провидныкъ показавъ тутъ на доливци й на стели знакы видъ зализныхъ кгратъ. Кожни пивтора квадратни аршыны булы закгратовани й такымъ чыномъ складалося поручъ одна зъ одною кильокось зализныхъ клитокъ про в'язнивъ. Не знаты, чы выпускалы ихъ звидты хочъ вряды-годы, чы такъ у багни воны выстоювалы тамъ ажъ до суду, бо лягаты не малы де. Звидты вытягалы ихъ наперед суддивъ, а кару чынылы зновъ у першому льоси передъ очыма въ иншыхъ в'язнивъ. Про се у йому зроблени булы—кам'яна лава, на яку клалы злочынця и стыналы йому голову, та кам'яный шаплыкъ, де иншыхъ обшпарювалы окропомъ. Скатованыхъ выкыдувано за викно.

Колы Газисъ почувъ си страшни спогады, йому ажъ млосно зробылося. Несамохить оступывся винъ видъ кативського знаряддя, биля якого стоявъ. Схвыльованый пытавъ винъ себе: „Чому жъ не тикалы

Digitized by Google

в'язни? Адже доглядалы, здається, не пыльно: на викни навить нема знаку видъ кратъ; кграты жъ у клиткахъ можна було бъ поломыты чы пидпыляты"... Йдучы слидкомъ за своєю думкою, винъ вперше теперъ наблызывся до викна—й ажъ зойкнувъ, ажъ одхытнувся. Доси не мигъ прыпустыты такого клятого, облудного пидступу. Втикты зъ сього викна можна було хиба на той свитъ. Воно выбыте було у стримкому, якъ муръ, боци глыбоченного провалля. Повне наверганого водою каминня, провалля те було заплутане темнымы тинямы, бо сонце николы не заглядало туды. Достатысь туды було неможлыво, й очевыдячкы, колы кыдано туды скараныхъ, трупы ихни гнылы у тій безодни, а важкый сопухъ, здіймаючысь звидты, рынувъ до в'язныци замисть запашного повитря, що пестыло Газиса заразъ.

— Невже жалкуєте й за сымъ?—гостро, зъ дражлывымъ докоромъ обернувсь до провидныка цилкомъ обуреный Газисъ.

— Ни, за сымъ не жалкуємо.

— Думаю! Мавшы въ себе таки звычаи, повынни радиты, що здыхалысь ихъ за всяку цину...

— Хочъ бы и втратылы волю?—тыхо спытавъ провидныкъ, пыльно дывлячысь на Газиса короткозорымы очыма, и на блидому обличчи старого позначывся важкый биль.

— Та чы жъ малы ін?

— Чужынцю! не вперше чую я се. Та чого нарикаты за лютисть на нашу давныну? Хиба не було тіи лютосты и въ иншыхъ народивъ, въ усихъ—и въ тыхъ, що насъ сплюндровалы, и въ тыхъ, що й ихъ повоювалы вписля? Чого нарикаты на насъ за ту давныну? Хиба хто знає, чы й доси додержувалы бъ мы ти давни лыхи звычаи? хто зважыться запевняты, що въ насъ теперъ не було бъ краще, якъ у тыхъ, зъ кымъ жывемо зъ прымусу и хто прымусомъ накыда намъ свои законы, не прыдатни для насъ, не ривни для ихъ и для насъ, часомъ може не менше лыхи, хочъ воны на око й не вражають такъ гостро, якъ ти, про яки я казавъ вамъ?... Я певный, що намъ легче було бъ усе зминыты на краще, а нижъ сподиватысь теперъ, покы инши те зроблять для насъ. Насъ було трохы, посидалы мы невелыку краину, та зате коженъ видавъ уси справы громадськи й мавъ на ихъ чымалый вплывъ. Мы уси гараздъ розумилыся, уси булы блыжчи мижъ себе, нижъ пидданци сучасныхъ велыкыхъ державъ, де повпрягани въ одно ярмо и дикуны, и освичени народы, соткы народивъ, неподибныхъ мижъ собою й навить ворожыхъ! Зъ книжокъ я знаю старый законъ малыхъ державъ, а на власній шыи знаю законъ новый—велыкыхъ державъ. У старовыну булы жорстоки законы, було багато негарного,—такъ же й люде дыки булы и, якъ дыки, сами для себе складалы недобри законы. А проте—с а м и д л я с е б е. Чы розумієшъ ты вагу сього слова?! Теперъ

Digitized by Google

законы покращалы... може, хочъ не скризь и не у всьому,—такъ же й люде багато освиченниши и все-такы не можуть воны сами соби уставляты законы. Ти законы имъ теперъ накыдають, бо воны теперъ рабы! Завиряю тебе—николы не ймы виры переможцямъ! Перемогу усе дистають облудою, переможци усе вызыскують тыхъ, кого пидгорнулы. На вищо бъ и воюваты имъ инакше? Ще добре, якъ що воны тилькы обдырають,—на лыхо ще частише бажається имъ и обдерты, и знищыты повойованыхъ, переробыты, перевернуты ихъ на свій штыбъ, на такыхъ, якъ сами. Скажешъ може—хиба не однаково, чымъ мени буты?... Якъ бы змигъ перевернутыся ввесь наридъ вразъ—хай бы вже, не змагавсь я бъ зъ тобою; але скилькы самозныщення, легкодухосты, зрады та иншои погани заводыться у тому народи, якого перевертають сыломиць, и скилькы велыкыхъ серцемъ загыба!... Насъ звоювавъ и розвіявъ наридъ, що колышня його столыця стоить пидъ сіею горою. Прыйшла черга й на його, згодомъ и його, якъ безличъ иншыхъ народивъ, звоювавъ и пидтоптавъ пидъ кормыгу свою далекый могутній наридъ... Яке наше жыття—ты знаешъ. Пиды у той городъ та поспытайсь у тубольцивъ, якъ жыветься имъ, або краще прыдывысь самъ, бо мало хто зъ ихъ зважыться росказаты тоби. Якъ ты не слипый, то уперта мовчанка ихня буде тоби за видповидь... Правда знайдешъ и помижъ ихъ такыхъ, що здаються щаслывымы, проте не знаю, чы не будуть воны брыдки тоби...

— Та невже жъ,—спытавъ схвыльованый Газисъ,—невже ни въ чому не бачышъ ты, щобъ мешканцямъ того города теперъ було краще, якъ давнише? Невже чужынци не зробылы имъ ажъ ничого доброго?

— Чудный ты, добродію!—гирко засміявся старый.—Справди чудный, мовъ дытына... Невже, ты думаешъ, на те воювалы ихъ чужынци, щобъ робыть имъ добре? Воны звоювалы ихъ для своеи корысты й усе роблять, щобъ ии маты. Воны забралы въ ихъ и землю, и воду; наслалы на ихъ своихъ урядныкивъ, деруть зъ ихъ гроши, щобъ платыты имъ... а щобъ не заховалась одъ ихъ ни одна копійчына, щобъ не зосталося въ повойованыхъ ничого зайвого, воны знажують ихъ своимъ крамомъ, и останни вжиткы ихни йдуть до кышень крамарямъ пануючого народу. Тоди робиться те, чого побиднykамъ бажалось, тоди кинець повойованымъ: воны стають голи!...

Газисъ не хотивъ дали слухаты, не хотивъ бильше дывытыся на си руины. Тутъ зновъ допикалы його ти сами жалощи за хымерамы, невартымы, на його думку, й доброго слова; ти сами квылиння за своею державою. Ще тамъ, де втрата своеи державы була новыною, де видбувалася може трохы й болюча операція, Газисъ ще прыпускавъ такый смутокъ. Але тутъ, де мынуло вже стилькы часу!... „Якъ що й мои землякы, на перекиръ розуму,—думавъ Газисъ—схотять такъ довго безъ

Digitized by Google

жаднои раціи побываться за своимъ безладдямъ та ханомъ, уси заходы мои зробыты ихъ щаслывымы розвіються черезъ ихню упертисть". Видъ сыхъ думокъ роздражненя, знеохота й непевнисть обгорталы й мордувалы Газиса. Мабуть тому выни булы його нервы и його втома, але й те, що бачывъ, справляло своє вражиння—се кладовыще и сей городъ якъ кладовыще, и сей жывый мертвякъ, що наче мара сновыкгà мижъ руинамы та точыть свои однозгучни скаргы-сльозы, мовъ ту кровъ, крапля за краплею... Якыйсь туманъ здіймався въ голови у Газиса, мовъ павутыннямъ заволикавъ йому очи, затулявъ вуха, дзвонывъ у голови й забываврь почуття, причъ одного нетерплячого бажання—мерщій выхопытысь, втикты звидсы.

Тымъ часомъ надійшлы до маленькои хвиртки у мури. Видчыняючы ін, провидныкъ завважывъ:

— Тутъ була стежка зъ городу до воды. Сюдою ходылы по воду жинкы Каривъ, несучы на плечахъ довги гарни амфоры... За ричечкою бачышъ сады—то власныстъ заможныхъ Базаръ-Сарайцивъ; пидешъ имы—скоро достанешся у Базаръ-Сарай. Се—городъ, за якый я казавъ тоби.

Крутымъ узбиччямъ поплелася вузька, покручена стежка, у долыни выдко було невелыкый, та швыдкый и говиркый бурчакъ, за имъ геть по долыни та взгирряхъ пышни сады, а з-по-за ихъ, верстовъ дви чы тры дали, верхы мечетивъ, баштъ, ще якыхсь будынкивъ.

На-швыдку подякувавшы та попрощавшысь зъ доглядачемъ, Газисъ выйшовъ зъ города й подався внызъ. На половыни горы винъ почувъ спивъ та музыку, що лынулы з-за высокои скели,—за заворотомъ стежкы не выдко було, хто саме грае,—та ажъ зрадивъ.

Тымъ часомъ назустричъ Газисови выйшовъ з-за скели ставный красунъ у довгому чорному жупани, гантованому золотомъ, зъ срибными кгудзыкамы та срибнымъ чересомъ. Выбренькуючы на якійсь невелычкій бандурци, винъ хвацько прыспивувавъ:

Да по нашимъ вулыцямъ
Музыка игрался,
Разнымъ сортамъ жéнычкамъ
Суда-туда шлался...

Газисъ такъ зрадивъ сій веселій людыни, що й не завважывъ, що винъ спива: чувъ тилькы, и се вражало його прыємно, що той спива щось веселе.

— Селамъ Аламлыкъ!
— Аламлыкъ Селамъ!
— Якъ тебе звуть?
— Селымъ...

Digitized by Google

— Чы не хочешъ, Селыме, показаты мени вашъ Базаръ-Сарай? Що визьмешъ?

Селымъ весело всмихнувся и, прыжмурывшы очи, засвитывъ билымы, якъ молоко, зубамы.

— А чому бъ ни? Селымъ усе зъ того заробляє. Правда, я вподобаю бильше гуляты зъ гарнымы панямы, та колы панъ не скупый, а нема пани, такъ можна и зъ паномъ... Але ты самъ магометъ... на що тоби провиднык?

— Я зъ иншого, зъ далекого краю... зъ Дейламу, колы чувъ.

— А?!—протягъ недбало Селымъ,—прыйшлы уси до нашого царства...— и свыснувъ. Проте, не зацикавывшысь бильше, завивъ зновъ:

Да по нашимъ вулыцямъ...

— Ну ходимъ.

Пишлы садкамы. Осторонь, у холодку, по-пидъ грушамы, яблунямы та горихамы, выдко було чымало магометанськыхъ молодыць та дивчатъ у ясныхъ уборахъ. Та ледви наблыжалыся Газисъ и Селымъ, жиноцтво ховалося, загортаючысь велыкымы билымы намиткамы й тилькы чорни, якъ вугиль, очи часомъ цикаво выглядалы з-пидъ накрыття.

Хвацько переходячы позъ те, здавалося, таке соромлыве жиноцтво, Селымъ нахабно прыдывлявся имъ, промовляючы у голосъ не дуже цнотлыви увагы,

— Магометъ свій законъ сповня!—моргнувъ винъ Газисови на двохъ стрункыхъ та мабуть молоденькыхъ жинокъ, що такъ само поспишылыся сховатыся у намиткы.

— Додержуете ще сього звычаю?—спытавъ Газисъ, дывуючысь, що сей на його думку дуже негарный звычай не зныкъ ще пидъ хрыстыянськымъ вплывомъ.

— Та додержують ще, хочъ вже гарненько вызырають з-пидъ закрыття...

— Се дуже негарный звычай. Не кажучы про те, що винъ є образою жиноцтву—такъ навить молодый николы не бачыть молодои до шлюбу. Якъ же винъ може обраты соби подружжя?

— То ще не клопитъ. Пиде маты молодого—побачыть, пидо сестра—побачыть, кажуть—гарна, ну й бере... Та нема чого й додывлятыся: траплается дывчина карошъ, замижъ пишовъ—не карошъ, траплается дывчина не карошъ, замижъ пишовъ—чиво-ныбудь отметного!

— Але жъ...

— Ну, я тоби кажу—протея хрыстыанськыз вычай, хрыстыанськы бàрына бильше улюбывъ, веселишъ мени зъ имъ... и барына мене люблать. „Гарный, кажуть, Селымъ—красунъ, карошъ“... Гроши мены даютъ... Въ одный бары-

Digitized by Google

на правдныкъ бувъ — трыста карбованцевъ зароблавъ и лубóвъ получавъ...

— Ну, се не гараздъ вже, я не про се кажу...

— Чому не гараздъ?... Моій жинцы нѐ гараздъ. Моій жинцы такъ я не дозволавъ зъ кавалеръ подъ ручкы у саду гулатъ. Чоловикъ ззаду ходывъ, жинка зъ чужой кавалеръ подъ ручкы впередъ бижавъ... Гаваритъ: той братъ, той сватъ, той родычъ! Чужой рука ій гарачишый здавався, гарачишый рука луще вподобався... Нѐ!.. дла моєи жинкы нѐ гараздъ, для чужои дуже, отчинъ гараздъ, чиво-ныбудь отметного!...

Такъ плескавъ Селымъ и Газисови робылося досадно и на Селыма, и на себе за те, що зрадивъ, почувшы його смихы та спивы. Теперъ Селымъ спротывывсь йому, выклыкавъ навить обрыдження и разомъ зновъ почалы зрынаты у Газисови турботни думкы, що руйновалы йому певнисть у своихъ поглядахъ.

— Культура йде, та яка, якъ, якымъ шляхомъ?—думалось йому.— Яки наслидкы будуть зъ такои культуры? Чому прыщеплюється тилькы щось подибного зъ неи? чому задоволени таки, якъ отсе Селымъ, а инши ни?...

Тымъ часомъ прыйшлы у Базаръ-Сарай, и Селымъ спынывся биля стародавньои брамы. „Се ханськый палацъ,—мовывъ винъ.—Якъ що бажаешъ подывытыся—йды, я чекатыму на тебе тутъ.

— Чому?

— Мене не пускають туды, тамъ свій провидныкъ...

Газисъ пишовъ самъ. За брамою стривъ його гладкый, безъ вусивъ и бороды, чоловикъ, що постаттю та облыччямъ нагадувавъ бильше незграбну, прыстаркувату жинку. Винъ повивъ Газиса по ханськыхъ дворыщахъ та кимнатахъ, зъ одного маленького двору чы саду до иншого, зъ однѐи горныци до иншои. Усе було стародавнє, зъ стародавнимы вызерункамы та покрасамы, що колысь певне здавалыся дуже пышни, та для нашого часу не булы вже ни мудри, ни гарни. Довги рокы на всьому тутъ поклалы свои ознакы: усе зостарилося, розлазылося, одноманитни мебли покрывылыся, шовкови ковдры вылынялы й потерлыся; безличъ мармуровыхъ нештучнои роботы фонтанивъ порепалыся, повросталы мохомъ и вода вже не бигла зъ ихъ; а нагробныкы зъ бучнымы напысамы про похованыхъ ханивъ та ихни дила повыщерблювалыся й сумно вызыралы, наче журылыся, що мусять ще стояты тутъ, мовъ на глумъ тій слави, яку оголошувалы ихни напысы.

Тыхо, нечутнымы, повильнымы крокамы ступаючы по пидлози, чвалавъ провидныкъ по хатахъ, дворыщахъ та садкахъ ханського будынку. Не багато мигъ чы хотивъ винъ казаты. Тилькы, заходячы до нового помешкання, коженъ разъ спыныться на хвылыну, обернеться до Газиса й вымовыть яке слово: „тутъ була спальня, йидальня; тутъ

Digitized by Google

Троянци.

Digitized by Google

Digitized by Google

Троянци.

Горельефъ зъ пам'ятника Котляревському въ Полтави академика Лозена.

Digitized by Google

Digitized by Google

судылы раднык, звидсы слухавъ, якъ судять, ханъ... Се бувъ садокъ, се гаремъ"... и кожного разу додасть: „такъ було ще за ханивъ. Се було, колы ханы булы"... Скаже и зитхне глыбоко и смутно, и зитхання те видбывалося луною по похмурыхъ горныцяхъ, и здавалося—нибы зъ усихъ закуткивъ сіеи покынутои осели чуты тыхе зитхання мынулого за своимъ перебутымъ жыттямъ...

Газиса почалы непокоиты си зитхання. Винъ хотивъ дизнатыся, чого́ сумуе, чого зитхае сей на око прыдурковатый чоловикъ, та якъ не роспытувавъ, ничого бильше той не казавъ йому.

— Чы розуміе винъ,—сердывсь Газисъ,—за чымъ вболивае, чы знае що́ то булы ти ханы й якъ велося за ихъ? Напевне се просто выроблена провидныцька звычка зитхаты, щобъ справыты на тыхъ, кому показуе, бильше вражиння та одержаты бильшу платню... або може винъ зитха просто черезъ спеку, бо гладкый и йому важко дыхаты...

Такъ зъ дражлывистю думавъ Газисъ, а проте де дали—почувавъ бильшый и бильшый неспокій и поспишывся швыдше скинчыты оглядыны, щобъ иты зъ сього непрывитного та, здавалося йому, нецикавого мисця...

Володымыръ Левенко.

Digitized by Google

Пидъ корогвою славы.

Зъ циклю „Помынки“.

I. *Богданова интродукція.*

1648.

То не хмара видъ Лыману
Сонце заступає,
Гей, то військо запорожське
Зъ Сичи вырушає.
На тры мыли Дыке Поле
Козакы укрылы,
Дохожалы, доступалы
До Чурай-могылы:
„Гей, прощай, могыло-горо,
Степовая маты,
Идемо́ бративъ зъ неволи,
Зъ мукы выручаты!“...

Сонце сяє, витеръ віє,
Бунчука пытає:
„Ой скажы ты, що за лыцарь
Військо впоряжає?
Хто зъ нымъ поручъ выступає
На кони баскому?“
—„Роскажу, але до часу
Не кажы никому.
То Богданъ, орелъ крылатый,
Йде на Украину

Digitized by Google

Вызволяты-рятуваты
Стоптану краину.
Поручъ зъ нымъ—идуть татары,
Тугай-бей на чоли:
Нагулялыся вельможни
Вже паны на воли,
Наточылысь слизъ та крови
Дукачи-магнаты,—
У Крыму имъ треба, въ мори,
Рукы замываты!...

Сонце сяє, витеръ віє,
Зъ корогвамы грає,
А Богдана смилу душу
Думка обгортає:
„Пидійму, збудю Вкраину,
Заревуть гарматы,
Запалають, пидуть въ небо
Панськіи палаты,
И не разъ ричкы кривави
Потечуть у поли,
Та чы вырву жъ Украину
Зъ лядськои неволи?...“

Сонце сяє... Зъ моря витеръ
Віє-повиває,
А надъ військомъ хмара крюкивъ,
Стогнучы, кружляє.
Тугай-бей на ихъ погляне—
И сміються очи:
До очей воны вельможныхъ,
Знає винъ,—охочи...
Військо йде, и важко стогне
Степъ пидъ копытамы...
Ой застогне й Украина,
Збужена громамы!...

Digitized by Google

II. *Богданова слава.*

1648.

Стогне Кыивъ старый, ажъ здригається,
На Подоли луна розлягається.
Всюды дзвоны гудуть,
И гарматы ревуть,
И гукає поспильство завзято...
Въ славнимъ Кыиви свято.

Суне зъ миста народъ лава-лавою,
Бо йде въ Кыивъ Богданъ, вкрытый славою.
Изъ походу верта,
Помынає миста,
Йде у Кыивъ старый изъ чужыны—
Въ саме серце Вкраины.

Не огонь по шляху розгорається,
Гей, то військо иде, наблыжається.
Суне військо здаля,
Стогне мерзла земля,
Корогвы гомонять... А на чóли
Йиде влюбленець доли.

Нибы левъ степовый, сытый славою,
Що шаблямы прыдбавъ пидъ Пылявою,
Побратымивъ своихъ,
Леопардивъ гризныхъ,
Въ Золотіи Ворота зъ собою
Винъ веде зъ поля бою.

До Софіи иде не хвалытыся—
Вкупи зъ людомъ усымъ помолытыся,
Що мынулась війна
И неволя страшна—
Ти кайданы злыхъ утыскивъ панськыхъ—
Впалы зъ рукъ хрыстіянськыхъ.

Digitized by Google

И дзвиныци гудуть, ажъ хытаються!...
А Богданъ у Софіи вклоняється.
И спивають попы...
Въ викна сонце снопы
Золотого проминня вкыдає.
Гетманъ сльозы втырає:

„Не дарма моремъ кровъ розлывалася,
Билымъ трупомъ земля укрывалася,—
Дорога то цина...
Та мынулась війна,
И немає нигде въ сій хвылыни
Бильшъ рабивъ на Вкраини!...“

III. *Суботовськс подзвиння.*

1657.

Ой не хмара вранци-рано
Сонце заступала,
Не зозуля сызокрыла
Важко закувала,—
То Богданови на вики
Очи потемнилы,
То у Суботови сумно
Въ дзвоны задзвонылы.
Вымовляє дзвинъ до дзвона:
„Тяжко, сумно, брате!...
Ой уже бо Украини
Щастя не зазнаты!...“

Тужать дзвоны, розмовляють,
Плаче Украина,
Що найкращого зряжає
Въ домовыну сына,
Що зосталысь писля його
Тилькы немовлята,
И нема кому новои
Доглядаты хаты...
Въ чыстимъ поли, на роздолли,

Digitized by Google

Стала тая хата:
Звидкиль витеръ не повіє—
Не корысть, а втрата;
Звидкиль витеръ не повстане—
Дме, що має сылы...
Ой, колы бъ огню зли люде
Та не пидложылы!...
Добре хата будувалась,
Кошту не жалилось:
Кожна трисочка циною
Головы платылась...
Та сусидивъ злiи очи
Косо поглядають,
Десь недобри въ серци мысли
Ти сусиды мають...

Спыть Богданъ... И плачуть дзвоны
Сумно на дзвиныци,
И ревуть важки гарматы,
Стогнуть гакивныци.
И сплыває дымъ до неба—
Вiйськове кадыло—
Ажъ видъ курева о-пивдень
Сонце потемнило.
Скризь по Украини,
Повыла всихъ чорна дума:
„Буть лыхiй годыни!...“

М. Чернявський.

Digitized by Google

Коло освиты.

I. Сниданокъ.

Невелычка, сумижна зъ моєю Дидовецька парафія вакансувала вже пивроку. Начальство доручыло мени справляты тамъ требы й наглядаты дви школы грамоты, докы вынайдеться „кандидатъ священства“ на вбогу писковату парафію, що не мала ничого прынадного и черезъ се часто вакансувала. Маючы тры школы на власній парафіи та справляючы требы въ двохъ селахъ и чотырьохъ прысилкахъ, розкыданыхъ ще до того мало не на двадцять гонъ, я до самого майже Мыхайла не мавъ выпадку й разу заглянуты въ сумижни школы. Отъ же днивъ за тры до Мыхайла такы выпадокъ трапывся.

„Завтра роковыны нашого шлюбу; святкуючы сей день, мы завжде запрошувалы до себе батюшку й за сниданокъ сидалы писля молытвы. Якъ що маете вильный часъ и дистанетесь до насъ годыни о десятій, буду дуже вдячный“.

Такъ, мижъ иншымъ, пысавъ мени Павло Ивановычъ Навроцькый, господарь велыкого маетку, якый обгортавъ собою вбоге село Дидовци.

На се я цилкомъ згодывся, бо знавъ, що Навроцькый не завдасть мени дуже тяжкои праци, й до того мавъ на увази наглянуты писля сниданку школы, щобъ, якъ то пан-отци наблюдатели кажуть, буты въ „курси дила“.

Якъ думавъ я, такъ и склалося. Павло Ивановычъ, колышній гусарынъ, стривъ мене дуже радо, а на мій запытъ, яку маємо совершаты одправу, сказавъ зъ легенькымъ усмихомъ:

— Яка найкоротша, бо вже хочеться йисты...

И отъ писля недовгыхъ литаній, мы перейшлы до столовои кимнаты. Гостей сподивалыся къ обиду годынъ на шисть, а теперъ зибрався до столу свій невелычкый гуртъ: сама господыня, билява, коректна пани, руда гувернерка, зъ Руана, зъ чудовымъ поглядомъ темно-сынихъ

Digitized by Google

очей, ій выхованка—дивчына рокивъ на симъ-висимъ и стара Навроцька, маты господаря, якои чоловикъ бувъ колысь за губернатора на далекій пивночи. Симдесята зима не погнула ій спины, вона й теперъ сыдила струнко й высоко держала голову, але вже не добачала та й мало що́ чула.

Сниданокъ бувъ выготованый по-панськы, хоча жъ и пидъ „другу закладную“: сушъ подавалы зъ мадерою, на цилу хату йшовъ важкый духъ видъ лимбургського сыру, а Павло Ивановычъ, ще й тымъ не задовольнывся и грымнувъ на економку, що та не постановыла ще вонючишого, зъ якоюсь невымовною назвою. Учынылы панську волю, внеслы й того бажаного сыру въ тому деревному ящыку. Винъ бувъ подибный до сукровыци, або до якогось медыцынського препарату: смердивъ и розлазывся, навить капавъ зъ ящыка, а Павло Ивановычъ, смакувавъ його, выхвалявъ якъ найкращу закуску, йивъ самъ, ще й матери ридній намазувавъ на кусень булкы, який звавъ уже не булкою, а тартынкою. Мени пидсувалы зъ усихъ бокивъ сыры, омары й усяки вытребенькы, такъ що не було часу й йисты. Я тилькы кланявся на вси бокы та видпрошувався.

За сниданкомъ, якъ звычайно, йшла розмова. Перепыталы, якъ мое здоровля й моеи паниматкы й дитокъ.

Я усе оповивъ, а стара пани тымъ часомъ годувалась и не чула, що́ я одказувавъ; отъ же трохы пидйившы, вона й соби зацикавылась тымы жъ звычайнымы пытаннямы—якъ здоровля моеи жинкы, то-що. Одповивъ я и вдруге на вси запыты, та вже голосно й выразно, якъ бувае въ школи до хлопцивъ.

Скинчылы балачку про дила родынни, службови й розмова зайшла про загально-свитови пытання. Саме тоди покоивка обносыла грецьки вареныкы. То вже бувъ додатокъ зъ кухни національнои.

— Вамъ, батюшко, дуже цикаво буде познайомытыся зъ поглядомъ панны Жозефины: вона цилкомъ клерикалка й ій дуже ображаютъ добродій Золя и К°.

Переднише розмова йшла про Дрейфуса, бо въ ти часы саме росла й шырылась його справа.

— Та борить-бо вареныкы, се жъ наша національна страва!—запрошувавъ мене панъ.—Я мало не що-дня загадую поварови грецьки вареныкы.

Ту нашу національну страву не легко було впизнаты за панськымъ сниданкомъ, бо вареныкы булы таки манисеньки, якъ горишкы. У невелычкому полумыску ихъ мистылась не одна сотня.

Я взявъ соби на тарилку одною ложкою може зъ пивдесятка и тоди звернувся до панны Жозефины.

Digitized by Google

— Намъ важко буде порозумитыся зъ панною,—тыхо почавъ я.— Я зовсимъ не клерикалъ; друге—я зычу Дрейфусови усього найкращого въ його справахъ. Що жъ тычыться до Золя, то се зъ молодыхъ литъ мій найлюбишый повистяръ...

Павло Ивановычъ весело зареготався, коректна пани почала щось роздывлятысь на тарилци, а руанська панночка здывовано дывылась на мене, выдымо не даючы моимъ словамъ ани трохы виры.

— Кюре жартуе!—промовыла вона.

— Ни!

— Якъ же вы носыте сутану? У насъ на се зважуються сами тилькы клерикалы!

— Вына!—убыточáвся господарь,—може вамъ пидогриты?

— Ни, спасыби, я завжде п'ю такъ.

— А я не можу... Мишель, грій!

Украинськый Мишель, що стоявъ за стильцемъ у пана, взявъ чарку до рукъ и почавъ ій гриты долонямы.

— Ни, панно,—звернувся я зновъ до Жозефины,—въ моихъ словахъ нема жадного жарту. У насъ сутана—се видзнака посады, а не принципивъ...

— Якъ же то може буты?

— Простисенько! Насъ малымы дитьмы виддають до-сказаты бъ по вашому—колледживъ, а скинчивши богословську науку, мы повынни йты одною стежкою, бо путь до выщои освиты намъ заказано. За те вже на посади мы—вильни пташкы, и спиваемо коженъ своимъ власнымъ голосомъ: одынъ хлиборобъ, другый пана зъ себе удае—на народъ дывыться згорда... с таки, але мало, що кохаються у народній освити; трапляються, що й киньмы гендлюють. Клерикаливъ у насъ дуже мало межы селянськымы батюшкамы и чогось спильного, окримъ хиба—душыты „на чорный день“ копійку, межы намы нема.

— Се для мене новына, що вы кажете! Я сподивалась, що Русь цилкомъ клерикальна, бо у вашихъ же рукахъ и народна освита.

Я махнувъ рукою й заходывся коло кавы, бо не знавъ, якъ до неи прыступыты, така манисенька була посудына.

— У Франціи клерикалы, Боже, якъ беруться до народнои освиты!— сказала панна.

— Та зась!...—пиддрочуючы панну, завершывъ Павло Ивановычъ и закурывъ цыгарку.

— А у насъ такъ звани клерикалы жахаються теи народнои освиты, якъ чортъ ладану!—озвався я по-простому.

Панна не зрозумила й весело зареготалася, колы пани довела ій змистъ моихъ сливъ по-французськы.

— Дуже бъ я хотила побачыты въ натури ваши народни школы!

Digitized by Google

— То чого жъ и краще: якъ маєте охоту—пойидьмо заразъ, я покажу вамъ ажъ дви школы!

— Та я бъ пойихала...

— Можна?—звернувся я до господыни.

— Чому не можна? Доня святкує... йидьте...

— Мишель! скажы, щобъ вырядылы ландо!

— На що вамъ турбоватысь...—запротестувавъ я, але за-для панны згодывся прыняты ласку, бо у мене визокъ бувъ хоча й мицненькый, „хазяйськый“, якъ кажуть, та мало до ландо схожый.

II. По школахъ.

Биля кганку, чы пакъ терасы, стояло споряжене ландо. Ставни кони темно-карои масты басувалы. Визныкъ, изъ шырокою кацапською бородою, тыхо озывався до ныхъ и всылу здержувавъ, натягуючы чымъ-дужъ вижкы.

Я пидсадывъ панну, бо Мишель стоявъ, розгорнувшы пледа, абы нымъ вгорнуты намъ ногы. Панна подякувала за послугу, Мишель накынувъ на ногы пледа, и мы загойдалысь на тугыхъ ресорахъ тыхо и плавко.

— До Рудни!

— „Слушаю“!

День бувъ погожый та ясный, але морозный. Я радивъ, одзволывшысь одъ сырного духу, й жадибно дыхавъ свижымъ повитрямъ.

— Куды жъ се мы йидемо?—за якусь хвылыну запытала мене панна.

— Прысилокъ до сіеи парафіи, зветься Рудня. Пойидемо туды, а вертаючысь до хаты, побачымо й дидовецьку школу.

— А хто вчыть тамъ—учытель, чы панночка?

— Молодесенькый учытель—сього року скинчывъ зразкову школу пры манастыри.

— Добре працює?

— Пры дили я ще й самъ його не бачывъ ани разу.

— У насъ у Франціи такожъ для выховання вчыteливъ истнують школы—та воны звуться нормальни, а не зразкови.

— Е, у насъ,—перехопывъ я панну на слови,—воны трохы ненормальни, та забачыте сами... а на ныхъ дуже велыки надіи покладалы, колы ихъ засновувалы. У нашыхъ „второкласныхъ“ школахъ бильшисть

Digitized by Google

выхованцивъ зъ народу. Выйшовъ такый учытель зъ темного села, прыйнявъ освиту и знову повертається на село, абы про-межы темнымы братчыкамы шырыты ту освиту й росповсюжуваты грамоту.

— Чудова идея!

Я всмихнувся.

За пивгодыны кони домчалы насъ до руденськои школы. Се була халупка, перероблена зъ жыдивськои корчмы на школу. Кганокъ видъ литъ похылывся на бикъ, схидци покрывылысь и повыпадалы. Двери видчынылысь безъ рыпу й мы темнымы суточкамы увійшлы въ непрывитный та сумный „класъ“.

Въ одынъ рядъ стояло симъ довгыхъ лавóкъ—партъ. Чотыри парты пустувалы, а на трьохъ сыдило трынадцять учнивъ,—якъ выявылось, по одній групи на кожній парти.

— А де жъ учытель?—спытала мене панна.

Вона не впизнала вчытеля у тому хлопчыськови рокивъ на 17, що стоявъ проты насъ, держучы въ рукахъ грубого побытого квадрата. Певне, й трудно було пизнаты въ тому суб'єктови вчытеля, якъ прыкынуты до нього руанську мирку...

Невелычки сири очи його не дывылысь просто, а бигалы й метушылысь, якъ у злодія. Товстый, одутловатый выдъ и темни смугы пидъ очыма робылы непрыємне вражиння й наводылы на смутни думкы про якусь недостачу въ його выхованни. Усе воно було куце й пошарпане.

— А де жъ ваши учни?—спытавъ я його.

— Се вси, бильшъ нема...

— Якъ же то вси? село чымале, та й партъ симъ. Певне ихъ не даромъ поставлено?!

— По журналу учнивъ запысано трынадцять, а черезъ що не ходыть до школы бильше—я того не знаю.

— А торишню зиму скилькы васъ було?—спытавъ я найстаршого хлопця.

— Трыдцять п'ять,—одповивъ той.

— А для дивчатъ може є друга школа?—поцикавылась панна Жозефина.

— Ни, се „смѣшанная“.

— Та тутъ же нема ни однієи дивчыны!

Я знызнувъ плечыма.

Сталы пытаты дитей. Молытвы й заповиди дитвора знала. Чыталы голосно и швыдко, але тремтячымъ голосомъ и непорозумило. На пытання зъ личбы де-що видповидалы, та якъ пытаты не було кого, то мы за пивгодыны биглы киньмы вже назадъ до Дидовець.

Digitized by Google

Биля руденькои царыны стоявъ невелычкый гуртъ людей. Я попрохавъ визныка спыныты кони.

— А чомъ, люде добри, не посыласте дитей до школы? хиба ще й доси товаръ пасуть?

— Ни,—видповивъ похмуро одынъ громадянынъ,—диты вильни, а не можна загнаты ихъ до школы—розбигаються.

— Зъ якои прычыны?

— Якось учытель тее... прыступае до ныхъ дуже строго.

— Та що тамъ таитысь!—озвався другый,—не вчыть винъ ихъ, а просто сказаты „избываe младенцивъ“. Самъ хвалывся мени, що вже дви лынійкы побывъ за одынъ мисяць.

— Моєму небожеви,—додавъ третій,—якъ давъ двадцять ище й п'ять у долони, то таки поробылысь товсти, якъ подушкы. Його теперъ и калачемъ не заманышъ до школы!

— Чуєте?—звернувся я до панны.

— „Ужасно, ужасно!“

— Перекажить же йому, нехай же винъ не б'еться а-ніякъ. Та нехай збере дитей усихъ, що порозганявъ. Я прыйиду до васъ черезъ тыждень и якъ не буде усе гаразд, доведу до начальства. Чуєте?

— Чуємо, чуємо!

— Отъ вамъ и чудова идея!—звернувся я до панны, прыгадуючы ій недавни речи.—Та й чы можна жъ сподиватысь якогось пуття, колы таке велыке й безцинне дило, якъ освита народна, здаваты на якесь безглузде хлопчысько!

— Що жъ вы робытымете теперенькы?

— Що?! доведу черезъ тыждень „у совѣтъ“, ображу сымъ дуже владыку, бо се выхованець зъ його власнои манастырськои школы. Хлопчыська, певне, прыберуть кудысь дали, а диты довгый часъ жахатымуться такои твердои наукы, яку подае наша „клерикальна“...

Закы мы гомонилы, кони перебиглы поле, дидовецькый порубъ и сталы биля кганку дидовецькои школы. Школа та стояла на самимъ краю села, поручъ кладовыща. Мисце було дуже сумне та невеселе, та й сама школа робыла непрыемне вражиння, бо була якъ домовына довга, такажъ вузька та тисна.

Двери на кганокъ булы розчынени, биля ныхъ не выдно ни клямочкы, ани защипкы. Певне, воны писля наукы пидпиралыся зъ середыны дрючкомъ, якый мы вздрилы у синешному кутку. Зъ класу чувся пысклывый крыкъ жиночого голосу, якый выголошувавъ:

— Ковѐню, ковеню! Чомъ не прынесла мени ковени, вража дытыно?

— Що то?—спытала мене панна.

— Кочергу вчытелька каже даты.

— Що то „кочергу“? Я не розумію.

Digitized by Google

Поясняючы панни, увійшлы мы до класноі кимнаты. Тамъ мы побачылы таку сцену.

Сухорлява, прыстара панна, що зазнала майже чотырыдесяту весну, впылася видьмачымы кихтямы у плече невелычкому хлопчыкови, трясла його зъ усіеи сылы и правыла видъ нього якусь ковеню.

Дытына плакала. Школа була переповнена дитворою. Инши реготалысь, а бильшисть дывылася зъ жахомъ.

Побачывшы насъ, учытелька годи чыныты росправу и звернулась до насъ якъ найпрывитнише, ажъ на іи пожовклому лыци выявывся кысло-солодкый усмихъ, подибный до проминня у хмарный осинній день. Мы прывиталысь.

— А що се вы такъ на нього роспалылыся?

— Та отъ я вамъ, „о. завѣдующій“, буду жалитысь на 'тсыхъ бусурменивъ,—вона показала пучкою на дитвору.—Загадую имъ, щобъ коженъ по черзи прыносывъ виныка й ковеню. А сей ледачый хлопець и ухомъ не шманає. Черезъ те, бачъ, що його батько старостує! Дывы но, яке цабе! Треба жъ мени чымсь жаръ выгортаты, а ковеня деревная, та за тры-чотыри дни чысто переведеться на вугиль.

— То вы бъ сторожеви звелилы...

— Нема у мене ніякого сторожа. Сама я тутъ и за вчытельку, й за сторожа, й куховарку.

— То отъ якъ нарадымось... Коцюбу я вамъ справлю зализну, про сторожа доведу посреднykови, а дитей вы вже не турбуйте.

Учытелька зрадила, забачывшы у моій особи порадныка й заступныка, и почала жалитысь на все:

— Староста вымагає могорычивъ... кныжокъ не стача... нигдѣ купыты не можна молока, навить за вѣлыки гроши... хлибомъ диты годують... Пухнешъ изъ голоду, а до того нема за що й одежыны справыты...

И справди, не вважаючы на холодъ, на ній высила сытцева довга блюза, засмальцьована и въ латкахъ. Пѣредъ тіеи блюзы пидіймався вгору й выявлявъ порудили здорови черевыкы, яки давно не бачылы ваксы.

— Ось я вамъ покажу ще свою кимнатку, де я мищусь...

И вона повела насъ черезъ холодни сины на свою половыну.

— Кимнатку я забыла, бо тамъ диркы у стинахъ таки, що можна й кулака просунуты. Сама жъ мищусь у кухни—все мени теплише.

Доливка въ кухни глыняна, въ ямкахъ, бо давно не мазана. Спидъ печи тежъ збытый зъ глыны й тилькы черинь, бокы та похыленый на бикъ верхъ зроблени зъ цеглы. Проты челюсты печи стояло збыте зъ дощокъ, стареньке, пидперте полинячкамы лижко. На ньому оберемокъ соломы бувъ накрытый якоюсь рядюжкою. На лижку, у ногахъ, старенькый котыковый кожушокъ, а насупроты його однымъ-одна по-

Digitized by Google

душечка, така тоненька, якъ млынець,—складалы все убрання лижка. Якъ що додаты невелычкый столыкъ и пару стильцивъ, то се й уся мебиль. На цвяшкахъ высило якесь шуплаття и дранкы. Одна стина була вохка, а зъ виконъ стикала вода буйнымы краплямы. Роздывывшысь на сю казематню обстанову, панна Жозефина нервово повела плечыма такъ, нибы у неи по спыни пройшло щось холодне. Вчытелька кризь сльозы жалилась.

— Якъ тутъ жыты!... Я здоров'я стратыла... Ось ногы попухлы!...

Вона почала показуваты пухли ногы. Я одвернувся.

— Що, панно, вернемось до класу?

— Ни, не можу... Я не ждала, що вы мени покажете таке горе...

Вона плакала.

— На тимъ выбачайте! Чымъ багати, тымъ и ради...

Мы выйшлы. Сонце вже сидало. Кони перемерзлы й раптово зирвалы зъ мисця. Ландо плавко загойдалось, нибы хтило насъ заспокоиты...

Панна вже не казала: „и у насъ, въ Руани“...

Колы мы пидйихалы до палацу, винъ увесь свитывся вже вогнямы,—гости зибралысь. Чыйсь дуже хорошый баритонъ чудово выспивувавъ:

На воздушномъ океанѣ безъ руля и безъ вѣтрилъ...

Певне, подумавъ я—„безъ руля и безъ вѣтрилъ!“...

Т. Лысакъ-Тамаренкс.

Digitized by Google

Зъ російськыхъ поетивъ.

I. *Зъ Фофанова.*

* * *

И знову весною дыхнуло
Сымъ ранкомъ мойого жыття,
И знову мене обгорнуло
Могутнєє давнє чуття.

Весна зновъ роскишна, забута,
Зъ веселымъ яснымъ іи сномъ,
Чаривнымъ проминнямъ окута,
Здається, стоить за викномъ.

Серденько и плаче, й спивае,
Изъ жалю тяжкого болыть,
Неначе струна замираєе
И ледви вже, ледви тремтыть.

II. *Зъ Фета.*

* * *

Мынулеє щастя й любовъ
И писни колышни кохання!
Огнемъ спалахнула вся кровъ
И вмыть зайнялася зъ страждання!

Digitized by Google

Кохани знайоми писни,
Мій сонъ золотый и недужый,
Мынулого згадкы ясни,—
Збудылы вы серце байдуже!

Хай свитыться горе въ очахъ,
Хай вмыється лычко сльозою—
Схылывшысь мени въ головахъ,
Ты, писне, брены нади мною!

Спивай... и нехай зацвите
Мынулеє квитомъ препышнымъ!
То може й серденько засне
Осяяне щастямъ колышнимъ!

III. *Зъ Хвощинськои (Крестовськый-псевдонимъ).*

* * *

Спытавшы розумъ свій и серце кволе,
Мы знаємо—для насъ усе пройшло.
Що на вику судыла гарне доля;
Десь щастя й є, та не для насъ воно!

Мы знаємо—шкодà чогось чекаты:
Одне мынуло, друге тежъ пройде;
И хочъ зъ жалемъ, а звыклы мы казаты—
Душа въ спокои щастя лышъ знайде!

Мы знаємъ—вже недовго рястъ топтаты...
Проте, намъ люби мріи та згадкы.
Такъ диты иноди ладни сажаты
Въ писокъ сухый зив'яліи квиткы.

Digitized by Google

IV. *Зъ гр. П. Голенищева-Кутузова.*

* *
*

Изъ лыхомъ, крывдою, питьмою
За-для суворои борни
Мицніи сылы, думку, слово—
Свій мечъ святый давъ Богъ мени!

Я взявъ зъ Господньои десныци
Сей прапоръ правды, сонця свитъ,—
И хай въ запали бойовнычимъ
Зламаю я святый завитъ;

Нехай въ питьми зблужу зъ дорогы
И грихъ зроблю, мовъ блудный сынъ,—
Того паны земли не судять,
Надъ чымъ володарь Богъ єдынъ!

Звязать бо розумъ у неволи
И слово вильнеє убыть
Лышъ може Той, Хто витеръ въ поли
И въ неби гримъ здола спыныть!

V. *Зъ Козлова.*

* *
*

Не весели думкы у менé въ голови,
Не весели писни я спиваю—
Не знайду видъ страждання порады соби,
Надаремне розрывку шукаю.

Колы въ серци страждання полышыло слидъ,
Обляглы усе хмары турботни,—
Чы гадаты про радощи може піитъ,
Чы забуде про думы скорботни?

Digitized by Google

Вынуватыты хвыли не можна тоди,
Колы витеръ лютує и стогне,—
Що, мовъ ничъ, вона чорна й въ прозорій води
Не видбылась блакыть іи вповни.

Бо невынна вона, що и плаче й реве
И бижыть, куды витеръ ганяє,
Та, забувшы про вбрання блакытне своє,
Вся у чорне себе загортає.

1902.

Сергій Волохъ.

Digitized by Google

За день.

Нарысъ.

синь.

Навколо—похмуро, холодно й вохко. Зъ сирого неба видъ самисинького ранку, не перестаючы, сіється, якъ кризь густе сыто, „мыгычка"; блызько земли—то почне розстылатыся густый туманъ, то потягне вразъ такымъ пронызуватымъ витромъ, що ажъ дубіє все тило й затрудыть въ кисткахъ...

И въ довжелезній валци пидвидъ, що перейизжають на той часъ черезъ хутиръ, прямуючы зъ економськымы бурякамы до сахарни, вы не пизнаєте добре знайомыхъ вамъ селянъ, що понапынаються зъ головою свытамы-дранкамы.

— Якъ непрывитно заразъ и въ хати, й на двори!—въ думци проказує вчытелька, поглядаючы на вулыцю кризь заплакани викна.—Якъ справди смутокъ, що панує такои добы надъ усымъ, захоплює духъ и прыгничує його... Прыпыняється рухъ жыття, людына несвидомо корыться сыли загального настрою въ прыроди, нибы поступаючысь якоюсь часткою власного „я" безъ жодного змагання...

Вчытелька пыльнымъ поглядомъ обводыть школярывъ, що роблять арифметычне завдання, и ій здається, що на облыччяхъ у бильшосты зъ ныхъ одбывся той же смутокъ, що панує навкругы.

— А певне,—миркує вона, перебигаючы очыма по дытячыхъ голивкахъ,—потыхшалы соби, дывысь, що й не впизнаты, що се ти жъ диты, що доймають мене звычайно до жывыхъ печинокъ своимъ невгавнымъ пустуваннямъ. Навить Клыменко та Зѣря, прывидци найгиршыхъ пустотъ,—дывується вчытелька,—й ти щось прынышклы сьогодни, й на вдывовыжу такы чомусь не перепытують нарочыто, щобъ я злылась, по десять разивъ того, що ясно для всихъ напысано на шкильній таблыци.

Digitized by Google

Вчителька дали стежыть очыма за школярамы и спостерегае, що робота ихъ тягнеться якось мляво, недбало; навить прыхыльниши й здатниши до вчення, выдко, марнують часъ; немовъ не вміючы, чы просто линуючысь узятысь гарненько до праци. Де-котри безъ тямы, помитно, десь далеко блукають думкамы, одвернувшы поглядъ свій и видъ шкильнои таблыци, де було завдання, й видъ свого паперу геть зовсимъ въ иншый бикъ. Бильшисть—буцимъ щось робе, раз-по-разъ скыдае очыма на таблыцю, щось потимъ пыше, закреслюе напысане, шарудыть папэромъ, несвидомо перекыдаючы його зъ боку на бикъ по де-килька разивъ зъ ряду, перешиптуеться, сердыто струже неслухняни оливци...

Вчителька спостерегае сей байдужый и непрыемный ій настрій своихъ учнивъ, але не робе никому ніякои увагы, сыдыть непорушна.

И люба ій—почуваe вона—ся непорушнисть, сей несподиваный видпочынокъ середъ звычайного шкильного ладу, и не змога ій зворухнутысь, стурбоваты себе, якъ не змога стомленій людыни самохить исхопытысь на початку солодкого сну...

Вчителька загадалась.

— Яка корысть зъ просвиты,—думалось ій,—для отсіеи пивсотни дитей?—Хочъ учы, хочъ не вчы—однаково незабаромъ усе забудуть: и не стануть кращымы, пройшовшы школу, нижъ яки воны є теперъ, и не скрасять ни трохы грэмадського жыття въ рыдномъ хутэри. Отъ хочъ-бы—Данько, Петро, Остапъ... перши учни булы; золоти головы, якъ я ихъ про себе взывала, на якыхъ покладала стилькы надій... Що жъ воны теперъ?—За довгый часъ—не кращи за другыхъ хазяины, батькы своихъ дитей и... зновъ неграмотни люде. И се—за симъ рокивъ!—Позабувалы люде чытаты й пысаты... „Видколы выйшовъ зъ школы—книжкы не доводылось въ рукы браты“,—прызнаеться Данько.—„Николы!“ додае Петро.—„Та хочъ и бува колы, та соромно вже якось тепера зъ книжкою возыться, черезъ те й до васъ, иноди якъ клычете, ніяково вчащаты“,—щыро сповидаеться мени Остапъ и якъ гострымъ ножемъ, краe тією сповиддю моe й безъ того хворе серце. До чого жъ моя праця—слывè одынадцятый вже рикъ—въ самоти, безъ жоднои допомогы, въ вохкій та завжде холодній хати; мои змагання зъ неввичлывымъ старостою; моя щоденна борня зъ дытячымъ пустуваннямъ, зъ ихъ мурляцтвомъ, борня, що коштуе мени мого здоровля?.. И чы не за-для сього лышъ одного я самохить похована себе въ свому вельмежому хутэри, одбигшы всихъ кращыхъ утихъ жыття, почынаючы зъ выщои освиты?—Выходыть—такъ!..

— Такъ, такъ, такъ!—запевняе вчительчыну думку серце, гучно видбываючы въ грудяхъ свои запевнення.

— Се послуга громади?!

Digitized by Google

— Такъ, такъ!—не спыняючысь, запевняло серце.

— Дило, до якого я порывалась ще зъ п'ятого класу гимназіи?

— Такъ, такъ, такъ!—стукало серце, зъ болемъ розколыхуючы груды и вразъ—ниби зупынылось...

— Охъ!—скрыкуе видъ болю вчытелька, схопывшысь за ливый бикъ.

Школяри, якъ одынъ, несвидомо скынулы очыма на вчытельку.

— Сыдить смырно,—стыха, хворымъ голосомъ обзывается вчытелька до дитей и поволи йде до своеи кимнаты.

— А я знаю, чого воны пишлы!—голосно обзывается одынъ школяръ.

— И я, и я, и я!—розтынается килька голосивъ.

— Крапли пыты!—додае першый.

— Еге,—згожуються останни.

Незабаромъ диты збываються до купы: спершу розмова про те, якъ треба робыты завдання, а тамъ—потроху почынаються вже й пустоты.

Вчытелька добре чуе зъ своеи кимнаты, якъ „смырно сыдять" школяри, и се ій бентежыть.

— На мисця!—зъ серцемъ вже звертаеться вона до школярывъ, выходячы зъ кимнаты.

— Ачъ, якъ послухалы!—дорикае вчытелька.—Десь у васъ и сорому немае, що вамъ хочъ говоры, хочъ ни. Швыденько жъ мени кинчайте завдання, а то незабаромъ и переминка. Побачымо, якъ хто зробывъ!..

Диты беруться до завдання, а вчытелька, напнувшы на плечи теплу шалю, ходе тымъ часомъ по класови зъ кутка въ кутокъ. Дыхаеться ій тяжко, на души—такъ гирко, досадно.—„И ще ся нѣпогодь, Господы праведный, колы вона перейде!—сумуе вчытелька.—И ранокъ, и пивдня—якъ одна доба. Ни проминя соняшного за цилисинькый тыждень—якъ у льоху, все одно!

Нарешти вчытелька одбирае видъ школярывъ завдання й дае имъ на якыйсь часъ видпочынокъ.

— Не ганяйте мени, глядить, безъ шапокъ на двори!—турбуеться вона й наказуе обчыщаты добре грязь видъ чобитъ.

— Мелашко!—гукае вчытелька слугивныцю (вона жъ и шкильна сторожыха).—Поглянь отамъ до дижкы, де диты п'ють, нехай не налывають у синяхъ, а то й такъ, якъ у барлози.

Мелашка пыльнуе синѣшного ладу, и черезъ якый часъ вже чуты дытячи верещання, а дали й скаргы—дитей на Мелашку й навпакы.

— О, Господы!—бидкаеться вчытелька,—да колы жъ я спочыну?! Ну—чысте пекло!.. Диты!—гризно, надрываючы голосъ, крычыть вона до учнивъ,—щобъ мени сього бильше не було, я сього не хочу! А то,

Digitized by Google

колы такъ—поклычу вашихъ батькивъ и попрохаю ихъ чысто васъ усихъ перечухраты! А ты, Мелашко, тежъ... не займай ихъ.

— А то й тебе одчухрають,—додає свого слова рудоволосый Клыменко.

— А ты—зась!—тупає ногою вчителька й ледви затрымує руку, що несамохи́ть простягалася до Клыменкового вуха.

Дали вчителька йде до кимнаты, крыжемъ падає на лижко й килька хвылынъ лежыть непорушна. Поволи по́тимъ устає, п'є воду, п'є багацько, докы не захолодыть у горли, що ажъ кашляє. Хутенько поправляє на голови волосся и знову йде до класу.

Почынаються дальши „урокы". Воны одризняються одъ попереднихъ тымъ, що на ныхъ, колы ранишъ булы арифметычни завдання, теперъ чытають, або пышуть, а пустування може ще бильше, нижъ ранишъ

Вчителька що дали—прытомлюється, менше сварыться й зовсимъ нибы не добачає дрибныхъ пустотъ.

Увесь часъ смутна, и хиба тоди, якъ трапыться ій такъ, якъ отсе заразъ, учителька на якусь хвылыну веселіє.

— Д-щи ва-ви-лон-скі-я...—чытає у́чень по́ церковно-слав'янському.

— Охъ, якъ же жъ ты погано чытаєшъ, Иване!—завважає вчителька.—Ну, та дарма. А отъ—що означа се слово: „дщи?"—пытає вона.

Учень мовчыть.

— Хто зна?

Вси мовчять: на дытячыхъ облыччяхъ выдно напруження.

— Нихто не зна?—зновъ запытує вчителька.

Одна дивчынка пидіймає руку й пышаючысь тонесенько выводыть, протягаючы слова: „я знаю!"

— Ну, що́ жъ таке—дщи?

— Дощи,—проказала дивчына.

Вчителька несамохить на сьому весело всміхається, и се—пе́ршый ій усмихъ за сьогоднишній день...

Ажъ-ось, спочатку мляво, знѐхотя, а дали все гучнише й гучнише загудивъ на сахарни гудокъ; гудивъ довго, хвылынамы нибы запынаючысь, нарешти—жалибно застогнавъ, нибы втомывшысь, и покотывсь-покотывсь луною видъ сахарни ба̀лкамы та долынамы до сумежныхъ селъ, хуторивъ та економій.

— Се на обидъ прогуло!—голосно, ни до кого власне не звертаючысь, завважає Зе́ря.

— А тебе хто пытає?—осажує його вчителька.—Не сыдыться?

Digitized by Google

Перегодомъ поузъ викна школы, высоко пидтыкавшысь и позакыдавшы на голову промокли свытянкы, пидтюпцемъ проходе де-килька дивчатъ та жинокъ, що копають у заможныхъ хуторянъ бурякы.

Школярамъ не змога одирваты очи видъ виконъ. А одна дивчынка, що сыдыть недалеко викна, хутенько схопывшысь, одхыляе кватырку и пысклывымъ голосомъ гукае:

— Парас-ко-о-о! По чимъ видъ я-ящыка?!

— Олійныкова! Богъ зъ тобою!—зупыняе ii вчытелька.—Що се тоби—вулыця? Се такъ!.. Больше охоты до бурякивъ, нижъ до вчення...

Олійныкова вгамовуется й ховае засоромлене облыччя за спыну подругы.

Вчытелька й у́чни ще скилькысь тамъ мучаться въ школи.

Але часъ не стоить. Вечоріе. „Мыгычка“ пересiялась. Прытыхло. И кожна былынка, виты голыхъ вербъ та березъ не шумлять уже, скаржучысь комусь на свою гирку долю, й тилькы схлыпують теперъ у передвечирній тыши, одноманитно скыдаючы на землю сриблясти крапелькы слизъ, що проступылы видъ холоду...

На шкильному кганку счыняється гармыдеръ. Школяри въ одчынени двери купою, якъ зерно зъ розвязаного мишка, высыпають зъ школы до-дому, напираючы одынъ на другого, одынъ другого штовхаючы, борюкаючысь; дивчачи й хлоп'ячи голосы, переплитаючысь, одночасно гудуть, наче рій. Поодыноки выкрыкы, затрымана на пивслови лайка, погроза и... надъ усимъ смихъ, щырый, веселый и дзвинкый дытячый смихъ!...

— Ольга Ивановна! Ось Кушныренко за ухо щипаеться. А-ай!—верещыть биле хлоп'я.

— А-а, ты ска-аржытысь—протягуеться зновъ надъ головою билявого ворожа рука.

— Дай йому, дай!—розтынаеться раптомъ зъ купы де-килька голосивъ.

— Ольга Ивановна...—не вгавае билявый.

— Ахъ ты жъ су...

Але въ сю мыть на рундуци з'являеться высока, схудла постать учытелькы, и крыкъ раптомъ стыхае. За го́ловы другыхъ моторненько ховаеться опецькуватый рудоволосый Клыменко. А одна дивчынка, скыдаючы очыма то на вчытельку, то на рудого хлопця, лукавымъ голоскомъ стыха выводыть: „Е, е, такъ-такъ, ховайся, ховайся! Не заховаешся—чулы!“

— Що тутъ за крыкъ? Хто се... а, се ты мабуть, голубчыку?... Ходы сюды!—гукнула вчытелька Клыменка. — Ты навищо чипаешъ Часныка?

Digitized by Google

— Не чипавъ, то й не вонятыме!

Диты, якъ одно, зареготалы.

— Надолобень ты—не хлопець! — гнивалася вчытелька.—Такъ не можна говорыты, розумієшъ—не можна! Скилькы разивъ тоби говорыла: одвыкай одъ мурляцтва. Чуєшъ?

— Та чую!...

— О, зновъ! Чому ты не можешъ говорыты прывитнише? Сміешся, чы що? Мурляка ты писля сього! Пишовъ геть! Часныкъ, хто тебе займавъ?

— Нестеренко.

— Винъ бреше,—обзывається Нестеренко.

— Ни, правда, винъ, винъ!—загулы де-яки хлоп'ята.

— Охъ, мученька мени зъ вамы! Щобъ я останній разъ чула, що вы сварытесь. Чуєте—останній! А ты—Клыменко... але де жъ винъ?...

— Утикъ,—регочуться диты.

— Чого винъ ховався?—допытується вчытелька.

Диты мовчять.

— Ну, чого жъ? — сердыто вже пытала вона й ненарокомъ очи ін зустрилыся зъ лукавымъ поглядомъ одніеи дивчынкы.

— Семышкурова, чого винъ утикъ?

— Негарно лаявся!—хвацько одказала дивчына и, выдко задоволена, побигла до-дому.

— Росходьтесь по домивкамъ, хай вамъ цуръ! Та не пустуйте тилькы, прохаю васъ, на вулыци,—мовыла врешти засмучена й роздратована дитьмы вчытелька, грюкнувшы синешнымы дверыма.

— Охъ, мочи моеи не стає вже зъ нымы воловодытысь!—задыхаючысь говоре вона, переступаючы поригъ своеи кимнаты.

— А я бъ ото турбовалась такъ, якъ вы!—озывається, стоячы биля печи, Мелашка.—Хаї воны вылускаються уси до одного, колы зъ нымы ничого не вдієшъ. Ій-бо!...

— Ни,—хытає головою вчытелька, тяжко зитхаючы,—тутъ не те, Мелашко... ты сього не розумієшъ. Треба вчыты.

— Кажитъ!—тороче своеи Мелашка,—на́вчыте такого, якъ Яшка Клыменкивъ. У його й батько такый уредный, що—не пры хати згадуючы—гиршый за чорта, и маты—паскуда. Колы бъ воно й дома те жъ чуло, чому вы повчаєте—инша ричъ...

— Що жъ поробышъ!—байдужно одмовляє вчытелька й видчуває, якъ нудота, що завжде охоплює ін пидъ часъ такыхъ розмовъ изъ Мелашкою, наблыжається вже до серця.

— Просылы бъ соби помишны́ци,—радыть Мелашка.

— Замовкны, — на-сылу вымовляє вчытелька, й загортуючысь у шаль, тулыться, сидаючы на лижко, до подушокъ.

Digitized by Google

— То у васъ мо' зубы отсе росходжуються саме?—не вгавае Мелашка

— Мм... зубы!—сципывшы ихъ, одмовляе вчителька й насовуе шаль ажъ на голову.

— Ну, отъ и готуй имъ печене!—мовыла незадоволено Мелашка.—Казала жъ—кашу молошну, такъ ни, не схотилы: молоко, кажете, негарно душыть. А де йому не смердиты, колы тепера коровы самою гыччю годуються. Тепера, в-осены, въ кожнимъ двори такечкы пахтыть, де гычъ валяться. А й безъ неи жъ не можна: чымъ же бильше товарюку годуваты, колы пастивень той мынеться?

— Зарядыла... Давай вже мерщій обидаты, а то тебе й за день не переслухаешъ.

— Оттакои!—трохы ображуеться Мелашка.—На васъ и не вгодышъ: то—хвалытесь—скучно вамъ, то мова людська вамъ надокучае...

— Именно „людська"!—проказуе про себе вчителька и, споглянувшы на Мелашку, несамохить осмихнулась.

— А що?... Бачъ—отъ и розвеселылысь!—радила наивна Мелашка, подаючы обидъ до столу.—Я вмію розвеселыты. Про мене такъ и староста въ громади сказавъ. Прыставымо, каже, до вчителькы удову Мелашку, то не буде тій зъ нею тяжко!

— То винъ жартувавъ!

— Е, ни! Я змалечку така, се вси знають. Отъ и покійный чоловикъ було каже...

Вчителька прыхыльно береться до йижи, жахаючысь, колы бъ ти звисткы зъ Мелашчынои биографіи, оповидани вже не одынъ десятокъ разивъ, не зробылысь часомъ ще довши, нижъ ранишъ.

— Прыляжете полежаты?—пытае перегодомъ молодыця.

— Ни, пиду проходжусь; мрякы, лыбонь, немае.

Вчителька тепло одягаеться въ одежу, що скыдаться на мищанську, бере ципка (чомусь такъ звыкла) одчыняе кватырку въ викни своеи кимнаты, промовляе до Мелашкы свое звычайне—„прыберешъ же, гляды",—й по хвыли йде.

Помалу, де-колы зупыняючысь, вона, якъ вчора и ранишъ до сього, неодминно проходе ажъ на край хутора, що вулыцею вытягся на пивъ верствы по одынъ и по другый бикъ школы; килька хвылынъ вчителька пыльно дывыться въ бикъ, де ледви мріе кризь вечирню сутинь здоровенна труба сахарни й де вже свитяться вогни.

— Туды мои колышни учни возять економськи бурякы,—сплывае до розуму вчительци.

Потимъ вона помалу повертаться назадъ, мынае школу, проходе ажъ на другый кинець довгого хутора, де шпыль. Зъ нього ій выдко червони, якъ кровъ, будивли економіи, обсажени стрункымы тополямы. Довго вона не може одвесты видъ ныхъ очей и черезъ се незабаромъ

Digitized by Google

видчуває, якъ вона стоить на мисци, а земля крутыться округъ неи. Мыть—иллюзія зникає, а до головы набигає чомусь таке поривнання.

— Обаполы хутора—сахарня й економія; школа—якъ цятка въ осередкови. Позаякъ земля крутыться, то економія зъ сахарнею оббигають кругъ школы коло; школа, якъ осередокъ сього кола, лышається на мисци, а мисцеви люде, покирни звычайному законови руху, кружляють шляхомъ економіи та сахарни за нымы.

Вчытелька зъ напруженнямъ всмихається такій нисенитныци й повертається до школы.

Пройшовшысь отакечкы, вона скилькысь часу сыдыть на кганкови. Се іи звычка. Сыдыть, нибы спочываючы видъ утомы, а справди до души ій прыслухатыся до шуму вечера, до тіеи мишанины згукивъ, що родяться въ вечирній тыши и, въ безладди сплитаючысь въ повитри, надають вечерови особлывои поезіи...

И се чомусь що-разу розважає вчытельчыну душу, прытомлену за довгый часъ одноманитнистю хуторського жыття.

Иноди объ такій доби вчытелька сыдыть на кганкови вдвохъ зъ Мелашкою. Та, звычайно, проваде ій усяку дрибныцю, оповидає про вси новыны, що трапляться за якый часъ на хутори, або й по-за хуторомъ.

Вчытельку не роздратовують вже тепера де-яки недоладни речи молодыци, якъ то буває вдень, до обиду. Взагали надъ вечиръ вона заспокоюється и якось не звертає увагы ни на що, що иншымъ часомъ вельмы збентежыло бъ іи. Чы то вже втома—физична й духова—видъ деннои праци та турботъ врешти вплывае такъ, а чы ти ликы, що нымы вона гойнть свое хоре серце, примушують його вгамуватысь—сього не сказаты...

— Може часъ бы й самоваря настановляты?—пытається Мелашка.

— Еге,—коротко видказує вчытелька, загадавшысь.

Якъ-ось до вухъ іи долитає гуртова писенька. Де-килька школярывъ йдуть блызько школы, сыдючы на возахъ зъ гыччю, и хвацько вытынають:

Я барыня, барыня-а!
Сударыня барыня!
Що на барыни шовкы!...
Ем... гу... Тыль-ныны, ныны, ныны!...

— Но-о! ты—заворота: яка харчъ, така й робота!

— Марна праця, марна праця!—проносыться вчытельци въ голови.

Килька хвылынъ писля сього вона ще сыдыть, але почуває, що одежа іи занадто вже набралась вохкосты, холодъ пóлегку обгортає іи тило, й на йому проступають „сыроты“. Раптомъ—щось шпыгонуло у боци...

Digitized by Google

— Пора,—подумала вчителька й пишла до кимнаты.

— Охъ!—зитхає вона тяжко, увиходячы знадвору, й хапається за груды.—Видъ сырыхъ стинъ кимнаты вразъ потхнуло вонючою цвиллю, що ажъ духъ забыло. Въ выскахъ учительци наче хто дрибно молоточкамы застукотивъ. Зновъ кольнуло въ боци, серце заболило, нибы його хто пучкамы здавывъ.

— Мелашко! чы ты топыла сьогодни?

— А якъ-же. А вже-жъ топыла. Холодно—ну, що жъ я пороблю, колы дрова сыри, та ще той хмызъ!... Тамъ таке смиття, що тилькы бъ скотыни пидъ ногы, а не топыты нымъ. А вы ще кватырку видчыняете трычи на день. На що воно ото здалося, колы й такъ тепла́ не надамо. Вамъ тилькы потурай!... А ще—хворієте!

— Мовчы. Кватырку годыться видчыняты на короткый часъ.

— А то-жъ такъ! такъ я отсе васъ и послухала... Вы, пообидавшы зъ хаты, а я й зачыныла мерщій. Та й то ось холодно, а колы бъ не зачыныла...

— Ну, добре!—згоджується, махнувшы рукою, вчителька,—грій лышень швыдче хоча самовара.

Мелашка поráється биля самовара, а вчителька засвичує тремтячымы рукамы лямпу и гріє рукы надъ скломъ.

— Хоча бъ якый дурень лыста надиславъ,—думає сымъ часомъ учителька,—все бъ полехкисть души, а то сыдышъ, якъ на безлюдному острови; всимъ—якъ зацыпыло!

Дали, напнувшысь шалею, вона сидає чытаты. Чытання—гирке. З-пидъ дверей, що видъ класу, немылосердно віе пидъ ногы холоднымъ витромъ.

— Мелашко!—гукає вчителька,—у насъ, пам'ятаешъ, була торикъ повсть, що мы пидкладалы пидъ отси двери. Якъ се мы про неи доси не згадалы?...

— А такъ, що була, та загула. Диты розтаскалы. Такъ и не вздрила, колы й якъ. Лаялась вже, лаялась, та де жъ того вынуватого знайдешъ?

— А щобъ ихъ чортъ побравъ!—гнивалася вчителька.

— Скажить краще, щобъ ихъ завійна вхопыла,—додала голосно Мелашка зъ кухни.

— А кого се такъ?—запытує зненацька постать, заходячы до хаты.

Се бувъ дидъ Уласъ, мало не щоденный гисть учительчынъ, давній іи прыятель, одынъ зъ невелычкого гурту хуторянъ, що складалы въ свято, чы такъ у якый вильготный часъ, звычайну авдиторію вчителькы. „Чудáка“ Уласъ, якъ прозывають його хуторяне, дуже прыхыльный до вчителькы й черезъ те мабуть любыть частенько заходыты до неи „пыты чаю“ (його винъ дуже вхвалывъ, та все не спроможнисть його прыдбаты самоваря!). Писля чаю Уласъ мае ввичлыву звычку

Digitized by Google

цилуваты „Ользю Иванивну“ въ ручку, але та що-разу ій завчасно выхоплює.

— Мылосты просымо!—витає Уласа вчителька.

— Дякуємо, Ользя Иванивно! У васъ лаються, та ще й не помалу,—жартує Уласъ.

— Васъ тилькы хвалытымуть, заходьте! Я й чашечку ось, якъ знала, про васъ наготувала.

Чашка тая що-дня мусила стояты на поготови.

По хвыли Уласъ сыдыть поручъ учителькы й де-що ій оповидає. Оповидає винъ завжде що-небудь изъ старовыны, переважно зъ часивъ крипацтва. Годына, друга й бильше сплывае за чаемъ у розмовахъ зъ Уласомъ.

Скаргы на холодъ, на старосту, на докучлыве иноди пащекування Мелашкы, на диты, зъ якыхъ „ничого путнього, здається, не ждаты“, на колькы у боци та биль хворого серця—все це раз-у-разъ чує Уласъ видъ учителькы и все це йому цилкомъ зрозумило.

И Уласъ щыро спочуває вчительци й высловлює свои спочування просто, але такъ тепло, що вчительци справди легчає на серци й вона на якыйсь часъ несвидомо розвеселяється.

— А въ недилю,—доводе Уласъ,—збираються до васъ, казалы, Артемъ, Кузьма, Сыдиръ, Мыхайло, Федоська—моя онука, та ще... постривайте—хто... а-а, той пакъ... згадавъ: Амосынчукъ та Сызоненко.

— Ого, кумпанія! Прыйдеться жъ Артемови та Кузьми, мабуть, захопыты свои самовари.

— А якъ-же—небезпреминно! Безъ чаю якось не той... зъ чаемъ краще. А я онуци загадаю напекты горишкивъ.

— Ну, ну!—пидтрымує вчителька.—Се добре, а отъ, щò бъ мени гостямъ прочытаты, щобъ не заснулы?...

И вчителька задумується надъ сымъ. И забуває вона въ сю хвылыну, що жыве самотою, що серце іи точе червякъ безнадійносты, а груды—може справжни сухòты, що въ хати холодно, що зъ дитей мало чого путнього выходе, що пропала іи врода и що не маты ій (а бажається—хочъ краплыночку!) особыстого щастя николы вже, николы...

Незабаромъ Уласъ прощається и йде.

Вже пизно.

— Нигде й не свитыться!—завважає Мелашка.

— Лягай спаты,—рàдыть учителька.

— А вы?—цикавыться Мелашка.

— А я ще „подримаю“ трохы надъ книгою.

— Воля ваша,—одказує Мелашка й незабаромъ засыпає въ кухни на печи.

Тыша.

Digitized by Google

— Усе замовкло—проносыться вчытельци въ думкахъ.—И наче въ серци моимъ замовкло. Се жъ я стомылася... Справди: и очи вже стуляються сами... А книжкы ось такъ и не почала навить... щó воно въ ній, що, чула, хвалять?—Въ свити божому щось тамъ десь дiеться, а ты й не знаешъ, мовъ не жывешъ...

Учытелька зупыняється соннымы очыма на першій сторинци книжкы, чытае. Очи схоплюють окремы слова, але думка не може ихъ до купы злучыты, не встыгае потрапляты за очыма. Ажъ ось и очамъ не дуже выдко: литеры мрiють, то наче розсовуються, то налазять помалу одна на другу, мыть... и зовсимъ зныкають. Голова поволи хылыться на книгу. Стомлена вчытелька задримала.

Досыть важка шаля за килька хвылынъ поволи спустылася зъ плечей и скотылась до-долу, вчытельци пидъ ногы.

Пронызуватый холодъ, що вiявъ одъ класу з-пидъ дверей, пройшовъ по всьому тили вчытелькы й надто торкався плечей.

— Охъ!—стыха застогнала вчытелька, скоро шпыгонуло нетерпляче iй у бикъ, и лупнула очыма.

— Видкы се дме?—не тямыть вона,—се не з-пидъ дверей вже, бо ногамъ тепло.

И не вразъ схаменувшысь, вчытелька потимъ пидводыться з-за стóлу, пидiймае зъ доливкы шаль и почынае лашгуваты лижко. Видъ холоду вона трохы тремтыть.

— Що то воно на завтра тамъ гарного збереться?—запытуе вона себе, лягаючы спаты.

А ранкомъ, прокынувшысь, учытелька дывыться у викно й кысло крывыться.

День похмурый. Ни виконця въ сирому, заплаканому неби для соняшного сяйва. Якъ вчора—подыхае холодомъ, такъ само вохко й сiеться зъ неба дрибнесенька „мыгычка“...

— Зновъ те жъ саме!—зъ смуткомъ проказуе вчытелька й не поспишаючысь збырается до класу.

А тамъ вже давно посходылысь школяри; бсыть вже гуде ихъ невгавный рiй, чекаючы—хто по воли, хто по неволи—спасеннои тiеи годивли, тiеи посолоды ихнього жыття...

У Кыиви.
4—7. II. 1903.

П. Радный.

Digitized by Google

Лисовый царь.

Зъ Гете.

Хто йиде въ негоду тымъ лисомъ густымъ?
То батько, спизнывшысь, и хлопець изъ имъ:
Обнявшы малого, въ рукахъ винъ держыть,
Його прыгортає, його винъ пестыть.

„Чомъ лычко сховавъ ты, мій сынку малый?“
—Ой, тату! чы бачышъ?-- онъ царь лисовый:
У довгій кыреи, въ корони,—дывысь!—
„То, сынку, тума́ны навкругъ простяглысь.“

—„Мій хлопчыку любый! до мене сюды
На лукы зелени ты гратысь иды;
Въ моєи матуси є пышни квиткы,
Гаптовани злотомъ тоби сорочкы.“—

—Ой, тату, винъ клыче на лукы рясни,
И квиты, и злото дає винъ мени.—
„Нема тамъ ничого, мій сыночку, цыть!
То витеръ мижъ лыстямъ сухымъ шелестыть“.

—„До мене, мій хлопче! въ дибровахъ густыхъ
Дочокъ уродлывыхъ побачышъ моихъ:
Вестымуть таночокъ и будуть спивать,
Спиваючы будуть тебе колыхать“.—

—Ой, тату, мій тату, туды подывысь:
Въ танку короливны за рукы взялысь.—
„О, ни! усе тыхо у темряви тамъ:
То вербы старіи схылылысь гиллямъ“.

Digitized by Google

—„Мене, хлопче, вабыть урода твоя:
Хочъ хочешъ—не хочешъ, визьму тебе я!“--
—Ой, тату! вже блызько!... винъ насъ дожене!..
Винъ давыть, винъ душыть, винъ тягне мене!–

Наляканый батько не йиде – летыть,
А хлопець нудьгуе, а хлопець крычыть.
Добигъ винъ до-дому и дывыться винъ:
Въ рукахъ уже мертвый лежыть його сынъ.

Б. Грінченко.

Digitized by Google

Не-чытальнык.

Зъ галыцькыхъ портретивъ.

ры келишку горилкы я й побалакаты, вважаєте, люблю, бо я старый та чей не пиду зъ парубкамы за льондрамы гоныты, о ни-и!... Вып'ю, вважаєте, одынъ, вып'ю другый, побалакаю та й душа на мисци. Бо й хто то, вважаєте, знає, чые завтра?...

Отъ, Маскаль, чуты, повстання робыть на загранычю, нибы то, якъ якыйсь казавъ, и на насъ, бо винъ, уважаєте, Маскаль, та свои мухы, якъ той каже, показуе. Тай буде, хло', війна.

Ій! але мы, вважаєте, втнемо Маскалеви носа. Бо нашъ старшый, уважаєте, якъ не пиде вамъ до косцьола, якъ не помолыться до Матери божои, до тои, знаєте, що въ такій сыній платыни, ажъ за очи бере (бо я, вважаєте—отъ похвалюся—й по косцьолахъ ходывъ), та якъ не помолыться до Матери божои, що ій роспялы жыды,—чуешъ, Абрамку! роспялы ій жыды-нехрысты за виру хрыстыянську во викы викокъ аминь, сучый сыну!—та якъ, уважаєте, не помолыться нашъ старшый до неи: „Матко, каже, божа, матко пронайсвентша, матко, якъ той дякъ, бодай ся кнышемъ удавывъ, каже, безослинная, матко, кае“... але! вже я, чусте, такъ не вдамъ... то вона таку, миркуйте, парсуну заразъ то й послухае тай стане намъ до помочи.

То якъ, уважаєте, выляже військо зъ отсього боку та зъ того, то такъ, кау вамъ, якъ травы та лысту—такъ багато!... Воно такъ, уважаєте, стари люде вповидають, що сюды якось та бувъ найшовъ Маскаль, то йшовъ вамъ по-черезъ наши поля видъ досвитку до темнои ночи—миркуйте: видъ досвитку до темнои ночи!... то, вважаєте, не зъ батога триснуты; але якъ, вамъ кау, злягъ, то... разъ багато. Куды окомъ кынешъ, а то все—Маскаль та Маскаль та Маскаль: раз-по-разъ. Отъ, уважаєте, яка то ихъ тьма тьменна, але нашъ старшый якъ не крыкне на військо: „Ану, хлопци, ходзьмо, кае, на Маскаля! то потремо його на солому, на сичку, на трыну його по-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

Наталка, Возный и Выборный.

Горельефъ зъ пам'ятныка Котляревському въ Полтави академика Позена.

Digitized by Google

Digitized by Google

тремо!“ О-такъ, о! Бо нашъ старшый, уважаєте, якъ куды лышъ глыпне, то вогнемъ, якъ той кае, посыпле, тай спалыть Маскаля на пни—такы, вамъ кау, на пни!

Тай ажъ тоди, вважаєте, Маскаль насъ не досягне, а нашъ старшый пиде, хло', май-май у-гору. Тай тоди, вважаєте, нашого пысаря скыне, а свого, миркуйте, пидстаршого поставыть на його мисце. Бо йому, знаєте, все лехко: до першого-лыпшого якого, що нибы знае, куды двери видчыняються, пиде та: „Пани фиръ, кае, цы выхтаръ, цы якъ тамъ, иды-но ты, каже, до того а того села, пиды простисенько тою вулычкою, що по-пры Дам'яна Безконешного—то все, вважаєте, въ мавпахъ *) стоить—та допытайся тамъ до вийта Федора Кушнярюка тай тамъ на тыхъ мисцяхъ ставай за пысаря: а крывды тоби тамъ не буде: що тоби належатыметься, то пышы цы не пышы, громада складе тай сыды соби, якъ у Бога за двермы, лышъ май на людей, якъ той каже, май обачиння!“

Бо говоримъ сюды й туды, то такы, вважаєте, що правда: нашъ пысарь, уважаєте, зъ людей дере, велыки податкы, сучый сынъ, накладае на мыръ хрыстыянськый, а той, уважаєте, пидстаршый, якъ стане за пысаря, то вменшыть податкы.

Лышъ одно мени, знаєте, не дуже, якъ той каже, до шмыгы: не знаю, цы той кандыбатъ на пысаря знає казеты чытаты?... Бо його, вважаєте, видай лышъ на табеліяхъ учылы, абó що, а втимъ, хто його знає? може бы й казету прочытавъ, бо старшый, миркуйте, мабуть, такы родыться пысьменный... Ну! та то ще, кобы здоров'я, будемо выдиты; але бо нашъ, уважайте, пысарь, то й казеты знає чытаты.

Не разъ бувало прыйду до нього та: „Пани Шымоне, кау, прочытайте-но, що въ тыхъ нибы казетахъ, кау, стоить?“ А винъ то й якъ не стане чытаты, не чытае ни, ій! усе за якыхось Полякивъ та за Русынивъ, та за Бесмаркивъ та за жовныривъ, та за якись Допасы,—але: всякои, вважаєте, чытае. Але я, вважаєте, сяду, закурю люлку та слухаю, якъ той каже, що ся влизе, а такы вамъ, знаєте, ани тны!

Отъ винъ та стане мени говорыты: то, кае, тоти Русыны на Полякивъ, цы якъ тамъ, та, знаєте, дуже вйидають, тоти, каже, у Львови. Та воны нибы, кае, паны, але й зъ мужыкамы, вповидае, трымають. Та якось винъ ще дывно ту казету, чуєте, прозвавъ—отъ млететься мени на языци: якесь цы лабате, цы гелевате... отъ выдыте! такы-мъ нагадавъ: Дило—то-го-то! Та бо ще, вважаєте, є й друга казета, що за чытарни пыше, такъ же й вона, вважаєте, мае своє им'я, але вже не такъ дывно называється: Громадськый Волосъ.

*) Мавпа—зопсоване мапа, значыть—карта, планъ.

Digitized by Google

Ба зновъ, каже, вважаєте, тоту казету якыйсь шпекулянтъ укладає, що ни до церквы не зайде, ани хочъ бы до коршмы: все миркує, якбы не якбы землю забраты тымъ нибы другымъ казетныкамъ. Але, вважаєте, якось занадто зажерся, тай йому видобралы.

То, кау вамъ, якъ стане чытаты, то я, вважаєте, ажъ издримаюся, та якъ не зачну думаты, то заразъ, вважаєте, прыйде мени на гадку моя небижка Палагна: якъ вона, знаєте, вмирала та прощалася зо мною та такъ вамъ жалисно-жалисно, що Боже твоя воля! „Прощай, каже, Иване-чоловиче!“ А видтакъ, знаєте, заклыкала Мыкытку тай поцилувала його въ головку та: „Прощай, каже, сынку мій Мыкытко!“ А видтакъ, уважаєте, зъ Андрійкомъ, але й його въ головку поцилувала: „Прощай, каже, сынку мій Андрійку!“ А видтакъ, уважаєте, такы Доцьку не обіймає, ни, не цилує, не прыповидає: „Прощай, каже, донечко моя Доцько, донечко моя люба та солодка!“ Та де: я й десятои часты зъ того не тямлю, бо вона ще, вважаєте, и зъ наймытомъ небижка: „Прощай, каже, Грыцю-наймыте!“

А видтакъ соби нагадаю, якъ вона, небижка, вже на лави лежала—Господы! Але що: я вважаєте, выпывъ одну порцію, ба й другу, ба й третю тай гадаю соби: „Ото, миркую, я соби, кау, п'ю, а душенька мои небижкы постыть!“ Тай глыпъ на двери, а вона, знаєте, душенька мои небижкы въ виныку—пречъ-бы ся казало *)—коло дверей сыдыть.

Ій! а я такы до дверей та якъ, уважаєте, ухвачу виныкъ у рукы: не стыскаю, не плачу—ни! але: „жиночко моя, кажу, душенько моя добра!“ прыповидаю. Люде, вважаєте, на мене гійкають та зацытькують мене: „Що вамъ, кауть, сталося, Йване? Та то все, кажуть, божа воля!“ Але де! мени то й не въ гадци: я все свои: „Жиночко моя, кажу, душенько моя добра!“ прыповидаю. Якось мене уговкалы. Але ввечери взявъ я, вважаєте, склянку горилкы тай пивъ хлиба тай поставывъ на викно, бо, знаєте, люде кажуть, що душа на дорогу нап'ється, та ще, миркуйте, й закусыть у-ночи. Устаю я, вважаєте, рано, до викна, а то якуратне такъ и є: душенька мои небижкы отакъ-о, зъ на пивъ пальця, надпыла горилкы, але хлиба, вважаєте, чо'сь и не рушыла.

Тай такъ то заразъ прыйде мени на гадку моя небижка тай не плачу, ни—Господы ажъ мени ся серце крає, такъ то якось мене жаль збирає, якъ винъ зачне зъ отыхъ казетъ ружновсилякои всячыны, знаєте, вычытуваты: ба за якусь панну, що то, миркуєте, й на долони ій волосся росте,—таку якусь масть выгадала,—тай такы показує свій патретъ... ба за якыхось посливъ, що нибы тоти послы та ихъ, каже, вси люде вразъ оббирають та, кае, посылають ихъ цы до Видня, цы до Заболотова, цы вже, кае, куды тамъ треба: цы до тютюну, цы до податкивъ, цы до рома-

*) Болай не казаты.

Digitized by Google

нентивъ, цы до казетъ—а зрештою, хто бы ихъ тамъ збагъ якуратне! Але то, вважаєте, и Семенъ Грыцивъ тай и Семенивъ Грыць та воны й свои гласы далы на того посла, бо то лышъ, уважаєте, обберуть соби посла тай дадуть на нього гласы тай ступай, куды паны скажуть *).

Отъ правда:—нагадав-емъ за тыхъ панивъ. Торикъ прыйихавъ, уважаєте, якыйсь панъ до Йвана Гусака: увъ окулярахъ та въ такыхъ, знаєте, деликатныхъ черевычкахъ—хочъ убирай на рукы та чешыся въ ныхъ: таки вамъ блыскучи, та ще й у вышываній сорочци. А я, знаєте, йду до Гаврыла Крайного — отъ забувъ уже чого, цы вись мени вломылась, цы небижка моя, царство ій небесне! заслабла... Отъ, миркуйте, не тямлю, а то що-мъ хлощемъ йивъ, то й те пам'ятаю, а за те якось забувъ. Але йду я, вважаєте, до Гаврыла Крайного тай выджу на двори въ Печеного того панка. Отакъ, уважаєте, я йду, якъ бы непрычкомъ Абрамко... а встаньте жъ! отакъ знаєте, о: я отакъ иду, а Печеный такъ стоить, якъ бы отъ вы, а той панокъ, що въ окулярахъ та въ вышываній сорочци та въ черевыкахъ, якъ бы отъ Абрамко стоить. Але надходыть Семенъ Петра Прокопового Галушкы, що трымає Настю Васыля Безкышкого: „Славайсу!“ **) „На викы слава Господу!“ „А цы выдышъ ты, кау, онтого пана, що, вважаєте, кау, въ окулярахъ та въ такыхъ деликатныхъ черевыкахъ, хочъ, кау, беры въ рукы та чешыся въ ныхъ, та ще, кау, цы выдышъ, що на нимъ вышывана сорочка, выдышъ, кау, га?!“—Та выджу,—вповидає Семенъ Петра Прокопового Галушкы.—„Ба чого жъ винъ, пытаю, вважаєте, на що винъ, кау, мужыцьку сорочку вбравъ?“—А лыхый його, кає, знає!—„Отже выдышъ, а я такы знаю“, бо то я, вважаєте, чувъ, що то якась, выбачте мени за слово, мода, цы яка вира, на тыхъ панивъ находыть,—тай: „се, кау, видай така мода на нього зайшла, що винъ та, кажу, мужыцьку сорочку вбравъ“,—бо я вже, чуєте, й у постолахъ выдивъ панивъ.—Говорить вы свóи,—кає Семенъ,—не має, кає, де гроши диваты, та дуріє, дурень.—„Гмъ!“—гадаю, знаєте, соби,—може воно й дурень, а може, кау, й не дурень; може воно, вважаєте, такъ, а може, значыть, якъ той кає, й не такъ! усяко буває: одынъ сыдыть у коршми, а другый, уважаєте, въ чытарни. Змовляються, знаєте, злодіи, тай панщыну, вважаєте, хотять заводыты: такый, уважаєте, війтъ, така рада тай така громада. Ой нема, якъ той цыганъ казавъ, правды, лышъ у мени та, кає, въ Бози трошкы!...

Ба й професоръ, гадаєте, липшый? Таже то все въ змови! А на що жъ винъ бомагы пыше, що, вважаєте, наши диты та до школы не ходять?! А лышъ винъ, знаєте, напыше, пысарь, уважаєте, прочытає,

*) Мова мовыться про посливъ, выбраныхъ до парламенту.

**) Слава Йсусу—прывитання.

Digitized by Google

вiйтъ, миркуйте, стягне гроши, а видтакъ уси тры, напрыкладъ, диляться. Деруть, уважаете, пеяюхы, а все зъ насъ, а все, напрыкладъ, изъ насъ!...

Або якось, чуете, посылаю свого Мыкытку—винъ уже, знаете, до школы ходыть: „Иды, кау, Мыкытко, гоны коровчыну пасты, а ты, кау, Андрійку—йому вже на третій рочокъ—иды намисть Мыкытты до школы!“ Послявъ бы я, знаете, й Андрійка—та колы бъ то, вважаете, бильшеньке, то бъ выбывъ тай—махай на стерни! але щó тамъ быты?! Та кау я йому: „Йды намисть Мыкытты до школы, а якъ, кажу, тебе професоръ запытае чо' ты або що, то ты, кау, скажы що: „я, кажы, прыйшовъ намисть Мыкытты до школы“.

Хлопчына, знаете, зъ выскокомъ пишовъ. А я, вважаете, сивъ тай тешу зубкы до грабель. Утесавъ я, знаете, одынъ, ба, вважаете, й другый, ба й третій, а мій Андрійко бижыть изъ плачемъ. А то, знаете, цикава дытына: ще лышъ рикъ йому було, а вже такъ ризко брався говорыты, що алé: бувало все мени каже: „Ты злодію сталый! хольоба бы тебе напала!“—а неню якъ, бувало, втеше въ пысокъ, то ажъ ій десь у носи закрутыться; тай, знаете, вмiе кожному, якъ той каже, честь виддаты: йде якось пипъ до церквы, а винъ грається зъ дитыщамы на вулыци, та якъ лышъ уздривъ, знаете, попа тай заразъ перехрыстився тры разы тай цмокъ у руку...

Тай, уважаете, не встыгъ я четвертый зубокъ утесаты, а Андрійко вже коло мене зъ плачемъ: „Ади, кае, я прыбигъ, до школы, а професоръ кае: „ты чо' тутъ?“ а я, каже, сказавъ такъ, якъ вы, каже, казалы казаты: що, кае, Мыкытка зайнявъ корову, а я, кае, намисть нього прыйшовъ до школы. А професоръ мени: „маршъ, кае, на псю маму—тутъ не ярмарокъ: най твiй тато йде въ мисто, якъ хоче гымблюваты!“

Ну—тай адить! та цы йому, вважаете, не однако, цы той, цы той у школи чыпитыме?... Але то все, гайдамакы, панщыну хотять заводыты.

Уже добре той панъ, знаете, казавъ, що въ кашкети, що то на здакуцiю *) до насъ прыйиздывъ, що то, кае, московська, вважаете, робота! Воно такъ и е: панщыну, вважаете, заведуть, дадуть насъ пидъ Маскаля тай—пропадай, хрыстыянська душе, ни за макове, якъ той каже, дзерно!

Оже такы ихъ робота не добромъ, напрыкладъ, пахне, бо якъ бы то, вважаете, що дóбре, то бы сказавъ, знаете, той, що до чытарни, десь ажъ изъ Ильвова, прыйиздывъ, що то такъ та отакъ, ото сюды, а то туды, тó, вважаете, въ той бикъ, а то, напрыкладъ, у той бикъ!... А то щось плете ни сеи, ни тои—ба: трымаймося—не знавъ лышъ цы за

*) На екзекуцiю—за податкамы.

Digitized by Google

чубы, цы за̀ що? Хы-хы-хы. Ба, знаєте, якъ той казавъ... хы-хы-хы! отъ: ни сюды, ни туды! Чому то мени якъ Абрамко сказавъ, що не йды, кае, до чытарни, не запысуйся, бо тымъ, каже, себе пидъ Маскаля запышешъ, панщыну, кае, пидпышешъ! Отакъ то й га!

Але не втнешъ ты, Маскалю! ой ни! нашъ старшый тебе, якъ той каже, на макъ дробенъ! Тай тоди пысаря видрядыть, раду нову поставыть, вийта скыне, а мене, напрыкладъ, покладе.

Гый, Абрамку! тай мене на вийта покладе, а тоди, вважаєте, чытарня геть идъ чортовій матери—ге-еть! Бо тоти чытарныкы беруться верховодыты надъ намы та новый ладъ заводыты! Такъ, якъ бы винъ одынъ изъ другымъ не такый, якъ и я! Нибы то въ нього тры п'яди межы очыма? О, ни! Наши витци, правитци того не знамы та якось жылы!

Мой! якъ я стану вийтомъ, то доберемося вси таки, якъ я, тай геть скасуємо чытарню, а сыромудрымъ чытарныкамъ на тыхъ мисцяхъ финъ унъ цванцыкъ тай край!... Тай тоди пропадай, Маскалю сякый-такый, у безвисты, у трискы пропадай та западай, у... вважаєте... а нашъ старшый най жые, якъ той казавъ, на многая лита! Ви-ва-а-ть! най жыє нашъ старшый тай, якъ той каже, сынъ його тай, напрыкладъ, уся родына тай... ты, Абрамку!

Жый намъ, якъ якыйсь казавъ, Абрамку, на многая лита, а якъ буду вийтомъ, то, вважаєшъ, у-троє тоби заплачу! хы-хы-хы!

Гы-ый сида дана-а!
Сила китка на барана,
Сила... якъ той каже... китка на барана,
Сила... вона... напрыкладъ...
У-е! у-е!—ой-ой-ой!—уе! у-е!

Олекса Мартовычъ.

Digitized by Google

На свято видкриття пам'ятныка

Иванови Котляревському.

(30 серпня року 1903).

Був-ъ одынъ такый часъ: на важкыхъ терезахъ
Вже хыталася доля Вкраины,
А вона, наша ненька, стояла въ сльозахъ,
Въ сподиванни страшнои хвылыны.

По шырокыхъ степахъ ще котылась луна,
Марный видгукъ кривавои сичи...
И надходыла ничъ—непрозора, сумна,
Що мовъ пугачъ дывылась у вичи.

Де-не-де середъ тыши ще хтось зъ кобзаривъ
Гравъ, неначе прохавъ на подзвиння;
То не дума була, то бувъ лирныцькый спивъ,
Надъ труною тужнѣ голосиння...

Ничъ и тыша сумна прысыплялы усихъ,
Навить тыхъ, хто и въ бою не гнувся...
Колы раптомъ веселый, зневажлывый смихъ
Середъ мертвои тыши почувся!

И ззырнулыся вси у пытанню нимимъ:
Хто бъ посмивъ такъ одважно сміятысь,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Збірникъ „На вічну пам'ять Котляревському".

Свѣтопеч. С. В. Кульженкс, Кіевъ.

Лам'ятникъ Котляревському

въ Полтави,

Digitized by Google

Digitized by Google

Колы звыклы уси, щобъ не вдарывъ той гримъ,
И видъ власнои тини ховатысь?

Ще жъ у пам'яти свижа подія була,
Якъ въ неволи сконавъ Калнышевськый...
Хто жъ сваволець, що має одвагу орла?—
То сміявся Иванъ Котляревськый!

Винъ спивавъ и сміявся. И голосъ його
То лунавъ соловейковымъ спивомъ,
То наразъ затыхавъ,—и винъ замисть того
Реготався, охопленый гнивомъ.

Винъ до бою не клыкавъ, бо знавъ, що у сни
Спочыває натружена сыла,
Що по довгій столитній козацькій війни
Ничъ столитня теперъ наступыла.

Винъ не плакавъ, бо серцемъ прозривъ, що народъ,
Видпочывшы видъ бурь лыхолиття,
Зрозуміє прычыны колышнихъ прыгодъ
И завдання нового столиття.

Та винъ бачывъ, що людъ той не мавъ головы,
Що вже панъ свого краю цурався,—
Тоди жовчъ закыпала у нього въ крови
И винъ зъ панства того... реготався!

Такъ мыналы лита... И новитни спивци
Видгукнулысь на голосъ той дужый.
Засвитылысь помалу въ хатахъ каганци,—
Прокыдався слабый и байдужый.

И збиралысь одынъ по другимъ воякы,
И пидъ прапоромъ правды святои
Выросталы зъ земли, шыкувалысь полкы,
Чувся поклыкъ: до зброи! до зброи!

Digitized by Google

Не неволя чужа и не сыла меча—
Гасломъ стало: „освита й наука“,
Проты нàпаду злого, и тьмы, и быча
Ся найкраща въ жыттю запорука!

Та не вси вырушалы, видкынувшы страхъ,
Якъ ти лыцари славни, завзяти,—
Ще багатс ихъ спыть, поховавшысь въ норахъ,
Мы не бачымо ихъ на симъ святи!

Годи жъ спаты! Прокыньтесь! Вы спалы сто литъ!
Мабуть, выспалысь добре, нетягы!?
Чы жъ сховалы въ души вы святый заповитъ?
Чы набралыся сылъ и одвагы?

День на двóри. Насъ клыче новый нашъ гетьманъ,
Не гетьманъ польовый, а культурный.
Тымъ гетьманомъ у насъ теперъ батько Иванъ,
Що вказавъ намъ шляхъ литературный!

Винъ мижъ намы теперъ! Винъ зибравъ насъ усихъ!
Хто жъ на поклыкъ його не озветься?!
З-по-за довгыхъ ста литъ чы вы чуєте смихъ?
То Иванъ Котляревськый сміється!...

М. Вороный.

Digitized by Google

Цина крови.

Óбразокъ изъ жыття.

I.

о Дмытри, колы, якъ кажуть у прыказци, кожна дивка вси свои хытрощи вже розгубыла и хочъ каглу вже нею вытры, Максымъ Штельвага видававъ дочку.

Голосъ народу, въ óбрази килькохъ бабъ, що заправлялы громадською думкою въ Шереметивци, напередъ вже напророкувавъ, що зъ того шлюбу, ани зъ усього того заходу доброго ничóго не буде. Та й справди—не до-дила якось воно почалося. Гапка, Максымова дочка, выбувшы щось рокивъ зо тры на служби въ Кыиви, вернулася въ Шереметивку саме передъ Пылыпивкою, колы ии дома найменше сподивалыся, й видразу прыголомшыла батькивъ звисткою, що завтра, слидомъ за нею, мае прыбуты й молодый ии, Гнатъ Сикачъ на призвыще. Та й на тому ще не край: у недилю воны визьмуть шлюбъ, а въ понедилокъ вже й назадъ до Кыива подадуться... Маты почала була, що таке „хапане весилля“ не по закону буде, та дочка—теперъ вона вже казала себе Гашкою зваты й носыла черевыкы, бурнусъ та довгу спидныцю—авторитетнымъ и ришучымъ тономъ выявыла свиi поглядъ на ти старосвитськи законы. То, мовлявъ, дурныця, для мужыкивъ тилькы й потрибна, а вона, Гашка, „въ гóроди насмотрылась, якъ жывуть настоящiи господа“, и знае й сама добре, якъ що й до чого. Не знайшовшы проты такого погляду видповидныхъ та влучныхъ аргументивъ, маты спершу въ плачъ ударылася та нарикання на людей, що збавылы ii дытыну—„а вона жъ у мене була, якъ тее золото, та слухняна така, що й слова впоперекъ було не промовыть, та звычайненька“... Якъ же й се не помогло, и плачи та нарикання не выклыкалы у колышнього золота ани тини якоись скрухы чы жалю за мынулымъ, то стара Параска по-

Digitized by Google

чала вже сварытыся й умовляты дочку, що „такъ же жъ не годыться“, що „насъ же люде засміють и сусиды видцураються“... Покы все це коилось межы жинотою, старый Максымъ сопивъ мовчкы та супився, не маючы часу за жинчынымъ лементомъ та голосиннямъ и свого слова докынуты; до того жъ винъ ще й заикуватый бувъ та недомовный и покы збереться було вымовыты те, що надумавъ, то Параска все вже докладно роскаже—якъ зъ рота йому выйме.

Та дарма все було: дочкы тымъ воны не перемоглы, и Гашка уперто стояла на своему. До того жъ вона знала, чымъ може розжалыты старыхъ и перехылыты ихъ на свій бикъ. Про свого молодого вона такого наговорыла, скоро тилькы першый нáпадъ трохы втыхомырився, що батькы выдымо почалы вагатыся. И що винъ изъ мищанського колина, и що зáробля добре столярствомъ—не вдывовыжу йому й по п'ятдесятъ карбованцивъ на мисяць прыносыты—и що ходыть та вбирається, якъ панъ, та що за нымъ и вона панією стане. У батькивъ, що зроду на вику не бачылы у себе разомъ п'ятыдесяты карбованцивъ, серця потроху розмякы, и стари, хочъ и зитхаючы, бо скребло та муляло ихъ въ середыни, згодылыся такы й на „хапане весилля“. Другого дня прыбувъ и молодый, справди одягный, по-панськы вбраный, верткый и жвавый, зъ хвацько до-горы закрученымы вусыкамы та блидымъ деликатнымъ облыччямъ. Гнатъ одразу прыпавъ до серця батькамъ, а найбильшъ—матери и найбильшъ тоди, якъ показалося, що и звычаи винъ знає, й не зъ порожнимы рукамы прыйихавъ. Добра картата хустка, якои зроду не носыла ще Параска й яку одибрала на гостынець одъ Гната, зразу перемогла ту дрибку непевносты й вагання, що була ще у неи лышылася, й на-викы прыхылыла до Гната ii м'ягке серце. Несмилывый зроду Максымъ, правда, якось нибы трохы соромывся нареченого зятя: больше, нижъ звычайно, пры йому заикався й червонивъ, якось ажъ боязко прыймавъ цыгаркы зъ „лехкого“ тютюну, що нымы частувавъ його Гнатъ, и курывъ ихъ, несмилыво обертаючы въ своихъ грубыхъ пучкахъ, зъ такою обережнистю, наче замисть тютюну ихъ начынено прынаймни порохомъ. Ще бильшои повагы въ очахъ Максымовыхъ надавалы Гнатови грубый ланцюшокъ одъ годынныка та блыскучи чоботы „бутылкамы“, и ходячы, старый Максымъ сылкувався ставaты на вспынячкы, щобъ и соби не стукаты дуже своимы важкымы, незграбнымы, власного выробу чобитьмы. Одначе потроху й Максымъ звыкавъ до ввичлывого Гната й выдымо радый бувъ за дочку, що ій таке щастя трапылось; бо єднаючы батюшку, пан-отця Степана, задоволено промовывъ: „хвалыты Б-бога—хочъ одна д-дытына п-по-людськы жытыме“. Винъ не довго навить и торгувався за шлюбъ, и то бильше „рады годыться“, щобъ звычаю не зламаты, и справывъ велыку втиху старому пан-отцеви, заплатывшы десять карбованцивъ—не своихъ, правда, а Гашчыныхъ. Винчання пры-

Digitized by Google

значено на найблыжчу недилю, бо на понедилокъ прыпадавъ того року останній передъ Пылыпивкою день, колы ще можна було винчаты. Заразъ по весилли молоди малы рушыты зновъ до Кыива, на власне господарство.

Усе, здається, добре було обмирковано и йшло гараздъ, хочъ и не по-старосвитському; але сильськи плетухы, що заступалы собою голосъ народу, не булы задоволени. Воны, правда, до молодыхъ промовлялы пидсолодженымы голосамы—особлыво, якъ розглядалы на Гащци нове вбрання, але промижъ себе напророкувалы молодымъ билышъ копы усякого лыха, а про Гашку пустылы тыхцемъ чутку, що „ій вже невыдержка чекаты, бо“... Що дали по тому таємнычому „бо“ йшло и черезъ що́ саме Гащци невыдержка — того до-ладу не можна було ни довидатысь, ани допытатысь: розмова звычайно або урывалась, або провадылася вже пошепкы, на ухо, и слухачка тилькы головою спочутлыво хытала: „ото... скажить на мылость божу... Чы то жъ воны тамъ, у Кыиви тому, вси таки?“—„А якъ же, серденько! отаки вси воны тамъ, довгохвости... безъ закону жывуть, про боже не дбають, — доводыла перша баба й таємнычымъ голосомъ додавала:—а Гапка... и хто бъ того по ій сподивався? Така жъ гарна була та смырна дивчына, якъ до того пекла йшла, а теперенькы то й шлюбъ по-людськы взяты боиться“. Тыхи пошепты разомъ изъ спочутлывымъ хытаннямъ баб'ячыхъ голивъ росходылысь по селу межы жиноцтвомъ, шырылы якусь неспокойность и всихъ довелы до думкы, що добра зъ того шлюбу не буде. Та покы що усе йшло якъ слидъ и, не вважаючы на зловистни пророкування бабивъ, у Максымовій хати прыбиралысь та лагодылысь до весилля.

II.

Прыйшла недиля. Склыкаючы людей до церквы, тыхо та сумовыто, розбытымъ голосомъ, бемкавъ дзвинъ зъ нызенькои печерычковатои дзвиныци, немовъ жалився на свою старисть та надщерблени бокы й надбыте серце, а може й на байдужисть людську нарикавъ: такы-бо й справди парафіяне пан-отця Степана не дуже поспишалысь одгукуватыся на той заклыкъ. За трыдцять, чы блызько того, литъ воны звыклыся зъ тымъ, що дзвинъ соби потыху гуде, але до службы божои ще далеко, и добре намерзнешся, покы задзвонять въ уси дзвоны. Старый пан-отець мавъ звычку вмыватыся передъ службою такъ довго,—абы, якъ самъ казавъ, „чыстымъ предстаты передъ Господомъ“,—що навить Грыцько Вовкъ, флегматычный и до всього байдужый сторожъ церковный, не выдержувавъ часомъ, та покынувшы дзвиныцю на волю божу й на хлопцивъ, що раз-у-разъ малы велыку охоту бавытыся дзвонамы, йшовъ помалу,

Digitized by Google

флегматычно, прысидаючы якось за кожнымъ крокомъ, до батюшчынои пекарни гритыся.

Въ хати у Штельвагы давно вже повставалы й якось неспокійно, незвычайно-тыхо выряжалы молодыхъ до церквы. Не було тутъ ни дружокъ, ни бояръ, чы якого иншого весильного звычаю: на „поручителивъ— абы роспысалыся въ кнызи“ пан-отець Степанъ обицявъ самъ узяты когось изъ грамотныхъ людей у церкви, а дружкы—на вищо воны?... За те молода, стоячы передъ маленькымъ дзеркальцемъ та прысвичуючы соби закоптилою гаснычкою, убиралася въ фату, а молодый коло викна прымирявъ на руку жовти рукавычкы. И зновъ жаль ухопывъ за серце матиръ, що не по-людськы, не по закону у ихъ весилля видбувається: и про хустку навить та про зятя-мищанына вона на той часъ забула й тилькы мовчкы утырала полою червони, попидпухлы очи. Максыма не було въ хати; винъ, не знаходячы тутъ соби мисця, ныкавъ, якъ непрыкаянный, по току. Гашка сердылась, що ніякъ не прымостыть до-ладу фаты сама, а никому тутъ и помогты „середъ мужиковъ“, бо маты й доторкнутысь до неи боялася своимы грубымы, порепанымы пучкамы, що якъ реп'яхы чеплялысь до тонкого, деликатного убрання доччыного. Зъ печи та зъ полу выглядалы цикави головкы меншыхъ Гашчыныхъ сестеръ и бративъ, що перешиптувалысь та пальцямы показувалы на дывне вбрання сіеи чужои для ихъ сестры. Тыхо й незвычайно якось було въ хати.

Колы се на двори забрехала собака й важко кынулася на когось, выдко, не-свого. Пидъ викнамы швыдко промайнула чыясь постать; молодый машынально пидвивъ голову, зыркнувъ у викно, але видразу якось кынувся.

— Гашко! сховай мене мерщій!...—Въ голоси Гнатовимъ чувся не то наглый перелякъ, не то безмирне здыванння передъ чымсь такымъ, що просто всяку миру правды переходыло, а проте все жъ такы подіялось и, подіявшысь, невблаганно-гризно наступало й насовувалось, не знаючы жалю... Гашка, держучы въ зубахъ шпильку, тилькы мовчкы, не розуміючы, глянула на його, бо промовыты ничого не могла.

— Дунька десь узялася тутъ... Швыдче запирайте двери!...

Той просто якыйсь звирячый жахъ, що свитывъ зъ очей у Гната, видразу перейшовъ и на Гашку. Почувшы про Дуньку та двери, вона впустыла фату й кынулась до дверей, сылкуючысь тремтячымы видъ наглого переляку рукамы узяты ихъ на защипку, що ніякъ не попадала, куды треба. Маты, ничого не тямлючы, перелякано дывылась на сей чудный, несподиваный та ій цилкомъ незрозумилый переполохъ.

Синешни двери тыхо рыпнулы, клямка зъ брязкотомъ выскочыла у Гашкы зъ рукъ, и на порози стала якась темна жиночa постать. Гашка

Digitized by Google

якъ стояла коло мысныка, такъ и зосталась безъ руху, а молодый закам'янивъ коло печи—обоє наче громомъ прыбыти.

Постать помалу прычыныла двери и згодомъ тыхо промовыла:

— Здрастуйте вамъ!...

Нихто ій жаднымъ словомъ не видповивъ на се прывитання.

— Не сподивалысь мене... правда? А я такы й тутъ васъ найшла, дарма що крадькома выбралысь та утикалы видъ мене... Якъ же теперъ воно буде?—додала постать уже голоснише.

Мертва тыша й ти сами ними постàвы булы видповиддю. Гнатъ старанно уныкавъ погляду чужои жинкы, що зверненый бувъ просто на його.

— Отъ до чого довивъ ты мене, шыбеныку!—обернулась Дунька вже до його й голосъ у неи якось чудно задеренчавъ.—По чужыхъ хатахъ ось порогы оббываю, службу залышывшы та дитей на безбачъ покынувшы... А ты тутъ изъ сією хвойдою до винця прыбираєшся?... Не знаты тилькы ще, чы повинчаєтесь!..

Гнатъ безпорадно оглянувся кругомъ, наче шукавъ соби обороны видъ того пекучого погляду, що, здавалось, наскризь його проймавъ. Зъ печи та зъ полу на його такъ само дывылысь цикави, зачудовани дытячи головкы; коло столу стояла маты, переводячы то на його, то на Гашку, то на несподиваного гостя свій поглядъ, въ якому жеврила вже якась искорка свидомосты того, що дiялось.

— Що жъ се воно теперъ буде—я пытаю?—задеренчавъ знову голосъ одъ дверей. — Чому жъ хочъ сидаты не просыте? Чы може того, що непрохана въ хату до васъ прыйшла?... А вдома у мене диты дрибни лышылыся...—нервово хлыпнула вона, перескакуючы несподивано зновъ на дитей, що покынула тамъ десь „вдома".

Проминь цилкомъ вже певнои свидомосты промайнувъ по облыччю у старои Параскы; вона мовчкы виддилылася видъ стола, що до його спершу наче була прыкыпила, й поступылась до дверей, де такъ само зловистно й гризно выризнялася чужа темна постать. Воны сталы одна проты однои, вичъ-на-вичъ, и ненавыстно змирялы одна одну очыма...

— А ты чого втыслася въ чужу хату та й бешкетъ заводышъ, бучу збываєшъ?... Геть мени зъ моєи хаты заразъ, а то я тебе тычкою выжэну, якъ собаку, повія ты!... Своєи дытыны на глумъ та посмихъ я тоби не дамъ!

Голосъ у Параскы шыпивъ, очи вороже блыскалы, але постать коло дверей зареготалася зневажливо-нервово; якось хрыпко вырвалось у неи зъ грудей и мовъ ножемъ ризнуло матиръ по серцю:

— Выжены онъ дочку свою першъ, бо й вона не краща... А до мене тоби зась, до мене нихто права не має. Я свого добываюсь... того що вонà въ мене вкрала... Бачъ, добра яка знайшлась!

Digitized by Google

Гашка и Гнатъ ажъ теперъ отямылысь, колы маты повстала на ихъ оборону. Гашка видступыла видъ мыснука и стала передъ Гната, наче собою хотила захыстыты його видъ лютого ворога. Уся вона тремтила; незастибнута спидныця на ій осунулась до долу й воликлася слидомъ, плутаючы ногы, але Гашка на те не зважала й ненавыстно крыкнула до чужои:

— Йды, колы тоби добромъ кажуть, а то ще и въ шыю накладуть, хльорка ты кыивська!

— А ты жъ краща, що чоловикивъ одбываешъ?... А щобъ мене быты—того не диждешъ! Я свого, свого,—прытыснула вона,—добываюсь...

— Брешешъ, суко! Винъ тебе сáмъ не хоче!

— Бо ты його одбыла, вкрала въ мене, дитей не пожалила... А ты, Гнате, чого очи ховаешъ? Соромъ, выдко, й на людей дывытысь, що одну покынувъ та до другои лыпнешъ!... Побачымо ще, якъ то ты винчатысь будешъ, чы прыйме ще васъ пипъ, якъ про все дизнається... Не бійсь, Гашко,—я третя на рушныку стану... побачымо, зъ кымъ йому пипъ рукы звяже. Я йому жинка, дарма що не винчана, я дитей видъ його маю, а ты, розлучныце, тилькы баламутышъ та зъ розуму зводышъ...

— А ты хиба не зводыла?—сунулась була до неи Гашка, та Гнатъ сипнувъ ій за спидныцю.

— Я на васъ найду управу. Я сього вамъ не подарую!.. А выгóныте—то й пиду, пиду-у!—зъ погрозою вымовыла вона останни слова и грюкнула, выходячы, дверыма.

Хочъ Дунькы вже давно не було въ хати але те „пиду-у“ стояло въ ушахъ у всихъ, тяглося й моталося якымсь безконешнькомъ; погроза та несвидоме прочуття якогось лыха мицно засилы тутъ, у хати, розійшлыся по всихъ куткахъ и неясною якоюсь вагою наляглы на серця прысутныхъ, прыдушылы ихъ. Въ хати у Максыма Штельвагы повстало суще пекло. Жинота плакала, перекорялася; Гнатъ, ховаючы очи видъ матери, глухо бубонивъ; „и де вона въ биса взялася? якъ потрапыла сюды? хто ій направывъ?..“ Зазырнувъ бувъ до хаты й Максымъ, але на його заикувати несмилыви пытання нихто не видповидавъ, и зновъ довелось йому самотою ныкаты по току, не розумiючы того, що сталося... Думкы у всихъ купы не держалыся, рукы пускалыся справы... Що робыты—нихто не знавъ.

Але... але попа поєднано, втраты понесено... И якъ машына, скоро ій разъ торкнулы, усе однакови рухы робыть, такъ и думка, зачепывшысь за се, верталась раз-у-разъ до одного и гнала всихъ до церквы. Зародылася надія, що Дунька не наважыться тамъ, у церкви, прылюдно передъ усима, бешкетъ учыныты; посоромыться й себе на глумъ выставыты й не насмилыться довесты до краю свои похвалкы. Якъ за соломынку,

Digitized by Google

вхопылысь уси за ту надію, и вона також вела ихъ туды, де тыхо та сумовыто, розбытымъ голосомъ, гудивъ дзвинъ зъ печерычковатои дзвиныци, нарикаючы на байдужисть Шереметивцивъ.

Пизненько вже молоди выбралыся зъ дому.

III.

Пан-отець Степанъ докинчывъ церемонію вмывання й, ходячы по хатахъ, утырався та бубонивъ пивголосомъ молытвы, выгукуючы бильшъ патетычни мисця на цилый свій голосъ. Сю побожну роботу перебыла йому наймычка, сповистывшы, що прыйшла якась жинка. Батюшка скрывывся,—винъ не любывъ, якъ хто турбовавъ його передъ службою,—й выйшовъ до пекарни.

— Тоби чого?—запытавъ винъ жинку суворо, роблячы звычайный рухъ рукою й пидставляючы іи жинци для цилування.

— У васъ, батюшко, сьогодни винчатыметься пара зъ Кыива... то я прыйшла сказаты, що то, нибы-значыть, мій чоловикъ...

— Якъ чоловикъ?—ажъ назадъ изъ ляку подався пан-отець Степанъ.—Винчаный?

— То щó, якъ не винчаный? Мы однáко зъ нымъ жылы, якъ чоловикъ нибы зъ жинкою... По риздви й шлюбъ думалы узяты, якъ бы не пиднесло того ворога лютого... розлучныцю тую... И трое дитокъ у мене видъ його...

Пан-отець видъ несподиванкы спершу не знавъ, що й казаты, нарешти догадався, що першъ за все треба пиднесты захытаный авторитетъ духовнои власты.

— А ты жъ батюшкы пытала, якъ зъ нымъ сходылась? Благословывъ васъ хто на таке дило?

— Бо йому женытысь не можна було, покы въ москаляхъ служывъ...

— То не моє дило. Васъ, може, багато знайдеться такыхъ—усихъ не переслухаешъ!... Иды соби, жинко, зъ Богомъ та до сього дила не мишайся. Тутъ-ось таинство святе видбувається, а ты зъ... тьху, якъ його й вымовыты отаке передъ службою!

— Якъ то йды? Куды жъ я пиду? Що жъ я зъ дитьмы робытыму?

— То не моє, кажу тоби, дило. Судомъ зъ його доправляйся. Якъ бы ты мени донесла, що винъ жонатый, чы воны тамъ—ну, скажемо—родычи яки, чы що—отоди бъ я тебе слухавъ. А то... У мене й документъ одъ його є, що винъ „холостъ“.

— И документа, батюшко, того для мене заготовлено: по риздви жъ, кажу, шлюбъ узяты малы. Винъ у мене въ скрыни й лежавъ...

— Хто такый лежавъ? Що ты мелешъ?

— Та нибы винъ, документъ отой, та Гнатъ його выкравъ, якъ надумавъ тикаты зъ тією...

Digitized by Google

— То й добре зробывъ!—похвалывъ батюшка, впадаючы въ гумористычный тонъ.—Ото жъ було тоби, серденько, не дійматы виры, покы рукъ не пов'язалы бъ. Сходытеся такъ безъ закону, безъ благословенія божого... жывете, якъ звири—то й батюшкы вамъ тоди не потрибно; а скоро прыкрутыть лыхо та бида, то заразъ и до насъ дорогу знайдете: „я зъ нымъ жыла"!.. Ни, було першъ про се думаты, а теперъ годи... йды, звидкы прыйшла,—николы мени зъ тобою розправляты.

— То повинчаєте?—запытала жинка.

— Иды, кажу тоби! Не моє то дило, що мижъ вамы тамъ було.. У мене документъ є, що „холостъ"—отъ и по всій справи.

— То я соби въ церкви пороблю щось, якъ винчатымете.

Слова си Дунька вымовыла на око спокійно, але видъ спокою того дыхнуло на пан-отця чымсь такымъ, що прымусыло його уважныше глянуты на жинку. Худе, чорняве облыччя зъ темнымы сынцямы кругомъ очей ажъ типалось нервово; очи булы сухи, але ихъ блыскучый поглядъ блукавъ якось хороблыво, несамовыто. Выдко, що вона й справди ладна була зробыты, що́ наважылась, колы не по ій буде.—„Бисъ ій знає—може въ неи ножа де заховано, або що,—промайнула у пан-отця думка,—ще кровъ соби спустыть, оскверныть храмъ божый... а то ще й на мене кынеться, покаличыть... Чого доброго! Видъ сыхъ городськыхъ усього сподиватысь можна — шаленый народъ!" — Але пан-отець не выявывъ сыхъ тривожныхъ думокъ, що перебигалы йому въ голови.

- Иды, йды, кажу!—вже лагиднише промовывъ винъ.—Николы мени, сама бачышъ... На службу поспишаюся.—Батюшка зновъ поблагословывъ Дуньку и повернувся йты въ горныци.

Дунька замыслено постояла на однимъ мисци, наче щось обмырковуючы, потимъ и соби повернулася, выйшла зъ хаты й повагомъ, нога за ногою, тыхо пишла до церквы.

IV.

Чутка про Дуньку роскотылась по селу такъ швыдко, немовъ одъ хаты до хаты ій навмысне хтось переносывъ. Велыкои втихы завдала ся новына плетухамъ, що пророкувалы молодымъ певне лыхо: по нашому такы, мовлявъ, выйшло, не втикла такы Гашка видъ свого! И старый, зъ полупанымы бокамы та надбытымъ серцемъ дзвинъ не мавъ сымъ разомъ чого нарикаты на Шереметивцивъ: до церквы тіеи недили понасходылося сыла людей—на власни очи побачыты нечувану ричъ, якъ „у-трьохъ на однимъ рушныку стоятымуть" та що зъ того дыва выйде. Навить Омелянъ Мандролька та Усыкъ Самійло, що тилькы й бувалы въ церкви тоди, якъ паскы святять, и ти стоялы теперъ на самимъ пѐреди, оглядаючысь раз-поз-рàзъ туды, де одежою своєю з-помижъ

Digitized by Google

сильського жиноцтва выризнялась постать „чужои“ жинкы. Пидъ церквою немовъ роилося: сыла дитворы бигало, лавамы парубкы й дивчата стоялы, перекыдаючысь дотепамы та жартамы про надзвычайну подію.

Ось до церквы надійшлы Гнатъ зъ Гашкою; не дывлячысь на людей, спустывшы очи до долу, вступылы воны въ середыну. Лава цикавыхъ сунула заразъ за нымы, щобъ побачыты, якъ воны стоятымуть зъ „тією“. Гашка лышылася въ бабныку, а Гнатъ пишовъ дали. Не встыгъ винъ и хреста на себе положыты, якъ зновъ—бильшъ инстинктомъ, нижъ свидомо,—почувъ биля себе Дуньку. Винъ сылкувався не обертатыся, колы вона йому щось шепотила про диты та про себе й пыльно дывывся на лямпадку, що неривно горила высоко вгори, надъ „царськымы вратамы“; але той шепитъ зъ боку бентежывъ, дрочывъ його й видбиравъ йому спокій. Винъ чувъ на соби поглядъ сіеи колысь такои блызькои, а теперъ ненавыснои людыны, й йому здавалося, що й цила церква дывыться тилькы на його: поглядають зъ посмихомъ образы, кывають глумлыво лямпадкы, усмихаються уйидлыво свичкы... Ба такы й справди цила церква найбильшъ на його уважала, перешиптуючысь на-пивъ голосно, и йому невымовно важко було стояты пидъ тымъ поглядомъ стоокого организму. Думкы въ голови йому плуталыся, одна одну пошыбаючы, прыбираючы якись невыразни, неозначени формы, покы не вылылыся, не знаты зъ якои прычыны, въ мотивъ писни—„разлука, ты разлука, чужая сторона“. И „разлука“ ся увесь часъ немовъ молотомъ была у грудяхъ, стукала у выскахъ, наповняючы душу якымсь на-пивъ несвидомымъ почуттямъ остраху й сорому. Гнатъ одгонывъ мотивъ, сылкувався молытысь, але „разлука“ уйидлыво крутылася въ мозку й не давала йому ни на чому иншому спынытыся. Зъ жахомъ дожыдавъ Гнатъ кинця службы, колы мало початыся винчання, й бажавъ, абы його, того кинця, николы не було. Але служба йде швыдко, бо пан-отець Степанъ держаты довго людей у церкви не любывъ. Ось-ось и кинець незабаромъ.

Батюшка выйшовъ зъ вивтаря й голосно проказавъ „оглашеніе“ про шлюбъ Гната зъ Гашкою. Гнатъ и теперъ не оглянувся на Дуньку, проте почувъ, що нею зразу якось наче смыкнуло й вона раптомъ поступылась напередъ... Пан-отець Степанъ заразъ же знову сховався до вивтаря, и Дунька, потоптавшысь ніяково на однимъ мисци, вернулася назадъ до Гната и зновъ стала поручъ його, чатуючы коженъ його рухъ.

Ось, почувъ Гнатъ, хтось смыка його легенько за рукавъ; оглянувся—то тытарь щось йому говорыть. На-силу второпавъ Гнатъ, що той клыче його до батюшкы. Гнатъ пишовъ за тытаремъ до вивтаря.

— А що жъ се воно буде?—запытавъ його пан-отець Степанъ.

— Просю васъ, отець-батюшка, такы винчайте... То—пуста напасть на мене: вона чотырьохъ соби мала, а теперъ на мене самого усе звертае...

Digitized by Google

— А ты, кажешъ, п'ятый бувъ?—глумлыво запытавъ пан-отець.—Та якъ соби знаете, се не моє дило... Ну, а колы вона соби що въ церкви зробыть—кровъ спустыть, або на батюшку кынеться... осквернить храмъ божый? Тоди й церкву запечатають... клопоту зъ вамы й не оберешся!

Гнатъ мовчкы розглядавъ передъ своихъ чобитъ.

— Вывесты зъ церквы,—миркувавъ дали пан-отець,—ніяково пры народи: ще репету такого наробыть, що... Богъ зъ нею... Слухай-но, ось тоби моя порада: загоды іи якъ-небудь... тоди й винчатыму.

Гнатъ мовчкы повернувся, знайшовъ Гашку и сказавъ ій, що пипъ винчаты не хоче. Дунька, якъ вартовый, зновъ опынылась коло ихъ, и іи велыки, зъ сынцямы кругомъ, очи пыльно за нымы слидкувалы. Коло неи зибралася вже цила громадка бабокъ и, охкаючы та зитхаючы голосно, роспытувалы іи й хыталы жалыслыво головамы.

Насередъ церквы тытарь поставывъ „аналой"; Дунька, побачывшы, що батюшка выйшовъ зъ вивтаря, метнулася до його.

— Батюшко...

— Та видчепысь ты видъ моеи души!—ажъ скрыкнувъ на всю церкву пан-отець.—Я другу пару винчатыму.

Дунька зновъ одійшла и стала коло дверей, не спускаючы зъ очей Гната зъ Гашкою. Вона наче не діймала виры попови й боялася, що скоро тилькы за порыгъ выйде, винъ звинчає ненавыстну пару. А выйты такъ хотилося: ногы пидъ нею пидгыналыся, вся вона тремтила й облыччя типалось нервово; утома духова й физычна іи страшенно мордувала: здавалося—кисточкы цилои не було по всимъ тили, такъ все щемило та болило. Хотилося систы, простягнуты ногы, заплющыты очи, позбутысь усихъ думокъ и завмерты въ якомусь цилковытому спокою, абы ничого не чуты, ничого не бачыты. А тымъ часомъ у голови проносылысь згадкы про подіи останнихъ днивъ, що перевернулы усе іи жытя: якъ вона дизналася про втикачивъ та кынулась ихъ доганяты, якъ заблудылася, не на ту станцію потрапывшы, й цилу ничъ потимъ йихала зъ далекои станціи до села, очей не змыкаючы... холодно ій було дуже й десь у середыни, коло серця, болило... Проносылося чомусь передъ нею облыччя того чоловика, що визъ іи видъ станціи,—колы бъ винъ не вкутавъ іи теплымъ кожухомъ, замерзла була бъ у своій лыхій, витромъ пидбытій, городській кохтыни... Наче въ тумани якомусь вставало й те, якъ воны жылы зъ Гнатомъ на „своій кватыри" и було имъ добре, та стала до ихъ учащаты Гашка... вона спершу тилькы дитей пестыла й забавляла, та потимъ забавыла й Гната, свитъ йому закрутывшы,—и Гнатъ спершу ставъ уныкаты іи погляду, ховаты свои очи, а потимъ...

— Выходь-но, жинко, зъ церквы,—смыкнувъ іи за рукавъ тытарь,—зарязъ запиратыму.

Digitized by Google

Дунька здригнула и злякано оглянулась, не тямлючы до ладу, де вина. Людей у церкви вже не було, тилькы Гнатъ зъ Гашкою стоялы коло пан-отця Степана.

— Не можу,—донеслось до Дунькы.—Ще соби зъ вамы клопоту нажывешъ... Роблю „оглашеніе“, дывлюсь—а вона просто до мене проштовхується... бачу, що ничого зъ нею не вдіешъ. Ще лыха наробыть!

— Я, отець-батюшка, ще доплачу,—каже Гнатъ.

— Та й чудный ты якый! Щó жъ я робытыму, якъ зъ вамы и вона на рушныкъ втыснеться („бо такы й стану“,—пробига думка въ Дунькы),— зъ кымъ же тоди винчаты?... А ты,—обертається батюшка до Гашкы,— знала, що винъ зъ тою жыве?

— Знала,—ледви чутно одказуе Гашка.

— Ото дивка! Чого жъ ты йдешъ за його?

— Бо винъ халастóй...

— Дарма, що й диты маe!... Добре, дуже добре говорышъ, дивко,— вартъ честы послухать!... Але... йдить соби зъ Богомъ,—не можу винчаты... Ось вамъ моe останнe слово—загодить ім.

Гнатъ, Гашка, а за нымы й Дунька выйшлы зъ церквы. Пидъ церквою люде стоялы купамы,—выдко, дожыдалыся, на чимъ скинчыться та голосна исторія. Якъ побачылы ихъ трьохъ, натовпъ якось по-дурному, вразъ, нибы одною коллективною глоткою, зареготався, затюкавъ. „Молоди, молоди йдуть!“—почалы гукаты.—„Молодого выдко—одынъ, а хто зъ ихъ молода?“... „Гей, а хто зъ васъ молода?“... „Та обыдви жъ!“... „Ха-ха-ха!“—розлягався зъ усихъ бокивъ регитъ.

Дунька не выдержала. Щось, немовъ клубокъ, пидступыло-пидкотылося до горла, ротъ ій перекрывыло и вона й соби зареготалась и застогнала.

— Матинко моя!—росказувалы описля бабкы,—а вона тоби якъ затрусыться, якъ зарегочеться, та такъ же стра-ашно, ажъ морозъ у мене по-за шкурою, серденько, пишовъ... Сама регоче, а сльозы такъ зъ очей и котяться, такъ и котяться... Чы вона стерялась на той часъ, чы щó ій подіялось?

— Еге, не подіється, голубонько, колы отакъ вскочыла! Страму одного за вси головы стане... Що жъ се теперъ буде зъ нымы трьома: пипъ же, чуете, не схотивъ винчаты—каже: або зъ обома звинчаю, або зовсимъ не хочу!

— Зъ обома?!... Ой, горенько! Та де жъ се выдано, та де жъ се слыхано, щобъ зъ обома? Хто жъ тоди, крый Боже, за справедлыву жинку йому буде?—допомыналась перша.

— По-турецькый жытымуть,—завважывъ москаль, що стоявъ поблызу.—У нихъ, у турковъ, завсегда по двѣ жонки на кажного прыходыться, штобы, значыть, жыть было способнѣй...

Digitized by Google

V.

По селу того дня мовъ у дзвоны гулы, та все про ту чудну подію. Знайшлыся навить таки, що на власни очи бачылы, якъ трьомъ рукы пов'язалы та такъ кругъ стола ихъ въ церкви й обводылы. Коло хаты Максымовои цилый день юрбамы стоялы цикави, але й тамъ нычого певного не дизналыся. Бачылы тилькы, що Гнатъ напывся п'яный и хытаючысь крычавъ, що винъ „іи роздере, суку"; чулы, що Гашка зъ матир'ю плакалы та тужылы, ажъ стинамъ тисно було, а занкуватый Максымъ, якыйсь прыбытый и зигнутый, мисця соби не знаходывъ, але мовчавъ и тилькы дужче сопивъ. Бильшъ довидалысь ти, що побувалы у Мошка въ крамныцци, поблызу церквы, де пересыжувала Дунька, чатуючы, щобъ пан-отець Степанъ іи не одурывъ та не звинчавъ Гната зъ Гашкою крадькомà. Цилый день тяглася ся блокада й Мошкови торгувалося того дня дуже добре: насиння, орихы та инши сильськи немудри ласощи росходылысь такъ, якъ николы иншымъ разомъ. Бабкы розговорылы Дуньку, вытяглы видъ неи вси подробыци про Гашку та Гната й, похытуючы спочутливо головамы та охкаючы, докладалы й свого ще та й розносылы по селу таки страхы, якымъ вже нихто вирыне дававъ, хочъ кожне прытакувало й удавало, що вирыть.

Надходывъ вечиръ и передъ Дунькою знову повстало гризне пытання, де подитысь на ничъ, де знайты теплый захыстокъ та хочъ хлиба шматокъ? Мошко вже килька разивъ деликатно нагадувавъ, що часъ йому крамныцку запираты, а мижъ людьмы хочъ и багато спочувало, проте нихто не поквапывся залучыты чуженыцю до себе, кожне думало: „Богъ соби зъ нею: ще биды-лыха нажывешъ... Хто іи знає, щó вона соби за йидна... може злодійка, або яка повія потягуща. Най мынає". Хтось порадывъ иты до попà—„тамъ хата тепла та йижа добра"—й справди не було иншои рады.

Смеркомъ Дунька выбралася зъ Мошковои крамныци й незабаромъ сыдила вже зновъ у поповій пекарни, мабуть чы не вдесяте оповидаючы наймычкамъ про себе, Гната й Гашку. Жалослыва матушка дала ій повечеряты й навить склянку чаю вынесла; батюшка нибы не бачывъ іи, проходячы пекарнею. Сю ничъ Дунька ночувала въ тепли, на печи мижъ поповымы наймычкамы, и спала мовъ убыта.

Вранци матушка застала, що Дунька вже встала й, сыдючы на лави, чесала свои ридки та невелыки косы. Ій було ніяково сьогодни передъ тымы людьмы, зовсимъ ій чужымы й до неи байдужымы, що передъ нымы учора вона выкладала свою душу, оповидаючы найинтиниши подіи зъ свого жыття. Пекуча туга якось поменшала разомъ зъ физычною втомою; учорашнє одійшло и стало оддаликъ, здаючыся вже чымсь давно пережытымъ, на-пивъ забутымъ; тилькы незнайома обстанова,

Digitized by Google

чужи люде та якась порожнеча на души въ неи нагадувалы, що ии вибито зъ колiи звычайного жыття. Думаты про те, що було и що може буты, якось не хотилось: наче якись линощи ии обсилы, й Дунька линыво, помалу водыла гребинцемъ по своихъ ридкыхъ косахъ.

— Що жъ ты думаешъ, молодыце, дали робыты?—запытала ии матушка.

— Я й сама вже не знаю. Мени въ Кыиви казано, що сьогодни останнiй день, колы можна винчатысь, а дали вже Пылыпивка зайде. Пересыжу ще сей день та й, мабуть, до Кыива треба вертатысь.

— Покынула бъ ты ихъ,—однакъ хочъ бы винъ и взявъ тебе, то добра зъ сього не буде: сылуванымъ конемъ не найиздышся.

— Ой, матушечко, я се й сама бачу, дакъ же—дитокъ троiко: що я зъ нымы робытыму?

— Давъ Бигъ диты—дасть и на диты,—авторитетно вставыла одна зъ наiмычокъ.—Нехаи бы, може, винъ тоби заплатывъ, та й розiйшлыся бъ мырно?...

— Колы жъ я до його теперъ и пидступыты боюся... Вчера вулыцею йшовъ, дакъ такый тоби п'яный, якъ свята земля. Ще вб'е, колы де здыбае.

На двори завалувалы собакы. Дунька глянула у викно й одразу стрепенулась.

— Ой, матушечко, се жъ воны йдуть... Де бъ мени подитыся?...

— Сыды нышкомъ. Що воны тоби тутъ зроблять?—заспокоила матушка.

До хаты увiйшлы—Шгельвага зъ жинкою та Гантъ; поздоровкалысь и мовчкы сталы насередъ хаты. Дунька дывылася кудысь у бикъ, Параска, зложывшы рукы на жывоти, часто й глыбоко зитхала. Уси мовчалы и ся нiякова нима сцена тяглася довго, безъ кинця: никому зъ прысутныхъ не спадало на думку таке слово, якымъ бы можна було розбыты й порушыты ту важку тышу дожыдання. Порушывъ ии панотець Степанъ, поклыкавшы усихъ, опричъ Дунькы, до передпокою.

— Отець-батюшка, змылуйтеся — повинчайте! — почавъ Гнатъ.—Не мучте вже насъ... Я бъ радый ще прыплатыты, килько скажете, абы хочъ дило скинчыты.

Гнатъ сягнувъ рукою до кышени, та батюшка мовчкы хытнувъ головою до пекарни й розвивъ рукамы: не моя, мовлявъ, сыла. Параска не выдержала й заголосыла.

— Ой горенько мени, ой лышенько тяжке! Краще бъ я ии була на лаву поклала або пидъ лидъ пустыла, то була бъ рáзъ выплакалась. А теперенькы не годна я вже вытрыматы, ой не годна жъ я вытрыматы... Вона вдома слизьмы землю топыть та опукою б'еться, свиту божого за плачемъ не бачыть, а я тутъ побываюся. Чы то жъ легко таку наругу

Digitized by Google

Биг-зна видъ кого прыйняты?... Ой Боже жъ мій, Боже, чы я въ тебе велыка провынныця вдалася, що таку кару тяженькую на насъ насылаешъ...

Голосинню Парасчыному кинця-краю, мабуть, не було бъ, якъ бы пан-отець Степанъ іи не перепынывъ.

— Мовчы, бабо, не голосы!—зморщывшысь обернувся винъ до неи.— Голосиннямъ тутъ ничого не порадышъ.

— Батюшечко...

— Та що жъ я можу зробыты? Онъ втыслося нещастя до хаты ii ничымъ іи збуты не можна! Я бъ ище вамъ заплатывъ, абы іи здыхатысь якъ. На улыцю жъ не выженешъ—все жъ людына,—та ще пидъ негоду... пропаде ще, змерзне десь пидъ тыномъ... А краще, раю, загодить, помыриться: дайте іи якыхъ тамъ, ну, двадцять-трыдцять карбованцивъ та й нехай забирается соби зъ села. А я тоди заразъ и звинчаю.

Гнатъ мовчкы выслухавъ, а потимъ промовывъ ришуче:

— Пиду запытаю, чого́ ій видъ мене треба...

Винъ выйшовъ до пекарни; тыша тамъ спершу стояла така, якъ и попереду була; ось прорвалось килька сливъ голоснише, але що́ саме говорено—не чуты. Пан-отець Степанъ якыйсь часъ дослухався, але ничого не розибравшы, не выдержавъ та й соби выйшовъ до пекарни; за нымъ рушылы й Максымъ зъ Параскою.

— Ну, що́ тутъ у васъ? Помырылысь?

— Якъ же мени, батюшечко, мырытыся, колы винъ мени п'ять рубливъ дае? Що я зъ тымы п'ятьма рублямы робытыму?

— Е, п'ять—то справди мало. Дай ій десять... а ты, чуешъ, беры десять, бо й такъ же не будешъ його бачыты!—прысоглашавъ на обыдва бокы батюшка.

— Такы й справди не будешъ ты його бачыты... да не будешъ ты вже його бачыты!—встряла до розмовы й Параска, у якои раптомъ и сльозы вже высохлы, й голосъ изъ солоденького шорсткымъ зробывся, а зъ очей тилькы ненависть та злисть свитылы.—Воны у свою губернію пойидуть. И десяты рубливъ не побачышъ... Дви дули получышъ...

— Бабо, не до тебе п'ють!—грымнувъ о. Степанъ.—Чого ты в'язнешъ?

— А-я! ч-чого вв'язнешъ! М-мовчы вже!—вставывъ за батюшкою й свое слово Максымъ.

— Ну, то берешъ десять? Бачъ, винъ и того даваты не хоче, а се вже я тоби даю... якъ пастырь духовный.

— Що жъ я почну на тыхъ десять рубливъ?—жалибно доводыла Дунька.—Тройко жъ дитокъ у мене, якъ соколятъ... чы жъ на десять рубливъ ихъ зодягнешъ-прогодуешъ?

— Чыи диты?—не втерпила такы Параска, чуючы, що ии тутъ сыла.—

Digitized by Google

Хто знає, видъ кого ты ихъ понесла... На ныхъ не позначено, видъ кого воны. Може...

Пан-отець тилькы рукы до Бога знявъ и докирлыво глянувъ на Параску; Максымъ сипнувъ ім за рукавъ.

— То не моє дило,—почавъ знову о. Степанъ,—я суддя мижъ людьмы та Богомъ, а тутъ...

— Батюшка правду кажуть, що воны не мыровóй суддя,—пиддержавъ його и Гнатъ.

— Беры п'ятнадцять та й иды зъ Богомъ: хочъ на дорогу тоби буде. Бачышъ же сама—винъ и того не дає. Ну, уважъ йому!

— Ба такы й не дасть!—выхопылась Параска.

О. Степанъ суворо поглянувъ на неи; вона змовкла.

— Ну, посудить сами, щó жъ мени зъ п'ятнадцятьма рублямы початы? Се жъ и на мисяць не стане.

— А скилькы жъ ты хочешъ—говоры до-пуття?

Дунька завагалася, а потимъ несмилыво, запынаючысь, промовыла:

— Якъ бы хочъ стó рубливъ, то бъ я вже свою крывду подарувала...

— Сто рубливъ!?...—зъ жахомъ скрыкнула Параска.

Батюшка поглянувъ по людяхъ; ти ззыралыся мижъ собою.

— Еге-ге-ге! не трохы жъ ты й хочешъ!... Ну, знаєшъ, щó?—ты зразъ визьмы п'ятнадцать, а писля судомъ зъ його доправляйся больше. Дай же имъ хочъ повинчатысь.

— Де я того суду шукатыму? Я жинка темна, по тыхъ судахъ не бувала... не знаю, якъ до ихъ и доступытыся.

— Ну, якъ такъ, то вже сами тутъ соби балакайте, а я васъ, выдко, не помырю.

О. Степанъ повернувся й пишовъ до горныць.

Гнатъ пошептався зъ Максымомъ та Параскою,—воны щось довгенько втрьохъ шепотилыся та радылыся та змагалыся,—а потимъ прыступывъ до Дунькы.

— Ну отъ, колы хочъ—беры, скилькы батюшка давалы: п'ятнадцять, та й квитъ.

— Бога ты не боишся, Гнате! Ты жъ тилькы подумай—трое дитей... чы я жъ ихъ тымъ прогодую?

Роспочався торгъ,—важкый, мужыцькый торгъ, въ якому кожного карбованця просто такы оддыралы одынъ у одного; торгъ на перемину зъ слизьмы Дуньчынымы, охканнямъ та голосиннямъ Парасчынымъ. Зъ обохъ бокивъ вырывалыся запальни выгукы: „чого жъ тоби бильшъ“... „та щó жъ я на двадцять рубливъ почну?“... „беры,—больше бъ нихто не давъ“... „трое дитей... на Бога зглянься“... „ни, такъ не буде... де жъ ты бачыла, щобъ девяносто хто давъ?“... Одно одного не слухало,

Digitized by Google

доводячы свое, перебывало, умовляло... Навить пан-отець, якому въ горныцяхъ не сыдилося, килька разивъ выходывъ и додававъ новои енергіи до торгу, вплываючы то на той, то на другый бикъ, прыхыляючы до згоды. Правда, помитывшы, що слова його губляться въ спильному галаси, винъ махавъ безнадійно рукою и знову йшовъ соби до горныць. Окуляры йому въ запали зсунулысь ажъ на край носа й винъ дывився на людей, задыраючы голову до-горы.

Нарешти вси потомылыся, галасъ почавъ утыхаты... сталы на семыдесяты й п'яты карбованцяхъ—по двадцять п'ять на кожного зъ дитей. Покы Максымъ ходывъ до-дому по гроши (ихъ треба було у Гашкы взяты), батюшка напысавъ за Дуньку роспыску, що, мовлявъ, претензій до Гната бильшъ ніякыхъ не матыме й усякыхъ правъ на його зрикається. Гроши прынесено и пры батюшци виддано Дуньци.

— Цина крови!—прыклавъ коментарія пан-отець Степанъ, надягаючы рясу, щобъ иты до церквы—Гнатови зъ Гашкою шлюбъ даваты...

18. XII. 902.
У Сыткивцяхъ.

Сергій Ефремовъ.

Digitized by Google

* * *

Не дывуйтесь, що спивы мои
Безнадійни таки та журлыви:
Се—недоля; спытайте іи,
Чы я знавъ хочъ хвылыны щаслыви?

Я веселои часомъ почну
И не счуюся самъ (оттакои!),
Що потроху звернувъ на сумну,
Бо виддавна прывыкъ до сумнои.

Чыстыхъ радощивъ, свитлыхъ утихъ
Дуже мало я бачывъ на свити;
Черезъ те въ тыхыхъ спивахъ моихъ
Жаль и сльозы такъ щедро розлыти.

Черезъ те мои думы смутни
И похмури, якъ ничъ непроглядна,
Бо не я склавъ си думы-писни,
Але доля моя безвидрадна.

Павло Грабовськый.

Digitized by Google

Зарикъ Горпыны.

Оповидання.

I.

Женыла Горпына сына передъ жнывамы, вырядыла у весильный четвергъ молодыхъ картоплю обгортаты, зисталася сама у хати тай зажурылася на самоти: „Боже, Боже, який-то людыни викъ коротенькый—не счуется, не зоглянеться, якъ вже и смерть за плечыма. Чы давно сама молодила, а се вже й невистку взяла. Промайнуло жыття, немовъ та петривчана ничка, перебигло, немовъ та весняна вода; зисталося того вику, якъ на комарыный носокъ: не встигну и грихивъ спокутаты". Зажурылася, тяжко замыслылася, якъ його хочъ остачу вику свого безъ гриха прожыты, якъ душу свою видъ спокусы уберегты, тай склала зарикъ—чоловика свого бильшъ не кохаты. Увійшовъ Ныкинъ. Глянула вона на його, подывылася на його сыву бороду та ще дужче вжахнулася, якого такы багацько часу вона вже безъ спокуты та покаяння на свити прожыла.

— Охъ, чоловиче мій и дружыно моя! якъ же мы свій викъ перевелы та який же ты сывый ставъ!—ажъ сплеснула вона рукамы.—Мынулося наше литечко, перейшлы лита молоди, прыстыгъ часъ у велыку дорогу на той свитъ збиратыся, а мы жъ ще объ тимъ и не мыслылы. Забудьмо жъ, Ныконе, якъ мы колысь любылыся, кохалыся, якъ молодымы бралыся, якъ увесь свій викъ черезъ те коханнячко змагалыся. Дожывемо, Ныконе, вику безъ спиркы, лайкы та безъ клопоту: чы ты що не такъ зробышъ—я тоби промовчу; чы я що не такъ—ты не гнивыся. Пиду я до Кыива, помолюся Богу тай почну бабуваты. Назбиралося въ мене грихивъ—що того писку на берези: чы не заступляться за мою гришну душу хочъ унучата. Ты соби—якъ знаешъ, а я вже й зрикъ поклала про саму душу дбаты.

Digitized by Google

— Чы не передъ жнывамы часомъ?—засміявся Никинъ.

— Не смійсь, Никоне, не вводь мене въ грихъ: не хочу я суперечытыся. Може тоби й довгый викъ судывся, то жывы соби, якъ знаешъ, а я вже зареклася й видъ свого слова не поступлюся,—видмовыла стыха Горпына.

— Я тоби й не перечу: чы й бабуватымешъ, то й бабуй: зайва паляныця хати не завадыть,—засміявся знову Никинъ.

— Тоби усе жарты, а воно такы я до дила кажу. Якъ згадаю, скилькы я того гриха черезъ тебе набралася, такъ ажъ сумъ облягае... А теперъ вже не ревнуватыму й за тобою не прымичатыму. Жывы соби, якъ знаешъ: любы, про мене, кого хочышъ, а я одійду одъ гриха и вже не нарикатыму.

— Гаразд!—видповивъ Никинъ на-швыдку, беручысь за шапку.

— Куды жъ ты поспишаешся? Чы то жъ не вильно намъ и теперъ любенько побалакаты?

— Хай колысь пидъ негоду,—кынувъ Никинъ и зныкъ за дверыма.

Горпына кынулася була щобъ завернуты чоловика, але зразу й роздумалася: „Богъ зъ тобою! Не кому грихъ—тоби, що жинку зневажаешъ. Не хочешъ слухаты—не слухай: абы я тоби прызналася".

Сила вона край столу, зитхнула ныщечкомъ, пидперла долонею голову, заплющыла очи тай замерла...

Тымъ часомъ повернулы й молоди зъ поля. Невистка—чорнява, нызенька, прудка та жвава молодычка—внесла дійныцю, перецидыла молоко, втягла топлыва у хату, начыстыла картопли; сынъ двичи увиходывъ то за налыгачемъ, то за лантухомъ. Горпына не бачыла, не чула ничого... Тыхо та радисно стало у неи на души. Увесь сей свитъ зъ його клопотамы, турботамы та щоденною працею зныкъ зъ пам'яты, скрывся зъ очей. Чаривни мріи, чудови надіи, праведни думкы проносылыся у голови, немовъ ти метелыкы у весняному повитри, а навколо лунала благовисть до святои службы, хвылювавъ дымъ зъ кадыльныць, и душа, очыщена зарокомъ замырала у солодкій дримоти. Горпынабачыла себе вже у Кыиви на прощи, уявляла себе на беседи зъ праведнымы ченцямы та побожымы старчыкамы, чула ти речи, що промовлятыме вона до молодыць, наставляючы ихъ, якъ на свити безъ гриха прожыты.

У печи спалахнула солома, весело заблыщалы виконця видъ того вогню, хатына понялася рожевымъ сяйвомъ и тилькы покутя, де сыдила Горпына, немовъ обгорнулося туманомъ, и замыслена, нерухома постать іи слыве зовсимъ зныкла въ питьми...

— Мамо! Чого се вы зажурылыся? Чы може куняете?—надійшовъ до неи сынъ.—Скажить молодыци, що на вечерю варыты, бо вона позырае на васъ, та не насміе запытаты черезъ те, що вы увесь часъ мовчыте.

Digitized by Google

— Вары, дочко, що знаешъ, чого душа забажае, бо я однаково кримъ хрину, редькы та хлибця святого не йистыму вже ничого,—видмовыла й зитхнула Горпына.

— Якъ матери однаково, то вары гречани галушкы,—поравъ Дмытро.

— Йижте, диточкы, соби на здоров'ячко, а мени вже не до йижи. Напечешъ мени, Степанидко, пшенышныхъ паляныць, насушышъ сухарцивъ, бо я зъ недили у Кыивъ пиду,—мовыла сумно Горпына.

— А жныва жъ якъ?—запытавъ здывованый сынъ.

— Зберете, диты, хлибець зъ батькомъ помаленьку безъ мене, бо я мабуть не встыгну повернутыся на жныва,—видмовыла Горпына тай изнову зитхнула.

Прыйшовъ Никинъ; повечерялы. Дистала й Горпына шматочокъ чорствои паляныцкы зъ полыци, наскребла хрину, попойила, запыла водою тай лягла на голисенькыхъ дошкахъ спаты, самъ кулакъ пидъ головы пидмостывшы.

— Лягайте, мамо, на печи, або хочъ дайте я вамъ на полу постелю,— обизвалася невистка.

— Терпилы святи угодныкы й не таки мукы,—одказала Горпына й не схотила браты ни рядна, ни подушокъ.

Уси швыдко, натомывшысь, поснулы, тилькы Горпыни не спалося: прокляти дошкы въ бокы мулялы, одлежана рука що дали все дужче нимила. Згадала вона, що на викни лежыть недошытый попередныкъ, простягла руку, намацала, пидослала пидъ бокы—не пособляе: налапала на стинци Дмытрову юпку, зняла зъ килочка, пидгорнула одынъ краечокъ— однаково муляють дошкы; згорнула вона тоди ту юпку у-четверо, пидмостыла у головы клунокъ высивокъ, поскыдала геть зъ лавы усе зайве, щобъ ногамъ просторыше було, прыкрыла выдъ платкомъ, щобъ повновыдый мисяць у вичи не зазыравъ—и зразу жъ де той · и сонъ узявся!...

II.

Вже просо поспило, якъ Горпына зъ богомилля повернулася. Никинъ зъ сыномъ та невисткою увесь хлибъ знялы, на жыто пооралы, вже й тикъ выготовылы на возовыцю. Прыйшла Горпына на готовый хлибець-топлыво, нихто ій не докоряе, не выказуе. Обійшла увесь свій ридъ, рознесла хрестыкы та иконкы, а тоди пишла й до чужыхъ людей— про все, що чула та бачыла, оповидаты. Слухають іи молодыци, немовъ ти бжолы солодку квитку обступають; слухають—не змыгнуть, а найпаче на саму Горпыну не наздывуються: йде вона—земли не торкаеться, балака—наче та дытына—стыхесенька, до всякого витаеться, передъ кожнымъ зменшаеться, усякому догожае. И у хати Горпыныній тежъ

Digitized by Google

стало, на дыво, тыхо. Цикава Степаныда языка прыкусыла, забулася писень; Дмытро переставъ у хати цыгаркы курыты, а Никинъ хочъ и не стыхъ жартуваты, та почавъ зъ тымы жартамы бильшъ до сусидивъ учащаты.

Пидуть люде на поле, выйде й Никинъ зъ Дмытромъ та невисткою на роботу, зистанеться Горпына самитня у хати, скыне запаскы, поясъ, запалыть у покрыщи херувымського ладану, поставыть на покути й почне заутреню, потимъ обидню одправляты: до самого „Достоянія“ все, якъ есть, за попа, за дяка, за клиръ проспиває. И сподобывъ же ім Господь за таке жыття праведне!

— Де бъ я не йшла,—росказувала вона молодыцямъ,—де бъ не стояла—усе мени святи янголыкы та монашенькы увыжаються, все мени ихни голоса учуваються: тонисенько такъ спивають: „Господы по-мы... луй!“ „Господы по-мы... луй!“ И до земли прыхылюся—чую, и на зори гляну—чую, и у хати не стыхають... Вже я швыдко прысвячуся.

— Сплоха не прысвятышся, а витеръ у одынъ часъ выб'е просо... Выйды лышень хочъ на сьогодни загрибаты,—мовывъ ій якось Никинъ.

— Богъ соби зъ нымъ, изъ тымъ святымъ присцемъ: не довго вже мени на свити жыты—не хочу вже ничымъ и клопотатыся. Вы своє позбираєте, а мою пайку хай хочъ и витеръ повыбыває,—видказала Горпына.

Никинъ тилькы почухавъ потылыцю. Поволикъ бы винъ ім пидъ сей нагайный часъ зъ велыкою охотою на поле й сылою, та мусивъ залышыты ту спокуслыву думку, бо Горпына ще позаторикъ выклопотала соби у волости таку видъ його роспыску, щобъ не смивъ ім быты, й носыла ту пидпыску раз-у-разъ за пазухою.

Мынулы жныва, на поли вже хиба тилькы де у кого снопы гречкы доходылы. Степаныда пече-варе, и биля коровы, и биля кабана, и конопли типа, а Горпына вже ни за холодну воду: одно молыться та наставляє молодыць, якъ на свити безъ гриха прожыты.

Прыйшла Покрова. Степаныда встала у-досвита, вытопыла и попрохалася до церквы. Горпына сама не пишла, а невистку пустыла ще й дала ій свою новисеньку, ни разу не надивану, каленкорову сорочку надиты.

Вернулася молодыця така весела, цокотыть, жартує. Горпына слухає—не спыняє, бо на те Господь и свято давъ, щобъ люде молылыся, а писля молытвы и звеселялыся.

Пообидалы. Наризалы кавунивъ, сыдять, йидять соби уси родыною. Прысила й Горпына до гурту—взяла скыбочку. Колы се Степаныда зыркъ на батька та якъ не прысне—трохы кавуномъ не подавылася

— Чого се ты, дочко, такъ смієшся? — спыныла ім Горпына.—То тилькы челяди вильно по всякъ часъ зубы скалыты, а тоби не го-

Digitized by Google

дыться зъ доброго дыва та ще пры батькови та чоловикови такъ реготатыся.

— А якъ мени чудно!—видказала Степаныда й почервонила.

— Що жъ тоби здалося такымъ чуднымъ?—запытала вже трохы зъ пересердямъ Горпына, бо на думку спалося, що то молодыця зъ неи сміеться.

— Зъ батька чудно,—видказала Степаныда, ледви стрымуючы себе, щобъ не засміятыся,—пошпурылы лушпыннямъ тай улучылы мени за пазуху...

— Не слидъ бы старому такъ жартуваты,—блыкнула Горпына на Никона, и скыбка кавуна зъ чудовымъ, червонымъ, якъ жаръ, баранцемъ несподивано, якось сама собою, вывалылася зъ іи рукы. Вона уп'ялася очыма въ чоловика й немовъ не прызнала його.

А Никинъ, тилькы що за-рады свята чепурненько поголеный, до ладу росчисаный, у билій мережаній сорочци, новій жилетци, и справди немовъ скынувъ добрый десятокъ рокивъ.

— Кыдавъ у помыйныцю—влучывъ у молодыцю,—мовывъ винъ, обчыщаючы насиння зъ кавуна,—а ще може попаду й у вдовыцю,—додавъ винъ и пидморгнувъ на Горпыну.

Степаныда ажъ захлыснулася й кынулася, якъ навиженна, геть зъ хаты. Дмытро ухмыльнувся, ухопывъ кухоль, хлыснувъ воды и, сципывшы зубы, манивцямы, абы якъ одъ гриха дали, майнувъ и соби у сины.

Зистався самъ Никонъ биля Горпыны, але іи того властыво тилькы й треба було...

— Чого воны реготалыся? Чого воны реготалыся?—напалася вона на Никона.—Яка я, стара собако, удовыця? Чого смієшся? Я ходыла у Кывъ Богу молытыся, а ты тымъ часомъ зъ невисткою злыгався!...

— Ну-ну! Згляды мени: не добалакуйсь до краю, бо я тоби за таки речи подякую, тилькы зубы сципышъ!—мовывъ Никинъ.

— Брешешъ, стара собако: хочъ бывъ, та не бытымешъ!—схопылася Горпына й вытягла з-за пазухы пидпыску.

— Не верзы ка-зна чого, бо якъ роздратуешъ, то й пидпыска не пособыть! Сатана!...

— Сатани святи янголыкы не учуваються, монашенькы не увыжаються. То ты—сатана, не пры хати згадуючы; то ты—недутящый батько, що спокусывся жинку у сына одбываты!—не спынялася Горпына.

— Мовчы, бо бытыму!—грымнувъ Никинъ.

— Хочъ бывъ, та не бытымешъ! Не бытымешъ!—крыкнула Горпына и ткнула папирцемъ у самисеньки вичи Никонови.

Никинъ схопывся зъ лавы, выхопывъ пидпыску, шпурнувъ іи у помыйныцю, а дали замахнувся и збывъ зъ Горпыны очипокъ. Роспат-

Digitized by Google

лане волосся розсыпалося по спыни, закрыло выдъ, очи Горпыни—вона не оправлялася й кынулась мерщій до помыйныщи, де мокнувъ ій папирець. Зъ плачемъ та прокльономъ вытягла вона його, обережно росправыла й поклала на коминъ сушытыся.

Поспорылыся, полаялыся й воно бъ такъ соби й мынулося, та не поспишылася Горпына сорочку зъ невисткы зразу жъ писля церквы стягты, а за день Степаныда встыгла усю красу, яка була у свекрухы, зносыты.

Глянула Горпына другого дни на себе у дзеркало та тилькы объ полы рукамы ударылася. Пожовкло, змарнило облыччя—немовъ ажъ на одынъ бикъ перекосылося; бровы поридшалы ще й закуйдалыся, щелепы запалы, нисъ ставъ, якъ у лелекы. Згадала вона тоди Никона, прыривняла до себе, заголосыла, заплакала, прокляла невистку-знахарку, а монашенькы видразу де й дылыся!... Вже вона й на двиръ у-ночи выходыла, й до земли прыпадала, и на дорогу вызырала и до зирокъ промовляла—не подавалы гласу, нигде не чуть було, щобъ спивалы. А пидъ серцемъ немовъ гадына повылася, та що заплющыть Горпына очи, то щось (не що, якъ не нечыста сыла!) и прыспивуе: „Никинъ Степаныду любыть... Никинъ Степаныду любыть“...

Ворочалася вона, ворочалася на полу, и свитло палыла, й Богу молылася, а на свитанку побигла до Солохы на пораду.

— Чымъ рятуй, сестро, тымъ рятуй! Одверны одъ Никона Степанывдыни чары, бо я жъ обрикалася не ревнуваты.

— Заперы чохлы та комиръ, прымажъ тіею водою челюсты, то буде все по твоій воли,—порадыла Солоха.

Переправала Горпына уси, яки де булы чохлы та рукава, змазала тымы змылкамы не то челюсты—усю пичъ... Никинъ, правда, не грыма, не лае, а проте все вовкомъ дывыться.

— Навары,—порадыла вдруге Солоха,—ще тырлычу, выперы у йому рядно та напирныкъ, хороше постелы йому, ще й пахущои м'яты та васылькивъ поклады, то винъ забуде про Степаныду.

И те поробыла Горпына. Тилькы намирывся Никинъ лягаты—вона до його:

— Лягай, мій старесенькый, на отсій постели. Се жъ я за-для тебе й пир'ячко дбала, за-для тебе й ряденце ткала, щобъ було твоимъ натруженымъ кисточкамъ де хороше спочыты.

Глянувъ Никинъ на Горпыну, глянувъ на билу постиль, плюнувъ тай полизъ на пичъ у жыто.

Подалася знову Горпына до Солохы.

— Напалы кочергы, истружы напалене, настій на горилци тай напій його,—порадыла втрете Солоха.

Digitized by Google

Побигла Горпына до миста, взяла чвертку, напалыла кочергы, настругала, настояла на горилци, сама першою квиткою та любысткомъ умылася, почастувала чоловика ажъ трычи поспиль зъ власныхъ рукъ, а винъ,—немовъ и не пывъ.

Зажурылася тоди Горпына, навспражкы занепокоилася. Де не булы яки знахаркы—оббигала, де хто чого не казавъ—робыла, та все дарма: не пособляє нищо, не одведе нихто невистчыныхъ чаривъ одъ Никона, а нечыста сыла вже й у голосъ почала прыспивуваты: „Никинъ Степаныду любыть... Никинъ Степаныду любыть“...

Мучылася вона, мучылася тай пишла знову до Солохы.

— Не знаю, галочко, що вже тоби й робыты, якъ твоєму горю запобигты та якъ одъ тіеи невисткы захыстыты... Перепоры хиба ще напирнякъ свій, чы не знайдемъ мы тамъ соби якои порады?—мовыла Солоха.

Побигла Горпына до-дому, вхопыла подушку, роспорола напирнякъ... Колы такъ—у самому вуглыку засушена голивка зъ кошеняты зашыта. Якъ заходылася тоди Горпына биля невисткы, якъ заходылася—покы такы выпхала геть зъ своєи хаты: выкынула усе іи збижжя на снигъ и заказала до свого дворыща наблыжатыся.

III.

Заснула якось Горпына—ще Никинъ юнку латавъ; прокынулася у-ночи—нема чоловика. Схопылася вона, заперезалася й якъ була, у самій сорочци та запаскахъ, гайнула ажъ на другый кутокъ села, до невистчынои хаты. Пидступыла до викна, погукала на Дмытра—не почувъ, не видклыкнувся; погукала на Степаныду—та тежъ не подала гласу, грюкнула у двери — тилькы корова обизвалася. Горпына метнулася мерщій до загороды, одвязала корову та й погнала іи до капусты на городъ.

Ся маленька помста немовъ тришечкы заспокоила іи. Капуста була додильна, и Горпына, залюбкы рахуючы, до якои втраты прызведе Степаныдына корова за ничъ свою господарку, вже повернула була до-дому. Але у ту саму хвылыну з-за повиткы выхопылась чыясь постать и у ту жъ мыть дужи пазури охопылы іи станъ.

— Рятуйте!—сипнулася була Горпына.

— Ось порятуемо!... Сыдоре, Семене, Йване, Трохыме! швыдче до мене—я видьму спіймавъ!—гукнувъ добре знайомый ій голосъ.

— Мыхайлыку, сыночку мій, пусты жъ мене... се я,—попрохала нищечкомъ Горпына.

— Знаю, знаю, що се ты! Не дурно маты клопочуться, що корову спорчено. Хлопци, моторнише—видьма пручається!—погукавъ у-друге Мыхайло.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Автотипія А. Брукмана въ Мюнхени.

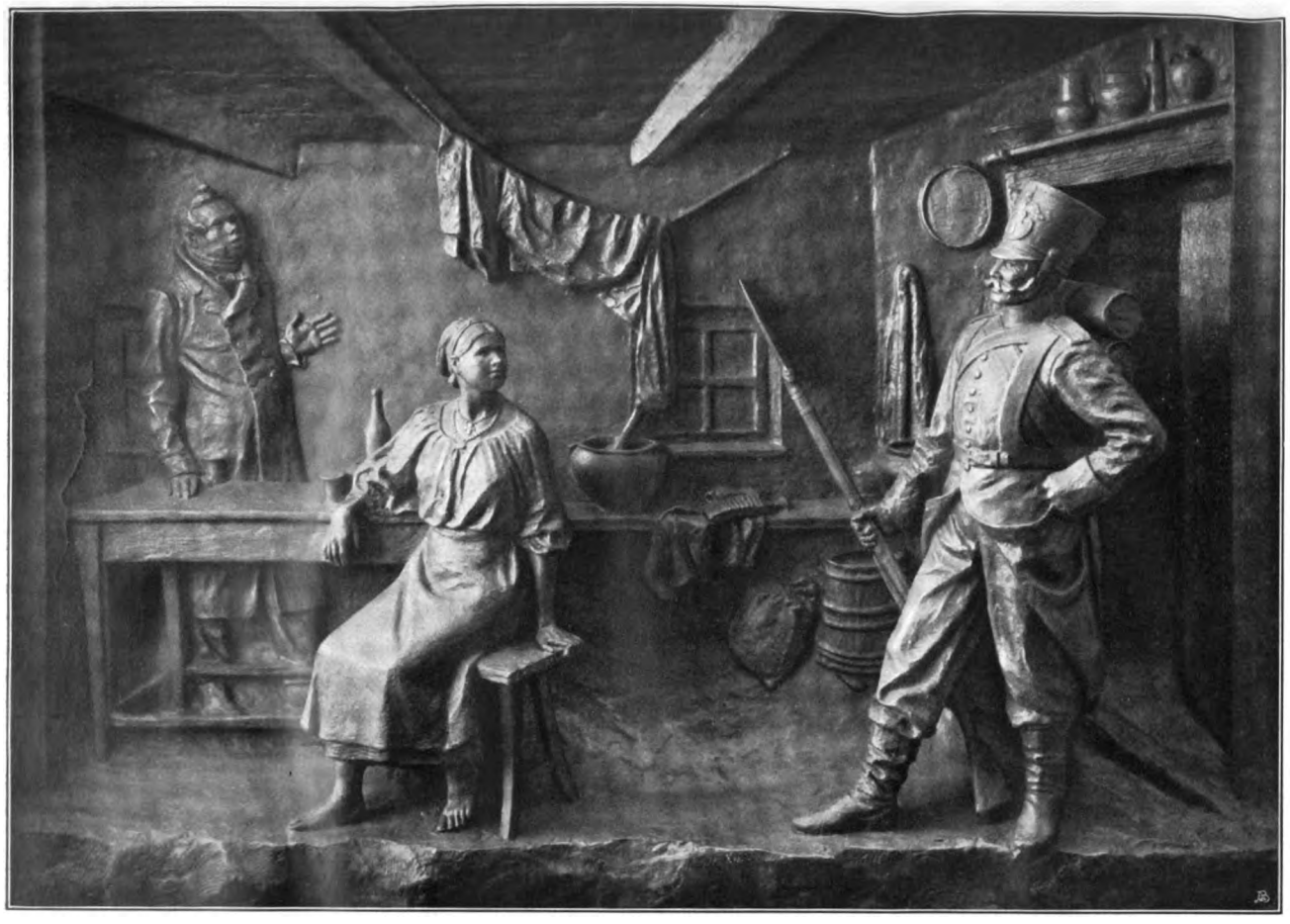

Тетяна, Москаль та Финтикъ.

Горельефъ съ пам'ятныка Котляревському въ Полтави

академика Лозена.

Digitized by Google

Digitized by Google

— Пусты жъ мене, Мыхайлыку! Се жъ я, ій-же Богу, я,—Горпына.

— Хочъ и Горпына, та видьма... не пущу. Чого тоби по чужыхъ загородахъ у-ночи блукаты?

— Я свого Никона у Степаныды шукала. Хай мене хрестъ Господень поб'е, колы брешу. Пусты-бо, сыночку, одпусты мене! — попрохала и втрете Горпына.

А тымъ часомъ збиглыся хлопци и вже стоялы зъ килкамы та ципкамы у рукахъ, напоготови видьму караты!

— Помылуйте, мои голуб'ята!—кынулася до ныхъ Горпына.—Зроду, мои соколята, не видьмувала, зроду-вику по чужыхъ загородахъ не блукала... се я свого Никона шукаю.

— Ха-ха-ха!—зареготалыся хлопци.—Онъ воно що! такъ вы жъ не на той шляхъ натрапылы: дядько Никинъ пишлы до шевця пидборы лагодыты. Идить соби зъ Богомъ та лягайте на пичъ, бо ще й пропасныця нападе!...

Побигла Горпына до-дому розлютована, роздосадована; вбигла у хату, защипнула и синешни, и хатни двери, полизла на пичъ ще й рядномъ укрылася.

Колы се й Никинъ гукае:

— Одчыны!

— Святъ, святъ, святъ!... Згынь, нечыста сыло! Зганяю тебе на очерета та болота, на купыну та трясыну, звидкиля тебе и прытаскало,— обизвалася Горпына зъ печи.

— Одчыны! Сказылася, чы що? Се я—Никинъ! —погрымотивъ изнову дверыма Никинъ.

— Одійды, во им'я Отця и Сына и Святого Духа, лукавый: наше мисце святе. Никинъ спыть на печи,—одказала Горпына.

— Одчыны, кажу! Якои морокы ты мене на дощи держышъ?

— Да воскреснеть Богъ и проточаться врази його...—читала на всю хату Горпына.

Стукавъ-стукавъ, грюкавъ-грюкавъ Никинъ тай упрохався до суседы ночуваты. А у Горпыны за ничъ чысто одъ серця одійшло. Прыйшовъ чоловикъ у-ранци—вона до його, якъ та голубка до голуба, прыпадае: „и чого такый невеселый, и чого такый замысленый ходышъ? Може ты голодный? може нездужаешъ? може яке горе спиткало? то не тайся, дружыненько, та не крыйся“.

— Геть! одвяжыся, гадюко!—грымнувъ на неи Никинъ та такъ поблыкóнувъ, що Горпына ажъ охолола.

— Пропала жъ я, пропала: якъ же такы зненавыдивъ винъ мене. Прыймы мене, Боже! Дай мени смерть! Скороты мои мукы! Нашлы на мене хочъ болисть яку, щобъ винъ розжалобывся, або хочъ залучы кого-небудь до моси господы, щобъ винъ прыревнувавъ!—взмолылася

Digitized by Google

вона зъ видчаю до Бога и зразу жъ застогнала, заойкала, ухопывшысь за живитъ.

— Рятуй, рятуй, чоловиче! Ой, Боже мій, помираю... Рятуй, дружынонько!... Чымъ рятуй, то рятуй!

— Чы я тоби ликарь, чы знахарь—одвяжыся одъ моеи души!—процидывъ кризь зубы Никинъ.

— Поклычъ же хочъ яку спасенну душу у жывоти перебраты... Охъ, Боже мій! Коле, риже—не встою, не влежу,—ажъ до земли прыпадала Горпына.

— Мени клопитъ! Поболыть тай перестане,—буркнувъ Никинъ тай за шапку.

— Клопитъ—не клопитъ, а такы пишовъ до знахаркы. Слава тоби, мылосердному: допомигъ мени розжалобыты його!—ажъ перехрестылася Горпына й выбигла за поригъ подывытыся, до кóго саме попростувавъ чоловикъ.

Але Никинъ не мавъ навить гадкы бигты по знахарку й любисенько порався биля воза.

Якъ несамовыта кынулася тоди Горпына на вулыцю и, складаючы у голосъ прысягу виддячыты тій невири проклятій, побигла селомъ шукаты соби порятунку.

На прысьби, проты сонечка, гривъ саме свои стари кости знахарь, удовець Опанасъ. Горпына такъ и впала йому въ ногы:

— Дидусю, мій батечку, не дайте хрещеній души загынуты! Йдить, дидусю, до мене, переберить у животи, бо ось помираю.

Звивсь дидусь, узявъ ципочокъ, поковылявъ за Горпыною, а Горпыни вже й свитъ розвыднывся. Бижыть—земли пидъ собою не чуе та хвалыть мылосердного, що все такъ добре склалося.

— Хай же, хай! спробуешъ и ты, вражый сыну, якъ то солодко ревнуваты. Тоби здається теперъ, що я за усихъ жинокъ найпоганыша, а якъ унадыться хто-небудь, то, не бійсь, дошкулыть до самого серденька... Забудешъ и про свою Степаныду вытрышкату!—радила вона, все пидганяючы дида, щобъ поспишався.

Увійшлы у хату. Горпына полизла зразу у пичъ за хлибомъ, а Опанасъ ставъ до иконы молытыся. Вытягла Горпына хлибъ, выбрала найменшеньку паляныцю, лягла на полу, заохала, застогнала, роспэрезалася, прыклала на одинъ бикъ жывота гарячу паляныцю, звелила дидови перебираты. Сивъ дидъ зъ боку, шепотыть соби щось у бороду, зитхае, хрестыться та перебирае.

Не хвылына й не дви перебигло. Вже дидъ и заморывся: рукы отерплы, спына заболила; вже й упривъ дидъ, а Горпына вызырне у виконце, побачыть, що Никинъ ще воза майструе, та й изнову прохае:

Digitized by Google

— Перебирайте, перебирайте, дидусю—трошечкы полекшало, може й не помру.

Нарешти скинчывъ такы Никинъ воза, увійшовъ у хату. Горпына мыттю до дида тонисенько та люб'язно:

— Опанасыку мій и ридный братику, чому такы вы доси мене не одвидувалы? Я жъ за вамы побывалася, я жъ за вамы сумувала точнисенько, якъ и вы за мною. Що вы одыноки, та я жъ ще й дужче самитня; що вы нещаслыви, а въ мене жъ и очи не стухають одъ слизъ... Прыходьте жъ до мене, Опанасыку, прыходьте й у-ранци, и ввечери, и колы на думку спадеться, якъ що я вамъ така люб'язна. Прыходьте, сусидоньку мій дорогисенькый—про васъ и горилочкы нарочыто куплю...

— А чому жъ ни!—погодывся дидъ, радый тій щаслывій нагоди, що можна нарешти спочыты.

— Прыходьте жъ и сьогодни мене розважаты. Въ мене хата простора, а я жъ одынока, якъ той мисяць у неби,—попрохала ще разъ Горпына, поглядаючы скоса на Никона та поштуючы дида.

— А чому жъ!—погодывся и вдруге дидъ.

Никинъ послухавъ трохы, подывывся на молодыхъ пару, засміявся самъ соби тай подавсь геть сміючысь; а дидъ и навспражкы ставъ Горпынынои хаты не мынаты: якъ намеркне—такъ винъ и шкандыба.

Не карбованець и не два вже вылетило зъ Горпынынои кышени, сама Горпына ажъ охрыпла, надъ глухымъ вухомъ дидовымъ крычучы, бабы по алы ій и писень де-якыхъ прыспивуваты, а Никонови ни знобыть, ни гріе—не дошкуля. Встане у-ранци, умыється, Богу помолыться, поснида чы не поснида—и къ лыхій годыни на увесь день за Степаныдою повіється, а чы бувъ у хати Опанасъ, чы ни—про те йому байдуже.

Запечалылася знову Горпына, запечалылася, ажъ счорнила зъ журбы на выду. Мучылася вона, мучылася, а дали й схаменулася: „Чы я имъ справди на глумъ здалася? Одынъ катъ кровъ мою п'є, а та глуха потороча горилку. Вже жъ такы свята земля не безсудна. Вже жъ, колы винъ мене у болисти не пошкодывъ, а погане серце його й ревнуваты не здатне, то хай же його у волости навчать, якъ жинку шануваты... Пиду жалитыся". Надумала такъ и гайнула до волосты.

А на двори витеръ-витеръ—ажъ дерево гнеться; холодный, дрибный снигъ не дае глянуты, духъ забыває. Легенька ватянка не зогрила бъ и молодого тила хочъ бы й у затышку, а Горпыни у ній и середъ степу душно. Вона розпнъяла черкесовый платокъ, розстибнула комиръ у ватянци и, прямуючы до волосты, немовъ и не помичала ни витру, ни снигу, ни слызькои ожеледыци.

Нарешти ось заманячила церква, а трохы перегодомъ и чепурненько обмазана, обсажена деревомъ волость. Горпына перехрестылася й набавыла ходы.

Digitized by Google

На рундуку волосты сыдило кылькось чоловикивъ, у синяхъ тежъ було не безъ людей, але Горпына тилькы мотнула имъ усимъ головою й засапавшысь, червона, вскочыла, наче та куля, у простору господу, де саме судылы якогось дядька за спашъ.

— Судди мылостыви, судди жалислави,—кынулася Горпына засидателеви въ ногы,—не попустить мени безталанній загынуты! Нема мени жыття: не можна мени зъ чоловикомъ жыты—зневажае мене гиршъ за собаку!... Прыворожыла його невистка—теперъ же я пропаща!

— Пострывай трохы, бабо: хай ось судъ одійде,—спынывъ ій засидатель.

— Огленьтесь на мене—Господь васъ не оставыть. Поклычте його на одвитъ: за вищо такы винъ надо мною знущається? Я не лыходійка яка, я—маты, я—жинка, я—хазяйка... усихъ сусидивъ запытайте!—заголосыла Горпына.

— У ту недилю розсудымо, а теперъ иды соби зъ Богомъ!—видповивъ суддя.

— Ой Боже жъ мій, я жъ до недили й не дожыву. Змылуйтеся, зогляньтеся на мене—пошлить йому зразу повистку, щобъ на завтра й судъ.

— Ну добре,—засміявся засидатель,—колы такъ нагайно, то хай пысарь зразу пыше повистку, а тилькы ты намъ не перебараньчай!

Ухопыла Горпына повистку, хлыснула у синяхъ тришкы воды й, не прысившы, не сночывшы й одніеи хвылыны, побигла до-дому. Прыйшла—вже стало намеркаты. Никинъ саме стругавъ вальокъ на грабли. Горпына кынула йому на лаву повистку, а сама, щобъ безпечнише, майнула до Солохы ночуваты. Одже спалося ій и тутъ не смачно. Майже цилисеньку ничъ рыпала вона дверыма, то выходячы гадаты до зирокъ, то прыдывлятыся, чы не засвитыла часомъ Степаныда каганця, витаючы Никона; а тилькы розвыднылося, подалася до волосты. Тамъ вже зибралося чымало людей. Горпына накынула окомъ гуртокъ най бильше поважныхъ чоловикивъ, уклонылася имъ звычайненько й надійшла, щобъ оповисты имъ про свое жыття гирке та безпросвитне.

— Здрастуйте! Зъ понедилкомъ будьте здорови!—несподивано прывитався до чоловикивъ надъ самымъ ій вухомъ Никинъ.

Горпына обернулася, глянула на чоловика й мало не сплеснула рукамы: вражый сынъ немовъ на яке весилля прыбрався—нап'явъ новисеньку чумарку що й зеленымъ поясомъ пидперезався, а на голову Дмытрову сыву шапку почепывъ.

— На судъ?—запыталыся чоловикы.

— Еге жъ!—веселенько усмихнувся винъ и прысивъ до гурту.

Горпына поспишылася до другои купы людей.

Нарешти надійшлы судди й почався судъ.

— У чимъ ты жаліешся на свого чоловика?—звернувся до Горпыны суддя.—Б'е винъ тебе, не зодяга, не годуе?

Digitized by Google

— Усымъ я на чоловика свого жаліюся,—видмовыла голосно та выразно Горпына.—Быты винъ мене—не б'є, бо давъ пидпыску; зодягаты—тежъ зодяга, бо вже жъ гола не ходытыму, и годуваты—годує, бо я жъ такы господарка й чого схочу, того й наварю. А тилькы не можна мени зъ нымъ жыты: якъ ранокъ—такъ и повіється зъ дому, а вернеться—не гляне, не обизветься, немовъ я йому й не жинка, а винъ мени—не чоловикъ...

— Чому жъ се ты, старый, такъ погано биля жинкы обиходышся?—запытавсь нарочыто строго суддя.

— Вона жъ зарикалася,—видмовывъ Никинъ.

— Та то чы зарикалася, чы не зарикалася—то мій грихъ, мій и одвитъ, а ты на невистку не задывляйся!—скыпила Горпына.

— На кого жъ мени дывытыся? Ты—стара...

— Я стара? Яка я тоби стара? Хиба забувъ, якымъ бородатымъ за мене сватався?—ще дужче скыпила Горпына.

— Такъ я жъ и не сылую, щобъ, ты на мене дывылася! Опанасъ щодня перебирає тоби у жывоти, та я жъ не жаліюся...

— Тыхо!—спынывъ ихъ суддя.—На чому жъ ты запрымитыла, що Никинъ невистку любыть?—звернувся винъ до Горпыны.

— На чому запрымитыла? Винъ давно хвалывся, що чорнявыхъ любыть, не разъ було й мени докорявъ, що я русява, а Степаныда—наче та цыганка, наче та сатана зверху чорна—саме йому до вподобы!

— Ото и всього? Ото тилькы ты й знаешъ и бачыла?—запытавсь суддя.

— А якого жъ, просты Господы, чорта ще треба бачыты?—розсердылася Горпына.—Я не пидслухала: є въ мене що слухаты—янгольськи голоса. Я не пидглядала: є въ мене на вищо дывытыся—святи иконы та храмъ божый... А до такыхъ непутящыхъ, якъ отсей бусурманъ,—вона ткнула пальцемъ на чоловика,—я не прыдывляюся, гриха не набираюся. Я не така, якъ инши, мене уси люде знають... я, слава Богу...

— Годи, годи, титко, клопотатыся: и сами бачымо, що ваше дило якъ свитъ сонця праве,—перебывъ ій ричъ суддя.—А ты, чоловиче, що́ се соби надумавъ?—обернувся винъ суворо до Никона.—Жинку на вси жныва у холодку кыдаешъ, а самъ зъ невисткою и сіешъ и орешъ, и косышъ и молотышъ! Та тилькы ты не станешъ жинкы своєи до дила шануваты та на поле зъ собою браты, то мы тебе на цилисенькый тыждень у холодну впремо! Чуешъ?

— Чую, чую,—одказавъ Никинъ.—Ну, жинко, що́ робыты? Начальство велыть—треба слухатыся. Выряжайсь-но зразу пидъ хуру на вокзалъ, щобъ намъ вже не розризнятыся...

Загальный регитъ покрывъ останни слова Никонови. Засидатель ухопывся за бокы, пысарь посынивъ зъ натуги.

Digitized by Google

Горпына стояла де-килька хвылынъ наче оппарена, нездатна захыстытысь видъ несподиваного глуму, до якого прызвелы ии судди, немичнà спынyты загальный регитъ людей. Але незабаромъ вона опам'яталася:

— А щобъ же ты, вражый сыну, пропавъ отутъ изъ своимъ судомъ поганымъ!—накынулася вона на Никона.—Щобъ вы тутъ на мисци одубилы, роспрокляти судди анахтемськи!—прыступыла вона до суддивъ.—Усю волость до земського потягну!...

— Соцькый!—гукнувъ суддя,—одведы бабу въ холодну!

И не змылувалыся, не зоглянулыся немылосердни люде: залюбкы кынулысь воны на допомогу соцькому, й якъ не пручалася, якъ не одбывалася Горпына, заперлы ии у холодну ажъ на цилисенькый день.

Л. Гнѣвська.

Digitized by Google

Де-килька писень про Гайявату.

Генри Лонгфелло.

Заспивъ.

Якъ що хочыте вы знаты,
Звидкы си казкы та писни,
Що видъ ихъ несе и тхне такъ
Пахощами лисивъ темныхъ,
Холодкомъ долынъ глыбокыхъ,
Сызымъ дымомъ зъ куринивъ тыхъ
Що вигвамамы зовуться,
Быстрыхъ ричокъ лютымъ ревомъ,
Страшнымъ шумомъ водопадивъ,
Що ревуть, гудуть та стогнуть,
Немовъ въ горахъ гримъ гуркоче,—
То на се я одкажу вамъ:

„Видъ лисивъ, долынъ пустельныхъ,
Видъ озеръ зъ краивъ Пивночи,
Зъ стороны Оджыбуеивъ,
Зъ стороны Дакотивъ лютыхъ,
Зъ гиръ высокыхъ та болотъ тыхъ,
Де въ осоци по колина
Ходе сызая лелека,
Що зовуть ii Шухъ-шухъга,—
Сыхъ писень я набирався,
Ихъ навчався я спиваты,
Якъ колысь спивавъ кобзарь той,
На имення Навадага".

Якъ спытаєте—„де чувъ ихъ,
Де навчався Навадага?"—
То на се я одкажу вамъ:
„Въ гниздахъ пташокъ щебетлывыхъ,
Въ гущавыни лисивъ темныхъ,
На степахъ—въ норахъ бобровыхъ,
На лугахъ—въ слиду бизонивъ,
У орлыныхъ гниздахъ—въ горахъ.

„Си писни пташкы спивалы
По озерахъ та болотахъ,
Середъ тундры того краю,
Що лежыть генъ-генъ на Пивничъ,—

Digitized by Google

Читовейкъ-стрыбунъ спивавъ ихъ,
Мангъ-норець та дыка качка,
Що зовуть іи вси Вава,
Сызоперая лелека—
Та цыбастая Шухъ-шухъ-га,
И глухарка—Мушкодоза".

Якъ спытаєте вы дали:
„Хто жъ такый той Навадага?
Роскажы ты намъ про його!"
То на ваше се пытання
Я повидаю вамъ ось-що:

„Въ сторони тій Тавазента,
У краи лугивъ зеленыхъ,
По берегàхъ ричокъ быстрыхъ
Жывъ колысь-то Навадага.
Тамъ було село индійцивъ;
Кругомъ його розгорталысь
Пышни нывы та долыны,
А здали стоялы сосны
Та шумилы середъ бору,
Того бору, що, якъ рута,
Зеленивъ винъ усе лито,
А холодною зимою
Укрывався снигомъ билымъ;
Въ тимъ бору, що середъ його
То важке зитхання чулось,
То вчувалысь писни дывни.

„Ти ричкы бигучи-быстри
Ще здалека всякъ пизнає,—
На провесни—по лыманахъ,
Литомъ—по вильхахъ зеленыхъ,
И в-осены—по туману,
А зимою—по тій хвыли,
Що ажъ чорна ходе-пине
У берегахъ, крытыхъ снигомъ.
Биля ихъ жывъ Навадага,
Въ сторони тій Тавазента,
По-середъ лугивъ зеленыхъ.

„Тамъ спивавъ мени винъ писню,
Думу сю—про Гайявату,
Про чудове нарождення,
Про його жыття велычне:
Якъ винъ писныкавъ, молывся,
Працювавъ винъ якъ безъ миры,
Щобъ булы щаслыви люде
Та добру щобъ научалысь".

Ой вы, хто вподобавъ свитъ сей—
Лисы темни, гоминъ лысту,
Выблыскы въ долынахъ сонця,
Дощи-лывни, заверюхы
И бурлыву ричокъ пину
У хащахъ боривъ велыкыхъ,
А въ горахъ—забои грому,
Що роскочуються всюды,
Немовъ крыламы важкымы
Зо зла б'є орелъ-хыжака,—
Ось послухайте сю думу,
Сей дытячый галасъ свиту
Про мудрого Гайявату!

Ой вы, хто вподобавъ казку,
Та чудови переказы,
Що зъ сидыхъ викивъ далекыхъ,
Мовъ глуха луна, доходе
И думкы ними мовчазни
Въ вашыхъ головахъ здіймає,
И мовля до насъ таємно,
Що ніякъ не розберешъ ты—
Писня се, чы казка буде,—
Й вы послухайте сю писню,
Оджибеєвськую думу
Про мудрого Гайявату!

Ой вы, въ кого гріє серце
Вира въ Бога, въ Його правду
И жевріє въ людськыхъ душахъ;
Вы, хто зна и пам'ятає,
Що довично людське серце
Б'ється зъ горемъ, зъ недовир'ямъ,

Digitized by Google

Порываючысь до правды;
Що життя наше таємне
И веде, и пидкрипляє
Невыдыма сыла божа,—
Й вы послухайте сю казку,
Про мынуле первовистку—
Думу сю про Гайявату!

Вы, хто, бродячы усюды
По околыцяхъ зеленыхъ,
Де на чорныхъ мурахъ, вкрытыхъ
Билымъ мохомъ, похылывшысь
Байбарысъ на сонци стыгне,—
Затѣшытесь соби часомъ
На старее кладовыще
И, задуманіи, мовчкы
Чытаєте на могыли
Давній напысъ, що такъ просто
Повидає вамъ про горе,
Про любовъ та виру чысту,—
Прочытайте й вы сей напысъ
На могыли викивъ давнихъ—
Думу сю про Гайявату.

I. *Люлька миру.*

На горахъ степивъ безкраихъ,
На верхив'и гиръ Червоныхъ
Тамъ стоявъ Володарь Свиту—
Гитчи-Манито могучый.
И зъ верхив'я гиръ Червоныхъ
Винъ ззывавъ уси народы,
Всихъ людей склыкавъ до себе.

З-пидъ ступнивъ його дзюрыла
Тыхесенько вода чыста,
Ранкомъ сяючы, мовъ срибло;
А якъ зъ гиръ въ яры котылась,
То уся огнемъ палала.

И Володарь Свиту пальцемъ
Показавъ ій на долыни
Слидъ—куды ій простуваты,
Промовывшы такъ до неи:
„Отсе тоби шляхъ довичній!“

Видъ червонои винъ скели
Одвернувъ рукою каминь
И зробывъ изъ його люльку,
Та по ій ще повыводывъ
И усяки вызерунки.
А надъ ричку нахылывшысь,
Винъ зламавъ очеретыну
И зробывъ чубукъ до люлькы.
Дали нагрибъ зъ вербы коры
Червонои та палкои
Й, нею люльку натоптавшы,
На сусидній лисъ дмухнувъ винъ...
Захыталось на вси бокы
Видъ його зитхання гилля
И, одно объ друге б'ючысь,
Огнемъ яснымъ запалало.
Тоди, стоячы на горахъ,
Гитчи-Манито могучый
Люльку мыру запалывъ нымъ,
Подаючы усимъ гасло,
Що до себе винъ на раду
Выклыкає вси народы.

Знявся дымъ тыхенько-тыхо...
На зори ясного ранку
Стебломъ темнымъ пиднявсь вгору;
Почавъ потимъ сызымъ паромъ
Надъ долыною куриты,
Обгортавъ іи клубкамы,
Мовъ зимою верхы лису
Билымъ снигомъ выстылалысь.
Дали—дымъ пиднявсь той выще,
Ажъ сягнувъ пидъ саме небо
Й, окрутнувшысь, не мовъ хвыля,
Розгорнувся надъ землею.

Digitized by Google

И зъ долыны Тавазента
Та изъ степу Вайомынга,
Зъ лисовои Тоскалузы,
Видъ Кам'яныхъ Гиръ далекыхъ,
Видъ озеръ зъ Пивночи краю—
Видъ усюды вси народы
Побачылы въ сынимъ неби
Гасло те—дымъ зъ Люлькы мыру.

И пророкы всихъ народивъ
Имъ сказалы: „То—Поквана!
Отымъ дымомъ, що здалека
Гойдається, мовъ верба та,
Чы рука яка махає,—
Гитчи-Манито могучый
Выклыка людей до себе,
Зве на раду вси народы".

По ричкахъ та по долынахъ
Заметушылыся люде:
Йшлы Чоктосы и Каманчи,
Йшлы Шомоны и Омогы,
Йшлы Гуроны и Мендены,
Делавари и Могокы,
Чорноногы йшлы и Пони,
Оджыбеи и Дакоты—
Йшлы до гиръ степивъ безкраихъ,
До свого Владаря Свиту.

Назброєни, въ ясныхъ барвахъ,
Мовъ той лисъ въ осинню добу,
Чы на зори ясне небо—
Зійшлысь воны на долыни,
Позыраючы сердыто,
Мовъ вовкы, одынъ на 'дного.
Люта злисть зъ очей ихъ скаче,
Кыпыть въ серци ворожнеча,
Виковичня жага помсты—
Видъ дидивъ лыхый нащадокъ.

Та ласкаво, жалислыво
Подывысь на ихъ Володарь—
Гитчи-Манито могучый;
Винъ, якъ батько, подывысся
На лыху ихъ ворожнечу
Й знявъ надъ нымы свою руку,
Тинню вйдъ рукы покрывшы,
Щобъ вгамувать непокирство
Та запалъ ихъ божевильный.

И страшенный його поклыкъ,
Мовъ той гуркитъ водограивъ,
Або шумъ ричокъ бурлывыхъ,
По-надъ людьмы роскотывся.
Винъ гукнувъ до ихъ: „Охъ, диты
Послухайте слóва правды
Та ласкавои порады
Видъ того, хто народывъ васъ!

„Давъ я землю вамъ на ловы,
Вòды—рыбу добуваты,
Давъ ведмедя и бизона,
Давъ оленя и козулю,
Давъ бобра вамъ и казарку;
Я намножывъ рыбы въ водахъ,
Дыку птыцю—по болотахъ.
Що жъ васъ, диты, порываєе
Воюватысь помижъ себе?

„Мене журе ваша спирка,
Ворòжнеча—труде-нуде,
Прытомыла ваша сича—
Нелюдська жага помстытысь.
Ваша сыла—въ добрій спилци,
А безсылля—у розладди.
Помыриться жъ, мои диты,
Побратайтесь мижъ собою!

„Тоди до вàсъ пророкъ прыйде
И покаже вамъ спасення,
Винъ васъ буде научаты,
Жыты зъ вамы, працюваты.
Якъ послухаєтесь, диты,
Його мудрои порады,

Digitized by Google

То намножаться вси роды
И настануть щасни лита;
А якъ станете глухи вы
До його ричей премудрыхъ,
То пов'янете, мовъ лыстя,
Погынете у розладди!

„Очыститься жъ вы водою,
Що лелiє передъ вамы,
Змыйте вси вояцьки барвы,
Змыйте зъ рукъ кривави плямы,
Скыньте геть вояцьку зброю,
Зробить люлькы изъ каменю,
Чубукы изъ очерету,
Гараздъ пир'ямъ ихъ закрасьте.
Закурите Люльку мыру
Та й жывить соби братамы!"

Такъ Володарь свиту мовывъ.
И вси лыцари на землю
Поскыдалы свою зброю,
Поздiймалы всю одежу
Изъ оленячого хутра
И кынулысь зразу въ воду,
Змылы вси вояцьки барвы.

Чыста, якъ крышталь прозора
Выше ихъ вода дзюрыла—
Видъ слидивъ Владаря Свиту;
А—ныжче цо шумувала
Пиняво-червона хвыля,
Мовъ напоєная крив'ю

Змывшы вси вояцьки барвы,
Выйшлы лыцари на берегъ
И кыйкы зарылы въ землю,
Закопалы усю зброю.
Тоди своихъ дитокъ батько—
Гитчи-Манито могучый,
Стринувъ, весело всмихнувшысь.

Потимъ люлькы поробылы
Изъ червоного каменю,
А чубукы зъ очерету,
Заквитчавшы добре пир'ямъ,
И назадъ вси повернулы—
У той часъ, якъ захыталысь
Хмары темни та оближни
И въ одчыненiи двери
Неба сынього посунувъ
Гитчи-Манито могучый,
Огорненый билымъ дымомъ,
Билымъ дымомъ зъ Люлькы мыру.

II. *Дытячi лита Гайявaты.*

Въ ти часы та лита давни,
Що нихто й не пам'ята ихъ,
До насъ зъ мисяця скотылась
Прехорошая Нокомисъ
У вечирню тыху добу.
Бавылась соби Нокомисъ
Въ виноградовимъ садочку,
Гойдаючысь, якъ дытына,
На гилькахъ його зеленыхъ.
А ревнывая та злюча
Супротывныця Нокомисъ
Узяла та й пидрубала
Гиллячко оте пидъ нею.
Затипалась зъ переляку
Прехорошая Нокомисъ
И упала на Мускоде—
На ту пышную долыну,
Литомъ ввечери упала.
„Ось погляньте, подывиться:
Зъ неба зирочка скотылась!"—
Гомонилы въ сели люде.

Вже не дивкою Нокомисъ
Въ ти часы була и швыдко

Digitized by Google

Породыла тутъ Венону.
Знайшлось дивчя середъ моху,
По-мижъ квитамы леліи,
Въ срибнимъ мисяшному свити,
У выблыскахъ ясныхъ зирокъ.
И тендитна, якъ лелія,
У долыни выростала.

А якъ выросла Венона
И зъ дивчыны стала дивка—
То така высока, брава!
И красою поривнялась
Зъ срибнымъ мисяцевымъ свитомъ,
Зъ выблыскамы зирокъ ясныхъ.
Що-дня божого Нокомисъ,
Научаючы, казала:
„Стережыся, бійсь, дытыно,
Меджекывиса отого!
Його, доню, ты не слухай,
Не гуляй одна въ долыни,
Не прылягай на травыци
По-мижъ квитамы леліи!"

Не послухалась Венона,
Що наказувала ненька.
И у-вечери, якъ смерклось,
Скравсь до неи Меджекывисъ.
И, нашиптуючы тыхо,
Винъ на лузи квиты й травы
Попрыгынавъ ажъ до долу.
Тамъ вродлывая Венона
По-мижъ квитамы лежала.
Тамъ знайшовъ іи лукавый
Меджекывисъ и Венону
Винъ почавъ гойдаты стыха,
Голубыты та пестыты,
Прысыплять ласкавымъ словомъ.
И родывся зъ того дыва
Въ неи хлопчыкъ—Гайявата—
Сынъ журбы іи гиркои.
Та солодкого кохання.

Отакъ знайшовсь Гайявата.
А лукавый Меджекывисъ,
Не маючы й крыхты жалю
Въ своимъ серци, взявъ та й кынувъ
Нокомисчышыну дочку.
И не довго писля того
Былося въ Веноны серце,—
Безталанна вмерла зъ горя!

Довго плакала Нокомисъ,
Лементуючы гукала:
„Ой, чому мене зъ собою
Не узявъ той лютый Погокъ—
Володарь лыхои смерты?
Краще бъ я лягла въ могылу...
Горе жъ мени, тяжке горе!"

На берези Гитчи-Гуми,
Край прозорои водыци
Велыкаго того Моря,
Оселылася Нокомисъ.
За хатыною старои
Темный лисъ стоявъ стиною;
Тамъ здіймалысь гонки сосны,
Та ялыны кучеряви
Изъ червонымы шышкамы;
А якъ-разъ биля порога,
Выграваючы на сонци,
На писку плескалась хвыля
Велыкого того моря.

Тамъ старесенька Нокомисъ
Доглядала Гайявату.
Изъ коры йому зробыла
Люльку, добре ув'язавшы
Жыламы зъ прудкыхъ оленивъ;
Вымостыла люльку мохомъ.
Наложыла травъ пахучыхъ
Й колыхала Гайявату,
Промовляючы сердыто:
„Спы! а то виддамъ ведмедю!"

Digitized by Google

Або стыха прысыпляла
Його писнею такою:
„Люли, люли, совенятко!
Що тамъ свите у виконце?
То чыи страшенни очи
Такъ дывляться на дытыну?
Люли-люли, совенятко!“

Въ ти часы йому багато
Росповидала Нокомисъ
Про зиркы, що сяють въ неби;
Показала Гайявати
Ту искрявую комету,
У огныстыхъ довгыхъ косахъ,
Що зовуть іи Ишкуду;
Показала Танокъ Смерты
Що о-пивночи зимою
Такъ высвичуе на неби,—
То лыцарства тинь блукае
У важкій вояцькій зброи,
Позаквитчуваній пир'ямъ;
Показала Гайявати
Билый шляхъ на темнимъ неби,
По якому середъ ночи
Сновыкга нечыста сыла.

Теплымъ литомъ, якъ смеркалось,
Сыдивъ хлопчыкъ на порози
Й слухавъ, якъ шумилы сосны,
Якъ плескалась тыха хвыля,
Слухавъ ихъ писни чудовни.
„Минни-вава!“ гулы сосны
„Медвей-ошко!“ гомонила
Та спивала тыха хвыля.
Бачывъ мушку —Вава-тейзи,
Що, якъ искорка блыскуча,
Такъ высвичувала ясно
По кущахъ та по травыци.
И гукавъ на неи хлопчыкъ,
Якъ Нокомисъ научала:
„Вава-тейзи! Вава-тейзи!
Невелычка ясна мушко!
Поскачы передо мною
Немовъ искра ясна-ясна,
Посвиты мени, щобъ знаты,
Де спать прыйдеться лягаты!“

Бачывъ, якъ надъ Гитчи-Гуми,
Выдывляючысь у воду,
Повный мисяць пидіймався;
Бачывъ винъ на йому плямы
И шептавъ: „що то, бабусю?“
А йому на те Нокомисъ:
„Якось разъ сердытый лыцарь
Ухопывъ старезну бабу
Тай пошпурывъ ажъ на небо,
На мисяця іи кынувъ.
Тамъ вона ото й застряла.“..

Бачывъ винъ веселку въ хмарахъ
И тыхесенько въ бабуси
Допытувавсь: „що таке то?“
А вона йому на тее:
„Квиточкы то бовваніють:
Вси квиткы ти лисовіи,
Макивкы вси водяніи
Якъ на земли повядають—
Розцвитають зновъ на неби!“

А якъ часомъ о-пивночи
Чувъ, якъ въ лиси вылы совы
Й божевильно реготалы,
То, жахаючысь видъ ляку,
Винъ гукавъ що було сылы:
„Що таке тамъ репетуе?
Я боюсь його, бабусю!“
А йому на те Нокомисъ:
„Не бійсь: совы то злетилысь,
Та по своему й белькочуть...
То—сваряться совенята!“

Отакъ хлопчыкъ Гайявата
Перенявъ пташачу мову,

Digitized by Google

Про ихъ нышпоркы довидавсь:
Якъ воны звывають гнизда,
Де зимою пробувають.
Часто й густо винъ изъ нымы
Розмовлявъ про всяки речи.
Велычавъ ихъ „мои ципкы!"

А потимъ винъ научывся
По звирячому балакать,
Вытвердывъ уси ихъ назвы,
Про ихъ нышпоркы довидавсь:
Якъ боберъ будує хату,
Де хова горихы билка,
Чого юрка та козуля,
Такый боязкый Вабасо.
Часто й густо винъ изъ нымы
Розмовлявъ про всяки речи,
Звавъ ихъ „мои побратымы!"

Бувъ соби дидокъ старенькый,
Щырый прыятель Нокомисъ,
Що багато сходывъ свиту,
Знавъ казокъ велыку сылу,
Балакучый зроду вдався,
Хочъ и хвастыкъ бувъ безъ миры,—
Звався винъ мижъ людьмы Ягу.
Зробывъ Ягу Гайявати
Сагайдакъ изъ ясеныны,
А зъ дубовыхъ гильокъ—стрилы.
Й, подаючы Гайявати,
Винъ до його отакъ мовывъ:
„А ну, сыну, мерщій вдарься
У лисы густи та темни,
Де ще водяться олени,
И устриль ты намъ козулю
Изъ розлогымы рогамы."

Узявъ згорда Гайявата
Сагайдакъ отой та стрилы
И мерщій въ лисы подався.
Невелычки пташенята
Йому голосно спивалы...
„Не стриляй насъ, Гайявато!"—
Зычно такъ гукавъ до його
Опечи червоногрудый.
„Не стриляй насъ, Гайявато!"—
Його жалибно прохала
Сызоперая Овейса.

На высокимъ дуби билка
По гилькахъ та мижъ лыствою
Весело надъ нымъ стрыбала
И, кахыкаючы, шустра
Реготалась, та мовляла:
„Не стриляй насъ, Гайявато!"
Пострыбунчыкъ билый, кролыкъ
Боязко порснувъ зъ дорогы
И, на задни лапкы ставшы,
Здалека до його мовывъ,
Жартуючы, жалислыво:
„Ой змылуйся, Гайявато!"

Не дослухався до того
Ни до чого Гайявата,
Наче сонный блукавъ лисомъ,
Думаючы одну думку—
Про рогатого оленя;
Слидъ його шукавъ очыма
По тій стежци, що вылася,
Мовъ змія, помижъ кущамы
И доводыла до броду.

За вильховымы кущамы
Винъ прысивъ, ждучы оленя.
Ажъ ось баче—въ гущавыни
Заманячыло два рогы
И знялыся надъ кущамы:
Низдри пиднялыся вгору,
Кризъ лыству свитнулы очи,—
Й обережно выйшовъ олень
На той шляхъ, де свитъ изъ тинню

Digitized by Google

Видъ густои лыствы лису
Борюкалысь одно зъ другымъ.

Наче той лыстокъ въ березы,
Былось серце въ Гайяваты
И, прыпавшы на колина,
Винъ прыцилывся въ оленя.
Тилькы гилька захыталась,
Затрусывсь тилькы лысточокъ,
Якъ олень вже й насторожывсь...
Одхытнувсь, у землю тупнувъ,
Выривнявсь, пиднявъ копыта
И порснувъ впередъ видразу...
Не мынуты йому смерты:
Якъ оса, стрила завыла,
Якъ оса, впылася въ його!

По-мижъ деревомъ, край броду,
На трави лежавъ винъ мертвый.
На викъ-викы занимило
У оленя быстре серце,
Та за те у Гайяваты
Воно типалось видъ щастя
У той часъ, якъ винъ вертався
Изъ здобыччю до хатыны,
Де зъ хвалсю його стрилы
Старый Ягу та Нокомисъ.

Изъ оленячого хутра
Довгу добрую свытыну
Внукови Нокомисъ зшыла,
А изъ мняса зготувала
И печене, и варене,
И на бенкетъ за-для внука
Всихъ сусидивъ посклыкала.
Все село тоди зибралось,
Вси сусиды Гайявату
Тилькы й зналы-велычалы:
„Сонъ-джи-теге, Манъ-
го-тейзи!“
То бъ то:—дужый и завзятый.

III. *Гайявата й Меджыкывисъ.*

Такъ пройшла пора дытяча—
Пиднявсь, вырисъ Гайявата.
Всяки играшкы хлоп'ячи,
Мудрощи людей, що въ свити
Пожылы й дознались лыха,
Працю, хытрощи ловецьки,—
Про все дознавсь, все винъ звидавъ.

Быстри ногы въ Гайяваты!
Якъ запусте стрилу зъ лука
Та побижыть доганяты,
То стрила за нымъ—генъ пада!
Дужи рукы въ Гайяваты!
Десять разъ винъ безъ спочынку
Зигне лукъ свій ясеновый,
Та такъ злегка, що ти стрилы,
Вылитаючы изъ луку,
Одна одну доганяють.

Рукавыци въ Гайяваты,
Що звалыся Мыджекывинъ,
Изъ оленячого хутра,—
Булы въ його дуже дывни:
Розвертавъ винъ нымы скели,
Розвертавъ въ писокъ каминня.
А чоботы въ Гайяваты,
Що звалыся Мокассыны,—
Тежъ зъ оленячого хутра,—
Ще дывнишу сылу малы:
Якъ на лыткы ихъ насуне,
Реминцемъ до нигъ прыв'яже,—
То що ступне—цылу мылю
Такъ и мыне, такъ и вчеше!

Винъ про свого батька часто
Допытувався въ Нокомисъ.
Не таилася бабуся
Правдою передъ онукомъ:

Digitized by Google

Росказала про Венону...
Що за краса була зъ неи!
Та зрадлывый Меджекывисъ
Занапастывъ безталанну...
И, якъ угиль, въ Гайяваты
Розгорялось гнивомъ серце.

И промовывъ Гайявата:
„Я пиду до батька, бабо,
Я його провидать хочу
Въ царстви Витру изъ Заходу,
Де лягає сонце спаты".

Изъ виггваму винъ выходывъ,
Споруженый въ путь далеку,
Въ рукавыцяхъ Мыджекывинъ
И въ чоботяхъ Мокассынахъ.
Його одягъ пребагатый
Изъ оленячого хутра
Оздобылы добре— поясъ
Та щетына зъ дыкобразу.
Голова його—вся въ пир'яхъ,
У гнучкыхъ орлячыхъ пир'яхъ.
Въ стрилешныци за плечыма
Изъ дубовыхъ гильокъ стрилы,
Закрашени гнучкымъ пир'ямъ
Та оздоблени у яшму.
А въ рукахъ у Гайяваты
Сагайдакъ изъ ясенины,
Зигнутый не валомъ цупко,
А струною зъ жылъ оленя.

Обережная Нокомисъ
Обизвалася до його:
„Ой, не ходы, Гайявато,
Въ царство Витру изъ Заходу:
Винъ уб'є тебе, лукавый,
Знахарствомъ своимъ погубе."

Та завзятый Гайявата
Не послухавсь тіи рады
И подавсь мерщій видъ хаты.

Що ступне—то мылю вчеше!
Чорнымъ лисъ йому здавався,
Темнымъ небо по-надъ лисомъ,
И душнымъ, гарячымъ—витеръ:
Видъ його, мовъ у пожежу,
Несло гар'ю, гиркымъ дымомъ...
А видъ гниву въ Гайяваты
Розгорялось въ грудяхъ серце,
Наче вугиль. роздымавъ хто

Отакъ выйшовъ винъ въ дорогу,
Подаючысь геть на Спадень,
Швыдче быстрого оленя,
Та скорише антылопы.
Перепливъ винъ Эсконабо,
Перейшовъ и Миссисипи,
Мынувъ горы степовіи
И степивъ краи усяки—
И Лысыць, и Чорноногыхъ,—
И добувсь до Гиръ изъ скели
Въ царстви Витру изъ Заходу,
Бурь страшныхъ, де на верхів'и
Пробувавъ володарь Витривъ—
Престарезный Меджекывисъ.

Не безъ страху Гайявата
Пидступавъ до свого батька...
Клуботалося вь повитри,
Наче хмары сниговіи,
Його билеє волосся;
Якъ той снигъ, воно билило,
Та блыщало, немовъ косы
Огняни, тіи Ишкуды.

Не подаючы ознакы,
Що радіє, Меджекывисъ
Задывывсь на Гайявату;
Йому здалось, що вернулысь
Молодіи його лита,
Що зъ могылы пидвелася
Уродлывая Венона.

Digitized by Google

—„Здоровъ, здоровъ, Гайявато!—
Такъ промовывъ Меджекывисъ,—
Довго ждавъ тебе я въ гости
Въ царство Витру изъ Заходу.
Охъ, не радисть стари лита,
Молоди—куды-то краще!
Нагадавъ ты мени давни
Лита мои молодіи
И вродлывую Венону!"

Днивъ не мало помынуло,
Покы воны розмовлялы,
И могучый Меджекывисъ
Выхвалявъ пе́редъ юнакомъ
Свою сылу та хоробристь:
Що̀ йому колысь лучалось,
Якый винъ завзятый вдався;
Похвалывсь, що винъ на викы
Завороженый видъ смерты.

Мовчкы слухавъ Гайявата,
Якъ выхвалявсь Меджекывисъ;
Передъ нымъ сыдивъ винъ мовчкы,
Тилькы стыха усмихався.
Ни сперечкою, докоромъ,
Ани поглядомъ суворымъ
Винъ не выявывъ досады,
Хоча гнивъ палавъ страшенный,
Наче вугиль, въ його серци.

—„Меджекывисе!- озвавсь винъ,—
Та невже нищо на свити
Подолать тебе не зможе?"
И могучый Меджекывисъ
Згорда на його пытання
Одказавъ: „нищо на свити!
Окримъ онъ тіеи скели,
Що зоветься—гора Вавбыкъ."
И, спокійнымъ старымъ окомъ,
Глянувшы на Гайявату,
Задывляючысь, якъ батько,
На його красу та сылу—
Винъ спытавъ: „а тебе, сыну,
Чы то є такая сыла,
Що подужає на свити?"

Сторожкый той Гайявата
Не одказавъ на те зразу,
А хвылыночку подумавъ,
Мовъ про себе дознавався—
Чы є, справди, така сыла?
Потимъ каже: „нема, батьку!
Хиба онъ та камышына,
Очеретына высока,
Що зовуть іи—Еповка".
И якъ старый Меджекывисъ
Пидвивсь трохы и рукою
Мавъ бувъ взятысь за Еповку,
Гайявата зразу скрыкнувъ,
И лукавнуючы мовывъ:
„Не доторкайсь! Кого-кого!"
—„Годи, — спынывъ Меджекывисъ,—
Заспокойся: я шуткую!"...

Й воны знову помижъ себе
Почалы розмову любу:
Балакалы про Вебона,
Про товстого Шавандагу,
Про Кобибонока злого;
Спогадалы и Венону,
Нарожденія іи дывне,
Смерть іи таку гиркую.

Тоди скрыкнувъ Гайявата:
„Ой, лукавый Меджекывсе!
Та се жъ ты убывъ Венону!
Квитку пышну, весняную
Потоптавъ отакъ ногамы.
Прызнавайся! прызнавайся!"...
А могучый Меджекывисъ
Видъ журбы схылывъ сидую

Digitized by Google

Голову свою на груды,
Мовчкы передъ нымъ вынывся.

Схопывсь тоди Гайявата,
Гризно свитнувшы очыма,
И на скелю знявъ винъ руку
Въ рукавыци Меджекывинъ,—
Одломылась верховына
И роспалася на кременъ!
Зо зла тымы креминцямы
Винъ почавъ шпурляты въ батька,
Бо видъ гниву въ його серце
Розгорялося, якъ угиль.

Та могучый Меджекывисъ
Дмухнувъ гнивно,—й однымъ духомъ,
Немовъ бурею страшною,
Одвертавъ на Гайявату
Кременци ти, що летилы.
Потимъ винъ схопывъ у руку
Очеретыну Еповку
И сердыто ii вырвавъ
Изъ в'язкого багна ричкы,
Зъ коринцямы такъ и вынисъ
Видъ реготу Гайяваты.

Почалась смертельна бійка
По-мижъ скелямы у горахъ!—
Мовъ Орелъ страшнои сичи
Изъ гнизда свого пиднявся
И, выгукуючы зычно,
Сивъ на скелю и надъ нею
Почавъ гупаты крыламы.
Наче въ бурю деревына
Розверта повитря тыхе,
Розвертала на вси бокы
Очеретына Еповка.
Наче грядъ, летило густо
Зъ того Вавбыка креминня,
Ажъ кругомъ земля трусылась.
Видъ того страшного бою
Гоготила луна въ горахъ,
Вымовляючы: „Баймъ-Вава!"

Не выстоявъ Меджекывисъ
И по горахъ утикаты
На далекый почавъ Спадень.
Три дни б'ючысь, одбывавсь винъ
Видъ нападу Гайяваты,
Та й почавъ мерщій втикаты
Ажъ на край свого владарства,
На кинець земли, де сонце,
Збираючысь до спокою,
Почына въ червонимъ свити
Тыхо-тыхо осидаты,
Мовъ червоне те Фламынго
Спускається ранкомъ рано
На сумне своє болото.

—„Залышимо, Гайявато!"—
На кинци винъ зычно скрыкнувъ,—
Ты не зможешъ мене вбыты:
Смерть на свити — для вмирущыхъ,
А для мене нема смерты!
Я мавъ думку—щобъ дознатысь
Про твоє завзяття тилькы.
И за його,—скажу правду,—
Заслужывъ ты нагороду!

„Ты жъ вертайся въ ридну землю,
До свого вернысь народу,
Зъ нымъ жывый працюй до вику.
Ты повынный болота вси
Росчыстыты, щобъ ихъ воды
Биглы быстрымы ричкамы;
Поскородыть сыру землю,
Щобъ вона родюча стала;
Выполоныть вси страшыдла,
Повбывать гадюкъ—Кынебокъ,
Якъ убывъ я Мыше-Мокву,
Того велетня страшного.

Digitized by Google

„А якъ смерть до тебе прыйде
И зъ мороку надъ тобою
Очи Погока засвитять,
Тоди царствомъ я зъ тобою
Подилюся, й будешъ, сыну,
Ты отута царюваты
Надъ Кывайдыномъ до вику".

Такъ отъ яке то счынылось
Боєще въ часы ти давни,
Въ часы люти, въ часы Ша-ша,
Въ царстви Витру изъ Заходу!
Видъ того страшного бою
Й по сей часъ слиды зосталысь:
Очереты высоченни
Надъ водою стоять доси;
А по горахъ, по долынахъ
Изъ Вавбыка бытый кремынь
Пороскыдано усюды.

Въ ридну сторону на Схидень
Гайявата повертався.
Винъ позбувъ свій гнивъ пекельный,
Зныклы думкы про видплату.
Кругомъ його все радило,
Все здавалося веселымъ.

Тилькы разъ винъ збавывъ ходу,
Тилькы разъ зостановывся,
Щобъ въ Дакотивъ накупыты
Наконешныкивъ на стрилы.

Тамъ въ долыни, де сміялысь
И выблыскуючы гралы
Водопады Менегагы,—
Жывъ бувъ дидъ, Дакотъ суворый.
Винъ робывъ до стрилъ головкы:
Жало все—изъ халцыдону,
Або зъ кременю, чы яшмы,—
Обточене, що ажъ сяє,
Та загострене, мовъ голка.
Тамъ зъ старымъ жыла и дочка,
На пори вже—якъ є дивка,—
Быстронога, немовъ ричка,
А вертлява—наче шумъ той
Зъ водопадивъ Менегагы.
Въ чорныхъ очахъ іи гралы
Темна ничъ и свитъ блыскучый,
А въ ласкаво-вередлывимъ
Іи голоси—бренилы
То гнивнѣ іи завзяття,
То безжурный іи регитъ.
И якъ звалысь водопады,
Такъ нарикъ и дочку батько,—
Давъ ій ймення—Менегага.

Та невже жъ то Гайявата
Завертавъ у край Дакотивъ
На те тилькы, щобъ добуты
Головокъ до стрилъ летючыхъ,
Наконешныкивъ изъ яшмы
Та зъ кременю й халцыдону?
Чы бува не за-для того
Винъ у край той затесався,
Щобъ крадькома подывытысь
На моторну Менегагу?
Стринутысь зъ іи очыма
И быстрымы, й боязкымы?
Почуть, якъ іи одежа
Шамотыть тамъ за дверыма,—
Якъ з-за витъ густыхъ дубовыхъ
Дывляться на водопады,
Що горять уси та сяють;
Якъ дослухуються прыкро
До невгавного ихъ шуму
По-мижъ гущыною лису?

Хто роскаже, що таиться
Въ молодимъ, палкому серци?
Хто те зна, яку въ дорози
Пестыть думку Гайявата?...
Все Нокомисъ росказавъ винъ

Digitized by Google

У-вечери, якъ вернувся:
И про бійку, й про розмовы
Зъ Меджекывисомъ могучымъ,
А про дивчыну й про стрилы—
Хочъ бы словомъ заикнувся!

IV. *Гайяватине сватання.*

„Якъ до лука струны треба,
То такъ парубкови—жинкы:
Хочъ струна той лукъ й згынає,
Та за те йому покирна;
Хочъ вона його и тягне,
Та й сама за нымъ слидкує...
Якъ наризно жъ одно зъ другымъ—
То не жды зъ того корысты!"

Отакъ думавъ Гайявата.
И його палкеє серце
То надіи веселылы,
То гирка нудьга давыла;
Винъ бажавъ чогось й боявся,
Все гадаючы про неи—
Про вродлыву Менегагу
Въ сторони Дакотивъ лютыхъ.

Не разъ сторожка Нокомисъ
Говорыла Гайявати:
„Не беры соби за жинку
Дивкы изъ чужого роду;
Хочъ дочка й проста въ сусиды,
Та не выхолоде хаты:
Буде гриты и свитыты,
Якъ у печи те багаття;
А чужа—хочъ и вродлыва,
Та якъ мисяць той, чы зори,—
Хочъ и свитять та не гріють!"

Отакъ Нокомисъ казала.
А на се ій Гайявата
Одказувавъ: „ахъ, бабусю!
Кому мыле и багаття,
А мени—мылише свитъ той,
Що засыла мисяць зъ неба
Та ясни блыскучи зори!"

На се сторожка Нокомисъ
Одмовляла йому зъ серцемъ:
„Намъ не треба билоручкы,
Що зна выступцемъ ходыты!
Визьмы соби таку жинку,
Щобъ роботы не боялась
И була метка на рукы
Та швыдка вдалась на ногы".

Усмихнувся Гайявата
Й одказавъ на се Нокомисъ:
„Я назнавъ въ земли Дакотивъ
Поважного чоловика,
До стрилъ майстра на вси рукы!
У його дочка є—дивка,
Зовуть іи Менегага,—
Надъ вродлывымы вродлыва!
Я й задумавъ іи взяты.
Вона тоби у роботи
Буде перша помишныця;
За-для тебе вона буде
Свитломъ мисяшнымъ прозорымъ
И зирочокъ яснымъ свитомъ;
А въ хатыни—тымъ багаттямъ,
Що ввечери гріє й сяє;
За-для нашого жъ народу—
Буде сонечкомъ яскравымъ!"

Вчувшы се, стара Нокомисъ
Почала його вмовляты:
„Охъ, не беры соби жинкы
Изъ земли отыхъ Дакотивъ,—
То народъ лыхый та лютый!
Чы давно зъ нымъ була буча?

Digitized by Google

Ще жъ и доси ворожнеча
Не ущухнула мижъ намы;
Выразкы на нашимъ тили
Не погоилысь и доси!"

Та всмихнувшысь Гайявата,
Знову ій на се одмовывъ:
„Черезъ те то я й повынный
И бажаю одружытысь
На дакотянци вродлывій,—
Щобъ нашъ ридъ та зъ ій родомъ
Якъ найкраще помырыты;
Щобъ змагання наше давнє
Вгамувалось помижъ намы
И роз'ятренiи раны
Погоилысь якъ найшвыдче"...

Й пишовъ соби Гайявата
Шукать любои дружыны
У земли отыхъ Дакотивъ.
Край далекый! Довелося
Бресты йому болотамы,
Йты степамы и лугамы,
Непролазнымъ, темнымъ лисомъ,
Пустыремъ глухымъ-мовчазнымъ.
Винъ въ чоботяхъ Мокассынахъ
Що ступне—то мылю вчеше!
А проте йому дорога
Здалась довгою безъ краю,
Бо думкы прудчише биглы,
А-нижъ ногы поспишалы.

Ось зачувъ винъ середъ лису
Якыйсь гоминъ издалека.
То шумилы й выгравалы
Водопады Менегагы.
„Охъ, якъ радисно, — промовывъ,—
До себе той гоминъ мане
Посередъ нимои тыши!"

Помижъ деревомъ, де грався
Свитъ изъ тинню, винъ побачывъ
Цилу череду оленивъ...
„Не змылы!" гукнувъ до лука,
Стрилци вымовывъ: „не выдай!"
И якъ та стрила спивуча,
Мовъ оса, впылась въ оленя,—
Винъ його на плечи скынувъ
Та й подався, якъ найдужче.

Биля хаты, край порога
Працювавъ Дакотъ-стрилешныкъ
Разомъ зъ донею своєю.
Винъ выточувавъ изъ яшмы
Й блыскучого халцыдону
За-для стрилъ колючи жала;
А вона биля старого
Плела яткы изъ рогозу.
Мовчкы вдвохъ воны сыдилы,
Та думалы свою думку.
Винъ—про давнє, що мынуло,
А вона—про те, що буде.

Винъ все думавъ, якъ колысь-то
Давно—стриламы такымы
Убывавъ на полюванни
И оленивъ, и бизонивъ;
Якъ на лукахъ зелененькыхъ
Стрилявъ вльотъ гусей крыклывыхъ;
И про лыцаривъ гадавъ винъ,
Що прыходылы до його
Закупляты стрилъ юрбамы,
Щобъ то зъ нымы йты до бою.
„Охъ, мынулося те давнє,
Переводыться лыцарство!
Теперъ лыцари—мовъ бабы,
Языкомъ тилькы стриляють!"

А вона соби гадала,
Якъ до пан-отця весною

Digitized by Google

Молодый ловець прыходывъ
Зъ Оджыбеєвського роду...
Що за бравый та вродлывый!
Гостювавъ у ихъ винъ въ хати,
А прощався—то на неи
Такъ ласкаво подывывся!
Пан-отець самъ писля того
Згадувавъ про його часто,
Выхвалявъ за розумъ добрый
Та за лыцарське завзяття.
„Чы прыбуде колы знову
Винъ до нашыхъ водопадивъ?"
И, замыслывшысь, дывылась
Менегага геть видъ себе,
Позгортавшы на роботи
Видъ задумы свои рукы.

Колы се—щось зашумило,
Хтось иде—почулось зъ лису;
Захыталось, загойдалось
На дереви лыстя й гилля...
И не счулысь, якъ вродывся
Передъ нымы Гайявата.
Лычко въ його—ажъ пашило,
За плечыма—высивъ олень.

Гострымъ поглядомъ зустрившы
Прохожого, старый зразу
Прызнавъ въ йому Гайявату.
Геть стрилу мерщій одкынувъ
Й попрохавъ його до хаты.
„Здоровъ бувъ, нашъ Гайявато!"
Винъ до його радо мовывъ.

Гайявата зъ плечей скынувъ
Оленя, й до нигъ поклавшы
Менегази, уклонывся;
А вона, пиднявшы очи,
Такъ ласкаво подывылась
И промовыла любенько:
„Будь намъ гостемъ, Гайявато!"

Хата въ ихъ була простора;
Збудована, якъ годыться,
Зъ оленячыхъ шкуръ дебелыхъ
И побилена гарненько.
Уси стины пребагато
Розмальовани богамы
Дакоцькымы; вхидни двери—
И простори, и высоки:
Якъ уступавъ Гайявата,
То прыгнувся тилькы трохы,
Ледве-ледве доторкнувшысь
До одвиркивъ своимъ пир'ямъ
Зъ отыхъ довгыхъ крылъ орлячыхъ,
Що на голови-у його
Все гойдалысь на вси бокы.

Кынувшы свою роботу,
Схопылася Менегага,
Нанесла у хату стравы,
Збигала ажъ до крыныци
По водыцю холодненьку
Й почала сором'язливо
Подаваты въ мыскахъ страву,
А въ лыповыхъ кухляхъ—воду.
Потимъ слухала, сыдючы,
Зъ батькомъ гостеву розмову,
А сама—ани слєвечка
Не посмила пророныты!

Кризь сонъ наче вона чула,
Що казавъ имъ Гайявата.
А винъ мовывъ имъ про бабу—
Свою добрую Нокомисъ,
Якъ вона його малого
Доглядала та ростыла;
Про сылача росказувавъ
Та про мыстеця-музыку—
Своихъ вирныхъ побратымивъ;
И про добро, й про достатокъ
Въ сторони своій веселій—
У земли Оджебуейській.

Digitized by Google

Закинчывъ винъ такымъ словомъ
Свою довгую розмову:
„Скилькы литъ ворогувалы
Та велы кривави бои
Зъ вашымъ родомъ батькы наши!
Теперъ—годи: замырылы—
И въ васъ, и въ насъ наставъ спокій".
Потимъ винъ додавъ тыхенько:
„А щобъ мыръ сей бувъ на вики,
Щобъ, якъ слидъ, мы поєднались,
Сталы справжнимы братамы,—
То виддай дочку за мене,
Уродлыву Менегагу
Видпусты въ краину нашу!"

Не видмовывъ старый зразу,
А задумався й, набывшы
Свою люльку, ставъ курыты.
Потимъ прыкро подывывся
Винъ на гостя, дали-згодомъ
На дочку зырнувъ ласкаво
И до його згорда мовывъ:
„Не моя тутъ—іи воля...
Що ты скажешъ, Менегаго?"

Зашарилась Менегага,
Засоромылася дуже,
Та ще кращою здалася!
Наче нехотя звелася,
Пидійшла до Гайяваты,
Поручъ сила биля його
Й, червоніючы, сказала:
„Я пиду за тебе замижъ".

Отакъ-отъ въ Дакотивъ лютыхъ
Заручывся Гайявата
На вродливій Менегази,
Бо й вона того схотила.

И зъ ихъ хаты поручъ зъ нею
Винъ пишовъ въ свою краину,
А старого батька въ хати
Покынулы одынокымъ.
Воны йшлы соби рядочкомъ
По лисахъ и по долынахъ,
А здалеку водопады,
Все гукаючы, виталы:
„Щасты тоби, Менегаго!"

Старый батько, попрощавшысь,
Сивъ на сонци биля хаты
Й копырсаючы роботу,
Бубонивъ: „таки-то дочкы!
Кохай ты ихъ та выростай...
Отъ дождаты бъ допомогы,
А дывыся—де не взявся
Зъ сопилкою парубійко,—
По улыцяхъ ходе-броде,
Выграє по-пидъ виконцемъ,
Чы не знайдеться де пара,
Уродлыва яка дивка,—
Попрощайсь тоди зъ дочкою!"

Имъ обомъ була весела
Та далекая дорога
Черезъ лисы та долыны,
Черезъ ти яры глыбоки,
Та высоки сыни горы,—
И часъ мынавъ непрымитно,
Хочъ теперенькы й тыхенько
Ишовъ зъ нею Гайявата,
Щобъ іи не прытомыты.

Черезъ ричкы та протичкы
На рукахъ винъ переносывъ
Іи залюбкы, и пухомъ
Та пир'иною легкою
Вона йому здавалася!
А въ хащахъ лисивъ — винъ стежку
Прокладавъ спершъ, одважувавъ
Геть гилькы, щобъ не чиплялысь;

Digitized by Google

А якъ ничъ бува застука—
Винъ ій яточку збудує,
Лыстямъ вымосте постелю,
Назбира шышокъ сосновыхъ
Й розведе огонь край яткы.

Тыхи витры, що віються
По лисахъ та по долынахъ,
Слидкувалы разомъ зъ нымы.
У-ночи ясніи зори
Доглядалы сонъ ихъ прыкро;
Зъ высокого дуба билка
Крадькома на ихъ дывылась,
А Вабасо—билый кролыкъ,
Мерщій зъ стежкы давшы драла
Та на задни лапкы знявшысь,
Знай изъ норы выглядає,
Дывуючысь на ихъ любо.

Бувъ веселый имъ шляхъ довгый!
Пташкы втишно щебеталы,
Голосно спивалы писни
Про тыхую радисть, щастя.
Сызоперая Овейса
Знай до його щебетала:
„Щаслывый ты, Гайявато,
Изъ дружыною такою!"
А снигуръ червоногрудый
Высвыстувавъ вже до неи:
„Щаслыва ты, Менегаго,
Таку маючы дружыну!"

Сонечко дывылось любо
Черезъ густе гилля въ лиси
Й мовляло имъ: „мои диты!
Зло—то тинь, кохання—свитъ
мій...
Жыття грається, якъ схоче,
Тою тинню и тымъ свитомъ...
Порядкуй же, Гайявато,
Ты одынъ отымъ коханнямъ!"

Мисяць повный середъ ночи,
Зазырнувшы до ихъ въ ятку,
Осія густу темноту
Й шепче имъ: „мои вы диты!
День—то витеръ, а ничъ—спо-
кій...
Якъ той витеръ, чоловикы
Знають тилькы верховодыть;
За те жиночкы, мовъ ничка,
И покирни, й завжде тыхи...
Порядкуй же, Менегаго,
Отымъ витромъ, вчысь терпиты!"

Такъ идучы, добулыся
Воны ажъ до його дому.
Отакъ до Нокомисъ въ хату
Повернувся Гайявата
Зъ Менегагою-красою
Зъ стороны Дакотивъ лютыхъ,
Де жинкы таки вродлыви.
И якъ казавъ Гайявата,
То по його такъ и сталось:
Менегага въ його хати
Стала тымъ багаттямъ любымъ,
Що ввечери свите й гріє,
Свитомъ мисяшнымъ прозорымъ
И зирочокъ яснымъ свитомъ;
А для всього його роду—
Стала сонечкомъ яскравымъ!

V. *Несподивани гости.*

Й николы хыжый рябець
Не сидає середъ степу
На забытого бизона
Безъ того, щобъ на ту здобычъ
За нымъ другый не спустывся:
А за другымъ въ сынимъ неби,
Вже, дывысь, шугає й третій—

Digitized by Google

Й незабаромъ усе небо
Потемніє видъ крылъ чорныхъ
Отыхъ здобычныкивъ хыжыхъ.

И бида отакъ на свити—
Не прыйде одна николы,
А, якъ кажуть—зъ диточкамы:
Тилькы що одна накрыє,
А за нею слидомъ—друга,
Наче крюкы оти чорни
Летять-мчаться, вчувшы здобычъ,
Такъ що й ясный свитъ померкне
Видъ журбы та видъ скорботы.

Ось на хмуру пивничъ знову
Зима лютая вернулась.
Володарь іи холодный—
Пибоанъ дыхнувъ морозомъ,—
И по ричкахъ, по озерахъ
Вода крыгою покрылась,
Тверда стала, наче каминь.
Кустратою головою
Винъ хытнувъ—кура схопылась
И все поле снигомъ билымъ
Ривно та гладенько вкрыла,
Наче бъ то Володарь Свиту
Розривнявъ його рукамы.

По лисахъ пидъ ту хурдегу
На лыжахъ ловци бродылы;
А въ сели, у теплыхъ хатахъ
Працювалы жинкы тыхо:
Хто вылущувавъ пшенычку,
Хто дубывъ звирячу шкуру;
А молоди—своє зналы:
То бабивъ качалы зъ снигу,
То на-выпередкы гралы,
То на сковзалци ковзалысь.

Одного разу Нокомисъ,
Якъ спустылась ничъ на землю,
Зъ Менегагою сыдила
За роботою у хати;

Дослухалысь воны мовчкы,
Чы не йде то Гайявата,
Що на ловахъ забарывся?

У печи огонь палахкавъ,
Выгрававъ по ихъ облыччю:
Блымавъ по очахъ Нокомисъ
Срибнымъ свитомъ, наче мисяць
Розсыпа своє проминня;
А на очахъ въ Менегагы
Видбывавъ червонымъ жаромъ,
Немовъ сонце надъ водою.
Дымъ, здіймаючысь клубкамы,
У дымарь котывъ изъ печи;
А по куткахъ у хатыни
Ворушылася темнота.

А се зразу—тыхесенько
Розгорнулася запона,
Що высила надъ дверыма;
Въ печи знявся огонь вгору,
Дужче дымъ заклуботався...
И дви постати жиночи
Уступылы разомъ въ хату.
Не здоровкаючысь, мовчкы,
Перебиглы черезъ хату
Геть въ далекый кутокъ темный
И тамъ силы й прытаилысь.

По облыччю, по одежи
Выдко, що зъ чужого краю.
Блиди та сумни обыдви,
Немовъ та журба нимая.
Топаючысь, мовъ померзлы,
Изъ кутка воны дывылысь.

Чы то витеръ о-пивночи
Въ дымари завывъ страшенно?
Чы сова то—Кухуку гу
Застогнала середъ лису?
То—середъ тіи нимоты

Digitized by Google

Зъ темноты почувся голосъ:
„Мы людей помершыхъ души,
Отсе всталы зъ домовыны
И до васъ прыйшлы зъ Пониму,
Зъ того свиту прычвалалы".
Швыдко зъ ловивъ повернувся
Гайявата въ свою хату,
Закыданый увесь снигомъ
И зъ оленемъ за плечыма.
Скыда мерщій зъ плечей здобычъ
И кладе передъ ногамы
У любои Менегагы.
Та глянула—и ій здався
Гайявата ище кращимъ,
Нижъ тоди, якъ винъ за нею
Прыбувавъ ажъ до Дакотивъ
И такъ само, якъ тепера,
Прынисъ оленя до неи,
Щобъ думкы свои повидать
Про своє палке кохання.

Колы жъ на бикъ повернувся,
Та углядивъ невидомокъ,
Що въ куточку прытаилысь,
То про себе такъ промовывъ:
„Хто таки се? Ну, та й дывни
Яки гости въ Менегагы!"
Отже не спытавъ—звидкиля,
Тилькы, якъ слидъ, прывитався
Та попрохавъ не цуратысь
Його хаты, хлиба й солы.
Не одмовылы ни словомъ
На те йому блиди гости;
А колы далы вечерять
Та оленя росчынылы,
То зъ кутка воны схопылысь
Й потяглы мерщій до себе
Найсытнишую частыну,
Що прызначывъ Гайявата
За-для жинкы—Менегагы.
Не пытаючы схопылы
И, якъ ти голодни звири,
Похламкалы та и знову
У кутокъ соби забылысь.

Промовчала Менегага,
Промовчавъ и Гайявата,
Тежъ мовчала и Нокомисъ,—
Хочъ бы выдалы очыма,
Що воны тымъ образылысь.
Одно тилькы Менегага
Тыхо мовыла, зитхнувшы:
„Воны, бидніи, голодни!
Хай беруть, що залюбкы имъ,
Найидаються хай добре,
Бо не титка—отой голодъ!"

Не одынъ разъ въ неби зори
Загорялысь и згасалы;
Не одынъ день темна ничка
Свитъ темнотою вкрывала,
Якъ вкрываютъ снигы землю,
Обсыпаючысь зъ соснынъ.
День-у-день сыдилы мовчкы
Оти блиди гости въ хати,
Ниччю,—хочъ и у негоду,—
Ще воны у лисъ ходылы
Назбирать шышокъ сосновыхъ
Та гильокъ, щобъ протопыты;
А якъ тилькы розвыднялось,
То мерщій ховалысь въ хату.

И якъ тилькы повертався
Зъ ловивъ въ хату Гайявата,
Якъ вечерю подавалы
И оленя росчынялы—
Блиди гости зъ кутка свого
Мерщій кыдалысь до столу
Й, не пытаючы ни въ кого,
До себе тяглы найкращу,
Найсытишую частыну,
Що прызначавъ Гайявата
За-для жинкы Менегагы;

Digitized by Google

Мерщій іи укладалы
И въ кутокъ изновъ ховалысь.

Та за се не докорявъ ихъ
И поглядомъ Гайявата;
Ни разу стара Нокомисъ
Чого-небудь не сказала,
И молода Менегага
Не жалилася николы;
Все воны терпилы мовчкы,
Щобъ святого гостювання
Не порушыты якъ-небудь
Ани поглядомъ, ни словомъ!

Отъ, разъ якось, о-пивночи,
Якъ у печи догоряло
Й свитъ червоный ледве блымавъ
Середъ темноты у хати,—
Чує чуткый Гайявата,
Що зитхає щось такъ важко
И почало дали плакать.

Звивсь винъ зъ лижка обережно,
Вставъ зъ бизонового хутра
Й, одгорнувшы геть рукою
Зъ свого лижка запынало
Изъ оленячыхъ лынтваривъ,—
Винъ побачывъ, що то Тини—
Його гости такъ зитхають
Й гирко плачуть о-пивночи.

И озвався Гайявата:
„Гостійкы! яке васъ горе
Несподиване спиткало,
Що такъ плачете вы гирко?
Чы Нокомисъ ненарокомъ
Васъ бува не образыла?
Або може не вгодыла
Чымъ-небудь вамъ Менегага?“

Тини зразу якось змовклы,
Перестaлы голосыты
И промовылы тыхенько:

„Мы людей помершыхъ души,
Що колысь жылы изъ вамы;
Мы прыйшлы до васъ зъ Пониму—
Зъ стороны, що на тимъ свити,
Щобъ васъ вывидать й навчыты.

„Лементъ горя досягає
До насъ у блаженни краи,—
То—жыви до себе клычуть
Тыхъ, що колысь поховалы;
Мучять ихъ журбою, слизьмы,—
То й вернулысь мы на землю.
Тилькы тутъ дознались швыдко,
Що усимъ чужи мы сталы,
Що усимъ мы—тилькы клопитъ:
Нема мисця намъ на свити!
Не повернеться николы
Вже померший зъ домовыны!

„Пам'ятай се, Гайявато,
Й накажы ты усимъ людямъ,
Щобъ зъ сього часу й до вику
Своимъ плачемъ не журылы
Тыхъ, що пишлы до Пониму,
До насъ у краи блаженни.

„Хай не кладуть въ домовыну
Ничогисинько важкого,—
Ани хутра, ни закрасивъ,
Ни казанивъ, мысокъ зъ глыны,—
Бо та вага—муче душу.
Дайте трохы йистивного
Та огню въ далеку путь имъ.

„За чотыри дни та ночи
На той свитъ душа доходе
У ту сторону Понима.
Отъ черезъ се й вы повынни
Поспиль ажъ чотыри ночи
На могылахъ умерущыхъ
Огныще палыть невгасне,
Щобъ бачылы мертви души,

Digitized by Google

Куды то имъ простуваты;
Чы ночувать доведеться,—
То щобъ выдно, де лягаты.

„А теперъ прощай на вики,
Нашъ шляхетный Гайявато!
Мы не мало спокушалы
Тутъ тебе и довго-довго
Твій терпець на пробу бралы
Та ты завжде бувъ однакый:
Духомъ мицный и шляхетный!
Не кволій же, Гайявато,
Не занепадай душею,
Бо чекає тебе гирше
Бороття та вывиряння!"

Зробылося темно въ хати
Писля того й Гайявата
Почувъ—щось зашарудило,
Немовъ шамотыть одежа.
Почувъ, що хтось-то запону
Надъ дверыма геть одкынувъ...
Заблыщалы зори въ неби
И холодомъ та морозомъ
Подыхнуло на всю хату...
И вже бильше винъ не бачывъ
Отыхъ душъ смутныхъ та блидыхъ,
Гостей зъ Стороны Пониму,
Зъ далекого того свиту.

VI. *Голодъ.*

Ой зимо, непевный холодъ,
Та пекучіи морозы!
По ричкахъ та по озерахъ
Крыга знай одно товстиша;
По степахъ та по долынахъ
Нагортає снигу купы;
Кругомъ села все страшниша
Гуде лисомъ заверюха!

Ледве-ледве ловець зъ хаты,
Що замело усю снигомъ,
Выдыреться въ лисъ на ловы
Въ рукавыцяхъ та на лыжахъ—
Марно броде винъ по лису,
Марно шука що убыты,
Бо нема ни птыць, ни звиря!
Хочъ бы слидъ знайты—де олень,
Чы Вабасо походылы!
Страшный, якъ мара кустрата,
Лисъ блыскучый та пустельный..
И видъ голоду, позбувшы
Паморокы, ловець падавъ,
Гынувъ у снигу глыбокимъ.

Ой, могучый Бюкадевынъ—
Царю голоду страшного!
Ой, непевный Акозывынъ—
Трясты людськои володарь!
Ой, страшный мовчазный Погокъ!
Непомирни людськи мукы,
Плачъ дитей, жиночый лементъ!

Всю зажуреную землю
Знивечылы пошисть, голодъ;
Само небо и повитря
Видъ голоду ажъ зив'яло;
И горилы въ неби зори,
Якъ вовкивъ голодныхъ очи!

Зновъ до Гайяваты въ хату
Прыбуло два постояльци.
И такъ само, якъ и перши,
Не витаючысь, вступылы.
Сумни-сумни та мовчазни
Ввійшлы воны въ його хату,
Коло Манегагы силы,
Не зводячы й на хвылыну
Зъ неи очей своихъ лютыхъ.

Digitized by Google

Першый обизвався: „Бачышъ?
Отсе тоби Бюкадевынъ!“
Другый тежъ промовывъ: „Бачышъ?
Коло тебе Акозывынъ!“
Видъ погляду ихъ та мовы
Затипалось зъ переляку
Серденько у Менегагы.
Мовчкы, якъ снипъ, повалылась
Вона лыченькомъ на лижко.
И тремтила, и нудылась,
То видъ холоду дубила,
То уся огнемъ палала
Видъ очей, ричей страшныхъ ихъ.
Наче божевильный кынувсь
Въ лисъ на лыжахъ Гайявата;
Зубы сципывшы, а въ серци
Несучы журбу нестямну,
Поспишавъ винъ яко мога.
Питъ изъ лоба котывъ градомъ,
Выступавъ та измерзався.

Въ теплій изъ лынтварывъ свыти,
Въ рукавыцяхъ Меджекывинъ,
Зъ напруженымъ въ рукахъ лукомъ,
Зъ стрилешныцею на спыни—
Винъ все мчався дали-дали
По лисахъ глухыхъ, пустельныхъ.

„Гитчи Манито!—гукнувъ винъ,
Звившы въ небо сумни очи,—
Зарятуй Ты насъ, Могучый.
Дай намъ йижи, бо загынемъ!
Йижи пошлы Менегази,
Умирає Менегага!“

Гучно-зычно въ нимыхъ нетряхъ,
У хащахъ безкраихъ бору
Отой лементъ роскотывся!
Та нихто не обизвався,
Тилькы луна сумно-сумно
Навкругы заголосыла:
„Менегага! Менегага!“

Ажъ до смерку самотою
Винъ бродывъ въ сумному лиси,
Середъ його хащивъ темныхъ,
Де колысь-то поручъ зъ нею,
Зъ Менегагою любою
Винъ вертався видъ Дакотивъ.
Яка имъ була весела
Въ ти часы ота дорога:
Квиткы пахощи здіймалы,
Щебеталы пташкы въ лиси,
Сялы протичкы на сонци.
И мовляла Менегага
До його тоди такъ любо:
„Я пиду зъ тобою, мылый!“

А теперъ—отамъ у хати,
Биля Нокомисъ старои,
Побиля гостей мовчазныхъ,
Що здобычи дожыдалы,—
Металася передъ смертю,
Умирала Менегага.

—„Чуєшъ?—з'опалу гукала,—
Чуєшъ, якъ гудуть далеко
Водопады Менегагы?...
То мене винъ клыче, нене!“ —

—„Ни, моя дытыно,—сумно
Одказала ій Накомисъ,—
То у лиси гуде витеръ!“—

—„Подывыся!—каже дали
До Нокомисъ Менегага,
Онъ—мій батько! Самотою
Винъ стоить, кыва на мене
Зъ риднои мени хатыны!

—„Ни, моя дытыно,—сумно
Ій одказує Нокомисъ,—
То дымъ знявся та кыває!“—

Digitized by Google

—„Охъ!—гукнула Менегага,—
То Погока люти очи
Засвитылы у темноти;
То винъ мени здавывъ рукы
У своій холодній жмени...
Гайявато! Гайявато!"

Безталанный Гайявата,
Хочъ видъ хаты бувъ далеко,
Та кризь лисъ и черезъ горы
Почувъ страшный отой выгукъ,
Сумный голосъ Менегагы,
Що нестямно выклыкала:
„Гайявато! Гайявато!"

По долынахъ, по заметахъ,
По-пидъ гиллямъ билыхъ сосонъ,
Що видъ снигу позвысало,—
Винъ вертавсь мерщій до-дому,
Зажуреный та похмурый.
И почувъ винъ, якъ тужыла
Стара Нокомисъ у хати:
„Горе мени, тяжке горе!
Краще бъ мени, старій, вмерты,
Лягты въ темну домовыну!
Горе мени! тяжке горе!"

А якъ вскочывъ винъ у хату,
То побачывъ, що Нокомисъ
Видъ плачу уся тремтила;
Якъ же уздривъ Менегагу
Недвыжыму на лижкови,
То такъ страшно зъ горя скрыкнувъ,
Що у неби ясни зори
Ажъ затипалысь видъ крыку,
А лисы, стогнучы важко,
Захыталысь до кориння!
Потимъ тыхо, мовчазлыво
Винъ на лижко опустывся,
Сивъ въ ногахъ іи холодныхъ,
Въ тыхъ ногахъ, що вже николы
Не пидуть за нымъ никуды,
Що николы вже изъ хаты
Зустричать його не выйдуть...

Винъ закрывъ лыце рукамы
И симъ днивъ, симъ довгыхъ ничокъ
Такъ просыдивъ нерухомо,
Наче бувъ закаменилый,
Коло лижка, не знаючы—
Чы день стоить, чы ничъ темна.

Писля того прощалыся.
Вырылы могылу въ лиси,
У глухимъ та темнимъ бори
Пидъ цикутою сумною.
Обгорнулы Менегагу
Въ биле хутро зъ горностаю,
Положылы въ темну яму,
Загорнулы зверху снигомъ,
Наче билымъ горностаємъ,—
Й попрощалыся изъ нею.

А якъ зайшло ясне сонце,—
На могыли запалылы
Огныще зъ гильокъ сосновыхъ,
Щобъ души чотыри ночи
Шляхъ освичувало довгый,
Що веде въ краи Блаженныхъ.

Зъ хаты бачывъ Гайявата,
Якъ те огныще палало,
Освичуючы з-пидъ нызу
Чорнеє гилля цикуты.
И не разъ за довгу ничку
Пидводывся Гайявата
На самотнимъ отимъ лижку,
Де колысь видпочывала
Його мыла Менегага,
И, пидвившысь, край порога
Сторожывъ, щобъ не погасло
Огныще, щобъ у темноти
Душа іи не зосталась.

Digitized by Google

„Ой, прощай, прощай!—сказавъ
винъ,—
Ой, прощай, моя дружыно!
Я зъ тобою своє серце
Поховавъ все, Менегаго!
Вся душа моя бажає
Полетиты за тобою!
Не прыходь и не вертайся
Ты до насъ на працю тяжку,
На страждання наше гирке,
Де видъ голоду й хворобы
Душа скніє, болыть тило!
Швыдко я свою роботу
Тутъ скинчу й не забарюся
Побачытыся зъ тобою
Въ царстви ясного П о н и м а,
Де царствує жыття вичне!"

VII *Кинець.*

Край берега Гитчи-Гюми—
Великого того моря
Гайявата литнимъ ранкомъ
Стоявъ въ хати на порози,
Наче чого дожыдався.

Литній ранокъ бувъ погожый,
И земля у холодочку
Наче млила вся видъ щастя;
А надъ нею, на тимъ боци,
Де лягає сонце спаты,
По-надъ лисомъ, у проминни
Гралы роємъ бжолы А м о
И гулы въ блыскучимъ свити.
Блакытнеє небо сяло
И на мори було тыхо,
Хиба, бува, зъ воды Н а м а
Выплыгне та брызне вгору
Й заискрыть увесь видъ сонця.
На берези лисъ зеленый
Геть здіймався надъ водою,
Выдывляючысь на себе
Верхив'ямъ своимъ высокымъ,
Що у води видбывалось,
Наче въ дзеркали ясному.

Ясный поглядъ въ Гайяваты;
Сумъ його облыччя кынувъ—
Зныкъ, якъ той туманъ видъ
сонця.
Якъ зныка темнота ночи,
Росходыться передъ свитомъ.
Винъ такъ весело всмихався,
Такъ радивъ та бувъ щасливый,
Наче той, хто вже допевнывсь,
Що укоитысь повынно,
Й, дожыдаючы, стоявъ винъ
На порози биля хаты.

Винъ пиднявъ до сонця рукы,
Розгорнувъ свои долони
Й помижъ пальцямы свитъ зъ
тинню
По його облыччю гралы,
Бигалы по голыхъ плечахъ,—
Такъ проминня черезъ лыстя
Освичує часомъ дуба.

По води—генъ-генъ, далеко—
Щось таке летило биле,
Щось плывло и мыготило
Въ сызому тумани ранку:
То у-гору пидіймалось,
То у-нызъ шугало хутко,
И все бильше наблыжалось.

Чы то тамъ лита Ш у х ъ-ш у хъ-
га?
Чы гагара порынає?
А чы плыве баба-птыця?
Чы то ота В о - б и - в а в а—
Била гуска —отрушує
Воду зъ пир'я та изъ шыи?

Digitized by Google

Ни, не гуска, не лелека,
Не норець, не баба-птыця
По води плыве й мыгоче
Въ сызому тумани ранку;
А березовый то човенъ,
Выблыскуючы на сонци,
То пирне, то знову вырне.
То учытель билолыцыхъ,
Ихъ пророкъ въ одежи чорній
По води зъ проводарямы,
Зъ товарыствомъ своимъ йиде.

И геть знявшы вгору рукы,
Щобъ повидать имъ, що радый,—
Ждавъ ихъ славный Гайявата,
Усмихаючысь ласкаво.
Ждавъ, ажъ покы-то ихъ човенъ
До берега не прыстане,
Не засычыть въ писку билимъ,
И учытель билолыцыхъ
Зъ човна ступыть вже на берегъ.

А якъ зовсимъ прыставъ човенъ,
Гайявата, радый, зычно
До гостей отакъ озвався:
„Щаслывый день, чужоземци,
Въ якый вы до насъ прысталы!
Усе село наше жде васъ,
За-для васъ вси хаты—настижъ!

„Ще николы отакъ пышно
Не вбиралы землю квиты,
И въ высокимъ неби сонце
Ще николы такъ не сяло,
Якъ въ сей день, колы до насъ вы
Прыбулы зъ краивъ Заходу!

„Ни разу̀ Велыке Море
Ще не було таке тыхе,
Таке ясне та захыстне
Видъ обмили й каменюччя,—
Тымъ шляхомъ, де плывъ вашъ
човенъ,
Перешкодъ теперъ немае!

„Нашъ тютюнъ не бувъ николы
Запашнымъ такымъ та любымъ;
Поля ще не зеленилы
Такъ николы, якъ сьогодни,
Колы вы зъ краивъ далекыхъ
Добралыся въ село наше!"
А учытель билолыцыхъ,
Ихъ пророкъ въ одежи чорній,
На сю ричъ отакъ одмовывъ:
„Мыръ на тебе, Гайявато!
Мыръ на твою ридну землю!
Мыръ молытвы, опрощення,
Мыръ Хрыста й Святои Дивы!"

Й дуже радый Гайявата
Повивъ гостей въ свою хату,
Посадывъ ихъ на лынтваряхъ
Зъ горностаивъ та бизонивъ;
А Нокомисъ подавала
Страву у мыскахъ зъ березы,
У лыповыхъ кухляхъ воду
И Покван у—люльку мыру.

Вси пророкы—Джакосиды,
И вси знахари—Вебикы,
Ликари недужыхъ—Миды,
Все лыцарство изъ дидамы
Передъ хатою зійшлося,
Щобъ гостей тыхъ прывитаты.
Край порога воны коломъ
На земли вси посидалы
И курылы люлькы мовчкы;
А якъ выйшлы до ихъ зъ хаты
Оти гости, то озвалысь:
„Дуже ради, наши браття,
Мы тому, що насъ провидать
Вы прыйшлы зъ краивъ далекыхъ,
Зъ стороны—де сонце сходе!"

И учытель билолыцыхъ,
Повернувшысь до народу,

Digitized by Google

Збирникъ „На вичну пам'ять Котляревському". Зъ малюнку Т. Шевченка. Свѣтопеч. С. В. Кульженко. Кіевъ.

Димъ Котляревського въ Полтави.

Digitized by Google

Digitized by Google

Почавъ казать, що прыйшовъ винъ
У ихъ сторону повидать
Про Святу Марію Диву
Та Божого іи Сына.
Росказавъ, якъ Винъ колысь-то
До людей зійшовъ на землю;
Якъ Винъ писнькавъ, молывся,
Чому навчавъ, та якъ жыды—
Богомъ проклятіи люде—
На хрести його роспʼялы;
Якъ Винъ воскресъ въ домовыни,
Якъ ходывъ зъ ученыкамы
И вознисся якъ на небо.

И народъ йому одмовывъ:
„Пыльно слухалы мы все те,
Що казавъ ты,—мудри речи!
Подуматы про ихъ треба...
Дуже ради, наше браття,
Мы тому, що насъ провидать
Вы прыйшлы зъ краивъ далекыхъ,
Зъ стороны—де сонце сходе!"

Й попрощавшысь розійшлыся
До своєи коженъ хаты
И росказувалы дома
Парубкамъ, всьому жиноцтву,
Що до ихъ Володарь Свиту
Наславъ гостей ажъ изъ Схидня.

Наставъ пивдень; видъ пекоты
Ажъ дыхаты було важко;
Сонни сосны ледве-ледве
За хатамы шепотилысь;
Объ писчаный берегъ хвыля
Злегка хлюпалася тыхо;
Сюрчавъ коныкъ—По-Покъ-Кина;
Й забезпечени видъ спекы
Въ Гайяватыній хатыни
Спочывалы його гости.

Стыха вечиръ наблыжався,
Холодокъ несучы любый;
Сонце грало та кыдало
Свои гостри-довги стрилы,
Лисъ пронызуючы темный,
Заглядало въ його нетры,
Тайныкы вси озырало—
Въ Гайяватыній жъ хатыни
Спочывалы його гости.

Зъ мнякыхъ шкуръ знявсь Гайявата
Й почавъ зъ Нокомисъ прощатысь,
Почавъ пошепкы казаты,
Щобъ гостей не розбудыты:
„Я йду теперъ, моя нене,
У далекую дорогу,
Я туды подамсь-—на Захидъ,
До Кывайдена въ край ридный!
А гостей моихъ на тебе,
Моя нене, покыдаю.
Бережы та забезпечъ ихъ
Видъ страху та недовирʼя,
Видъ журбы тіи лыхои;
Щобъ у моій власній хати
Имъ було, якъ въ себе дома —
И хлибъ-силь, и захыстъ тыхый."

Се промовывшы, покынувъ
Свою батькивську хатыну
И подавсь въ село прощатысь
Изъ усымъ своимъ народомъ;
А прощаючысь казавъ винъ
Отаки народу речи:
„Я выхожу, мои ридни,
У далекую дорогу!
Скилькы литъ мыне та зимъ тыхъ,
Покы знову стринусь зъ вамы?
Кыдаю гостей моихъ вамъ

Digitized by Google

У своій хатыни ридній—
Слухайте, чому навчаты
Доброму воны васъ будутъ,
Слухайте ихъ мудри речи,
Бо то ихъ Володарь Свиту
Наславъ намъ зъ ясного краю!"

На берези Гайявата
Повернувся на прощання.
На блыскучи хвыли човенъ
Винъ изъ берега посунувъ
Обережно по писочку
Та й зипхнувъ його на воду..
„Ну, на Захидъ!" тыхо мовывъ
И пустывсь въ краи далеки.
Червоно сидало сонце,
Хмары й небо запалыло,
Немовъ бы степы горилы.
Його слидъ по Гитчи-Гюми
Огнянымъ протичкомъ довгымъ
Геть пославсь, плывучы тыхо
Все на захидъ та на захидъ.
По йому въ червоній зори,
У тій мли жовто-гарячій
Плывъ на захидъ Гайявата.

Зъ берега народъ ще довго
Назырци його проводывъ
Та дывывся, якъ той човенъ
Пиднимавсь высоко въ небо
Отымъ протичкомъ червонымъ
И ховався у тумани,
Наче мисяць-перекроя
Изныкавъ тыхенько-тыхо
Середъ млы вечеровои.

Тоди вси йому гукнулы:
„Прощай, прощай, Гайявато,
Прощавай на викы вични!"
Зашумилы въ лисахъ нетры,
Лисъ зитхнувъ, по йому важко
Зъ гущавыны про неслося:
„Прощай, прощай, Гайявато!"
Зычно стрыбнула на берегъ
Пиняво-сердыта хвыля,
Вдарылась—заголосыла,
Простогнавшы важко-важко:
„Прощай, прощай, Гайявато!"
А Шухъ-шухъ-га на болоти
Заквылила сумно-сумно:
„Прощай, прощай, Гайявато!"

Отакъ у вечирній зори,
У червоному заходи
Зныкъ на викы Гайявата.
До Кывайдена подавсь винъ,
Поплывъ у краи Понима,
Ажъ до Островивъ Блаженныхъ –
Въ царство вичне, де немає
Ни страждання, ани смерты.

1900 р.

Переклавъ
Панасъ Мырный.

Digitized by Google

Бібліографичный покажчыкъ

выдань Котляревського творивъ та пысань про його.

Покажчыкъ сей выбраный зъ давно роспочатои праци моєи: „Бібліографія новои украинськои литературы“, але якъ праця та ще не скинчена, то й не можу ручытыся, щобъ сей покажчыкъ бувъ зовсимъ повный, безъ ніякыхъ пропускивъ. Проте сподиваюся, що до сього покажчыка заведено усе найголовнише, що стосується до Котляревського, и пропускивъ у всякимъ рази може буты не багато.

Увесь знадибокъ упорядковано мною въ такый спосибъ, що спочатку (виддилъ пидъ литерою А) заведено до покажчыка уси звисткы про те—колы й яки саме пысання Котляревського булы выдани й де воны булы надруковани, зъ додаткомъ до сього и всихъ иншыхъ бібліографичныхъ звистокъ и видомыхъ мени рецензій або крытычныхъ оцинокъ; а вже потимъ (виддилъ пидъ литерою Б) я подаю видомости, що тычуться до литературы про Котляревського, куды заведено звисткы про біографіи нашого першого поета, про переклады його творивъ на инши мовы, розборы деякыхъ його творивъ або загальни пысання про його литературну діяльность та вагу іи въ исторіи украинського пысьменства. Щобъ лекше чытачамъ було корыстуватыся зъ сього покажчыка на прыкинци (пидъ литерою В)

Digitized by Google

додаю ще алфавитный покажчыкъ авторивъ, що про Котляревського пысалы, та выдавцивъ, що творы його выдавалы.

Зважаючы на потребу исторычнои певносты, я дбавъ за те, щобъ уси заголовкы заводыты до покажчыка безъ жаднои одмины и тымъ самымъ правопысомъ, якымъ булы надруковани ти або инши выдання творивъ Котляревського. Друковалыся жъ воны ризнымъ правопысомъ залежно видъ мисця и часу, тымъ то и въ моєму покажчыку правопысъ не однаковый.

„Його добромъ та йому й чоломъ“—скажу я нарешти, подаючы сей покажчыкъ до збирныка, прысвяченого пам'яти першого украинського поета новыхъ часивъ и творця нового украинського пысьменства. Нехай сей збирныкъ буде хочъ малою-невелыкою ознакою тієи сынóвои пошаны, яку сучасни украинськи пысьменныкы въ серцяхъ своихъ носять *до батька свого рідного пысьменства...*

Одесса.
24 грудня, 1902 року.

М. Ж.

Digitized by Google

ЕНЕИДА

на

МАЛОРОССІЙСКІЙ ЯЗЫКЪ

перелицїованная.

И. Котляревскимъ.

Часть I.

Съ дозволенія

Санктпетербургской Цензуры.

Иждивеніемъ М. Парлуры.

ВЪ САНКТПЕТЕРБУРГѢ,

1798 года.

Заголовна картка зъ першого выдання „Енеиды".
(Трохы зменшена).

Digitized by Google

Виддилъ А.

Выдання творивъ Котляревського.

Рикъ 1798.

1. **Малороссійская Енеида** *въ трехъ частяхъ. Съ пріобщеніемъ значенія Малороссійскихъ словъ какъ содержащихся въ оной, такъ и весьма многихъ другихъ. Въ Санктпетербургѣ, 1798.* Такый заголовокъ на обкладци; друга картка маѣ заголовокъ: *„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная. И. Котляревскимъ. Часть 1. Съ дозволенія Санктпетербургской Цензуры. Иждивеніемъ М. Парпуры. Въ Санктпетербургѣ. 1798 года“* (дыв. ча попередній сторинци). Такый заголовокъ и кожна частына маѣ на окремій картци, переминяючы тилькы цыфру, що показуѣ частыну; кожна частына маѣ такожъ окрему пагинацію: част. 1-ша—32 ст., ч. 2-га—38 ст., ч. 3-тя—72 ст. Въ кинци додано: *„Собраніе Малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ, издревле вошедшихъ въ Малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ Россійскихъ, но не употребительныхъ“*—24 ст. in 8°. Ц. 1 р. 60 к.—Мижъ першою карткою и текстомъ І-ои частыны надруковано на окремому лыстку прысвячення: *„Любителямъ малороссійскаго слова усерднѣйше посвящается“*.

1808.

2. **Виргиліева Энеида** *на Малороссійскій языкъ перелицеванная И. П. Котляревскимъ. Иждивеніемъ М. Парпуры. Изданіе 2-ое. СПБ. Въ типографіи И. Глазунова. 148+26 ст.* in 8°. Такожъ тры першыхъ частыны зъ додаткомъ словаря, якъ и въ першимъ выданни.

Digitized by Google

1809.

3. **Виргиліева Энеида** *на Малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ. Вновь исправленная и дополненная противу прежнихъ изданій. Санктпетербургъ, въ медицинской типографіи.* Выданнѧ 3-тє князя Кочубея. Стор. 29+26+48+45+*(Словарь Малороссійскихъ словъ содержащихся въ Энеидѣ и многихъ иныхъ въ Малороссіи употребительныхъ, исправленный, умноженный и дополненный словами четвертой части)* 18. Ц. 5 р. за 4 части. Писля заголовнои карткы на окремій картци надруковано: *„С. М. К. . . . ю усерднѣйше посвящаетъ сочинитель“*: дали на новій картци: *„Увѣдомленіе“* — передмова Котляревського про тє, що перши два выдання зроблено безъ його згоды й навить видомосты та що въ ныхъ выдавцямы пороблено багато помылокъ.

1818.

4. **Домъ воспитанія бѣдныхъ въ Полтавѣ**. „Журналъ человѣколюбиваго Общества“, р. 1818, № IX, ч. V, стор. 185—190.—Передруковано В. Е. Бучневичемъ въ „Полтавскомъ Вѣстникѣ“ 1903 р., № 223.

1822.

5. **Виргиліева Энеида**. *Сочиненіе И. Котляревскаго.* „Соревнователь“. СПБ.—Надруковано де-килька урывкивъ зъ V-ои частыны „Енеиды“.

1825.

6. Урывокъ зъ писни: **„Віють витры, віють буйни“**, яку прыписують Котляревському, надруковано въ розвидци князя Цертелева: *„О народныхъ малороссійскихъ стихотвореніяхъ“*. „Благонамѣренный“, ч. 30 № 20 ст. 223.

1830.

7. **Малороссійская пѣсня И. Котляревскаго.** *Ой маты, маты, серце не вважае.* „Сѣверные цвѣты“, ст. 68—69.

1831.

8. **Русскіе въ своихъ пословицахъ**. *Разсужденія и изслѣдованія объ отечественныхъ пословицахъ и поговоркахъ И. Снегирева. Москва.* 1-ша та 2-га книжкы выйшлы р. 1831, 3-тя р. 1832 и 4-та р. 1834.

Digitized by Google

Въ сьому збирныку надруковано мижъ иньшымъ 119 украинськыхъ прыказокъ, запысаныхъ П. П. Котляревськымъ, и де-яки зъ граматыкы Павловського.

1833.

9. *Отрывокъ изъ 6-й книжки* **Малороссійской Энеиды.** „Утренняя Звѣзда", книжка 2. Харькивъ. Выд. Петрова. Стор. 90—100.
10. Наталка Полтавка (малюнокъ) и писни зъ оперы: 1) „*Трачу лита въ моимъ* (sic) *гори, и кинця не бачу*", 2) „*Ой! по гори, по полянци*" и 3) „*Коло мене хлопци вьются*" зъ нотамы. „Утренняя Звѣзда", книжка 2. Выд. Петрова, Харькивъ. Додатокъ до збирныка.

1838.

11. **Наталка-Полтавка.** *Малороссійская опера въ 3-хъ дѣйствіяхъ И. Котляревскаго.* Выданя И. Срезневського, зъ передмовою та словаремъ. „Украинскій сборникъ" за 1838 г. Книга 1. Москва.

Рецензіи: а) Русскій Инвалидъ 1839 р. № 11, т. 1, ст. 236—237;
б) Отечественныя Записки 1839 р. № 3, т. 7, ст. 132—138;
в) Сѣверная Пчела 1839 р. № 69, ст. 275 и № 146;
г) Сынъ Отечества 1839 р. т. 9. ст. 139—142.

Музыку до „Наталкы-Полтавкы" напысавъ Борецькый и надрукувавъ у Харькивському альманаху—**„Утренняя звѣзда"** выд. Петрова. 1833 г. кн. 2 (дыв. № 10); видома такожъ партитура до „Наталкы-Полтавкы" А. Едличка, але вона черезъ вищось доси не надрукована; въ 1860-хъ рокахъ появылось його жъ: **„Воспоминаніе Полтавы"**—*Большая фантазія на мотивы малороссійской оперетты: Наталка-Полтавка.* (Ц. 1 р. 25 к.). Потимъ 1887 року въ С.-Петербурзи выйшла: **„Наталка-Полтавка".** *Музыка для фортепіано, составилъ М. Т. Васильевъ.* Ц. 1 р. 25 к. (Всього №№ 18). Выставляючы „Наталку-Полтавку", теперъ корыстуються музыкою М. В. Лисенка въ отсьому выданни: **„Наталка-Полтавка.** *Перша украиньска оперетта у 3-хъ діяхъ. Музыка М. Лисенка. 1890 р. Литографія Редера въ Лыпьску".* 46 ст. in 4° ц. 1 р. 50 к.

1841.

12. **Москаль-чаривныкъ.** *Украинскій водевиль въ 1 д. И. Котляревскаго.* Выданя И. Срезневського. Москва. 46 ст. 8°. „Украинскій сборникъ", книга 8-я.

Музыку до сіеи п'єсы напысавъ и выдавъ А. Сыхро. *„Три малороссійскія пѣсни изъ оперетты Москаль-чаривныкъ".* Ц. 30 к.

13. *Два отрывка изъ оперы* **Москаль-Чаривныкъ.** „Ластôвка". Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. С.-Петербургъ. Изданіе книгопродавца Василія Полякова. Стор. 294—305.

Digitized by Google

1842.

14. **Виргиліева Энеида,** *на малороссійскій языкъ переложенная И Котляревскимъ.* Харьковъ. Въ Университетской типографіи. 1842. 4-е изд. Волохинова. Ц. 3 р. 50 к. Вси 6 частынъ изъ словаремъ. Стор. 38+42+75+71+77+90+32 in 8⁰.
Рецензіи: а) Библіотека для чтенія. 1843 р. т. 56, отд. 6, ст. 46—49;
б) Современникъ 1846 р. т. 41, ст. 396—397.

15. **Наталка-Полтавка.** *Малороссійская опера въ 3 д. И. Котляревскаго.* Харькивъ, 2-е выдання.

1848.

16. **Diwka na widdaniu abo na myłowanie nema syłowanija.** Komedio-opera. Złożena w Kolomyji. *I. Ozarkewicz.* Stanislawiw. 32+2 ст. in 8⁰. Пидъ такымъ заголовкомъ надруковано пероробку зъ „Наталкы-Полтавкы"; уси писни Котляревського въ переробци задержано.

1849.

17. **Пѣсня пану нашому и батьку князю Олексѣю Куракину**—*И. Котляревского.*—*Урывокъ изъ V части* **Энеиды** *Котляревского.* „Пчола" № 16 и 3. „Пчола"—галыцкый журналъ, що выдававъ Якивъ Головацькый.

1861.

18. **Ода до князя Куракина.** Надрукована въ *„Обзоръ украинской словесности"* П. Кулиша, въ частыни про Котляревського. „Основа" кн. 1, ст. 235—263.

1862.

19. **Писання И. Котляревського.** *Зъ патретомъ и малюнкомъ будиночка его въ Полтавѣ. Коштомъ П. Куліша. СПБ. Въ друкарні П. Куліша.* 452 ст. in 16⁰ ц. 1 р. (Виргиліева Энеіда, Наталка-Полтавка, Москаль-чарівникъ, Ода до князя Куракина).
20. **Виргиліева Энеіда,** *переиздованная И. Котляревськимъ. Коштомъ П. Куліша.* СПБ. ц. 25 к.
21. **Наталка-Полтавка.** *Украинская оперета въ 3 д. И. Котляревського. Коштомъ і въ друкарні П. Куліша.* СПБ. 80 ст. in 16⁰ ц. 25 к.

Digitized by Google

22. **Москаль-чарівникъ.** *Украинскій водевиль въ 1 д. И. Котляревською. Коштомъ і въ друкарні П. Куліша.* СПБ. 66 ст. in 16⁰ ц. 25 к.

1874.

23. **И. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ.** *I. Энеіда. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чарівникъ. IV. Ода до князя Куракина. Издано подъ редакціей С. П. Катранова. Кіевъ. Въ типографіи Е. Федорова. Изданіе его же.* XIV+409 ст. in 8⁰ ц. 1 р. 75 к.—Замість передмовы—біографія Котляревського и характерыстыка його діяльносты. До „Енеиды“ додано: „*Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ*“, зъ російськымъ перекладомъ.

1875.

24. **И. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ.** *Кіевъ Изданіе Е. Федорова съ предисловіемъ Катранова.*—Те жъ саме выдання, що и 1874 р. безъ ніякыхъ змінъ, друковано 2000 прымирныкивъ.
25. **Писання І. Котляревського.** *Коштомъ Холевинського. Київъ.* Ц. 1 р. 25 к.; 2000 пр., передруковано зъ выдання П. Кулиша, але безъ „Оды до князя Куракина“.
26. **Виргіліева Энеіда,** *перелицованная И. Котляревськимъ. Коштомъ Холевинського. Київъ,* 282 ст. in 16⁰ ц. 50 коп. 3000 пр.
27. **Наталка-Полтавка.** *Украинская опера въ 3 д. Коштомъ Холевинського. Київъ.* Ц. 25 к.
28. **Москаль-Чарівникъ.** *Украинскій водевиль въ 1 д. Коштомъ Холевинського. Київъ.* Ц. 25 к.

1877.

29. **Писання И. П. Котляревского.** Выдання Онышкевича „Руска библіотека“ т. 1. Львôвъ. Зъ печатнѣ Института Ставропигійского. 134 ст. in 8⁰. І. П. Котляревскій—біографичный нарысъ И. Онышкевича. II. Энеида. III. Наталка-Полтавка. IV. Москаль-Чарôвникъ.

1878.

30. **Писання І. Котляревського.** *Коштомъ Б. Корейво. Київъ* 408 ст. in 16⁰ ц. 75 к. 4000 пр.—Передруковано зъ выдання П. Кулиша 1862 р., але безъ „Оды до князя Куракина“.

Digitized by Google

31. **Енеіда І. Котляревського**. *Коштомъ Б. Корейво. Кіевъ.* ц. 50 коп. 2000 пр.
32. **Наталка-Полтавка**. *Украінська оперета въ 3 д. Коштомъ Б. Корейво. Кіевъ* 66 ст. in 16⁰ ц. 25 к. 2000 пр.
33. **Москаль-Чарівникъ**. *Украінський водевиль въ 1 д. Коштомъ Б. Корейво. Кіевъ*, ц. 25 к. 2000 пр.

1881.

34. **Антологія руска**. Збірник найзнаменитших творів руских поетів. Львів. 192 ст. in 16⁰ ц. 1 р. 50 к. Коштом Товариства „Дружний Лихвяр".—Помищено тутъ урывкы зъ „Енеиды".

1886.

35. **Библіотека украинськыхъ пысателивъ**. *Т. І. Пысання И. Котляревського. Кыивъ. Выданя Панчешникова, зъ илюстраціямы.* Ц. 60 к. (Енеида. Наталка-Полтавка. Москаль-Чаривныкъ. Ода до до князя Куракина).

Зоря 1886 р. № 12. Бібліографична замитка В. Чайченка.

36. **Енеида И. Котляревського**. Кыивъ ц. 25 к. Выданя Панчешникова.
37. **Наталка-Полтавка**, *украинська опера въ 3 д. И. Котляревського*. Кыивъ ц. 15 к. Выдання Панчешникова.
38. **Москаль-Чаривныкъ**, *украинська оперета въ 1 д. И Котляревського*. Кыивъ. Ц. 15 к. Выдання Панчешникова.

1888.

39. **Полное собраніе сочиненій И. Котляревскаго**. Зъ портретомъ и виньеткамы. Кыивъ. Ц. 60 к. *Енеида, Наталка-Полтавка, Москаль-Чаривныкъ.*
40. **Виргиліева Энеида** *на украинську мову перелицевана И. Котляревськымъ*. Выд. 10 С. Гомолинського. Зъ портретомъ автора. 320 ст. in 12⁰ ц. 40 к.
41. **Наталка-Полтавка**. *Украинская опера въ 2-хъ дѣйствіяхъ. Сочиненіе И. П. Котляревскаго. Изданіе В. Уточкина. Одесса.* 64 ст. in 16⁰. 2500 пр. Ц. 15 коп. На окладынци малюнокъ зъ пидпысомъ писни „Віють витры"...
42. **Москаль-Чаривныкъ**. *Малороссійскій водевиль въ 1 дѣйствіи. Сочиненіе И. П. Котляревскаго. Изданіе В. Уточкина. Одесса. Типохромо-литографія Е. И. Фесенко.* 63 ст. 16⁰ 2500 пр. Ц. 15 коп. На окладынци малюнокъ и пидпысъ: „Такъ волосъ дыбомъ стано-

Digitized by Google

вытця, и здастця, неначе хто за шыворoты ловыть. Та и недогарокъ погасъ".

1889.

43. **Полное собраніе сочиненій И. П. Котляревскаго.** Выданя Б. Корейво. Кыивъ Ц. 75 к. Энеида. Наталка-Полтавка. Москаль-Чаривныкъ.
44. **Виргиліева Энеида,** *на украинську мову перелицевана И. Котляревськымъ.* Кыивъ. Ц. 50 к.
45. **Энеида,** *перелицованная на малороссійскій языкъ И. Котляревскимъ.* Выданя А Суворина. СПБ. 273 ст. 12⁰.
46. *Тежъ*—Москва. Выдання Сытина и К⁰.
47. *Тежъ*—Москва. Выдання Е. Губанова. 251 ст. 8⁰.
48. **Наталка-Полтавка.** Украинская опера И. Котляревскаго. Москва. 45 ст. in 8⁰. ц. 10 к. 7200 пр. Выд. Сытина и К⁰.
49. *Тежъ*—Москва. 106 ст. in 16⁰. Выд. Е. Губанова.
50. *Тежъ*—СПБ. Выд. А. Суворина, 59 ст. in 12⁰ ц. 7 к. 5000 пр.
51. *Тежъ*—Кыивъ, 11 выд. С. Гомолинського. 63 ст. 16⁰ 10,000 пр., тип. б. Федорова.
52. Тежъ саме выдання, зъ иншою тилькы окладынкою, на якій лубочный малюнокъ зъ пидпысомъ писни: „Віють витры"... Складъ въ книжной торговлѣ Т. А. Губанова въ Кыиви.
53. **Москаль-Чаривныкъ.** *Малороссійскій водевиль И. Котляревскаго.* Москва. Выд. Сытина и К⁰ 53 ст. in 8⁰ ц. 10 к.
54. *Тежъ*—Москва. Выд. Губанова 72 ст. in 16⁰.
55. *Тежъ*—Кыивъ. Выд. С. Гомолинського.
56. *Тежъ*—Выд. А. Суворина СПБ. 43 ст. in 12⁰.
    а) „Руская Мысль" 1889 р. кн. 9. Библіографич. виддилъ ст. 379—380.
    б) Катерина Б. „Зоря" 1890 № 4.

1890.

57. **И. Котляревскій. Полное собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ.** I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. IV. Ода до князя Куракина. Зъ портретомъ, біографіею автора та словаремъ до Енеиды, зложеным С. П. Катрановымъ. Выданя 3-е, пидъ ред. И. С. Левицького. Кыивъ. Выд. Книжного магазина Б. Корейво. XXIX+495 ст. 12⁰ ц. 1 р.
    „Одесскій Вѣстникъ" 1890 р. № 88.
58. *Тежъ*—Выданя Русскаго книжнаго магазина. Москва. Зъ біографичнымъ нарысомъ та портретомъ.
    Сѣверный Вѣстникъ 1890 № 2 ст. ст. 115—117. Библіографич. виддилъ.

Digitized by Google

59. *Тежъ.*—Кыивъ. Выдання книгарни С. Гомолинського. Зъ портретомъ автора и винеткамы.

60. **Наталка-Полтавка**. *Перша украинська оперетта у 3 діяхъ И. Котляревського. Музыку впорядкувавъ М. Лисенко. Кыивъ У Б. Корейво.* Ц. 1 р. 50 к. 46 ст. 4⁰ (22 № и увертюра).

а) Дякъ. „Одесскій Вѣстникъ" 1890 р. № 158.

б) М. Комарь. „Зоря" 1890 р. № 23.

61. **Москаль-Чаривныкъ**. *Малороссійскій водевиль въ 1-мъ дѣйствіи И. П. Котляревскаго.* Девяте выдання. С. И. Гомолинського. Кыивъ, типографія б. Федорова. Стор. 64 in 16⁰.

1897.

62. **И. П. Котляревскій. Москаль-Чаривныкъ**. *Малороссійская опера въ одномъ дѣйствіи. СПБ. Изданіе 2-е Суворина.* № 82 „Дешевой библіотеки". Стор. 43 in 16⁰.

63. **И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ.** I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. Зъ портретомъ автора. Выдання Полтавскаго Губернскаго Земства. Полтава. Типографія Фришберга. 440 ст. in 12⁰ ц. 35 к.

1898.

64. **Вергиліева Энеида** *на малороссійскій языкъ переложенная И. П. Котляревскимъ. Кіевъ. Типографія Корчакъ-Новицкаго.* Стор. 145 in 8⁰.—Видбытокъ зъ „Кіевской Старины".

65. **И. П. Котляревскій. Наталка Полтавка**. *Малороссійская опера въ двухъ дѣйствіяхъ. СПБ. Изд. 3-е А. С. Суворина.* № 83 „Дешевой библіотеки". Стор. 54 in 16⁰.

1900.

66. **Викъ**. Кыивъ. ст. 1—17. Де-килька урывкивъ изъ „Енеиды".

67. **Житецкій П.** *„Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII-го вѣка".* Видбытокъ зъ „Кіевской Старины", де сю працю надруковано р. 1899. дыв. Виддилъ Б—1900 р.

1902.

68. **Викъ**. Кыивъ, т. I. Украинська поезія видъ Котляревського до останнихъ часивъ. Выдання друге. Ст. 5—19. Де-килька урывкивъ изъ „Енеиды".

Digitized by Google

1903.

69. **Наталка-Полтавка** (,) малороссійская опера И. П. Котляревскаго. Провѣренный текстъ (по изданію 1838 года и по открытому списку 1820 г.) подъ редакціей И. Стешенка. Кіевъ, типо-литографія „Прогрессъ". Стор. 46 in 8⁰. Ц. 15 коп.

Б. Гринченко. „Кіевская Старина", 1903 р. кн. VII—VIII, бібліографія. стор. 56—60.

70. **И. П. Котляревскій. Наталка-Полтавка.** *Малороссійская опера въ двухъ дѣйствіяхъ съ нотами на всѣ мотивы. Книгоиздательство Д. Сегонъ въ Одессѣ.* Одесса. 1903. Стор. 35. Ц. 20 коп.

Виддилъ Б.

Що про Котляревського та його творы писано.

1816.

1. **Акимовъ.** „Украинскій Вѣстникъ" 1816 р. Іюль, ст. 93. Въ замитци *„О посѣщеніи г. Полтавы Великимъ Княземъ Николаемъ Павловичемъ"* подано звистку про те, що велыкый князь забажавъ маты прымирныкъ „Енеиды".

1828.

2. **„Сѣверные Цвѣты".** 1828 р. стор. 53. Замитка про „Енеиду" Котляревського.

1830.

3. **„Отечественныя Записки"** 1830 р. апрѣль, ч. 42. *„Путевыя замѣтки о Полтавѣ".*—Про одвидыны И. П. Котляревського.

1838.

4. **„Сынъ Отечества"**, 1838 р., т. 6, стор. 62—64.
5. **„Полтавскія Губернскія Вѣдомости"**, 1838 р. № 14, стор. 87—89.

Digitized by Google

1839.

6. **„Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“** 1839 р. ч. 24, отд. 6, ст. 166—168.—Біографія.
7. **Рецензіи** *на „Наталку Полтавку“*—дыв. виддилъ А пидъ № 11.
8. **Стеблинъ-Каменскій С.** „Сѣверная Пчела“ 1839 р. № 146, ст. 583.—Біографія.

1841.

9. **Галанинъ И.** „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“, 1841 р. ч. 32.
10. **Пассекъ В.** *„Котляревскій и его Энеида“*. „Москвитянинъ“ 1841 р. ч. 2, № 3 або 4. ст. 562—567.

1842.

11. **Евецкій.** *„Малорусская литература“*. „Денница“ 1842 р. № 7.—Замитка про збирнык Е. Гребинкы „Іастôвка“.
12. **„Журналъ для чтенія воспитанниковъ военно-учебныхъ заведеній“**. 1842 р. т. 34, № 135, стор. 302—306.

1843.

13. **Галка І.** *„Обзоръ сочиненій на малороссійскомъ языкѣ“*. „Молодыкъ на 1844 г.“ Харыкивъ 1843 р. Зъ портрэтомъ.
14. **„Библіотека для чтенія“** 1843 р. т. 56, от. 6, ст. 46—49.—Рецензія на „Енеиду“ выдання 1842 р.

1845.

15. **Словарь** русскихъ свѣтскихъ писателей, соотечественниковъ и иностранцевъ, писавшихъ въ Россіи, составленный **Митрополитомъ Евгеніемъ**. Изданіе „Москвитянина“. Москва, 1845. Т. І, стор. 311.—Біографія Котляревського.

1846.

16. **Сементовскій Н.** *„Біографическія замѣтки о Котляревскомъ“*. „Сѣверная Пчела“ 1846 р. № 82—84.
17. **Сементовскій Н.** *„Полтава“*. „Иллюстрація“ 1846, ч. 11.—Біографія Котляревського.
18. **„Современникъ“**. 1846 р., т. 41, ст. 396—397.—Рецензія на „Енеиду“ выдання 1842 р.

Digitized by Google

1847.

19. *Справочный энциклопедическій словарь К. К. Крайя.* СПБ., 1847. Т. VI., стор. 871.—Біографія Котляревського.

1849.

20. **Головацкій Я.** „Пчола“ 1849 р. ч. 3, ст. 37—41.—Біографія та оцінка литературної діяльности Котляревського.
21. **Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія** 1849 р. № 10, ст. 37—41.—Біографія.
22. **С. С--нъ К—скій** (Стеблинъ-Каменскій). „Полтавскія Губернскія Вѣдомости“ 1849 р. № 6.
23. **„Сѣверная Пчела“** 1849 р. № 83 и 84.—Біографія Котляревського, передрукована въ „Журн. Мин. Нар. Просвѣщенія“ за той же рикъ № 10 и въ „Кіевскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ“ въ одному зъ номеривъ за вересень мисяць.

1856.

24. **„Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“** 1856 р., № 2, ст. 143—144.—Замитка про димъ Котляревського въ Полтави.
25. **Скубентъ Чуприна.** „Московскія Вѣдомости“ 1856 р., № 41 и 46. Литературное прибавленіе.—Въ № 46 „М. Вѣдомостей“ такожъ замитка про те, що „Енеида“ Котляревського хоча й надрукована писля „Енеиды“ Осипова, але написана перше.

1857.

26. **Кулишъ П.** *„Взглядъ на малороссійскую словесность“*. „Русскій Вѣстникъ“ 1857 р. кн. 12.

1859.

27. **Данилевскій Г.** *„Полтавскіе памятники. Домикъ Котляревскаго“*. „Иллюстрація“ 1859 р. № 60.

1861.

28. **Кулишъ П.** *„Обзоръ украинской словесности“*. „Основа“ 1861 р., кн. 1, ст. 235—263.

Digitized by Google

29. **Терещенко А.** „*И. Котляревскій*“. „Основа“ 1861 р., кн. 2, ст. 163—175.
30. **Чибисовъ В.** „*Обзоръ журналовъ*“. „Одесскій Вѣстникъ“ 1861 р. № 25.

1863.

31. **Галаховъ.** „*Исторія русской словесности*“. СПБ. 1863 р., т. 1, ст. 48.
32. **Савиновъ В.** (Строва) „*Первая любовь И. Котляревскаго. Изъ путевыхъ воспоминаній 1855 г.*“ „Сѣверная Пчела“ 1863 р., № 80

1865.

33. **Маруся К.** „*Украинская драма*“. „Русская сцена“ 1865 р. № 6 и 7.
34. **Маруся К.** „*Критичний оглядъ украінської драми*“. „Мета“ № 17.
35. **Пыпинъ А.** „*Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ*“. СПБ. 1865.

1866.

36. **З—овъ.** „*Изъ записокъ старожила*“. Прибавленіе къ „Петербургскому листку“ 1866 р. за май.
37. **Маруся К.** „*Критичний оглядъ украінської драматичної літератури*“. „Русалка“ 1966 р. № 5—7.
38. **Памятная книжка Полтавской губ.** на 1866 г. Біографическій указатель дѣятелей Полтавской губ. Полтава, 1866.
39. **Стеблинъ-Каменскій.** „*Воспоминаніе о Котляревскомъ*“. „Полтавскія Губернскія Вѣдомости“ 1866 р. № 45—47.

1867.

40. **Лепко О.** „*Чигиринскій торбанистъ-пѣвецъ*“. С.-Петербургъ, выд. Д. Лысенкова. На ст. 127—140 надруковано перекладъ „*Оды до князя Куракина*“.

1869.

41. **„Воскресный досугъ“** 1869 р. № 313. „*Домикъ И. П. Котляревскаго въ Полтавѣ.*“
42. **Донъ** 1869 р. № 97. „*Столѣтній юбилей И. Котляревскаго.*“

Digitized by Google

43. **С. Стеблинъ-Каменскій.** „*Воспоминанія объ И. П. Котляревскомъ.*“ Полтава, стор. 39 in. 8⁰.

1871.

44. **Гербель Н. В.** „*Поэзія славянъ*“. СПБ. 1871 р.—Біографія та переклады 3-хъ писень зъ „Наталкы-Полтавкы“ и урывка зъ „Енеиды“—О. Лепко.
45. **Стеблинъ-Каменскій.** „*Воспоминанія объ И. П. Котляревскомъ*“. Полтава 2-ге выд., стор. 39 in. 8⁰—Рецензія на сю книжку въ „Русской Старинѣ“ за той же рикъ, № 8.

1872.

46. **Кашпиревъ.**—„*Памятники новой русской исторіи*“. СПБ. 1872, т. 11 стор. 69—74.—Спомынкы И. И. Мартынова про Полтавську семынарію, зъ того часу, колы въ семынаріи вчывся Котляревськый.

1874.

47. **С. Катрановъ.** „*Біографическій очеркъ.*“ Въ збирныку творивъ Котляревського, що выдавъ у Кыиви р. р. 1874 и 1875 Федоровъ.

1876.

48. **Геннади.** „*Справочный словарь о русскихъ писателяхъ*“. Берлинъ. 1676 р., т 2, ст. 168.

1877.

49. **Онышкевичъ.** „*Руска библіотека*“. Львовъ 1877 р. т. 1.—Біографія и поглядъ на пысання И. Котляревського.

1879.

50. **Пыпинъ и Спасовичъ.** „*Исторія славянскихъ литературъ*“. СПБ. 1879 р., т. 1, ст. 357—359.

1880.

51. **Петровъ Н.** „*Очерки изъ исторіи украинской литературы*“. „Историческій Вѣстникъ“ 1880 р., кн. 8, ст. 582—597.

Digitized by Google

1881.

52. **Кошовий О.** *„Відчити з історії українського письменства.“* „Сьвіт“ 1881, № 1 и 2.

1883.

53. **Горленко В.** *„Изъ бумагъ И. П. Котляревскаго.“* „Кіевская Старина“ 1883, кн. 5.
54. **Стеблинъ-Каменскій Ст.** *„Воспоминанія объ И. П. Котляревскомъ. Изъ записокъ старожила“*. Полтава, стор. 44 in 16⁰. На стор. 17—44 надруковано *„Біографическій очеркъ жизни И. П. Котляревскаго“*. На обкладци имени автора не позначено; пидпысъ—писля спомынкивъ та въ кинци книжкы.

1884.

55. **Бучневичъ В.** *„Нѣсколько словъ о домикѣ И. П. Котляревскаго въ Полтавѣ.“* „Кіевская Старина“ 1884 г., кн. 10, ст. 352—354.
56. **Петровъ Н.** *„Очерки исторіи украинской литературы“*. Кыивъ, 1884, стор. 22—36.

1885.

57. **Atenaeum** 1885 р., кн, 6. гл. 11, ст. 492. *Zarysy ruchu literackiego rusinów.*
58. **Заря** (кыивська газета) 1885 р. № 117. Про могылу И. Котляревського.
59. **Н. М. В.** *„И. П. Котляревскій. Критико-біографическій очеркъ“*. Новь 1885 р. кн. 4 и 5.—Зъ прыводу сіеи розвидкы дыв. замитку Ѳ. Н. въ „Кіевской Старинѣ“ за той же рикъ, кн. 3, ст. 599—606.

1886.

60. **Т. Шевченко.** *„Близнецы.“* Повѣсть. „Кіевская Старина“ 1886 р. кн. 10 и 12.—Де-килька рысъ до характерыстыкы Котляревського.

1887.

61—62 **Огоновскій О.** *„Исторія литературы рускои“*. Зоря 1887 р. № 10 и 11 и окреме выдання у Львови 1888 р. ч. II, в 1, ст. 186—210.

Digitized by Google

1888.

63. **Ал—ській Из.** *„Памяти И. Котляревскаго."* По случаю 50-лѣтія со дня его кончины. „Кіевлянинъ" № 234.—Замитку сю передруковано въ „Харьковскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ" за той же рикъ № 284.
64. **Б-въ П.**—„Всемірная Иллюстрація." 1888 р. т. XL. № 1039, стор. 490—491 *„Памяти И. Котляревскаю"*.—Зъ нагоды 50 роковынъ його смерты.
65. **Дашкевичъ Н.** *„Отзывъ на книгу Н. Петрова: „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія"*. *СШБ*, стор. 21—48 та въ иншыхъ мисцяхъ.
66. **Дѣло** (у Львови), № 244 и 263. *„Святковане ювилею І. Котляревского.*—Допысы.
67. **„Кіевская Старина"** кн. 12. *„Поминки по И. П. Котляревскомъ въ Полтавѣ.*
68. **„Кіевское Слово"** № 520. *„По поводу 50-лѣтія со дня смерти И. П. Котляревскаго."*
69. **Науменко В.** *„Къ 50-лѣтію со дня смерти И. П. Котляревскаю."* „Кіевская Старина", кн. 11 (бувъ и окремый видбытокъ, стор. 20). На пидстави ненадрукованои розвидкы М. Максимовича „Обозрѣніе малороссійской словесности" и спомынкивъ Стеблинъ-Каменського.
70. **„Нива"** № 46 ст. 1137.—Біографія зъ портретомъ.
71. **„Правда"** № ? *„На вічну память Котляревському"*.
72. **„Червоная Русь"** № 130.—Біографія.

1889.

73. **Браиловскій С.** *„Памяти И. Котляревскаго.* По случаю 50-лѣтія со дня его смерти." „Филологическія Записки" № 2, ст. 19—33.
74. **Бучневичъ В. Е.** *„Памятникъ И. Котляревскому въ Полтавѣ."* „Кіевская Старина", кн. 8, ст. 550.
75. **Соболевскій А.** *„Къ юбилею И. П. Котляревскаго."* „Библіографъ", № 10—11, стор. 189—195.
76. **Рецензіи**—дыв. виддилъ А—1889 р.

1890.

77. **Библіотека для молодежи"** (Черновці) № 11.—Біографія зъ портретомъ.
78. **Лукичъ В.** *„Квѣтка. Літературный зборникъ"*. Львовъ ст. 116. Біографія зъ портретомъ.
79. **Рецензіи**—дывысь виддилъ А—1890 р.

Digitized by Google

1891.

80. **Дзвінокъ.** № 16. Біографія зъ портретомъ.
81. **„Кіевская Старина“** кн. 6, Документы, ст. 485—486. *„Остатки домика Котляревскаго въ Полтавѣ“.*
82. **Полтавець С.** *„О памятникѣ И. П. Котляревскому въ Полтавѣ“.* „Елисаветградскій Вѣстникъ“, № 104.
83. **Чайченко В.** *„Иванъ Котляревський, український письменникъ. Житеписне оповѣдане.* Львовъ, стор. 32 in 8°. Ц. 10 кр. Коштомъ Товариства „Просвѣта“. Книжечка 132.

1892.

84. **Гарбель А.** *„Настольный энциклопедическій словарь“.* Москва т. IV, ст. 2347.
85. **„Харьковскія Губернскія Вѣдомости“** 1892 р., № 256.—Про димъ Котляревського въ Полтави та пам'ятникъ на його могыли.
86. **„Правительственный Вѣстникъ“**, 1892 р., № 217. Те жъ саме.

1893.

87. **Дашкевичъ Н.** *„Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской оперы И. П. Котляревскаго: „Москаль - Чаривныкъ“.* „Кіевская Старина“ кн. XII, ст. 451—481 и видбытокъ 32 ст. in 8°.—Рецензія на сю розвидку въ „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“ 1894 р., т. IV, ст. 184—188.
88. **„Зоря“** № 18. *„Могила І. Котляревського на кладовищі въ Полтавѣ“.* Зъ малюнкомъ.
89. **Сергієнко М.** *Desiderata до ювилею І. Котляревського“.* „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка“, т. II, ст. 147—161.

1894.

90. **Грушевський М.** Записки Наукового Т—ва ім. Шевченка, т. IV. Бібліографія; ст. 184—188. Рецензія на розвидку Н. Дашкевича—„О литературномъ источникѣ Москаля-Чаривныка“.
91. **„Зоря“** № 6. *„ Памятник на могилі І. Котляревського“.*
92. **„Новь“** № 22. Портретъ И. Котляревського и малюнокъ його могылы.
93. **Рындинъ А Е.** „Полтавскія Губернскія Вѣдомости“ 1894 г. № 20.

Digitized by Google

1895.

94. **Брокгаузъ**, „*Энциклопедическій словарь*“ СПБ. кн. 31, ст. 442 Н. С—овъ.
95. **Венгеровъ С.** „*Русская поэзія*“ СПБ. т. 1, в. 5, ст. 806—810.—Передруковано вытягы зъ розвидкы Н. М. В. въ „Нови“ за 1885 р.
96. **„Зоря“** № 10. „*До портрету І. Котляревського*“.
97. **„По морю и сушѣ“** (одеський журналъ). № 41. *О памятникѣ Котляревскому въ Полтавѣ.*—Листъ Полтавського городського головы про жертвы на пам'ятныкъ Котляревському.
98. Тамъ же № 43. Памяти И. Котляревскаго. (Зъ портретомъ).

1896.

99. **„Кіевская Старина“** кн. 3. Документы, ст. 103—106. „*По поводу постановки памятника надъ могилой Котляревскаго въ Полтавѣ*“. Передруковано зъ „Полтавскихъ Губернскихъ Вѣдомостей“ за той же рикъ № зъ 10 лютого.
100. **Падалка Л.** „*Еще о памятникѣ И. Котляревскому въ Полтавѣ*“. „По морю и сушѣ“ № 6.

1897.

101. **Бучневичъ В. Е.** „*О домѣ Котляревскаго и памятникѣ ею въ Полтавѣ*“. „Историч. Вѣстникъ“, кн. XII, стор. 943—947.
102. **Гавришъ В.** „*Къ проэкту памятника Котляревскому въ Полтавѣ*“. „Кіевская Старина“, кн. 3, Документы, ст. 76—77.
103. **Гринченко Б.** „*Измѣненія текста „Энеиды“ Котляревскаго*“. „Кіевская Старина“, кн. 3, ст. 74—76, Документы.—Поправкы до сіеи замиткы—„Кіевская Старина“, кн. 5, Документы, ст. 70.
104. **Л. А.** „*Поѣздка въ Полтаву*“. „Кіевская Старина“, кн. 4, ст. 67—77. Видомости про Котляревського зъ запысокъ С. Стеблинъ-Каменського и та про видносыны Котляревського до Т. Падуры.
105. **Портретъ И. Котляревського.** Выданя Г. Коваленка. Черниговъ. Типо-Литографія Губернскаго Правленія.
106. **Сумцовъ.** „*Къ предстоящему юбилею „Энеиды“ И. Котляревскаго*“. „Кіевская Старина“, кн. 1. Документы, ст. 7—10.

1898.

107. **Василенко В.** „*О юбилеѣ и памятникѣ И. Котляревскаго въ Полтавѣ*“. „Кіевская Старина“, кн. 12, Документы, ст. 71—75.

Digitized by Google

108. **Грушевський М.** *„Українсько-руське літературне відродженє в історичнім розвою українсько-руського народу“*. Літературно-Науковий Вістник, кн. XI, стор. 75—82.

109. **Грушевський М.** *„Перші видання „Енеїди“*. Л.-Н. Вістник, кн. XI, стор. 83—84.—Зъ портретомъ Котляревського и заголовною карткою першого выдання „Енеиды“.

110. **Дашкевичъ Н.** *„Малорусская и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды“*. „Кіевская Старина“, кн. 9, ст. 145—188 и окремый видбытокъ. Дыв. рецензію І. Франка—„Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка“, т. XXVI, Библіографія, ст. 40—43.

111. **Дѣло** (у Львови). Святочний № 233. *„Зъ нагоды ювилею І. Котляревского“*. № 267 и 268. Одчитъ В. Масляка на святѣ І. Котляревского въ Перемышлѣ.

112. **„Жизнь и Искусство“** (кыивська газета) № 328. *„По поводу столѣтія Энеиды Котляревскаго“*. Зъ портретомъ.

113. *Иванъ Котляревскій. Описаніе его жизни.* Полтава. Стор. 48 in 16⁰. Ц. 5 к. 10,000 пр. Тип. Фришберга. Выданнѣ Полтавскаго Губернскаго Земства. Авторъ сіеи книжки, якъ выяснылось потимъ, Б. Гринченко. Дыв. рецензію Гр. Ков(аленка) въ „Л.-Н. Вістнику“ 1899 р., кн. 9, відділ „Нові книжки“, ст. 200 и пояснення Б. Гринченка: „В справі рецензії“ въ „Л.-Н. Вістнику“ того жъ року кн. 10, въ від. „Нові книжки“, ст. 39.

114. **„Кіевская Старина“**, кн. 7 и 8, ст. I—XI *„Памяти И. П. Котляревскаго. По поводу столѣтія со дня изданія его Энеиды“*.—Кн. 10. Документы, ст. 18—20. *„Чествованіе столѣтія малорусской литературы“*.—Кн. 7 и 8, ст. 152—154. *„Домикъ Котляревскаго въ Полтавѣ“* (Зъ малюнкомъ Т. Шевченка). — Кн. 7 и 8. Док., ст. 1—3. *„Два письма о Котляревскомъ“* (А. Стронина и Стеблинъ-Каменського) зъ поводу выданнѣ творивъ Котляревського.—Кн. 12. Документы, ст. 75—76. *„Къ юбилею Котляревскаго. Общество имени Котляревскаго во Львовѣ“*.

115. **„Книжный Вѣстникъ“**, кн. 6, стр. 721. Хроника.—Про дозвилъ поставыты въ Полтави пам'ятныкъ Котляревському.

116. **Коваленко Гр.** *„Иванъ Котляревскій. Біографическій очеркъ“*. „Земскій Сборникъ Черниговской губерніи“ № 2—4, ст. 20—39. Окреме видання—Черниговъ. Стор. 20 in 8⁰. Ц. 15 к. (Зъ портретомъ).

117 **Коваленко Грицько.** *„Столѣтє „Енеіди“ Івана Котляревського“*. „Л.-Н. Вістник“, кн. 10, ст. 1—10.

118. **Колесса О.** *„Столѣтє обновленої українсько-руської літератури* (1798 — 1898). *Відчит, виголошений на „Науковій Академії“ з нагоди столѣтнього ювилею відродженя українсько-*

Digitized by Google

руського письменства". „Л.-Н. Вістник", кн. 12, стор. 162—187. Окремый видбытокъ—у Львові, стор. 27 in 8⁰. Ц. 20 кр.

119. **Кміт Юрій.** „*В столітні роковини від Енеїди Котляревського*". „Буковина" № 74—75.

120. **Маковей О.** „*Ювилей відродженя українсько-руського письменства*". „Л.-Н. Вістник", кн. XI.—Опысъ ювилейного свята у Львови.

121. **Масляк В.** „*На великі роковини і в память Івана Котляревського*" У Львові. Ц. 50 кр.—Біографія зъ портретомъ, кантата Масляка въ честь Котляревського та розвидка „Іван Котляревський в сьвітлї росийської і руської критики".

122. **Масляк В.** „*Значіне Івана Котляревського в руській літературі.* Відчит на обході столїтних роковин відродження українсько-руської лїтератури в Перемишлі 8 грудня 1898 року. У Львові. Коштом редакції „Руслана".

123. **„Нива"** № 48. *Иванъ Котляревскій. По поводу столѣтія Енеиды.* Зъ портретомъ.

124. **О. М.** „*Столїтні роковини відродженя українсько-руського письменства*". „Записки Наукового Товариства імени Шевченка", т. XXVI, стор. 1—14.—Опысъ ювилейного свята у Львови.

125. **Пачовский Михайло** „*Сотні роковини народного письменства Руси-України.* Памяти Івана Котляревского. У Львові. 1898 стор. 64 in 16⁰ Коштом Т-ва „Просьвіта". Книжечка 221—222. Рецензія в „Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка" т. XLIV. Бібліографія ст. 40—41.

126. **Полтавскія Губернскія Вѣдомости**, 1898 г. № 38.—Про пам'ятныкъ на могыли Котляревського.

127. **Regož**—„*Jubilejni slavnosti rusinske*". „Slovanskỳ přehled, ročnik 1, čislo 3. Procinec 1898 r.

128. **Смаль-Стоцький Ст.** „*Котляревський і його Енеїда*". „Буковина" № 139—140 Зъ портретомъ.

129. **Смаль-Стоцький Ст.** „*Чим есть для нас Котляревський?*" „Буковина" № 141—143.

130. **Смаль-Стоцький** проф. „*Котляревський і його Енеїда*". „Л.-Н. Вістник", кн. 11, стор. 87—100.

131. **Стешенко И.**—„*И. Котляревскій и Осиповъ въ ихъ взаимоотношеніи*". „Кіевская Старина" кн. 7—8, ст. 1—82.—Рецензія І. Франка.—„Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка" 1898 р. т. XXVI. Бібліографія, ст. 36—38.

132. **Стешенко И.**—„*И. Котляревскій въ свѣтѣ критики*". „Кіевская Старина" кн. 7—8, ст. 83—151, кн. 9, ст. 267—316 и кн. 10

Digitized by Google

ст. 1—32.—Рецензія І. Франка—„Записки Наукового Т-ва імени Шевченка“ т. XXVI, бібліографія, ст. 38—39.

133. **Стешенко И.** „*Поэзія И. П. Котляревскаго*“. (Къ 100-лѣтнему юбилею его Энеиды). І. И. Котляревскій и Осиповъ. II. Котляревскій въ свѣтѣ критики. Кіевъ, 232 ст. in 8⁰ ц. 1 р. 25 к. Видбытокъ зъ „Кіевской Старины“. Рецензію А. Крымського дыв. за р. 1901.

134. **Франко І.** „*Писання І. Котляревського в Галичині*“. „Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка“, т. XXVI, ст. 1—14.

135. **Франко І.** „*Великі роковини, прольог*“. Л.-Н. Вістник, кн. 11.

136. **Щурат В.** „*Соті роковини*“. Прольог, виголошений на святочнім вечері руських товариств у Перемишлі в соті роковини відродженя руського народа. Перемишль. 10 ст. in 8⁰.

137—144. **Про ювилей И. Котляревського** и зъ прыводу столиття украинськои литературы, окримъ названыхъ вже праць, булы надруковани ще 1898 р. замитки: а) въ російськыхъ періодычныхъ виданняхъ: „Жизнь и Искусство“ № 328, „Кіевское Слово“ № 3910 и 3911, „Подольскія Губернскія Вѣдомости“ № 238, „Полтавскія Губ. Вѣдомости“ № 261, „Сынъ Отечества“ № 336; б) въ галыцькыхъ выданняхъ: „Буковина“ № 126 и 129 г. „Л.-Н. Вістник“, т. IV, кн. 10—12. Хронїка, „Руслан“ № 237, 238, 235.

1899.

145. **Житецкій П.** „*Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка*“. „Кіевская Старина“, кн. 10, ст. 1—30. (I. Внѣшній видъ списка. Старинные любители малорус. чтенія. Корни Энеиды въ прошломъ. II. Церковная регламентація въ богослужебныхъ книгахъ малорусской печати. III. Исходъ въ произведеніяхъ Ѳ. Прокоповича, въ лѣтописи Грабянки и въ странствованіяхъ Барскаго. IV. Лучшія драмы XVIII в., написанныя славяно-малорусскою рѣчью).—Кн. 11, ст. 127—166. (V. Новыя литературныя вѣянія печати).—Кн. 12, ст. 277—300 (VI. Языкъ малорусскихъ лѣтописей. Паденіе книжной малорусской рѣчи въ Лѣвобережной Украинѣ).—Въ додатку до „Кіевской Старины“ текстъ списка. Окремый видбытокъ дыв. р. 1900.

146. **„Кіевская Старина“** кн. 1, ст. 1—8. Знакомство И. И. Срезневскаго съ И. Котляревскимъ.—Кн. 1. Документы, ст. 23. Къ памятнику И. Котляревскому.—Кн. 2, Док., ст. 91—92. О рѣчи Смаль-Стоцкаго на юбилеѣ въ память столѣтія украинской литературы и о брошюрѣ Масляка о Котляревскомъ.—Кн. 3. Док., ст. 146—149.

Digitized by Google

Чествованіе памяти И. Котляревскаго.—Кн. 4. Док., ст. 22—26. О чествованіи памяти Котляревскаго и о мѣстѣ для памятника.—Кн. 5. Док., ст. 82—83. Прѣнія въ Полтавской думѣ о мѣстѣ для памятника К.—Кн. 8. Док., ст. 67. Товариство імени Котляревського у Львові.—Кн. 9. Док., ст. 116 и 117. О памятникѣ Котляревскому. Состояніе могилы его.—Кн. 10. Док., ст. 24. О памятникѣ.—Кн. 11. Док., ст. 76—77. Выборъ мѣста для памятника.—Кн. 12. Док., ст. 133. Лекція А. Ефименко о Котляревскомъ. Выборъ мѣста для памятника. Служанка Котляревскаго

147. **Коваленко Грицько.** *Святкованнє ювилею Котляревського в Чернигові.* „І.-Н. Вістник", кн. 1, Хронїка, ст. 62.

148. **Франко І.** „*Галицький Москаль-Чарівник*". „Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка", кн. XXVII, ст. 1—22.

149—156. **Про ювилей Котляревського,** кримъ згаданыхъ вже, р. 1899 булы замиткы въ отсыхъ періодычныхъ выданняхъ: „Биржевыя Вѣдомости" № 23, „Днѣпровская Молва" № 48 (Лекція А. Ефименко про Котляревського въ Катеринославі), „Полтавскія Губ. Вѣдомости" № 160, 163, 173 и 180 (Зъ прыводу пам'ятника Котляревському), „Руслан" № 139, „Сынъ Отечества" № 24.

1900.

157. **Бучневичъ В. Е.**—„*О памятникѣ надъ могилою И. Котляревскаго*". „Кіевская Газета", № 239.

158. **Василенко В.** „*Еще поминка объ И. Котляревскомъ*". „Полтавскія Губ. Вѣдомости", № 190.

159. **„Викъ".** Кыивъ, 1900 р. 1—17. Біографычни даты зъ портретомъ.

160. **Ефименко А.** „*Иванъ Котляревскій въ исторической обстановкѣ*", „Вѣстникъ Европы", кн. 3, мартъ, ст. 320—339.—Рецензія въ „Кіевской Старинѣ" 1900 г. кн. 4, библіографія, ст. 41.

161. **Житецкій П.**—„*Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка.* Выдання „Кіевской Старины". Кыивъ, стор. 174+130 in 8°, 1900 г. ц. 2 р.

162. **Записки И. П. Котляревскаго** о первыхъ дѣйствіяхъ русскихъ войскъ въ турецкую войну 1806 г. Съ предисловіемъ Вс. Срезневскаго. „Кіевская Старина" кн. 12, ст. 333—346.

163. **„Кіевская Старина".** Кн. 1. Документы, ст. 20. лекція А. Ефименко о Котляревскомъ.—Кн. 5. Док. ст. 87. Памятникъ Котляревскому. Состояніе его могилы. Кн. 10. Док., ст. 25, Состояніе могилы К—го. Кн. 12, Док., ст. 153—154. О постановкѣ памятника—зъ „Полтавскихъ Губ. Вѣдомостей" за той же рикъ № 235.

Digitized by Google

164. „**Літературно-Науковий Вістник**“. Кн. 12. Хроніка, стор. 182. В справі памятника Котляревському.

165. **Могила И. Котляревскаго**. „Кіевская Газета“ № 139.—„Літерат.-Наук. Вістник,“ кн. 12, Хроніка стор. 182.

166. **Неизданныя письма И. Котляревскаго**. „Кіевская Старина“, кн. 9. Документы, стор. 93—96. До князя Лобанова-Ростовського зъ приводу сформування малороссійського полка въ 1812 р.

167. **Общество имени Котляревскаго во Львовѣ**. „Кіевская Старина“, кн. 2, документы ст. 76. и „Руслан“ № 7.

168. **Студинський К**. „*Козацтво і гайдамаччина в „Енеіді“ Котляревського*“. „Руслан“ № 179—182.

1901.

169. **Бучневичъ В. Е**. „*О памятникѣ надъ могилою И. Котляревскаго*“. „Полтавскія Губернскія Вѣдомости“, № 197. Передруковано въ „Кіевской Старинѣ“ 1901 р. кн. X, стор. 21—22, въ виддили „Документы, извѣстія и замѣтки“.

170. **Волынь** № 230. Про пам'ятникъ на могыли И. Котляревського (поставленый Полтавськымъ земствомъ).

171. **Дашкевичъ Н**. „*Старѣйшій списокъ „Малороссійской Енеиды“ И. Котляревскаго*“. „Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Лѣтописца Нестора“ кн. XV, в. 1. за 1901 г.—Рецензія И. Стешенка въ „Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка“ т. XLV за 1902 р. Бібліографія ст. 21—25.

172. **Крымскій А**.—„Этнографическое Обозрѣніе“ кн. L. ст. 143—148. Рецензія на книжку И. Стешенка—„Поэзія И. П. Котляревскаго“, що выйшла въ Кыиви р. 1898.

173. **Памятникъ И. Котляревскому** (на могыли, поставленый земствомъ). „Кіевск. Старина“ кн. 9, Док., ст. 98, и кн. 10, ст. 21—22 и „Южный Край“ № 7109.

174. **Slovanský Přehled** № 5, ст. 246 въ виддили *Rozhledy a zprávy*. Історія пам'ятныка Котляревському.

175. **Стешенко И**.—„*И. П. Котляревскій. Историко-литературный очеркъ*“. „Научное Обозрѣніе“ кн. 8—10, августъ—октябрь, ст. 32—65, 81—105 и 93—114.

176. **Стешенко И**.—„*Древнѣйшій списокъ „Наталки-Полтавки“ Котляревскаго*“ (1820 г.) „Кіевская Старина“, кн. 4, Док. ст. 1—9.

177. **Студинський К**.—„*І. Котляревський і П. Гулак-Артемовський. Відповідь І. Стешенкові*. У Львові, 1901 р.

Digitized by Google

178. **Студинський К.** *„Літературні замітки“*. У Львові. Накладом А. Хойнацького. На ст. 1—32: *„Козацтво і гайдамаччина в „Енеїді“ Котляревського“*.

1902.

179. **Бучневичъ В. Е.** *„Записки о Полтавѣ и ея памятникахъ“*. Выд. 2-е, Полтава, 1902. Стр. 449 in 8⁰. Гл. VIII, стор. 223—230 про димъ Котляревського; стор. 362—365—біографія Котляревського; стор. 443—447 прымиткы й библіографія.
180. **Василенко Николай.** *„Къ біографіи И. Котляревскаго“*. „Кіевская Старина“, кн. 4, ст. 1—5.
181. **Викъ.** *Українська поезія видъ Котляревського до останнихъ часовъ*. Выдання друге. Кыивъ. т. I. Ст. 5—19.—Біографія зъ портретомъ.
182. **Г(ринченко) Б.** *„Оповидання про Івана Котляревського“*. Написавъ Б. Г. СПБ. 32 ст. in 16⁰—ц. 3 и 5 к. Выд. СПБ. Благотворительнаго Общества изданія дешевыхъ и общеполезныхъ книгъ, № 14.—Рецензія Г. Ков.-Кол. „Югъ“ 1902 г. № 1157.
183. **Кіевская Старина.** кн. I., ст. 23. Док.. Къ постановкѣ памятника И. Котляревскому.—Кн. 2., Док. ст. 117—119. Къ вопросу о мѣстѣ для памятника Котляревскому въ Полтавѣ.—Кн. 5, Док., ст. 104—105. Мѣсто для памятника И. Котляревскому.—Зъ „Полтавскихъ Губ. Вѣдомостей 1902 р. № 67 и 69.
184. **Срезневскій В.** *„О нѣсколькихъ автографахъ И. П. Котляревскаго“*. «Журналъ Министерства Народнаго просвѣщенія“. кн. 3. ст. 110—131.—Рец. на сю розвидку въ „Записках Науковаго Т-ва ім. Шевченка“ 1902 р. т. XLVII., бібліографія, ст. 26—28.
185. **Стешенко И.**—*..И. Котляревскій, авторъ украинской „Энеиды“. Критическая біографія“*. Київъ, типографія „Прогрессъ“. Стор. 48 in 8⁰ ц. 30 к. Зъ додаткомъ документивъ.
186. **Стешенко И.** *..Новѣйшая украинская поэзія“*..Научное Обозрѣніе“. кн. 12. На початку розвидкы є килька увагъ про Котляревського.

Рецензіи: *І. Л.* въ „Л.-Н. Вістнику“, 1903 р. кн. 2, Хроніка, стор. 141
Єфремов С. „Критика sui generis“, „Л.-Н. Вістник“, 1903, кн. 4, ст. 57—60.
Стешенко І. „З приводу уваг д. Єфремова“, ib., кн. 7, стор. 39—51,
Єфремов С. „Правда і наука sui generis (відповідь профана)“. ib., кн. 12, стор. 176—208.

Digitized by Google

Виддилъ В.

Алфавитный покажчыкъ авторивъ, що про Котляревського пысалы, та выдавцивъ, що його творы выдавалы.

Литеры показують виддилъ покажчыка, цыфры—номеръ, пидъ якымъ треба шукаты видповидного автора въ покажчыку.

Акимовъ—Б. 1.
Ал—скій Из.—Б, 63.

Б—въ П.—Б, 64.
Б. Катерина—А. 56.
Борецкій—А, 11.
Браиловскій—Б. 73.
Брокгаузъ—Б. 94.
Бучневичъ В.—Б, 55, 74, 101, 157, 169, 179.

Василенко В.—Б, 107, 158.
Василенко Н.—Б, 180.
Васильевъ М—А. 11.
Венгеровъ С.—Б. 95.
Волохиновъ—А. 14.

Гавришъ В.—Б, 102.
Галанинъ И.—Б, 9.
Галка І.—Б, 13.
Галаховъ—Б, 31.
Гарбель—Б, 84.
Геннади—Б, 48.
Гербель Н. В.—Б, 44.
Головацкій Я.—А, 17, Б, 20.
Гомолинскій С.—А, 40, 51, 55, 59, 61.
Горленко В.—Б, 53.
Гребинка Е.—А, 13, Б, 11.
Гринченко Б.—А, 69. Б, 103, 113, 182.
Грушевський М.—Б, 90, 108, 109.
Губановъ Е.—А, 47, 49, 52, 54.

Данилевскій Г.—Б. 27.
Дашкевичъ Н.—Б, 65, 87, 110, 171.
Дружний Лихвяр—А, 34.
Дякъ—А, 60.

Евгеній митрополитъ—Б, 15.
Евецкій—Б, 11.
Едличко А.—А, 11.
Ефименко А.—Б, 160.
Ефремовъ С.—Б. 186.

Житецкій П.—А, 67. Б, 145, 161.

Земство Полтавское—А, 63.
З—овъ—Б. 36.

Катрановъ С.—А, 23, 24, 7. Б. 47.
Кашпиревъ—Б, 46.
Кмѣт Ю.—Б, 119.
Коваленко Г.—Б, 105, 113, 116, 117, 147.
Колесса—Б, 118.
Комарь М.—А. 60.
Корейво Б.—А, 30—33, 43, 57, 60.
Кочубей кн.—А, 3.
Кошовий О.—Б. 52.
Край К. К.—Б, 19.
Крымскій А.—Б, 172.
Кулишъ—А, 18—22. Б, 26, 28.

Л. А.—Б, 104.
Левицкій И. С.—А, 57.
Лепко О.—Б, 40, 44.
Лисенко М.—А, 11, 60.
Лукичъ В.—Б, 78.

Digitized by Google

Маковей О.—Б, 120, 124.
Максимовичъ—Б, 69.
Мартыновъ И. И.—Б, 46.
Маруся К.—Б, 33—34, 37.
Масляк В.—Б, 111, 121, 122.

Н. М. В.—Б, 59.
Науменко В.—Б, 69.

Огоновскій—Б, 61—62.
Ozarkewicz—А, 16.
Онышкевичъ И.—А, 29. Б. 49.

Падалка—Б. 100.
Падура Т.—Б, 104.
Панчешниковъ—А, 35—38.
Парпура М.—А, 1, 2.
Пассекъ В.—Б, 10.
Пачовский—Б, 125.
Петровъ—А, 9, 10, 11.
Петровъ Н.—Б, 51, 56.
Полтавець С.—Б, 82.
Поляковъ В.—А, 13.
Пыпинъ А.—Б, 35, 50.

Rehož—Б, 127.
Рындинъ—Б, 93.

Савиновъ В.—Б, 32.
Сегонъ Д.—А, 70.
Сементовскій—Б, 16—17.
Сергієнко—Б, 89.
Смаль-Стоцький—Б, 128—130.
Снигиревъ И.—А, 8.
Соболевскій—Б, 75.
Срезневскій В.—Б, 162, 184.
Срезневскій Из.—А, 11 и 12.
Стеблинъ-Каменскій — Б, 8. 22, 39, 43, 45, 54, 104, 114.
Стешенко—А, 69. Б, 131—133, 172, 175, 176, 177, 185, 186.
Стронинъ—Б, 114.
Студинський—Б. 168, 177, 178.
Суворинъ—А, 45, 50, 56, 62, 65.
Сумцовъ—Б, 94, 106.
Сытинъ—А, 46, 48, 53.
Сыхро—А, 12.

Терещенко—Б, 29.

Уточкинъ В.—А, 41—42.

Федоровъ—А, 23—24.
Франко І.—Б. 110, 131—132, 134, 135, 148.

Холевинський—А, 25—28.

Цертелевъ кн.—А, 6.

Чайченко—А, 35. Б, 83.
Чибисовъ—Б, 30.
Чуприна Скубентъ—Б. 25.

Шевченко—Б, 60, 114.

Щурат—Б, 136.

Упорядкувавъ

Михайло Комаровъ.

Digitized by Google

Виддилъ Г.

Додатокъ до „Бібліографичного покажчыка“.

„Бібліографичный покажчыкъ“ д. М. Комарова закинчено рокомъ 1902-мъ, а тымъ часомъ рикъ 1903-й, колы видбулося въ Полтави видоме украинське свято національне (видкриття пам'ятныка Котляревському), прынисъ дуже багато нового матеріялу—переважно дрибныхъ замитокъ по часопысяхъ—якъ про саме свято, такъ и про Котляревського. Велыка була бъ шкода, якъ бы той матеріялъ такъ и пишовъ у непам'ять, бо хочъ, правда, середъ його нема може й жаднои праци такои, що мала бъ наукову вартисть, але багато зъ ихъ мають иншу вагу—якъ матеріялъ до характерыстыкы нашого національно-громадського руху, а вси воны разомъ дають дуже цикавый образъ, до якого напевне ще доведеться колысь обертатыся исторыкови нашого національного жыття. Бажаючы ту сподивану роботу полекшыты, я й подаю отсе додаткомъ до праци д. Комарова покажчыкъ до того, що пысано зъ прыводу свята и про Котляревського р. 1903. Не маючы жадныхъ претензій залучаты себе до шановного цеху „прысяжныхъ“ бібліографивъ и навить маючы дило зъ бібліографією тилькы выпадково, застерегаюся напередъ, що покажчыкъ сей дуже и дуже не повный: не мавъ я ни спроможносты, ани досыть вильного часу, щобъ заходытысь та зибраты увесь потрибный матеріялъ, и подаю тилькы те, що выпад-

Digitized by Google

ково мавъ пидъ рукамы. Думка така була, що лекше буде комусь охочому перевирыты й поробыты видповидни додаткы й поправкы въ зробленій праци, а-нижъ самому почынаты всю роботу на-ново, видъ самого початку. Те, чого я самъ не бачывъ, але на що мавъ у своєму матеріяли яки-небудь вказивкы, позначено мною знакомъ—(?), а колы я не бувъ певный, чы точно навожу номеръ выдання, въ якому надруковано замитку, то разомъ зъ цыфрою номера, або замисть неи, я ставывъ—?.

Т. Е.

Digitized by Google

Алчевская Х. Д.—дыв. „Южный Край".
Апушкинъ—дыв. „Русскій Инвалидъ".
Ave—дыв. „Биржевыя Вѣдомости".
А. Ч.—дыв. „Южная Россія".
Балабуха—дыв. „Крымъ".
Баянъ—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".
Б—нъ—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".
Биржевыя Вѣдомости (С.-Петербургъ).
№ 419. **Эфъ.**—*„Передъ открытіемъ памятника"*.—Допысъ изъ Полтавы про заходы думы передъ одкрыттямъ пам'ятныка.
№ ?. **Ave.**—Допысъ изъ Лубенъ про адресу та винокъ видъ лубенськои думы (передруковано въ „Волыни" та „Одесскихъ Новостяхъ")
№ 428. **А. Ирпенскій.** *„Полтавскій праздникъ"*.—Оцинка діяльносты Котляревського.
№ 429. *„Привѣтствіе Петербурга Полтавѣ"*.—Текстъ телеграммы петербургського головы д. Тарасова до полтавського головы зъ прыводу видкрыття пам'ятныка.
Бочаровъ—дыв. „Русское Слово".
Бучневичъ — дыв. „Полтавскій Вѣстникъ" та „Полтавскія губ. Вѣдомости".
В.—дыв. „Літературно-науковий Вістник".
В. Г.—дыв. „Новое Время".
В. Г—ко—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".
В. Д.—дыв. „Літературно-науковий Вістник".
Василенко В. И.—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".
Василенко Ник.—дыв. „Кіевлянинъ".
В. К.—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".
W. *„Котляревскій. Опытъ характеристики"*. „Русская Мысль", Кн. XI, стор. 125—140.
Вороний Микола—дыв. „Літературно-науковий Вістник".
Волынь (Жытомиръ).
№ 164 *„Къ открытію памятника И. П. Котляревскому"*.—Про засидання полтавськои думы 14 серпня, колы обмирковано докладно детали свята.
№ 170. **Эфъ** — *„Отрывки"*. — Про жытомирськыхъ делегативъ на полтавське свято.
№ 171. **Корчинскій.**—*„Полтавскія торжества"*.—Телеграмма зъ Полтавы про видкрыття пам'ятныка та засидання думы 30 серпня.

Digitized by Google

— **Л. Л—ській.** *„Украинскій праздникъ“*.—Передрукъ зъ „Одесскихъ Новостей“: исторія пам'ятныка та опысъ його.

— **В. Мировецъ** — *„Памяти И. П. Котляревскаго“*. — Оцинка діяльносты Котляревського.

— *„Къ торжествамъ имени Котляревскаго“*.—Текстъ прывитання видъ петербургського головы.

№ 172. *„Торжество открытія памятника Котляревскому“*. — Передрукъ зъ „Полтавскаго Вѣстника“.

№ 173. *„Жизнь и дѣятельность Котляревскаго“*.—Біографія.

— *„Выставка въ память Котляревскаго“*.

№ 174. *„Отсутствіе печатныхъ произведеній Котляревскаго“*.—Передрукъ зъ „Полтавскаго Вѣстника“.

№ 175 и 179. **М. Кор—ській.**—*„Полтавскія торжества“*.—Допысъ изъ Полтавы про свято. Въ кинци допысу надруковано. видъ кого та яки винкы прывезено на свято.

№№ ? Дрибни замиткы: 1) Про засидання „общества изслѣдователей Волыни“, на якому выбрано делегативъ одъ товарыства; тутъ же надруковано й текстъ прывитання видъ товарыства. 2) *„Участіе Житомира въ торжествахъ по открытію памятника Котляревскому въ Полтавѣ“*. 3) *„Къ открытію памятника Котляревскому“*.—Передрукъ зъ „Полтавскаго Вѣстника“ про де-яки детали свята. 4) *„Открытіе памятника Котляревскому въ Полтавѣ“*.—Про делегативъ на свято та звистка про те, що политехничный институтъ зъ Ригы й Херсонська губерн. земська управа одмовылыся (?) взяты участь у святи.

Вѣстникъ Юга (Катеринославъ).

№ 529. **С. П. Б.** *„Къ открытію памятника Котляревскому“*.—Исторія пам'ятныка, опысъ його; про становыще украинського пысьменства зъ бажаннямъ йому досягнуты хочъ бы тыхъ обставынъ, середъ якыхъ розвывается російське; пиднесено думку про пам'ятныкъ Шевченкови.

№ 531. Телеграмма про заборону чытаты украинськи прывитання.

№ 532. **Лео.** Въ фельетони зачеплено справу забороны украинськыхъ прывитань.

№ 533. *„Пресса“*.—Передруковано де-що про Котляревського зъ часописивъ: „Курьеръ“, „С.-Петербургскія Вѣдомости“, „Новости“ та „Русскій Инвалидъ“.

№ 535. **А. Лисовскій**—*„По поводу одного отчета“*. — Зъ прыводу помылокъ та тенденційныхъ перекручувань д. Духовецького, редактора „Приднѣпровскаго Края“.

№ 536. **А. Лисовскій**—*„Еще по поводу одного отчета“*.

Digitized by Google

№ 542. **Гр. Сьогобочный.** „*О Полтавскомъ инцидентѣ*“.—Про заборону украинськыхъ прывитань на святи.

— Передруковано зъ „Южнаго Края“ телеграмму про постанову полтавськои думы скаржытыся въ Сенатъ на заборону украинськыхъ прывитань.

№ 545. Передруковано зъ „Орловскаго Вѣстника“ замитку П. Чинського про деякыхъ заступныкивъ одъ прессы на святи Котляревського въ Полтави.

№ ? Передруковано зъ „Полтавскаго Вѣстника“ де-яки цыфры зъ справоздання полтавськои думы про пам'ятныкъ.

Герасименко П. П.—дыв. „Приднѣпровскій Край“.

Г—еръ Н.—дыв. „Одесскія Новости“.

Грінченко Б.—дыв. „Літературно-науковий Вістник“, „Кіевская Старина“ та „Полтавскій Вѣстникъ“.

Грушевський М. проф.—Рецензія на розвидкы И. Стешенка про Котляревського. Дыв. р. р. 1901 и 1902 (№№ 175 та 185). „Записки наукового товариства імени Шевченка“. Т. LI. У Львові. Бібліографія, стор. 50—55.

Дїло (Львів).

№ 44. *Українсько-руське драматичне товариство імени Івана Котляревського*“. (?)—Передруковано въ „Кіевской Старинѣ“, кн. IV, виддилъ „Документы“... стор. 51.

№ 199. „*Памятник Івану Котляревському въ Полтавѣ*“. (*?*).

Д. М.—дыв. „Южный Край“.

Дмитріевъ Н. „*Къ исторіи открытія памятника Котляревскому въ Полтавѣ*“. „Кіевская Старина“, кн. X, стор. 153—167. Дыв. ще „Полтавскій Вѣстникъ“.

Днѣпровскій Вѣстникъ (Смоленскъ).

№ 25 (193). „*Открытіе памятника И. П. Котляревскому*“.

Донская Рѣчь (Ростовъ на Дону).

№ 229. „*Памяти Котляревскаго*“.

— **С. П—ра** „*Начинатель новѣйшей украинской литературы*“.—Зъ портретомъ Котляревського.

№ 232. „*Памяти Котляревскаго*“ (прывитання зъ Харькова, Херсона, Одессы та Кыива).

№ 233. „*Открытіе памятника Котляревскому*“.

Е. Д.—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ“.

Ефименко А. „*И. П. Котляревскій*“. *Рѣчь произнесенная при открытіи памятника Котляревскому въ Полтавѣ въ торжественномъ засѣданіи Думы 30 августа 1903 г.* „Журналъ для всѣхъ“, кн. X, стор. 1223—1227.

Digitized by Google

Ефремовъ С. „*Праздникъ украинской интеллигенціи*“. „Кіевская Старина“, кн. X, стор. 168—202.

Zlatá Praha (Прага).

№ 47. стор. 564. Зъ портретомъ. (?) Згадана у „Л.-Н. Вістнику“, кн. XII, хронїка, стор. 236.

Ивановъ Василій—дыв. „Южный Край“.

Иксъ—дыв. „С.-Петербургскія Вѣдомости“.

Историческій Вѣстникъ (С.-Петербургъ).

Кн. X. „*Открытіе памятника И. Котляревскому въ Полтавѣ*“. Смѣсь, стор. 330—335.

Ирпенскій А.—дыв. „Биржевыя Вѣдомости“.

Каспій (Баку).

№ 193. „*И. П. Котляревскій*“.

Кіевлянинъ (Кыивъ).

№ 296. **Неизвѣстный** „*Бесѣда*“.—Зъ прыводу розвидкы С. Єфремова „Праздникъ украинской интеллигенціи“ (въ „Кіевской Старинѣ“) та прывитання видъ „Историческаго Общества Нестора Лѣтописца“.

№ 299. **Василенко Н.** Лыстъ до редакціи зъ прыводу фельетона Неизвѣстнаго.

№ ? **Левицкій Ор.** Лыстъ до редакціи зъ прыводу фельетона Неизвѣстнаго.

Кіевская Газета (Кыивъ).

№ 232. Допысъ изъ Лубень, въ якому надруковано прывитання Лубенськои думы.

№ 241. Телеграмма зъ Полтавы про видкрыття пам'ятныка.

№ 243. **В. Мировецъ.**—*Торжество открытія памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ*“.

№ 247. „*Думское засѣданіе въ честь Котляревскаго*“.—Передруковано зъ „Приднѣпровскаго Края“.

№ 252. „*Жалоба въ сенатъ*“.—Передруковано зъ „Полтавскаго Вѣстника“.

№ ? Спысокъ прывитань, що лышылысь не прочытанымы. Передруковано зъ „Полтавскаго Вѣстника“.

Кіевская Старина (Кыивъ).

Кн. I. „*Ивановъ гай въ память И. П. Котляревскаго*“. Документы..., стор. 20.

Кн. III. **Павловскій И. Ф.** „*И. П. Котляревскій въ роли церемоній-мейстера*“. Документы..., стор. 139.

— **Л. П.** „*Нѣсколько словъ о памятникѣ Котляревскому въ Полтавѣ*“. Документы..., стор. 139—141.

Digitized by Google

Кн. V. *„Къ предстоящему открытію памятника И. П. Котляревскому“*. Документы... стор, 109—111.

Кн. VI. *„Къ открытію памятника И. Котляревскому“*. Документы... Стор. 175.

Кн. VII-VIII. *„Программа торжества открытія памятника И. П. Котляревскому“*. Документы... стор. 32—34.

— **Б. Гринченко**. Рецензія на „Наталку-Полтавку“, що выдавъ И. Стешенко. Бібліографія, стор. 56—60.

Кн. IX. *„Приглашеніе на торжество открытія памятника Котляревскому“*. Документы..., стор. 119.

— *„Фотографическія снимки съ барельефовъ на памятникъ Котляревскому“*. Документы..., 119—120.

— *„Предположеніе объ изданіи рисунковъ къ „Энеидѣ“ И. П. Котляревскаго“*. Документы..., 125.

Кн. X. Фототипія пам'ятныка Котляревському, окремый лыстокъ на початку книжкы.

— *„Къ біографіи И. П. Котляревскаго“*. Документы..., стор. 1—2.

Кн. XI. *„По поводу полтавскихъ празднествъ при открытіи памятника Котляревскому“*. Документы“... стор. 75—77.

Кн. XII. *„Расходъ по устройству празднествъ при открытіи памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ“*. Документы... стор. 147—148.

— *„Отчетъ о художественной выставкѣ въ память Котляревскаго“*. Документы... стор. 148.

— *„Собраніе въ литературномъ обществѣ при С.-Петербургской Духовной Академіи въ память И. П. Котляревскаго“*. Документы... стор. 148—149.

— *„О жалобѣ въ Сенатъ Полтавской городской думы“*. Документы... стор. 149. Передрукъ зъ „Полтавскаго Вѣстника“.

Коваленко Гр. *„Дѣятельность и значеніе И. П. Котляревскаго въ исторіи украинскаго общества“*. „Земскій сборникъ Черниговской губерніи“, кн. за октябрь—ноябрь, стор. 152—163. Дыв. ще „Полтавскій Вѣстникъ“.

Корчинскій, Кор—скій М.—дыв. „Волынь“.

Kraj (С.-Петербургъ).

№ 30. **L. B.** *„J. P. Kotlarewski. Z powodu odsłonięcia pomnika jego w Połtawie“*.—Біографія й характерыстыка зъ портретомъ. На початку замиткы Котляревського зроблено авторомъ „mnóstwa (!?) komedyj, które dzisiaj jeszcze stanowią, główny zapas repertuaru teatru małoruskiego“...

Digitized by Google

Крымъ (Симферополь).

№ ? Замитка д. Балабухы про полтавське свято, пересыпана фактычнымы помылкамы. (?). Передрукована въ „Крымскомъ Курьерѣ“, № 231.

Крымскій Курьеръ (Ялта)

ч. 231. „*Скандалъ*“.—Передруковано зъ „Крыма“.

Курьеръ (Москва).

ч. ? (?) Передрукована въ „Вѣстникѣ Юга“, № 533.

Левицкій Ор.—дыв. „Кіевлянинъ“.

Лео—дыв. „Вѣстникъ Юга“.

Лисенко М.—Кантата про сольови голосы, хоры и оркестръ „*На вичну память И. Котляревському.* Слова Т. Шевченка. До дня видкрытя памятныка въ Полтави 30 серпня 1903 року. Першому зачынателеви сучаснои украинськои литературы И. Котляревському музыку зложывъ М. Л. У Кыиви, 1903 р. 21 стор. in 4⁰. Цина 1 р. 65 к.

Лисенко М. — Пупури зъ першои украинськои опе́ры „Наталка-Полтавка“ И. Котляревського. Для спиву зъ проводомъ фортепіано упорядкувавъ М. Лисенко. Уложывъ для фортепіано на дви рукы А. Н. Артемовський. У Кыиви. Цина 90 коп.

Лисовскій А.—дыв. „Вѣстникъ Юга“ и „Южное Обозрѣніе“.

Літературно-науковий Вістник (Львів)

Кн. VIII. **В. Д.** „*Памятник І. Котляревському*“. Хронїка, стор. 144—145.

Кн. X. **В.** „*Відслонене памятника І. Котляревського в Полтаві*“. Стор. 51—59.

Кн. XI. **І. Федорченко** — „*Перед памятником Ів. Котляревському*“. І—ІІ. поезіи. стор. 89—90.

Микола Вороний—„*На свято одкрытя памятника Іванові Котляревському*“ (30 серпня 1903 р), поезия. Стор. 90—92.

— **Б. Грінченко.** „*В справі полтавського свята*“. Хронїка, стор. 138.

— „*Участь гімназиястів Грузин у відслоненю памятника Котляревському*“. Хронїка. стор. 138.

— **П. Д.** „*Вірменські розрухи та українське свято*“. Хронїка, стор. 138—139.

Кн. XII. **В.** „*До характеристики семінарських часів Івана Котляревського*“. Стор. 209—215.

В. „*Відголос свята І. Котляревського въ Полтаві*“. Хронїка, стор. 233—234.

„*Ukrainica*“. Хронїка, стор. 236—237. Розвидкы про Котляревського по чужыхъ часописяхъ.

В. „*Збірник у память І. Котляревського*“. Хронїка, стор. 237.

В. Рецензія на „*Новый альбомъ (?). Малюнкы художника*

Digitized by Google

И. Д. Мартыновича до Энеиды Котляревського". Хронїка, стор. 240—241.

Лотоцкій А.—дыв. „Новости" и „С.-Петербургскія Вѣдомости".

Л. П.—дыв. „Кіевская Старина" и „Полтавскій Вѣстникъ".

Л—скій Л.—дыв. „Волынь", „Одесскія Новости" и „Южная Россія".

Малинка А. „*Къ вопросу объ источникѣ „Москаля-Чаривныка" Котляревскаго*". „Кіевская Старина", кн. VII—VIII. Документы..., стор. 1—4.—Зъ прыводу книжкы М. Кочубея: Постой, или когда одинъ теряетъ, то другіе пользуются". Фарсъ въ 1 д. Къ генетической связи „Москаля-Чаривныка" и „Простака". СПБ. 1802 г."

Мартыновичъ П. Д.—„*Малюнкы художныка П. Д. Мартыновича до Энеиды Котляревського. 30 серпеня року 1903. Выданне Полтавськои Городськои Думы. Фототипія Фишеръ. Москва.*— Въ обкладци зъ наведенымъ заголовкомъ зибрано 13 малюнкивъ in 4°. На другій заголовній картци надруковано: *По желанію художника П. Д. Мартиновича, надпись на обложкѣ слѣдуетъ читать:* **Рысункы до Энеиды Котляревського Порфирія Мартиновича.** *Изданіе Полтавськои Городськои Думы. Полтава. 1903 г.*". Рецензіи на се выдання: а) *Сластіонова А.* въ „Кіевской Старинѣ" кн. XI, библіографія, стор. 107—109; б) *В.* въ „Л.-Н. Вістнику", кн. XII, хронїка, стор. 240—241.

Мировецъ В.—дыв. „Волынь" та „Кіевская Газета".

Міръ Божій (С.-Петербургъ).

Кн. X. „*Къ открытію памятника И. Котляревскому въ Полтавѣ*". На родинѣ, стор. 26—27. Помылкою описано пам'ятныкъ на могыли (на кладовищи) замисть пам'ятныка въ мисти.

Кн. XI. „*Нѣсколько словъ по поводу замѣтки „Къ открытію памятника И. Котляревскому*". На родинѣ, стор. 14—15.—Поправлено помылку попередньои замиткы.

М—ль Г.—дыв. „Одесскій Листокъ".

Неизвѣстный—дыв. „Кіевлянинъ".

Неонъ—дыв. „Одесскій Листокъ".

Нечаянный—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".

Neue Freie Presse, Beilage, (Видень?).

№ 14081. (?) Згадано про сю часопысь у „Л.-Н. Вістнику", кн. XII, хронїка, стор. 236—237.

Нива (С.-Петербургъ).

№ 35. „*И. Котляревскій. По поводу постановки памятника въ Полтавѣ.*"—Зъ портретомъ.

№ 38. „*Открытіе памятника И. Котляревскому въ Полтавѣ*". Зъ малюнкомъ пам'ятныка.

Digitized by Google

Новое Время (С.-Петербургъ)

№ 9870. **В. Г.** „*И. Котляревскій. Къ открытію памятника ею въ г. Полтавѣ*".—Съ портретомъ.

Новости (С.-Петербургъ).

№ 238. **А. Лотоцкій** „*Литературный праздникъ. Памяти И. П. Котляревскаго*".—Частыну передруковано у „Вѣстникѣ Юга", № 533.

Областное Обозрѣніе и Вѣстникъ казачьихъ войскъ (С.-Петербургъ).

№ 35. „*По поводу открытія памятника И. Котляревскому*".

Одесскій Листокъ (Одесса).

№ 222. **Неонъ.** „*Полтавское торжество. И. П. Котляревскій. Наканунѣ открытія памятника*".—Видъ корреспондента „Одесскаго Листка".

— Портретъ Котляревського, малюнкы його дома та пам'ятныка на могыли.

№ 224. Телеграмма про видкрыття пам'ятныка.

№ 225. „*Къ біографіи Котляревскаго*".—Передруковано зъ „Полтавскаго Вѣстника" замитку „Няня Котляревскаго".

— Телеграмма въ Полтаву видъ университета Св. Володымыра зъ Кыива.

№ 226. **Неонъ.** „*Полтавское торжество*". — Видъ корреспондента „Одесскаго Листка".

— **Г. М—ль.** „*Чествованіе памяти И. П. Котляревскаго*".

— „*Къ торжеству открытія памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ*".—Прывитання „Общественной библіотеки" зъ Єлысавета.

№ 229. Малюнкы зъ горельефивъ на пам'ятныку, самого пам'ятныка та сцены видкрыття пам'ятныка.

№ 230. **Неонъ**—Допысъ изъ Полтавы. Прывитання Черныгивськыхъ земськыхъ управъ—губернськои та повитовои.

Одесскія Новости (Одесса).

№ 6068. **Н. Г—еръ.** — „*Памяти И. Котляревскаго (къ торжеству открытія ему памятника въ Полтавѣ)*".

№ 6069. Телеграмма про видкрыття пам'ятныка.

— Допысъ изъ Полтавы про выставу малюнкивъ въ пам'ять Котляревського.

— Прывитання на свято зъ Мыколаева.

№ 6070. **Л—скій.** „*Украинскій праздникъ*", I.

№ 6071. **Л—скій.** „*Украинскій праздникъ*", II.

— Прывитання видъ Петербургського головы та „Общественной библіотеки" зъ Єлысавета.

№ 6072. **Л—скій** „*Украинскій праздникъ*", III.—Про заборону украинськыхъ прывитань.

Digitized by Google

№ 6074. **Л—скій** „*Украинскій праздникъ*", IV.

— „*На думскомъ засѣданіи въ честь Котляревскаго*".—Передруковано зъ „Приднѣпровскаго Края".

№ 6075. Въ иллюстрованому додатку — портретъ Котляревського та малюнкы зъ горельєфивъ на пам'ятныку и самого пам'ятныка.

№ 6076. **Л—скій** — „*Еще объ украинскомъ праздникѣ*". Прывитання видъ Чернигивськои земськои управы та инши.

№ 6077. Допысъ изъ Полтавы про останни вражиння видъ свята та про скаргу д. Михновського.

№ 6081. „*Финалъ украинскаго праздника*". Постанова Полтавськои думы, щобъ податы скаргу на заборону украинськыхъ прывитань.

Орловскій Вѣстникъ (Орелъ).

№ ? Замитка *П. Чинського (?)*, частыну зъ якои передруковано въ „Вѣстникѣ Юга".

Павловскій И. Ф.—дыв. „Кіевская Старина" та „Полтавскій Вѣстникъ".

П. Д.—Дыв. „Літературно-науковий Вістник".

Певный—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ".

Полтавскій Вѣстникъ (Полтава).

№ 90. „*Къ предстоящему открытію памятника Котляревскому*".—Передруковано въ „Кубанскихъ Областныхъ Вѣдомостяхъ", № 92.

№ 127. „*Къ предстоящему открытію памятника Котляревскому*".

№№ 154—155. „*Программа торжества открытія памятника Котляревскому.*

№ 198. Допысъ изъ Лубень про участь мисцевои думы въ святи.

— *Хроника.*—Дви замитки про делегаціи на свято.

№ 199. Замитка про засидання „комиссіи по сооруженію памятника".

№ 201. „*Къ предстоящему открытію памятника И. П. Котляревскому*".—Про жертвы на пам'ятныкъ.

№ 202. „*Къ открытію памятника И. П. Котляревскому*".—Дев'ять дрибныхъ замитокъ.

№ 204. Замитка про делегативъ на видкрыття пам'ятныка.

№ 209. *Хроника.*—Дви замитки про свято.

№ 210. „*Къ предстоящему открытію памятника И. П. Котляревскому*".—15 дрибныхъ замитокъ про свято.

— **Z.**—„*Къ открытію художественной выставки*".

№ 211. **Баянъ** „*Штрихи и эскизы*".

№ 212.—Прысвяченый „**Памяти И. П. Котляревскаго**".

— *Иванъ Котляревскій. Описаніе его жизни. Сокращенный текстъ біографіи поэта, составленной Б. Гринченко*

Digitized by Google

— *„Полтава 30 августа“*.—Передовыця видъ редакціи зъ прыводу свята.

— **Л. П.** *„Къ торжеству открытія памятника Ивану Петровичу Котляревскому“*.

— **Гр. Коваленко**—*„Къ исторіи литературныхъ и общественныхъ теченій въ Малороссіи. Эпоха Котляревскаго.*

— **В. Г—ко.** *„Изъ жизни И. П. Котляревскаго. I. Котляревскій въ семинаріи. II. Учительство и любовь.*

— *„Котляревскій и малороссы-писатели“*.

— **Павловскій. И. П.** (Ф?)—*„Полтава временъ Котляревскаго“*.

— *Хроника.*—16 дрибныхъ замитокъ, що вси належать до свята видкрыття пам'ятныка.

— **Баянъ.** *„Штрихи и эскизы“*.

— **В. Е. Бучневичъ.** *„Къ біографіи И. П. Котляревскаго“*.—Передруковано въ „Кіевской Старинѣ“ кн. X, Документы... стор. 1—2.

— **Б—нъ.** *„Няня Котляревскаго“*.

— *„Изъ отчетовъ Полтавской городской управы о сооруженіи памятника И. П. Котляревскому“*.

№ 213. *„Чествованіе памяти Котляревскаго“*.—Видкрыття пам'ятныка и перша частына думського засидання; in extenso надруковано „историческую записку о сооруженіи памятника“.

— **Баянъ**—*„Штрихи и эскизы“*.

— **Ч.**—*„У памятника“*.—Поезія.

— **Н. Дмитріевъ**—*„По поводу книги П. Житецкаго — Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы 18-го вѣка“*.

— *Хроника.*—Ізви дрибни замиткы.

— Допысъ изъ Кременчука—текстъ прывитання видъ Кременчуцькои думы.

№ 214. *„Чествованіе памяти Котляревскаго“*.—Думське засидання 30 серпня.

— *Хроника.*—Висимъ дрибныхъ замитокъ.

— **В. К.**—*„Юбилейный праздникъ возрожденія украинской литературы въ Галицкомъ Львовѣ“*.—Про свято Котляревського у Львови р. 1898, переказано по матеріяламъ зъ „Л.-Н. Вістника“ 1898 р. кн. XI.

№ 215. **М. И. Стешенко.** *„О художественно-литературномъ значеніи произведеній И. П. Котляревскаго и его заслугахъ. Рѣчь, произнесенная въ день открытія памятника Котляревскому, въ торжественномъ засѣданіи Полтавской думы, дѣйствитель-*

Digitized by Google

нымъ членомъ историческаго Общества Нестора Лѣтописца М. И. (sic) Стешенко.

— *„Къ чествованію памяти И. П. Котляревскаго“.*—Тры замиткы: 1) про винкы, 2) концертъ и спектакль и 3) враженія видъ пам'ятныка.

— *„Выставка картинъ въ память И. П. Котляревскаго“.*

№ 216. **М. И. Стешенко.**—*„О художественно-литературномъ значеніи“*.. и т. д., якъ въ № 215; кинець промовы д. Стешенка.

№ 217. *Хроника.* — Замитка про думське засідання въ пам'ять Котляревського.

№ 218. *„Къ чествованію памяти И. П. Котляревскаго“.* —Прывитання та адресы видъ Харькивского университета, Харькивськои мійськои управы, Черныгивськои мійськои управы, видъ Лубень та Мыргорода.

— *Хроника.*—5 дрибныхъ замитокъ.

№ 219. *„Къ чествованію памяти И. П. Котляревскаго“.*—Прывитання та адресы видъ Харькивськыхъ губернського й повитового земствъ, видъ Полтавськои повитовои земскои управы.

— Чотыри дрибныхъ замиткы безъ заголовка.

— **Нечаянный.** *„Видьнія“. Фантазія.* (?) Тинь Котляревського вночи передъ 30 серпня, а передъ нею—д. д. Кропывныцькый, Старыцькый, Карпенко-Карый, Тогобочный, Суходольськый та инши драматургы украинськи.

№ 221 *„Къ чествованію памяти И. П. Котляревскаго“.*—Прывитання та адресы видъ Славянського Клуба въ Празі, видъ Черныгивськои губернськои архывнои комиссіи, видъ Харькивського „Общества грамотности“, Харькивськои „Общественной библіотеки“ та Ниженськои мійськои думы.

— *Хроника.*—Килька дрибныхъ замитокъ; мижъ иншымъ про постанову Полтавськои думы скаржытыся въ Сенатъ на заборону украинськыхъ прывитань.

№ 222. *„Къ чествованію памяти И. П. Котляревскаго“.*—Адресы та прывитання видъ: Товариства „Просьвіта“ у Львові, Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, Драматичного товариства імени Котляревського у Львові, Гимнастичного товариства „Сокіл“ у Львові, Товариства „Руська Бесїда“ у Львові, видъ Украïнських Товариств у Стрию (Галичина), Украïнської молодїжі въ Чернівцях (Буковина), редакції „Лїтературно-Наукового Вістника“ у Львові та видъ Буковыны.

№ 223 **В. Е. Бучневичъ**—*„Домъ воспитанія бѣдныхъ въ Полтавѣ“.* (Статья И. П. Котляревскаго). Передруковано замитку Котля-

Digitized by Google

ревського зъ „Журнала человѣколюбиваго Общества“ р. 1818, № IX. ч. V, стор. 185—190.

— *„Изъ писемъ въ редакцію“*.—Листъ приват-доцента Даниловича.

№ 224. „*Хроника*“.—Де-килька дрибныхъ замитокъ.

№ 225. **Е. Д.** „*Художественная выставка въ память Котляревскаго*“.

— **В. Василенко.**—„*О насажденіяхъ въ оградѣ памятника И. П. Котляревскому*“.

№ 226. **В. Василенко**. „*Счеты съ памятью объ И. П. Котляревскомъ*“.

— „*Хроника*“.—Телеграмма видъ Полтавського губернатора, кн. Урусова.

№ 228. *Хроника*.—Телеграмма видъ гофмейстера Алексѣева.

№ 233. **Певный**. „*Письмо въ редакцію*“.

Полтавскія Губернскія Вѣдомости (Полтава).

№ 65. **В. Е. Бучневичъ**. „*О памятникѣ на могилѣ И. П. Котляревскаго*“.

Приднѣпровскій Край (Катеринославъ).

№ 1921. **П. П. Герасименко**. „*Памяти И. П. Котляревскаго. Бѣдный пѣвецъ*“.

— Телеграмма зъ Полтавы про видкриття пам'ятныка та думське засидання, зъ сылою фактычныхъ помылокъ.

№ 1922—1923. **Sam**. „*Полтавское торжество*“.

№ 1925. Портретъ Котляревського та малюнокъ „Открытіе памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ“.

№ 1926. **Sam**. „*Отвѣтъ на клевету г. Лисовскаго*“.

№ 1928. **Sam**. „*Вторичная экзекуція надъ г. Лисовскимъ*“.

Руслан (Львів).

№ 201. „Памятник І. Котляревському в Полтаві“. (?)

Русскій Инвалидъ (С.-Петербургъ).

№ ? **Апушкинъ**.—Заголовокъ? (?) Частыну передруковано у „Вѣстникѣ Юга“, № 533.

Русскія Вѣдомости (Москва).

№ 240. Замитка (безъ заголовка) про Котляревського та вагу його въ исторіи украинського пысьменства.

№ 248. Допысъ изъ Полтавы про свято видкриття пам'ятныка.

Русское Слово (Москва).

№ 239. „*И. П. Котляревскій*“. Допысъ изъ Полтавы про исторію пам'ятныка.

— **Бочаровъ**. „*Историческая справка*“. Біографія поета.

— **Шебуевъ**. „*Творецъ малороссійскаго театра*“.

№ 242. Телеграмма про думське засидання 30 серпня.

Въ додатку до „Русскаго Слова“—„Искра“. № 35, помищено

Digitized by Google

портретъ Котляревського, малюнкы зъ горельєфивъ на пам'ятныку й самого пам'ятныка та сцены видкриття пам'ятныка.

Ruthenische Revue, Halbmonatsschrift (Виденъ).

№ 9. *„Nationalfeier in Poltawa“* (?).

№ 10. **J. Karenko**. *„Ukrainisch Nationalfeier in Poltawa“* (?).

№ 12. **J. Entel**. *„Nachklänge zur ruthenischen Nationalfeier in Poltawa. Eine Zuschrift aus der Ukraina“*. Стор. 285—288.

Sam—дыв. „Приднѣпровскій Край“.

Славинскій М. — *„Новая малорусская литература“*. „Вѣстникъ и библіотека самообразованія“, № 24, стор. 1016—1019.—Котляревському прысвячено килька увагъ, якъ творцеви нового украинського пысьменства.

Сластіоновъ А.—Рецензія на *„Малюнкы художныка П. Д. Мартыновича до Энеиды Котляревського“*. „Кіевская Старина“, кн. XI, библіографія, стор. 107—109.

С.-Петербургскія Вѣдомости (С.-Петербургъ).

№ 118. *„Къ открытію памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ“*.

№ 236. **А. Лотоцкій**. *„Открытіе памятника И. П. Котляревскому въ Полтавѣ“*.

№ 238. Допысъ изъ Харькова про делегативъ та прывитання зъ Харькова на свято видкриття пам'ятныка; надруковано адресы: видъ миста Харькова, Харькивського университета, видъ губернського та повитового земствъ.

№ 243. **Иксъ**. *„Два слова“*.

С. П. Б.—дыв. „Вѣстникъ Юга“.

С. П—ра—дыв. „Донская Рѣчь“.

Стешенко И. М.—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ“.

Сумцовъ Н. Ѳ. проф.—дыв. „Южный Край“.

Сьогобочный Гр.—дыв. „Вѣстникъ Юга“.

Тобилевычъ Иванъ. *„Наталка Полтавка“. Сторинка зъ спомынивъ.* „Литературный Збирнякъ, зложеный на спомынъ Олександра Конискаго“. У Кыиви, 1903. Стор. 102—110.

Федорченко Ів.—дыв. „Літературно-науковий Вістник“.

Харьковскій Листокъ (Харькивъ).

№ 1179. *„Къ открытію памятника Котляревскому“*.—Адресы видъ миста Харькова, Харькивського университета, губернського та повитового земствъ.

№ 1182. *„Къ открытію памятника Котляревскому“*.

№ 1186. *„Къ чествованію Котляревскаю“*.—Передрукъ изъ „Одесскаго Листка“ про думське засидання 30 серпня

Ч.—дыв. „Полтавскій Вѣстникъ“.

Чинскій П.—дыв. „Орловскій Вѣстникъ“.

Digitized by Google

Шебуевъ—дыв. „Русское Слово".

Эфъ.—дыв. „Биржевыя Вѣдомости" та „Волынь".

Югъ (Херсонъ).

№ 1572. *„И. П. Котляревскій".*—Біографія.

№ 1573. *„Выставка въ честь И. П. Котляревскаго".*

— *Хроника.*—Адреса видъ Хєрсонцивъ.

№ 1574. *„Открытіе памятника И. П. Котляревскому".*

№ 1175. Передруковано зъ „Полтавскаго Вѣстника" замитку *„Няня Котляревскаго".*

Южная Россія (Мыколаєвъ).

№ 222. **Л. Л—скій.** *„Къ открытію памятника Котляревскому".*— Исторія пам'ятныка.

№ 224. **Л. Л. и А. Ч.**—*„Полтавскія торжества. Отъ нашихъ корреспондентовъ".*

Южное Обозрѣніе (Одесса).

№ 2258. *„Къ юбилею И. П. Котляревскаго".*—Адреса видъ Одесситивъ-украинцивъ.

№ 2261. **Лисовскій.** *„Котляревскій и Шевченко какъ выразители національнаго типа".*

№ 2291. *„Отголоски полтавскихъ празднествъ".*—Постанова Полтавськои думы, щобъ повидомыты всихъ, хто прыславъ адресы, про заборону чытаты ихъ.

Южный Край (Харькивъ).

№ 7835. **Василій Ивановъ.** *„Памятникъ И. П. Котляревскому".* Поезія.

№ **Н. Ѳ. Сумцовъ** проф.—*„Объ И. П. Котляревскомъ, какъ авторѣ Энеиды".*

— Біографична замитка безъ заголовка.

— *„Участіе Харькова въ празднествѣ Полтавы".*

№ 7837. **Д. М.** *„Открытіе памятника И. П. Котляревскому. Отъ нашего корреспондента".*

— Телеграмма про видкрыття й думське засидання.

— *Хроника.*—Адреса харькивського повитового земства.

№ 7838. *„Открытіе памятника И. П. Котляревскому. Отъ нашего корреспондента".*

№ 7841? *„Къ открытію памятника И. П. Котляревскому. Отъ нашего корреспондента".*

№ ? Промова проф. Сумцова въ Полтави на обиди 31 серпня.

№ 7844. **Х. Д. Алчевская.**—*„Три дня въ Полтавѣ".*

№ 7851. Допысъ изъ Полтавы про выставу та пам'ятныкъ.

Зибравъ

Сергій Єфремовъ.

Институт Литературы ВУЦИК СССР им. М. Горького

Digitized by Google

Оглавъ.

I. *Литературна частына.*

Сторинкы.

Барвинокъ Ганна (Олександра Кулишева) —Удовыне гучне подвир'я. Оповидання. . . . . 214—240.

Билоусенко Олександеръ—Сильськый сатырыкъ. Правдыве оповидання. . . . . 243—254.

Бобенко А.—Поезіи: I. Надъ могылою И. П. Котляревського. . . 212—213.
II. Обое мы, серце, зъ тобою . . . . . 358.

Бордулякъ Тымофій—Жура. Нарысъ. . . . . 288—293.

Винниченко Володымыръ—Заручыны. Оповидання. . . . 299—339.

Волохъ Сергій—Зъ російськыхъ поетивъ: I. Зъ Фофанова . 383.
II. Зъ Фета . . . 383—384.
III. Хвощинськои . —
IV. Зъ гр. Голенищева-Кутузова. . 385.
V. Зъ Козлова. . . 385—386.

Вороный Мыкола—Поезіи: I. Паралєли . . . . . 297—298.
II. На свято видкрыття пам'ятныка И. Котляревському . . . . . 406—408.

Грабовськый Павло—Поезіи I. Писня про сорочку. Зъ Томаса Гуда . . . . . 156—158.
II. Не дывуйтесь, що спивы мои 425.

Гринченко Борысъ—Поезіи: I. Винокъ . . . . . 277.
II. Лисовый царь. Зъ Гете . . 398—399.

Грыгоренко Грыцько—Щастя . . . . . 268—276.

Доманыцькый Васыль—Жывый Богъ. Переспивъ . . . . 186—187.

Доорохольськый Осыпъ— Поезіи: I. Не спивай намъ теперъ, бандурысте . . . . 255.
II. Ничъ нибы день той . 255—256.

Digitized by Google

Єфремовъ Сергій — Цина крови. Образокъ изъ жыття . . . 409—424.
Додатокъ до „Бібліографичного покажчыка“ . . . . . 495—510.
Кобрынська Наталя — Духъ часу. Оповидання . . . . . 142—155.
Комарова Галина — Поезіи: I. Прыйшла весна . . . . . 138—139.
II. Згадала чомусь я . . . . . —
III. Роспустылыся пышни гранаты . 139—140.
VI. Вчора я серце своє поховаты хотила . . . . . 141.
V. Колы душа твоя кыпыть . . —
Поезіи въ прози: I. Дви . . . . . 294.
II. То бувъ сонъ . . . . . 295—296.
Комаровъ Мыхайло — Бібліографичный покажчыкъ . . . 467—494.
Конисъкый Олександеръ — Висимъ день зъ жыття Люли 8— 45.
Коцюбинськый Мыхайло — Цвитъ яблуни. Етюдъ . . . . 125—131.
Крымськый Агафангелъ — Поете! ховайсь одъ людського ока. Думкы . . . . . 285—287.
Левенко Володымыръ — Зъ однієи подорожи. Вырывокъ зъ оповидання. . 359—369
Левицькый Модестъ — Оповидання ликаря:
I. Порожнимъ ходомъ . . . 343—350.
II. Щастя Пейсаха Лейдермана 350—357.
Лысакъ-Тамаренко Т. — Коло освиты: I. Сниданокъ . . . 375—378.
II. По школахъ . . . 378—382.
Маковей Осыпъ — Нови часы. Оповидання зъ мищанського жыття 188—211.
Мартовычъ Олекса — Не-чытальныкъ. Зъ галыцькыхъ портретивъ . . 400—405.
Мордовець Даныло — Луна зъ „новои Украины“ . . . . 133—137.
Мырный Панасъ — Де-килька писень про Гайявату. Зъ Генри Лонгфелло . . . . 439—466.
Павленко Сергій — Поезіи: I. Агарь въ пустыни. Зъ Уейського 168—169.
II. Спочыло сонце . . . . . 170.
III. Добро посію я въ народи . . —
Потапенко Вячеславъ — Иродъ. Риздвяне оповидання . . . 159—167.
Радный П. — За день. Нарысъ . . . . . 387—397.
Самійленко Володымыръ — Поезіи: I. Надъ руинамы . . . 171.
II. Te Deum . . . . 265—267.
Славинськый Максымъ — Поезіи: I. На чужыни . . . . . 241.
II. Вночи. Зъ Фр. Ницше . 241—242.
III. Писня . . . . . —

Digitized by Google

Смутокъ Павло—Не по-людськы. Нарысъ . . . . . 278—284.
Стефаныкъ Васыль — Басарабы . . . . . 257—264.
Тобилевычъ Иванъ (Карпенко-Карый) — Гандзя. Драма . . 63—120.
Украинка Леся — Поезіи: I. На Земмерингу . . . . . 121.
II. Бранець . . . . . 121—124.
Франко Иванъ—Котляревськый. Сонетъ . . . . . 7.
Иванъ Вышенськый. Поема . . . . . 46— 62.
Чернявськый Мыкола— I. Смерть Зораба. Нарысъ . . . 172—176.
II. Кинець гри. Оповидання . . . 177—185.
Поезіи: I. Дви души . . . . . 132.
II. Не все отутъ, на сій земли. —
III. Якъ метелыкъ полохлывый. 340.
IV. О, якъ жадавъ . . . . 340—341.
V. О, срибни хмары! . . . —
VI. Стоялы хмары надъ горою 341—342.
Пидъ корогвою славы: VII. Богданова интродукція . 370—371.
VIII. Богданова слава . . 372—373.
IX. Суботивське подзвиння . 373—374
Яновська Л.—Зарикъ Горпыны. Оповидання . . . . . 426—438

II. *Малюнкы.*

Мижъ сторинкамы.

Красыцькый Фотій—Малюнокъ на текстъ писни:

Віють витры, віють буйни,
Ажъ дерева гнуться,—
що нею почынається „*Наталка-Полтавка*“. На обкладци.

Сластьонъ Опанасъ—Портретъ Ивана Котляревського . 4— 5.

Котляревськый Иванъ Петровычъ побачывъ свитъ 29 серпня р. 1769 въ Полтави, де батько його служывъ канцелярыстою въ миськэму магистрати. Початкивъ наукы вчывъ Котляревського дякъ, а потимъ дано хлопця до духовнои семынаріи. Ще въ школи бувшы, Котляревськый такъ уславывся мижъ товарыствомъ своимы виршамы, що до його прыклалы призвыще „рифмачъ“. Скинчывшы семынарію, Котляревськый де-якый часъ бувъ за вчытеля по панськыхъ домахъ и жывъ на сели, а зъ р. 1789 ставъ на службу—спершу за судовыка до полтавського магистрату, а потимъ, р. 1796, вступывъ до війська. Р. 1810 Котляревського наста-

Digitized by Google

новлено за „надзирателя“ въ школи про дитей незаможнього панства въ Полтави, а р. 1827—„попечителемъ богоугодного заведенія“. Р. 1835 Котляревськый залышывъ службу й до смерты жывъ у власному доми въ Полтави, биля собору. Ще жывучы на сели, почавъ Котляревськый писаты свою „Енеиду“ (выйшло перше выдання р. 1798 въ Петербурзи); р. 1805 написавъ винъ „Оду до князя Куракина“р. 1818—„Наталку-Полтавку“, а згодомъ—„Москаля-Чаривныка“. Заслуга Котляревського въ исторіи украинського пысьменства безмирно велыка: винъ бо першый на Украини почавъ пысаты народною мовою й положывъ своимы пысаннямы початокъ нового періоду вкраинського пысьменства. Видъ творивъ Котляревського вiє жывымъ духомъ народнымъ, щырымъ спочуттямъ до народу та вболіваннямъ надъ його долею,—не дыво жъ, що ихъ чытають та выставляють въ театри й доси. Р. 1898 по всій Украини й Галычыни святковано 100-литни роковыны нового украинського пысьменства, а р. 1903 въ Полтави поставлено батькови сього пысьменства—Котляревському пам'ятныка.

Корнієнко В.—I. Еней . . . . . 16—17.

на текстъ:

Еней бувъ парубокъ моторный
И хлопець—хоть куды козакъ!
Удавсь на всеє зле проворный,
Завзятишый одъ всихъ бурлакъ...
„*Енеида*“, част. I, строфа 1.

II. Юнона въ дорози до Еола . . . . . 48—49.

на текстъ:

Побачыла Юнона зъ неба,
Що панъ Еней на поромахъ—
А те шепнула сука Геба—
Юнону взявъ велыкый жахъ.
Впрягла въ кгрынджолята павычку,
Сховала пидъ кыбалку мычку,
Щобъ не свитылася коса;
Взяла спидныцю и шнуривку,
И хлиба зъ силлю на тарилку,
Къ Еолу мчалась, якъ оса.
„*Енеида*“ част. I, строфа 4.

III. Еолъ . . . . . 80—81.

на текстъ:

Еолъ, оставшысь на господи,
Зибравъ всихъ витривъ до двора,
Веливъ поганій буть погоди...
„*Енеида*“, част. I, строфа 9.

IV. Нептунъ на ракови . . . . . 112—113.

на текстъ:

Нептунъ издавна бувъ дряпичка;
Почувъ Енеивъ голосокъ,
Шатнувся заразъ изъ запичка:

Digitized by Google

Пивъ копы для його кусокъ!
И мыттю осидлавшы рака,
Схватывсь на його, мовъ бурлака,
И вырнувъ зъ моря, якъ карась.
Загомонивъ на витривъ гризно:
„Чого вы гудете такъ ризно?
До моря, знаєте, вамъ зась!“
„*Енеида*“, част. I, строфа 11.

V. Дидона и Троянци . . . . . 144—145.

на текстъ:

Въ тимъ го́роди жыла Дидона,—
А городъ звався Карфагенъ,—
Розумна пани и моторна,
Для неи трохы сыхъ именъ:
Трудяща, дуже працьовыта,
Весела, гарна, сановыта,—
Бидняжка, що була вдова...
По го́роду тоди гуляла,
Колы троянцивъ повстричала,
Таки сказала имъ слова:
„Видкиль таки се гольтипакы?
Чы рыбу зъ Дону везете?
Чы може выходци-бурлакы?
Куды, прочане, вы йдете?
Якый васъ врагъ сюды направывъ?
И хто до го́рода прычалывъ?
Яка жъ ватага розбышакъ!“
Троянци вси замурмоталы,
Дидони нызько въ ногы палы,
А вставшы їй мовлялы такъ:
„Мы вси, якъ бачъ, народъ хрещеный,
Волочымся безъ талану;
Мы въ Трои, знаєшъ, порождени,
Еней пустывъ на насъману;
Далы намъ Грекы прочухана
И самого Енея пана
Въ тры вырвы выгналы видтиль;
Звеливъ покынуты намъ Трою,
Пидмовывъ плаваты зъ собою:
Теперъ ты знаєшъ—мы видкиль.
Помылуй, пани благородна!
Не дай загынуть головамъ!
Будь мылостыва, будь незлобна,—
Еней спасыби скаже самъ.
Чы бачышъ, якъ мы обидралысь?
Убрання, постолы порвалысь,
Охлялы, нибы въ дощъ щеня!
Кожухы, свыты погубылы,
И зъ голоду въ кулакъ трубылы:
Така лучылась намъ пеня.
„*Енеида*“, част. I, строфы 21—24.

VI. Дидона та Еней . . . . . 176—177.

на текстъ:

Еней, вернувшыся въ будынкы,
Свое лахмиття позбиравъ;
Мызерiи наклавъ дви скрынькы,
На човенъ заразъ одиславъ
И дожыдався тилькы ночи,
Щобъ не прощавшысь тягу дать.

Digitized by Google

Хоть винъ за нею и журився
И свитомъ цилый день нудився,
Та ба! бачъ треба покыдать.
Дидона заразъ одгадала,
Чого сумує панъ Еней,
И все на усъ соби мотала,
Щобъ умудрытыся и їй;
З-за печи часто выглядала,
Прыкынувшысь, буцимъ куняла
И мовъ вона хотила спать.
Еней же думавъ, що вже спала,
И тилькы що хотивъ дать драла,
Ажъ ось Дидона за чубъ хвать!
„Постій, прескурвый вражый сыну!
Зо мною перше росплатысь;
Отъ задушу, якъ злу лычыну,
Ось ну лышъ тилькы завертысь!..“

„Енеида“, част. I, строфы 51—53.

VII. Сывылла та Еней . . . . . 208—209.

на текстъ:

На нижци курячій стояла
Тамъ хатка дуже обветшала
И вся вертилася кругомъ.
Винъ (Еней), до тіи прыйшовшы хаты,
Господаря ставъ выклыкаты,
Прыщурывшыся пидъ викномъ...
Якъ выйшла бабыще старая,
Крыва, горбатая, сухая,
Заплиснявила, вся въ шрамахъ;
Сида, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса,
И якъ въ намысти—вся въ жовнахъ.
Еней, таку уздрившы цяцю,
Не знавъ изъ ляку, де стоявъ...

„Енеида“ част. III, строфы 11—13.

VIII. Улыця до пекла . . . . . 240—241.

на текстъ:

Еней зъ Сывыллою хваталысь,
До пекла швыдче щобъ прыйты,
И дуже пыльно прыглядалысь,
До пекла двери якъ найты.
Якъ ось передъ якуюсь гору
Прыйшлы и въ ній глыбоку нору
Знайшлы и вскочылы туды.
Пишлы пидъ землю темнотою,
Еней все щупався рукою,
Щобъ не ввалытыся куды.
Ся улыця вела у пекло,
Була вонюча и кальна;
У ній и вдень було, мовъ смеркло.
Одъ дыму вся була чадна.
Жыла зъ сестрою тутъ Дримота,
Сестра же звалася Зивота,—
Поклонъ си перши виддалы
Тимаси нашому Енею
Зъ його старою попадею,

Digitized by Google

А посли дали повелы.
А потимъ Смерть до артыкулу
Имъ воздала косою честь,
Напередъ стоя калавуру,
Якый у іи мосци єсть...
„*Енеида*“, част. III, строфы 43—45.

IX. Перевизныкъ Харонъ . . . . . 272—273.

на текстъ:

Якъ ось уздрилы предъ собою
Чрезъ ричку въ пекло перевизъ.
Ся ричка Стыксомъ называлась;
Сюды ватага душъ збиралась,
Щобъ хто на той бикъ перевизъ.
И перевизныкъ тутъ явывся:
Якъ цыганъ смуглой церы бувъ,
Одъ сонця ввесь винъ попалывся
И губы, якъ Арапъ, виддувъ...
Якъ гуща въ сыривци играє,
Шыплять якъ кыснуть буракы,
Якъ проты сонця рій гуляє,—
Гулы такъ си неборакы.
Харона плачучы прохалы,
До його рукы простягалы,
Щобъ взявъ зъ собою на каюкъ;
Та сей того плачу байдуже,
На прозьбы уважавъ не дуже:
Злый зъ сына бувъ старый дундукъ!
„*Енеида*“, част. III, строфы 52—57.

X. Нызъ и Евріалъ та Латынци . . . . . 304—305.

на текстъ:

Тоди Нызъ на вербу збирався,
Якъ Евріалъ врагамъ попався,
Мовъ мижъ вовкивъ плоха вивця.
Нызъ—глядь и бачыть Евріала,
Що тишаться нымъ ворогы;
Важка печаль на серце пала
Крычыть къ Зевесу: „поможы!“
Коп'є булатне направляє,
Въ Латынцивъ просто посылає,
Сульмону серце пробыва;
Якъ снипъ на землю повалывся,
Не вспивъ и охнуть, а скрывывся,
Въ послидній разъ Сульмонъ зива.
Вслидъ за коп'ємъ стрилу пускає
И просто Тагови въ высокъ:
Душа изъ тила вылитає,
На жовтый пада трупъ писокъ.
„*Енеида*“ част. V, строфы 98—100.

XI. Еней передъ поєдынкомъ изъ Турномъ 336—337.

на текстъ:

Еней одъ радосты не стямывсь,
Що Турнъ выходыть бытысь зъ нымъ;
Оскалывъ зубъ, на всихъ оглянувсь

Digitized by Google

И спысомъ помахавъ своимъ.
Прямый—якъ сосна, велычавый,
Бувалый, здатный, тертый, жвавый,
Такый, якъ бувъ Нечоса-князь;
На нього вси банькы п'ялылы
И сами ворогы хвалылы,
Його любывъ всякъ, не боявсь.
„*Енеида*", част. VI, строфа 155.

Позенъ Л.—I. Троянци . . . . . 368—369.

на текстъ:

Винъ (Ёней), взявшы торбу, тягу давъ;
Забравшы де-якыхъ Троянцивъ,
Осмаленыхъ, якъ гыря, ланцивъ,
П'ятамы зъ Трои накывавъ.
Винъ, швыдко поробывшы човны,
На сынє море поспускавъ,
Троянцивъ насажавшы повни,
И куды очи почухравъ.
„*Енеида*", част. I, строфы 1—2.

II. Наталка, Возный и Выборный . . . . . 400—401.

на текстъ:

Возный. Лукавышъ—тее то, якъ його—моя галочко!.. и добре все розумієшъ. Ну, колы такъ, я тоби коротенько скажу: я тебе люблю и женытысь на тоби хочу.

Наталка. Грихъ вамъ надъ бидною дивкою глумытысь! Чы я вамъ ривня? Вы—панъ, а я сырота; вы—багатый, а я бидна; вы—возный, а я простого роду. Та й по всьому я вамъ не пидъ пару...

Выборный, *идучы вулыцею, спивае:*
Дидъ рудый, баба руда,
Батько рудый, маты руда—и т. д.
„*Наталка-Полтавка*", дія I, ява 2—3.

III. Тетяна, москаль та Финтикъ . . . 432—433.

на текстъ:

Москаль. А это кто съ тобой?
Тетяна. Се?.. се... губерець... Се мій родычъ.
Москаль. Ну, когда онъ твой родня, что жъ онъ такъ оробѣлъ?
Финтикъ. Хто, я? Нѣтъ, то есть... Я... я—губернскій родычъ, то есть, сей хозяйки. Да тебѣ... вамъ, то есть... какая до того нужда?
„*Москаль-Чаривныкъ*", ява 2.

Шевченко Т.—Димъ Котляревського въ Полтави . . . . 464—465.

Шевченко, що дуже поважавъ и шанувавъ Котляревського, змалювавъ, у Полтави бувшы (певне р. 1843 або 1844), його димъ; малюнокъ сей нале-

Digitized by Google

жыть теперъ до Шевченковои коллекціи въ „Музеи украинськои старовыны В. В. Тарновського“ въ Чернигови. Димъ Котляревського стоявъ за соборомъ, надъ кручею; огороженый бувъ зъ одного боку парканомъ, а видъ кручи—частоколомъ. Свитлыць у доми було п'ять: зъ синей одни двери (ливоручъ) до кабинету, що бувъ разомъ и опочывальнею, — тутъ стояла шахва зъ кныжкамы та лижко; други двери (просто) до витальни зъ простенькою мебиллю та малюнкамы й портретамы по стинахъ; трети (праворучъ) до кимнаты зъ велыкою пиччю; за сією кимнатою було ще дви невелычки свитлычкы. Въ кабинети на сволоци можна було розибраты напысъ: Создася домъ сей во имя Ѿца и Сн҃а и Ст҃аго Дха. Аминь. Рокꙋ аѱе (1705) мц҃а ав. а (августа 1-го). По смерти Котляревського димъ його занедбано: одного часу въ йому навить казарма мистылася, и потроху винъ переводывся на руину. Теперъ димъ перебудовано; частыну сволока зъ наведенымъ напысомъ д. Бучневичъ знайшовъ у флигели въ пекарни.

Могыла Котляревського на Кобеляцькому кладовыщи въ Полтави. Зъ фотографіи. . . . . 212—213.

Котляревського поховано на миському кладовыщи въ Полтави, въ пивденному кутку кладовыща, надъ шляхомъ до Кобелякъ. Старый надгробокъ на могыли (на малюнкови ливоручъ) поставывъ товарышъ и прыятель Котляревського Стеблинъ-Каменськый р. 1839. То була невысока, зъ цеглы зроблена колонка на чотырокутному постаменти, побилена вапномъ; зверху на зализному дашку стоявъ позолочуваный хрестъ. Зъ переднього боку прыбыта була мидяна таблычка зъ напысомъ: „Маіоръ И. П. Котляревскій, сочинитель Энеиды на малороссійскомъ нарѣчіи, род. 1769 года августа 29, скончался 1838 г. октября 29“. Сю першу таблычку незабаромъ украдено, а замисть неи р. 1868, колы лагоджено надгробокъ, прыбыто нову зъ напысомъ: „Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Энеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривныка на малороссійскомъ нарѣчіи. Родился 29 августа 1769 года. Скончался 29 октября 1838 г.“ Зверху на таблычци—рикъ столитнихъ роковынъ нарождення поета (1869), а внызу—лира. Тымъ часомъ надгробокъ все дужче занепадавъ, цегла выкрышувалась — треба було ставыты новый. Про се подбало Полтавське губернське земство р. 1894—98. Новый надгробокъ (на малюнкови—праворучъ), заввышкы коло 3 сажнивъ, выкованый зъ чорного мармору; зъ переднього боку, поныжче бюста Котляревського, напысы:

„Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде;

Digitized by Google

Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть".
„Іван Котляревський, перший украінський
народній поет.
Родився року Божого 1769, почив 1838".
„Коштом Полтавського губернського
земства".

Пам'ятныкъ Котляревському въ Полтави. Зъ фотографіи . . . . . 406 – 407.

Пам'ятныкъ Котляревському въ Полтави стоить на колышньому Протопопівському бульвари, що зветься теперъ бульваромъ Котляревського. Справу зъ пам'ятныкомъ почала Полтавська миська дума р. 1894; р. 1895 дозволено видъ администрації збираты гроши, и заразъ же почалы прыходыты жертвы на пам'ятныкъ (зибрано бильшъ якъ 14000 карб.). На высокому гранитовому постаменти, зробленому въ робитни д. Певного, стоить брондзовый бюстъ поета роботы академика Позена; заввышкы пам'ятныкъ — блызько 5 сажнивъ. Въ ныжню частыну постамента вправлено брондзови горельєфы акад. Позена: зъ переднього боку—сцена зъ „Енеиды", зъ правого—зъ „Наталкы-Полтавкы", зъ ливого—зъ „Москаля-Чаривныка"; ззаду офіціяльный напысъ російською мовою, що подає хронологични та персональни даты про пам'ятныкъ. Выше зъ переднього боку въ медальони—рокы 1798—1898, пидъ нымы—„Иванъ Котляревській 1769 — 1838", дали слова:

„Де згода въ симействи,
Де мыръ и тышына,
Щаслыви тамъ люде,
Блаженна сторона".
Изъ „Наталкы-Полтавкы".

Зъ другого боку, надъ офіціяльнымъ напысомъ:

„На вичну память Котляревському.
Слава
Сонцемъ засіяла.
Не вмре Кобзарь, бо на-вики
Його прывитала.
Т. Шевченко".

Одслонено пам'ятныкъ дуже бучно те велычно дня 30 серпня р. 1903. Сыла народу зъ усихъ куткивъ Украины та Галычыны зйихалося, багато винкивъ, адресъ та прывитань прыслано и прывезено звидусюды, и се свято на честь першого украинського пысьменныка новыхъ часивъ стало святомъ усього украинського пысьменства...

Digitized by Google

Помылкы друкарськи.

Сторона.	Рядокъ.	Надруковано.	Повынно буты.
73	18 знызу	Писля Рывчынои репликы: „Тикайте самы“ пропущено: **Хома**. Самому сумно, а жинку татары взялы. Я жъ тоби казавъ. **Рывка**. Такъ вы жениться	
80	1 „	сутлана	султана
—	3 „	сауломъ	осауломъ
92	4 „	нападкомъ	нàпадомъ
130	2 „	засыпаюи	засыпаючы
145	10 згоры	часовъ	часомъ
200	21 „	Писля сливъ: „комысарь, деканъ“... пропущено: — Овва!—видповивъ Макгера зневажлыво.—Мы бильши паны. Воны вси зъ насъ живуть.	
295	2 „	Сперыу	Спершу
329	15 знызу	непрыємно...	непрыємно
349	6 згоры	бувать	бувають
367	3 знызу	протея хрыстыанськыз вычай	проте я хрыстыанськы звычай
443	10 „	А—ныжче цо шумувала	А поныжче шумувала

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google